लघुवाल्मीकीयम्
An abridged version of Valmiki Ramayana

Abridgement
By
G.S.S.Murthy

murthygss@gmail.com

Notes on abridgement

Ramayana, an epic poem written by sage Valmiki in Sanskrit thousands of years back has been a perennial source of inspiration for the Indian civilization and has an exalted position in classical literature of the world. The poem in seven cantos narrates the story of Rama, a legendary prince of Ayodhya, who forsook his right to be the crown-prince and departed to the forests along with his wife Sita and brother Lakshmana in order to obey his father king Dasaratha , who was influenced by Rama's step-mother Kaikeyi who wanted her son Bharata to be the crown prince. Sita is kidnapped in the forests by a demon-king Ravana and imprisoned in his kingdom-island of Lanka. Rama seeks the help of monkey chief Sugriva whose minister Hanuman leaps across the ocean and locates Sita in Lanka. Rama with the help of monkey hordes of Sugriva crosses the ocean, vanquishes the powerful armies of Ravana and finally kills Ravana in a fierce battle. When he returns to Ayodhya along with his wife Sita, his step brother Bharata who has all along the years been unwillingly looking after the kingdom as just a representative of Rama is too glad to make over the reigns to Rama, who is enthroned as king.

This is the gist of the story of the first six cantos of the epic. The seventh canto deals with Rama's reign after his coronation when Rama abandons his pregnant wife Sita to forests in order to silence a section of the society which did not approve of his taking back Sita who had been kidnapped and held for months by Ravana.

It is generally recognized by scholars that the seventh canto is a later addition and that the poet wrote only the first six cantos.

Ramayana has over twenty thousand stanzas (Slokaas) in the first six cantos and is a formidable epic to read, study and digest. Although the poet has a lucid and beautiful style the very length of the epic often deters one from going through it.

To encourage lovers of Sanskrit literature to enjoy the poetry of Valmiki, an humble attempt has been made here to present an abridged version which is long enough to preserve most of the beauty of the original but is short enough to attract the modern day reader.

The following features of Ramayana facilitate its abridgment.
1. There are portions of the text, which are recognized by scholars as later interpolations, which do not seamlessly blend with the remaining.
2. There are a number of episodes which have a very marginal relevance to the main story, which could be omitted without unduly affecting the flow of the main story or the grandeur of the epic.
3. Valmiki in a leisurely pace suited to his times indulges in grand descriptions and repetitions which provide scope for abridgment.

The technique adopted in abridgment of the epic is what may be called "the cut and paste technique", in which portions of continuous text of the original are removed and the remaining re-pasted to form a seamless narration as true to the original as possible. In this process a part of one stanza is sometimes dovetailed on to the corresponding remaining part of another stanza. In rare occasions where this technique was not found to be suitable a few bridging words, phrases, and stanzas have been added which are not in the original. These bridges have been indicated by enclosing them in brackets. ().

Laghuvalmikiyam
murthygss@gmail.com

लघुवाल्मीकीयम्

The entire seventh canto has been omitted in this abridged version. Some stories narrated by the characters in the epic as also details of a number of battles where the monkey chiefs kill their antagonists do not find a place here.

In the original epic each canto (Kanda) has been sectionalized into untitled "Sarga"s. In this version as Sargas have often merged, each canto has been split into titled sections, each section being much longer than an average Sarga. The title of a section indicates one of the main episodes narrated in the section. This abridged version being called "Laghuvalmikiyam"- which means "lighter version of Valmiki's epic"- has about 17250 lines of poetry, which roughly works out to one third the length of the original (including the seventh canto).
This work has been made freely accessible to the lovers of Sanskrit literature on the Internet as a PDF file for non-commercial purposes.

G.S.S.Murthy
October, 2013
Bangalore
murthygss@gmail.com

भूमिका

सर्वसद्गुणसम्पन्नं सर्वभूतहिते रतम्।
सत्यधर्मव्रतं रामं प्रपन्नार्तिहरं भजे॥
"कूजन्तं रामरामेति मधुरं मधुराक्षरम् ।
आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ॥"
फुनर्ग्रथितवाणीयं वाल्मीकेर्ह्लादकारिणी।
मोदाय चावबोधाय सतां भूयात् सुभाषिणी ॥
प्रक्षिप्तभागानुत्सृज्य पोषयन् काव्यवैभवम् ।
श्रीमद्रामायणं कृत्स्नं सङ्गृहीतं यथामति ॥
क्वचित् सर्गः क्वचित् श्लोकः श्लोकार्धः पाद एव च ।
सन्क्षेपणार्थं ग्रथिताः अतिक्रम्य क्रमं क्वचित् ॥
वाल्मीकेर्गौरवं मत्वा मदीयं लाघवं तथा।
बहुमानेन सदयं समीक्ष्येतां गुणागुणौ ॥
लघुवाल्मीकीयमेतत् समीक्ष्य सुजना यदि।
आदिकाव्यास्वादपरा भवन्ति सफलः श्रमः ॥
सङ्ग्राहकः श्रीनिवासमूर्तिरात्रेयगोत्रजः।
गोरूरुग्रामसञ्जातः शेल्वपिल्लैसुतोऽस्मि शम् ॥

- ---

लघुवाल्मीकीयम्

पुण्यस्मरणम्

यस्य प्रचोदनेनैव प्राधीतं संस्कृतं मया ।
श्रीशेल्वपिल्लैय्यङ्गार्यो नाम्ना यो प्रथितोऽभवत् ।
शिष्टः सद्गुणसम्पन्नः श्रीवैष्णवसुधीरिति ।
मत्पित्रे सादरं तस्मै कृतिरेषा समर्पिता ॥

Dedication

Dedicated to the memory
of my revered father
Gorur Selvapillai
but for whose steady encouragement and gentle pursuasion
I would not have studied Sanskrit.

लघुवाल्मीकीयम्

विषयानुक्रमणी

- - - --

॥ ओम् ॥

॥ लघुवाल्मीकीयम् ॥

॥१ बालकाण्डम् ॥

॥१.१ वाल्मीकिना आदिकाव्यप्रणयनम् ॥

१. तपस्स्वाध्यायनिरतं तपस्वी वाग्विदां वरम् ।
२. नारदं परिपप्रच्छ वाल्मीकिर्मुनिपुङ्गवम् ॥

३. कोऽन्वस्मिन् साम्प्रतं लोके गुणवान् कश्च वीर्यवान् ।
४. धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च सत्यवाक्यो दृढव्रतः ॥

५. चारित्रेण च को युक्तः सर्वभूतेषु को हितः ।
६. विद्वान् कः कः समर्थश्च कश्चैकप्रियदर्शनः ॥

७. आत्मवान् को जितक्रोधो द्युतिमान् कोऽनसूयकः ।
८. कस्य बिभ्यति देवाश्च जातरोषस्य संयुगे ॥

९. एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं परं कौतूहलं हि मे ।
१०. महर्षे त्वं समर्थोऽसि ज्ञातुमेवं विधं नरम् ॥

११. श्रुत्वाचैतत् त्रिलोकज्ञो वाल्मीकेर्नारदो वचः ।
१२. श्रूयतामिति चामन्त्र्य प्रहृष्टो वाक्यमब्रवीत् ॥

१३. बहवो दुर्लभाश्चैव ये त्वया कीर्तिता गुणाः ।
१४. मुने वक्ष्याम्यहं बुद्ध्वा तैर्युक्तः श्रूयतां नरः ॥

१५. इक्ष्वाकुवंशप्रभवो रामो नाम जनैः श्रुतः ।
१६. नियतात्मा महावीर्यो श्रुतिमान् धृतिमान् वशी ॥

१७. बुद्धिमान् नीतिमान् वाग्मी श्रीमान् शत्रुनिबर्हणः ।
१८. पीनवक्षा विशालाक्षो लक्ष्मीवान् शुभलक्षणः ॥

१९. धर्मज्ञः सत्यसन्धश्च प्रजानां च हिते रतः ।
२०. यशस्वी ज्ञानसंपन्नः शुचिर्वश्यः समाधिमान् ।
२१. रक्षिता जीवलोकस्य स्वजनस्य च रक्षिता ।
२२. रक्षिता स्वस्य धर्मस्य धनुर्वेदे च निष्ठितः ॥

२३. सर्वलोकप्रियः साधुरदीनात्मा विचक्षणः ।
२४. स च सर्वगुणोपेतः स्मृतिमान् प्रतिभानवान् ।
२५. समुद्र इव गाम्भीर्ये धैर्येण हिमवानिव ।
२६. विष्णुना सदृशो वीर्ये सोमवत्प्रियदर्शनः ॥

२७. कालाग्निसदृशः क्रोधे क्षमया पृथिवीसमः ।
२८. धनदेन समस्त्यागे सत्ये धर्म इवापरः ।
२९. तमेवं गुणसंपन्नं प्रियं दशरथः सुतम् ।
३०. ज्येष्ठं ज्येष्ठगुणैर्युक्तं प्रकृतिप्रियकाम्यया ।
३१. यौवराज्येन संयोक्तुमैच्छत् प्रीत्या महीपतिः ॥

३२. तस्याभिषेकसम्भारान् दृष्ट्वा भार्याथ कैकयी ।
३३. पूर्वं दत्तवरा देवी वरमेनमयाचत ॥

३४. विवासनं च रामस्य भरतस्याभिषेचनम् ।
३५. स सत्यवचनाद् राजा धर्मपाशेन संयतः ।
३६. विवासयामास सुतं रामं दशरथः प्रियम् ॥

३७. स जगाम वनं वीरः प्रतिज्ञामनुपालयन् ॥

३८. तं व्रजन्तं प्रियो भ्राता लक्ष्मणोऽनुजगाम ह ॥

लघुवाल्मीकीयम्

३९. रामस्य दयिता भार्या नित्यं प्राणसमा हिता ।
४०. सीताप्यनुगता रामं शशिनं रोहिणी यथा ॥

४१. ते वनेन वनं गत्वा नदीस्तीर्त्वा बहूदकाः ।
४२. चित्रकूटमनुप्राप्य तत्र ते न्यवसन् सुखम् ॥

४३. चित्रकूटं गते रामे पुत्रशोकातुरस्तदा ।
४४. राजा दशरथः स्वर्गं जगाम विलपन् सुतम् ॥

४५. गते तु तस्मिन् भरतो वसिष्ठप्रमुखैर्द्विजैः ।
४६. नियुज्यमानो राज्याय नैच्छद् राज्यं महाबलः ॥

४७. स जगाम वनं वीरो रामपादप्रसादकः ।
४८. अयाचद् भ्रातरं गत्वा रामं सत्यपराक्रमम् ॥

४९. त्वमेव राजा धर्मज्ञ इति रामं वचोऽब्रवीत् ।
५०. रामोऽपि परमोदारः सुमुखः सुमहायशाः ।
५१. पादुके चास्य राज्याय न्यासं दत्त्वा पुनः पुनः ।
५२. निवर्तयामास ततो भरतं भरताग्रजः ॥

५३. गते तु भरते (रामो) दण्डकान् प्रविवेश ह ॥

५४. वसतस्तस्य रामस्य वने वनचरैः सह ।
५५. ऋषयोऽभ्यागमन् सर्वे वधायासुररक्षसाम् ॥

५६. स तेषां प्रतिशुश्राव राक्षसानां तदा वने ।
५७. प्रतिज्ञातश्च रामेण वधः संयति रक्षसाम् ॥

५८. तेन तत्रैव वसता जनस्थाननिवासिनी ।
५९. विरूपिता शूर्पणखा राक्षसी कामरूपिणी ॥

६०. ततः शूर्पणखावाक्यादुद्युक्तान् सर्वराक्षसान् ।
६१. खरं त्रिशिरसं चैव दूषणं चैव राक्षसम् ।
६२. निजघान रणे रामस्तेषां चैव पदानुगान् ॥

६३. ततो ज्ञातिवधं श्रुत्वा रावणः क्रोधमूर्छितः ।
६४. जगाम सहमारीचस्तस्याश्रमपदं तदा ॥

६५. तेन मायाविना दूरमपवाह्य नृपात्मजौ ।
६६. जहार भार्यां रामस्य गृध्रं हत्वा जटायुषम् ॥

६७. गृध्रं च निहतं दृष्ट्वा हृतां श्रुत्वा च मैथिलीम् ।
६८. राघवः शोकसन्तप्तो विललापाकुलेन्द्रियः ॥

६९. मार्गमाणो वने सीतां रामो दशरथात्मजः ।
७०. पम्पातीरे हनुमता सङ्गतो वानरेण ह ॥

७१. हनुमद्वचनाच्चैव सुग्रीवेण समागतः ।
७२. सुग्रीवश्चापि तत्सर्वं श्रुत्वा रामस्य वानरः ।
७३. चकार सख्यं रामेण प्रीतश्चैवाग्निसाक्षिकम् ॥

७४. प्रतिज्ञातं च रामेण तदा वालिवधं प्रति ॥

७५. ततः सुग्रीववचनात् हत्वा वालिनमाहवे ।
७६. सुग्रीवमेव तद्राज्ये राघवः प्रत्यपादयत् ॥

७७. स च सर्वान् समानीय वानरान् वानरर्षभः ।
७८. दिशः प्रस्थापयामास दिदृक्षुर्जनकात्मजाम् ॥

७९. ततो गृध्रस्य वचनात् संपातेर्हनुमान् बली ।
८०. शतयोजनविस्तीर्णं पुप्लुवे गगनार्णवम् ॥

८१. तत्र लङ्कां समासाद्य पुरीं रावणपालिताम् ।

८२. ददर्श सीतां ध्यायन्तीमशोकवनिकां गताम् ॥

८३. निवेदयित्वाभिज्ञानं प्रवृत्तिं विनिवेद्य च ।
८४. समाश्वास्य च वैदेहीं पुनरायान् महाकपिः ॥

८५. न्यवेदयदमेयात्मा दृष्टा सीतेति तत्त्वतः ॥

८६. (रामः) सुग्रीवसहितो गत्वा तीरं महोदधेः ।
८७. समुद्रवचनाच्चैव नलं सेतुमकारयत् ॥

८८. तेन गत्वा पुरीं लङ्कां हत्वा रावणमाहवे ।
८९. रामः सीतामनुप्राप्य पूजितः सर्वदेवतैः ।
९०. अभिषिच्य च लङ्कायां राक्षसेन्द्रं विभीषणम् ।
९१. कृतकृत्यस्तदा रामो भ्रातृभिः सहितोऽनघः ।
९२. रामः सीतामनुप्राप्य राज्यं पुनरवाप्तवान् ॥

९३. प्रहृष्टमुदितो लोकस्तुष्टः पुष्टः सुधार्मिकः ।
९४. निरामयो निरोगश्च दुर्भिक्षभयवर्जितः ॥

९६. नारदस्य तु तद्वाक्यं श्रुत्वा वाक्यविशारदः ।
९७. पूजयामास धर्मात्मा सहशिष्यो महामुनिम् ॥

९८. यथावत् पूजितस्तेन देवर्षिर्नारदस्तथा ।
९९. आपृच्छ्यैवाभ्यनुज्ञातः स जगाम विहायसम् ॥

१००. स मुहूर्तं गते तस्मिन् देवलोकं मुनिस्तदा ।
१०१. जगाम तमसातीरं जाह्नव्यास्त्वविदूरतः ॥

१०२. स तु तीरं समासाद्य तमसाया मुनिस्तदा ।
१०३. शिष्यमाह स्थितं पार्श्वे दृष्ट्वा तीर्थमकर्दमम् ॥

१०४. अकर्दममिदं तीर्थं भरद्वाज निशामय ।
१०५. रमणीयं प्रसन्नाम्बु सन्मनुष्यमनो यथा ॥

१०६. इदमेवावगाहिष्ये तमसातीर्थमुत्तमम् ।
१०७. एवमुक्तो भरद्वाजो वाल्मीकेन महात्मना ।
१०८. प्रायच्छत मुनेस्तस्य वल्कलं नियतो गुरोः ॥

१०९. स शिष्यहस्तादादाय वल्कलं नियतेन्द्रियः ।
११०. विचचार ह पश्यन्स्तत् सर्वतो विपुलं वनम् ॥

१११. तस्याभ्याशे तु मिथुनं चरन्तमनपायिनम् ।
११२. ददर्श भगवान्स्तत्र क्रौञ्चयोश्चारुनिःस्वनम् ॥

११३. तस्मात्तु मिथुनादेकं पुमांसं पापनिश्चयः ।
११४. जघान वैरनिलयो निषादस्तस्य पश्यतः ॥

११५. तं शोणितपरीताङ्गं चेष्टमानं महीतले ।
११६. भार्या तु निहतं दृष्ट्वा रुराव करुणां गिरम् ॥

११७. तथाविधं द्विजं दृष्ट्वा निषादेन निपातितम् ।
११८. ऋषेर्धर्मात्मनस्तस्य कारुण्यं समपद्यत ॥

११९. ततः करुणवेदित्वादधर्मोऽयमिति द्विजः ।
१२०. निशाम्य रुदतीं क्रौञ्चीमिदं वचनमब्रवीत् ॥

१२१. मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः ।
१२२. यत् क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम् ॥

१२३. तस्येत्थं ब्रुवतश्चिन्ता बभूव हृदि वीक्षतः ।
१२४. शोकार्तेनास्य शकुनेः किमिदं व्याहृतं मया ॥

१२५. चिन्तयन् स महाप्राज्ञश्चकार मतिमान्मतिम् ।
१२६. शिष्यं चैवाब्रवीद् वाक्यमिदं स मुनिपुङ्गवः ॥

१२७. पादबद्धोऽक्षरसमस्तन्त्रीलयसमन्वितः ।
१२८. शोकार्तस्य प्रवृत्तो मे श्लोको भवतु नान्यथा ॥

१२९. शिष्यस्तु तस्य ब्रुवतो मुनेर्वाक्यमनुत्तमम् ।
१३०. प्रतिजग्राह सन्तुष्टस्तस्य तुष्टोऽभवन्मुनिः ॥

१३१. सोऽभिषेकं ततः कृत्वा तीर्थे तस्मिन् यथाविधि ।
१३२. तमेव चिन्तयन्नर्थमुपावर्तत वै मुनिः ॥

१३३. तस्य शिष्यास्ततः सर्वे जगुः श्लोकमिमं पुनः ।
१३४. मुहुर्मुहुः प्रीयमाणाः प्राहुश्च भृशविस्मिताः ॥

१३५. समाक्षरैश्चतुर्भिर्यः पादैर्गीतो महर्षिणा ।
१३६. सोऽनुव्याहरणाद् भूयः शोकः श्लोकत्वमागतः ॥

१३७. तस्य बुद्धिरियं जाता महर्षेर्भावितात्मनः ।
१३८. रामस्य चरितं कृत्स्नमीदृशैः करवाण्यहम् ॥

१३९. उदारवृत्तार्थपदैर्मनोरमै-
१४०. स्तदास्य रामस्य चकार कीर्तिमान् ।
१४१. समाक्षरैः श्लोकशतैर्यशस्विनो
१४२. यशस्करं काव्यमुदारदर्शनः ॥

१४३. तदुपगतसमाससन्धियोगम्
१४४. सममधुरोपनतार्थवाक्यबद्धम् ।
१४५. रघुवरचरितं मुनिप्रणीतम्
१४६. दशशिरसश्च वधं निशामयध्वम् ॥

- - - -

॥१.२ दशरथस्य पुत्रोत्पत्तिः ॥

१. सर्वापूर्वमियं येषामासीत् कृत्स्ना वसुन्धरा ।
२. प्रजापतिमुपादाय नृपाणां जयशालिनाम् ।
३. येषां स सगरो नाम सागरो येन खानितः ।
४. षष्ठिः पुत्रसहस्राणि यं यान्तं पर्यवारयन् ।
५. इक्ष्वाकूणामिदं तेषां राज्ञां वंशे महात्मनाम् ।
६. महदुत्पन्नमाख्यानं रामायणमिति श्रुतम् ॥

७. तदिदं वर्तयिष्यामि सर्वं निखिलमादितः ।
८. धर्मकामार्थसहितं श्रोतव्यमनसूयया ॥

९. कोसलो नाम मुदितः स्फीतो जनपदो महान् ।
१०. निविष्टः सरयू तीरे प्रभूतधनधान्यवान् ॥

११. अयोध्या नाम नगरी तत्रासील्लोकविश्रुता ।
१२. मनुना मानवेन्द्रेण या पुरी निर्मिता स्वयम् ॥
१३. कपाटतोरणवतीं सुविभक्तान्तरापणाम् ।
१४. सर्वयन्त्रायुधवतीमुषितां सर्वशिल्पिभिः ।
१५. सूतमागधसम्बाधां श्रीमतीमतुलप्रभाम् ।
१६. उच्चाट्टालध्वजवतीं शतघ्नीशतसंकुलाम् ।
१७. वधूनाटकसङ्घैश्च संयुक्तां सर्वतः पुरीम् ।
१८. उद्यानांरवणोपेतां महतीं सालमेखलाम् ।
१९. दुर्गगम्भीरपरिखां दुर्गामन्यैर्दुरासदाम् ।
२०. वाजिवारणसंपूर्णां गोभिरुष्ट्रैः खरैस्तथा ।
२१. सामन्तराजसङ्घैश्च बलिकर्मभिरावृताम् ।
२२. नानादेशनिवासैश्च वणिग्भिरुपशोभिताम् ।
२३. प्रासादै रत्नविकृतैः पर्वतैरिव शोभिताम् ।
२४. चित्रामष्टापदाकारां वरनारीगणायुताम् ।
२५. सर्वरत्नसमाकीर्णां विमानगृहशोभिताम् ।

लघुवाल्मीकीयम्

२६. गृहगाढामविच्छिद्रां समभूमौ निवेशिताम् ।
२७. शालितण्डुलसंपूर्णामिक्षुकाण्डरसोदकाम् ।
२८. दुन्दुभीभिर् मृदङ्गैश्च वीणाभिः पणवैस्तथा ।
२९. नादितां भृशमत्यर्थं पृथिव्यां तामनुत्तमाम् ।
३०. पुरीमावासयामास राजा दशरथस्तदा ॥

३१. तस्यां पुर्यामयोध्यायां वेदवित् सर्वसङ्ग्रहः ।
३२. दीर्घदर्शी महातेजाः पौरजानपदप्रियः ।
३३. महर्षिकल्पो राजर्षिस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ।
३४. बलवान्निहतामित्रो मित्रवान् विजितेन्द्रियः ।
३५. यथा मनुर्महातेजा लोकस्य परिरक्षिता ।
३६. तथा दशरथो राजा लोकस्य परिरक्षिता ॥

३७. तस्मिन् पुरवरे हृष्टा धर्मात्मानो बहुश्रुताः ।
३८. नरास्तुष्टा धनैः स्वैः स्वैरलुब्धाः सत्यवादिनः ॥

३९. सर्वे नराश्च नार्यश्च धर्मशीलाः सुसंयताः ।
४०. उदिताः शीलवृत्ताभ्यां महर्षय इवामलाः ।
४१. नाकुण्डली नामुकुटी नास्रग्वी नाल्पभोगवान् ।
४२. नामृष्टो न नलिप्ताङ्गो नाप्यनङ्गदनिष्कधृक् ॥

४३. नामृष्टभोजी नादाता नासुगन्धश्च विद्यते ।
४४. नाहस्ताभरणो वापि दृश्यते नाप्यनात्मवान् ॥

४५. नास्तिको नानृतो वापि न कश्चिदबहुश्रुतः ।
४६. नासूयको न चाशक्तो नाविद्वान् विद्यते क्वचित् ॥

४७. कश्चिन्नरो वा नारी वा नाश्रीमान् नाप्यरूपवान् ।
४८. द्रष्टुं शक्यमयोध्यायां नापि राजन्यभक्तिमान् ॥

४९. दीर्घायुषो नराः सर्वे धर्मं सत्यं च संश्रिताः ।
५०. कृतज्ञाश्च वदान्याश्च शूरा विक्रमसंयुताः ॥

५१. तां पुरीं स महातेजा राजा दशरथो महान् ।
५२. शशास शमितामित्रो नक्षत्राणीव चन्द्रमाः ॥

५३. अष्टौ बभूवुर्वीरस्य तस्यामात्या यशस्विनः ।
५४. मन्त्रज्ञाश्चेंगितज्ञाश्च नित्यं प्रियहिते रताः ॥

५५. ऋत्विजौ द्वावभिमतौ तस्यास्तां ऋषिसत्तमौ ।
५६. वसिष्ठो वामदेवश्च मन्त्रिणश्च तथापरे ।
५७. विद्याविनीता ह्रीमन्तः कुशला नियतेन्द्रियाः ।
५८. श्रीमन्तश्च महात्मानः शास्त्रज्ञा दृढविक्रमाः ॥

५९. कीर्तिमन्तः प्रणिहिता यथावचनकारिणः ।
६०. तेजःक्षमायशःप्राप्ताः स्मितपूर्वाभिभाषिणः ॥

६१. क्रोधात् कामार्थहेतोर्वा न ब्रूयुरनृतं वचः ।
६२. तेषामविदितं किञ्चित् स्वेषु नास्ति परेषु वा ।
६३. क्रियमाणं कृतं वापि चारेणापि चिकीर्षितम् ॥

६४. कुशला व्यवहारेषु सौहृदेषु परीक्षिताः ।
६५. प्राप्तकालं तु ते दण्डं धारयेयुः सुतेष्वपि ॥

६६. कोशसङ्ग्रहणे युक्ता बलस्य च परिग्रहे ।
६७. अहितं वापि पुरुषं न विहिंस्युरदूषकम् ॥

६८. वीराश्च नियतोत्साहा राजशास्त्रमनुष्ठिताः ।
६९. सुतीक्ष्णदण्डाः संप्रेक्ष्य पुरुषस्य बलाबलम् ॥

७०. विदेशेष्वपि विज्ञाताः सर्वतो बुद्धिनिश्चयात् ।
७१. सन्धिविग्रहतत्त्वज्ञाः प्रकृत्या संपदान्विताः ।
७२. मन्त्रसंवरणे शक्ताः श्लक्ष्णाः सूक्ष्मासु बुद्धिषु ॥

७३. ईदृशैस्तैरमात्यैश्च राजा दशरथोऽनघः ।
७४. उपपन्नो गुणोपेतैरन्वशासद् वसुन्धराम् ॥

७५. तस्य चैवम्प्रभावस्य धर्मज्ञस्य महात्मनः ।
७६. सुतार्थं तप्यमानस्य नासीद्वंशकरः सुतः ॥

७७. चिन्तयानस्य तस्यैवं बुद्धिरासीन्महात्मनः ।
७८. सुतार्थी वाजिमेधेन किमर्थं न यजाम्यहम् ॥

७९. स निश्चितां मतिं कृत्वा यष्टव्यमिति बुद्धिमान् ।
८०. पुरोहितं वसिष्ठं च येऽथान्ये द्विजसत्तमाः ।
८१. तान् पूजयित्वा धर्मात्मा राजा दशरथस्तदा ।
८२. इदं धर्मार्थसहितं वाक्यं श्लक्ष्णमथाब्रवीत् ॥

८३. मम लालप्यमानस्य पुत्रार्थं नास्ति वै सुखम् ।
८४. तदर्थं हयमेधेन यक्ष्यामीति मतिर्मम ॥

८५. तदहं यष्टुमिच्छामि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
८६. कथं प्राप्स्याम्यहं कामं बुद्धिरत्र विचार्यताम् ॥

८७. ततः साध्विति तद्वाक्यं ब्राह्मणाः प्रत्यपूजयन् ।
८८. वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे पार्थिवस्य मुखाच्च्युतम् ॥

८९. ऊचुश्च परमप्रीताः सर्वे दशरथं वचः ।
९०. सम्भाराः सम्भ्रियन्तां ते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥

९१. सरय्वाश्चोत्तरे तीरे यज्ञभूमिर्विधीयताम् ।
९२. शान्तयश्चाभिवर्धन्तां यथाकल्पं यथाविधि ॥

९३. सर्वथा प्राप्स्यसे पुत्रानभिप्रेतांश्च पार्थिव ।
९४. यस्य ते धार्मिकी बुद्धिरियं पुत्रार्थमागता ॥

९५. ततः प्रीतोऽभवद्राजा श्रुत्वा तु द्विजभाषितम् ।
९६. अभिवाद्य वसिष्ठं च न्यायतः प्रतिपूज्य च ।
९७. अब्रवीत् प्रश्रितं वाक्यं प्रसवार्थं द्विजोत्तमम् ॥

९८. भवान् स्निग्धः सुहृन्मह्यं गुरुश्च परमो महान् ।
९९. वोढव्यो भवता चैव भारो यज्ञस्य चोद्यतः ॥

१००. तथेति च स राजानमब्रवीद् द्विजसत्तमः ।
१०१. करिष्ये सर्वमेवैतद् भवता यत् समर्थितम् ॥

१०२. ततोऽब्रवीद् द्विजान् वृद्धान् यज्ञकर्मसु निष्ठितान् ।
१०३. यज्ञकर्म समीहन्तां भवन्तो राजशासनात् ॥

१०४. इष्टकाः बहुसाहस्रीः शीघ्रमानीयतामिति ।
१०५. औपकार्याः क्रियन्तां च राज्ञां बहुगुणान्विताः ॥

१०६. ब्राह्मणावसथाश्चैव कर्तव्याः शतशः शुभाः ।
१०७. भक्ष्यान्नपानैर्बहुभिः समुपेताः सुनिष्ठिताः ॥

१०८. तथा पौरजनस्यापि कर्त्तव्या बहुविस्तराः ।
१०९. आवासा बहुभक्ष्या वै सर्वकामैरुपस्थिताः ।
११०. तथा जानपदस्यापि जनस्य बहुशोभनम् ॥

१११. दातव्यमन्नं विधिवत् सत्कृत्य न तु लीलया ।
११२. अवज्ञया कृतं हन्याद् दातारं नात्र संशयः ॥

११३. सर्ववर्णा यथा पूजां प्राप्नुवन्ति सुसत्कृताः ।
११४. न चावज्ञा प्रयोक्तव्या कामक्रोधवशादपि ॥

११५. यज्ञकर्मणि ये व्यग्राः पुरुषाः शिल्पिनस्तथा ।
११६. तेषामपि विशेषेण पूजा कार्या यथाक्रमम् ॥

११७. यथा सर्वं सुविहितं न किञ्चित् परिहीयते ।
११८. तथा भवन्तः कुर्वन्तु प्रीतिस्निग्धेन चेतसा ॥

११९. ततः सुमन्त्रमानीय वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ।
१२०. निमन्त्रयस्व नृपतीन् पृथिव्यां ये च धार्मिकाः ॥

१२१. ब्राह्मणान् क्षत्रियान्वैश्यान् शूद्रान्श्चैव सहस्रशः ।
१२२. समानयस्व सत्कृत्य सर्वदेशेषु मानवान् ॥

१२३. वसिष्ठवाक्यं तच्छ्रुत्वा सुमन्त्रस्त्वरितस्तदा ।
१२४. व्यादिशत् पुरुषान्स्तत्र राज्ञामानयने शुभान् ॥

१२५. ततः कैश्चिदहोरात्रैरुपयाता महीक्षितः ।
१२६. बहूनि रत्नान्यादाय राज्ञो दशरथस्य हि ॥

१२७. ततो वसिष्ठः सुप्रीतो राजानमिदमब्रवीत् ।
१२८. उपयाता नरव्याघ्र राजानस्तव शासनात् ॥

१२९. मया च सत्कृताः सर्वे यथार्हं राजसत्तमाः ।
१३०. यज्ञियं च कृतं राजन् पुरुषैः सुसमाहितैः ॥

१३१. तथा वसिष्ठवचनात् यज्ञायतनमन्तिकात् ।
१३२. शुभे दिवसनक्षत्रे निर्यातो जगतीपतिः ॥

१३३. ततो वसिष्ठप्रमुखाः यज्ञकर्मारभन्स्तदा ।
१३४. यज्ञवाटं गताः सर्वे यथाशास्त्रं यथाविधि ॥

१३५. अश्वमेधे महायज्ञे राज्ञोऽस्य सुमहात्मनः ।
१३६. कर्म कुर्वन्ति विधिवद्याजकाः वेदपारगाः ।
१३७. यथाविधि यथान्यायं परिक्रामन्ति शास्त्रतः ॥

१३८. न चाहुतमभूत्तत्र स्खलितं वापि किञ्चन ।
१३९. दृश्यते ब्रह्मवत् सर्वं क्षेमयुक्तं हि चक्रिरे ॥

१४०. न तेष्वहस्सु श्रान्तो वा क्षुधितो वापि दृश्यते ।
१४१. नाविद्वान् ब्राह्मणस्तत्र नाशतानुचरस्तथा ॥

१४२. ब्राह्मणा भुञ्जते नित्यं नाथवन्तश्च भुञ्जते ।
१४३. तापसा भुञ्जते चापि श्रमणा भुञ्जते तदा ॥

१४४. वृद्धाश्च व्याधिताश्चैव स्त्रियो बालास्तथैव च ।
१४५. अनिशं भुञ्जमानानां न तृप्तिरुपलभ्यते ॥

१४६. दीयतां दीयतामन्नं वासांसि विविधानि च ।
१४७. इति सञ्चोदितास्तत्र तथा चक्रुरनेकशः ॥

१४८. नानादेशादनुप्राप्ताः पुरुषाः स्त्रीगणास्तथा ।
१४९. अन्नपानैः सुविहितास्तस्मिन् यज्ञे महात्मनाम् ॥

१५०. अन्नं हि विधिवत् स्वादु प्रशंसन्ति द्विजर्षभाः ।
१५१. अहो तृप्ताः स्म भद्रं ते इति शुश्राव राघवः ॥

१५२. कर्मान्तरे तदा विप्रा हेतुवादान् बहूनपि ।
१५३. प्राहुः स्म वाग्मिनो धीराः परस्परजिगीषया ॥

१५४. ततो वै यजमानस्य पावकादतुलप्रभम् ।
१५५. प्रादुर्भूतं महद् भूतं महावीर्यं महाबलम् ॥

१५६. कृष्णं रक्ताम्बरधरं रक्तास्यं दुन्दुभिस्वनम् ।
१५७. शुभलक्षणसंपन्नं दिव्याभरणभूषितम् ।
१५८. दिव्यपायससंपूर्णां पात्रीं पत्नीमिव प्रियाम् ।
१५९. प्रगृह्य विपुलां दोर्भ्यां स्वयं मायामयीमिव ।
१६०. समवेक्ष्याब्रवीत् वाक्यमिदं दशरथं नृपम् ॥

murthygss@gmail.com

लघुवाल्मीकीयम्

१६१. प्राजापत्यं नरं विद्धि मामिहाभ्यागतं नृप ॥

१६२. इदं तु नृपशार्दूल पायसं देवनिर्मितम् ।
१६३. भार्याणामनुरूपाणां अश्नीतेति प्रयच्छ वै ।
१६४. तासु त्वं लप्स्यसे पुत्रान् यदर्थं यजसे नृप ॥

१६५. तथेति नृपतिः प्रीतः शिरसा प्रतिगृह्य ताम् ।
१६६. पात्रीं देवान्नसंपूर्णां देवदत्तां हिरण्मयीम् ।
१६७. कौसल्यायै नरपतिः पायसार्धं ददौ तदा ॥

१६८. अर्धादर्धं ददौ चापि सुमित्रायै नराधिपः ।
१६९. कैकेय्यै चावशिष्टार्धं ददौ पुत्रार्थकारणात् ॥

१७०. प्रददौ चावशिष्टार्धं पायसस्यामृतोपमम् ।
१७१. अनुचिन्त्य सुमित्रायै पुनरेव महामतिः ॥

१७२. ततस्तदद्भुतप्रख्यं भूतं परमभास्वरम् ।
१७३. संवर्तयित्वा तत् कर्म तत्रैवान्तरधीयत ॥

१७४. क्रतुं समाप्य तु तथा न्यायतः पुरुषर्षभः ।
१७५. ऋत्विग्भ्यो हि ददौ राजा धरां तां क्रतुवर्धनः ॥

१७६. ऋत्विजश्चाब्रुवन् सर्वे राजानं गतकल्मषम् ।
१७७. मणिरत्नं सुवर्णं वा गावो यद्वा समुद्यतम् ।
१७८. तत् प्रयच्छ नरश्रेष्ठ धरण्या न प्रयोजनम् ।
१७९. एवमुक्तो नरपतिर्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ।
१८०. गवां शतसहस्राणि दश तेभ्यो ददौ नृपः ।
१८१. दशकोटीः सुवर्णस्य रजतस्य चतुर्गुणम् ॥

१८२. दरिद्राय द्विजायाथ हस्ताभरणमुत्तमम् ।
१८३. कस्मैचिद् याचमानाय ददौ राघवनन्दनः ॥

१८४. ततः प्रीतेषु नृपतिर्द्विजेषु द्विजवत्सलः ।
१८५. प्रणाममकरोत्तेषां हर्षपर्याकुलेक्षणः ॥

१८६. तस्याशिषोऽथ विधिवद् ब्राह्मणैः समुदाहृताः ।
१८७. उदारस्य नृवीरस्य धरण्यां प्रणतस्य च ॥

१८८. निर्वृत्ते तु क्रतौ तस्मिन् हयमेधे महात्मनः ।
१८९. समाप्तदीक्षानियमः पत्नीगणसमन्वितः ।
१९०. प्रविवेश पुरीं राजा सभृत्यबलवाहनः ॥

१९१. ततो यज्ञे समाप्ते तु ऋतूनां षट् समत्ययुः ।
१९२. ततश्च द्वादशे मासे चैत्रे नावमिके तिथौ ।
१९३. कौसल्याजनयद्रामं सर्वलक्षणसंयुतम् ॥

१९४. कौसल्या शुशुभे तेन पुत्रेणामिततेजसा ।
१९५. यथा वरेण देवानामदितिर्वज्रपाणिना ॥

१९६. भरतो नाम कैकेय्यां जज्ञे सत्यपराक्रमः ।
१९७. अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राजनयत् सुतौ ॥

१९८. पुष्ये जातस्तु भरतो मीनलग्ने प्रसन्नधीः ।
१९९. सार्पे जातौ च सौमित्री कुलीरेऽभ्युदिते रवौ ॥

२००. राज्ञः पुत्रा महात्मानश्चत्वारो जज्ञिरे पृथक् ।
२०१. गुणवन्तोऽनुरूपाश्च रुच्या प्रोष्ठपदोपमाः ॥

२०२. जगुः कलं च गन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरो गणाः ।
२०३. देवदुन्दुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिश्च खाच्च्युता ॥

२०४. उत्सवश्च महानासीदयोध्यायां जनाकुलः ।
२०५. रथ्याश्च जनसम्बाधा नटनर्तकसंकुलाः ॥

२०६. गायनैश्च विराविण्यो वादनैश्च तथापरैः ॥

२०७. प्रदेयान्श्च ददौ राजा सूतमागधवन्दिनाम् ।
२०८. ब्राह्मणेभ्यो ददौ वित्तं गोधनानि सहस्रशः ॥

२०९. अतीत्यैकादशाहं तु नामकर्म तदाकरोत् ॥

२१०. ज्येष्ठं रामं महात्मानं भरतं कैकयीसुतम् ।
२११. सौमित्रिं लक्ष्मण इति शत्रुघ्नमपरं तथा ॥

२१२. वसिष्ठः परमप्रीतो नामानि कृतवान्स्तदा ॥

२१३. तेषां जन्मक्रियादीनि सर्वकर्माण्यकारयत् ॥

२१४. तेषां केतुरिव ज्येष्ठो रामो रतिकरः पितुः ।
२१५. बभूव भूयो भूतानां स्वयम्भूरिव सम्मतः ॥

२१६. सर्वे वेदविदः शूराः सर्वे लोकहिते रताः ।
२१७. सर्वे ज्ञानोपपन्नाश्च सर्वे समुदिता गुणैः ॥

२१८. तेषामपि महातेजा रामः सत्यपराक्रमः ।
२१९. इष्टः सर्वस्य लोकस्य शशांक इव निर्मलः ॥

२२०. गजस्कन्धेऽश्वपृष्ठे च रथचर्यासु सम्मतः ।
२२१. धनुर्वेदे च निरतः पितुः शुश्रूषणे रतः ॥

२२२. बाल्यात्प्रभृति सुस्निग्धो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धनः ।
२२३. रामस्य लोकरामस्य भ्रातुर्ज्येष्ठस्य नित्यशः ॥

२२४. सर्वप्रियकरस्तस्य रामस्यापि शरीरतः ।
२२५. लक्ष्मणो लक्ष्मिसंपन्नो बहिः प्राण इवापरः ॥

२२६. न च तेन विना निद्रां लभते पुरुषोत्तमः ।
२२७. मृष्टमन्नमुपानीतमश्नाति न हि तं विना ॥

२२८. यदा हि हयमारूढो मृगयां याति राघवः ।
२२९. तदैनं पृष्ठतोऽभ्येति सधनुः परिपालयन् ॥

२३०. भरतस्यापि शत्रुघ्नो लक्ष्मणावरजो हि सः ।
२३१. प्राणैः प्रियतरो नित्यं तस्य चासीत्तथाप्रियः ॥

२३२. स चतुर्भिर्महाभागैः पुत्रैर्दशरथः प्रियैः ।
२३३. बभूव परमप्रीतो देवैरिव पितामहः ॥

॥ १.३ यज्ञसंरक्षणम् ॥

१. अथ राजा दशरथस्तेषां दारक्रियां प्रति ।
२. चिन्तयामास धर्मात्मा सोपाध्यायः सबान्धवः ॥

३. तस्य चिन्तयमानस्य मन्त्रिमध्ये महात्मनः ।
४. अभ्यागच्छन् महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥

५. तं दृष्ट्वा ज्वलितं दीप्त्या तापसं संशितव्रतम् ।
६. प्रहृष्टवदनो राजा ततोऽर्घ्यमुपहारयत् ॥

७. स राज्ञः प्रतिगृह्यार्घ्यं शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
८. कुशलं चाव्ययं चैव पर्यपृच्छन्नराधिपम् ॥

९. पुरे कोशे जनपदे बान्धवेषु सुहृत्सु च ।
१०. कुशलं कौशिको राज्ञः पर्यपृच्छत् सुधार्मिकः ॥

११. अथ हृष्टमना राजा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
१२. उवाच परमोदारो हृष्टस्तमभिपूजयन् ॥

लघुवाल्मीकीयम्

१३. यथामृतस्य संप्राप्तिर्यथा वर्षमनूदके ।
१४. यथा सदृशदारेषु पुत्रजन्माप्रजस्य च ।
१५. प्रणष्टस्य यथा लाभो यथा हर्षो महोदये ।
१६. तथैवागमनं मन्ये स्वागतं ते महामुने ॥

१७. पात्रभूतोऽसि मे ब्रह्मन् दिष्ट्या प्राप्तोऽसि धार्मिक ।
१८. अद्य मे सफलं जन्म जीवितं मे सुजीवितम् ॥

१९. शुभक्षेत्रगतश्चाहं तव सन्दर्शनात् प्रभो ।
२०. ब्रूहि यत् प्रार्थितं तुभ्यं कार्यमागमनं प्रति ॥

२१. कार्यस्य न विमर्शं च गन्तुमर्हसि कौशिक ।
२२. कर्ता चाहमशेषेण दैवतं हि भवान् मम ॥

२३. तच्छ्रुत्वा राजसिंहस्य वाक्यमद्भुतविस्तरम् ।
२४. हृष्टरोमा महातेजा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥

२५. सदृशं राजशार्दूल तवैतद्भुवि नान्यथा ।
२६. महाकुलप्रसूतस्य वसिष्ठव्यपदेशिनः ॥

२७. अहं नियममातिष्ठे सिद्ध्यर्थं पुरुषर्षभ ।
२८. तस्य विघ्नकरौ द्वौ तु राक्षसौ कामरूपिणौ ॥

२९. व्रते मे बहुशः चीर्णे समाप्त्यां राक्षसाविमौ ।
३०. मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ॥

३१. समांसरुधिरौघेण वेदिं तामभ्यवर्षताम् ॥

३२. न च मे क्रोधमुत्स्रष्टुं बुद्धिर्भवति पार्थिव ।
३३. तथाभूता हि सा चर्या न शापस्तत्र मुच्यते ॥

३४. स्वपुत्रं राजशार्दूल रामं सत्यपराक्रमम् ।
३५. काकपक्षधरं शूरं ज्येष्ठं मे दातुमर्हसि ॥

३६. शक्तो ह्येष मया गुप्तो दिव्येन स्वेन तेजसा ।
३७. राक्षसा ये विकर्तारस्तेषामपि विनाशने ॥

३८. श्रेयश्चास्मै प्रदास्यामि बहुरूपं न संशयः ।
३९. त्रयाणामपि लोकानां येन ख्यातिं गमिष्यति ॥

४०. न च तौ राममासाद्य शक्तौ स्थातुं कथञ्चन ।
४१. न च तौ राघवादन्यो हन्तुमुत्सहते पुमान् ॥

४२. न च पुत्रकृतस्नेहं कर्तुमर्हसि पार्थिव ।
४३. अहं ते प्रतिजानामि हतौ तौ विद्धि राक्षसौ ॥

४४. अहं वेद्मि महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम् ।
४५. वसिष्ठोऽपि महातेजा ये चेमे तपसि स्थिताः ॥

४६. यदि ते धर्मलाभं च यशश्च परमं भुवि ।
४७. स्थितमिच्छसि राजेन्द्र रामं मे दातुमर्हसि ॥

४८. यदि ह्यनुज्ञां काकुत्स्थ ददते तव मन्त्रिणः ।
४९. वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे राघवं मे विसर्जय ॥

५०. अभिप्रेतमसंसक्तमात्मजं दातुमर्हसि ।
५१. दशरात्रं हि यज्ञस्य रामं राजीवलोचनम् ॥

५२. नात्येति कालो यज्ञस्य यथायं मम राघव ।
५३. तथा कुरुष्व भद्रं ते मा च शोके मनः कृथाः ॥

५४. इत्येवमुक्त्वा धर्मात्मा धर्मार्थसहितं वचः ।
५५. विरराम महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥

murthygss@gmail.com

५६. तच्छ्रुत्वा राजशार्दूलो विश्वामित्रस्य भाषितम् ।
५७. मुहूर्तमिव निःसंज्ञः सञ्ज्ञावानिदमब्रवीत् ॥

५८. ऊनषोडशवर्षो मे रामो राजीवलोचनः ।
५९. न युद्धयोग्यतामस्य पश्यामि सह राक्षसैः ॥

६०. इयमक्षौहिणी पूर्णा यस्याहं पतिरीश्वरः ।
६१. अनया संवृतो गत्वा योद्धाहं तैर्निशाचरैः ॥

६२. निर्विघ्ना व्रतचर्या सा भविष्यति सुरक्षिता ॥

६३. बालो ह्यकृतविद्यश्च न च वेत्ति बलाबलम् ।
६४. न चास्त्रबलसंयुक्तो न च युद्धविशारदः ॥

६५. न चासौ रक्षसां योग्यः कूतयुद्धा हि ते भृशम् ॥

६६. षष्ठिर्वर्षसहस्राणि जातस्य मम कौशिक ।
६७. दुःखेनोत्पादितश्चायं न रामं नेतुमर्हसि ॥

६८. चतुर्णामात्मजानां हि प्रीतिः परमिका मम ।
६९. ज्येष्ठं धर्मप्रधानं च न रामं नेतुमर्हसि ॥

७०. किं वीर्या राक्षसास्ते च कस्य पुत्राश्च के च ते ।
७१. कथं प्रमाणाः के चैतान् रक्षन्ति मुनिपुङ्गव ॥

७२. सर्वं मे शंस भगवन् कथं तेषां मया रणे ।
७३. स्थातव्यं दुष्टभावानां वीर्योत्सिक्ता हि राक्षसाः ॥

७४. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
७५. पौलस्त्यवंशप्रभवो रावणो नाम राक्षसः ।
७६. स ब्रह्मणा दत्तवरस्त्रैलोक्यं बाधते भृशम् ॥

७७. यदा स्वयं न यज्ञस्य विघ्नकर्ता महाबलः ।
७८. तेन सञ्चोदितौ द्वौ तु राक्षसौ वै महाबलौ ।
७९. मारीचश्च सुबाहुश्च यज्ञविघ्नं करिष्यतः ॥

८०. इत्युक्तो मुनिना तेन राजोवाच मुनिं तदा ।
८१. न हि शक्तोऽस्मि सङ्ग्रामे स्थातुं तस्य दुरात्मनः ॥

८२. स त्वं प्रसादं धर्मज्ञ कुरुष्व मम पुत्रके ।
८३. मम चैवाल्पभाग्यस्य दैवतं हि भवान् गुरुः ॥

८४. देवदानवगन्धर्वा यक्षाः पतगपन्नगाः ।
८५. न शक्ता रावणं सोढुं किं पुनर्मानवा युधि ॥

८६. स हि वीर्यवतां वीर्यमादत्ते युधि राक्षसः ।
८७. तेन चाहं न शक्नोमि संयोद्धुं तस्य वा बलैः ।
८८. सबलो वा मुनिश्रेष्ठ सहितो वा ममात्मजैः ॥

८९. कथमप्यमरप्रख्यं सङ्ग्रामाणामकोविदम् ।
९०. बालं मे तनयं ब्रह्मन् नैव दास्यामि पुत्रकम् ॥

९१. इति नरपतिजल्पनाद् द्विजेन्द्रम्
९२. कुशिकसुतं सुमहान् विवेश मन्युः ।
९३. सुहुत इव समिद्धिराज्यसिक्तः
९४. समभवदुज्ज्वलितो महर्षिवह्निः ॥

९५. तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य स्नेहपर्याकुलाक्षरम् ।
९६. समन्युः कौशिको वाक्यं प्रत्युवाच महीपतिम् ॥

९७. पूर्वमर्थं प्रतिश्रुत्य प्रतिज्ञां हातुमिच्छसि ।
९८. राघवाणामयुक्तोऽयं कुलस्यास्य विपर्ययः ॥

९९. यदीदं ते क्षमं राजन् गमिष्यामि यथागतम् ।

१००. मिथ्याप्रतिज्ञः काकुत्स्थ सुखीभव सबान्धवः ॥

१०१. तस्य रोषपरीतस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
१०२. चचाल वसुधा कृत्स्ना विवेश च भयं सुरान् ॥

१०३. त्रस्तरूपं स विज्ञाय जगत्सर्वं महानृषिः ।
१०४. नृपतिं सुव्रतो धीरो वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥

१०५. इक्ष्वाकूणां कुले जातः साक्षाद् धर्म इवापरः ।
१०६. धृतिमान् सुव्रतः श्रीमान् न धर्मं हातुमर्हसि ॥

१०७. संश्रुत्यैवं करिष्यामीत्यकुर्वाणस्य राघव ।
१०८. इष्टापूर्तवधो भूयात् तस्माद्रामं विसर्जय ॥

१०९. कृतास्त्रमकृतास्त्रं वा नैनं शक्ष्यन्ति राघव ।
११०. गुप्तं कुशिकपुत्रेण ज्वलनेनामृतं यथा ॥

१११. एष विग्रहवान् धर्म एष वीर्यवतां वरः ।
११२. एष बुद्ध्याधिको लोके तपसश्च परायणम् ॥

११३. एषोऽस्त्रान् विविधान् वेत्ति त्रैलोक्ये सचराचरे ।
११४. नैनमन्यः पुमान् वेत्ति न च वेत्स्यन्ति केचन ॥

११५. एवं वीर्यो महातेजा विश्वामित्रो महायशाः ।
११६. न रामगमने राजन् संशयं गन्तुमर्हसि ॥

११७. तेषां निग्रहणे शक्तः स्वयं च कुशिकात्मजः ।
११८. तव पुत्रहितार्थाय त्वामुपेत्याभियाचते ॥

११९. तथा वसिष्ठे ब्रुवति राजा दशरथः सुतम् ।
१२०. प्रहृष्टवदनो राममाजुहाव सलक्ष्मणम् ॥

१२१. कृतस्वस्त्ययनं मात्रा पित्रा दशरथेन च ।
१२२. पुरोधसा वसिष्ठेन मङ्गलैरभिमन्त्रितम् ।
१२३. स पुत्रं मूर्ध्न्युपाघ्राय राजा दशरथः प्रियम् ।
१२४. ददौ कुशिकपुत्राय सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥

१२५. तदा कुशिकपुत्रं तु धनुष्पाणी स्वलङ्कृतौ ।
१२६. बद्धगोधाङ्गुलित्राणौ खड्गवन्तौ महाद्युती ।
१२७. कुमारौ चारुवपुषौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
१२८. अनुयातौ श्रिया दीप्त्या शोभयेतामनिन्दितौ ॥

१२९. पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद् देवदुन्दुभिनिःस्वनैः ।
१३०. ततो वायुः सुखस्पर्शो प्रयाते तु महात्मनि ॥

१३१. अध्यर्धयोजनं गत्वा सरय्वा दक्षिणे तटे ।
१३२. रामेति मधुरां वाणीं विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥

१३३. गृहाण वत्स सलिलं मा भूत् कालविपर्ययः ।
१३४. मन्त्रग्रामं गृहाण त्वं बलामतिबलां तथा ॥

१३५. न श्रमो न ज्वरो वा ते न रूपस्य विपर्ययः ।
१३६. न च सुप्तं प्रमत्तं वा धर्षयिष्यन्ति नैरृताः ॥

१३७. न बाह्वोः सदृशो वीर्ये पृथिव्यामस्ति कश्चन ।
१३८. त्रिषु लोकेषु वै राम न भवेत् सदृशस्तव ॥

१३९. न सौभाग्ये न दाक्षिण्ये न ज्ञाने बुद्धिनिश्चये ।
१४०. नोत्तरे प्रतिवक्तव्ये समो लोके तवानघ ॥

१४१. क्षुत्पिपासे न ते राम भविष्येते नरोत्तम ।
१४२. बलामतिबलां चैव पठतः पथि राघव ॥

१४३. प्रदातुं तव काकुत्स्थ सदृशस्त्वं हि धार्मिक ॥

लघुवाल्मीकीयम्

१४४. कामं बहुगुणाः सर्वे त्वय्येते नात्र संशयः ।
१४५. तपसा सम्भृते चैते बहुरूपे भविष्यतः ॥

१४६. ततो रामो जलं स्पृष्ट्वा प्रहृष्टवदनः शुचिः ।
१४७. प्रतिजग्राह ते विद्ये महर्षेर्भावितात्मनः ॥

१४८. विद्यासमुदितो रामः शुशुभे भूरिविक्रमः ।
१४९. सहस्ररश्मिर्भगवान् शरदीव दिवाकरः ॥

१५०. गुरुकार्याणि सर्वाणि नियुज्य कुशिकात्मजे ।
१५१. ऊषुस्तां रजनीं तत्र सरय्वां सुसुखं त्रयः ॥

१५२. प्रभातायां तु शर्वर्यां विश्वामित्रो महामुनिः ।
१५३. अभ्यभाषत काकुत्स्थौ शयानौ पर्णसंस्तरे ॥

१५४. कौसल्या सुप्रजा राम पूर्वा सन्ध्या प्रवर्तते ।
१५५. उत्तिष्ठ नरशार्दूल कर्तव्यं दैवमाह्निकम् ॥

१५६. तस्यर्षेः परमोदारं वचः श्रुत्वा नरोत्तमौ ।
१५७. स्नात्वा कृतोदकौ वीरौ जेपतुः परमं जपम् ॥

१५८. कृताह्निकौ महावीर्यौ विश्वामित्रं तपोधनम् ।
१५९. अभिवाद्याभिसंहृष्टौ गमनायाभिसंस्थतुः ॥

१६०. तौ प्रयातौ महावीर्यौ दिव्यां त्रिपथगां नदीम् ।
१६१. ददृशाते ततस्तत्र सरय्वाः सङ्गमे शुभे ॥

१६२. तत्राश्रमपदं पुण्यं ऋषीणां भावितात्मनाम् ।
१६३. बहुवर्षसहस्राणि तप्यतां परमं तपः ॥

१६४. तं दृष्ट्वा परमप्रीतौ राघवौ पुण्यमाश्रमम् ।
१६५. ऊचतुस्तं महात्मानं विश्वामित्रमिदं वचः ॥

१६६. कस्यायमाश्रमः पुण्यः कोऽन्वस्मिन्वसते पुमान् ।
१६७. भगवन् श्रोतुमिच्छावः परं कौतूहलं हि नौ ॥

१६८. तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुङ्गवः ।
१६९. अब्रवीच्छ्रूयतां राम यस्यायं पूर्व आश्रमः ॥

१७०. कन्दर्पो मूर्तिमानासीत् काम इत्युच्यते बुधैः ।
१७१. तपस्यन्तमिह स्थाणुं नियमेन समाहितम् ।
१७२. कृतोद्वाहं तु देवेशं गच्छन्तं स मरुद्गणम् ।
१७३. धर्षयामास दुर्मेधा हुङ्कृतश्च महात्मना ॥

१७४. अवदग्धस्य रौद्रेण चक्षुषा रघुनन्दन ।
१७५. व्यशीर्य्यन्त शरीरात् स्वात् सर्वगात्राणि दुर्मतेः ॥

१७६. तस्य गात्रं हतं तत्र निर्दग्धस्य महात्मना ।
१७७. अशरीरः कृतः कामः क्रोधाद् देवेश्वरेण हि ॥

१७८. अनङ्ग इति विख्यातस्तदा प्रभृति राघव ।
१७९. स चाङ्गविषयः श्रीमान् यत्राङ्गं प्रमुमोच ह ॥

१८०. तस्यायमाश्रमः पुण्यस्तस्येमे मुनयः पुरा ।
१८१. शिष्या धर्मपरा नित्यं तेषां पापं न विद्यते ॥

१८२. इहाद्य रजनीं राम वसेम शुभदर्शन ।
१८३. पुण्ययोः सरितोर्मध्ये श्वस्तरिष्यामहे वयम् ॥

१८४. अभिगच्छामहे सर्वे शुचयः पुण्यमाश्रमम् ।
१८५. स्नाताश्च कृतजप्याश्च हुतहव्या नरोत्तम ॥

१८६. तेषां संवदतां तत्र तपोदीर्घेण चक्षुषा ।

लघुवाल्मीकीयम्

१८७. विज्ञाय परमप्रीता मुनयो हर्षमागमन् ॥

१८८. अर्घ्यं पाद्यं तथातिथ्यं निवेद्य कुशिकात्मजे ।
१८९. रामलक्ष्मणयोः पश्चादकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥

१९०. सत्कारं समनुप्राप्य कथाभिरभिरञ्जयन् ।
१९१. यथार्हमजपन् सन्ध्यां ऋषयस्ते समाहिताः ॥

१९२. कथाभिरभिरामाभिरभिरामौ नृपात्मजौ ।
१९३. रमयामास धर्मात्मा कौशिको मुनिपुङ्गवः ॥

१९४. ततः प्रभाते विमले कृताह्निकमरिन्दमौ ।
१९५. विश्वामित्रं पुरस्कृत्य नद्यास्तीरमुपागतौ ॥

१९६. ते च सर्वे महात्मानो मुनयः संशितव्रताः ।
१९७. उपस्थाप्य शुभं नावं विश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥

१९८. आरोहतु भवान् नावं राजपुत्रपुरस्कृतः ।
१९९. अरिष्टं गच्छ पन्थानं मा भूत् कालविपर्ययः ॥

२००. विश्वामित्रस्तथेत्युक्त्वा तानृषीनभिपूज्य च ।
२०१. ततार सहितस्ताभ्यां सरितं सागरंगमाम् ॥

२०२. ततः शुश्राव वै शब्दमतिसंरम्भवर्धितम् ।
२०३. मध्यमागम्य तोयस्य सह रामः कनीयसा ॥

२०४. अथ रामः सरिन्मध्ये पप्रच्छ मुनिपुङ्गवम् ।
२०५. वारिणो भिद्यमानस्य किमयं तुमुलो ध्वनिः ॥

२०६. राघवस्य वचः श्रुत्वा कौतूहलसमन्वितः ।
२०७. कथयामास धर्मात्मा तस्य शब्दस्य निश्चयम् ॥

२०८. कैलासपर्वते राम ब्रह्मणा निर्मितं सरः ।
२०९. तस्मात्सुस्राव सरसः सायोध्यामुपगूहते ।
२१०. सरःप्रवृत्ता सरयूः पुण्या ब्रह्मसरश्च्युता ।
२११. तस्यायमतुलः शब्दो जाह्नवीमभिवर्तते ॥

२१२. वारिसङ्क्षोभजो राम प्रणामं नियतः कुरु ॥

२१३. ताभ्यां तु तावुभौ कृत्वा प्रणाममतिधार्मिकौ ।
२१४. तीरं दक्षिणमासाद्य जग्मतुर्लघुविक्रमौ ॥

२१५. स वनं घोरसङ्काशं दृष्ट्वा नृपवरात्मजः ।
२१६. अविप्रहतमैक्ष्वाकः पप्रच्छ मुनिपुङ्गवम् ॥

२१७. भैरवैः श्वापदैः पूर्णं शकुन्तैर्दारुणारुतैः ।
२१८. सङ्कीर्णं बदरीभिश्च किन्न्वेतद्दारुणं वनम् ॥

२१९. तमुवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
२२०. श्रूयतां वत्स काकुत्स्थ यस्यैतद्दारुणं वनम् ॥

२२१. एतौ जनपदौ स्फीतौ दीर्घकालमरिन्दम ।
२२२. मलदाश्च करूशाश्च मुदितौ धनधान्यतः ॥

२२३. कस्यचित्त्वथ कालस्य यक्षी वै कामरूपिणी ।
२२४. ताटका नाम भद्रं ते भार्या सुन्दस्य धीमतः ॥

२२५. इमौ जनपदं नित्यं विनाशयति राघव ।
२२६. मलदान्श्च करूशान्श्च ताटका दुष्टचारिणी ॥

२२७. सेयं पन्थानमावार्य वसत्यध्यर्धयोजने ।
२२८. अत एव च गन्तव्यं ताटकाया वनं यतः ॥

२२९. स्वबाहुबलमाश्रित्य जहीमां दुष्टचारिणीम् ।

२३०. मन्नियोगादिमं देशं कुरु निष्कण्टकं पुनः ॥

२३१. न हि ते स्त्रीवधकृते घृणा कार्या नरोत्तम ।
२३२. चातुर्वर्ण्यहितार्थाय कर्तव्यं राजसूनुना ॥

२३३. अधर्म्यां जहि काकुत्स्थ धर्मोऽह्यस्या न विद्यते ॥

२३४. मुनेर्वचनमक्लीबं श्रुत्वा नरवरात्मजः ।
२३५. राघवः प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रत्युवाच दृढव्रतः ॥

२३६. अनुशिष्टोऽस्म्ययोध्यायां गुरुमध्ये महात्मना ।
२३७. पित्रा दशरथेनाहं नावज्ञेयं च तद्वचः ॥

२३८. सोऽहं पितुर्वचः श्रुत्वा शासनाद् ब्रह्मवादिनः ।
२३९. करिष्यामि न सन्देहस्ताटकावधमुत्तमम् ॥

२४०. एवमुक्त्वा धनुर्मध्ये बद्ध्वा मुष्टिमरिन्दमः ।
२४१. ज्याघोषमकरोत् तीव्रं दिशः शब्देन पूरयन् ॥

२४२. तं शब्दमभिनिध्याय राक्षसी क्रोधमूर्च्छिता ।
२४३. श्रुत्वा चाभ्यद्रवत्क्रोधाद्यतः शब्दो विनिस्सृतः ॥

२४४. उद्यम्य बाहू गर्जन्ती राममेवाभ्यधावत ॥

२४५. विश्वामित्रस्तु ब्रह्मर्षिर्हुङ्कारेणाभिभर्त्स्य ताम् ।
२४६. स्वस्ति राघवयोरस्तु जयं चैवाभ्यभाषत ॥

२४७. उद्धून्वाना रजो घोरं ताटका राघवावुभौ ।
२४८. रजोमोहेन महता मुहूर्तं सा व्यमोहयत् ॥

२४९. ततो मायां समास्थाय शिलावर्षेण राघवौ ।
२५०. अवाकिरत् सुमहता ततश्चुक्रोध राघवः ॥

२५१. शिलावर्षं महत्तस्याः शरवर्षेण राघवः ।
२५२. प्रतिहत्योपधावन्त्याः करौ चिच्छेद पत्रिभिः ॥

२५३. ततश्छिन्नभुजां श्रान्तामभ्याशे परिगर्जतीम् ।
२५४. सौमित्रिरकरोत् क्रोधात् हृतकर्णाग्रनासिकाम् ॥

२५५. कामरूपधरा सद्यः कृत्वा रूपाण्यनेकशः ।
२५६. अभिदुद्राव काकुत्स्थं लक्ष्मणं च विनेदुषी ॥

२५७. तामापतन्तीं वेगेन विक्रान्तामशनीमिव ।
२५८. शरेणोरसि विव्याध सा पपात ममार च ॥

२५९. ततो मुनिवरः प्रीतस्ताटकावधतोषितः ।
२६०. मूर्ध्नि राममुपाघ्राय इदं वचनमब्रवीत् ॥

२६१. इहाद्य रजनीं राम वसाम शुभदर्शन ।
२६२. श्वः प्रभाते गमिष्यामस्तदाश्रमपदं मम ॥

२६३. विश्वामित्रवचः श्रुत्वा हृष्टो दशरथात्मजः ।
२६४. उवास रजनीं तत्र ताटकाया वने सुखम् ॥

२६५. मुक्तशापं वनं तच्च तस्मिन्नेव तदाहनि ।
२६६. रमणीयं विबभ्राज यथा चैत्ररथं वनम् ॥

२६७. अथ तां रजनीमुष्य विश्वामित्रो महायशाः ।
२६८. प्रहस्य राघवं वाक्यमुवाच मधुराक्षरम् ॥

२६९. परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते राजपुत्र महायशः ।
२७०. प्रीत्या परमया युक्तो ददाम्यस्त्राणि सर्वशः ॥

२७१. देवासुरगणान् वापि सगन्धर्वोरगानपि ।

२७२. यैरमित्रान् प्रसह्याजौ वशीकृत्य जयिष्यसि ॥

२७३. धर्मचक्रं ततो वीर कालचक्रं तथैव च ।
२७४. गदे द्वे चैव काकुत्स्थ मोदकी शिखरी उभे ॥

२७५. शक्तिद्वयं च काकुत्स्थ ददामि तव राघव ।
२७६. ददामि चास्त्रं पैनाकमस्त्रं नारायणं तथा ।
२७७. आग्नेयमस्त्रं दयितं शिखरं नाम नामतः ।
२७८. वायव्यं प्रथनं नाम ददामि च तवानघ ।
२७९. गान्धर्वमस्त्रं दयितं मानवं नाम नामतः ।
२८०. एतान् राम महाबाहो कामरूपान् महाबलान् ।
२८१. गृहाण परमोदारान् क्षिप्रमेव नृपात्मज ॥

२८२. स्थितस्तु प्राङ्ग्मुखो भूत्वा शुचिर्मुनिवरस्तदा ।
२८३. ददौ रामाय सुप्रीतो मन्त्रग्राममनुत्तमम् ॥

२८४. सर्वसङ्ग्रहणं येषां दैवतैरपि दुर्लभम् ।
२८५. तान्यस्त्राणि तदा विप्रो राघवाय न्यवेदयत् ॥

२८६. जपतस्तु मुनेस्तस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
२८७. उपतस्थुर्महार्हाणि सर्वाण्यस्त्राणि राघवम् ॥

२८८. ऊचुश्च मुदिताः सर्वे रामं प्राञ्जलयस्तदा ।
२८९. इमे स्म परमोदाराः किङ्करास्तव राघव ॥

२९०. प्रतिगृह्य च काकुत्स्थः समालभ्य च पाणिना ।
२९१. मानसा मे भविष्यध्वमिति तानभ्यचोदयत् ॥

२९२. प्रतिगृह्य ततोऽस्त्राणि प्रहृष्टवदनः शुचिः ।
२९३. गच्छन्नेव च काकुत्स्थो विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥

२९४. गृहीतास्त्रोऽस्मि भगवन् दुराधर्षः सुरासुरैः ।
२९५. अस्त्राणां त्वहमिच्छामि संहारं मुनिपुङ्गव ॥

२९६. एवं ब्रुवति काकुत्स्थे विश्वामित्रो महायशाः ।
२९७. संहारं व्याजहाराथ धृतिमान् सुव्रतः शुचिः ॥

२९८. बाढमित्येव काकुत्स्थः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
२९९. जग्राह मन्त्रग्रामं तेऽप्युपतस्थुश्च राघवम् ॥

३००. रामं प्राञ्जलयो भूत्वाब्रुवन् मधुरभाषिणः ।
३०१. इमे स्म नरशार्दूल शाधि किं करवाम ते ॥

३०२. मानसाः कार्यकालेषु साहाय्यं मे करिष्यथ ।
३०३. गम्यतामिति तानाह यथेष्टं रघुनन्दनः ॥

३०४. अथ ते राममामन्त्र्य कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।
३०५. एवमस्त्विति काकुत्स्थमुक्त्वा जग्मुर्यथागतम् ॥

३०६. स च तान्राघवो ज्ञात्वा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
३०७. गच्छन्नेवाथ मधुरं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥

३०८. निस्सृताः स्म मुनिश्रेष्ठ कान्ताराद्रोमहर्षणात् ।
३०९. अनया त्ववगच्छामि देशस्य सुखवत्तया ।
३१०. सर्वं मे शंस भगवन् कस्याश्रमपदम्त्विदम् ॥

३११. अथ तस्याप्रमेयस्य तद्वनं परिपृच्छतः ।
३१२. विश्वामित्रो महातेजा व्याख्यातुमुपचक्रमे ॥

३१३. इह राम महाबाहो विष्णुर्देववरः प्रभुः ।
३१४. वर्षाणि सुबहून्येव तथा युगशतानि च ।
३१५. तपश्चरणयोगार्थमुवास सुमहातपाः ॥

३१६. एष पूर्वाश्रमो राम वामनस्य महात्मनः ।

३१७. सिद्धाश्रम इति ख्यातः सिद्धो ह्यत्र महातपाः ॥

३१८. तेनैष पूर्वमाक्रान्त आश्रमः श्रमनाशनः ।
३१९. मया तु भक्त्या तस्यैष वामनस्योपभुज्यते ॥

३२०. एतमाश्रममायान्ति राक्षसा विघ्नकारिणः ।
३२१. अत्रैव पुरुषव्याघ्र हन्तव्या दुष्टचारिणः ॥

३२२. अद्य गच्छामहे राम सिद्धाश्रममनुत्तमम् ।
३२३. तदाश्रमपदं तात तवाप्येतद् यथा मम ॥

३२४. प्रविशन्नाश्रमपदं व्यरोचत महामुनिः ।
३२५. शशीव गतनीहारः पुनर्वसुसमन्वितः ॥

३२६. तं दृष्ट्वा मुनयः सर्वे सिद्धाश्रमनिवासिनः ।
३२७. यथार्हं चक्रिरे पूजां विश्वामित्राय धीमते ।
३२८. तथैव राजपुत्राभ्यामकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥

३२९. मुहूर्तमिव विश्रान्तौ राजपुत्रावरिन्दमौ ।
३३०. प्राञ्जली मुनिशार्दूलमूचतू रघुनन्दनौ ॥

३३१. अद्यैव दीक्षां प्रविश भद्रं ते मुनिपुङ्गव ।
३३२. सिद्धाश्रमोऽयं सिद्धः स्यात् सत्यमस्तु वचस्तव ॥

३३३. एवमुक्तो महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
३३४. प्रविवेश ततो दीक्षां नियतो नियतेन्द्रियः ॥

३३५. कुमारावपि तां रात्रिमुषित्वा सुसमाहितौ ।
३३६. प्रभातकाले चोत्थाय पूर्वां सन्ध्यामुपास्य च ।
३३७. स्पृष्टोदकौ शुची जप्यं समाप्य नियमेन च ।
३३८. हुताग्निहोत्रमासीनं विश्वामित्रमवन्दताम् ॥

३३९. अथ तौ देशकालज्ञौ राजपुत्रावरिन्दमौ ।
३४०. देशे काले च वाक्यज्ञावब्रूतां कौशिकं वचः ॥

३४१. भगवन् श्रोतुमिच्छावो यस्मिन् काले निशाचरौ ।
३४२. संरक्षणीयौ तौ ब्रह्मन्नातिवर्तेत तत्क्षणम् ॥

३४३. एवं ब्रुवाणौ काकुत्स्थौ त्वरमाणौ युयुत्सया ।
३४४. सर्वे ते मुनयः प्रीताः प्रशशंसुर्नृपात्मजौ ॥

३४५. अद्यप्रभृति षड्रात्रं रक्षतं राघवौ युवाम् ।
३४६. दीक्षां गतो ह्येष मुनिः मौनित्वं च गमिष्यति ॥

३४७. तौ च तद्वचनं श्रुत्वा राजपुत्रौ यशस्विनौ ।
३४८. अनिद्रौ षडहोरात्रं तपोवनमरक्षताम् ॥

३४९. अथ काले गते तस्मिन् षष्ठेऽहनि समागते ।
३५०. सौमित्रिमब्रवीद्रामो यत्तो भव समाहितः ॥

३५१. रामस्यैवं ब्रुवाणस्य त्वरितस्य युयुत्सया ।
३५२. प्रजज्वाल ततो वेदिः सोपाध्यायपुरोहिता ॥

३५३. आकाशे च महान् शब्दः प्रादुरासीद् भयानकः ।
३५४. आवार्य गगनं मेघो यथा प्रावृषि निर्गतः ।
३५५. तथा मायां विकुर्वाणौ राक्षसावभ्यधावताम् ॥

३५६. मारीचश्च सुबाहुश्च तयोरनुचराश्च ये ।
३५७. आगम्य भीमसङ्काशा रुधिरौघमवासृजन् ॥

३५८. तावापतन्तौ सहसा दृष्ट्वा राजीवलोचनः ।
३५९. मानवं परमोदारमस्त्रं परमभास्वरम् ।
३६०. चिक्षेप परमक्रुद्धो मारीचोरसि राघवः ॥

३६१. स तेन परमास्त्रेण मानवेन समाहतः ।
३६२. संपूर्णं योजनशतं क्षिप्तः सागरसंप्लवे ॥

३६३. सङ्गृह्यास्त्रं ततो रामो दिव्यमाग्नेयमद्भुतम् ।
३६४. सुबाहूरसि चिक्षेप स विद्धः प्रापतद्भुवि ॥

३६५. शेषान् वायव्यमादाय निजघान महायशाः ।
३६६. राघवः परमोदारो मुनीनां मुदमावहन् ॥

३६७. स हत्वा राक्षसान् सर्वान् यज्ञघ्नान् रघुनन्दनः ।
३६८. ऋषिभिः पूजितस्तत्र यथेन्द्रो विजये पुरा ॥

३६९. अथ यज्ञे समाप्ते तु विश्वामित्रो महामुनिः ।
३७०. निरीतिका दिशो दृष्ट्वा काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥

३७१. कृतार्थोऽस्मि महाबाहो कृतं गुरुवचस्त्वया ।
३७२. सिद्धाश्रममिदं सत्यं कृतं राम महायशः ॥

॥१.४ विश्वामित्रकथा ॥

१. अथ तां रजनीं तत्र कृतार्थौ रामलक्ष्मणौ ।
२. ऊषतुर्मुदितौ वीरौ प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥

३. प्रभातायां तु शर्वर्यां कृतपौर्वाह्निकक्रियौ ।
४. अभिवाद्य मुनिश्रेष्ठं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
५. ऊचतुर्मधुरोदारं वाक्यं मधुरभाषिणौ ॥

६. इमौ स्म मुनिशार्दूल किङ्करौ समुपस्थितौ ।
७. आज्ञापय यथेष्टं वै शासनं करवाव किम् ॥

८. एवमुक्तास्ततस्ताभ्यां सर्व एव महर्षयः ।
९. विश्वामित्रं पुरस्कृत्य रामं वचनमब्रुवन् ॥

१०. मैथिलस्य नरश्रेष्ठ जनकस्य भविष्यति ।
११. यज्ञः परमधर्मिष्ठस्तस्य यास्यामहे वयम् ॥

१२. त्वं चैव नरशार्दूल सहास्माभिर्गमिष्यसि ।
१३. अद्भुतं धनुरत्नं च तत्र तद् द्रष्टुमर्हसि ॥

१४. आयागभूतं नृपतेस्तस्य वेश्मनि राघव ।
१५. अर्चितं विविधैर्गन्धैर्माल्यैश्चागरुगन्धिभिः ॥

१६. एवमुक्त्वा मुनिवरः प्रस्थानमकरोत्तदा ।
१७. सर्षिसङ्घः सकाकुत्स्थ आमन्त्र्य वनदेवताः ॥

१८. ते गत्वा दूरमध्वानं लम्बमाने दिवाकरे ।
१९. वासं चक्रुर्मुनिवराः शोणाकूले समागताः ॥

२०. रामोऽपि सह सौमित्रिर्मुनीन्स्तानभिपूज्य च ।
२१. अग्रतो निषसादाथ विश्वामित्रस्य धीमतः ॥

२२. अथ रामो महातेजा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
२३. पप्रच्छ नरशार्दूलः कौतूहलसमन्वितः ॥

२४. भगवन् कस्य देशोऽयं समृद्धवनशोभितः ।
२५. श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥

२६. चोदितो रामवाक्येन कथयामास सुव्रतः ।
२७. तस्य देशस्य निखिलं ऋषिमध्ये महातपाः ॥

२८. ब्रह्मयोनिर्महानासीत् कुशो नाम महातपाः ।
२९. अक्लिष्टव्रतधर्मज्ञः सज्जनप्रतिपूजकः ॥

३०. स महात्मा कुलीनायां युक्तायां सुगुणोल्बणान् ।
३१. वैदर्भ्यां जनयामास सदृशान् चतुरः सुतान् ॥

३२. कुशाम्बं कुशनाभं च आधूर्तरजसं वसुम् ।
३३. दीप्तियुक्तान् महोत्साहान् क्षत्रधर्मचिकीर्षया ॥

३४. तानुवाच कुशः पुत्रान् धर्मिष्ठान् सत्यवादिनः ।
३५. क्रियतां पालनं पुत्रा धर्मं प्राप्स्यथ पुष्कलम् ॥

३६. ऋषेस्तु वचनं श्रुत्वा चत्वारो लोकसम्मताः ।
३७. निवेशं चक्रिरे सर्वे पुराणां नृवरास्तदा ॥

३८. कुशाम्बस्तु महातेजाः कौशाम्बीमकरोत् पुरीम् ।
३९. कुशनाभस्तु धर्मात्मा पुरं चक्रे महोदयम् ॥

४०. आधूर्तरजसो राम धर्मारण्यं महीपतिः ।
४१. चक्रे पुरवरं राजा वसुश्चक्रे गिरिव्रजम् ॥

४२. एषा वसुमती राम वसोस्तस्य महात्मनः ।
४३. एते शैलवराः पञ्च प्रकाशन्ते समन्ततः ॥

४४. सुमागधी नदी रम्या मगधान् विश्रुता ययौ ।
४५. पञ्चानां शैलमुख्यानां मध्ये मालेव शोभते ॥

४६. सैषा हि मागधी राम वसोस्तस्य महात्मनः ।
४७. पूर्वाभिचरिता राम सुक्षेत्रा सस्यमालिनी ॥

४८. कस्यचित्त्वथ कालस्य कुशनाभस्य धीमतः ।
४९. जज्ञे परमधर्मिष्ठो गाधिरित्येव नामतः ॥

५०. स पिता मम काकुत्स्थ गाधिः परमधार्मिकः ।
५१. कुशवंशप्रसूतोऽस्मि कौशिको रघुनन्दन ॥

५२. एषा राम ममोत्पत्तिः स्वस्य वंशस्य कीर्तिता ।
५३. देशस्य च महाबाहो यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥

५४. गतोऽर्धरात्रः काकुत्स्थ कथाः कथयतो मम ।
५५. निद्रामभ्येहि भद्रं ते मा भूद्विघ्नोऽध्वनीह नः ॥

५६. निष्पन्दाः तरवस्सर्वे निलीना मृगपक्षिणः ।
५७. नैशेन तमसा व्याप्ता दिशश्च रघुनन्दन ॥

५८. शनैर्वियुज्यते सन्ध्या नभो नेत्रैरिवावृतम् ।
५९. नक्षत्रतारागहनं ज्योतिर्भिरवभासते ॥

६०. उत्तिष्ठति हि शीतांशुः शशी लोकतमोनुदः ।
६१. ह्लादयन् प्राणिनां लोके मनांसि प्रभया विभो ॥

६२. नैशानि सर्वभूतानि प्रचरन्ति ततस्ततः ।
६३. यक्षराक्षससङ्घाश्च रौद्राश्च पिशिताशनाः ॥

६४. रामोऽपि सहसौमित्रिः किञ्चिदागतविस्मयः ।
६५. प्रशस्य मुनिशार्दूलं निद्रां समुपसेवते ॥

६६. उपास्य रात्रिशेषं तु शोणाकूले महर्षिभिः ।
६७. निशायां सुप्रभातायां विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥

६८. सुप्रभाता निशा राम पूर्वा सन्ध्या प्रवर्तते ।
६९. उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते गमनायाभिरोचय ॥

७०. तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कृत्वा पौर्वाह्निकीं क्रियाम् ।
७१. गमनं रोचयामास वाक्यं चेदमुवाच ह ॥

लघुवाल्मीकीयम्

७२. अयं शोणः शुभजलो गाधः पुलिनमण्डितः ।
७३. कतरेण पथा ब्रह्मन् सन्तरिष्यामहे वयम् ॥

७४. एवमुक्तस्तु रामेण विश्वामित्रोऽब्रवीदिदम् ।
७५. एष पन्था मयोद्दिष्टो येन यान्ति महर्षयः ॥

७६. एवमुक्त्वा महर्षयो विश्वामित्रेण धीमता ।
७७. पश्यन्तस्ते प्रयाता वै वनानि विविधानि च ॥

७८. ते गत्वा दूरमध्वानं गतेऽर्धदिवसे तदा ।
७९. जाह्नवीं सरितां श्रेष्ठां ददृशुर्मुनिसेविताम् ॥

८०. तस्यास्तीरे ततश्चक्रुस्त आवासपरिग्रहम् ॥

८१. ततः स्नात्वा यथान्यायं सन्तर्प्य पितृदेवताः ।
८२. विविशुर्जाह्नवीतीरे शुचौ मुदितमानसाः ।
८३. विश्वामित्रं महात्मानं परिवार्य समन्ततः ॥

८४. अथ तत्र तदा रामो विश्वामित्रमथाब्रवीत् ।
८५. भगवन् श्रोतुमिच्छामि गङ्गां त्रिपथगां नदीम् ॥

८६. त्रैलोक्यं कथमाक्रम्य गता नदनदीपतिम् ॥

८७. चोदितो रामवाक्येन विश्वामित्रो महामुनिः ।
८८. वृद्धिं जन्म च गङ्गायाः प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥

८९. शैलेन्द्रो हिमवान्नाम धातूनामाकरो महान् ।
९०. तस्य कन्याद्वयं राम रूपेणाप्रतिमं भुवि ॥

९१. या मेरुदुहिता राम तयोर्माता सुमध्यमा ।
९२. नाम्ना मनोरमा नाम पत्नी हिमवतः प्रिया ॥

९३. तस्यां गङ्गेयमभवज्ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
९४. उमा नाम द्वितीयाभून्नाम्ना तस्यैव राघव ॥

९५. अथ ज्येष्ठां सुराः सर्वे देवतार्थचिकीर्षया ।
९६. शैलेन्द्रं वरयामासुर्गङ्गां त्रिपथगां नदीम् ॥

९७. ददौ धर्मेण हिमवान्स्तनयां लोकपावनीम् ।
९८. स्वच्छन्दपथगां गङ्गां त्रैलोक्यहितकाम्यया ॥

९९. प्रतिगृह्य त्रिलोकार्थं त्रिलोकहितकारिणः ।
१००. गङ्गामादाय तेऽगच्छन् कृतार्थेनान्तरात्मना ॥

१०१. अयोध्याधिपतिः शूरः पूर्वमासीन्नराधिपः ।
१०२. सगरो नाम धर्मात्मा प्रजाकामः स चाप्रजाः ॥

१०३. वैदर्भदुहिता राम केशिनी नाम नामतः ।
१०४. ज्येष्ठा सगरपत्नी सा धर्मिष्ठा सत्यवादिनी ॥

१०५. अरिष्टनेमिदुहिता रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
१०६. द्वितीया सगरस्यासीत् पत्नी सुमतिसञ्ज्ञिता ॥

१०७. ताभ्यां सह तथा राजा पत्नीभ्यां तप्तवान्स्तपः ।
१०८. हिमवन्तं समासाद्य भृगुप्रस्रवणे गिरौ ॥

१०९. अथ वर्षशते पूर्णे तपसाराधितो मुनिः ।
११०. सगराय वरं प्रादात् भृगुः सत्यवतां वरः ॥

१११. अथ काले गते तस्मिन् ज्येष्ठा पुत्रं व्यजायत ।
११२. असमञ्ज इति ख्यातं केशिनी सगरात्मजम् ॥

११३. सुमतिस्तु नरव्याघ्र गर्भतुम्बं व्यजायत ।
११४. षष्ठिः पुत्राः सहस्राणि तुम्बभेदाद्विनिःसृताः ॥

११५. स च ज्येष्ठो नरश्रेष्ठः सगरस्यात्मसम्भवः ।
११६. बालान् गृहीत्वा तु जले सरय्वा रघुनन्दन ।
११७. प्रक्षिप्य प्रहसन्नित्यं मज्जतस्तान् समीक्ष्य वै ।
११८. एवं पापसमाचारः सज्जनप्रतिबाधकः ।
११९. पौराणामहिते युक्तः पुत्रो निर्वासितः पुरात् ॥

१२०. तस्य पुत्रोऽंशुमान् नाम असमञ्जस्य वीर्यवान् ।
१२१. सम्मतः सर्वलोकस्य सर्वस्यापि प्रियंवदः ॥

१२२. ततः कालेन महता मतिः समभिजायत ।
१२३. सगरस्य नरश्रेष्ठ यजेयमिति निश्चिता ॥

१२४. स कृत्वा निश्चयं राम सोपाध्यायगणस्तदा ।
१२५. यज्ञकर्मणि वेदज्ञो यष्टुं समुपचक्रमे ॥

१२६. तस्याश्वचर्यां काकुत्स्थ दृढधन्वा महारथः ।
१२७. अंशुमानकरोत्तात सगरस्य मते स्थितः ॥

१२८. तस्य पर्वणि तं यज्ञं यजमानस्य वासवः ।
१२९. राक्षसीं तनुमास्थाय यज्ञियाश्वमपाहरत् ॥

१३०. ह्रियमाणे तु काकुत्स्थ तस्मिन्नश्वे महात्मनः ।
१३१. षष्टिं पुत्रसहस्राणि वाक्यमेतदुवाच ह ॥

१३२. गतिं पुत्रा न पश्यामि रक्षसां पुरुषर्षभाः ।
१३३. मन्त्रपूतैर्महाभागैरास्थितो हि महाक्रतुः ॥

१३४. समुद्रमालिनीं सर्वां पृथिवीमनुगच्छत ।
१३५. यावत्तुरगसन्दर्शस्तावत् खनत मेदिनीम् ॥

१३६. इत्युक्ता हृष्टमनसो राजपुत्रा महाबलाः ।
१३७. जग्मुर्महीतलं राम पितुर्वचनयन्त्रिताः ॥

१३८. योजनानां सहस्राणि षष्टिं तु रघुनन्दन ।
१३९. बिबिधुर्धरणीं वीरा रसातलमनुत्तमम् ॥

१४०. ते तु सर्वे महात्मानो भीमवेगा महाबलाः ।
१४१. ददृशुः कपिलं तत्र वासुदेवं सनातनम् ॥

१४२. हयं च तस्य देवस्य चरन्तमविदूरतः ॥

१४३. ते तं हयहरं ज्ञात्वा क्रोधपर्याकुलेक्षणाः ।
१४४. अभ्यधावन्त संक्रुद्धास्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रुवन् ॥

१४५. अस्माकं त्वं हि तुरगं यज्ञीयं हृतवानसि ।
१४६. दुर्मेधस्त्वं हि संप्राप्तान् विद्धि नः सगरात्मजान् ॥

१४७. श्रुत्वा तु वचनं तेषां कपिलो रघुनन्दन ।
१४८. रोषेण महताविष्टो हुङ्कारमकरोत्तदा ॥

१४९. ततस्तेनाप्रमेयेन कपिलेन महात्मना ।
१५०. भस्मराशीकृताः सर्वे काकुत्स्थ सगरात्मजाः ॥

१५१. पुत्रान् चिरगतान् ज्ञात्वा सगरो रघुनन्दन ।
१५२. नप्तारमब्रवीद्राजा दीप्यमानं स्वतेजसा ॥

१५३. शूरश्च कृतविद्यश्च पूर्वैस्तुल्योऽसि तेजसा ।
१५४. पितृणां गतिमन्विच्छ येन चाश्वोऽपवाहितः ॥

१५५. एवमुक्तोऽंशुमान् सम्यक् सगरेण महात्मना ।
१५६. धनुरादाय खड्गं च जगाम लघुविक्रमः ॥

१५७. स खातं पितृभिर्मार्गमन्तर्भौमं महात्मभिः ।

लघुवाल्मीकीयम्

१५८. प्राप्द्यत नरश्रेष्ठस्तेन राज्ञाभिचोदितः ॥

१५९. भस्मराशीकृता यत्र पितरस्तस्य सागराः ॥

१६०. स दुःखवशमापन्नस्त्वसमञ्जसुतस्तदा ।
१६१. चुक्रोश परमार्थस्तु वधात्तेषां सुदुःखितः ॥

१६२. यज्ञीयं च हयं तत्र चरन्तमविदूरतः ।
१६३. ददर्श पुरुषव्याघ्रो दुःखशोकसमन्वितः ॥

१६४. स तेषां राजपुत्राणां कर्तुकामो जलक्रियाम् ।
१६५. सलिलार्थी महातेजा न चापश्यज्जलाशयम् ॥

१६६. विसार्य निपुणां दृष्टिं ततोऽपश्यत् खगाधिपम् ।
१६७. पितृणां मातुलं राम सुपर्णमनिलोपमम् ॥

१६८. स चैवमब्रवीद् वाक्यं वैनतेयो महाबलः ।
१६९. मा शुचः पुरुषव्याघ्र वधोऽयं लोकसम्मतः ॥

१७०. कपिलेनाप्रमेयेन दग्धा हीमे महाबलाः ।
१७१. गङ्गा हिमवतो ज्येष्ठा दुहिता पुरुषर्षभ ।
१७२. तस्यां कुरु महाबाहो पितृणां तु जलक्रियाम् ॥

१७३. भस्मराशीकृतानेतान् प्लावयेल्लोकपावनी ।
१७४. तया क्लिन्नमिदं भस्म गङ्गया लोककान्तया ।
१७५. षष्टिं पुत्रसहस्राणि स्वर्गलोकं नयिष्यति ॥

१७६. गच्छ चाश्वं महाभाग तं गृह्य पुरुषर्षभ ।
१७७. यज्ञं पैतामहं वीर संवर्तयितुमर्हसि ॥

१७८. सुपर्णवचनं श्रुत्वा सोऽंशुमानतिवीर्यवान् ।
१७९. त्वरितं हयमादाय पुनरायान् महायशाः ॥

१८०. ततो राजानमासाद्य दीक्षितं रघुनन्दन ।
१८१. न्यवेदयद् यथावृत्तं सुपर्णवचनं तथा ॥

१८२. तच्छ्रुत्वा घोरसङ्काशं वाक्यमंशुमतो नृपः ।
१८३. यज्ञं निर्वर्तयामास यथाकल्पं यथाविधि ॥

१८४. स्वपुरं चागमच्छ्रीमानिष्टयज्ञो महीपतिः ।
१८५. गङ्गायाश्चागमे राजा निश्चयं नाध्यगच्छत ॥

१८६. कालधर्मं गते राम सगरे पृथिवीजनाः ।
१८७. राजानं रोचयामासुरंशुमन्तं सुधार्मिकम् ॥

१८८. स राजा सुमहानासीदंशुमान् रघुनन्दन ।
१८९. तस्य पुत्रो महानासीद् दिलीप इति विश्रुतः ॥

१९०. तस्मिन् राज्यं समावेश्य दिलीपे रघुनन्दन ।
१९१. तपोवनं गतो राम स्वर्गं लेभे तपोधनः ॥

१९२. दिलीपस्तु महातेजा श्रुत्वा पैतामहं वधम् ।
१९३. अगत्वा निश्चयं राजा तेषामुद्धरणं प्रति ।
१९४. राज्ये भगीरथं पुत्रमभिषिच्य नरर्षभः ।
१९५. इन्द्रलोकं गतो राजा स्वार्जितेनैव कर्मणा ॥

१९६. भगीरथस्तु राजर्षिर्धार्मिको रघुनन्दन ।
१९७. स तपो दीर्घमातिष्ठत् प्रजाकामः स चाप्रजः ॥

१९८. सुप्रीतो भगवान् ब्रह्मा प्रजानां पतिरीश्वरः ।
१९९. भगीरथं महात्मानं तप्यमानमथाब्रवीत् ॥

२००. भगीरथ महाभाग प्रीतस्तेऽहं जनेश्वर ।
२०१. तपसा च सुतप्तेन वरं वरय सुव्रत ॥

२०२. तमुवाच महातेजाः सर्वलोकपितामहम् ।
२०३. यदि मे भगवन् प्रीतो यद्यस्ति तपसो फलम् ।
२०४. गङ्गायास्सलिलक्लिन्ने भस्मन्येषां महात्मनाम् ।
२०५. स्वर्गं गच्छेयुरत्यन्तं सर्वे मे प्रपितामहाः ॥

२०६. देया च सन्ततिर्देव नावसीदेत् कुलं च नः ॥

२०७. उक्तवाक्यं तु राजानं सर्वलोकपितामहः ।
२०८. प्रत्युवाच शुभां वाणीं मधुरां मधुराक्षरम् ॥

२०९. इयं हैमवती गङ्गा ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
२१०. तां वै धारयितुं शक्तो हरस्तत्र नियुज्यताम् ।
२११. गङ्गायाः पतनं राजन् पृथिवी न सहिष्यति ॥

२१२. देवदेवे गते तस्मिन् सोऽङ्गुष्ठाग्रनिपीडिताम् ।
२१३. कृत्वा वसुमतीं राम संवत्सरमुपासत ॥

२१४. अथ संवत्सरे पूर्णे सर्वलोकनमस्कृतः ।
२१५. उमापतिः पशुपती राजानमिदमब्रवीत् ॥

२१६. प्रीतस्तेऽहं नरश्रेष्ठ करिष्यामि तवप्रियम् ।
२१७. शिरसा धारयिष्यामि शैलराजसुतामहम् ॥

२१८. ततो हैमवती ज्येष्ठा सर्वलोकनमस्कृता ।
२१९. आकाशादपतद् राम शिवे शिवशिरस्युत ॥

२२०. सा कथञ्चिन्महीं गन्तुं नाशक्नोद्यत्नमास्थिता ।
२२१. नैव निर्गमनं लेभे जटामण्डलमोहिता ॥

२२२. तामपश्यन् पुनस्तत्र तपः परममास्थितः ।
२२३. अनेन तोषितश्चाभूदत्यर्थं रघुनन्दन ॥

२२४. विससर्ज ततो गङ्गां हरो बिन्दुसरः प्रति ।
२२५. तस्यां विसृज्यमानायां सप्तस्रोतांसि जज्ञिरे ।
२२६. तिस्रः प्राचीदिशं जग्मुर्गङ्गाश्शिवजलाश्शुभाः ।
२२७. तिस्रस्त्वेता दिशं जग्मुः प्रतीचीं तु शुभोदकाः ॥

२२८. सप्तमी चान्वगात्तासां भगीरथमथो नृपम् ।
२२९. भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्यं स्यन्दनमास्थितः ।
२३०. प्रायादग्रे महातेजा गङ्गा तं चाप्यनुव्रजत् ॥

२३१. यतो भगीरथो राजा ततो गङ्गा यशस्विनी ।
२३२. जगाम सरितां श्रेष्ठा सर्वपापविनाशिनी ।
२३३. जगाम च पुनर्गङ्गा भगीरथरथानुगा ।
२३४. सागरं चापि संप्राप्ता सा सरित्प्रवरा तदा ॥

२३५. भगीरथोऽपि राजर्षिर्गङ्गामादाय यत्नतः ।
२३६. पितामहान् भस्मकृतानपश्यद् दीनचेतनः ॥

२३७. अथ तद्भस्मनां राशिं गङ्गासलिलमुत्तमम् ।
२३८. प्लावयद् धूतपाप्मानः स्वर्गं प्राप्ता रघूत्तम ॥

२३९. भगीरथोऽपि राजर्षिः कृत्वा सलिलमुत्तमम् ।
२४०. यथाक्रमं यथान्यायं स्वपुरं प्रविवेश ह ॥

२४१. एष ते राम गङ्गाया विस्तरोऽभिहितो मया ।
२४२. स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते सन्ध्याकालोऽतिवर्तते ॥

२४३. ततः प्रभाते विमले विश्वामित्रं महामुनिम् ।
२४४. उवाच राघवो वाक्यं कृताह्निकमरिन्दमः ॥

२४५. तराम सरितां श्रेष्ठां पुण्यां त्रिपथगां नदीम् ।
२४६. नौरेषा हि सुखास्तीर्णा ऋषीणां पुण्यकर्मणाम् ।

२४७. भगवन्तमिह प्राप्तं ज्ञात्वा त्वरितमागता ॥

२४८. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राघवस्य महात्मनः ।
२४९. सन्तारं कारयामास सर्षिसङ्घः सराघवः ॥

२५०. उत्तरं तीरमासाद्य संपूज्यर्षिगणं तदा ।
२५१. गङ्गाकूले निविष्टास्ते विशालां ददृशुः पुरीम् ॥

२५२. अथ रामो महाप्राज्ञो विश्वामित्रं महामुनिम् ।
२५३. पप्रच्छ प्राञ्जलिर्भूत्वा विशालामुत्तमां पुरीम् ॥

२५४. कतरो राजवंशोऽयं विशालायां महामुने ।
२५५. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रामस्य मुनिपुङ्गवः ॥

२५६. आख्यातुं तत्समारेभे विशालस्य पुरातनम् ॥

२५७. एष देशः स काकुत्स्थ महेन्द्राध्युषितः पुरा ।
२५८. इक्ष्वाकोस्तु नरव्याघ्र पुत्रः परमधार्मिकः ।
२५९. अलम्बुषायामुत्पन्नो विशाल इति विश्रुतः ॥

२६०. तेन चासीदिह स्थाने विशालेति पुरी कृता ।
२६१. विशालस्य सुतो राम हेमचन्द्रो महाबलः ॥

२६२. (विशालस्यैव वंशस्थः) काकुत्स्थ इति विश्रुतः ।
२६३. तस्य पुत्रो महातेजाः संप्रत्येष पुरीमिमाम् ।
२६४. आवसत्यमरप्रख्यः सुमतिर्नाम दुर्जयः ॥

२६५. इक्ष्वाकोस्तु प्रसादेन सर्वे वैशालिका नृपाः ।
२६६. दीर्घायुषो महात्मानो वीर्यवन्तः सुधार्मिकाः ॥

२६७. इहाद्य रजनीं राम सुखं वत्स्यामहे वयम् ।
२६८. श्वः प्रभाते नरश्रेष्ठ जनकं द्रष्टुमर्हसि ॥

२६९. सुमतिस्तु महातेजा विश्वामित्रमुपागतम् ।
२७०. श्रुत्वा नरवरश्रेष्ठः प्रत्युद्गच्छन् महायशाः ॥

२७१. पूजां च परमां कृत्वा सोपाध्यायः सबान्धवः ।
२७२. प्राञ्जलिः कुशलं पृष्ट्वा विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥

२७३. धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे विषयं मुनिः ।
२७४. संप्राप्तो दर्शनं चैव नास्ति धन्यतरो मया ॥

२७५. पृष्ट्वा तु कुशलं तत्र परस्परसमागमे ।
२७६. अतिथी परमौ प्राप्तौ पुत्रौ दशरथस्य तौ ।
२७७. पूजयामास विधिवत् सत्कारार्हौ महाबलौ ॥

२७८. ततः परमसत्कारं सुमतेः प्राप्य राघवौ ।
२७९. उष्य तत्र निशामेकां जग्मतुर्मिथिलां ततः ॥

२८०. मिथिलोपवने तत्र आश्रमं दृश्य राघवः ।
२८१. पुराणं निर्जनं रम्यं पप्रच्छ मुनिपुङ्गवम् ॥

२८२. श्रीमदाश्रमसङ्काशं किं न्विदं मुनिवर्जितम् ।
२८३. श्रोतुमिच्छामि भगवन् कस्यायं पूर्व आश्रमः ॥

२८४. तच्छ्रुत्वा राघवेणोक्तं वाक्यं वाक्यविशारदः ।
२८५. प्रत्युवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥

२८६. गौतमस्य नरश्रेष्ठ पूर्वमासीन्महात्मनः ।
२८७. आश्रमो दिव्यसङ्काशः सुरैरपि सुपूजितः ॥

२८८. स चेह तप आतिष्ठद् अहल्यासहितः पुरा ।
२८९. वर्षपूगाननेकांश्च राजपुत्र महायशः ॥

murthygss@gmail.com

२९०. तस्यान्तरं विदित्वा तु सहस्राक्षः शचीपतिः ।
२९१. मुनिवेषधरोऽहल्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥

२९२. ऋतुकालं प्रतीक्षन्ते नार्थिनः सुसमाहिते ।
२९३. सङ्गमं त्वहमिच्छामि त्वया सह सुमध्यमे ॥

२९४. मुनिवेषं सहस्राक्षं विज्ञाय रघुनन्दन ।
२९५. मतिं चकार दुर्मेधा देवराजकुतूहलात् ॥

२९६. अथाब्रवीत् सुरश्रेष्ठं कृतार्थेनान्तरात्मना ।
२९७. कृतार्थास्मि सुरश्रेष्ठ गच्छ शीघ्रमितः प्रभो ॥

२९८. एवं सङ्गम्य तु तया निश्चक्रामोटजात्ततः ।
२९९. गौतमं स ददर्शाथ प्रविशन्तं महामुनिम् ॥

३०१. अथ दृष्ट्वा सहस्राक्षं मुनिवेषधरं मुनिः ।
३०२. दुर्वृत्तं वृत्तसंपन्नो रोषाद् वचनमब्रवीत् ॥

३०३. मम रूपं समास्थाय कृतवानसि दुर्मते ।
३०४. अकर्तव्यमिदं तस्माद्विफलस्त्वं भविष्यसि ॥

३०५. तथा शप्त्वा स वै शक्रमहल्यामपि शप्तवान् ॥

३०६. इह वर्षसहस्राणि तप्यन्ती भस्मशायिनी ।
३०७. अदृश्या सर्वभूतानामाश्रमेऽस्मिन्निवत्स्यसि ॥

३०८. यदा चैतद्वनं घोरं रामो दशरथात्मजः ।
३०९. आगमिष्यति दुर्धर्षस्तदा पूता भविष्यसि ॥

३१०. एवमुक्त्वा महातेजा गौतमो दुष्टचारिणीम् ।
३११. हिमवच्छिखरे रम्ये तपस्तेपे महातपाः ॥

३१२. तदागच्छ महातेज आश्रमं पुण्यकर्मणः ।
३१३. तारयैनां महाभागामहल्यां देवरूपिणीम् ॥

३१४. विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राघवः सह लक्ष्मणः ।
३१५. विश्वामित्रं पुरस्कृत्य तमाश्रममथाविशत् ॥

३१६. ददर्श च महाभागां तपसा द्योतितप्रभाम् ।
३१७. सतुषारावृतां साभ्रां पूर्णचन्द्रप्रभामिव ॥

३१८. सा हि गौतमवाक्येन दुर्निरीक्ष्या बभूव ह ।
३१९. शापस्यान्तमुपागम्य तेषां दर्शनमागता ॥

३२०. राघवौ त्वतिथी तस्या पादौ जगृहतुस्तदा ।
३२१. स्मरन्ती राघववचः प्रतिजग्राह सा च तौ ।
३२२. पाद्यमर्घ्यं तथातिथ्यं चकार सुसमाहिता ॥

३२३. पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद् देवदुन्दुभिनिस्वनः ।
३२४. गौतमोऽपि महातेजा अहल्यासहितः सुखी ।
३२५. रामं संपूज्य विधिवत् तपस्तेपे महातपाः ॥

३२६. रामोऽपि परमां पूजां गौतमस्य महामुनेः ।
३२७. सकाशाद् विधिवत्प्राप्य जगाम मिथिलां ततः ॥

३२८. ततः प्रागुत्तरां गत्वा रामः सौमित्रिणा सह ।
३२९. विश्वामित्रं पुरस्कृत्य यज्ञवाटमुपागमत् ॥

३३०. विश्वामित्रमनुप्राप्तं श्रुत्वा स नृपतिस्तदा ।
३३१. शतानन्दं पुरस्कृत्य पुरोहितमनिन्दितम् ।
३३२. प्रत्युज्जगाम सहसा विनयेन समन्वितः ॥

३३३. अथ राजा मुनिश्रेष्ठं कृताञ्जलिरभाषत ।
३३४. धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुङ्गव ।

लघुवाल्मीकीयम्

३३५. यज्ञोपसदनं ब्रह्मन् प्राप्तोऽसि मुनिभिः सह ॥

३३६. इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ।
३३७. अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ।
३३८. वरायुधधरौ वीरौ कस्य पुत्रौ महामुने ।
३३९. पद्मपत्रविशालाक्षौ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥

३४०. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा जनकस्य महात्मनः ।
३४१. न्यवेदयन् महात्मानौ पुत्रौ दशरथस्य तौ ॥

३४२. सिद्धाश्रमनिवासं च राक्षसानां वधं तदा ।
३४३. तच्चागमनमव्यग्रं विशालायाश्च दर्शनम् ।
३४४. अहल्यादर्शनं चैव गौतमेन समागमम् ।
३४५. महाधनुषि जिज्ञासां कर्तुमागमनं तथा ।
३४६. एतत्सर्वं महातेजा जनकाय महात्मने ।
३४७. निवेद्य विररामाथ विश्वामित्रो महामुनिः ॥

३४८. तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
३४९. शतानन्दो महातेजा रामं वचनमब्रवीत् ॥

३५०. स्वागतं ते नरश्रेष्ठ दिष्ट्या प्राप्तोऽसि राघव ।
३५१. विश्वामित्रं पुरस्कृत्य महर्षिमपराजितम् ॥

३५२. नास्ति धन्यतरो राम त्वत्तोऽन्यो भुवि कश्चन ।
३५३. गोप्ता कुशिकपुत्रस्ते येन तप्तं महत्तपः ॥

३५४. श्रूयतामभिधास्यामि कौशिकस्य महात्मनः ।
३५५. यथा बलं यथा वृत्तं तन्मे निगदतः शृणु ॥

३५६. राजाभूदेष धर्मात्मा दीर्घकालमरिन्दमः ।
३५७. धर्मज्ञः कृतविद्यश्च प्रजानां च हिते रतः ॥

३५८. कदाचित्तु महातेजा योजयित्वा वरूथिनीम् ।
३५९. अक्षौहिणीपरिवृतः परिचक्राम मेदिनीम् ॥

३६०. आश्रमान् क्रमशो राम विचरन्नाजगाम ह ।
३६१. वसिष्ठस्याश्रमपदं ब्रह्मलोकमिवापरम् ॥

३६२. स दृष्ट्वा परमप्रीतो विश्वामित्रो महाबलः ।
३६३. प्रणतो विनयाद्वीरो वसिष्ठं जपतां वरम् ॥

३६४. आसनं चास्य भगवान् वसिष्ठो व्यादिदेश ह ॥

३६५. कृत्वोभौ सुचिरं कालं धर्मिष्ठौ ताः कथाः शुभाः ।
३६६. मुदा परमया युक्तौ प्रीयेतां तौ परस्परम् ॥

३६७. ततो वसिष्ठो भगवान् कथान्ते रघुनन्दन ।
३६८. विश्वामित्रमिदं वाक्यमुवाच प्रहसन्निव ॥

३६९. आतिथ्यं कर्तुमिच्छामि बलस्यास्य महाबल ।
३७०. तव चैवाप्रमेयस्य यथार्हं संप्रतीच्छ मे ॥

३७१. राजा त्वमतिथिश्रेष्ठः पूजनीयः प्रयत्नतः ॥

३७२. एवमुक्तो वसिष्ठेन विश्वामित्रो महामतिः ।
३७३. फलमूलेन भगवन् विद्यते यत्तवाश्रमे ।
३७४. पाद्येनाचमनीयेन भगवद्दर्शनेन च ।
३७५. सर्वथा च महाप्राज्ञ पूजार्हेण सुपूजितः ॥

३७६. गमिष्यामि नमस्तेस्तु मैत्रेणेक्षस्व चक्षुषा ॥

३७७. एवं ब्रुवन्तं राजानं वसिष्ठः पुनरेव हि ।
३७८. न्यमन्त्रयत धर्मात्मा पुनः पुनरुदारधीः ॥

३७९. बाढमित्येव गाधेयो वसिष्ठं प्रत्युवाच ह ।
३८०. यथा प्रियं भगवतस्तथास्तु मुनिसत्तम ॥

३८१. एवमुक्तो महातेजा वसिष्ठो जपतां वरः ।
३८२. आजुहाव ततः प्रीतः कल्माषीं धूतकल्मषः ॥

३८३. एह्येहि शबले क्षिप्रं शृणु चापि वचो मम ।
३८४. सबलस्यास्य राजर्षेः कर्तुं व्यवसितोऽस्म्यहम् ॥

३८५. भोजनेन महार्हेण सत्कारं संविधत्स्व मे ।
३८६. यस्य यस्य यथाकामं षड्रसेष्वभिपूजितम् ।
३८७. तत्सर्वं कामधुक् क्षिप्रमभिवर्ष कृते मम ॥

३८८. एवमुक्ता वसिष्ठेन शबला शत्रुसूदन ।
३८९. विदधे कामधुक् कामान् यस्य यस्य यथेप्सितम् ॥

३९०. इक्षून् मधूंस्तथा लाजान् मैरेयान्श्च वरासवान् ।
३९१. पानानि च महार्हाणि भक्ष्यान्श्चोच्चावचांस्तथा ॥

३९२. सर्वमासीत् सुसन्तुष्टं हृष्टपुष्टजनायुतम् ।
३९३. विश्वामित्रबलं राम वसिष्ठेनाभितर्पितम् ॥

३९४. विश्वामित्रोऽपि राजर्षिः हृष्टः पुष्टस्तदाभवत् ।
३९५. युक्तः परमहर्षेण वसिष्ठमिदमब्रवीत् ॥

३९६. पूजितोऽहं त्वया ब्रह्मन् पूजार्हेण सुसत्कृतः ।
३९७. श्रूयतामभिधास्यामि वाक्यं वाक्यविशारद ॥

३९८. गवां शतसहस्रेण दीयतां शबला मम ।
३९९. रत्नं हि भगवन्नेतद्रत्नहारी च पार्थिवः ॥

४००. यावदिच्छसि रत्नं वा हिरण्यं वा द्विजोत्तम ।
४०१. तावद्ददामि तत्सर्वं शबला दीयतां मम ॥

४०२. एवमुक्तस्तु भगवान् विश्वामित्रेण धीमता ।
४०३. न दास्यामीति शबलां प्राह राजन् कथञ्चन ॥

४०४. एतदेव हि मे रत्नमेतदेव हि मे धनम् ।
४०५. एतदेव हि सर्वस्वमेतदेव हि जीवितम् ॥

४०६. अदोमूलाः क्रियाः सर्वा मम राजन् न संशयः ।
४०७. बहुना किं प्रलापेन न दास्ये कामदोहिनीम् ॥

४०८. कामधेनुं वसिष्ठोऽपि यदा न त्यजते मुनिः ।
४०९. तदास्य शबलां राम विश्वामित्रोऽन्वकर्षत ॥

४१०. नीयमाना तु शबला राम राज्ञा महात्मना ।
४११. निर्धूय तांस्तदा भृत्यान् शतशः शत्रुसूदन ।
४१२. जगामानिलवेगेन पादमूलं महात्मनः ॥

४१३. शबला सा रुदन्ती च क्रोशन्ती चेदमब्रवीत् ।
४१४. वसिष्ठस्याग्रतः स्थित्वा मेघदुन्दुभिराविणी ॥

४१५. भगवन् किं परित्यक्ता त्वयाहं ब्रह्मणः सुत ।
४१६. यस्माद्राजभृता मां हि नयन्ते त्वत्सकाशतः ॥

४१७. एवमुक्तस्तु ब्रह्मर्षिरिदं वचनमब्रवीत् ।
४१८. शोकसन्तप्तहृदयां स्वसारमिव दुःखिताम् ॥

४१९. न त्वां त्यजामि शबले नापि मेऽपकृतं त्वया ।
४२०. एष त्वां नयते राजा बलान्मत्तो महाबलः ॥

४२१. न हि तुल्यं बलं मह्यं राजा त्वद्य विशेषतः ॥

लघुवाल्मीकीयम्

४२२. इयमक्षौहिणी पूर्णा सवाजिरथसङ्कुला ।
४२३. हस्तिध्वजसमाकीर्णा तेनासौ बलवत्तरः ॥

४२४. एवमुक्ता वसिष्ठेन प्रत्युवाच विनीतवत् ।
४२५. वचनं वचनज्ञा सा ब्रह्मर्षिमतुलप्रभम् ॥

४२६. ब्रह्मन् ब्रह्मबलं दिव्यं क्षत्रात्तु बलवत्तरम् ।
४२७. नियुङ्क्ष्व मां महातेजस्त्वद्ब्रह्मबलसम्भृताम् ।
४२८. तस्य दर्पबलं यत्तन्नाशयामि दुरात्मनः ॥

४२९. इत्युक्तस्तु तया राम वसिष्ठस्तु महायशाः ।
४३०. सृजस्वेति तदोवाच बलं परबलारुजम् ॥

४३१. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सुरभिः सासृजत्तदा ।
४३२. तस्या हुम्भारवोत्सृष्टाः पप्लवाः शतशो नृप ।
४३३. नाशयन्ति बलं सर्वं विश्वामित्रस्य पश्यतः ॥

४३४. स राजा परमक्रुद्धः क्रोधविस्फारितेक्षणः ।
४३५. पप्लवान्नाशयामास शस्त्रैरुच्छावचैरपि ॥

४३६. दृष्ट्वा निषूदितं सैन्यं मुमोचास्त्राणि पार्थिवः ।
४३७. यैस्तत्तपोवनं सर्वं निर्दग्धं चास्त्रतेजसा ॥

४३८. वसिष्ठस्य च ये शिष्यास्तथैव मृगपक्षिणः ।
४३९. विद्रवन्ति भयाद्भीता नानादिग्भ्यः सहस्रशः ॥

४४०. वसिष्ठस्याश्रमपदं शून्यमासीन्महात्मनः ।
४४१. वदतो वै वसिष्ठस्य मा भैरिति मुहुर्मुहुः ॥

४४२. विश्वामित्रं तदा वाक्यं सरोषमिदमब्रवीत् ।
४४३. आश्रमं चिरसंवृद्धं यद्विनाशितवानसि ।
४४४. दुराचारोऽसि तन्मूढ तस्मात्त्वं न भविष्यसि ॥

४४५. एवमुक्तो वसिष्ठेन विश्वामित्रो महाबलः ।
४४६. आग्नेयमस्त्रमुत्क्षिप्य तिष्ठतिष्ठेति चाब्रवीत् ॥

४४७. ब्रह्मदन्डं समुत्क्षिप्य कालदन्डमिवापरम् ।
४४८. वसिष्ठो भगवान् क्रोधादिदं वचनमब्रवीत् ॥

४४९. क्षत्रबन्धो स्थितोऽस्म्येष यद्बलं तद्विदर्शय ।
४५०. नाशयाम्यद्य ते दर्पं शस्त्रस्य तव गाधिज ॥

४५१. क्व च ते क्षत्रियबलं क्व च ब्रह्मबलं महत् ।
४५२. पश्य ब्रह्मबलं दिव्यं मम क्षत्रियपांसन ॥

४५३. तस्यास्त्रं गाधिपुत्रस्य घोरमाग्नेयमुद्यतम् ।
४५४. ब्रह्मदण्डेन तच्छान्तमग्नेर्वेग इवाम्भसा ॥

४५५. वारुणं चैव रौद्रं च ऐन्द्रं पाशुपतं तथा ।
४५६. ऐषीकं चापि चिक्षेप कुपितो गाधिनन्दनः ॥

४५७. तानि सर्वाणि दण्डेन ग्रसते ब्रह्मणः सुतः ॥

४५८. तेषु शान्तेषु ब्रह्मास्त्रं क्षिप्तवान् गाधिनन्दनः ॥

४५९. तदप्यस्त्रं महाघोरं ब्राह्मं ब्रह्मेण तेजसा ।
४६०. वसिष्ठो ग्रसते सर्वं ब्रह्मदण्डेन राघव ॥

४६१. ब्रह्मास्त्रं ग्रसमाणस्य वसिष्ठस्य महात्मनः ।
४६२. त्रैलोक्यमोहनं रौद्रं रूपमासीत् सुदारुणम् ॥

४६३. प्राज्वलद्ब्रह्मदण्डश्च वसिष्ठस्य करोद्यतः ।
४६४. विधूम इव कालाग्निर्यमदण्ड इवापरः ॥

murthygss@gmail.com

४६५. ततोऽस्तुवन् मुनिगणा वसिष्ठं जपतां वरम् ।
४६६. निगृहीतस्त्वया ब्रह्मन् विश्वामित्रो महातपाः ।
४६७. प्रसीद जपतां श्रेष्ठ लोकाः सन्तु गतव्यथाः ॥

४६८. एवमुक्तो महातेजाः शमं चक्रे महातपाः ।
४६९. विश्वामित्रोऽपि निकृतो विनिश्वस्येदमब्रवीत् ॥

४७०. धिग्बलं क्षत्रियबलं ब्रह्मतेजोबलं बलम् ।
४७१. एकेन ब्रह्मदण्डेन सर्वास्त्राणि हतानि मे ॥

४७२. ततः सन्तप्तहृदयः स्मरन् निग्रहमात्मनः ।
४७३. विनिःश्वस्य विनिःश्वस्य कृतवैरो महात्मना ।
४७४. स दक्षिणां दिशं गत्वा महिष्या सह राघव ।
४७५. तताप परमं घोरं विश्वामित्रो महत्तपः ॥

४७६. पुर्णे वर्षसहस्रे तु ब्रह्मा लोकपितामहः ।
४७७. अब्रवीन्मधुरं वाक्यं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥

४७८. जिता राजर्षिलोकास्ते तपसा कुशिकात्मज ।
४७९. अनेन तपसा त्वां तु राजर्षिरिति विद्महे ॥

४८०.विश्वामित्रोऽपि तच्छ्रुत्वा ह्रिया किञ्चिदवाङ्मुखः ।
४८१. दुःखेन महताविष्टः समन्युरिदमब्रवीत् ॥

४८२. तपश्च सुमहत्तप्तं राजर्षिरिति मां विदुः ।
४८३. देवाः सर्षिगणाः सर्वे नास्ति मन्ये तपःफलम् ॥

४८४. एवं निश्चित्य मनसा भूय एव महातपाः ।
४८५. तपश्चकार काकुत्स्थ परमं परमात्मवान् ।
४८६. पुष्करेषु नरश्रेष्ठ दशवर्षशतानि च ॥

४८७. पुर्णे वर्षसहस्रे तु व्रतस्नातं महामुनिम् ।
४८८. अभ्यागच्छन् सुराः सर्वे तपःफलचिकीर्षवः ॥

४८९. अब्रवीत् सुमहातेजा ब्रह्मा सुरुचिरं वचः ।
४९०. ऋषिस्त्वमसि भद्रं ते स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः ॥

४९१. विश्वामित्रो महातेजा जेतुकामो महायशाः ।
४९२. कौशिकीतीरमासाद्य भूयस्तेपे महत्तपः ॥

४९३. तस्य वर्षसहस्रं तु घोरं तप उपासतः ।
४९४. उत्तरे पर्वते राम देवतानामभूद्भयम् ॥

४९५. आमन्त्रयन् समागम्य सर्वे सर्षिगणाः सुराः ।
४९६. महर्षिशब्दं लभतां साध्वयं कुशिकात्मजः ॥

४९७. देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकपितामहः ।
४९८. अब्रवीन्मधुरं वाक्यं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥

४९९. महर्षे स्वागतं वत्स तपसोग्रेण तोषितः ।
५००. महत्त्वं ऋषिमुख्यत्त्वं ददामि तव कौशिक ॥

५०१. प्राञ्जलिः प्रणतो भूत्वा सर्वलोकपितामहम् ।
५०२. प्रत्युवाच ततो वाचं विश्वामित्रो महामुनिः ॥

५०३. महर्षिशब्दमतुलं स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः ।
५०४. यदि मे भगवन्नाह ततोऽहं विजितेन्द्रियः ॥

५०५. तमुवाच ततो ब्रह्मा न तावत्त्वं जितेन्द्रियः ।
५०६. यतस्व मुनिशार्दूल इत्युक्त्वा त्रिदिवं गतः ॥

५०७. अथ हैमवतीं राम दिशं त्यक्त्वा महामुनिः ।
५०८. पूर्वां दिशमनुप्राप्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥

५०९. मौनं वर्षसहस्रस्य कृत्वा व्रतमनुत्तमम् ।
५१०. चकाराप्रतिमं राम तपः परमदुष्करम् ॥

५११. तस्य वर्षसहस्रस्य व्रते पूर्णे महाव्रतः ।
५१२. भोक्तुमारब्धवानन्नं तस्मिन् काले रघूत्तम ॥

५१३. इन्द्रो द्विजातिर्भूत्वा तं सिद्धमन्नमयाचत ॥

५१४. तस्मै दत्त्वा तदा सिद्धं सर्वं विप्राय निश्चितः ।
५१५. निःशेषितेऽन्ने भगवानभुक्त्वैव महातपाः ।
५१६. न किञ्चिदवदद् विप्रं मौनव्रतमुपस्थितः ॥

५१७. तस्यानुच्छ्वसमानस्य मूर्ध्नि धूमो व्यजायत ।
५१८. त्रैलोक्यं येन सम्भ्रान्तमादीपितमिवाभवत् ॥

५१९. ततः सुरगणाः सर्वे पितामहपुरोगमाः ।
५२०. विश्वामित्रं महात्मानं वाक्यं मधुरमब्रुवन् ॥

५२१. ब्रह्मर्षे स्वागतं तेऽस्तु तपसा स्म सुतोषिताः ।
५२२. ब्राह्मण्यं तपसोग्रेण प्राप्तवानसि कौशिक ॥

५२३. दीर्घमायुश्च ते ब्रह्मन् ददामि समरुद्गणः ॥

५२४. पितामहवचः श्रुत्वा सर्वेषां च दिवौकसाम् ।
५२५. कृत्वा प्रणामं मुदितो व्याजहार महामुनिः ॥

५२६. ब्राह्मण्यं यदि ते प्राप्तं दीर्घमायुस्तथैवच ।
५२७. ओङ्कारश्च वषट्कारो वेदाश्च वरयन्तु माम् ॥

५२८. क्षत्रवेदविदां श्रेष्ठो ब्रह्मवेदविदामपि ।
५२९. ब्रह्मपुत्रो वसिष्ठो मामेवं वदतु देवताः ।
५३०. यद्ययं परमः कामः कृतो यान्तु सुरर्षभाः ॥

५३१. ततः प्रसादितो देवैर्वसिष्ठो जपतां वरः ।
५३२. सख्यं चकार ब्रह्मर्षिरेवमस्त्विति चाब्रवीत् ॥

५३३. एवं त्वनेन ब्राह्मण्यं प्राप्तं राम महात्मना ।
५३४. एष राम मुनिश्रेष्ठ एष विग्रहवान्स्तपः ।
५३५. एष धर्मपरो नित्यं वीर्यस्यैष परायणम् ॥

५३६. एवमुक्त्वा महातेजा विरराम द्विजोत्तमः ॥

५३७. शतानन्दवचः श्रुत्वा रामलक्ष्मणसन्निधौ ।
५३८. जनकः प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाच कुशिकात्मजम् ॥

५३९. विस्तरेण च ते ब्रह्मन् कीर्त्यमानं महत्तपः ।
५४०. श्रुतं मया महातेजो रामेण च महात्मना ॥

५४१. अप्रमेयं तपस्तुभ्यमप्रमेयं च ते बलम् ।
५४२. अप्रमेया गुणाश्चैव नित्यं ते कुशिकात्मज ॥

५४३. श्वः प्रभाते महातेजो द्रष्टुमर्हसि मां पुनः ।
५४४. स्वागतं तपतां श्रेष्ठ मामनुज्ञातुमर्हसि ॥

५४५. एवमुक्तो मुनिवरः प्रशस्य पुरुषर्षभम् ।
५४६. विससर्जाशु जनकं प्रीतं प्रीतमनास्तदा ॥

॥१.५ सीतारामविवाहः ॥

१. ततः प्रभाते विमले कृतकर्मा नराधिपः ।
२. विश्वामित्रं महात्मानमाजुहाव सराघवम् ॥

३. तमर्चयित्वा धर्मात्मा शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।

लघुवाल्मीकीयम्

४. राघवौ च महात्मानौ तदा वाक्यमुवाच ह ॥

५. भगवन् स्वागतं तेऽस्तु किं करोमि तवानघ ।
६. भवानाज्ञापयतु मामाज्ञाप्यो भवताह्यहम् ॥

७. एवमुक्तस्तु धर्मात्मा जनकेन महात्मना ।
८. प्रत्युवाच मुनिर्वीरं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥

९. पुत्रौ दशरथस्येमौ क्षत्रियौ लोकविश्रुतौ ।
१०. द्रष्टुकामौ धनुःश्रेष्ठं यदेतत्त्वयि तिष्ठति ॥

११. एतद्दर्शय भद्रं ते कृतकामौ नृपात्मजौ ।
१२. दर्शनादस्य धनुषः यथेष्टं प्रतियास्यतः ॥

१३. ततः स राजा जनकः सामन्तान् व्यादिदेश ह ।
१४. धनुरानीयतां दिव्यं गन्धमाल्यविभूषितम् ॥

१५. जनकेन समादिष्टाः सचिवाः प्राविशन् पुरीम् ।
१६. तद्धनुः पुरतः कृत्वा निर्जग्मुः पार्थिवाज्ञया ॥

१७. नृणां शतानि पञ्चाशद् व्यायतानां महात्मनाम् ।
१८. मञ्जूषामष्टचक्रां तां समूहुस्ते कथञ्चन ॥

१९. तामादाय तु मञ्जूषां आयसीं यत्र तद्धनुः ।
२०. सुरोपमं ते जनकमूचुर्नृपतिमन्त्रिणः ॥

२१. इदं धनुर्वरं राजन् पूजितं सर्वराजभिः ।
२२. मिथिलाधिप राजेन्द्र दर्शनीयं यदिच्छसि ॥

२३. तेषां नृपो वचः श्रुत्वा कृताञ्जलिरभाषत ।
२४. विश्वामित्रं महात्मानं तौ चोभौ रामलक्ष्मणौ ॥

२५. इदं धनुर्वरं ब्रह्मन् जनकैरभिपूजितम् ।
२६. राजभिश्च महावीर्यैरशक्तैः पूरितुं पुरा ।
२७. नैतत् सुरगणाः सर्वे नासुरा न च राक्षसाः ।
२८. गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिन्नरमहोरगाः ॥

२९. क्व गतिर्मानुषाणां च धनुषोऽस्य प्रपूरणे ।
३०. आरोपणे समायोगे वेपने तोलनेऽपि वा ॥

३१. अथ मे कृषतः क्षेत्रं लाङ्गलादुत्थिता मया ।
३२. क्षेत्रं शोधयता लब्धा नाम्ना सीतेति विश्रुता ॥

३३. वीर्यशुल्केति मे कन्या स्थापितेयमयोनिजा ॥

३४. यद्यस्य धनुषो रामः कुर्यादारोपणं मुने ।
३५. सुतामयोनिजां सीतां दद्यां दाशरथेरहम् ॥

३६. विश्वामित्रः स धर्मात्मा श्रुत्वा जनकभाषितम् ।
३७. वत्स राम धनुः पश्य इति राघवमब्रवीत् ॥

३८. महर्षेर्वचनाद्रामो यत्र तिष्ठति तद्धनुः ।
३९. मञ्जूषां तामपावृत्य दृष्ट्वा धनुरथाब्रवीत् ॥

४०. इदं धनुर्वरं ब्रह्मन् संस्पृशामीह पाणिना ।
४१. यत्नवांश्च भविष्यामि तोलने पूरणेऽपि वा ॥

४२. बाढमित्यब्रवीद्राजा मुनिश्च समभाषत ॥

४३. लीलया स धनुर्मध्ये जग्राह वचनान्मुनेः ।
४४. पश्यतां नृसहस्राणां बहूनां रघुनन्दनः ॥

४५. आरोपयित्वा धर्मात्मा पूरयामास तद्धनुः ।
४६. तद्बभञ्ज धनुर्मध्ये नरश्रेष्ठो महायशाः ॥

४७. तस्य शब्दो महानासीन्निर्घातसमनिस्स्वनः ।
४८. भूमिकम्पश्च सुमहान् पर्वतस्येव दीर्यतः ॥

४९. निपेतुश्च नराः सर्वे तस्य शब्देन मोहिताः ।
५०. वर्जयित्वा मुनिवरं राजानं तौ च राघवौ ॥

५१. प्रत्याश्वस्ते जने तस्मिन् राजा विगतसाध्वसः ।
५२. उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं वाक्यज्ञो मुनिपुङ्गवम् ॥

५३. भगवन् दृष्टवीर्यो मे रामो दशरथात्मजः ।
५४. अत्यद्भुतमचिन्त्यं च न तर्कितमिदं मया ॥

५५. मम सत्या प्रतिज्ञा च वीर्यशुल्केति कौशिक ।
५६. सीता प्राणैर्बहुमता देया रामाय मे सुता ॥

५७. भवतोऽनुमते ब्रह्मन् शीघ्रं गच्छन्तु मन्त्रिणः ।
५८. मम कौशिक भद्रं ते अयोध्यां त्वरिते रथैः ॥

५९. राजानं प्रश्रितैर्वाक्यैरानयन्तु पुरं मम ॥

६०. कौशिकश्च तथेत्याह राजा चाभाष्य मन्त्रिणः ।
६१. अयोध्यां प्रेषयामास धर्मात्मा कृतशासनान् ।
६२. यथावृत्तं समाख्यातुमानेतुं च नृपं तदा ॥

६३. जनकेन समादिष्टा दूतास्ते क्लान्तवाहनाः ।
६४. त्रिरात्रिमुषिता मार्गे तेऽयोध्यां प्राविशन् पुरीम् ॥

६५. ते राजवचनाद् दूता राजवेश्म प्रवेशिताः ।
६६. राजानं प्रयता वाक्यमब्रुवन् मधुराक्षरम् ॥

६७. मैथिलो जनको राजा साग्निहोत्रपुरस्कृतम् ।
६८. कुशलं त्वां महाराज पृच्छते सपुरःसरम् ॥

६९. पृष्ट्वा कुशलमव्यग्रं वैदेहो मिथिलाधिपः ।
७०. कौशिकानुमते वाक्यं भवन्तमिदमब्रवीत् ॥

७१. पूर्वं प्रतिज्ञा विदिता वीर्यशुल्का ममात्मजा ।
७२. सेयं मम सुता राजन् विश्वामित्रपुरःसरैः ।
७३. यदृच्छयागतैर्वीरैर्निर्जिता तव पुत्रकैः ॥

७४. तच्च राजन् धनुर्दिव्यं मध्ये भग्नं महात्मना ।
७५. रामेण हि महाराज महत्यां जनसंसदि ॥

७६. अस्मै देया मया सीता वीर्यशुल्का महात्मने ।
७७. प्रतिज्ञां कर्तुमिच्छामि तदनुज्ञातुमर्हसि ॥

७८. सोपाध्यायो महाराज पुरोहितपुरःसरः ।
७९. शीघ्रमागच्छ भद्रं ते द्रष्टुमर्हसि राघवौ ॥

८०. एवं विदेहाधिपतिर्मधुरं वाक्यमब्रवीत् ।
८१. विश्वामित्राभ्यनुज्ञातः शतानन्दमते स्थितः ॥

८२. दूतवाक्यं तु तच्छ्रुत्वा राजा परमहर्षितः ।
८३. वसिष्ठं वामदेवं च मन्त्रिणोऽन्यांश्च सोऽब्रवीत् ॥

८४. गुप्तः कुशिकपुत्रेण कौसल्यानन्दवर्धनः ।
८५. लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा विदेहेषु वसत्यसौ ॥

८६. दृष्टवीर्यस्तु काकुत्स्थो जनकेन महात्मना ।
८७. संप्रदानं सुतायास्तु राघवे कर्तुमिच्छति ॥

८८. यदि वो रोचते वृत्तं जनकस्य महात्मनः ।
८९. पुरीं गच्छामहे शीघ्रं मा भूत् कालस्य पर्ययः ॥

९०. मन्त्रिणो बाढमित्याहुः सह सर्वैर्महर्षिभिः ।
९१. सुप्रीतश्चाब्रवीद्राजा श्वो यात्रेति स मन्त्रिणः ॥

९२. राजा दशरथो हृष्टः सोपाध्यायः स बान्धवः ।
९३. गत्वा चतुरहं मार्गं विदेहानभ्युपेयिवान् ॥

९४. राजा तु जनकः श्रीमान् श्रुत्वा पूजामकल्पयत् ।
९५. उवाच च नरश्रेष्ठो नरश्रेष्ठं मुदान्वितः ॥

९६. स्वागतं ते महाराज दिष्ट्या प्राप्तोऽसि राघव ।
९७. पुत्रयोरुभयोः प्रीतिं लप्स्यसे वीर्यनिर्जिताम् ॥

९८. दिष्ट्या प्राप्तो महातेजा वसिष्ठो भगवान् ऋषिः ।
९९. सह सर्वैर्द्विजश्रेष्ठैर्देवैरिव शतक्रतुः ॥

१००. दिष्ट्या मे निर्जिता विघ्ना दिष्ट्या मे पूजितं कुलम् ।
१०१. राघवैः सह सम्बन्धाद्वीर्यश्रेष्ठैर्महात्मभिः ॥

१०२. श्वः प्रभाते नरेन्द्रेन्द्र निर्वर्तयितुमर्हसि ।
१०३. यज्ञस्यान्ते नरश्रेष्ठ विवाहं ऋषिसम्मतम् ॥

१०४. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ऋषिमध्ये नराधिपः ।
१०५. वाक्यं वाक्यविदां श्रेष्ठः प्रत्युवाच महीपतिम् ॥

१०६. प्रतिग्रहो दातृवशः श्रुतमेतन्मया पुरा ।
१०७. यथा वक्ष्यसि धर्मज्ञ तत्करिष्यामहे वयम् ॥

१०८. धर्मिष्टं च यशस्यं च वचनं सत्यवादिनः ।
१०९. श्रुत्वा विदेहाधिपतिः परं विस्मयमागतः ॥

११०. ततः प्रभाते जनकः कृतकर्मा महर्षिभिः ।
१११. उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः शतानन्दं पुरोहितम् ॥

११२. (कुशध्वजो मम भ्राता) यवीयानतिधार्मिकः ।
११३. साङ्काश्यां पुण्यसङ्काशां पुरीमध्यवसच्छुभाम् ॥

११४. तमहं द्रष्टुमिच्छामि यज्ञगोप्ता स मे मतः ।
११५. प्रीतिं सोऽपि महातेजा इमां भोक्ता मया सह ॥

११६. शासनात्तु नरेन्द्रस्य प्रययुः शीघ्रवाजिभिः ।
११७. समानेतुं नरव्याघ्रं विष्णुमिन्द्राज्ञया यथा ॥

११८. आज्ञयाथ नरेन्द्रस्य आजगाम कुशध्वजः ।
११९. स ददर्श महात्मानं जनकं धर्मवत्सलम् ॥

१२०. उपविष्टावुभौ तौ तु भ्रातरावतितेजसौ ।
१२१. प्रेषयामासतुर्वीरौ मन्त्रिश्रेष्ठं सुदामनम् ॥

१२२. गच्छ मन्त्रिपते शीघ्रमैक्ष्वाकममितप्रभम् ।
१२३. आत्मजैः सह दुर्धर्षमानयस्व समन्त्रिणम् ॥

१२४. औपकार्यं स गत्वा तु रघूणां कुलवर्धनम् ।
१२५. ददर्श शिरसा चैनमभिवाद्येदमब्रवीत् ॥

१२६. अयोध्याधिपते वीर वैदेहो मिथिलाधिपः ।
१२७. स त्वां द्रष्टुं व्यवसितः सोपाध्यायपुरोहितम् ॥

१२८. मन्त्रिश्रेष्ठवचः श्रुत्वा राजा सर्षिगणस्तदा ।
१२९. सबन्धुरगमत्तत्र जनको यत्र वर्तते ॥

१३०. वाक्यं वाक्यविदां श्रेष्ठो वैदेहमिदमब्रवीत् ॥

लघुवाल्मीकीयम्

१३१. विदितं ते महाराज इक्ष्वाकुकुलदैवतम् ।
१३२. वक्ता सर्वेषु कृत्येषु वसिष्ठो भगवान् ऋषिः ॥

१३३. विश्वामित्राभ्यनुज्ञातः सह सर्वैर्महर्षिभिः ।
१३४. एष वक्ष्यति धर्मात्मा वसिष्ठो मे यथाक्रमम् ॥

१३५. तूष्णीम्भूते दशरथे वसिष्ठो भगवान् ऋषिः ।
१३६. उवाच वाक्यं वाक्यज्ञो वैदेहं सपुरोधसम् ॥

१३७. अव्यक्तप्रभवो ब्रह्मा शाश्वतो नित्य अव्ययः ।
१३८. तस्मान् मरीचिः सञ्जज्ञे मरीचेः काश्यपः सुतः ।
१३९. विवस्वान् काश्यपाज्जज्ञे मनुर्वैवस्वतः स्मृतः ।
१४०. मनुः प्रजापतिः पूर्वमिक्ष्वाकुस्तु मनोः सुतः ॥

१४१. इकष्वाकुकुलजातानां वीराणां सत्यवादिनाम् ।
१४२. रामलक्ष्मणयोरर्थे त्वत्सुते वरये नृप ।
१४३. सदृशाभ्यां नरश्रेष्ठ सदृशे दातुमर्हसि ॥

१४४. एवं ब्रुवाणं जनकः प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
१४५. राजाभूत् त्रिषु लोकेषु विश्रुतः स्वेनकर्मणा ।
१४६. निमिः परमधर्मात्मा सर्वसत्त्ववतां वरः ॥

१४७. (निमिवंशोद्भवौ आवां भ्रातरौ मुनिसत्तम)।
१४८. कनीयानेष मे भ्राता अहं ज्येष्ठो महामुने ।
१४९. ददामि परमप्रीतौ वध्वौ ते मुनिपुङ्गव ।
१५०. सीतां रामाय भद्रं ते ऊर्मिलां लक्ष्मणाय च ॥

१५१. रामलक्ष्मणयो राजन् गोदानं कारयस्व ह ।
१५२. मघाह्यद्य महाबाहो तृतीये दिवसे विभो ।
१५३. फल्गुन्यामुत्तरे राजन्स्तस्मिन् वैवाहिकं कुरु ॥

१५४. तमुक्तवन्तं वैदेहं विश्वामित्रो महामुनिः ।
१५५. उवाच वचनं वीरं वसिष्ठसहितो नृपम् ॥

१५६. अचिन्त्यान्यप्रमेयानि कुलानि नरपुङ्गव ।
१५७. इक्ष्वाकूणां विदेहानां नैषां तुल्योऽस्ति कश्चन ॥

१५८. सद्रशो धर्मसम्बन्धः सदृशो रूपसंपदा ।
१५९. रामलक्ष्मणयो राजन् सीता चोर्मिलया सह ॥

१६०. वक्तव्यं च नरश्रेष्ठ श्रूयतां वचनं मम ।
१६१. भ्राता यवीयान् धर्मज्ञ एष राजा कुशध्वजः ।
१६२. अस्य धर्मात्मनो राजन् रूपेणाप्रतिमं भुवि ।
१६३. सुताद्वयं नरश्रेष्ठ पत्न्यर्थं वरयामहे ॥

१६४. भरतस्य कुमारस्य शत्रुघ्नस्य च धीमतः ॥

१६५. विश्वामित्रवचः श्रुत्वा वसिष्ठस्य मते तदा ।
१६६. जनकः प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाच मुनिपुङ्गवौ ॥

१६७. कुलं धन्यमिदं मन्ये येषां नौ मुनिपुङ्गवौ ।
१६८. सदृशं कुलसम्बन्धं यदाज्ञापयथः स्वयम् ॥

१६९. परो धर्मः कृतं मह्यं शिष्योऽस्मि भवतोः सदा ।
१७०. प्रभुत्वे नास्ति सन्देहो यथार्हं कर्तुमर्हथ ॥

१७१. एकाह्ना राजपुत्रीणां चतसृणां महामुने ।
१७२. पाणीन् गृह्णन्तु चत्वारो राजपुत्रा महाबलाः ॥

१७३. उत्तरे दिवसे ब्रह्मन् फल्गुनीभ्यां मनीषिणः ।
१७४. वैवाहिकं प्रशंसन्ति भगो यत्र प्रजापतिः ॥

१७५. राजा दशरथो हृष्टः प्रत्युवाच महीपतिम् ।

लघुवाल्मीकीयम्

१७६. युवामसङ्ख्येयगुणौ भ्रातरौ मिथिलेश्वरौ ।
१७७. स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते गमिष्यामि स्वमालयम् ॥

१७८. स गत्वा निलयं राजा श्राद्धं कृत्वा विधानतः ।
१७९. प्रभाते काल्यमुत्थाय चक्रे गोदानमुत्तमम् ॥

१८०. यस्मिन्स्तु दिवसे राजा चक्रे गोदानमुत्तमम् ।
१८१. तस्मिन्स्तु दिवसे शूरो युधाजित् समुपेयिवान् ॥

१८२. दृष्ट्वा पृष्ट्वा च कुशलं राजानमिदमब्रवीत् ।
१८३. केकयाधिपती राजा स्नेहात् कुशलमब्रवीत् ॥

१८४. स्वस्रीयं मम राजेन्द्र द्रष्टुकामो महीपतिः ।
१८५. तदर्थमुपयातोऽहमयोध्यां रघुनन्दन ॥

१८६. श्रुत्वात्वहमयोध्यायां विवाहार्थं तवात्मजान् ।
१८७. मिथिलामुपयातान्स्तु त्वया सह महीपते ।
१८८. त्वरयाभ्युपयातोऽहं द्रष्टुकामो स्वसुः सुतम् ॥

१८९. अथ राजा दशरथः प्रियातिथिमुपस्थितम् ।
१९०. दृष्ट्वा परमसत्कारैः पूजनार्हमपूजयत् ॥

१९१. युक्ते मुहूर्ते विजये सर्वाभरणभूषितैः ।
१९२. भ्रातृभिः सहितो रामः कृतकौतुकमङ्गलः ॥

१९३. वसिष्ठो भगवानेत्य वैदेहमिदमब्रवीत् ।
१९४. राजा दशरथो राजा कृतकौतुकमङ्गलैः ।
१९५. पुत्रैर्नरवरश्रेष्ठ दातारमभिकाङ्क्षते ॥

१९६. इत्युक्तः परमोदारो वसिष्ठेन महात्मना ।
१९७. प्रत्युवाच महातेजा वाक्यं परमधर्मवित् ॥

१९८. कः स्थितः प्रतिहारो मे कस्याज्ञा संप्रतीक्षते ।
१९९. स्वगृहे को विचारोऽस्ति यथा राज्यमिदं तव ॥

२००. कृतकौतुकसर्वस्वा वेदिमूलमुपागताः ।
२०१. मम कन्या मुनिश्रेष्ठ दीप्ता वह्नेरिवार्चिषः ॥

२०२. सज्जोऽहं त्वत्प्रतीक्षोऽस्मि वेद्यामस्यां प्रतिष्ठितः ।
२०३. अविघ्नं कुरु तां राजा किमर्थमवलम्बते ॥

२०४. तद्वाक्यं जनकेनोक्तं श्रुत्वा दशरथस्तदा ।
२०५. प्रवेशयामास सुतान् सर्वान् ऋषिगणानपि ॥

२०६. विश्वामित्रं पुरस्कृत्य शतानन्दं च धार्मिकम् ।
२०७. प्रपामध्ये तु विधिवद्वेदिं कृत्वा महातपाः ।
२०८. अग्निमाधाय वेद्यां तु विधिमन्त्रपुरस्कृतम् ।
२०९. जुहावाग्नौ महातेजा वसिष्ठो भगवान् ऋषिः ॥

२१०. ततः सीतां समानीय सर्वाभरणभूषिताम् ।
२११. समक्षमग्नेः संस्थाप्य राघवाभिमुखे तदा ।
२१२. अब्रवीज्जनको राजा कौसल्यानन्दवर्धनम् ॥

२१३. इयं सीता मम सुता सहधर्मचरी तव ।
२१४. प्रतीच्छ चैनां भद्रं ते पाणिं गृह्णीष्व पाणिना ॥

२१५. पतिव्रता महाभागा छायेवानुगता सदा ।
२१६. इत्युक्त्वा प्राक्षिपद्राजा मन्त्रपूतं जलं तदा ॥

२१७. साधु साध्विति देवानां ऋषीणां वदतां तदा ।
२१८. देवदुन्दुभिनिर्घोषः पुष्पवर्षो महानभूत् ॥

२१९. एवं दत्त्वा तदा सीतां मन्त्रोदकपुरस्कृताम् ।
२२०. अब्रवीज्जनको राजा हर्षेणाभिपरिप्लुतः ॥

२२१. लक्ष्मणागच्छ भद्रं ते ऊर्मिलामुद्यतां मया ।
२२२. प्रतीच्छ पाणिं गृह्णीष्व माभूत् कालस्य पर्ययः ॥

२२३. तमेवमुक्त्वा जनको भरतं चाभ्यभाषत ।
२२४. गृहाण पाणिं माण्डव्याः पाणिना रघुनन्दन ॥

२२५. शत्रुघ्नं चापि धर्मात्मा अब्रवीज्जनकेश्वरः ।
२२६. श्रुतकीर्त्या महाबाहो पाणिं गृह्णीष्व पाणिना ॥

२२७. अग्निं प्रदक्षिणीकृत्य वेदिं राजानमेव च ।
२२८. ऋषीन्श्चैव महात्मानः सभार्या रघुसत्तमाः ।
२२९. यथोक्तेन तदा चक्रुर्विवाहं विधिपूर्वकम् ॥

२३०. ननृतुश्चाप्सरस्सङ्घा गन्धर्वाश्च जगुः कलम् ।
२३१. विवाहे रघुमुख्यानां तदद्भुतमदृश्यत ॥

२३२. ईदृशे वर्तमाने तु तूर्योद्घुष्टनिनादिते ।
२३३. त्रिरग्निं ते परिक्रम्य ऊहुर्भार्या महौजसः ॥

२३४. अथ रात्र्यां व्यतीतायां विश्वामित्रो महामुनिः ।
२३५. आपृष्ट्वा तौ च राजानौ जगामोत्तरपर्वतम् ॥

२३६. विश्वामित्रे गते राजा वैदेहं मिथिलाधिपम् ।
२३७. आपृष्ट्वाथ जगामाशु राजा दशरथः पुरीम् ॥

२३८. अथ राजा विदेहानां ददौ कन्याधनं बहु ॥

२३९. दत्त्वा बहुधनं राजा समनुज्ञाप्य पार्थिवम् ।
२४०. प्रविवेश स्वनिलयं मिथिलां मिथिलेश्वरः ॥

२४१. गच्छन्तं तं नरव्याघ्रं सर्षिसङ्घं सराघवम् ।
२४२. घोराः स्म पक्षिणो वाचो व्याहरन्ति ततस्ततः ॥

२४३. तमसा संवृतः सूर्यः सर्वा न प्रबभुर्दिशः ।
२४४. भस्मना चावृतं सर्वं सम्मूढमिव तद्बलम् ॥

२४५. वसिष्ठश्चर्षयश्चान्ये राजा च ससुतस्तदा ।
२४६. ससञ्ज्ञा इव तत्रासन् सर्वमन्यद्विचेतनम् ॥

२४७. तस्मिंस्तमसि घोरे तु भस्मच्छन्नेव सा चमूः ।
२४८. ददर्श भीमसङ्काशं जटामण्डलधारिणम् ।
२४९. भार्गवं जामदग्न्यं तं राजराजविमर्दिनम् ।
२५०. स्कन्धे चासाद्य परशुं धनुर्विद्युद्गणोपमम् ।
२५१. प्रगृह्य शरमुख्यं च त्रिपुरघ्नं यथा शिवम् ॥

२५२. तं दृष्ट्वा भीमसङ्काशं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
२५३. वसिष्ठप्रमुखा विप्रा जपहोमपरायणाः ।
२५४. सङ्गता मुनयः सर्वे सञ्जजल्पुरथो मिथः ॥

२५५. पूर्वं क्षत्रवधं कृत्वा गतमन्युर्गतज्वरः ।
२५६. क्षत्रस्योत्सादनं भूयो नखल्वस्य चिकीर्षितम् ॥

२५७. एवमुक्त्वार्घ्यमादाय भार्गवं भीमदर्शनम् ।
२५८. ऋषयो रामरामेति वचो मधुरमब्रुवन् ॥

२५९. प्रतिगृह्य तु तां पूजां ऋषिदत्तां प्रतापवान् ।
२६०. रामं दाशरथिं रामो जामदग्न्योऽभ्यभाषत ॥

२६१. राम दाशरथे राम वीर्यं ते श्रूयतेऽद्भुतम् ।
२६२. धनुषो भेदनं चैव निखिलेन मया श्रुतम् ॥

२६३. तच्छ्रुत्वाहमनुप्राप्तो धनुर्गृह्य परं शुभम् ।
२६४. तदिदं वैष्णवं राम पितृपैतामहं महत् ।

लघुवाल्मीकीयम्

२६५. क्षत्रधर्मं पुरस्कृत्य गृह्णीष्व धनुरुत्तमम् ॥

२६६. इदं च वैष्णवं राम धनुः परपुरञ्जयम् ।
२६७. ऋचीके भार्गवे प्रादाद्विष्णुः सन्न्यासमुत्तमम् ॥

२६८. ऋचीकस्तु महातेजाः पुत्रस्याप्रतिकर्मणः ।
२६९. पितुर्मम ददौ दिव्यं जमदग्नेर्महात्मनः ॥

२७०. योजयस्व धनुश्श्रेष्ठे शरं परपुरञ्जयम् ।
२७१. यदि शक्नोषि काकुत्स्थ द्वन्द्वं दास्यामि ते ततः ॥

२७३. श्रुत्वा तज्जामदग्न्यस्य वाक्यं दाशरथिस्तदा ।
२७४. गौरवाद्यन्त्रितकथः पितू राममथाब्रवीत् ॥

२७५. वीर्यहीनमिवाशक्तं क्षत्रधर्मेण भार्गव ।
२७६. अवजानासि मे तेजः पश्य मेऽद्य पराक्रमम् ॥

२७७. इत्युक्त्वा राघवः क्रुद्धो भार्गवस्य शरासनम् ।
२७८. शरं च प्रतिजग्राह हस्ताल्लघुपराक्रमः ॥

२७९. आरोप्य स धनू रामः शरं सज्यं चकार ह ।
२८०. जामदग्न्यं ततो रामं रामः क्रुद्धोऽब्रवीद्वचः ॥

२८१. ब्राह्मणोऽसीति पूज्यो मे विश्वामित्रकृतेन च ।
२८२. तस्माच्छक्तो न ते राम मोक्तुं प्राणहरं शुभम् ॥

२८३. इमां पादगतिं राम तपोबलसमार्जितान् ।
२८४. लोकानप्रतिमान् वा ते हनिष्यामि यदिच्छसि ॥

२८५. जडीकृते तदा लोके रामे वरधनुर्धरे ।
२८६. निर्वीर्यो जामदग्न्योऽसौ रामो राममुदैक्षत ॥

२८७. तेजोऽभिहितवीर्यत्वाज्जामदग्न्यो जडीकृतः ।
२८८. रामं कमलपत्राक्षं मन्दं मन्दमुवाच ह ॥

२८९. लोकास्त्वप्रतिमा राम निर्जितास्तपसा मया ।
२९०. जहि तान् शरमुख्येन मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥

२९१. अक्षयं मधुहन्तारं जानामि त्वां सुरोत्तमम् ।
२९२. धनुषोऽस्य परामर्षात् स्वस्ति तेऽस्तु परन्तप ॥

२९३. तथा ब्रुवति रामे तु जामदग्न्ये प्रतापवान् ।
२९४. रामो दाशरथिः श्रीमान् चिक्षेप शरमुत्तमम् ॥

२९५. स हतान् दृश्य रामेण स्वान् लोकान्
तपसार्जितान् ।
२९६. जामदग्न्यो जगामाशु महेन्द्रं पर्वतोत्तमम् ॥

२९७. ततो वितिमराः सर्वा दिशश्चोपदिशस्तथा ।
२९८. सुराः सर्षिगणा रामं प्रशशंसुरुदायुधम् ॥

२९९. अभिवाद्य ततो रामो वसिष्ठप्रमुखान् ऋषीन् ।
३००. पितरं विह्वलं दृष्ट्वा प्रोवाच रघुनन्दनः ॥

३०१. जामदग्न्यो गतो रामः प्रयातु चतुरङ्गिणी ।
३०२. अयोध्याभिमुखी सेना त्वया नाथेन पालिता ॥

३०३. रामस्य वचनं श्रुत्वा राजा दशरथः सुतम् ।
३०४. बाहुभ्यां संपरिष्वज्य मूर्ध्नि चाघ्राय राघवम् ।
३०५. गतो राम इति श्रुत्वा हृष्टः प्रमुदितो नृपः ॥

३०६. पुनर्जातं तदा मेने पुत्रमात्मानमेव च ।
३०७. चोदयामास तां सेनां जगामाशु ततः पुरीम् ॥

३०८. पताकाध्वजिनीं रम्यां तूर्योद्घुष्टनिनादिताम् ।
३०९. सिक्तराजपथां रम्यां प्रकीर्णकुसुमोत्कराम् ।
३१०. राजप्रवेशसुमुखैः पौरैर्मङ्गलवादिभिः ।
३११. संपूर्णां प्राविशद्राजा जनौघैः समलङ्कृताम् ॥

३१२. अभिवाद्याभिवाद्यांश्च सर्वा राजसुतास्तदा ।
३१३. रेमिरे मुदिताः सर्वा भर्तृभिः सहिता रहः ॥

३१४. कस्यचित्त्वथ कालस्य राजा दशरथः सुतम् ।
३१५. भरतं कैकयीपुत्रमब्रवीद्रघुनन्दनः ॥

३१६. अयं केकयराजस्य पुत्रो वसति पुत्रक ।
३१७. त्वां नेतुमागतो वीर युधाजिन्मातुलस्तव ॥

३१८. श्रुत्वा दशरथस्यैतद्भरतः कैकयीसुतः ।
३१९. गमनायाभिचक्राम शत्रुघ्नसहितस्तदा ॥

३२०. आपृच्छ्य पितरं शूरो रामं चाक्लिष्टकारिणम् ।
३२१. मातृश्चापि नरश्रेष्ठो शत्रुघ्नसहितो ययौ ॥

३२२. गते च भरते रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
३२३. पितरं देवसङ्काशं पूजयामासतुस्तदा ॥

३२४. पितुराज्ञां पुरस्कृत्य पौरकार्याणि सर्वशः ।
३२५. चकार रामो धर्मात्मा प्रियाणि च हितानि च ॥

३२६. एवं दशरथः प्रीतो ब्राह्मणा नैगमास्तदा ।
३२७. रामस्य शीलवृत्तेन सर्वे विषयवासिनः ॥

३२८. रामस्तु सीतया सार्धं विजहार बहूनृतून् ।
३२९. मनस्वी तद्गतस्तस्या नित्यं हृदि समर्पितः ॥

३३०. प्रिया तु सीता रामस्य दाराः पितृकृता इति ।
३३१. गुणाद्रूपगुणाच्चापि प्रीतिर्भूयोऽभ्यवर्धत ॥

३३२. तस्याश्च भर्ता द्विगुणं हृदये परिवर्तते ।
३३३. अन्तर्जातमपि व्यक्तमाख्याति हृदयं हृदा ॥

३३४. तस्य भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा ।
३३५. देवताभिः समा रूपे सीता श्रीरिव रूपिणी ॥

३३६. तया स राजर्षि सुतोऽभिरामया
३३७. समेयिवानुत्तमराजकन्यया ।
३३८. अतीव रामः शुशुभेऽतिकामया
३३९. विभुः श्रिया विष्णुरिवामरेश्वरः ॥

॥ बालकाण्डम् समाप्तम्॥

॥२ अयोध्याकाण्डम् ॥

॥२.१ रामाभिषेकनिश्चयः ॥

१. गच्छता मातुलकुलं भरतेन तदानघः ।
२. शत्रुघ्नो नित्यशत्रुघ्नो नीतः प्रीतिपुरस्कृतः ॥

३. स तत्र न्यवसद् भ्रात्रा सह सत्कारसत्कृतः ।
४. मातुलेनाश्वपतिना पुत्रस्नेहेन लालितः ॥

५. तत्रापि निवसन्तौ तौ तर्प्यमाणौ च कामतः ।
६. भ्रातरौ स्मरतां वीरौ वृद्धं दशरथं नृपम् ॥

७. राजापि तौ महातेजाः सस्मार प्रोषितौ सुतौ ।
८. उभौ भरतशत्रुघ्नौ महेन्द्रवरुणोपमौ ॥

९. सर्व एव तु तस्येष्टाश्चत्वारः पुरुषर्षभाः ।
१०. स्वशरीराद्विनिर्वृत्ताश्चत्वार इव बाहवः ॥

११. तेषामपि महातेजा रामो रतिकरः पितुः ।
१२. स्वयंभूरिव भूतानां बभूव गुणवत्तरः ॥

१३. स हि रूपोपपन्नश्च वीर्य्यवाननसूयकः ।
१४. स तु नित्यं प्रशान्तात्मा मृदुपूर्वं प्रभाषते ।

१५. उच्यमानोऽपि परुषं नोत्तरं प्रतिपद्यते ॥

१६. कथञ्चिदुपकारेण कृतेनैकेन तुष्यति ।
१७. न स्मरत्यपकाराणां शतमप्यात्मवत्तया ॥

१८. शीलवृद्धैर्ज्ञानवृद्धैर्वयोवृद्धैश्च सज्जनैः ।
१९. कथयन्नास्त वै नित्यमस्त्रयोग्यान्तरेष्वपि ॥

२०. बुद्धिमान् मधुराभाषी पूर्वभाषी प्रियंवदः ।
२१. उत्तरोत्तरयुक्तौ च वक्ता वाचस्पतिर्यथा ॥

२२. वीर्यवान् न च वीर्येण महता तेन विस्मितः ॥

२३. अनुरक्तः प्रजाभिश्च प्रजाश्चाप्यनुरञ्जते ।
२४. दीनानुकम्पी धर्मज्ञो नित्यं प्रग्रहवान् शुचिः ॥

२५. अरोगस्तरुणो वाग्मी वपुष्मान् देशकालवित् ।
२६. सम्यग्विद्याव्रतस्नातो यथावत् साङ्गवेदवित् ॥

२७. धर्मकामार्थतत्त्वज्ञः स्मृतिमान् प्रतिभानवान् ।
२८. लौकिके समयाचारे कृतकल्पो विशारदः ॥

२९. निभृतः संवृताकारो गुप्तमन्त्रः सहायवान् ।
३०. अमोघक्रोधहर्षश्च त्यागसंयमकालवित् ॥

३१. दृढभक्तिः स्थिरप्रज्ञो नासद्ग्राही न दुर्वचः ।
३२. निस्तन्द्रिरप्रमत्तश्च स्वदोषपरदोषवित् ।
३३. शास्त्रज्ञश्च कृतज्ञश्च पुरुषान्तरकोविदः ।
३४. यः प्रग्रहानुग्रहयोर्यथान्यायं विचक्षणः ॥

३५. आयकर्मण्युपायज्ञः सन्दृष्टव्ययकर्मवित् ।
३६. आरोहे विनये चैव युक्तो वारणवाजिनाम् ॥

लघुवाल्मीकीयम्

३७. धनुर्वेदविदां श्रेष्ठो लोकेऽतिरथसम्मतः ।
३८. अभियाता प्रहर्ता च सेनानयविशारदः ॥

३९. स तु श्रेष्ठैर्गुणैर्युक्तः प्रजानां पार्थिवात्मजः ।
४०. बहिश्चर इव प्राणो बभूव गुणतः प्रियः ॥

४१. तमेवं व्रतसम्पन्नमप्रधृष्यपराक्रमम् ।
४२. लोकपालोपमं नाथमकामयत मेदिनी ॥

४३. अथ राज्ञो बभूवैवं वृद्धस्य चिरजीविनः ।
४४. प्रीतिरेषा कथं रामो राजा स्यान्मयि जीवति ॥

४५. एषा ह्यस्य परा प्रीतिर्हृदि सम्परिवर्तते ।
४६. कदा नाम सुतं द्रक्ष्याम्यभिषिक्तमहं प्रियम् ॥

४७. आत्मनश्च प्रजानां च श्रेयसे च प्रियेण च ।
४८. प्राप्तकालेन धर्मात्मा भक्त्या त्वरितवान् नृपः ॥

४९. नानानगरवास्तव्यान् पृथग्जानपदानपि ।
५०. समानिनाय मेदिन्याः प्रधानान् पृथिवीपतीन् ॥

५१. न तु केकयराजानं जनकं वा नराधिपः ।
५२. त्वरया चानयामास पश्चात्तौ श्रोष्यतः प्रियम् ॥

५३. ततः परिषदं सर्वामामन्त्र्य वसुधाधिपः ।
५४. हितमुद्धर्षणं चैवमुवाच प्रथितं वचः ॥

५५. दुन्दुभिस्वनकल्पेन गंभीरेणानुनादिना ।
५६. स्वरेण महता राजा जीमूत इव नादयन् ॥

५७. विदितं भवतामेतद्यथा मे राज्यमुत्तमम् ।
५८. पूर्वकैर्मम राजेन्द्रैः सुतवत्परिपालितम् ॥

५९. ममाप्याचरितं पूर्वैः पन्थानमनुगच्छता ।
६०. प्रजा नित्यमनिद्रेण यथाशक्त्यभिरक्षिताः ॥

६१. इदं शरीरं कृत्स्नस्य लोकस्य चरता हितम् ।
६२. पाण्डरस्यातपत्रस्य च्छायायां जरितं मया ॥

६३. राजप्रभावजुष्टां हि दुर्वहामजितेन्द्रियैः ।
६४. परिश्रान्तोऽस्मि लोकस्य गुर्वीं धर्मधुरं वहन् ॥

६५. सोऽहं विश्रममिच्छामि पुत्रं कृत्वा प्रजाहिते ।
६६. सन्निकृष्टानिमान् सर्वाननुमान्य द्विजर्षभान् ॥

६७. अनुजातो हि मां सर्वैर्गुणैर्ज्येष्ठो ममात्मजः ।
६८. पुरन्दरसमो वीर्ये रामः परपुरञ्जयः ॥

६९. तं चन्द्रमिव पुष्येण युक्तं धर्मभृतां वरम् ।
७०. यौवराज्ये नियोक्तास्मि प्रीतः पुरुषपुङ्गवम् ॥

७१. अनुरूपः स वै नाथो लक्ष्मीवान् लक्ष्मणाग्रजः ।
७२. त्रैलोक्यमपि नाथेन येन स्यान्नाथवत्तरम् ॥

७३. यदीदं मेऽनुरूपार्थं मया साधु सुमन्त्रितम् ।
७४. भवन्तो मेऽनुमन्यन्तां कथं वा करवाण्यहम् ॥

७५. यद्यप्येषा मम प्रीतिः हितमन्यद्विचिन्त्यताम् ।
७६. अन्या मध्यस्थचिन्ता हि विमर्दाभ्यधिकोदया ॥

७७. इति ब्रुवन्तं मुदिताः प्रत्यनन्दन्नृपा नृपम् ।
७८. वृष्टिमन्तं महामेघं नर्दन्त इव बर्हिणः ॥

७९. स्निग्धोऽनुनादी सञ्जज्ञे तत्र हर्षसमीरितः ।
८०. जनौघोद्घुष्टसन्नादो विमानं कम्पयन्निव ॥

८१. तस्य धर्मार्थविदुषो भावमाज्ञाय सर्वशः ।
८२. ब्राह्मणा जनमुख्याश्च पौरजानपदैः सह ॥

८३. समेत्य मन्त्रयित्वा तु समतागतबुद्धयः ।
८४. ऊचुश्च मनसा ज्ञात्वा वृद्धं दशरथं नृपम् ॥

८५. अनेकवर्षसाहस्रो वृद्धस्त्वमसि पार्थिव ।
८६. स रामं युवराजानमभिषिञ्चस्व पार्थिवम् ।
८७. इच्छामो हि महाबाहुं रघुवीरं महाबलम् ।
८८. गजेन महता यान्तं रामं छत्रावृताननम् ॥

८९. इति तद्वचनं श्रुत्वा राजा तेषां मनःप्रियम् ।
९०. अजानन्निव जिज्ञासुरिदं वचनमब्रवीत् ॥

९१. श्रुत्वैव वचनं यन्मे राघवं पतिमिच्छथ ।
९२. राजानः संशयोऽयं मे किमिदं ब्रूत तत्त्वतः ॥

९३. कथं नु मयि धर्मेण पृथिवीमनुशासति ।
९४. भवन्तो द्रष्टुमिच्छन्ति युवराजं ममात्मजम् ॥

९५. ते तमूचुर्महात्मानं पौरजानपदैः सह ।
९६. बहवो नृप कल्याणगुणाः पुत्रस्य सन्ति ते ॥

९७. इक्ष्वाकुभ्योऽपि सर्वेभ्यो ह्यतिरिक्तो विशाम्पते ।
९८. रामः सत्पुरुषो लोके सत्यधर्मपरायणः ।
९९. साक्षाद्रामाद्विनिर्वृत्तो धर्मश्चापि श्रिया सह ॥

१००. धर्मज्ञः सत्यसन्धश्च शीलवाननसूयकः ।
१०१. क्षान्तः सान्त्वयिता श्लक्ष्णः कृतज्ञो विजितेन्द्रियः ॥

१०२. संयग्विद्याव्रतस्नातो यथावत् साङ्गवेदवित् ।
१०३. कल्याणाभिजनः साधुरदीनात्मा महामतिः ॥

१०४. यदा व्रजति सङ्ग्रामं ग्रामार्थे नगरस्य वा ।
१०५. गत्वा सौमित्रिसहितो नाविजित्य निवर्तते ॥

१०६. सङ्ग्रामात्पुनरागम्य कुञ्जरेण रथेन वा ।
१०७. पौरान् स्वजनवन्नित्यं कुशलं परिपृच्छति ॥

१०८. व्यसनेषु मनुष्याणां भृशं भवति दुःखितः ।
१०९. उत्सवेषु च सर्वेषु पितेव परितुष्यति ॥

११०. प्रजापालनतत्त्वज्ञो न रागोपहतेन्द्रियः ।
१११. शक्तस्त्रैलोक्यमप्येको भोक्तुं किन्नु महीमिमाम् ॥

११२. वत्सः श्रेयसि जातस्ते दिष्ट्यासौ तव राघव ।
११३. बलमारोग्यमायुश्च रामस्य विदितात्मनः ।
११४. आशंसते जनः सर्वो राष्ट्रे पुरवरे तथा ।
११५. आभ्यन्तरश्च बाह्यश्च पौरजानपदो जनः ॥

११६. स्त्रियो वृद्धास्तरुण्यश्च सायम्प्रातः समाहिताः ।
११७. सर्वान् देवान् नमस्यन्ति रामस्यार्थे यशस्विनः ॥

११८. तं देवदेवोपममात्मजं ते
११९. सर्वस्य लोकस्य हिते निविष्टम् ।
१२०. हिताय नः क्षिप्रमुदारजुष्टम्
१२१. मुदाभिषेक्तुं वरद त्वमर्हसि ॥

१२२. तेषामञ्जलिपद्मानि प्रगृहीतानि सर्वशः ।

१२३. प्रतिगृह्याब्रवीद्राजा तेभ्यः प्रियहितं वचः ॥

१२४. अहोऽस्मि परमप्रीतः प्रभावश्चातुलो मम ।
१२५. यन्मे ज्येष्ठं प्रियं पुत्रं यौवराज्यस्थमिच्छथ ॥

१२६. चैत्रः श्रीमानयं मासः पुण्यः पुष्पितकाननः ।
१२७. यौवराज्याय रामस्य सर्वमेवोपकल्प्यताम् ॥

१२८. राज्ञस्तूपरते वाक्ये जनघोषो महानभूत् ।
१२९. शनैस्तस्मिन् प्रशान्ते च जनघोषे जनाधिपः ।
१३०. वसिष्ठं मुनिशार्दूलं राजा वचनमब्रवीत् ॥

१३१. अभिषेकाय रामस्य यत्कर्म सपरिच्छदम् ।
१३२. तदद्य भगवन् सर्वमाज्ञापयितुमर्हसि ॥

१३३. ततः सुमन्त्रं द्युतिमान् राजा वचनमब्रवीत् ।
१३४. रामः कृतात्मा भवता शीघ्रमानीयतामिति ॥

१३५. स तथेति प्रतिज्ञाय सुमन्त्रो राजशासनात् ।
१३६. रामं तत्रानयाञ्चक्रे रथेन रथिनां वरम् ॥

१३७. प्रासादस्थो (दशरथः) ददर्शायान्तमात्मजम् ।
१३८. गन्धर्वराजप्रतिमं लोके विख्यातपौरुषम् ।
१३९. दीर्घबाहुं महासत्त्वं मत्तमातङ्गगामिनम् ॥

१४०. चन्द्रकान्ताननं राममतीव प्रियदर्शनम् ।
१४१. रूपौदार्यगुणैः पुंसां दृष्टिचित्तापहारिणम् ॥

१४२. घर्माभितप्ताः पर्जन्यं ह्लादयन्तमिव प्रजाः ।
१४३. न ततर्प समायान्तं पश्यमानो नराधिपः ॥

१४४. स प्राञ्जलिरभिप्रेत्य प्रणतः पितुरन्तिके ।
१४५. नाम स्वं श्रावयन् रामो ववन्दे चरणौ पितुः ॥

१४६. तं दृष्ट्वा प्रणतं पार्श्वे कृताञ्जलिपुटं नृपः ।
१४७. गृह्याञ्जलौ समाकृष्य सस्वजे प्रियमात्मजम् ॥

१४८. तेन विभ्राजता तत्र सा सभाभिव्यरोचत ।
१४९. विमलग्रहनक्षत्रा शारदी द्यौरिवेन्दुना ॥

१५०. स तं सस्मितमाभाष्य पुत्रं पुत्रवतां वरः ।
१५१. उवाचेदं वचो राजा देवेन्द्रमिव काश्यपः ॥

१५२. ज्येष्ठायामसि मे पत्न्यां सदृश्यां सदृशः सुतः ।
१५३. उत्पन्नस्त्वं गुणश्रेष्ठो मम रामात्मजः प्रियः ॥

१५४. यतस्त्वया प्रजाश्चेमाः स्वगुणैरनुरञ्जिताः ।
१५५. तस्मात्त्वं पुष्ययोगेन यौवराज्यमवाप्नुहि ॥

१५६. कामतस्त्वं प्रकृत्यैव विनीतो गुणवानसि ।
१५७. गुणवत्यपि तु स्नेहात् पुत्र वक्ष्यामि ते हितम् ॥

१५८. भूयो विनयमास्थाय भव नित्यं जितेन्द्रियः ।
१५९. कामक्रोधसमुत्थानि त्यजेथा व्यसनानि च ॥

१६०. परोक्षया वर्तमानो वृत्त्या प्रत्यक्षया तथा ।
१६१. अमात्यप्रभृतीः सर्वाः प्रकृतीश्चानुरञ्जय ॥

१६२. तच्छ्रुत्वा सुहृदस्तस्य रामस्य प्रियकारिणः ।
१६३. त्वरिताः शीघ्रमभ्येत्य कौसल्यायै न्यवेदयन् ॥

१६४. सा हिरण्यं च गाश्चैव रत्नानि विविधानि च ।
१६५. व्यादिदेश प्रियाख्येभ्यः कौसल्या प्रमदोत्तमा ॥

murthygss@gmail.com

१६६. अथाभिवाद्य राजानं रथमारुह्य राघवः ।
१६७. ययौ स्वं द्युतिमद्वेश्म जनौघैः प्रतिपूजितः ॥

१६८. ते चापि पौरा नृपतेर्वचस्तत्
१६९. श्रुत्वा तदा लाभमिवेष्टमाशु ।
१७०. नरेन्द्रमामन्त्र्य गृहाणि गत्वा
१७१. देवान् समानर्चुरभिप्रहृष्टाः ॥

१७२. गतेष्वथ नृपो भूयः पौरेषु सह मन्त्रिभिः ।
१७३. मन्त्रयित्वा ततश्चक्रे निश्चयज्ञः स निश्चयम् ॥

१७४. श्व एव पुष्यो भविता श्वोऽभिषेच्यस्तु मे सुतः ।
१७५. रामो राजीवताम्राक्षो यौवराज्य इति प्रभुः ॥

१७६. अथान्तर्गृहमाविश्य राजा दशरथस्तदा ।
१७७. सूतमामन्त्रयामास रामं पुनरिहानय ॥

१७८. प्रतिगृह्य स तद्वाक्यं सूतः पुनरुपाययौ ।
१७९. रामस्य भवनं शीघ्रं राममानयितुं पुनः ॥

१८०. द्वाःस्थैरावेदितं तस्य रामायागमनं पुनः ।
१८१. श्रुत्वैव चापि रामस्तं प्राप्तं शङ्कान्वितोऽभवत् ॥

१८२. प्रवेश्य चैनं त्वरितं रामो वचनमब्रवीत् ।
१८३. यदागमनकृत्यं ते भूयस्तद् ब्रूह्यशेषतः ॥

१८४. तमुवाच ततः सूतो राजा त्वां द्रष्टुमिच्छति ।
१८५. श्रुत्वा प्रमाणमत्र त्वं गमनायेतराय वा ॥

१८६. इति सूतवचः श्रुत्वा रामोऽथ त्वरयान्वितः ।
१८७. प्रययौ राजभवनं पुनर्द्रष्टुं नरेश्वरम् ॥

१८८. प्रविशन्नेव च श्रीमान् राघवो भवनं पितुः ।
१८९. ददर्श पितरं दूरात् प्रणिपत्य कृताञ्जलिः ॥

१९०. प्रणमन्तं समुत्थाप्य तं परिष्वज्य भूमिपः ।
१९१. प्रदिश्य चास्मै रुचिरमासनं पुनरब्रवीत् ॥

१९२. राम वृद्धोऽस्मि दीर्घायुर्भुक्ता भोगा मयेप्सिताः ।
१९३. देवर्षिपितृविप्राणामनृणोऽस्मि तथात्मनः ॥

१९४. न किञ्चिन्मम कर्तव्यं तवान्यत्राभिषेचनात् ।
१९५. अपि चाद्याशुभान् राम स्वप्ने पश्यामि दारुणान् ॥

१९६. तद्यावदेव मे चेतो न विमुञ्चति राघव ।
१९७. तावदेवाभिषेचस्व चला हि प्राणिनां मतिः ॥

१९८. श्वः पुष्ययोगं नियतं वक्ष्यन्ते दैवचिन्तकाः ।
१९९. श्वस्त्वाहमभिषेक्ष्यामि यौवराज्ये परन्तप ॥

२००. तस्मात्त्वयाद्यप्रभृति निशेयं नियतात्मना ।
२०१. सह वध्वोपवस्तव्या दर्भप्रस्तरशायिना ॥

२०२. सुहृदश्चाप्रमत्तास्त्वां रक्षन्त्वद्य समन्ततः ।
२०३. भवन्ति बहुविघ्नानि कार्याण्येवं विधानि हि ॥

२०४. विप्रोषितश्च भरतो यावदेव पुरादितः ।
२०५. तावदेवाभिषेकस्ते प्राप्तकालो मतो मम ॥

२०६. कामं खलु सतां वृत्ते भ्राता ते भरतः स्थितः ।
२०७. ज्येष्ठानुवर्ती धर्मात्मा सानुक्रोशो जितेन्द्रियः ॥

२०८. किन्तु चित्तं मनुष्याणामनित्यमिति मे मतिः ।
२०९. सतां तु धर्मनित्यानां कृतशोभि च राघव ॥

२१०. इत्युक्तः सोऽभ्यनुज्ञातः श्वो भाविन्यभिषेचने ।
२११. व्रजेति रामः पितरमभिवाद्याभ्ययाद् गृहम् ॥

२१२. प्रविश्य चात्मनो वेश्म राज्ञोद्दिष्टेऽभिषेचने ।
२१३. तत्क्षणेन च निर्गम्य मातुरन्तःपुरं ययौ ॥

२१४. तत्र तां प्रवणामेव मातरं क्षौमवासिनीम् ।
२१५. वाग्यतां देवतागारे ददर्शायाचतीं श्रियम् ॥

२१६. प्रागेव चागता तत्र सुमित्रा लक्ष्मणस्तदा ।
२१७. सीता चानायिता श्रुत्वा प्रियं रामाभिषेचनम् ॥

२१८. तस्मिन् काले हि कौसल्या तस्थावामीलितेक्षणा ।
२१९. श्रुत्वा पुष्येण पुत्रस्य यौवराज्याभिषेचनम् ।
२२०. प्राणायामेन पुरुषं ध्यायमाना जनार्दनम् ॥

२२१. तथा सन्नियमामेव सोऽभिगम्याभिवाद्य च ।
२२२. उवाच वचनं रामो हर्षयन्स्तामिदं तदा ।
२२३. अंब पित्रा नियुक्तोऽस्मि प्रजापालनकर्मणि ।
२२४. भविता श्वोऽभिषेको मे यथा मे शासनं पितुः ॥

२२५. सीतयाप्युपवस्तव्या रजनीयं मया सह ।
२२६. एवं ऋत्विगुपाध्यायैः सह मामुक्तवान् पिता ॥

२२७. यानि यान्यत्र योग्यानि श्वो भाविन्यभिषेचने ।
२२८. तानि मे मङ्गलान्यद्य वैदेह्याश्चैव कारय ॥

२२९. एतच्छ्रुत्वा तु कौसल्या चिरकालाभिकाङ्क्षितम् ।
२३०. हर्षबाष्पकलं वाक्यमिदं राममभाषत ॥

२३१. वत्स राम चिरञ्जीव हतास्ते परिपन्थिनः ।
२३२. ज्ञातीन् मे त्वं श्रिया युक्तः सुमित्रायाश्च नन्दय ॥

२३३. अमोघं बत मे क्षान्तं पुरुषे पुष्करेक्षणे ।
२३४. येयमिक्ष्वाकुराज्यश्रीः पुत्र त्वां संश्रयिष्यति ॥

२३५. इत्येवमुक्तो मात्रेदं रामो भ्रातरमब्रवीत् ।
२३६. प्राञ्जलिं प्रह्वमासीनमभिवीक्ष्य स्मयन्निव ॥

२३७. लक्ष्मणेयं मया सार्धं प्रशाधि त्वं वसुन्धराम् ।
२३८. द्वितीयं मेऽन्तरात्मानं त्वामियं श्रीरुपस्थिता ॥

२३९. सौमित्रे भुङ्क्ष्व भोगान्स्त्वमिष्टान् राज्यफलानि च ।
२४०. जीवितं च हि राज्यं च त्वदर्थमभिकामये ॥

२४१. इत्युक्त्वा लक्ष्मणं रामो मातरावभिवाद्य च ।
२४२. अभ्यनुज्ञाप्य सीतां च जगाम स्वं निवेशनम् ॥

२४३. ततः पौरजनः सर्वः श्रुत्वा रामाभिषेचनम् ।
२४४. प्रभातां रजनीं दृष्ट्वा चक्रे शोभयितुं पुरीम् ॥

२४५. सिताभ्रशिखराभेषु देवतायतनेषु च ।
२४६. चतुष्पथेषु रथ्यासु चैत्येष्वट्टालकेषु च ।
२४७. सभासु चैव सर्वासु वृक्षेष्वालक्षितेषु च ।
२४८. ध्वजाः समुच्छ्रिताश्चित्राः पताकाश्चाभवन्स्तदा ॥

२४९. कृतपुष्पोपहारश्च धूपगन्धाधिवासितः ।
२५०. राजमार्गः कृतः श्रीमान् पौरै रामाभिषेचने ॥

२५१. प्रकाशकरणार्थं च निशागमनशङ्कया ।
२५२. दीपवृक्षान्स्तथा चक्रुरनुरथ्यासु सर्वशः ॥

२५३. रामाभिषेके सम्प्राप्ते चत्वरेषु गृहेषु च ।
२५४. रामाभिषेकयुक्ताश्च कथाश्चक्रुर्मिथो जनाः ॥

२५५. चिरञ्जीवतु धर्मात्मा राजा दशरथोऽनघः ।
२५६. यत्प्रसादेनाभिषिक्तं रामं द्रक्ष्यामहे वयम् ॥

२५७. सर्वे ह्यनुगृहीताः स्म यन्नो रामो महीपतिः ।
२५८. चिराय भविता गोप्ता दृष्टलोकपरावरः ॥

२५९. अनुद्धतमना विद्वान् धर्मात्मा भ्रातृवत्सलः ।
२६०. यथा च भ्रातृषु स्निग्धस्तथास्मास्वपि राघवः ॥

२६१. एवं विधं कथयतां पौराणां शुश्रुवुस्तदा ।
२६२. दिग्भ्योऽपि श्रुतवृत्तान्ताः प्राप्ता जानपदा जनाः ॥

२६३. जनौघैस्तैर्विसर्पद्भिः शुश्रुवे तत्र निस्वनः ।
२६४. पर्वसूदीर्णवेगस्य सागरस्येव निस्वनः ॥

॥२.२ प्रतिज्ञाबद्धः दशरथः ॥

१. ज्ञातिदासी यतो जाता कैकेय्यास्तु सहोषिता ।
२. प्रासादं चन्द्रसङ्काशमारुरोह यदृच्छया ॥

३. सिक्तराजपथां रम्यां प्रकीर्णकुसुमोत्कराम् ।
४. अयोध्यां मन्थरा तस्मात्प्रासादादन्ववैक्षत ॥

५. सम्प्रहृष्टजनाकीर्णां ब्रह्मघोषाभिनादिताम् ।
६. प्रहृष्टवरहस्त्यश्वां सम्प्रणर्दितगोवृषाम् ।
७. अयोध्यां मन्थरा दृष्ट्वा परं विस्मयमागता ॥

८. प्रहर्षोत्फुल्लनयनां पाण्डरक्षौमवासिनीम् ।
९. अविदूरे स्थितां दृष्ट्वा धात्रीं पप्रच्छ मन्थरा ॥

१०. उत्तमेनाभिसंयुक्ता हर्षेणार्थपरा सती ।
११. राममाता धनं किन्नु जनेभ्यः सम्प्रयच्छति ॥

१२. अतिमात्रप्रहर्षोऽयं किं जनस्य च शंस मे ।
१३. कारयिष्यति किं वापि सम्प्रहृष्टो महीपतिः ॥

१४. विदीर्यमाणा हर्षेण धात्री तु परया मुदा ।
१५. आचचक्षेऽथ कुब्जायै भूयसीं राघवश्रियम् ॥

१६. श्वः पुष्येण जितक्रोधं यौवराज्येन राघवम् ।
१७. राजा दशरथो राममभिषेचयितानघम् ॥

१८. धात्र्यास्तु वचनं श्रुत्वा कुब्जा क्षिप्रममर्षिता ।
१९. कैलासशिखराकारात् प्रासादादवरोहत ॥

२०. सा दह्यमाना कोपेन मन्थरा पापदर्शिनी ।
२१. शयानामेत्य कैकेयीमिदं वचनमब्रवीत् ॥

२२. उत्तिष्ठ मूढे किं शेषे भयं त्वामभिवर्त्तते ।
२३. उपप्लुतमघौघेन किमात्मानं न बुध्यसे ॥

२४. चलं हि तव सौभाग्यं नद्याः स्रोत इवोष्णगे ॥

२५. एवमुक्ता तु कैकेयी रुष्टया परुषं वचः ।
२६. कुब्जया पापदर्शिन्या विषादमगमत् परम् ॥

२७. कैकेयीत्वब्रवीत् कुब्जां कच्चित्क्षेमं न मन्थरे ।
२८. विषण्णवदनां हि त्वां लक्षये भृशदुःखिताम् ॥

murthygss@gmail.com

२९. मन्थरा तु वचः श्रुत्वा कैकेय्याः मधुराक्षरम् ।
३०. उवाच क्रोधसंयुक्ता वाक्यं वाक्यविशारदा ॥

३१. अक्षय्यं सुमहद्देवि प्रवृत्तं त्वद्विनाशनम् ।
३२. रामं दशरथो राजा यौवराज्येऽभिषेक्ष्यति ॥

३३. अपवाह्य स दुष्टात्मा भरतं तव बन्धुषु ।
३४. काल्ये स्थापयिता रामं राज्ये निहतकण्टके ॥

३५. नराधिपकुले जाता महिषी त्वं महीपतेः ।
३६. उग्रत्वं राजधर्माणां कथं देवि न बुध्यसे ॥

३७. मन्थराया वचः श्रुत्वा शयाना सा शुभानना ।
३८. उत्तस्थौ हर्षसम्पूर्णा चन्द्रलेखेव शारदी ॥

३९. अतीव सा तु संहृष्टा कैकेयी विस्मयान्विता ।
४०. एकमाभरणं तस्यै कुब्जायै प्रददौ शुभम् ॥

४१. दत्त्वा त्वाभरणं तस्यै पुनरेवाब्रवीदिदम् ॥

४२. इदं तु मन्थरे मह्यमाख्यासि परमं प्रियम् ।
४३. एतन्मे प्रियमाख्यातुः किं वा भूयः करोमि ते ॥

४४. रामे वा भरते वाहं विशेषं नोपलक्षये ।
४५. तस्मात्तुष्टास्मि यद्राजा रामं राज्येऽभिषेक्ष्यति ॥

४६. मन्थरात्वभ्यसूय्यैनामुत्सृज्याभरणं च तत् ।
४७. उवाचेदं ततो वाक्यं कोपदुःखसमन्विता ॥

४८. हर्षं किमिदमस्थाने कृतवत्यपि बालिशे ।
४९. शोकसागरमध्यस्थमात्मानं नावबुध्यसे ॥

५०. शोच्यामि दुर्मतित्वं ते का हि प्राज्ञा प्रहर्षयेत् ।
५१. अरेः सपत्नीपुत्रस्य वृद्धिं मृत्योरिवागताम् ॥

५२. भरतादेव रामस्य राज्यसाधारणाद्भयम् ।
५३. तद्विचिन्त्य विषण्णास्मि भयं भीताद्धि जायते ॥

५४. प्रत्यासन्नक्रमेणापि भरतस्यैव भामिनि ।
५५. राज्यक्रमो विप्रकृष्टस्तयोस्तावत् कनीयसोः ॥

५६. विदुषः क्षत्रचारित्रे प्राज्ञस्य प्राप्तकारिणः ।
५७. भयात् प्रवेपे रामस्य चिन्तयन्ती तवात्मजम् ॥

५८. सुभगा खलु कौसल्या यस्याः पुत्रोऽभिषेक्ष्यते ।
५९. यौवराज्येन महता श्वः पुष्येण द्विजोत्तमैः ॥

६०. प्राप्तां सुमहतीं प्रीतिं प्रतीतां तां हतद्विषम् ।
६१. उपस्थास्यसि कौसल्यां दासीवत्त्वं कृताञ्जलिः ॥

६२. एवं चेत्त्वं सहास्माभिस्तस्याः प्रेष्या भविष्यसि ।
६३. पुत्रश्च तव रामस्य प्रेष्यभावं गमिष्यति ॥

६४. हृष्टाः खलु भविष्यन्ति रामस्य परमाः स्त्रियः ।
६५. अप्रहृष्टा भविष्यन्ति स्नुषास्ते भरतक्षये ॥

६६. तां दृष्ट्वा परमप्रीतां ब्रुवन्तीं मन्थरां ततः ।
६७. रामस्यैव गुणान् देवी कैकेयी प्रशशंस ह ॥

६८. धर्मज्ञो गुरुभिर्दान्तः कृतज्ञः सत्यवाक् शुचिः ।
६९. रामो राज्ञः सुतो ज्येष्ठो यौवराज्यमतोऽर्हति ॥

७०. भ्रातॄन् भृत्यान्श्च दीर्घायुः पितृवत् पालयिष्यति ।
७१. कौसल्यातोऽतिरिक्तं च सोऽनुशुश्रूषते हि माम् ॥

७२. सन्तप्यसे कथं कुब्जे श्रुत्वा रामाभिषेचनम् ॥

७३. भरतश्चापि रामस्य ध्रुवं वर्षशतात् परम् ।
७४. पितृपैतामहं राज्यमवाप्ता पुरुषर्षभः ॥

७५. कैकेय्या वचनं श्रुत्वा मन्थरा भृशदुःखिता ।
७६. दीर्घमुष्णं विनिःश्वस्य कैकेयीमिदमब्रवीत् ॥

७७. अनर्थदर्शिनी मौर्ख्यान्नात्मानं नावबुध्यसे ।
७८. शोकव्यसनविस्तीर्णे मज्जन्ती शोकसागरे ॥

७९. भविता राघवो राजा राघवस्यानु यः सुतः ।
८०. राजवंशात्तु कैकेयि भरतः परिहास्यते ॥

८१. न हि राज्ञः सुताः सर्वे राज्ये तिष्ठन्ति भामिनि ।
८२. स्थाप्यमानेषु सर्वेषु सुमहाननयो भवेत् ॥

८३. तस्माज्ज्येष्ठे हि कैकेयि राज्यतन्त्राणि पार्थिवाः ।
८४. स्थापयन्त्यनवद्याङ्गि गुणवत्स्वितरेष्वपि ॥

८५. ध्रुवं तु भरतं रामः प्राप्य राज्यमकण्टकम् ।
८६. देशान्तरं वा नयिता लोकान्तरमथापि वा ॥

८७. बाल एव हि मातुल्यं भरतो नायितस्त्वया ।
८८. सन्निकर्षाच्च सौहार्दं जायते स्थावरेष्वपि ॥

८९. गोप्ता हि रामं सौमित्रिर्लक्ष्मणं चापि राघवः ।
९०. अश्विनोरिव सौभ्रात्रं तयोर्लोकेषु विश्रुतम् ॥

९१. तस्मान्न लक्ष्मणे रामः पापं किञ्चित्करिष्यति ।
९२. रामस्तु भरते पापं कुर्यादिति न संशयः ॥

९३. तस्माद्राजगृहादेव वनं गच्छतु ते सुतः ॥

९४. दर्पान्निराकृता पूर्वं त्वया सौभाग्यवत्तया ।
९५. राममाता सपत्नी ते कथं वैरं न यातयेत् ॥

९६. एतद्धि रोचते मह्यं भृशं चापि हितं तव ।
९७. यदि चेद्भरतो धर्मात् पित्र्यं राज्यमवाप्स्यति ॥

९८. यदा हि रामः पृथिवीमवाप्स्यति
९९. ध्रुवं प्रणष्टो भरतो भविष्यति ।
१००. अतो हि सञ्चिन्तय राज्यमात्मजे
१०१. परस्य चैवाद्य विवासकारणम् ॥

१०२. एवमुक्ता तु कैकेयी कोपेन ज्वलितानना ।
१०३. दीर्घमुष्णं विनिःश्वस्य मन्थरामिदमब्रवीत् ॥

१०४. कथय त्वं ममोपायं केनोपायेन मन्थरे ।
१०५. भरतः प्राप्नुयाद्राज्यं न तु रामः कथञ्चन ॥

१०६. एवमुक्ता तया देव्या मन्थरा पापदर्शिनी ।
१०७. रामार्थमुपहिंसन्ती कुब्जा वचनमब्रवीत् ॥

१०८. किं न स्मरसि कैकेयि स्मरन्ती वा निगूहसे ।
१०९. यदुच्यमानमात्मार्थं मत्तस्त्वं श्रोतुमिच्छसि ॥

११०. तव दैवासुरे युद्धे सह राजर्षिभिः पतिः ।
१११. अगच्छत्त्वामुपादाय देवराजस्य साह्यकृत् ॥

११२. तत्राकरोन्महद्युद्धं राजा दशरथस्तदा ।
११३. असुरैश्च महाबाहुः शस्त्रैश्च शकलीकृतः ॥

murthygss@gmail.com

लघुवाल्मीकीयम्

११४. अपवाह्य त्वया देवि सङ्ग्रामान्नष्टचेतनः ।
११५. तत्रापि विक्षितः शस्त्रैः पतिस्ते रक्षितस्त्वया ॥

११६. तुष्टेन तेन दत्तौ ते द्वौ वरौ शुभदर्शने ।
११७. स त्वयोक्तः पतिर्देवि यदेच्छेयं तदा वरौ ।
११८. गृह्णीयामिति तत्तेन तथेत्युक्तं महात्मना ॥

११९. अनभिज्ञा ह्यहं देवि त्वयैव कथिता पुरा ।
१२०. कथैषा तव तु स्नेहान्मनसा धार्यते मया ॥

१२१. रामाभिषेकसम्भारान्निगृह्य च निवर्तय ।
१२२. तौ वरौ याच भर्तारं भरतस्याभिषेचनम् ॥

१२३. प्रव्राजनं तु रामस्य त्वं वर्षाणि चतुर्दश ।
१२४. एवं प्रव्राजितश्चैव रामोऽरामो भविष्यति ॥

१२५. येन कालेन रामश्च वनात्प्रत्यागमिष्यति ।
१२६. तेन कालेन पुत्रस्ते कृतमूलो भविष्यति ।
१२७. सङ्गृहीतमनुष्यश्च सुहृद्भिः सार्धमात्मवान् ॥

१२८. क्रोधागारं प्रविश्याद्य क्रुद्धेवाश्वपतेः सुते ।
१२९. शेष्वानन्तर्हितायां त्वं भूमौ मलिनवासिनी ॥

१३०. मा स्मैनं प्रत्युदीक्षेथा मा चैनमभिभाषथाः ।
१३१. रुदन्ती चापि तं दृष्ट्वा जगत्यां शोकलालसा ॥

१३२. दयिता त्वं सदा भर्तुरत्र मे नास्ति संशयः ।
१३३. तव प्रियार्थं राजा हि प्राणानपि परित्यजेत् ॥

१३४. न ह्यतिक्रमितुं शक्तस्तव वाक्यं महीपतिः ।
१३५. मन्दस्वभावे बुद्ध्यस्व सौभाग्यबलमात्मनः ॥

१३६. मणिमुक्तं सुवर्णानि रत्नानि विविधानि च ।
१३७. दद्याद्दशरथो राजा मा स्म तेषु मनः कृथाः ॥

१३८. सा हि वाक्येन कुब्जायाः किशोरीवोत्पथं गता ।
१३९. कैकेयी विस्मयं प्राप्ता परं परमदर्शना ॥

१४०. अनर्थमर्थरूपेण ग्राहिता सा ततस्तया ।
१४१. हृष्टा प्रतीता कैकेयी मन्थरामिदमब्रवीत् ॥

१४२. कुब्जे त्वां नाभिजानामि श्रेष्ठां श्रेष्ठाभिधायिनीम् ।
१४३. पृथिव्यामसि कुब्जानामुत्तमा बुद्धिनिश्चये ॥

१४४. त्वमेव तु ममार्थेषु नित्ययुक्ता हितैषिणी ।
१४५. नाहं समवबुद्ध्येयं कुब्जे राज्ञश्चिकीर्षितम् ॥

१४६. सन्ति दुस्संस्थिताः कुब्जा वक्राः परमपापिकाः ।
१४७. त्वं पद्ममिव वातेन सन्नता प्रियदर्शना ॥

१४८. आसन् याः शम्बरे मायाः सहस्रमसुराधिपे ।
१४९. सर्वास्त्वयि निविष्टास्ता भूयश्चान्याः सहस्रशः ॥

१५०. अत्र ते प्रतिमोक्ष्यामि मालां कुब्जे हिरण्मयीम् ।
१५१. अभिषिक्ते च भरते राघवे च वनं गते ।
१५२. कारयिष्यामि ते कुब्जे शुभान्याभरणानि च ।
१५३. परिधाय शुभे वस्त्रे देवतेव चरिष्यसि ॥

१५४. तवापि कुब्जाः कुब्जायाः सर्वाभरणभूषिताः ।
१५५. पादौ परिचरिष्यन्ति यथैव त्वं सदा मम ॥

१५६. इति प्रशस्यमाना सा कैकेयीमिदमब्रवीत् ।
१५७. गतोदके सेतुबन्धो न कल्याणि विधीयते ।
१५८. उत्तिष्ठ कुरु कल्याणि राजानमनुदर्शय ॥

१५९. तथा प्रोत्साहिता देवी गत्वा मन्थरया सह ।
१६०. क्रोधागारं विशालाक्षी मन्थरामिदमब्रवीत् ॥

१६१. अहं हि नैवास्तरणानि वा स्रजो
१६२. न चन्दनं नाञ्जनपानभोजनम् ।
१६३. न किञ्चिदिच्छामि न चेह जीवितं
१६४. न चेदितो गच्छति राघवो वनम् ॥

१६५. अथैतदुक्त्वा वचनं सुदारुणम्
१६६. निधाय सर्वाभरणानि भामिनी ।
१६७. असंवृतामास्तरणेन मेदिनीम्
१६८. तदाधिशिष्ये पतितेव किन्नरी ॥

१६९. उदीर्णसंरम्भतमोवृतानना
१७०. तथावमुक्तोत्तममाल्यभूषणा ।
१७१. नरेन्द्रपत्नी विमला बभूव सा
१७२. तमोवृता द्यौरिव मग्नतारका ॥

१७३. आज्ञाप्य तु महाराजो राघवस्याभिषेचनम् ।
१७४. उपस्थानमनुज्ञाप्य प्रविवेश निवेशनम् ॥

१७५. अद्य रामाभिषेको वै प्रसिद्ध इति जज्ञिवान् ।
१७६. प्रियार्हां प्रियमाख्यातुं विवेशान्तःपुरं वशी ॥

१७७. तत् प्रविश्य महाराजः स्वमन्तःपुरमृद्धिमत् ।
१७८. न ददर्श प्रियां राजा कैकेयीं शयनोत्तमे ॥

१७९. स कामबलसंयुक्तो रत्यर्थं मनुजाधिपः ।
१८०. अपश्यन् दयितां भार्यां पप्रच्छ विषसाद च ॥

१८१. न हि तस्य पुरा देवी तां वेलामत्यवर्तत ।
१८२. न च राजा गृहं शून्यं प्रविवेश कदाचन ॥

१८३. ततो गृहगतो राजा कैकेयीं पर्यपृच्छत ।
१८४. यथापुरमविज्ञाय स्वार्थलिप्सुमपण्डिताम् ॥

१८५. प्रतिहारी त्वथोवाच संत्रस्ता सुकृताञ्जलिः ।
१८६. देव देवी भृशं क्रुद्धा क्रोधागारमभिद्रुता ॥

१८७. प्रतिहार्या वचः श्रुत्वा राजा परमदुर्मनाः ।
१८८. विषसाद पुनर्भूयो लुलितव्याकुलेन्द्रियः ॥

१८९. स वृद्धस्तरुणीं भार्यां प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् ।
१९०. अपापः पापसङ्कल्पां ददर्श धरणीतले ॥

१९१. लतामिव विनिष्कृत्तां स्नेहात् परिममर्श ताम् ॥

१९२. परिमृश्य च पाणिभ्यामभिसन्त्रस्तचेतनः ।
१९३. कामी कमलपत्राक्षीमुवाच वनितामिदम् ॥

१९४. देवि केनाभिशप्तासि केन वासि विमानिता ।
१९५. यदिदं ममदुःखाय शेषे कल्याणि पांसुषु ॥

१९६. सन्ति ते कुशला वैद्यास्त्वभितुष्टाश्च सर्वशः ।
१९७. सुखितां त्वां करिष्यन्ति व्याधिमाचक्ष्व भामिनि
॥

१९८. मा रोदीर्मा च कार्षीस्त्वं देवि सम्परिशोषणम् ।
१९९. कः प्रियं लभतामद्य को वा सुमहदप्रियम् ॥

२००. अवध्यो वध्यतां को वा को वा वध्यो विमुच्यताम्
।
२०१. दरिद्रः को भवत्वाढ्यो द्रव्यवान् वाप्यकिञ्चनः ॥

२०२. अहं चैव मदीयाश्च सर्वे तव वशानुगाः ।
२०३. करिष्यामि तव प्रीतिं सुकृतेनापि ते शपे ॥

२०४. किमायासेन ते भीरु उत्तिष्ठोत्तिष्ठ शोभने ।
२०५. तत्त्वं मे ब्रूहि कैकेयि यतस्ते भयमागतम् ॥

२०६. तत्ते व्यपनयिष्यामि नीहारमिव रश्मिवान् ॥

२०७. तथोक्ता सा समाश्वस्ता वक्तुकामा तदप्रियम् ।
२०८. परिपीडयितुं भूयो भर्त्तारमुपचक्रमे ॥

२०९. तं मन्मथशरैर्विद्धं कामवेगवशानुगम् ।
२१०. उवाच पृथिवीपालं कैकेयी दारुणं वचः ॥

२११. नास्मि विप्रकृता देव केनचिन्नावमानिता ।
२१२. अभिप्रायस्तु मे कश्चित्तमिच्छामि त्वया कृतम् ॥

२१३. प्रतिज्ञां प्रतिजानीष्व यदि त्वं कर्तुमिच्छसि ।
२१४. अथ तद्व्याहरिष्यामि यदभिप्रार्थितं मया ॥

२१५. तामुवाच महातेजाः कैकेयीमीषदुत्स्मितः ।
२१६. कामी हस्तेन सङ्गृह्य मूर्द्धजेषु शुचिस्मिताम् ॥

२१७. अवलिप्ते न जानासि त्वत्तः प्रियतमा मम ।
२१८. मनुजो मनुजव्याघ्राद्रामादन्यो न विद्यते ॥

२१९. तेनाजय्येन मुख्येन राघवेण महात्मना ।
२२०. यं मुहूर्तमपश्यन्स्तु न जीवेयमहं ध्रुवम् ।
२२१. आत्मना वात्मजैश्चान्यैर्वृणे यं मनुजर्षभम् ।
२२२. तेन रामेण कैकेयि शपे ते वचनक्रियाम् ॥

२२३. तेन वाक्येन संहृष्टा तमभिप्रायमागतम् ।
२२४. निर्माध्यस्थाच्च हर्षाच्च बभाषे दुःसहं वचः ॥

२२५. यथा क्रमेण शपसि वरं मम ददासि च ।
२२६. तच्छृण्वन्तु त्रयस्त्रिंशद्देवाः साग्निपुरोगमाः ॥

२२७. सत्यसन्धो महातेजा धर्मज्ञः सुसमाहितः ।
२२८. वरं मम ददात्येष तन्मे शृण्वन्तु देवताः ॥

२२९. स्मर राजन् पुरावृत्तं तस्मिन् दैवासुरे रणे ।
२३०. तत्र चापि मया देव यत्त्वं समभिरक्षितः ।
२३१. जाग्रत्या यतमानायास्ततो मे प्राददा वरौ ॥

२३२. तौ तु दत्तौ वरौ देव निक्षेपौ मृगयाम्यहम् ॥

२३३. अभिषेकसमारम्भो राघवस्योपकल्पितः ।
२३४. अनेनैवाभिषेकेन भरतो मेऽभिषिच्यताम् ॥

२३५. नवपञ्च च वर्षाणि दण्डकारण्यमाश्रितः ।
२३६. चीराजिनजटाधारी रामो भवतु तापसः ॥

२३७. एष मे परमः कामो दत्तमेव वरं वृणे ।
२३८. अद्य चैव हि पश्येयं प्रयान्तं राघवं वनम् ॥

२३९. ततः श्रुत्वा महाराजः कैकेय्या दारुणं वचः ।
२४०. चिन्तामभिसमापेदे मुहूर्त्तं प्रतताप च ॥

२४१. किं नु मे यदि वा स्वप्नश्चित्तमोहोऽपि वा मम ।
२४२. अनुभूतोपसर्गो वा मनसो वाप्युपद्रवः ।
२४३. इति सञ्चिन्त्य तद्राजा नाभ्यगच्छत्तदा सुखम् ॥

२४४. मण्डले पन्नगो रुद्धो मन्त्रैरिव महाविषः ।

२४५. अहो धिगिति सामर्षो वाचमुक्त्वा नराधिपः ।
२४६. मोहमापेदिवान् भूयः शोकोपहतचेतनः ॥

२४७. चिरेण तु नृपः सञ्ज्ञां प्रतिलभ्य सुदुःखितः ।
२४८. कैकेयीमब्रवीत् क्रुद्धः प्रदहन्निव चक्षुषा ॥

२४९. नृशंसे दुष्टचारित्रे कुलस्यास्य विनाशिनि ।
२५०. किं कृतं तव रामेण पापे पापं मयापि वा ॥

२५१. यदा ते जननीतुल्यां वृत्तिं वहति राघवः ।
२५२. तस्यैव त्वमनर्थाय किं निमित्तमिहोद्यता ॥

२५३. ननु ते राघवस्तुल्यो भरतेन महात्मना ।
२५४. बहुशो हि सुबाले त्वं कथाः कथयसे मम ॥

२५५. तस्य धर्मात्मनो देवि वने वासं यशस्विनः ।
२५६. कथं रोचयसे भीरु नववर्षाणि पञ्च च ॥

२५७. रामो हि भरताद्भूयस्तव शुश्रूषते सदा ।
२५८. विशेषं त्वयि तस्मात्तु भरतस्य न लक्षये ॥

२५९. सत्येन लोकान् जयति दीनान् दानेन राघवः ।
२६०. गुरून् शुश्रूषया वीरो धनुषा युधि शात्रवान् ॥

२६१. सत्यं दानं तपस्त्यागो मित्रता शौचमार्जवम् ।
२६२. विद्या च गुरुशुश्रूषा ध्रुवाण्येतानि राघवे ॥

२६३. तस्मिन्नार्जवसम्पन्ने देवि देवोपमे कथम् ।
२६४. पापमाशंससे पापे महर्षिसमतेजसि ॥

२६५. जीवलोको यथा सर्वो रामस्याह गुणस्तवम् ।
२६६. अपराधं कमुद्दिश्य त्यक्षामीष्टमहं सुतम् ॥

२६७. कौसल्यां वा सुमित्रां वा त्यजेयमपि वा श्रियम् ।
२६८. जीवितं वात्मनो रामं न त्वेव पितृवत्सलम् ॥

२६९. तिष्ठेल्लोको विना सूर्यं सस्यं वा सलिलं विना ।
२७०. न तु रामं विना देहे तिष्ठेत्तु मम जीवितम् ॥

२७१. तदलं त्यज्यतामेष निश्चयः पापनिश्चये ।
२७२. अपि ते चरणौ मूर्ध्ना स्पृशाम्येष प्रसीद मे ॥

२७३. इति दुःखाभिसन्तप्तं विलपन्तमचेतनम् ।
२७४. घूर्णमानं महाराजं शोकेन समभिप्लुतम् ।
२७५. पारं शोकार्णवस्याशु प्रार्थयन्तं पुनः पुनः ।
२७६. प्रत्युवाचाथ कैकेयी रौद्रा रौद्रतरं वचः ॥

२७७. यदि दत्त्वा वरौ राजन् पुनः प्रत्यनुतप्यसे ।
२७८. धार्मिकत्त्वं कथं वीर पृथिव्यां कथयिष्यसि ॥

२७९. यस्याः प्रसादे जीवामि या च मामभ्यपालयत् ।
२८०. तस्याः कृता मया मिथ्या कैकेय्या इति वक्ष्यसि ॥

२८१. शैब्यः श्येनकपोतीये स्वमांसं पक्षिणे ददौ ।
२८२. अलर्कश्चक्षुषी दत्त्वा जगाम गतिमुत्तमाम् ॥

२८३. स त्वं धर्मं परित्यज्य रामं राज्येऽभिषिच्य च ।
२८४. सह कौसल्यया नित्यं रन्तुमिच्छसि दुर्मते ॥

२८५. भवत्वधर्मो धर्मो वा सत्यं वा यदि वानृतम् ।
२८६. यत्त्वया संश्रुतं मह्यं तस्य नास्ति व्यतिक्रमः ॥

२८७. अहं हि विषमद्यैव पीत्वा बहु तवाग्रतः ।
२८८. पश्यतस्ते मरिष्यामि रामो यद्यभिषिच्यते ॥

२८९. एकाहमपि पश्येयं यद्यहं राममातरम् ।
२९०. अञ्जलिं प्रतिगृह्णन्तीं श्रेयो ननु मृतिर्मम ॥

२९१. भरतेनात्मना चाहं शपे ते मनुजाधिप ।
२९२. यथा नान्येन तुष्येयं ऋते राम विवासनात् ॥

२९३. एतावदुक्त्वा वचनं कैकेयी विरराम ह ।
२९४. विलपन्तं च राजानं न प्रतिव्याजहार सा ॥

२९५. श्रुत्वा च राजा कैकेय्या वृतं परमशोभनम् ।
२९६. ध्यात्वा रामेति निःश्वस्य छिन्नस्तरुरिवापतत् ॥

२९७. नष्टचित्तो यथोन्मत्तो विपरीतो यथातुरः ।
२९८. हृततेजा यथा सर्पो बभूव जगतीपतिः ॥

२९९. दीनया तु गिरा राजा इति होवाच कैकयीम् ॥

३००. यदि भर्तुः प्रियं कार्यं लोकस्य भरतस्य च ।
३०१. विरमैतेन भावेन त्वमेतेनानृतेन वा ॥

३०२. न कथञ्चिदृते रामाद् भरतो राज्यमावसेत् ।
३०३. रामादपि हि तं मन्ये धर्मतो बलवत्तरम् ॥

३०४. यदा तु बहवो वृद्धा गुणवन्तो बहुश्रुताः ।
३०५. परिप्रक्ष्यन्ति काकुत्स्थं वक्ष्यामि किमहं तदा ॥

३०६. अनार्य इति मामार्याः पुत्रविक्रायिकं ध्रुवम् ।
३०७. धिक्करिष्यन्ति रथ्यासु सुरापं ब्राह्मणं यथा ॥

३०८. बालिशो बत कामात्मा राजा दशरथो भृशम् ।
३०९. स्त्रीकृते यः प्रियं पुत्रं वनं प्रस्थापयिष्यति ॥

३१०. नालं द्वितीयं वचनं पुत्रो मां प्रतिभाषितुम् ।
३११. स वनं प्रव्रजेत्युक्तो बाढमित्येव वक्ष्यति ॥

३१२. प्रतिकूलं प्रियं मे स्यान्न तु वत्सः करिष्यति ॥

३१३. किं मां वक्ष्यति कौसल्या राघवे वनमास्थिते ।
३१४. किञ्चैनां प्रतिवक्ष्यामि कृत्वा विप्रियमीदृशम् ॥

३१५. यदा यदा हि कौसल्या दासीवच्च सखीव च ।
३१६. भार्यावद् भगिनीवच्च मातृवच्चोपतिष्ठति ।
३१७. सततं प्रियकामा मे प्रियपुत्रा प्रियंवदा ।
३१८. न मया सत्कृता देवी सत्काराऱ्हा कृते तव ॥

३१९. इदानीं तत्तपति मां यन्मया सुकृतं त्वयि ।
३२०. अपथ्यव्यञ्जनोपेतं भुक्तमन्नमिवातुरम् ॥

३२१. अनृतैर्बहु मां सान्त्वैः सान्त्वयन्ती स्म भाषसे ।
३२२. गीतशब्देन संरुद्ध्य लुब्धो मृगमिवावधीः ॥

३२३. रममाणस्त्वया सार्धं मृत्युं त्वां नाभिलक्षये ।
३२४. बालो रहसि हस्तेन कृष्णसर्पमिवास्पृशम् ॥

३२५. राघवे हि वनं प्राप्ते सर्वलोकस्य धिक्कृतम् ।
३२६. मृत्युरक्षमणीयं मां नयिष्यति यमक्षयम् ॥

३२७. प्रियं चेद्भरतस्यैतद्रामप्रव्राजनं भवेत् ।
३२८. मा स्म मे भरतः कार्षीत् प्रेतकृत्यं गतायुषः ॥

३२९. मृते मयि गते रामे वनं पुरुषपुङ्गवे ।
३३०. सेदानीं विधवा राज्यं सपुत्रा कारयिष्यसि ॥

लघुवाल्मीकीयम्

३३१. कथं रथैर्विभुर्यात्वा गजाश्वैश्च मुहुर्मुहुः ।
३३२. पद्भ्यां रामो महारण्ये वत्सो मे विचरिष्यति ॥

३३३. महार्हवस्त्रसंवीतो भूत्वा चिरसुखोषितः ।
३३४. काषायपरिधानस्तु कथं भूमौ निवत्स्यति ॥

३३५. कस्यैतद्दारुणं वाक्यमेवं विधमचिन्तितम् ।
३३६. रामस्यारण्यगमनं भरतस्याभिषेचनम् ॥

३३७. परित्यजेयुः पितरो नु पुत्रान्
३३८. भार्याः पतीन्श्चापि कृतानुरागाः ।
३३९. कृत्स्नं हि सर्वं कुपितं जगत् स्यात्
३४०. दृष्ट्वैव रामं व्यसने निमग्नम् ॥

३४१. प्रताम्य वा प्रज्वल वा प्रणश्य वा
३४२. सहस्रशो वा स्फुटिता महीं व्रज ।
३४३. न ते करिष्यामि वचः सुदारुणम्
३४४. ममाहितं केकयराजपांसनि ॥

३४५. अतदर्हं महाराजं शयानमतथोचितम् ।
३४६. अनर्थरूपासिद्धार्था ह्यभीता भयदर्शिनी ।
३४७. पुनराकारयामास तमेव वरमङ्गना ॥

३४८. त्वं कत्थसे महाराज सत्यवादी दृढव्रतः ।
३४९. मम चेमं वरं कस्माद् विधारयितुमिच्छसि ॥

३५०. एवमुक्तस्तु कैकेय्या राजा दशरथस्तदा ।
३५१. प्रत्युवाच ततः क्रुद्धो मुहूर्तं विह्वलन्निव ॥

३५२. यदि दुःखमकृत्वाद्य मम सङ्क्रमणं भवेत् ।
३५३. अदुःखार्हस्य रामस्य ततः सुखमवाप्नुयाम् ॥

३५४. नृशंसे पापसङ्कल्पे रामं सत्यपराक्रमम् ।
३५५. किं विप्रियेण कैकेयि प्रियं योजयसे मम ॥

३५६. तथा विलपतस्तस्य परिभ्रमितचेतसः ।
३५७. अस्तमभ्यागमत् सूर्यो रजनी चाभ्यवर्तत ॥

३५८. तथैवोष्णं विनिःश्वस्य वृद्धो दशरथो नृपः ।
३५९. विललापार्तवद्दुःखं गगनासक्तलोचनः ॥

३६०. न प्रभातं त्वयेच्छामि निशे नक्षत्रभूषणे ।
३६१. क्रियतां मे दया भद्रे मयायं रचितोऽञ्जलिः ॥

३६२. एवमुक्त्वा ततो राजा कैकेयीं संयताञ्जलिः ।
३६३. प्रसादयामास पुनः कैकेयीं चेदमब्रवीत् ॥

३६४. साधुवृत्तस्य दीनस्य त्वद्गतस्य गतायुषः ।
३६५. प्रसादः क्रियतां देवि भद्रे राज्ञो विशेषतः ॥

३६६. प्रसीद देवि रामो मे त्वद्दत्तं राज्यमव्ययम् ।
३६७. लभतामसितापाङ्गे यशः परमवाप्नुहि ॥

३६८. मम रामस्य लोकस्य गुरूणां भरतस्य च ।
३६९. प्रियमेतद् गुरुश्रोणि कुरु चारुमुखेक्षणे ॥

३७०. विशुद्धभावस्य हि दुष्टभावा
३७१. ताम्रेक्षणस्याश्रुकलस्य राज्ञः ।
३७२. श्रुत्वा विचित्रं करुणं विलापम्
३७३. भर्तुर्नृशंसा न चकार वाक्यम् ॥

३७४. पुत्रशोकार्दितं पापा विसञ्ज्ञं पतितं भुवि ।
३७५. विवेष्टमानमुद्वीक्ष्य सैक्ष्वाकमिदमब्रवीत् ॥

३७६. सत्यं समनुवर्तस्व यदि धर्मे धृता मतिः ।
३७७. स वरः सफलो मेऽस्तु वरदो ह्यसि सत्तम ।
३७८. प्रव्राजय सुतं रामं त्रिः खलु त्वां ब्रवीम्यहम् ॥

३७९. समयं च ममाद्येमं यदि त्वं न करिष्यसि ।
३८०. अग्रतस्ते परित्यक्ता परित्यक्षामि जीवितम् ॥

३८१. एवं प्रचोदितो राजा कैकेय्या निर्विशङ्कया ।
३८२. कृच्छ्राद्धैर्येण संस्तभ्य कैकेयीमिदमब्रवीत् ॥

३८३. यस्ते मन्त्रकृतः पाणिरग्नौ पापे मया धृतः ।
३८४. तं त्यजामि स्वजं चैव तव पुत्रं सह त्वया ॥

३८५. रामः कारयितव्यो मे मृतस्य सलिलक्रियाम् ।
३८६. त्वया सपुत्रया नैव कर्त्तव्या सलिलक्रिया ॥

३८७. तां तथा ब्रुवतस्तस्य भूमिपस्य महात्मनः ।
३८८. प्रभाता शर्वरी पुण्या चन्द्रनक्षत्रशालिनी ॥

३८९. ततः पापसमाचारा कैकेयी पार्थिवं पुनः ।
३९०. उवाच परुषं वाक्यं वाक्यज्ञा रोषमूर्च्छिता ॥

३९१. किमिदं भाषसे राजन् वाक्यं गररुजोपमम् ।
३९२. आनाययितुमक्लिष्टं पुत्रं राममिहार्हसि ॥

३९३. स्थाप्य राज्ये मम सुतं कृत्वा रामं वनेचरम् ।
३९४. निस्सपत्नां च मां कृत्वा कृतकृत्यो भविष्यसि ॥

३९५. स तुन्न इव तीक्ष्णेन प्रतोदेन हयोत्तमः ।
३९६. राजा प्रचोदितोऽभीक्ष्णं कैकेयीमिदमब्रवीत् ॥

३९७. धर्मबन्धेन बद्धोऽस्मि नष्टा च मम चेतना ।
३९८. ज्येष्ठं पुत्रं प्रियं रामं द्रष्टुमिच्छामि धार्मिकम् ॥

॥२.३ सत्यव्रतः रामः ॥

१. ततः प्रभातां रजनीमुदिते च दिवाकरे ।
२. पुण्ये नक्षत्रयोगे च मुहूर्त्ते च समाहिते ।
३. वसिष्ठो गुणसम्पन्नः शिष्यैः परिवृतस्तदा ।
४. उपगृह्याशु सम्भारान् प्रविवेश पुरोत्तमम् ॥

५. पौरजानपदाकीर्णं ब्राह्मणैरुपशोभितम् ।
६. ददर्शान्तःपुरं श्रेष्ठं नानाद्विजगणायुतम् ॥

७. स त्वपश्यद् विनिष्क्रान्तं सुमन्त्रं नाम सारथिम् ।
८. द्वारे तु राजसिंहस्य सचिवं प्रियदर्शनम् ॥

९. तमुवाच महातेजाः सूतपुत्रं विशारदम् ।
१०. वसिष्ठः क्षिप्रमाचक्ष्व नृपतेर्मामिहागतम् ॥

११. त्वरयस्व महाराजं यथा समुदितेऽहनि ।
१२. पुण्ये नक्षत्रयोगे च रामो राज्यमवाप्नुयात् ॥

१३. इति तस्य वचः श्रुत्वा सूतपुत्रो महात्मनः ।
१४. स्तुवन्नृपतिशार्दूलं प्रविवेश निवेशनम् ॥

१५. ततः सूतो यथाकालं पार्थिवस्य निवेशने ।
१६. सुमन्त्रः प्राञ्जलिर्भूत्वा तुष्टाव जगतीपतिम् ॥

१७. वेदाः सहाङ्गविद्याश्च यथा ह्यात्मभुवं विभुम् ।
१८. ब्रह्माणं बोधयन्त्यद्य तथा त्वां बोधयाम्यहम् ॥

लघुवाल्मीकीयम्

१९. गता भगवती रात्रिः कृतं कृत्यमिदं तव ।
२०. बुद्ध्यस्व नृपशार्दूल कुरु कार्यमनन्तरम् ॥

२१. स्वयं वसिष्ठो भगवान् ब्राह्मणैः सह तिष्ठति ।
२२. क्षिप्रमाज्ञाप्यतां राजन् राघवस्याभिषेचनम् ॥

२३. इति तस्य वचः श्रुत्वा सान्त्वपूर्वमिवार्थवत् ।
२४. अभ्यकीर्यत शोकेन भूय एव महीपतिः ॥

२५. ततः स राजा तं सूतं सन्नहर्षः सुतं प्रति ।
२६. शोकरक्तेक्षणः श्रीमान् उद्वीक्ष्योवाच धार्मिकः ॥

२७. वाक्यैस्तु खलु मर्माणि मम भूयो निकृन्तसि ॥

२८. सुमन्त्रः करुणं श्रुत्वा दृष्ट्वा दीनं च पार्थिवम् ।
२९. प्रगृहीताञ्जलिः किञ्चित्तस्माद्देशादपाक्रमत् ॥

३०. यदा वक्तुं स्वयं दैन्यान्न शशाक महीपतिः ।
३१. तदा सुमन्त्रं मन्त्रज्ञा कैकेयी प्रत्युवाच ह ॥

३२. सुमन्त्र राजा रजनीं रामहर्षसमुत्सुकः ।
३३. प्रजागरपरिश्रान्तो निद्राया वशमेयिवान् ॥

३४. तद्गच्छ त्वरितं सूत राजपुत्रं यशस्विनम् ।
३५. राममानय भद्रं ते नात्र कार्या विचारणा ॥

३६. स मन्यमानः कल्याणं हृदयेन ननन्द च ।
३७. निर्जगाम च सम्प्रीत्या त्वरितो राजशासनात् ॥

३८. सागरह्रदसङ्काशात् सुमन्त्रोऽन्तःपुराच्छुभात् ।
३९. निष्क्रम्य जनसम्बाधं ददर्श द्वारमग्रतः ॥

४०. अमात्या बलमुख्याश्च मुख्या ये निगमस्य च ।
४१. राघवस्याभिषेकार्थे प्रीयमाणास्तु सङ्गताः ॥

४२. ते राजवचनात्तत्र समवेता महीपतिम् ।
४३. अपश्यन्तोऽब्रुवन् को नु राज्ञो नः प्रतिवेदयेत् ॥

४४. न पश्यामश्च राजानमुदितश्च दिवाकरः ।
४५. यौवराज्याभिषेकश्च सज्जो रामस्य धीमतः ॥

४६. इति तेषु ब्रुवाणेषु सार्वभौमान् महीपतीन् ।
४७. अब्रवीत्तानिदं सर्वान् सुमन्त्रो राजसत्कृतः ॥

४८. रामं राज्ञो नियोगेन त्वरया प्रस्थितोऽस्म्यहम् ।
४९. पूज्या राज्ञो भवन्तस्तु रामस्य च विशेषतः ॥

५०. अयं पृच्छामि वचनात् सुखमायुष्मतामहम् ।
५१. राज्ञः सम्प्रतिबुद्धस्य यच्चागमनकारणम् ॥

५२. इत्युक्त्वान्तःपुरद्वारमाजगाम पुराणवित् ।
५३. सदासक्तं च तद्वेश्म सुमन्त्रः प्रविवेश ह ॥

५४. तुष्टावास्य तदा वंशं प्रविश्य स विशाम्पतेः ।
५५. शयनीयं नरेन्द्रस्य तदासाद्य व्यतिष्ठत ॥

५६. सोऽत्यासाद्य तु तद्वेश्म तिरस्करणिमन्तरा ।
५७. आशीभिर्गुणयुक्ताभिरभितुष्टाव राघवम् ॥

५८. स्तुवन्तं तं तदा सूतं सुमन्त्रं मन्त्रकोविदम् ।
५९. प्रतिबुध्य ततो राजा इदं वचनमब्रवीत् ॥

६०. राममानय सूतेति यदस्यभिहितोऽनया ।
६१. किमिदं कारणं येन ममाज्ञा प्रतिहन्यते ॥

६२. न चैव सम्प्रसुप्तोऽहमानयेहाशु राघवम् ।
६३. इति राजा दशरथः सूतं तत्रान्वशात् पुनः ॥

६४. स राजवचनं श्रुत्वा शिरसा प्रतिपूज्य तम् ।
६५. निर्जगाम नृपावासान्मन्यमानः प्रियं महत् ॥

६६. प्रपन्नो राजमार्गं च पताकाध्वजशोभितम् ।
६७. हृष्टः प्रमुदितः सूतो जगामाशु विलोकयन् ॥

६८. ततो ददर्श रुचिरं कैलासशिखरप्रभम् ।
६९. रामवेश्म सुमन्त्रस्तु मणिविद्रुमतोरणम् ॥

७०. स तत्र कैलासनिभाः स्वलङ्कृताः
७१. प्रविश्य कक्ष्यास्त्रिदशालयोपमाः ।
७२. प्रियान्नरान् राममते स्थितान् बहून्
७३. अपोह्य शुद्धान्तमुपस्थितो रथी ॥

७४. तं वैश्रवणसङ्काशमुपविष्टं स्वलङ्कृतम् ।
७५. ददर्श (रामम्) पर्यङ्के सौवर्णे सोत्तरच्छदे ॥

७६. स्थितया पार्श्वतश्चापि वालव्यजनहस्तया ।
७७. उपेतं सीतया भूयश्चित्रया शशिनं यथा ॥

७८. प्राञ्जलिस्तु सुखं पृष्ट्वा विहारशयनासने ।
७९. राजपुत्रमुवाचेदं सुमन्त्रो राजसत्कृतः ॥

८०. कौसल्या सुप्रजा राम पिता त्वां द्रष्टुमिच्छति ।
८१. महिष्या सह कैकेय्या गम्यतां तत्र मा चिरम् ॥

८२. एवमुक्तस्तु संहृष्टो नरसिंहो महाद्युतिः ।
८३. ततः सम्मानयामास सीतामिदमुवाच ह ॥

८४. दिष्ट्या खलु महाराजो महिष्या प्रियया सह ।
८५. सुमन्त्रं प्राहिणोद्दूतमर्थकामकरं मम ॥

८६. यादृशी परिषत्तत्र तादृशी दूत आगतः ।
८७. हन्त शीघ्रमितो गत्वा द्रक्ष्यामि च महीपतिम् ॥

८८. सह त्वं परिवारेण सुखमास्व रमस्व च ॥

८९. पतिसम्मानिता सीता भर्त्तारमसितेक्षणा ।
९०. आद्वारमनुवव्राज मङ्गलान्यभिदध्युषी ॥

९१. अथ सीतामनुज्ञाप्य कृतकौतुकमङ्गलः ।
९२. निश्चक्राम सुमन्त्रेण सह रामो निवेशनात् ॥

९३. पर्वतादिव निष्क्रम्य सिंहो गिरिगुहाशयः ।
९४. लक्ष्मणं द्वारि सोऽपश्यत् प्रह्वाञ्जलिपुटं स्थितम् ॥

९५. ततः पावकसङ्काशमारुरोह रथोत्तमम् ।
९६. वैयाघ्रं पुरुषव्याघ्रो राजतं राजनन्दनः ॥

९७. छत्रचामरपाणिस्तु लक्ष्मणो राघवानुजः ।
९८. जुगोप भ्रातरं भ्राता रथमास्थाय पृष्ठतः ॥

९९. स रामो रथमास्थाय सम्प्रहृष्टसुहृज्जनः ।
१००. पताकाध्वजसम्पन्नं महार्हागरुधूपितम् ॥

१०१. अपश्यन्नगरं श्रीमान्नानाजनसमाकुलम् ।
१०२. पितामहैराचरितं तथैव प्रपितामहैः ।
१०३. अद्योपादाय तं मार्गमभिषिक्तोऽनुपालय ॥

१०४. अलमद्य हि भुक्तेन परमार्थैरलं च नः ।

murthygss@gmail.com

१०५. यथा पश्याम निर्यान्तं रामं राज्ये प्रतिष्ठितम् ॥

१०६. ततो हि नः प्रियतरं नान्यत्किञ्चिद्भविष्यति ।
१०७. यथाभिषेको रामस्य राज्येनामिततेजसः ॥

१०८. एताश्चान्याश्च सुहृदामुदासीनः कथाः शुभाः ।
१०९. आत्मसम्पूजनीः शृण्वन् ययौ रामो महापथम् ॥

११०. न हि तस्मान्मनः कश्चिच्चक्षुषी वा नरोत्तमात् ।
१११. नरः शक्नोत्यपाक्रष्टुं अतिक्रान्तेऽपि राघवे ॥

११२. यश्च रामं न पश्येत्तु यं च रामो न पश्यति ।
११३. निन्दितः स वसेल्लोके स्वात्माप्येनं विगर्हते ॥

११४. चतुष्पथान् देवपथांश्चैत्यान्यायतनानि च ।
११५. प्रदक्षिणं परिहरन् जगाम नृपतेः सुतः ॥

११६. तत्पृथिव्यां गृहवरं महेन्द्रभवनोपमम् ।
११७. राजपुत्रः पितुर्वेश्म प्रविवेश श्रिया ज्वलन् ॥

११८. ततः प्रविष्टे पितुरन्तिकं तदा
११९. जनः स सर्वो मुदितो नृपात्मजे ।
१२०. प्रतीक्षते तस्य पुनर्विनिर्गमम्
१२१. यथोदयं चन्द्रमसः सरित्पतिः ॥

१२२. स ददर्शासने रामो निषण्णं पितरं शुभे ।
१२३. कैकेयीसहितं दीनं मुखेन परिशुष्यता ॥

१२४. स पितुश्चरणौ पूर्वमभिवाद्य विनीतवत् ।
१२५. ततो ववन्दे चरणौ कैकेय्याः सुसमाहितः ॥

१२६. रामेत्युक्त्वा च वचनं बाष्पपर्याकुलेक्षणः ।
१२७. शशाक नृपतिर्दीनो नेक्षितुं नाभिभाषितुम् ॥

१२८. तदपूर्वं नरपतेर्दृष्ट्वा रूपं भयावहम् ।
१२९. रामोऽपि भयमापन्नः पदा स्पृष्ट्वेव पन्नगम् ॥

१३०. निःश्वसन्तं महाराजं व्यथिताकुलतेजसम् ।
१३१. ऊर्मिमालिनमक्षोभ्यं क्षुभ्यन्तमिव सागरम् ।
१३२. उपप्लुतमिवादित्यमुक्तानृतमृषिं यथा ॥

१३३. चिन्तयामास च तदा रामः प्रियहिते रतः ।
१३४. किं स्विदद्यैव नृपतिर्न मां प्रत्यभिनन्दति ॥

१३५. अन्यदा मां पिता दृष्ट्वा कुपितोऽपि प्रसीदति ।
१३६. तस्य मामद्य सम्प्रेक्ष्य किमायासः प्रवर्तते ॥

१३७. स दीन इव शोकार्तो विषण्णवदनद्युतिः ।
१३८. कैकेयीमभिवाद्यैव रामो वचनमब्रवीत् ॥

१३९. कच्चिन्मया नापराद्धमज्ञानाद् येन मे पिता ।
१४०. कुपितस्तन्ममाचक्ष्व त्वं चैवैनं प्रसादय ॥

१४१. शारीरो मानसो वापि कच्चिदेनं न बाधते ।
१४२. सन्तापो वाभितापो वा दुर्लभं हि सदा सुखम् ॥

१४३. कच्चित्ते परुषं किञ्चिदभिमानात् पिता मम ।
१४४. उक्तो भवत्या कोपेन यत्रास्य लुलितं मनः ॥

१४५. एवमुक्ता तु कैकेयी राघवेण महात्मना ।
१४६. उवाचेदं सुनिर्लज्जा धृष्टमात्महितं वचः ॥

१४७. न राजा कुपितो राम व्यसनं नास्य किञ्चन ।
१४८. किञ्चिन्मनोगतं त्वस्य त्वद्भयान्नाभिभाषते ॥

१४९. प्रियं त्वामप्रियं वक्तुं वाणी नास्योपवर्तते ।
१५०. तदवश्यं त्वया कार्यं यदनेनाश्रुतं मम ॥

१५१. यदि तद्वक्ष्यते राजा शुभं वा यदि वाशुभम् ।
१५२. करिष्यसि ततः सर्वमाख्यास्यामि पुनस्त्वहम् ॥

१५३. एतत्तु वचनं श्रुत्वा कैकेय्या समुदाहृतम् ।
१५४. उवाच व्यथितो रामस्तां देवीं नृपसन्निधौ ॥

१५५. अहो धिङ्नार्हसे देवि वक्तुं मामीदृशं वचः ।
१५६. नियुक्तो गुरुणा पित्रा नृपेण च हितेन च ।
१५७. भक्षयेयं विषं तीक्ष्णं मज्जेयमपि चार्णवे ॥

१५८. तद्ब्रूहि वचनं देवि राज्ञो यदभिकांक्षितम् ॥

१५९. करिष्ये प्रतिजाने च रामो द्विर्नाभिभाषते ॥

१६०. तमार्जवसमायुक्तमनार्या सत्यवादिनम् ।
१६१. उवाच रामं कैकेयी वचनं भृशदारुणम् ॥

१६२. पुरा दैवासुरे युद्धे पित्रा ते मम राघव ।
१६३. रक्षितेन वरौ दत्तौ सशल्येन महारणे ॥

१६४. तत्र मे याचितो राजा भरतस्याभिषेचनम् ।
१६५. गमनं दण्डकारण्ये तव चाद्यैव राघव ॥

१६६. त्वयारण्यं प्रवेष्टव्यं नव वर्षाणि पञ्च च ।
१६७. भरतस्त्वभिषिच्येत यदेतदभिषेचनम् ।
१६८. त्वदर्थे विहितं राज्ञा तेन सर्वेण राघव ॥

१६९. एतेन त्वां नरेन्द्रोऽयं कारुण्येन समाप्लुतः ।
१७०. शोकसंक्लिष्टवदनो न शक्नोति निरीक्षितुम् ॥

१७१. एतत् कुरु नरेन्द्रस्य वचनं रघुनन्दन ।
१७२. सत्येन महता राम तारयस्व नरेश्वरम् ॥

१७३. तदप्रियममित्रघ्नो वचनं मरणोपमम् ।
१७४. श्रुत्वा न विव्यथे रामः कैकेयीं चेदमब्रवीत् ॥

१७५. एवमस्तु गमिष्यामि वनं वस्तुमहं त्वितः ।
१७६. जटाजिनधरो राज्ञः प्रतिज्ञामनुपालयन् ॥

१७७. इदं तु ज्ञातुमिच्छामि किमर्थं मां महीपतिः ।
१७८. नाभिनन्दति दुर्द्धर्षो यथापुरमरिन्दमः ॥

१७९. हितेन गुरुणा पित्रा कृतज्ञेन नृपेण च ।
१८०. नियुज्यमानो विस्रब्धः किं न कुर्यामहं प्रियम् ॥

१८१. अलीकं मानसं त्वेकं हृदयं दहतीव मे ।
१८२. स्वयं यन्नाह मां राजा भरतस्याभिषेचनम् ॥

१८३. अहं हि सीतां राज्यं च प्राणानिष्टान् धनानि च ।
१८४. हृष्टो भ्रात्रे स्वयं दद्यां भरतायाप्रचोदितः ॥

१८५. गच्छन्तु चैवानयितुं दूताः शीघ्रजवैर्हयैः ।
१८६. भरतं मातुलकुलादद्यैव नृपशासनात् ॥

१८७. दण्डकारण्यमेषोऽहमितो गच्छामि सत्वरः ।
१८८. अविचार्य पितुर्वाक्यं समा वस्तुं चतुर्दश ॥

१८९. सा हृष्टा तस्य तद्वाक्यं श्रुत्वा रामस्य कैकयी ।
१९०. प्रस्थानं श्रद्दधाना हि त्वरयामास राघवम् ॥

murthygss@gmail.com

१९१. एवं भवतु यास्यन्ति दूताः शीघ्रजवैर्हयैः ।
१९२. भरतं मातुलकुलादपावर्तयितुं नराः ॥

१९३. तव त्वहं क्षमं मन्ये नोत्सुकस्य विलम्बनम् ।
१९४. राम तस्मादितः शीघ्रं वनं त्वं गन्तुमर्हसि ॥

१९५. व्रीडान्वितः स्वयं यच्च नृपस्त्वां नाभिभाषते ।
१९६. नैतत् किञ्चिन्नरश्रेष्ठ मन्युरेषोऽपनीयताम् ॥

१९७. यावत्त्वं न वनं यातः पुरादस्मादभित्वरन् ।
१९८. पिता तावन्न ते राम स्नास्यते भोक्ष्यतेऽपि वा ॥

१९९. धिक्कष्टमिति निःश्वस्य राजा शोकपरिप्लुतः ।
२००. मूर्च्छितो न्यपतत्तस्मिन् पर्यङ्के हेमभूषिते ॥

२०१. रामोऽप्युत्थाय राजानं कैकेय्याभिप्रचोदितः ।
२०२. कशयेवाहतो वाजी वनं गन्तुं कृतत्वरः ॥

२०३. तदप्रियमनार्याया वचनं दारुणोदयम् ।
२०४. श्रुत्वा गतव्यथो रामः कैकेयीं वाक्यमब्रवीत् ॥

२०५. नाहमर्थपरो देवि लोकमावस्तुमुत्सहे ।
२०६. विद्धि मां ऋषिभिस्तुल्यं केवलं धर्ममास्थितम् ॥

२०७. न ह्यतो धर्मचरणं किञ्चिदस्ति महत्तरम् ।
२०८. यथा पितरि शुश्रूषा तस्य वा वचनक्रिया ॥

२०९. अनुक्तोऽप्यत्रभवता भवत्या वचनादहम् ।
२१०. वने वत्स्यामि विजने वर्षाणीह चतुर्दश ॥

२११. यावन्मातरमापृच्छे सीतां चानुनयाम्यहम् ।
२१२. ततोऽद्यैव गमिष्यामि दण्डकानां महद्वनम् ॥

२१३. भरतः पालयेद्राज्यं शुश्रूषेच्च पितुर्यथा ।
२१४. तथा भवत्या कर्तव्यं स हि धर्मः सनातनः ॥

२१५. स रामस्य वचः श्रुत्वा भृशं दुःखहतः पिता ।
२१६. शोकादशक्नुवन् बाष्पं प्ररुरोद महास्वनम् ॥

२१७. वन्दित्वा चरणौ रामो विसंज्ञस्य पितुस्तथा ।
२१८. कैकेय्याश्चाप्यनार्याया निष्पपात महाद्युतिः ॥

२१९. स रामः पितरं कृत्वा कैकेयीं च प्रदक्षिणम् ।
२२०. निष्क्रम्यान्तःपुरात्तस्मात् स्वं ददर्श सुहृज्जनम् ॥

२२१. तं बाष्पपरिपूर्णाक्षः पृष्ठतोऽनुजगाम ह ।
२२२. लक्ष्मणः परमक्रुद्धः सुमित्रानन्दवर्धनः ॥

२२३. आभिषेचनिकं भाण्डं कृत्वा रामः प्रदक्षिणम् ।
२२४. शनैर्जगाम सापेक्षो दृष्टिं तत्राविचालयन् ॥

२२५. न चास्य महतीं लक्ष्मीं राज्यनाशोऽपकर्षति ।
२२६. लोककान्तस्य कान्तत्वाच्छीतरश्मेरिव क्षपा ॥

२२७. न वनं गन्तुकामस्य त्यजतश्च वसुन्धराम् ।
२२८. सर्वलोकातिगस्येव लक्ष्यते चित्तविक्रिया ॥

२२९. प्रतिषिध्य शुभं छत्रं व्यजने च स्वलङ्कृते ।
२३०. विसर्जयित्वा स्वजनं रथं पौरान्स्तथा जनान् ।
२३१. धारयन् मनसा दुःखमिन्द्रियाणि निगृह्य च ।
२३२. प्रविवेशात्मवान् वेश्म मातुरप्रियशंसिवान् ॥

२३३. वाचा मधुरया रामः सर्वं सम्मानयन् जनम् ।
२३४. मातुः समीपं धीरात्मा प्रविवेश महायशाः ॥

२३५. तं गुणैः समतां प्राप्तो भ्राता विपुलविक्रमः ।
२३६. शौमि त्रिरनुवव्राज धारयन् दुःखमात्मजम् ॥

॥२.४ कौसल्याकृतरामस्वस्त्ययनम् ॥

१. कौसल्यापि तदा देवी रात्रिं स्थित्वा समाहिता ।
२. प्रभाते त्वकरोत् पूजां विष्णोः पुत्रहितैषिणी ॥

३. प्रविश्य च तदा रामो मातुरन्तःपुरं शुभम् ।
४. ददर्श मातरं तत्र हावयन्तीं हुताशनम् ॥

५. सा चिरस्यात्मजं दृष्ट्वा मातृनन्दनमागतम् ।
६. अभिचक्राम संहृष्टा किशोरं वडवा यथा ॥

७. स मातरमभिक्रान्तामुपसङ्गृह्य राघवः ।
८. परिष्वक्तश्च बाहुभ्यामुपाघ्रातश्च मूर्धनि ॥

९. दत्तमासनमालभ्य भोजनेन निमन्त्रितः ।
१०. मातरं राघवः किञ्चिद्व्रीडात् प्राञ्जलिरब्रवीत् ।
११. स स्वभावविनीतश्च गौरवाच्च तदानतः ॥

१२. इदं तव च दुःखाय वैदेह्या लक्ष्मणस्य च ।
१३. गमिष्ये दन्डकारण्यं किमनेनासनेन मे ॥

१४. चतुर्दश हि वर्षाणि वत्स्यामि विजने वने ।
१५. मधुमूलफलैर्जीवन् हित्वा मुनिवदामिषम् ।
१६. भरताय महाराजो यौवराज्यं प्रयच्छति ॥

१७. सा निकृत्तेव सालस्य यष्टिः परशुना वने ।
१८. पपात सहसा देवी देवतेव दिवश्च्युता ॥

१९. तामदुःखोचितां दृष्ट्वा पतितां कदलीमिव ।
२०. रामस्तूत्थापयामास मातरं गतचेतसम् ॥

२१. सा राघवमुपासीनमसुखार्त्ता सुखोचिता ।
२२. उवाच पुरुषव्याघ्रमुपशृण्वति लक्ष्मणे ॥

२३. यदि पुत्र न जायेथा मम शोकाय राघव ।
२४. न स्म दुःखमतो भूयः पश्येयमहमप्रजाः ॥

२५. एक एव हि वन्ध्यायाः शोको भवति मानसः ।
२६. अप्रजास्मीति सन्तापो न ह्यन्यः पुत्र विद्यते ॥

२७. न दृष्टपूर्वं कल्याणं सुखं वा पतिपौरुषे ।
२८. अपि पुत्रे तु पश्येयमिति राम स्थितं मया ॥

२९. अत्यन्तं निगृहीतास्मि भर्तुर्नित्यमतन्त्रिता ।
३०. परिवारेण कैकेय्याः समा वाप्यथवा वरा ॥

३१. त्वयि सन्निहितेप्येवमहमासं निराकृता ।
३२. किं पुनः प्रोषिते तात ध्रुवं मरणमेव मे ॥

३३. यो हि मां सेवते कश्चिदथवाप्यनुवर्तते ।
३४. कैकेय्याः पुत्रमन्वीक्ष्य स जनो नाभिभाषते ॥

३५. नित्यक्रोधतया तस्याः कथं न खरवादि तत् ।
३६. कैकेय्या वदनं द्रष्टुं पुत्र शक्ष्यामि दुर्गता ॥

३७. दश सप्त च वर्षाणि तव जातस्य राघव ।
३८. आसितानि प्रकाङ्क्षन्त्या मया दुःखपरिक्षयम् ॥

३९. तदक्षयमहं दुःखं नोत्सहे सहितुं चिरम् ।
४०. विप्रकारं सपत्नीनामेवं जीर्णापि राघव ॥

४१. अपश्यन्ती तव मुखं परिपूर्णशशिप्रभम् ।
४२. कृपणा वर्तयिष्यामि कथं कृपणजीविका ॥

४३. उपवासैश्च योगैश्च बहुभिश्च परिश्रमैः ।
४४. दुःखसंवर्धितो मोघं त्वं हि दुर्गतया मया ॥

४५. स्थिरं तु हृदयं मन्ये ममेदं यन्नदीर्यते ।
४६. प्रावृषीव महानद्याः स्पृष्टं कूलं नवाम्भसा ॥

४७. अथापि किञ्जीवितमद्य मे वृथा
४८. त्वया विना चन्द्रनिभाननप्रभ ।
४९. अनुव्रजिष्यामि वनं त्वयैव गौः
५०. सुदुर्बला वत्समिवानुकाङ्क्षया ॥

५१. तथा तु विलपन्तीं तां कोसल्यां राममातरम् ।
५२. उवाच लक्ष्मणो दीनस्तत्कालसदृशं वचः ॥

५३. न रोचते ममाप्येतदार्ये यद्राघवो वनम् ।
५४. त्यक्त्वा राज्यश्रियं गच्छेत् स्त्रिया वाक्यवशं गतः ॥

५५. विपरीतश्च वृद्धश्च विषयैश्च प्रधर्षितः ।
५६. नृपः किमिव न ब्रूयाच्चोद्यमानः समन्मथः ॥

५७. न तं पश्याम्यहं लोके परोक्षमपि यो नरः ।
५८. स्वमित्रोऽपि निरस्तोऽपि योऽस्य दोषमुदाहरेत् ॥

५९. देवकल्पं ऋजुं दान्तं रिपूणामपि वत्सलम् ।
६०. अवेक्षमाणः को धर्मं त्यजेत् पुत्रमकारणात् ॥

६१. तदिदं वचनं राज्ञः पुनर्बाल्यमुपेयुषः ।
६२. पुत्रः को हृदये कुर्याद् राजवृत्तमनुस्मरन् ॥

६३. यावदेव न जानाति कश्चिदर्थमिमं नरः ।
६४. तावदेव मया सार्धमात्मस्थं कुरु शासनम् ॥

६५. भरतस्याथ पक्ष्यो वा यो वास्य हितमिच्छति ।
६६. सर्वानेतान् वधिष्यामि मृदुर्हि परिभूयते ॥

६७. गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः ।
६८. उत्पथं प्रतिपन्नस्य कार्यं भवति शासनम् ॥

६९. हरामि वीर्याद् दुःखं ते तमः सूर्य इवोदितः ।
७०. देवी पश्यतु मे वीर्यं राघवश्चैव पश्यतु ॥

७१. एतत्तु वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणस्य महात्मनः ।
७२. उवाच रामं कौसल्या रुदन्ती शोकलालसा ॥

७३. भ्रातुस्ते वदतः पुत्र लक्ष्मणस्य श्रुतं त्वया ।
७४. यदत्रानन्तरं कार्यं कुरुष्व यदि रोचते ॥

७५. यथैव राजा पूज्यस्ते गौरवेण तथाह्यहम् ।
७६. त्वां नाहमनुजानामि न गन्तव्यमितो वनम् ॥

७७. यदि त्वं यास्यसि वनं त्यक्त्वा मां शोकलालसाम् ।
७८. अहं प्रायमिहासिष्ये न हि शक्ष्यामि जीवितुम् ।
७९. ततस्त्वं प्राप्यसे पुत्र निरयं लोकविश्रुतम् ॥

८०. विलपन्तीं तदा दीनां कौसल्यां जननीं ततः ।
८१. उवाच रामो धर्मात्मा वचनं धर्मसंहितम् ॥

लघुवाल्मीकीयम्

८२. नास्ति शक्तिः पितुर्वाक्यं समतिक्रमितुं मम ।
८३. प्रसादये त्वां शिरसा गन्तुमिच्छाम्यहं वनम् ॥

८४. अस्माकं च कुले पूर्वं सगरस्याज्ञया पितुः ।
८५. खनद्भिः सागरैर्भूमिमवाप्तः सुमहान् वधः ॥

८६. नाहं धर्ममपूर्वं ते प्रतिकूलं प्रवर्तये ।
८७. पूर्वैरयमभिप्रेतो गतो मार्गोऽनुगम्यते ॥

८८. पितुर्हि वचनं कुर्वन् न कश्चिन्नाम हीयते ॥

८९. तामेवमुक्त्वा जननीं लक्ष्मणं पुनरब्रवीत् ।
९०. तव लक्ष्मण जानामि मयि स्नेहमनुत्तमम् ।
९१. विक्रमं चैव सत्त्वं च तेजश्च सुदुरासदाम् ॥

९२. धर्मो हि परमो लोके धर्मे सत्यं प्रतिष्ठितम् ।
९३. धर्मसंश्रितमेतच्च पितुर्वचनमुत्तमम् ॥

९४. तदेनां विसृजानार्यां क्षत्रधर्माश्रितां मतिम् ।
९५. धर्ममाश्रय मा तैक्ष्ण्यं मद्बुद्धिरनुगम्यताम् ॥

९६. तमेवमुक्त्वा सौहार्दात् भ्रातरं लक्ष्मणाग्रजः ।
९७. उवाच भूयः कौसल्यां प्राञ्जलिः शिरसा नतः ॥

९८. अनुमन्यस्व मां देवि गमिष्यन्तमितो वनम् ।
९९. शापितासि मम प्राणैः कुरु स्वस्त्ययनानि मे ॥

१००. तीर्णप्रतिज्ञश्च वनात् पुनरेष्याम्यहं पुरीम् ।
१०१. ययातिरिव राजर्षिः पुरा हित्वा पुनर्दिवम् ॥

१०२. प्रसादयन्नरवृषभः स्वमातरम्
१०३. पराक्रमाज्जिगमिषुरेव दण्डकान् ।
१०४. अथानुजं भृशमनुशास्य दर्शनम्
१०५. चकार तां हृदि जननीं प्रदक्षिणम् ॥

१०६. अथ तं व्यथया दीनं रोषविस्फारितेक्षणम् ।
१०७. आसाद्य रामः सौमित्रिं सुहृदं भ्रातरं प्रियम् ।
१०८. उवाचेदं स धैर्येण धारयन् सत्वमात्मवान् ॥

१०९. निगृह्य शोकं रोषं च धैर्यमाश्रित्य केवलम् ।
११०. यस्या मदभिषेकार्थे मानसं परितप्यते ।
१११. माता मे सा यथा न स्यात् सविशङ्का तथा कुरु ॥

११२. न बुद्धिपूर्वं नाबुद्धं स्मरामीह कदाचन ।
११३. मातॄणां वा पितुर्वाहं कृतमल्पं च विप्रियम् ॥

११४. कृतान्तस्त्वेव सौमित्रे द्रष्टव्यो मत्प्रवासने ।
११५. राज्यस्य च वितीर्णस्य पुनरेव निवर्तने ॥

११६. कैकेय्याः प्रतिपत्तिर्हि कथं स्यान्मम पीडने ।
११७. यदि भावो न दैवोऽयं कृतान्तविहितो भवेत् ॥

११८. जानासि हि यथा सौम्य न मातृषु ममान्तरम् ।
११९. भूतपूर्वं विशेषो वा तस्या मयि सुतेऽपि वा ॥

१२०. सोऽभिषेकनिवृत्त्यर्थैः प्रवासार्थैश्च दुर्वचैः ।
१२१. उग्रैर्वाक्यैरहं तस्या नान्यद्दैवात् समर्थये ॥

१२२. कथं प्रकृतिसम्पन्ना राजपुत्री तथागुणा ।
१२३. ब्रूयात् सा प्राकृतेव स्त्री मत्पीडां भर्तृसन्निधौ ॥

१२४. यदचिन्त्यं तु तद्दैवं भूतेष्वपि न हन्यते ।
१२५. व्यक्तं मयि च तस्यां च पतितो हि विपर्ययः ॥

१२६. असङ्कल्पितमेवेह यदकस्मात् प्रवर्तते ।
१२७. निवर्त्त्यारम्भमारब्धं ननु दैवस्य कर्म तत् ॥

१२८. एतया तत्त्वया बुद्ध्या संस्थम्भ्यात्मानमात्मना ।
१२९. व्याहतेऽप्यभिषेके मे परितापो न विद्यते ॥

१३०. तस्मादपरितापः संस्त्वमप्यनुविधाय माम् ।
१३१. प्रतिसंहारय क्षिप्रमाभिषेचनिकीं क्रियाम् ॥

१३२. एभिरेव घटैः सर्वैरभिषेचनसम्भृतैः ।
१३३. मम लक्ष्मण तापस्ये व्रतस्नानं भविष्यति ॥

१३४. अथवा किं ममैतेन राजद्रव्यमतेन तु ।
१३५. उद्धृतं मे स्वयं तोयं व्रतादेशं करिष्यति ॥

१३६. मा च लक्ष्मण सन्तापं कार्षीर्लक्ष्म्या विपर्यये ।
१३७. राज्यं वा वनवासो वा वनवासो महोदयः ॥

१३८. इति ब्रुवति रामे तु लक्ष्मणोऽधश्शिरा मुहुः ।
१३९. श्रुत्वा मध्यं जगामेव मनसा धैर्यहर्षयोः ॥

१४०. तदा तु बद्ध्वा भ्रुकुटीं भ्रुवोर्मध्ये नरर्षभः ।
१४१. निशश्वास महासर्पो बिलस्थ इव रोषितः ॥

१४२. अग्रहस्तं विधुन्वन्स्तु हस्तिहस्तमिवात्मनः ।
१४३. तिर्यगूर्ध्वं शरीरे च पातयित्वा शिरोधराम् ।
१४४. अग्राक्ष्णा वीक्षमाणस्तु तिर्यग् भ्रातरमब्रवीत् ॥

१४५. कथं ह्येतदसम्भ्रान्तस्त्वद्विधो वक्तुमर्हति ।
१४६. यथा दैवमशौण्डीरं शौण्डीर क्षत्रियर्षभ ॥

१४७. सन्ति धर्मोपधाः श्लक्ष्णा धर्मात्मन् किं न बुद्ध्यसे
।
१४८. तयोः सुचरितं स्वार्थं शाठ्यात् परिजिहीर्षतोः ॥

१४९. यदि नैवं व्यवसितं स्याद् हि प्रागेव राघव ।
१५०. तयोः प्रागेव दत्तश्च स्याद्वरः प्रकृतश्च सः ॥

१५१. कथं त्वं कर्मणा शक्तः कैकेयीवशवर्तिनः ।
१५२. करिष्यसि पितुर्वाक्यमधर्मिष्ठं विगर्हितम् ॥

१५३. विक्लवो वीर्यहीनो यः स दैवमनुवर्तते ।
१५४. वीरः सम्भावितात्मानः न दैवं पर्युपासते ॥

१५५. अत्यङ्कुशमिवोद्दामं गजं मदबलोद्धतम् ।
१५६. प्रधावितमहं दैवं पौरुषेण निवर्तये ॥

१५७. यैर्विवासस्तवारण्ये मिथो राजन् समर्थितः ।
१५८. अरण्ये ते विवत्स्यन्ति चतुर्दश समास्तथा ॥

१५९. अहं तदाशां छेत्स्यामि पितुस्तस्याश्च या तव ।
१६०. अभिषेकविघातेन पुत्रराज्याय वर्तते ॥

१६१. ऊर्ध्वं वर्षसहस्रान्ते प्रजापाल्यमनन्तरम् ।
१६२. आर्यपुत्राः करिष्यन्ति वनवासं गते त्वयि ॥

१६३. मङ्गलैरभिषिञ्चस्व तत्र त्वं व्यापृतो भव ।
१६४. अहमेको महीपालान् अलं वारयितुं बलात् ॥

१६५. न शोभार्थाविमौ बाहू न धनुर्भूषणाय मे ।
१६६. नासिराबन्धनार्थाय न शरा स्तम्भहेतवः ॥

१६७. अमित्रमदनार्थं मे सर्वमेतच्चतुष्टयम् ॥

१६८. ब्रवीहि कोऽद्यैव मया वियुज्यताम्
१६९. तवासुहृत्प्राणयशः सुहृज्जनैः ।
१७०. यथा तवेयं वसुधा वशे भवेत्
१७१. तथैव मां शाधि तवास्मि किङ्करः ॥

१७२. विमृज्य बाष्पं परिसान्त्व्य चासकृत्
१७३. स लक्ष्मणं राघववंशवर्धनः ।
१७४. उवाच पित्र्ये वचने व्यवस्थितम्
१७५. निबोध मामेव हि सौम्य सत्पथे ॥

१७६. तं समीक्ष्य त्ववहितं पितुर्निर्देशपालने ।
१७७. कौसल्या बाष्पसंरुद्धा वचो धर्मिष्ठमब्रवीत् ॥

१७८. अदृष्टदुःखो धर्मात्मा सर्वभूतप्रियंवदः ।
१७९. मयि जातो दशरथात् कथमुञ्छेन वर्तयेत् ॥

१८०. यस्य भृत्याश्च दासाश्च मृष्टान्यन्नानि भुञ्जते ।
१८१. कथं स भोक्ष्यते नाथो वने मूलफलान्ययम् ॥

१८२. अयं तु मामात्मभवः तवादर्शनमारुतः ।
१८३. विलापदुःखसमिधो रुदिताश्रुहुताहुतिः ।
१८४. चिन्ताबाष्पमहाधूमः तवादर्शनचित्तजः ।
१८५. कर्शयित्वा भृशं पुत्र निःश्वासायाससम्भवः ।
१८६. त्वया विहीनामिह मां शोकाग्निरतुलो महान् ।
१८७. प्रधक्ष्यति यथा कक्षं चित्रभानुर्हिमात्यये ॥

१८८. कथं हि धेनुः स्वं वत्सं गच्छन्तं नानुगच्छति ।
१८९. अहं त्वानुगमिष्यामि पुत्र यत्र गमिष्यसि ॥

१९०. तां तथा रुदतीं रामो रुदन् वचनमब्रवीत् ।
१९१. कैकेय्या वञ्चितो राजा मयि चारण्यमाश्रिते ।
१९२. भवत्या च परित्यक्तो न नूनं वर्तयिष्यति ॥

१९३. यावज्जीवति काकुत्स्थः पिता मे जगतीपतिः ।
१९४. शुश्रूषा क्रियतां तावत् स हि धर्मः सनातनः ॥

१९५. भरतश्चापि धर्मात्मा सर्वभूतप्रियंवदः ।
१९६. भवतीमनुवर्तेत स हि धर्मरतः सदा ॥

१९७. यथा मयि तु निष्क्रान्ते पुत्रशोकेन पार्थिवः ।
१९८. श्रमं नावाप्नुयात् किञ्चिदप्रमत्ता तथा कुरु ॥

१९९. व्रतोपवासनिरता या नारी परमोत्तमा ।
२००. भर्तारं नानुवर्तेत सा तु पापगतिर्भवेत् ॥

२०१. भर्तृशुश्रूषया नारी लभते स्वर्गमुत्तमम् ।
२०२. अपि या निर्नमस्कारा निवृत्ता देवपूजनात् ॥

२०३. प्राप्स्यसे परमं कामं मयि प्रत्यागते सति ।
२०४. यदि धर्मभृतां श्रेष्ठो धारयिष्यति जीवितम् ॥

२०५. तथा हि रामं वनवासनिश्चितम्
२०६. समीक्ष्य देवी परमेण चेतसा ।
२०७. उवाच रामं शुभलक्षणं वचो
२०८. बभूव च स्वस्त्ययनाभिकांक्षिणी ॥

२०९. सापनीय तमायासमुपस्पृश्य जलं शुचिः ।
२१०. चकार माता रामस्य मङ्गलानि मनस्विनी ॥

२११. न शक्यसे वारयितुं गच्छेदानीं रघूत्तम ।
२१२. शीघ्रं च विनिवर्तस्व वर्त्तस्व च सतां क्रमे ॥

२१३. यं पालयसि धर्मं त्वं धृत्या च नियमेन च ।

२१४. स वै राघवशार्दूल धर्मस्त्वामभिरक्षतु ॥

२१५. यानि दत्तानि तेऽस्त्राणि विश्वामित्रेण धीमता ।
२१६. तानि त्वामभिरक्षन्तु वने सह महर्षिभिः ॥

२१७. पितृशुश्रूषया पुत्र मातृशुश्रूषया तथा ।
२१८. सत्येन च महाबाहो चिरञ्जीवाभिरक्षितः ॥

२१९. आगमास्ते शिवाः सन्तु सिद्ध्यन्तु च पराक्रमाः ।
२२०. सर्व सम्पत्तये राम स्वस्तिमान् गच्छ पुत्रक ॥

२२१. यन्मङ्गलं सहस्राक्षे सर्वदेवनमस्कृते ।
२२२. वृत्रनाशे समभवत् तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥

२२३. यन्मङ्गलं सुपर्णस्य विनताकल्पयत् पुरा ।
२२४. अमृतं प्रार्थयानस्य तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥

२२५. अमृतोत्पादने दैत्यान् घ्नतो वज्रधरस्य यत् ।
२२६. अदितिर्मङ्गलं प्रादात् तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥

२२७. त्रीन् विक्रमान् प्रक्रमतो विष्णोरमिततेजसः ।
२२८. यदासीन्मङ्गलं राम तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥

२२९. ऋतवः सागरा द्वीपा वेदा लोका दिशश्च ते ।
२३०. मङ्गलानि महाबाहो दिशन्तु शुभमङ्गलाः ॥

२३१. इति पुत्रस्य शेषान्श्च कृत्वा शिरसि भामिनी ।
२३२. गन्धैश्चापि समालभ्य राममायतलोचना ।
२३३. ओषधीन्श्चापि सिद्धार्थां विशल्यकरणीं शुभाम् ।
२३४. चकार रक्षां कौसल्या मन्त्रैरभिजजाप च ॥

२३५. उवाचातिप्रहृष्टेव सा दुःखवशवर्तिनी ।
२३६. वाङ्मात्रेण न भावेन वाचा संसज्जमानया ॥

२३७. आनम्य मूर्ध्नि चाघ्राय परिष्वज्य यशस्विनी ।
२३८. अवदत् पुत्र सिद्धार्थो गच्छ राम यथा सुखम् ॥

२३९. अरोगं सर्वसिद्धार्थमयोध्यां पुनरागतम् ।
२४०. पश्यामि त्वां सुखं वत्स सुस्थितं राजवर्त्मनि ॥

२४१. मङ्गलैरुपसम्पन्नो वनवासादिहागतः ।
२४२. वध्वा मम च नित्यं त्वं कामान् संवर्द्ध याहि भो ॥

२४३. इतीव चाश्रुप्रतिपूर्णलोचना
२४४. समाप्य च स्वस्त्ययनं यथाविधि ।
२४५. प्रदक्षिणं चैव चकार राघवम्
२४६. पुनः पुनःश्चापि निपीड्य सस्वजे ॥

२४७. तथा तु देव्या स कृतप्रदक्षिणो
२४८. निपीड्य मातुश्चरणौ पुनः पुनः ।
२४९. जगाम सीतानिलयं महायशाः
२५०. स राघवः प्रज्वलितः स्वया श्रिया ॥

॥२.५ सहसीतालक्ष्मणः रामः ॥

१. अभिवाद्य च कौसल्यां रामः सम्प्रस्थितो वनम् ।
२. कृतस्वस्त्ययनो मात्रा धर्मिष्टे वर्त्मनि स्थितः ॥

३. विराजयन् राजसुतो राजमार्गं नरैर्वृतम् ।
४. हृदयान्याममन्थेव जनस्य गुणवत्तया ॥

५. वैदेही चापि तत्सर्वं न शुश्राव तपस्विनी ।
६. तदेव हृदि तस्याश्च यौवराज्याभिषेचनम् ॥

७. देवकार्यं स्वयं कृत्वा कृतज्ञा हृष्टचेतना ।
८. अभिज्ञा राजधर्माणां राजपुत्रं प्रतीक्षते ॥

९. प्रविवेशाथ रामस्तु स्वं वेश्म सुविभूषितम् ।
१०. प्रहृष्टजनसम्पूर्णं ह्रिया किञ्चिदवाङ्मुखः ॥

११. अथ सीता समुत्पत्य वेपमाना च तं पतिम् ।
१२. अपश्यत् शोकसन्तप्तं चिन्ताव्याकुलितेन्द्रियम् ॥

१३. तां दृष्ट्वा सह धर्मात्मा न शशाक मनोगतम् ।
१४. तं शोकं राघवः सोढुं ततो विवृततां गतः ॥

१५. विवर्णवदनं दृष्ट्वा तं प्रस्विन्नममर्षणम् ।
१६. आह दुःखाभिसन्तप्ता किमिदानीमिदं प्रभो ॥

१७. अद्य बार्हस्पतः श्रीमानुक्तः पुष्यो नु राघव ।
१८. प्रोच्यते ब्राह्मणैः प्राज्ञैः केन त्वमसि दुर्मनाः ॥

१९. अभिषेको यथा सज्जः किमिदानीमिदं तव ।
२०. अपूर्वो मुखवर्णश्च न प्रहर्षश्च लक्ष्यते ॥

२१. इतीव विलपन्तीं तां प्रोवाच रघुनन्दनः ।
२२. सीते तत्रभवान् तातः प्रव्राजयति मां वनम् ॥

२३. कुले महति सम्भूते धर्मज्ञे धर्मचारिणि ।
२४. शृणु जानकि येनेदं क्रमेणाभ्यागतं मम ॥

२५. राज्ञा सत्यप्रतिज्ञेन पित्रा दशरथेन च ।
२६. कैकेय्यै मम मात्रे तु पुरा दत्तौ महावरौ ॥

२७. तयाद्य मम सज्जेऽस्मिन्नभिषेके नृपोद्यते ।
२८. प्रचोदितः स समयो धर्मेण प्रतिनिर्जितः ॥

२९. चतुर्दश हि वर्षाणि वस्तव्यं दण्डके मया ।
३०. पित्रा मे भरतश्चापि यौवराज्ये नियोजितः ॥

३१. सोऽहं त्वमागतो द्रष्टुं प्रस्थितो विजनं वनम् ।
३२. वनमद्यैव यास्यामि स्थिरा भव मनस्विनि ॥

३३. याते च मयि कल्याणि वनं मुनिनिषेवितम् ।
३४. व्रतोपवासपरया भवितव्यं त्वयानघे ॥

३५. काल्यमुत्थाय देवानां कृत्वा पूजां यथाविधि ।
३६. वन्दितव्यो दशरथः पिता मम नरेश्वरः ॥

३७. माता च मम कौसल्या वृद्धा सन्तापकर्शिता ।
३८. धर्ममेवाग्रतः कृत्वा त्वत्तः सम्मानमर्हति ॥

३९. वन्दितव्याश्च ते नित्यं याः शेषा मम मातरः ।
४०. स्नेहप्रणयसम्भोगैः समा हि मम मातरः ॥

४१. भ्रातृपुत्रसमौ चापि द्रष्टव्यौ च विशेषतः ।
४२. त्वया भरतशत्रुघ्नौ प्राणैः प्रियतरौ मम ॥

४३. विप्रियं न च कर्तव्यं भरतस्य कदाचन ।
४४. स हि राजा प्रभुश्चैव देशस्य च कुलस्य च ॥

४५. आराधिता हि शीलेन प्रयत्नैश्चोपसेविताः ।
४६. राजानः सम्प्रसीदन्ति प्रकुप्यन्ति विपर्यये ॥

४७. औरसानपि पुत्रान् हि त्यजन्त्यहितकारिणः ।

४८. समर्थान् सम्प्रगृह्णन्ति जनानपि नराधिपाः ॥

४९. ऋद्धियुक्ता हि पुरुषा न सहन्ते परस्तवम् ।
५०. तस्मान्न ते गुणाः कथ्या भरतस्याग्रतो मम ॥

५१. अहं गमिष्यामि महावनं प्रिये
५२. त्वया हि वस्तव्यमिहैव भामिनि ।
५३. यथा व्यलीकं कुरुषे न कस्यचित्
५४. तथा त्वया कार्यमिदं वचो मम ॥

५५. एवमुक्ता तु वैदेही प्रियार्हा प्रियवादिनी ।
५६. प्रणयादेव संक्रुद्धा भर्तारमिदमब्रवीत् ॥

५७. किमिदं भाषसे राम वाक्यं लघुतया ध्रुवम् ।
५८. त्वया यदपहास्यं मे श्रुत्वा नरवरात्मज ॥

५९. आर्यपुत्र पिता माता भ्राता पुत्रस्तथा स्नुषा ।
६०. स्वानि पुण्यानि भुञ्जानाः स्वं स्वं भाग्यमुपासते ॥

६१. भर्तुर्भाग्यं तु भार्य्यैका प्राप्नोति पुरुषर्षभ ।
६२. अतश्चैवाहमादिष्टा वने वस्तव्यमित्यपि ॥

६३. यदि त्वं प्रस्थितो दुर्गं वनमद्यैव राघव ।
६४. अग्रतस्ते गमिष्यामि मृद्नन्ती कुशकण्टकान् ॥

६५. ईर्ष्यारोषौ बहिष्कृत्य भुक्तशेषमिवोदकम् ।
६६. नय मां वीर विस्रब्धः पापं मयि न विद्यते ॥

६७. अनुशिष्टास्मि मात्रा च पित्रा च विविधाश्रयम् ।
६८. नास्मि सम्प्रति वक्तव्या वर्तितव्यं यथा मया ॥

६९. त्वं हि कर्तुं वने शक्तो राम संपरिपालनम् ।
७०. अन्यस्यापि जनस्येह किं पुनर्मम मानद ॥

७१. इच्छामि सरितः शैलान् पल्वलानि वनानि च ।
७२. द्रष्टुं सर्वत्र निर्भीता त्वया नाथेन धीमता ॥

७३. हंसकारण्डवाकीर्णाः पद्मिनीः साधु पुष्पिताः ।
७४. इच्छेयं सुखिनी द्रष्टुं त्वया वीरेण सङ्गता ॥

७५. अभिषेकं करिष्यामि तासु नित्यं यतव्रता ।
७६. सह त्वया विशालाक्ष रंस्ये परमनन्दिनी ॥

७७. एवं वर्षसहस्राणां शतं वाहं त्वया सह ।
७८. व्यतिक्रमं न वेत्स्यामि स्वर्गोऽपि न हि मे मतः ॥

७९. सह त्वया गमिष्यामि वनमद्य न संशयः ।
८०. नाहं शक्या महाभाग निवर्त्तयितुमुद्यता ॥

८१. स एवं ब्रुवतीं सीतां धर्मज्ञो धर्मवत्सलः ।
८२. न नेतुं कुरुते बुद्धिं वने दुःखानि चिन्तयन् ॥

८३. सान्त्वयित्वा पुनस्तां तु बाष्पदूषितलोचनाम् ।
८४. निवर्त्तनार्थे धर्मात्मा वाक्यमेतदुवाच ह ॥

८५. सीते विमुच्यतामेषा वनवासकृता मतिः ।
८६. बहुदोषं हि कान्तारं वनमित्यभिधीयते ॥

८७. क्रीडमानाश्च विस्रब्धा मत्ताः शून्ये महामृगाः ।
८८. दृष्ट्वा समभिवर्तन्ते सीते दुःखमतो वनम् ॥

८९. लताकण्टकसंकीर्णाः कृकवाकूपनादिताः ।
९०. निरपाश्च सुदुर्गाश्च मार्गा दुःखमतो वनम् ॥

murthygss@gmail.com

९१. सुप्यते पर्णशय्यासु स्वयं भुग्नासु भूतले ।
९२. रात्रिषु श्रमखिन्नेन तस्माद्दुःखतरं वनम् ॥

९३. उपवासश्च कर्तव्यो यथाप्राणेन मैथिलि ।
९४. जटाभारश्च कर्तव्यो वल्कलाम्बरधारिणा ॥

९५. पतङ्गा वृश्चिकाः कीटा दंशाश्च मशकैः सह ।
९६. बाधन्ते नित्यमबले सर्वं दुःखमतो वनम् ॥

९७. एतत्तु वचनं श्रुत्वा सीता रामस्य दुःखिता ।
९८. प्रसक्ताश्रुमुखी मन्दमिदं वचनमब्रवीत् ॥

९९. ये त्वया कीर्तिता दोषा वने वस्तव्यतां प्रति ।
१००. गुणानित्येव तान् विद्धि तव स्नेहपुरस्कृतान् ॥

१०१. न च मां त्वत्समीपस्थामपि शक्नोति राघव ।
१०२. सुराणामीश्वरः शक्रः प्रधर्षयितुमोजसा ॥

१०३. अथ चापि महाप्राज्ञ ब्राह्मणानां मया श्रुतम् ।
१०४. पुरा पितृगृहे सत्यं वस्तव्यं किल मे वने ॥

१०५. लक्षणिभ्यो द्विजातिभ्यः श्रुत्वाहं वचनं पुरा ।
१०६. वनवासकृतोत्साहा नित्यमेव महाबल ॥

१०७. कालश्चायं समुत्पन्नः सत्यवाग् भवतु द्विजः ॥

१०८. प्रसादितश्च वै पूर्वं त्वं वै बहुविधं प्रभो ।
१०९. गमनं वनवासस्य कांक्षितं हि सह त्वया ॥

११०. भक्तां पतिव्रतां दीनां मां समां सुखदुःखयोः ।
१११. नेतुमर्हसि काकुत्स्थ समानसुखदुःखिनीम् ॥

११२. एवं बहुविधं तं सा याचते गमनं प्रति ।
११३. नानुमेने महाबाहुस्तां नेतुं विजने वने ॥

११४. सान्त्व्यमाना तु रामेण मैथिली जनकात्मजा ।
११५. वनवासनिमित्ताय भर्तारमिदमब्रवीत् ॥

११६. सा तमुत्तमसंविग्ना सीता विपुलवक्षसम् ।
११७. प्रणयाच्चाभिमानाच्च परिचिक्षेप राघवम् ॥

११८. किम्त्वामन्यत वैदेहः पिता मे मिथिलाधिपः ।
११९. राम जामातरं प्राप्य स्त्रियं पुरुषविग्रहम् ॥

१२०. अनृतं बत लोकोऽयमज्ञानाद्यदि वक्ष्यति ।
१२१. तेजो नास्ति परं रामे तपतीव दिवाकरे ॥

१२२. किं हि कृत्वा विषण्णस्त्वं कुतो वा भयमस्ति ते ।
१२३. यत् परित्यक्तुकामस्त्वं मामनन्यपरायणाम् ॥

१२४. स्वयं तु भार्यां कौमारीं चिरमध्युषितां सतीम् ।
१२५. शैलूष इव मां राम परेभ्यो दातुमर्हसि ॥

१२६. न च मे भविता तत्र कश्चित् पथि परिश्रमः ।
१२७. पृष्टतस्तव गच्छन्त्या विहारशयनेष्विव ॥

१२८. कुशकाशशरेषीका ये च कन्टकिनो द्रुमाः ।
१२९. तूलाजिनसमस्पर्शा मार्गे मम सह त्वया ॥

१३०. महावातसमुद्धूतं यन्मामपकरिष्यति ।
१३१. रजो रमण तन्मन्ये परार्ध्यमिव चन्दनम् ॥

१३२. शाद्वलेषु यथा शिश्ये वनान्ते वनगोचर ।
१३३. कुथास्तरणतल्पेषु किं स्यात् सुखतरं ततः ॥

१३४. पत्रं मूलं फलं यत्त्वमल्पं वा यदि वा बहु ।
१३५. दास्यसि स्वयमाहृत्य तन्मेऽमृतरसोपमम् ॥

१३६. न मातुर्न पितुस्तत्र स्मरिष्यामि न वेश्मनः ।
१३७. आर्त्तवान्युपभुञ्जाना पुष्पाणि च फलानि च ॥

१३८. न च तत्र गतः किञ्चिद् द्रष्टुमर्हसि विप्रियम् ।
१३९. मत्कृते न च ते शोको न भविष्यामि दुर्भरा ॥

१४०. यस्त्वया सह स स्वर्गो निरयो यस्त्वया विना ।
१४१. इति जानन् परां प्रीतिं गच्छ राम मया सह ॥

१४२. इति सा शोकसन्तप्ता विलप्य करुणं बहु ।
१४३. चुक्रोश पतिमायस्ता भृशमालिङ्ग्य सस्वरम् ॥

१४४. सा विद्धा बहुभिर्वाक्यैर्दिग्धैरिव गजाङ्गना ।
१४५. चिरसन्नियतं बाष्पं मुमोचाग्निमिवारणिः ॥

१४६. तस्याः स्फटिकसङ्काशं वारि सन्तापसम्भवम् ।
१४७. नेत्राभ्यां परिसुस्राव पङ्कजाभ्यामिवोदकम् ॥

१४८. तच्चैवामलचन्द्राभं मुखमायतलोचनम् ।
१४९. पर्यशुष्यत बाष्पेण जलोद्धृतमिवाम्बुजम् ॥

१५०. तां परिष्वज्य बाहुभ्यां विसंज्ञामिव दुःखिताम् ।
१५१. उवाच वचनं रामः परिविश्वासयन्स्तदा ॥

१५२. न देवि तव दुःखेन स्वर्गमप्यभिरोचये ।
१५३. न हि मेऽस्ति भयं किञ्चित् स्वयम्भोरिव सर्वतः ॥

१५४. तव सर्वमभिप्रायमविज्ञाय शुभानने ।
१५५. वासं न रोचयेऽरण्ये शक्तिमानपि रक्षणे ॥

१५६. यत्सृष्टासि मया सार्धं वनवासाय मैथिलि ।
१५७. न विहातुं मया शक्या कीर्तिरात्मवता यथा ॥

१५८. सर्वथा सदृशं सीते मम स्वस्य कुलस्य च ।
१५९. व्यवसायमतिक्रान्ता कान्ते त्वमतिशोभनम् ॥

१६०. आरभस्व शुभश्रोणि वनवासक्षमाः क्रियाः ।
१६१. नेदानीं त्वदृते सीते स्वर्गोऽपि मम रोचते ॥

१६२. ब्राह्मणेभ्यश्च रत्नानि भिक्षुकेभ्यश्च भोजनम् ।
१६३. देहि चाशंसमानेभ्यः सन्त्वरस्व च मा चिरम् ॥

१६४. अनुकूलं तु सा भर्तुर्ज्ञात्वा गमनमात्मनः ।
१६५. क्षिप्रं प्रमुदिता देवी दातुमेवोपचक्रमे ॥

१६६. एवं श्रुत्वा तु संवादं लक्ष्मणः पूर्वमागतः ।
१६७. बाष्पपर्याकुलमुखः शोकं सोढुमशक्नुवन् ।
१६८. स भ्रातुश्चरणौ गाढं निपीड्य रघुनन्दनः ।
१६९. सीतामुवाचातियशा राघवं च महाव्रतम् ॥

१७०. यदि गन्तुं कृता बुद्धिः वनं मृगगजायुतम् ।
१७१. अहं त्वानुगमिष्यामि वनमग्रे धनुर्धरः ॥

१७२. न देवलोकाक्रमणं नामरत्वमहं वृणे ।
१७३. ऐश्वर्यं वापि लोकानां कामये न त्वया विना ॥

१७४. एवं ब्रुवाणः सौमित्रिर्वनवासाय निश्चितः ।
१७५. रामेण बहुभिः सान्त्वैः निषिद्धः पुनरब्रवीत् ॥

१७६. अनुज्ञातश्च भवता पूर्वमेव यदस्म्यहम् ।

१७७. किमिदानीं पुनरिदं क्रियते मे निवारणम् ॥

१७८. ततोऽब्रवीन् महातेजा रामो लक्ष्मणमग्रतः ।
१७९. स्थितं प्राग्गामिनं वीरं याचमानं कृताञ्जलिम् ॥

१८०. स्निग्धो धर्मरतो वीरः सततं सत्पथे स्थितः ।
१८१. प्रियः प्राणसमः वश्यो भ्राता चापि सखा च मे ॥

१८२. मयाद्य सह सौमित्रे त्वयि गच्छति तद्वनम् ।
१८३. को भरिष्यति कौसल्यां सुमित्रां वा यशस्विनीम् ॥

१८४. अभिवर्षति कामैर्यः पर्जन्यः पृथिवीमिव ।
१८५. स कामपाशपर्यस्तो महातेजा महीपतिः ॥

१८६. सा हि राज्यमिदं प्राप्य नृपस्याश्वपतेः सुता ।
१८७. दुःखितानां सपत्नीनां न करिष्यति शोभनम् ॥

१८८. न स्मरिष्यति कौसल्यां सुमित्रां च सुदुःखिताम् ।
१८९. भरतो राज्यमासाद्य कैकेय्यां पर्यवस्थितः ॥

१९०. तामार्यां स्वयमेवेह राजानुग्रहणेन वा ।
१९१. सौमित्रे भर कौसल्यामुक्तमर्थमिमं चर ॥

१९२. एवं मम च ते भक्तिः भविष्यति सुदर्शिता ।
१९३. धर्मज्ञ गुरुपूजायां धर्मश्चाप्यतुलो महान् ॥

१९४. एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः श्लक्ष्णया गिरा ।
१९५. प्रत्युवाच तदा रामं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम् ॥

१९६. तवैव तेजसा वीर भरतः पूजयिष्यति ।
१९७. कौसल्यां च सुमित्रां च प्रयतो नात्र संशयः ॥

१९८. कौसल्या बिभृयादार्या सहस्रमपि मद्विधान् ।
१९९. यस्याः सहस्रं ग्रामाणां सम्प्राप्तमुपजीविनाम् ॥

२००. कुरुष्व मामनुचरं वैधर्म्यं नेह विद्यते ।
२०१. धनुरादाय सशरं खनित्रपिटकाधरः ।
२०२. अग्रतस्ते गमिष्यामि पन्थानमनुदर्शयन् ॥

२०३. आहरिष्यामि ते नित्यं मूलानि च फलानि च ।
२०४. भवान्स्तु सह वैदेह्या गिरिसानुषु रंस्यते ।
२०५. अहं सर्वं करिष्यामि जाग्रतः स्वपतश्च ते ॥

२०६. रामस्त्वनेन वाक्येन सुप्रीतः प्रत्युवाच तम् ।
२०७. व्रजापृच्छस्व सौमित्रे सर्वमेव सुहृज्जनम् ॥

२०८. अहं प्रदातुमिच्छामि यदिदं मामकं धनम् ।
२०९. ब्राह्मणेभ्यस्तपस्विभ्यस्त्वया सह परन्तप ॥

२१०. वसिष्टपुत्रं तु सुयज्ञमार्यम्
२११. त्वमानयाशु प्रवरं द्विजानाम् ।
२१२. अभिप्रयास्यामि वनं समस्तान्
२१३. अभ्यर्च्य शिष्टानपरान् द्विजातीन् ॥

२१४. अगस्त्यं कौशिकं चैव तावुभौ ब्राह्मणोत्तमौ ।
२१५. अर्चयाहूय सौमित्रे रत्नैः सस्यमिवाम्बुभिः ॥

२१६. कौसल्यां च य आशीर्भिर्भक्तः पर्युपतिष्टति ।
२१७. तस्य यानं च दासीश्च सौमित्रे सम्प्रदापय ॥

२१८. ये चेमे कठकालापा बहवो दण्डमाणवाः ।
२१९. नित्यस्वाध्यायशीलत्वान्नान्यत् कुर्वन्ति किञ्चन ॥

murthygss@gmail.com

२२०. अलसाः स्वादुकामाश्च महतां चापि सम्मताः ।
२२१. तेषामशीतियानानि रत्नपूर्णानि दापय ॥

२२२. ततः स पुरुषव्याघ्रस्तद्धनं लक्ष्मणः स्वयम् ।
२२३. यथोक्तं ब्राह्मणेन्द्राणामददाद्धनदो यथा ॥

२२४. अथाब्रवीद् बाष्पकलांस्तिष्टतश्चोपजीविनः ।
२२५. सम्प्रदाय बहुद्रव्यमेकैकस्योपजीवनम् ॥

२२६. लक्ष्मणस्य च यद्वेश्म गृहं च यदिदं मम ।
२२७. अशून्यं कार्यमेकैकं यावदागमनं मम ॥

२२८. ततोऽस्य धनमाजह्रुः सर्वमेवोपजीविनः ।
२२९. स राशिः सुमहान्स्तत्र दर्शनीयोऽह्यदृश्यत ॥

२३०. तत्रासीत् पिङ्गलो गार्ग्यः त्रिजटो नाम वै द्विजः ।
२३१. उञ्छवृत्तिर्वने नित्यं फालकुद्दाललाङ्गली ॥

२३२. तमुवाच ततो रामः परिहाससमन्वितम् ॥

२३३. गवां सहस्रमप्येकं न तु विश्राणितं मया ।
२३४. परिक्षिपसि दण्डेन यावत्तावदवाप्स्यसि ॥

२३५. स शाटीं त्वरितः कट्यां सम्भ्रान्तः परिवेष्ट्य ताम्
।
२३६. आविध्य दण्डं चिक्षेप सर्वप्राणेन वेगितः ॥

२३७. स तीर्त्वा सरयूपारं दण्डस्तस्य कराच्च्युतः ।
२३८. गोव्रजे बहुसाहस्रे पपातोक्षणसन्निधौ ॥

२३९. तं परिष्वज्य धर्मात्मा आ तस्मात् सरयूतटात् ।
२४०. आनयामास ता गोपैस्त्रिजटायाश्रमं प्रति ॥

२४१. उवाच च ततो रामः तं गार्ग्यमभिसान्त्वयन् ।
२४२. मन्युर्न खलु कर्तव्यः परिहासो ह्ययं मम ॥

२४३. ततः सभार्यः त्रिजटो महामुनिः
२४४. गवामनीकं प्रतिगृह्य मोदितः ।
२४५. यशोबलप्रीतिसुखोपबृंहिणीः
२४६. तदाशिषः प्रत्यवदन्महात्मनः ॥

२४७. द्विजः सुहृद्भृत्यजनोऽथवा तदा
२४८. दरिद्रभिक्षाचरणश्च योऽभवत् ।
२४९. न तत्र कश्चिन्नबभूव तर्पितो
२५०. यथार्हसम्माननदानसम्भ्रमैः ॥

॥२.६ सीतालक्ष्मणसहितरामवनगमनम् ॥

१. दत्त्वा तु सह वैदेह्या ब्राह्मणेभ्यो धनं बहु ।
२. जग्मतुः पितरं द्रष्टुं सीतया सह राघवौ ॥

३. ततः प्रासादहर्म्याणि विमानशिखराणि च ।
४. अधिरुह्य जनः श्रीमानुदासीनो व्यलोकयत् ॥

५. पदातिं वर्जितच्छत्रं रामं दृष्ट्वा तदा जनाः ।
६. ऊचुर्बहुविधा वाचः शोकोपहतचेतसः ॥

७. यं यान्तमनुयाति स्म चतुरङ्गबलं महत् ।
८. तमेकं सीतया सार्धमनुयाति स्म लक्ष्मणः ॥

९. ऐश्वर्यस्य रसज्ञस्सन् कामिनां चैव कामदः ।

१०. नेच्छत्येवानृतं कर्तुं पितरं धर्मगौरवात् ॥

११. या न शक्या पुरा द्रष्टुं भूतैराकाशगैरपि ।
१२. तामद्य सीतां पश्यन्ति राजमार्गगता जनाः ॥

१३. अद्य नूनं दशरथः सत्त्वमाविश्य भाषते ।
१४. निर्गुणस्यापि पुत्रस्य कथं स्याद् विप्रवासनम् ।
१५. किं पुनर्यस्य लोकोऽयं जितो वृत्तेन केवलम् ॥

१६. आनृशंस्यमनुक्रोशः श्रुतं शीलः दमः शमः ।
१७. राघवं शोभयन्त्येते षड्गुणाः पुरुषर्षभम् ॥

१८. तस्मात्तस्योपघातेन प्रजाः परमपीडिताः ।
१९. औदकानीव सत्त्वानि ग्रीष्मे सलिलसङ्क्षयात् ॥

२०. मूलं ह्येष मनुष्याणां धर्मसारो महाद्युतिः ।
२१. पुष्पं फलं च पत्रं च शाखाश्चास्येतरे जनाः ॥

२२. उद्यानानि परित्यज्य क्षेत्राणि च गृहाणि च ।
२३. एकदुःखसुखा राममनुगच्छाम धार्मिकम् ॥

२४. मूषकैः परिधावद्भिरुद्बिलैरावृतानि च ।
२५. अपेतोदकधूमानि हीनसम्मार्जनानि च ।
२६. अस्मत्त्यक्तानि वेश्मानि कैकेयी प्रतिपद्यताम् ॥

२७. राघवेण वने सर्वे सह वत्स्याम निर्वृताः ॥

२८. इत्येवं विविधा वाचो नानाजनसमीरिताः ।
२९. शुश्राव रामः श्रुत्वा च न विचक्रेऽस्य मानसम् ॥

३०. विनीतवीरपुरुषं प्रविश्य तु नृपालयम् ।
३१. ददर्शावस्थितं दीनं सुमन्त्रमविदूरतः ॥

३२. ततः कमलपत्राक्षः श्यामो निरुदरो महान् ।
३३. उवाच रामः तं सूतं पितुराख्याहि मामिति ॥

३४. स रामप्रेषितः क्षिप्रं सन्तापकलुषेन्द्रियः ।
३५. तं वर्द्धयित्वा राजानं सूतः पूर्वं जयाशिषा ।
३६. भयविक्लवया वाचा मन्दया श्लक्ष्णमब्रवीत् ॥

३७. अयं स पुरुषव्याघ्रो द्वारि तिष्ठति ते सुतः ।
३८. ब्राह्मणेभ्यो धनं दत्त्वा सर्वं चैवोपजीविनाम् ॥

३९. गमिष्यति महारण्यं तं पश्य जगतीपते ॥

४०. स सत्यवादी धर्मात्मा नरेन्द्रः प्रत्युवाच तम् ।
४१. दारैः परिवृतः सर्वैः द्रष्टुमिच्छामि धार्मिकम् ॥

४२. आगतेषु च दारेषु समवेक्ष्य महीपतिः ।
४३. उवाच राजा तं सूतं सुमन्त्रानय मे सुतम् ॥

४४. स सुतो राममादाय लक्ष्मणं मैथिलीं तदा ।
४५. जगामाभिमुखस्तूर्णं सकाशं जगतीपतेः ॥

४६. स राजा पुत्रमायान्तं दृष्ट्वा दूरात् कृताञ्जलिम् ।
४७. उत्पपातासनात्तूर्णमार्त्तः स्त्रीजनसंवृतः ॥

४८. सोऽभिदुद्राव वेगेन रामं दृष्ट्वा विशां पतिः ।
४९. तमसम्प्राप्य दुःखार्तः पपात भुवि मूर्च्छितः ॥

५०. तं रामोऽभ्यपतत् क्षिप्रं लक्ष्मणश्च महारथः ।
५१. विसञ्ज्ञमिव दुःखेन सशोकं नृपतिं तदा ॥

५२. अथ रामो मुहूर्तेन लब्धसञ्ज्ञं महीपतिम् ।

murthygss@gmail.com

५३. उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा शोकार्णवपरिप्लुतम् ॥

५४. आपृच्छे त्वां महाराज सर्वेषामीश्वरोऽसि नः ।
५५. प्रस्थितं दण्डकारण्यं पश्य त्वं कुशलेन माम् ॥

५६. लक्ष्मणं चानुजानीहि सीता चान्वेति मां वनम् ।
५७. कारणैर्बहुभिस्तथ्यैर्वार्यमाणौ न चेच्छतः ॥

५८. अनुजानीहि सर्वान्नः शोकमुत्सृज्य मानद ॥

५९. प्रतीक्षमाणमव्यग्रमनुज्ञां जगतीपतेः ।
६०. उवाच राजा सम्प्रेक्ष्य वनवासाय राघवम् ॥

६१. अहं राघव कैकेय्या वरदानेन मोहितः ।
६२. अयोध्यायां त्वमेवाद्य भव राजा निगृह्य माम् ॥

६३. एवमुक्तो नृपतिना रामो धर्मभृतां वरः ।
६४. प्रत्युवाचाञ्जलिं कृत्वा पितरं वाक्यकोविदः ॥

६५. अहं त्वरण्ये वत्स्यामि न मे कार्यं त्वयानृतम् ॥

६६. नव पञ्च च वर्षाणि वनवासे विहृत्य ते ।
६७. पुनः पादौ ग्रहीष्यामि प्रतिज्ञान्ते नराधिप ॥

६८. रुदन्नार्त्तः प्रियं पुत्रं सत्यपाशेन संयतः ।
६९. कैकेय्या चोद्यमानस्तु मिथो राजा तमब्रवीत् ॥

७०. श्रेयसे वृद्धये तात पुनरागमनाय च ।
७१. गच्छस्वारिष्टमव्यग्रः पन्थानमकुतोभयम् ॥

७२. न हि सत्यात्मनस्तात धर्माभिमनसस्तव ।
७३. विनिवर्तयितुं बुद्धिः शक्यते रघुनन्दन ॥

७४. न चैतन्मे प्रियं पुत्र शपे सत्येन राघव ।
७५. छन्नया छलितस्त्वस्मि स्त्रिया च्छन्नाग्निकल्पया ॥

७६. न चैतदाश्चर्यतमं यस्त्वं ज्येष्ठः सुतो मम ।
७७. अपानृतकथं पुत्र पितरं कर्तुमिच्छसि ॥

७८. मातरं मां च सम्पश्यन् वसेमामद्य शर्वरीम् ।
७९. तर्पितः सर्वकामैस्त्वं श्वः काले साधयिष्यसि ॥

८०. अथ रामस्तथा श्रुत्वा पितुरार्त्तस्य भाषितम् ।
८१. लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा दीनो वचनमब्रवीत् ॥

८२. प्राप्स्यामि यानद्य गुणान् को मे श्वस्तान् प्रदास्यति
।
८३. उपक्रमणमेवातः सर्वकामैरहं वृणे ॥

८४. इयं सराष्ट्रा सजना धनधान्यसमाकुला ।
८५. मया विसृष्टा वसुधा भरताय प्रदीयताम् ॥

८६. नैवाहं राज्यमिच्छामि न सुखं नैव मैथिलीम् ।
८७. नैव सर्वानिमान् कामान् न स्वर्गं नैव जीवितम् ।
८८. त्वामहं सत्यमिच्छामि नानृतं पुरुषर्षभ ॥

८९. अर्थितो ह्यस्मि कैकेय्या वनं गच्छेति राघव ।
९०. मया चोक्तं व्रजामीति तत्सत्यमनुपालये ॥

९१. मा चोत्कण्ठां कृथा देव वने रंस्यामहे वयम् ।
९२. प्रशान्तहरिणाकीर्णे नानाशकुननादिते ॥

९३. चतुर्दशसु वर्षेषु गतेषु नरसत्तम ।
९४. पुनर्द्रक्ष्यसि मां प्राप्तं सन्तापोऽयं विमुच्यताम् ॥

९५. एवं स राजा व्यसनाभिपन्नः
९६. शोकेन दुःखेन च ताम्यमानः ।
९७. आलिङ्ग्य पुत्रं सुविनष्टसञ्ज्ञो
९८. मोहं गतो नैव चिचेष्ट किञ्चित् ॥

९९. देव्यस्तदा संरुरुदुः समेताः
१००. तां वर्जयित्वा नरदेवपत्नीम् ।
१०१. रुदन् सुमन्त्रोऽपि जगाम मूर्च्छाम्
१०२. हाहाकृतं तत्र बभूव सर्वम् ॥

१०३. ततो निर्धूय सहसा शिरो निःश्वस्य चासकृत् ।
१०४. मनः समीक्षमाणश्च सूतो दशरथस्य सः ।
१०५. वाक्यवज्रैरनुपमैः निर्भिन्दन्निव चाशुगैः ।
१०६. कैकेय्याः सर्वमर्माणि सुमन्त्रः प्रत्यभाषत ॥

१०७. नह्यकार्यतमं किञ्चित्तव देवीह विद्यते ।
१०८. पतिघ्नीं त्वामहं मन्ये कुलघ्नीमपि चान्ततः ॥

१०९. राजा भवतु ते पुत्रो भरतः शास्तु मेदिनीम् ।
११०. वयं तत्र गमिष्यामो यत्र रामो गमिष्यति ॥

१११. न हि ते विषये कश्चित् ब्राह्मणो वस्तुमर्हति ।
११२. तादृशं त्वममर्यादमद्य कर्म चिकीर्षसि ॥

११३. मा त्वं प्रोत्साहिता पापैर्देवराजसमप्रभम् ।
११४. भर्त्तारं लोकभर्त्तारं असद्धर्ममुपादधाः ॥

११५. ज्येष्ठो वदान्यः कर्मण्यः स्वधर्मपरिरक्षिता ।
११६. रक्षिता जीवलोकस्य बली रामोऽभिषिच्यताम् ॥

११७. परिवादो हि ते देवि महान् लोके चरिष्यति ।
११८. यदि रामो वनं याति विहाय पितरं नृपम् ॥

११९. इति सान्त्वैश्च तीक्ष्णैश्च कैकेयीं राजसंसदि ।
१२०. सुमन्त्रः क्षोभयामास भूय एव कृताञ्जलिः ॥

१२१. नैव सा क्षुभ्यते देवी न च स्म परिदूयते ।
१२२. न चास्या मुखवर्णस्य विक्रिया लक्ष्यते तदा ॥

१२३. ततः सुमन्त्रमैक्ष्वाकः पीडितोऽत्र प्रतिज्ञया ।
१२४. स बाष्पमतिनिःश्वस्य जगादेदं पुनः पुनः ॥

१२५. सूत रत्नसुसम्पूर्णा चतुर्विधबला चमूः ।
१२६. राघवस्यानुयात्रार्थं क्षिप्रं प्रतिविधीयताम् ॥

१२७. आयुधानि च मुख्यानि नागराः शकटानि च ।
१२८. अनुगच्छन्तु काकुत्स्थं व्याधाश्चारण्यगोचराः ॥

१२९. धान्यकोशश्च यः कश्चिद्धनकोशश्च मामकः ।
१३०. तौ राममनुगच्छेतां वसन्तं निर्जने वने ॥

१३१. एवं ब्रुवति काकुत्स्थे कैकेय्या भयमागतम् ।
१३२. मुखं चाप्यगमच्छोषं स्वरश्चापि न्यरुद्ध्यत ॥

१३३. सा विषण्णा च सन्त्रस्ता मुखेन परिशुष्यता ।
१३४. राजानमेवाभिमुखी कैकेयी वाक्यमब्रवीत् ॥

१३५. राज्यं गतजनं साधो पीतमण्डां सुरामिव ।
१३६. निरास्वाद्यतमं शून्यं भरतो नाभिपत्स्यते ॥

१३७. तवैव वंशे सगरो ज्येष्ठपुत्रमुपारुधत् ।
१३८. असमञ्ज इति ख्यातं तथायं गन्तुमर्हति ॥

murthygss@gmail.com

लघुवाल्मीकीयम्

१३९. एवमुक्तो धिगित्येव राजा दशरथोऽब्रवीत् ।
१४०. व्रीडितश्च जनः सर्वः सा च तं नावबुध्यत ॥

१४१. तत्र वृद्धो महामात्रः सिद्धार्थो नाम नामतः ।
१४२. शुचिर्बहुमतो राज्ञः कैकेयीमिदमब्रवीत् ॥

१४३. असमञ्जो गृहीत्वा तु क्रीडतः पथि दारकान् ।
१४४. सरय्वाः प्रक्षिपन्नप्सु रमते तेन दुर्मतिः ॥

१४५. रामः किमकरोत् पापं येनैवमुपरुध्यते ॥

१४६. अथवा देवि दोषं त्वं कञ्चित् पश्यसि राघवे ।
१४७. तमद्य ब्रूहि तत्त्वेन ततो रामो विवास्यताम् ॥

१४८. अदुष्टस्य हि सन्त्यागः सत्पथे निरतस्य च ।
१४९. निर्दहेदपि शक्रस्य द्युतिं धर्मनिरोधनात् ॥

१५०. श्रुत्वा तु सिद्धार्थवचो राजा श्रान्ततरः स्वनः ।
१५१. शोकोपहतया वाचा कैकेयीमिदमब्रवीत् ॥

१५२. एतद्वचो नेच्छसि पापवृत्ते
१५३. हितं न जानासि ममात्मनो वा ।
१५४. अनुव्रजिष्यास्यहमद्य रामम्
१५५. राज्यं परित्यज्य सुखं धनं च ।
१५६. सहैव राज्ञा भरतेन च त्वम्
१५७. यथासुखं भुङ्क्ष्व चिराय राज्यम् ॥

१५८. महामात्रवचः श्रुत्वा रामो दशरथं तदा ।
१५९. अभ्यभाषत वाक्यं तु विनयज्ञो विनीतवत् ॥

१६०. त्यक्तभोगस्य मे राजन् वने वन्येन जीवतः ।
१६१. किं कार्यमनुयात्रेण त्यक्तसङ्गस्य सर्वतः ॥

१६२. यो हि दत्त्वा गजश्रेष्ठं कक्ष्यायां कुरुते मनः ।
१६३. रज्जुस्नेहेन किं तस्य त्यजतः कुञ्जरोत्तमम् ॥

१६४. सर्वाण्येवानुजानामि चीराण्येवानयन्तु मे ॥

१६५. अथ चीराणि कैकेयी स्वयमाहृत्य राघवम् ।
१६६. उवाच परिधत्स्वेति जनौघे निरपत्रपा ॥

१६७. स चीरे पुरुषव्याघ्रः कैकेय्याः प्रतिगृह्य ते ।
१६८. सूक्ष्मवस्त्रमवक्षिप्य मुनिवस्त्राण्यवस्त ह ॥

१६९. लक्ष्मणश्चापि तत्रैव विहाय वसने शुभे ।
१७०. तापसाच्छादने चैव जग्राह पितुरग्रतः ॥

१७१. अथात्मपरिधानार्थं सीता कौशेयवासिनी ।
१७२. समीक्ष्य चीरं सन्त्रस्ता पृषती वागुरामिव ॥

१७३. सा व्यपत्रपमाणेव प्रगृह्य च सुदुर्मनाः ।
१७४. कैकेयीकुशचीरे ते जानकी शुभलक्षणा ।
१७५. अश्रुसम्पूर्णनेत्रा च धर्मज्ञा धर्मदर्शिनी ।
१७६. गन्धर्वराजप्रतिमं भर्तारमिदमब्रवीत् ॥

१७७. कथं नु चीरं बध्नन्ति मुनयो वनवासिनः ।
१७८. इति ह्यकुशला सीता सा मुमोह मुहुर्मुहुः ॥

१७९. कृत्वा कण्ठे च सा चीरमेकमादाय पाणिना ।
१८०. तस्थौ ह्यकुशला तत्र व्रीडिता जनकात्मजा ॥

१८१. तस्यास्तत् क्षिप्रमागम्य रामो धर्मभृतां वरः ।
१८२. चीरं बबन्ध सीतायाः कौशेयस्योपरि स्वयम् ॥

१८३. रामं प्रेक्ष्य तु सीताया बध्नन्तं चीरमुत्तमम् ।
१८४. अन्तःपुरगता नार्यो मुमुचुर्वारि नेत्रजम् ।
१८५. ऊचुश्च परमायस्ता रामं ज्वलिततेजसम् ॥

१८६. लक्ष्मणेन सहायेन वनं गच्छस्व पुत्रक ।
१८७. नेयमर्हति कल्याणी वस्तुं तापसवद्वने ॥

१८८. तासामेवं विधां वाचः शृण्वन् दशरथात्मजः ।
१८९. बबन्धैव तदा चीरं सीतया तुल्यशीलया ॥

१९०. चीरे गृहीते तु तया समीक्ष्य नृपतेर्गुरुः ।
१९१. निवार्य सीतां कैकेयीं वसिष्टो वाक्यमब्रवीत् ॥

१९२. न गन्तव्यं वनं देव्या सीतया शीलवर्जिते ।
१९३. अनुष्ठास्यति रामस्य सीता प्रकृतमासनम् ॥

१९४. आत्मा हि दाराः सर्वेषां दारसङ्ग्रहवर्तिनाम् ।
१९५. आत्मेयमिति रामस्य पालयिष्यति मेदिनीम् ॥

१९६. अथ यास्यति वैदेही वनं रामेण सङ्गता ।
१९७. वयमप्यनुयास्यामः पुरं चेदं गमिष्यति ॥

१९८. भरतश्च सशत्रुघ्नः चीरवासा वनेचरः ।
१९९. वने वसन्तं काकुत्स्थमनुवत्स्यति पूर्वजम् ॥

२००. ततः शून्यां गतजनां वसुधां पादपैः सह ।
२०१. त्वमेका शाधि दुर्वृत्ता प्रजानामहिते स्थिता ॥

२०२. न हि तद्भविता राष्ट्रं यत्र रामो न भूपतिः ।
२०३. तद्वनं भविता राष्ट्रं यत्र रामो निवत्स्यति ॥

२०४. तस्यां चीरं वसानायां नाथवत्यामनाथवत् ।
२०५. प्रचुक्रोश जनः सर्वो धिक् त्वां दशरथं त्विति ॥

२०६. तेन तत्र प्रणादेन दुःखितः स महीपतिः ।
२०७. चिच्छेद जीविते श्रद्धां धर्मे यशसि चात्मनः ॥

२०८. स निःश्वस्योष्णमैक्ष्वाकः तां भार्यामिदमब्रवीत् ।
२०९. कैकेयि कुशचीरेण न सीता गन्तुमर्हति ॥

२१०. सुकुमारी च बाला च सततं च सुखोचिता ।
२११. नेयं वनस्य योग्येति सत्यमाह गुरुर्मम ॥

२१२. चीराण्यपास्याज्जनकस्य कन्या
२१३. नेयं प्रतिज्ञा मम दत्तपूर्वा ।
२१४. यथासुखं गच्छतु राजपुत्री
२१५. वनं समग्रा सह सर्वरत्नैः ॥

२१६. एवं ब्रुवन्तं पितरं रामः सम्प्रस्थितो वनम् ।
२१७. अवाक्छिरसमासीनमिदं वचनमब्रवीत् ॥

२१८. इयं धार्मिक कौसल्या मम माता यशस्विनी ।
२१९. वृद्धा चाक्षुद्रशीला च न च त्वां देव गर्हते ॥

२२०. मया विहीनां वरद प्रपन्नां शोकसागरम् ।
२२१. अदृष्टपूर्वव्यसनां भूयः सम्मन्तुमर्हसि ॥

२२२. रामस्य तु वचः श्रुत्वा मुनिवेषधरं च तम् ।
२२३. स मुहूर्तमिवासञ्ज्ञो दुःखितश्च महीपतिः ।
२२४. विललाप महाबाहू राममेवानुचिन्तयन् ॥

२२५. मन्ये खलु मया पूर्वं विवत्सा बहवः कृताः ।
२२६. प्राणिनो हिंसिता वापि तस्मादिदमुपस्थितम् ॥

२२७. न त्वेवानागते काले देहाच्च्यवति जीवितम् ।
२२८. कैकेय्या क्लिश्यमानस्य मृत्युर्मम न विद्यते ॥

२२९. एवमुक्त्वा तु वचनं बाष्पेण पिहितेन्द्रियः ।
२३०. रामेति सकृदेवोक्त्वा व्याहर्तुं न शशाक ह ॥

२३१. सञ्ज्ञां तु प्रतिलभ्यैव मुहुर्त्तात् स महीपतिः ।
२३२. नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां सुमन्त्रमिदमब्रवीत् ॥

२३३. औपवाह्यं रथं युक्त्वा त्वमायाहि हयोत्तमैः ।
२३४. प्रापयैनं महाभागमितो जनपदात् परम् ॥

२३५. राज्ञो वचनमाज्ञाय सुमन्त्रः शीघ्रविक्रमः ।
२३६. योजयित्वाययौ तत्र रथमश्वैरलङ्कृतम् ॥

२३७. राजा सत्वरमाहूय व्यापृतं वित्तसञ्चये ।
२३८. उवाच देशकालज्ञं निश्चितं सर्वतः शुचिम् ॥

२३९. वासांसि च महार्हाणि भूषणानि वराणि च ।
२४०. वर्षाण्येतानि सङ्ख्याय वैदेह्याः क्षिप्रमानय ॥

२४१. नरेन्द्रेणैवमुक्तस्तु गत्वा कोशगृहं ततः ।
२४२. प्रायच्छत् सर्वमाहृत्य सीतायै सममेव तत् ॥

२४३. सा सुजाता सुजातानि वैदेही प्रस्थिता वनम् ।
२४४. भूषयामास गात्राणि तैर्विचित्रैर्विभूषणैः ॥

२४५. तां भुजाभ्यां परिष्वज्य श्वश्रूर्वचनमब्रवीत् ।
२४६. असत्यः सर्वलोकेऽस्मिन् सततं सत्कृताः प्रियैः ।
२४७. भर्त्तारं नानुमन्यन्ते विनिपातगतं स्त्रियः ॥

२४८. साध्वीनां हि स्थितानां तु शीले सत्ये श्रुते श्रमे ।
२४९. स्त्रीणां पवित्रं परमं पतिरेको विशिष्यते ॥

२५०. स त्वया नावमन्तव्यः पुत्रः प्रव्राजितो मम ।
२५१. तव दैवतमस्त्वेष निर्धनः सधनोऽपि वा ॥

२५२. विज्ञाय वचनं सीता तस्या धर्मात्मसंहितम् ।
२५३. कृताञ्जलिरुवाचेदं श्वश्रूमभिमुखे स्थिताम् ॥

२५४. करिष्ये सर्वमेवाहमार्या यदनुशास्ति माम् ।
२५५. अभिज्ञास्मि यथा भर्तुः वर्तितव्यं श्रुतं च मे ॥

२५६. नातन्त्री वाद्यते वीणा नाचक्रो वर्तते रथः ।
२५७. नापतिः सुखमेधेत या स्यादपि शतात्मजा ॥

२५८. मितं ददाति हि पिता मितं माता मितं सुतः ।
२५९. अमितस्य तु दातारं भर्तारं का न पूजयेत् ॥

२६०. सीताया वचनं श्रुत्वा कौसल्या हृदयङ्गमम् ।
२६१. शुद्धसत्त्वा मुमोचाश्रु सहसा दुःखहर्षजम् ॥

२६२. तां प्राञ्जलिरभिक्रम्य मातृमध्येऽतिसत्कृताम् ।
२६३. रामः परमधर्मात्मा मातरं वाक्यमब्रवीत् ॥

२६४. क्षयो हि वनवासस्य क्षिप्रमेव भविष्यति ।
२६५. सुप्तायास्ते गमिष्यन्ति नव वर्षाणि पञ्च च ॥

२६६. एतावदभिनीतार्थमुक्त्वा स जननीं वचः ।
२६७. त्रयश्शतशतार्धाश्च ददर्शावेक्ष्य मातरः ॥

२६८. धर्मयुक्तमिदं वाक्यं निजगाद कृताञ्जलिः ॥

२६९. संवासात् परुषं किञ्चिदज्ञानाद्वापि यत्कृतम् ।
२७०. तन्मे समनुजानीत सर्वाश्चामन्त्रयामि वः ॥

२७१. जज्ञेऽथ तासां सन्नादः क्रौञ्चीनामिव निस्वनः ।
२७२. मानवेन्द्रस्य भार्याणामेवं वदति राघवे ॥

२७३. अथ रामश्च सीता च लक्ष्मणश्च महाद्युतिः ।
२७४. उपसङ्गृह्य राजानं चक्रुर्दीना प्रदक्षिणम् ॥

२७५. तं चापि समनुज्ञाप्य धर्मज्ञः सीतया सह ।
२७६. राघवः शोकसम्मूढो जननीमभ्यवादयत् ॥

२७७. अन्वक्षं लक्ष्मणो भ्रातुः कौसल्यामभ्यवादयत् ।
२७८. अथ मातुः सुमित्रायाः जग्राह चरणौ पुनः ॥

२७९. तं वन्दमानं रुदती माता सौमित्रिमब्रवीत् ।
२८०. हितकामा महाबाहुं मूर्ध्न्युपाघ्राय लक्ष्मणम् ॥

२८१. सृष्टस्त्वं वनवासाय स्वनुरक्तः सुहृज्जने ।
२८२. रामे प्रमादं मा कार्षीः पुत्र भ्रातरि गच्छति ॥

२८३. व्यसनी वा समृद्धो वा गतिरेष तवानघ ।
२८४. इदं हि वृत्तमुचितं कुलस्यास्य सनातनम् ॥

२८५. रामं दशरथं विद्धि मां विद्धि जनकात्मजाम् ।
२८६. अयोध्यामटवीं विद्धि गच्छ तात यथा सुखम् ॥

२८७. ततः सुमन्त्रः काकुत्स्थं प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ।
२८८. रथमारोह भद्रं ते राजपुत्र महायशः ।
२८९. क्षिप्रं त्वां प्रापयिष्यामि यत्र मां राम वक्ष्यसि ॥

२९०. तं रथं सूर्यसङ्काशं सीता हृष्टेन चेतसा ।
२९१. आरुरोह वरारोहा कृत्वालङ्कारमात्मनः ॥

२९२. वनवासं हि सङ्ख्याय वासांस्याभरणानि च ।
२९३. भर्तारमनुगच्छन्त्यै सीतायै श्वशुरो ददौ ॥

२९४. अथो ज्वलनसङ्काशं चामीकरविभूषितम् ।
२९५. तमारुरुहतुस्तूर्णौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥

२९६. सीतातृतीयानारूढान् दृष्ट्वा धृष्टमचोदयत् ।
२९७. सुमन्त्रः सम्मतानश्वान् वायुवेगसमान् जवे ॥

२९८. ततः सबालवृद्धा सा पुरी परमपीडिता ।
२९९. राममेवाभिदुद्राव घर्मार्त्ता सलिलं यथा ॥

३००. पार्श्वतः पृष्ठतश्चापि लम्बमानास्तदुन्मुखाः ।
३०१. बाष्पपूर्णमुखाः सर्वे तमूचुर्भृशनिस्वनाः ॥

३०२. संयच्छ वाजिनां रश्मीन् सूत याहि शनैः शनैः ।
३०३. मुखं द्रक्ष्याम रामस्य दुर्दर्शं नो भविष्यति ॥

३०४. कृतकृत्या हि वैदेही छायेवानुगता पतिम् ।
३०५. न जहाति रता धर्मे मेरुमर्कप्रभा यथा ॥

३०६. अहो लक्ष्मण सिद्धार्थः सततं प्रियवादिनम् ।
३०७. भ्रातरं देवसङ्काशं यस्त्वं परिचरिष्यसि ॥

३०८. एवं वदन्तस्ते सोढुं न शेकुर्बाष्पमागतम् ।
३०९. नरास्तमनुगच्छन्तः प्रियमिक्ष्वाकुनन्दनम् ॥

३१०. अथ राजा वृतः स्त्रीभिर्दीनाभिर्दीनचेतनः ।
३११. निर्जगाम प्रियं पुत्रं द्रक्ष्यामीति ब्रुवन् गृहात् ॥

३१२. निर्गच्छति महाबाहौ रामे पौरजनाश्रुभिः ।
३१३. पतितैरभ्यवहितं प्रशशाम महीरजः ॥

३१४. सुस्राव नयनैः स्त्रीणां अस्रमायाससम्भवम् ।
३१५. मीनसङ्क्षोभचलितैः सलिलं पङ्कजैरिव ॥

३१६. दृष्ट्वा तु नृपतिः श्रीमानेकचित्तगतं पुरम् ।
३१७. निपपातैव दुःखेन हतमूल इव द्रुमः ॥

३१८. प्रत्यगारमिवायान्ती वत्सला वत्सकारणात् ।
३१९. बद्धवत्सा यथा धेनू राममाताभ्यधावत ॥

३२०. अन्वीक्षमाणो रामस्तु विषण्णं भ्रान्तचेतसम् ।
३२१. राजानं मातरं चैव ददर्शानुगतौ पथि ॥

३२२. रामलक्ष्मणसीतार्थं स्रवन्तीं वारि नेत्रजम् ।
३२३. असकृत् प्रैक्षत स तां नृत्यन्तीमिव मातरम् ॥

३२४. पदातिनौ च यानार्हावदुःखार्हौ सुखोचितौ ।
३२५. दृष्ट्वा सञ्चोदयामास शीघ्रं याहीति सारथिम् ॥

३२६. रामस्य स वचः कुर्वन्ननुज्ञाप्य च तं जनम् ।
३२७. व्रजतोऽपि हयान् शीघ्रं चोदयामास सारथिः ॥

३२८. यमिच्छेत् पुनरायान्तं नैनं दूरमनुव्रजेत् ।
३२९. इत्यमात्या महाराजमूचुर्दशरथं वचः ॥

३३०. तेषां वचः सर्वगुणोपपन्नं
३३१. प्रस्विन्नगात्रः प्रविषण्णरूपः ।
३३२. निशम्य राजा कृपणः सभार्यो
३३३. व्यवस्थितस्तं सुतमीक्षमाणः ॥

३३४. तस्मिन्स्तु पुरुषव्याघ्रे विनिर्याते कृताञ्जलौ ।
३३५. आर्तशब्दोऽथ सञ्जज्ञे स्त्रीणामन्तःपुरे महान् ॥

३३६. अनाथस्य जनस्यास्य दुर्बलस्य तपस्विनः ।
३३७. यो गतिः शरणं चासीत् स नाथः क्व नु गच्छति ॥

३३८. न क्रुद्ध्यत्यभिशस्तोऽपि क्रोधनीयानि वर्जयन् ।
३३९. क्रुद्धान् प्रसादयन् सर्वान् समदुःखः क्वचिद् गतः ॥

३४०. कौसल्यायां महातेजा यथा मातरि वर्तते ।
३४१. तथा यो वर्ततेऽस्मासु महात्मा क्व नु गच्छति ॥

३४२. इति सर्वा महिष्यस्ता विवत्सा इव धेनवः ।
३४३. रुरुदुश्चैव दुःखार्ताः सस्वरं च विचुक्रुशुः ॥

३४४. नाग्निहोत्राण्यहूयन्त नापचन् गृहमेधिनः ।
३४५. अकुर्वन्न प्रजाः कार्यं सूर्यश्चान्तरधीयत ॥

३४६. व्यसृजन् कवलान्नागा गावो वत्सान् न पाययन् ।
३४७. पुत्रं प्रथमजं लब्ध्वा जननी नाभ्यनन्दत ॥

३४८. दिशः पर्याकुलः सर्वास्तिमिरेणेव संवृताः ।
३४९. न ग्रहो नापि नक्षत्रं प्रचकाशे न किञ्चन ॥

३५०. अयोध्यायां जनः सर्वः शुशोच जगतीपतिम् ।
३५१. आहारे वा विहारे वा न कश्चिदकरोन्मनः ॥

३५२. अनर्थिनः सुताः स्त्रीणां भर्तारो भ्रातरस्तथा ।
३५३. सर्वे सर्वं परित्यज्य राममेवान्वचिन्तयन् ॥

॥२.७ चित्रकूटगमनम् ॥

१. यावत्तु निर्यतस्तस्य रजोरूपमदृश्यत ।
२. नैवेक्ष्वाकुवरस्तावत् सञ्जहारात्मचक्षुषी ॥

३. यावद्राजा प्रियं पुत्रं पश्यत्यत्यन्तधार्मिकम् ।
४. तावद्व्यवर्धतेवास्य धरण्यां पुत्रदर्शने ॥

५. न पश्यति रजोऽप्यस्य यदा रामस्य भूमिपः ।
६. तदार्तश्च विषण्णश्च पपात धरणीतले ॥

७. तस्य दक्षिणमन्वागात् कौसल्या बाहुमङ्गना ।
८. वामं चान्वगात् पार्श्वं कैकेयी भरतप्रिया ॥

९. तां नयेन च सम्पन्नो धर्मेण विनयेन च ।
१०. उवाच राजा कैकेयीं समीक्ष्य व्यथितेन्द्रियः ॥

११. कैकेयि मा ममाङ्गानि स्प्राक्षीस्त्वं दुष्टचारिणी ।
१२. न हि त्वां द्रष्टुमिच्छामि न भार्या न च बान्धवी ॥

१३. भरतश्चेत् प्रतीतः स्याद्राज्यं प्राप्येदमव्ययम् ।
१४. यन्मे स दद्यात् पित्रर्थं मां मा तद्दत्तमागमत् ॥

१५. अथ रेणुसमुद्ध्वस्तं तमुत्थाप्य नराधिपम् ।
१६. न्यवर्तत तदा देवी कौसल्या शोककर्शिता ॥

१७. विललाप च दुःखार्तः प्रियं पुत्रमनुस्मरन् ।
१८. नगरान्तमनुप्राप्तं बुद्ध्वा पुत्रमथाब्रवीत् ।

१९. यः सुखेषूपधानेषु शेते चन्दनरूषितः ।
२०. स नूनं क्वचिदेवाद्य वृक्षमूलमुपाश्रितः ।
२१. काष्ठं वा यदि वाश्मानमुपधाय शयिष्यते ॥

२२. सा नूनं जनकस्येष्टा सुता सुखसदोचिता ।
२३. कण्टकाक्रमणाक्रान्ता वनमद्य गमिष्यति ॥

२४. सकामा भव कैकेयि विधवा राज्यमावस ।
२५. न हि तं पुरुषव्याघ्रं विना जीवितुमुत्सहे ॥

२६. इत्येवं विलपन् राजा जनौघेनाभिसंवृतः ।
२७. अपस्नात इवारिष्टं प्रविवेश पुरोत्तमम् ॥

२८. अथ गद्गदशब्दस्तु विलपन् मनुजाधिपः ।
२९. उवाच मृदुमन्दार्थं वचनं दीनमस्वरम् ॥

३०. कौसल्याया गृहं शीघ्रं राममातुर्नयन्तु माम् ।
३१. न ह्यन्यत्र ममाश्वासो हृदयस्य भविष्यति ॥

३२. इति ब्रुवन्तं राजानमनयन् द्वारदर्शिनः ।
३३. कौसल्याया गृहं तत्र न्यवेश्यत विनीतवत् ॥

३४. ततस्तस्य प्रविष्टस्य कौसल्याया निवेशनम् ।
३५. अधिरुह्यापि शयनं बभूव लुलितं मनः ॥

३६. अथ रात्र्यां प्रपन्नायां कालरात्र्यामिवात्मनः ।
३७. अर्धरात्रे दशरथः कौसल्यामिदमब्रवीत् ॥

३८. रामं मेऽनुगता दृष्टिरद्यापि न निवर्तते ।
३९. न त्वा पश्यामि कौसल्ये साधु मां पाणिना स्पृश ॥

४०. ततः समीक्ष्य शयने सन्नं शोकेन पार्थिवम् ।

४१. कौसल्या पुत्रशोकार्ता तमुवाच महीपतिम् ॥

४२. राघवे नर शार्दूले विषमुत्स्वा विजिह्मताम् ।
४३. विचरिष्यति कैकेयी निर्मुक्तेव हि पन्नगी ॥

४४. अथ स्म नगरे रामश्चरन् भैक्षं गृहे वसेत् ।
४५. कामकारो वरं दातुमपि दासं ममात्मजम् ॥

४६. पातयित्वा तु कैकेय्या रामं स्थानाद्यथेष्टतः ।
४७. प्रदिष्टो रक्षसां भागः पर्वणीवाहिताग्निना ॥

४८. ते रत्नहीनास्तरुणाः फलकाले विवासिताः ।
४९. कथं वत्स्यन्ति कृपणाः फलमूलैः कृताशनाः ॥

५०. कदा परिणतो बुद्ध्या वयसा चामरप्रभः ।
५१. अभ्युपैष्यति धर्मज्ञस्त्रिवर्ष इव लालयन् ॥

५२. निस्संशयं मया मन्ये पुरा वीर कदर्यया ।
५३. पातुकामेषु वत्सेषु मातृणां शासिताः स्तनाः ॥

५४. न हि मे जीविते किञ्चित् सामर्थ्यमिह कल्पते ।
५५. अपश्यन्त्याः प्रियं पुत्रं महाबाहुं महाबलम् ॥

५६. विलपन्तीं तथा तां तु कौसल्यां प्रमदोत्तमाम् ।
५७. इदं धर्मे स्थिता धर्म्यं सुमित्रा वाक्यमब्रवीत् ॥

५८. तवार्ये सद्गुणैर्युक्तः स पुत्रः पुरुषोत्तमः ।
५९. किं ते विलपितेनैवं कृपणं रुदितेन वा ॥

६०. यस्तवार्ये गतः पुत्रस्त्यक्त्वा राज्यं महाबलः ।
६१. साधु कुर्वन् महात्मानं पितरं सत्यवादिनम् ॥

६२. वर्तते चोत्तमां वृत्तिं लक्ष्मणोऽस्मिन् सदानघः ।
६३. दयावान् सर्वभूतेषु लाभस्तस्य महात्मनः ॥

६४. अरण्यवासे यद्दुःखं जानती वै सुखोचिता ।
६५. अनुगच्छति वैदेही धर्मात्मानं तवात्मजम् ॥

६६. कीर्तिभूतां पताकां यो लोके भ्रमयति प्रभुः ।
६७. धर्मसत्यव्रतधनः किं न प्राप्तस्तवात्मजः ॥

६८. सूर्यस्यापि भवेत् सूर्यो ह्यग्नेरग्निः प्रभोः प्रभुः ।
६९. श्रियः श्रीश्च भवेदग्र्या कीर्तिः कीर्त्याः क्षमाक्षमा ॥

७०. दैवतं देवतानां च भूतानां भूतसत्तमः ।
७१. तस्य के ह्यगुणा देवि राष्ट्रे वाप्यथवा पुरे ॥

७२. पृथिव्या सह वैदेह्या श्रिया च पुरुषर्षभः ।
७३. क्षिप्रं तिसृभिरेताभिः सह रामोऽभिषेक्ष्यति ॥

७४. जहि शोकं च मोहं च देवि सत्यं ब्रवीमि ते ॥

७५. त्वयाशेषो जनश्चैव समाश्वास्यो यदानघे ।
७६. किमिदानीमिमं देवि करोषि हृदि विक्लवम् ॥

७७. नार्हा त्वं शोचितुं देवि यस्यास्ते राघवः सुतः ।
७८. न हि रामात् परो लोके विद्यते सत्पथे स्थितः ॥

७९. निशम्य तल्लक्ष्मणमातृवाक्यम्
८०. रामस्य मातुर्नरदेवपत्न्याः ।
८१. सद्यः शरीरे विननाश शोकः
८२. शरद्गतो मेघ इवाल्पतोयः ॥

८३. अनुरक्ता महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम् ।

murthygss@gmail.com

८४. अनुजग्मुः प्रयान्तं तं वनवासाय मानवाः ॥

८५. अवेक्षमाणः सस्नेहं चक्षुषा प्रपिबन्निव ।
८६. उवाच रामः स्नेहेन ताः प्रजाः स्वाः प्रजा इव ॥

८७. या प्रीतिः बहुमानश्च मय्ययोध्यानिवासिनाम् ।
८८. मत्प्रियार्थं विशेषेण भरते सा निवेश्यताम् ॥

८९. स हि कल्याणचारित्रः कैकेय्यानन्दवर्धनः ।
९०. करिष्यति यथावद्वः प्रियाणि च हितानि च ॥

९१. ज्ञानवृद्धो वयोबालो मृदुर्वीर्यगुणान्वितः ।
९२. अनुरूपः स वो भर्ता भविष्यति भयापहः ॥

९३. न च तप्येद्यथा चासौ वनवासं गते मयि ।
९४. महाराजस्तथा कार्यो मम प्रियचिकीर्षया ॥

९५. यथा यथा दाशरथिः धर्म एव स्थितोऽभवत् ।
९६. तथा तथा प्रकृतयो रामं पतिमकामयन् ॥

९७. बाष्पेण पिहितं दीनं रामः सौमित्रिणा सह ।
९८. चकर्षेव गुणैर्बद्ध्वा जनं पुरनिवासिनम् ॥

९९. ते द्विजास्त्रिविधं वृद्धा ज्ञानेन वयसौजसा ।
१००. वयःप्रकम्पशिरसो दूरादूचुरिदं वचः ॥

१०१. वहन्तो जवना रामं भो भो जात्यास्तुरङ्गमाः ।
१०२. निवर्तद्ध्वं न गन्तव्यं हिता भवत भर्तरि ॥

१०३. ब्राह्मण्यं कृत्स्नमेतत्त्वां ब्रह्मण्यमनुगच्छति ।
१०४. द्विजस्कन्धाधिरूढास्त्वामग्नयोऽप्यनुयान्त्यमी ॥

१०५. याचितो नो निवर्तस्व हंसशुक्लशिरोरुहैः ।
१०६. शिरोभिर्निभृताचार महीपतनपांसुलैः ॥

१०७. अनुगन्तुमशक्तास्त्वां मूलैरुद्धतवेगिनः ।
१०८. उन्नता वायुवेगेन विक्रोशन्तीव पादपाः ॥

१०९. निश्चेष्टाहारसञ्चारा वृक्षैकस्थानविष्ठिताः ।
११०. पक्षिणोऽपि प्रयाचन्ते सर्वभूतानुकम्पिनम् ॥

१११. एवमार्तप्रलापान्स्तान् वृद्धान् प्रलपतो द्विजान् ।
११२. अवेक्ष्य सहसा रामो रथादवततार ह ॥

११३. पद्भ्यामेव जगामाथ ससीतः सह लक्ष्मणः ।
११४. सन्निकृष्टपदन्यासो रामो वनपरायणः ॥

११५. एवं विक्रोशतां तेषां द्विजातीनां निवर्तने ।
११६. ददृशे तमसा तत्र वारयन्तीव राघवम् ॥

११७. गोकुलाकुलतीरायास्तमसाया विदूरतः ।
११८. अवसत्तत्र तां रात्रिं रामः प्रकृतिभिः सह ॥

११९. उत्थाय तु महातेजाः प्रकृतीस्ता निशाम्य च ।
१२०. अब्रवीद् भ्रातरं रामो लक्ष्मणं पुण्यलक्षणम् ॥

१२१. ततस्तु तमसातीरं रम्यमाश्रित्य राघवः ।
१२२. सीतामुद्वीक्ष्य सौमित्रिमिदं वचनमब्रवीत् ॥

१२३. इयमद्य निशा पूर्वा सौमित्रे प्रहिता वनम् ।
१२४. वनवासस्य भद्रं ते स नोत्कण्ठितुमर्हसि ॥

१२५. अद्यायोध्या तु नगरी राजधानी पितुर्मम ।
१२६. सस्त्रीपुंसगतानस्मान् शोचिष्यति न संशयः ॥

१२७. पितरं चानुशोचामि मातरं च यशस्विनीम् ।
१२८. अपि वान्धौ भवेतां तु रुदन्तौ तावभीक्ष्णशः ॥

१२९. भरतस्यानृशंसत्वं विचिन्त्याहं पुनः पुनः ।
१३०. नानुशोचामि पितरं मातरं चापि लक्ष्मण ॥

१३१. अस्मद्व्यपेक्षान् सौमित्रे निरपेक्षान् गृहेष्वपि ।
१३२. वृक्षमूलेषु संसुप्तान् पश्य लक्ष्मण साम्प्रतम् ॥

१३३. यावदेव तु संसुप्तास्तावदेव वयं लघु ॥

१३४. रथमारुह्य गच्छाम पन्थानमकुतोभयम् ॥

१३५. पौराह्यात्मकृताद्दुःखाद् विप्रमोक्ष्या नृपात्मजैः ।
१३६. न ते खल्वात्मना योज्या दुःखेन पुरवासिनः ॥

१३७. अथ रामोऽब्रवीच्छ्रीमान् सुमन्त्रं युज्यतां रथः ।
१३८. गमिष्यामि ततोऽरण्यं गच्छ शीघ्रमितः प्रभो ॥

१३९. सूतस्ततः सन्त्वरितः स्यन्दनं तैर्हयोत्तमैः ।
१४०. योजयित्वाथ रामाय प्राञ्जलिः प्रत्यवेदयत् ॥

१४१. तं स्यन्दनमधिष्ठाय राघवः सपरिच्छदः ।
१४२. शीघ्रगामाकुलावर्तां तमसामतरन्नदीम् ॥

१४३. मोहनार्थं तु पौराणां सूतं रामोऽब्रवीद्वचः ।
१४४. उदन्मुखः प्रयाहि त्वं रथमास्थाय सारथे ॥

१४५. मुहूर्तं त्वरितं गत्वा निवर्तय रथं पुनः ।
१४६. यथा न विद्युः पौरा मां तथा कुरु समाहितः ॥

१४७. रामस्य वचनं श्रुत्वा तथा चक्रे स सारथिः ॥

१४८. प्रभातायां तु शर्वर्यां पौरास्ते राघवं विना ।
१४९. शोकोपहतनिश्चेष्टा बभूवुर्हतचेतसः ॥

१५०. धिगस्तु किल तां निद्रां ययापहृतचेतसः ।
१५१. नाद्य पश्यामहे रामं पृथूरस्कं महाभुजम् ॥

१५२. यो नः सदा पालयति पिता पुत्रानिवौरसान् ।
१५३. कथं रघूणां स श्रेष्ठस्त्यक्त्वा नो विपिनं गतः ॥

१५४. सा नूनं नगरी दीना दृष्ट्वास्मान् राघवं विना ।
१५५. भविष्यति निरानन्दा सस्त्रीबालवयोऽधिका ॥

१५६. इतीव बहुधा वाचो बाहुमुद्यम्य ते जनाः ।
१५७. विलपन्ति स्म दुःखार्ता विवत्सा इव धेनवः ॥

१५८. ततो यथागतेनैव मार्गेण क्लान्तचेतसः ।
१५९. अयोध्यामगमन् सर्वे पुरीं व्यथितसज्जनाम् ॥

१६०. स्वं स्वं निलयमागम्य पुत्रदारैः समावृताः ।
१६१. अश्रूणि मुमुचुः सर्वे बाष्पेण पिहिताननाः ॥

१६२. न चाहृष्यन् नचामोदन् वणिजो न प्रसारयन् ।
१६३. न चाशोभन्त पण्यानि नापचन् गृहमेधिनः ॥

१६४. गृहे गृहे रुदन्त्यश्च भर्तारं गृहमागतम् ।
१६५. व्यगर्हयन्त दुःखार्ता वाग्भिः तोत्रैरिव द्विपान् ॥

१६६. यत्र रामो भयं नात्र नास्ति तत्र पराभवः ।
१६७. पुराभवति नो दूरादनुगच्छाम राघवम् ॥

१६८. युष्माकं राघवोऽरण्ये योगक्षेमं विधास्यति ।
१६९. सीता नारीजनस्यास्य योगक्षेमं करिष्यति ॥

१७०. कैकेय्या न वयं राज्ये भृतका निवसेमहि ।
१७१. जीवन्त्या जातु जीवन्त्यः पुत्रैरपि शपामहे ॥

१७२. इति पौरस्त्रियो भर्तॄन् दुःखार्ताः तत्तदब्रुवन् ॥

१७३. पूर्णचन्द्राननः श्यामो गूढजत्रुररिन्दमः ।
१७४. पूर्वाभिभाषी मधुरः सत्यवादी महाबलः ।
१७५. सौम्यश्च सर्वलोकस्य चन्द्रवत् प्रियदर्शनः ।
१७६. शोभयिष्यत्यरण्यानि विचरन् स महारथः ॥

१७७. इत्येवं विलपन्तीनां स्त्रीणां वेश्मसु राघवम् ।
१७८. जगामास्तं दिनकरो रजनी चाभ्यवर्तत ॥

१७९. रामोऽपि रात्रिशेषेण तेनैव महदन्तरम् ।
१८०. जगाम पुरुषव्याघ्रः पितुराज्ञामनुस्मरन् ॥

१८१. हा नृशंसाद्य कैकेयी पापा पापानुबन्धिनी ।
१८२. अहो दशरथो राजा निःस्नेहः स्वसुतं प्रियम् ।
१८३. प्रजानामनघं रामं परित्यक्तुमिहेच्छति ॥

१८४. एता वाचो मनुष्याणां ग्रामसंवासवासिनाम् ।
१८५. शृण्वन्नतिययौ वीरः कोसलान् कोसलेश्वरः ॥

१८६. विशालान् कोसलान् रम्यान् यात्वा लक्ष्मणपूर्वजः
।
१८७. अयोध्याभिमुखो धीमान् प्राञ्जलिः वाक्यमब्रवीत्
॥

१८८. आपृच्छे त्वां पुरिश्रेष्ठे काकुत्स्थपरिपालिते ।

१८९. निवृत्तवनवासस्त्वामनृणो जगतीपतेः ।
१९०. पुनर्द्रक्ष्यामि मात्रा च पित्रा च सह सङ्गतः ॥

१९१. ततो रुधिरताम्राक्षो भुजमुद्यम्य दक्षिणम् ।
१९२. अश्रुपूर्णमुखो दीनोऽब्रवीज्जानपदं जनम् ॥

१९३. अनुक्रोशो दया चैव यथार्हं मयि वः कृतः ।
१९४. चिरं दुःखस्य पापीयो गम्यतामर्थसिद्धये ॥

१९५. तेऽभिवाद्य महात्मानं कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।
१९६. विलपन्तो नरा घोरं व्यतिष्ठन्त क्वचित् क्वचित् ॥

१९७. तथा विलपतां तेषामतृप्तानां च राघवः ।
१९८. अचक्षुर्विषयं प्रायाद्यथार्कः क्षणदामुखे ॥

१९९. तत्र त्रिपथगां दिव्यां शिवतोयामशैवलाम् ।
२००. ददर्श राघवो गङ्गां पुण्यां ऋषिनिषेविताम् ॥

२०१. जलाघाताट्टहासोग्रां फेननिर्मलहासिनीम् ।
२०२. क्वचिद्वेणीकृतजलां क्वचिदावर्तशोभिताम् ।
२०३. क्वचित् स्तिमितगम्भीरां क्वचिद्वेगजलाकुलाम् ।
२०४. क्वचिद् गम्भीरनिर्घोषां क्वचिद् भैरवनिस्वनाम् ।
२०५. क्वचिदाभोगपुलिनां क्वचिन्निर्मलवालुकाम् ।
२०६. क्वचित्तीररुहैर्वृक्षैर्मालाभिरुपशोभिताम् ।
२०७. क्वचित्फुल्लोत्पलच्छन्नां क्वचिद्पद्मवनाकुलाम् ।
२०८. समुद्रमहिषीं गङ्गां सारसक्रौञ्चनादिताम् ।
२०९. आससाद महाबाहुः शृङ्गवेरपुरं प्रति ॥

२१०. तामूर्मिकलिलावर्तामन्ववेक्ष्य महारथः ।
२११. सुमन्त्रमब्रवीत् सूतमिहैवाद्य वसामहे ॥

२१२. अविदूरादयं नद्या बहुपुष्पप्रवालवान् ।

लघुवाल्मीकीयम्

२१३. सुमहानिङ्गुदीवृक्षो वसामात्रैव सारथे ॥

२१४. रामोऽभियाय तं रम्यं वृक्षमिक्ष्वाकुनन्दनः ।
२१५. रथादवातरत्तस्मात् सभार्यः सहलक्ष्मणः ॥

२१६. तत्र राजा गुहो नाम रामस्यात्मसमः सखा ।
२१७. निषादजात्यो बलवान् स्थपतिश्चेति विश्रुतः ॥

२१८. स श्रुत्वा पुरुषव्याघ्रं रामं विषयमागतम् ।
२१९. वृद्धैः परिवृतोऽमात्यैर्ज्ञातिभिश्चाप्युपागतः ॥

२२०. ततो गुणवदन्नाद्यमुपादाय पृथग्विधम् ।
२२१. अर्घ्यं चोपानयत्क्षिप्रं वाक्यं चेदमुवाच ह ॥

२२२. स्वागतं ते महाबाहो तवेयमखिला मही ।
२२३. वयं प्रेष्या भवान् भर्ता राम किं करवाणि ते ॥

२२४. भक्ष्यं भोज्यं च पेयं च लेह्यं चेदमुपस्थितम् ।
२२५. शयनानि च मुख्यानि वाजिनां खादनं च ते ॥

२२६. गुहमेवं ब्रुवाणं तु राघवः प्रत्युवाच ह ।
२२७. अर्चिताश्चैव हृष्टाश्च भवता सर्वथा वयम् ।
२२८. पद्भ्यामभिगमाच्चैव स्नेहसन्दर्शनेन च ॥

२२९. भुजाभ्यां साधु पीनाभ्यां पीडयन् वाक्यमब्रवीत् ।
२३०. दिष्ट्या त्वां गुह पश्यामि ह्यरोगं सहबान्धवैः ।
२३१. अपि ते कुशलं राष्ट्रे मित्रेषु च धनेषु च ॥

२३२. यत्त्विदं भवता किञ्चित् प्रीत्या समुपकल्पितम् ।
२३३. सर्वं तदनुजानामि न हि वर्ते प्रतिग्रहे ॥

२३४. कुशचीराजिनधरं फलमूलाशिनं च माम् ।
२३५. विद्धि प्रणिहितं धर्मे तापसं वनगोचरम् ॥

२३६. अश्वानां खादनेनाहमर्थी नान्येन केनचित् ।
२३७. एतावतात्र भवता भविष्यामि सुपूजितः ॥

२३८. अश्वानां प्रतिपानं च खादनं चैव सोऽन्वशात् ।
२३९. गुहस्तत्रैव पुरुषान्स्त्वरितं दीयतामिति ॥

२४०. ततश्चीरोत्तरासङ्गः सन्ध्यामन्वास्य पश्चिमाम् ।
२४१. जलमेवाददे भोज्यं लक्ष्मणेनाहृतं स्वयम् ॥

२४२. तस्य भूमौ शयानस्य पादौ प्रक्षाल्य लक्ष्मणः ।
२४३. सभार्यस्य ततोऽभ्येत्य तस्थौ वृक्षमुपाश्रितः ॥

२४४. गुहोऽपि सह सूतेन सौमित्रिमनुभाषयन् ।
२४५. अन्वजाग्रत्ततो राममप्रमत्तो धनुर्धरः ॥

२४६. तं जाग्रतमदम्भेन भ्रातुरर्थाय लक्ष्मणम् ।
२४७. गुहः सन्तापसन्तप्तो राघवं वाक्यमब्रवीत् ॥

२४८. इयं तात सुखा शय्या त्वदर्थमुपकल्पिता ।
२४९. प्रत्याश्वसिहि साध्वस्यां राजपुत्र यथासुखम् ॥

२५०. न हि रामात्प्रियतरो ममास्ति भुवि कश्चन ।
२५१. सोऽहं प्रियतमं रामं शयानं सह सीतया ।
२५२. रक्षिष्यामि धनुष्पाणिः सर्वतो ज्ञातिभिः सह ॥

२५३. न हि मेऽविदितं किञ्चिद्वनेऽस्मिन्श्चरतः सदा ।
२५४. चतुरङ्गं ह्यपि बलं सुमहत् प्रसहेमहि ॥

२५५. लक्ष्मणस्तं तदोवाच रक्ष्यमाणास्त्वयानघ ।
२५६. नात्रभीता वयं सर्वे धर्ममेवानुपश्यता ॥

२५७. कथं दाशरथौ भूमौ शयाने सह सीतया ।
२५८. शक्या निद्रा मया लब्धुं जीवितं वा सुखानि वा ॥

२५९. यो मन्त्रतपसा लब्धो विविधैश्च परिश्रमैः ।
२६०. एको दशरथस्येष्टः पुत्रः सदृशलक्षणः ॥

२६१. अस्मिन् प्रव्राजिते राजा न चिरं वर्तयिष्यति ।
२६२. विनष्टे नृपतौ पश्चात् कौसल्या विनशिष्यति ॥

२६३. अनन्तरं च मातापि मम नाशमुपैष्यति ॥

२६४. जीवेदपि हि मे माता शत्रुघ्नस्यान्ववेक्षया ।
२६५. तद्दुःखं यत्तु कौसल्या वीरसूर्विनशिष्यति ॥

२६६. अनुरक्तजनाकीर्णा सुखा लोकप्रियावहा ।
२६७. राजव्यसनसंसृष्टा सा पुरी विनशिष्यति ॥

२६८. अपि जीवेद्दशरथो वनवासात् पुनर्वयम् ।
२६९. प्रत्यागम्य महात्मानमपि पश्येम सुव्रतम् ॥

२७०. परिदेवयमानस्य दुःखार्तस्य महात्मनः ।
२७१. तिष्ठतो राजपुत्रस्य शर्वरी सात्यवर्तत ॥

२७२. प्रभातायां तु शर्वर्यां पृथुवक्षा महायशाः ।
२७३. उवाच रामः सौमित्रिं लक्ष्मणं शुभलक्षणम् ॥

२७४. भास्करोदयकालोऽयं गता भगवती निशा ।
२७५. असौ सुकृष्णः विहगः कोकिलस्तात कूजति ॥

२७६. बर्हिणानां च निर्घोषः श्रूयते नदतां वने ।
२७७. तराम जाह्नवीं सौम्य शीघ्रगां सागरङ्गमाम् ॥

२७८. विज्ञाय रामस्य वचः सौमित्रिर्मित्रनन्दनः ।
२७९. गुहमामन्त्र्य सूतं च सोऽतिष्ठत् भ्रातुरग्रतः ॥

२८०. ततः स प्राञ्जलिर्भूत्वा गुहो राघवमब्रवीत् ।
२८१. उपस्थितेयं नौर्देव भूयः किं करवाणि ते ॥

२८२. ततोऽब्रवीद्दाशरथिः सुमन्त्रम्
२८३. स्पृशन् करेणोत्तमदक्षिणेन ।
२८४. सुमन्त्र शीघ्रं पुनरेव याहि
२८५. राज्ञः सकाशे भव चाप्रमत्तः ॥

२८६. आत्मानं त्वभ्यनुज्ञातमवेक्ष्यार्तः स सारथिः ।
२८७. सुमन्त्रः पुरुषव्याघ्रमैक्ष्वाकमिदमब्रवीत् ॥

२८८. यदहं नोपचारेण ब्रूयां स्नेहादविक्लवः ।
२८९. भक्तिमानिति तत्तावद्वाक्यं त्वं क्षन्तुमर्हसि ॥

२९०. कथं हि त्वद्विहीनोऽहं प्रतियास्यामि तां पुरीम् ।
२९१. तव तावद्वियोगेन पुत्रशोकाकुलामिव ॥

२९२. सराममपि तावन्मे रथं दृष्ट्वा तदा जनः ।
२९३. विना रामं रथं दृष्ट्वा विदीर्येतापि सा पुरी ॥

२९४. आर्तनादो हि यः पौरैर्मुक्तस्त्वद्विप्रवासने ।
२९५. सरथं मां निशाम्यैव कुर्युः शतगुणं ततः ॥

२९६. मम तावन्नियोगस्थास्त्वद्बन्धुजनवाहिनः ।
२९७. कथं रथं त्वया हीनं प्रवक्ष्यन्ति हयोत्तमाः ॥

२९८. तन्न शक्ष्याम्यहं गन्तुमयोध्यां त्वदृतेऽनघ ।
२९९. वनवासानुयानाय मामनुज्ञातुमर्हसि ॥

murthygss@gmail.com

३००. तव शुश्रूषणं मूर्ध्ना करिष्यामि वने वसन् ।
३०१. अयोध्यां देवलोकं वा सर्वथा प्रजहाम्यहम् ॥

३०२. चतुर्दश हि वर्षाणि सहितस्य त्वया वने ।
३०३. क्षणभूतानि यास्यन्ति शतसङ्ख्यान्यतोऽन्यथा ॥

३०४. भृत्यवत्सल तिष्ठन्तं भर्तृपुत्रगते पथि ।
३०५. भक्तं भृत्यं स्थितं स्थित्यां त्वं न मां हातुमर्हसि ॥

३०६. एवं बहुविधं दीनं याचमानं पुनः पुनः ।
३०७. रामो भृत्यानुकम्पी तु सुमन्त्रमिदमब्रवीत् ॥

३०८. जानामि परमां भक्तिं मयि ते भर्तृवत्सल ।
३०९. श्रुणु चापि यदर्थं त्वां प्रेषयामि पुरीमितः ॥

३१०. नगरीं त्वां गतं दृष्ट्वा जननी मे यवीयसी ।
३११. कैकेयी प्रत्ययं गच्छेदिति रामो वनं गतः ॥

३१२. इक्ष्वाकूणां त्वया तुल्यं सुहृदं नोपलक्षये ।
३१३. यथा दशरथो राजा मां न शोचेत् तथा कुरु ॥

३१४. अदृष्टदुःखं राजानं वृद्धमार्यं जितेन्द्रियम् ।
३१५. ब्रूयास्त्वमभिवाद्यैव मम हेतोरिदं वचः ॥

३१६. नैवाहमनुशोचामि लक्ष्मणो न च मैथिली ।
३१७. अयोध्यायाश्च्युताश्चेति वने वत्स्यामहेति च ॥

३१८. चतुर्दशसु वर्षेषु निवृत्तेषु पुनः पुनः ।
३१९. लक्ष्मणं मां च सीतां च द्रक्ष्यसि क्षिप्रमागतान् ॥

३२०. भरतश्चापि वक्तव्यो यथा राजनि वर्तसे ।
३२१. तथा मातृषु वर्तेथाः सर्वास्वेवाविशेषतः ॥

३२२. इत्युक्त्वा वचनं सूतं सान्त्वयित्वा पुनः पुनः ।
३२३. गुहं वचनमक्लीबो रामो हेतुमदब्रवीत् ॥

३२४. नेदानीं गुह योग्योऽयं वासो मे सजने वने ।
३२५. अवश्यं ह्याश्रमे वासः कर्तव्यस्तद्गतो विधिः ॥

३२६. सोऽहं गृहीत्वा नियमं तपस्विजनभूषणम् ।
३२७. जटाः कृत्वा गमिष्यामि न्यग्रोधक्षीरमानय ॥

३२८. तत्क्षीरं राजपुत्राय गुहः क्षिप्रमुपाहरत् ।
३२९. लक्ष्मणस्यात्मनश्चैव रामस्तेनाकरोज्जटाः ॥

३३०. दीर्घबाहुर्नरव्याघ्रो सहायं गुहमब्रवीत् ।
३३१. अप्रमत्तो बले कोशे दुर्गे जनपदे तथा ।
३३२. भवेथा गुह राज्यं हि दुरारक्षतमं मतम् ॥

३३३. स तु दृष्ट्वा नदीतीरे नावमिक्ष्वाकुनन्दनः ।
३३४. तितीर्षुः शीघ्रगां गङ्गामिदं लक्ष्मणमब्रवीत् ॥

३३५. आरोह त्वं नरव्याघ्र स्थितां नावमिमां शनैः ।
३३६. सीतां चारोपयान्वक्षं परिगृह्य मनस्विनीम् ॥

३३७. स भ्रातुः शासनं श्रुत्वा सर्वमप्रतिकूलयन् ।
३३८. आरोप्य मैथिलीं पूर्वमारुरोहात्मवान्स्ततः ॥

३३९. राघवोऽपि महातेजा नावमारुह्य तां ततः ।
३४०. ब्रह्मवत् क्षत्रवच्चैव जजाप हितमात्मनः ॥

३४१. मध्यं तु समनुप्राप्य भागीरथ्यास्त्वनिन्दिता ।
३४२. वैदेही प्राञ्जलिर्भूत्वा तां नदीमिदमब्रवीत् ॥

३४३. प्राप्तराज्ये नरव्याघ्रे शिवेन पुनरागते ।
३४४. गवां शतसहस्रं च वस्त्राण्यन्नं च पेशलम् ।
३४५. ब्राह्मणेभ्यः प्रदास्यामि तव प्रियचिकीर्षया ॥

३४६. सुराघटसहस्रेण मांसभूतौदनेन च ।
३४७. यक्ष्ये त्वां पुरता देवि पुरीं पुनरुपागता ॥

३४८. तीरं तु समनुप्राप्य नावं हित्वा नरर्षभः ।
३४९. प्रातिष्ठत सह भ्रात्रा वैदेह्या च परन्तपः ॥

३५०. अथाब्रवीन्महाबाहुः सुमित्रानन्दवर्धनम् ।
३५१. अग्रतो गच्छ सौमित्रे सीता त्वामनुगच्छतु ॥

३५२. पृष्ठतोऽहं गमिष्यामि त्वां च सीतां च पालयन् ।
३५३. अन्योन्यस्येह नो रक्षा कर्त्तव्या पुरुषर्षभ ॥

३५४. अद्य दुःखं तु वैदेही वनवासस्य वेत्स्यति ।
३५५. विषमं च प्रपातं च वनमद्य प्रवेक्ष्यति ॥

३५६. स लोकपालप्रतिमप्रभाववान्
३५७. तीर्त्वा महात्मा वरदो महानदीम् ।
३५८. ततः समृद्धान् शुभसस्यमालिनः
३५९. क्रमेण वत्सान् मुदितानुपागमत् ॥

३६०. तौ तत्र हत्वा चतुरो महामृगान्
३६१. वराहमृश्यं पृषतं महारुरुम् ।
३६२. आदाय मेध्यं त्वरितं बुभुक्षितौ
३६३. वासाय काले ययतुर्वनस्पतिम् ॥

३६४. स तं वृक्षं समासाद्य सन्ध्यां अन्वास्य पश्चिमाम् ।
३६५. रामो रमयतां श्रेष्ठः इति होवाच लक्ष्मणम् ॥

३६६. अद्येयं प्रथमा रात्रिर्याता जनपदाद्बहिः ।
३६७. या सुमन्त्रेण रहिता तां नोत्कण्ठितुमर्हसि ॥

३६८. जागर्तव्यमतन्द्रिभ्यां अद्यप्रभृति रात्रिषु ।
३६९. योगक्षेमं हि सीताया वर्तते लक्ष्मणावयोः ॥

३७०. स तु संविश्य मेदिन्यां महार्हशयनोचितः ।
३७१. इमाः सौमित्रये रामो व्याजहार कथाः शुभाः ॥

३७२. ध्रुवमद्य महाराजो दुःखं स्वपिति लक्ष्मण ।
३७३. कृतकामा तु कैकेयी तुष्टा भवितुमर्हति ॥

३७४. सा हि देवी महाराजं कैकेयी राज्यकारणात् ।
३७५. अपि न च्यावयेत् प्राणान् दृष्ट्वा भरतमागतम् ॥

३७६. इदं व्यसनमालोक्य राज्ञश्च मतिविभ्रमम् ।
३७७. काम एवार्थधर्माभ्यां गरीयानिति मे मतिः ॥

३७८. अपीदानीं न कैकेयी सौभाग्यमदमोहिता ।
३७९. कौसल्यां च सुमित्रां च सम्प्रबाधेत मत्कृते ॥

३८०. मा स्म मत्कारणाद् देवी सुमित्रा दुःखमावसेत् ।
३८१. अयोध्यामित एव त्वं काल्ये प्रविश लक्ष्मण ॥

३८२. नूनं जात्यन्तरे कस्मिन् स्त्रियः पुत्रैर्वियोजिताः ।
३८३. जनन्या मम सौमित्रे तस्मादेतदुपस्थितम् ॥

३८४. मया हि चिरपुष्टेन दुःखसंवर्धितेन च ।
३८५. विप्रायुज्यत कौसल्या फलकाले धिगस्तु माम् ॥

३८६. मन्ये प्रीतिविशिष्टा सा मत्तो लक्ष्मण शारिका ।

३८७. यस्यास्तत् श्रूयते वाक्यं शुक पादमरेर्दश ॥

३८८. एको ह्यहमयोध्यां च पृथिवीं चापि लक्ष्मण ।
३८९. तरेयमिषुभिः क्रुद्धो ननु वीर्यमकारणम् ॥

३९०. अधर्मभयभीतश्च परलोकस्य चानघ ।
३९१. तेन लक्ष्मण नाद्याहमात्मानमभिषेचये ॥

३९२. एतदन्यच्च करुणं विलप्य विजने वने ।
३९३. अश्रुपूर्णमुखो रामो निशि तूष्णीमुपाविशत् ॥

३९४. ते तु तस्मिन् महावृक्षे उषित्वा रजनीं शुभाम् ।
३९५. विमलेऽभ्युदिते सूर्ये तस्माद् देशात् प्रतस्थिरे ॥

३९६. यत्र भागीरथीं गङ्गां यमुनाभिप्रवर्तते ।
३९७. जग्मुस्तं देशमुद्दिश्य विगाह्य सुमहद्वनम् ॥

३९८. यथाक्षेमेण गच्छन् स पश्यन्श्च विविधान् द्रुमान् ।
३९९. निवृत्तमात्रे दिवसे रामः सौमित्रिमब्रवीत् ॥

४००. नूनं प्राप्ताः स्म संभेदं गङ्गायमुनयोर्वयम् ।
४०१. भरद्वाजाश्रमे चैते दृश्यन्ते विविधा द्रुमाः ॥

४०२. ततस्त्वाश्रममासाद्य मुनेर्दर्शन कांक्षिणौ ।
४०३. सीतयानुगतौ वीरौ दूरादेवावतस्थतुः ॥

४०४. स प्रविश्य महात्मानं ऋषिं शिष्यगणैर्वृतम् ।
४०५. न्यवेदयत चात्मानं तस्मै लक्ष्मणपूर्वजः ॥

४०६. पुत्रौ दशरथस्यावां भगवन् रामलक्ष्मणौ ।
४०७. भार्या ममेयं वैदेही कल्याणी जनकात्मजा ।
४०८. मां चानुयाता विजनं तपोवनमनिन्दिता ॥

४०९. पित्रा प्रव्राज्यमानं मां सौमित्रिरनुजः प्रियः ।
४१०. अयमन्वगमद् भ्राता वनमेव दृढव्रतः ॥

४११. पित्रा नियुक्ता भगवन् प्रवेक्ष्यामस्तपोवनम् ।
४१२. धर्ममेव चरिष्यामस्तत्र मूलफलाशनाः ॥

४१३. मृगपक्षिभिरासीनो मुनिभिश्च समन्ततः ।
४१४. राममागतमभ्यर्च्य स्वागतेनाह तं मुनिः ॥

४१५. चिरस्य खलु काकुत्स्थ पश्यामि त्वामिहागतम् ।
४१६. श्रुतं तव मयाचेदं विवासनमकारणम् ॥

४१७. अवकाशो विविक्तोऽयं महानद्योः समागमे ।
४१८. पुण्यश्च रमणीयश्च वसत्विह भवान् सुखम् ॥

४१९. एवमुक्तस्तु वचनं भरद्वाजेन राघवः ।
४२०. प्रत्युवाच शुभं वाक्यं रामः सर्वहिते रतः ॥

४२१. भगवन्नित आसन्नः पौरजानपदो जनः ।
४२२. सुदर्शमिह मां प्रेक्ष्य मन्येऽहमिममाश्रमम् ।
४२३. आगमिष्यति वैदेहीं मां चापि प्रेक्षको जनः ॥

४२४. अनेन कारणेनाहमिह वासं न रोचये ।
४२५. एकान्ते पश्य भगवन्नाश्रमस्थानमुत्तमम् ।
४२६. रमेत यत्र वैदेही सुखार्हा जनकात्मजा ॥

४२७. तस्य प्रयागे रामस्य तं महर्षिमुपेयुषः ।
४२८. प्रपन्ना रजनी पुण्या चित्राः कथयतः कथाः ॥

४२९. रात्र्यां तु तस्यां व्युष्टायां भरद्वाजोऽब्रवीदिदम् ।
४३०. मधुमूलफलोपेतं चित्रकूटं व्रजेति ह ॥

murthygss@gmail.com

४३१. यावता चित्रकूटस्य नरः शृङ्गाण्यवेक्षते ।
४३२. कल्याणानि समाधत्ते न पापे कुरुते मनः ॥

४३३. सरित्प्रस्रवणप्रस्थान् दरीकन्दरनिर्दरान् ।
४३४. चरतः सीतया सार्धं नन्दिष्यति मनस्तव ॥

४३५. गङ्गायमुनयोः सन्धिमासाद्य मनुजर्षभौ ।
४३६. कालिन्दीमनुगच्छेतां नदीं पश्चान्मुखाश्रिताम् ॥

४३७. क्रोशमात्रं ततो गत्वा नीलं द्रक्ष्यथ काननम् ।
४३८. पलाशबदरीमिश्रं रम्यं वंशैश्च यामुनैः ॥

४३९. स पन्थाः चित्रकूटस्य गतः सुबहुशो मया ।
४४०. रम्यो मार्दवयुक्तश्च वनदावैर्विवर्जितः ॥

४४१. इति पन्थानमावेद्य महर्षिः सन्न्यवर्तत ॥

४४२. अथासाद्य तु कालिन्दीं शीघ्रस्रोतोवहां नदीम् ।
४४३. तौ काष्ठसङ्घातमथो चक्रतुः सुमहाप्लवम् ॥

४४४. तत्र श्रियमिवाचिन्त्यां रामो दाशरथिः प्रियाम् ।
४४५. ईषत् संलज्जमानां तामध्यारोपयत प्लवम् ॥

४४६. ततः प्रतेरतुर्यत्तौ वीरौ दशरथात्मजौ ॥

४४७. ते तीर्णाः प्लवमुत्सृज्य प्रस्थाय यमुनावनात् ।
४४८. श्यामं न्यग्रोधमासेदुः शीतलं हरितच्छदम् ॥

४४९. न्यग्रोधं तमुपागम्य वैदेही वाक्यमब्रवीत् ।
४५०. नमस्तेऽस्तु महावृक्ष पारयेन्मे पतिर्व्रतम् ।
४५१. इति सीताञ्जलिं कृत्वा पर्यगच्छद् वनस्पतिम् ॥

४५२. अवलोक्य ततः सीतामायाचन्तीमनिन्दिताम् ।
४५३. दयितां च विधेयां च रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥

४५४. सीतामादाय गच्छ त्वमग्रतो भरताग्रज ।
४५५. पृष्ठतोऽहं गमिष्यामि सायुधो द्विपदां वर ॥

४५६. यद्यत् फलं प्रार्थयते पुष्पं वा जनकात्मजा ।
४५७. तत्तत् प्रदद्या वैदेह्या यत्रास्या रमते मनः ॥

४५८. एकैकं पादपं गुल्मं लतां वा पुष्पशालिनीम् ।
४५९. अदृष्टपूर्वां पश्यन्ती रामं पप्रच्छ साबला ॥

४६०. रमणीयान् बहुविधान् पादपान् कुसुमोत्कटान् ।
४६१. सीतावचनसंरब्धः आनयामास लक्ष्मणः ॥

४६२. विहृत्य ते बर्हिणपूगनादिते
४६३. शुभे वने वानरवारणायुते ।
४६४. समं नदीवप्रमुपेत्य सम्मतम्
४६५. निवासमाजग्मुरदीनदर्शनाः ॥

४६६. अथ रात्र्यां व्यतीतायामवसुप्तमनन्तरम् ।
४६७. प्रबोधयामास शनैर्लक्ष्मणं रघुनन्दनः ॥

४६८. सौमित्रे शृणु वन्यानां वल्गु व्याहरतां स्वनम् ।
४६९. सम्प्रतिष्ठामहे कालः प्रस्थानस्य परन्तप ॥

४७०. स सुप्तः समये भ्रात्रा लक्ष्मणः प्रतिबोधितः ।
४७१. जहौ निद्रां च तन्द्रीं च प्रसक्तं च पथि श्रमम् ॥

४७२. ततस्तौ पादचारेण गच्छन्तौ सह सीतया ।
४७३. रम्यमासेदतुः शैलं चित्रकूटं मनोरमम् ॥

४७४. तं तु पर्वतमासाद्य नानापक्षिगणायुतम् ।
४७५. बहुमूलफलं रम्यं सम्पन्नं सरसोदकम् ।
४७६. ततोऽब्रवीन्महातेजा लक्ष्मणं लक्ष्मणाग्रजः ॥

४७७. लक्ष्मणानय दारूणि दृढानि च वराणि च ।
४७८. कुरुष्वावसथं सौम्य वासे मेऽभिरतं मनः ॥

४७९. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सौमित्रिर्विविधान् द्रुमान् ।
४८०. आजहार ततश्चक्रे पर्णशालामरिन्दमः ॥

४८१. तां निष्ठितां बद्धकटां दृष्ट्वा रामः सुदर्शनाम् ।
४८२. शुश्रूषमाणमेकाग्रमिदं वचनमब्रवीत् ॥

४८३. मृगं हत्वानय क्षिप्रं लक्ष्मणेह शुभेक्षण ।
४८४. कर्त्तव्यं वास्तुशमनं सौमित्रे चिरजीविभिः ॥

४८५. स लक्ष्मणः कृष्णमृगं हत्वा मेध्यं प्रतापवान् ।
४८६. अथ चिक्षेप सौमित्रिः समिद्धे जातवेदसि ॥

४८७. रामः स्नात्वा तु नियतो गुणवान् जप्यकोविदः ।
४८८. संग्रहेणाकरोत् सर्वान् मन्त्रान् सत्रावसानिकान् ॥

४८९. इष्ट्वा देवगणान् सर्वान् विवेशावसथं शुचिः ।
४९०. बभूव च मनोह्लादो रामस्यामिततेजसः ॥

४९१. अनेकनानामृगपक्षिसंकुले
४९२. विचित्रपुष्पस्तबकैर्द्रुमैर्युते ।
४९३. वनोत्तमे व्यालमृगानुनादिते
४९४. तदा विजह्रुः सुसुखं जितेन्द्रियाः ॥

॥२.८ मृते दशरथे भरतकृत-अभिषेक-अनङ्गीकरणम् ॥

१. अनुज्ञातः सुमन्त्रोऽथ योजयित्वा हयोत्तमान् ।
२. अयोध्यामेव नगरीं प्रययौ गाढदुर्मनाः ॥

३. सुमन्त्रमभियान्तं तं शतशोऽथ सहस्रशः ।
४. क्व राम इति पृच्छन्तः सूतमभ्यद्रवन्नराः ॥

५. ते तीर्णा इति विज्ञाय बाष्पपूर्णमुखा जनाः ।
६. अहो धिगिति निःश्वस्य हा रामेति च चुक्रुशुः ॥

७. दानयज्ञविवाहेषु समाजेषु महत्सु च ।
८. न द्रक्ष्यामः पुनर्जातु धार्मिकं राममन्तरा ॥

९. किं समर्थं जनस्यास्य किं प्रियं किं सुखावहम् ।
१०. इति रामेण नगरं पितृवत् परिपालितम् ॥

११. वातायनगतानां च स्त्रीणामन्वन्तरापणम् ।
१२. रामशोकाभितप्तानां शुश्राव परिदेवनम् ॥

१३. स राजमार्गमध्येन सुमन्त्रः पिहिताननः ।
१४. यत्र राजा दशरथस्तदेवोपययौ गृहम् ॥

१५. अभिगम्य तमासीनं नरेन्द्रमभिवाद्य च ।
१६. सुमन्त्रो रामवचनं यथोक्तं प्रत्यवेदयत् ॥

१७. स तूष्णीमेव तच्छ्रुत्वा राजा विभ्रान्तचेतनः ।
१८. मूर्च्छितो न्यपतद्भूमौ रामशोकाभिपीडितः ॥

१९. सुमित्रया तु सहिता कौसल्या पतितं पतिम् ।
२०. उत्थापयामास तदा वचनं चेदमब्रवीत् ॥

२१. इमं तस्य महाभाग दूतं दुष्करकारिणः ।
२२. वनवासादनुप्राप्तं कस्मान्न प्रतिभाषसे ॥

२३. देव यस्या भयाद्रामं नानुपृच्छसि सारथिम् ।
२४. नेह तिष्ठति कैकेयी विस्रब्धं प्रतिभाष्यताम् ॥

२५. सा तथोक्त्वा महाराजं कौसल्या शोकलालसा ।
२६. धरण्यां निपपाताशु बाष्पविप्लुतभाषिणी ॥

२७. प्रत्याश्वस्तो यदा राजा मोहात् प्रत्यागतः पुनः ।
२८. अश्रुपूर्णमुखं दीनमुवाच परमार्तवत् ॥

२९. क्व नु वत्स्यति धर्मात्मा किमशिष्यति राघवः ।
३०. भूमिपालात्मजो भूमौ शेते कथमनाथवत् ॥

३१. सुकुमार्या तपस्विन्या सुमन्त्र सह सीतया ।
३२. राजपुत्रौ कथं पादैरवरुह्य रथाद् गतौ ॥

३३. किमुवाच वचो रामः किमुवाच च लक्ष्मणः ।
३४. सुमन्त्र वनमासाद्य किमुवाच च मैथिली ॥

३५. आसितं शयितं भुक्तं सूत रामस्य कीर्तय ।
३६. जीविष्याम्यहमेतेन ययातिरिव साधुषु ॥

३७. इति सूतो नरेन्द्रेण चोदितः सज्जमानया ।
३८. उवाच वाचा राजानं सबाष्पपरिरब्धया ॥

३९. अब्रवीन्मां महाराज धर्ममेवानुपालयन् ।
४०. अञ्जलिं राघवः कृत्वा शिरसाभिप्रणम्य च ॥

४१. सूत मद्वचनात्तस्य तातस्य विदितात्मनः ।
४२. शिरसा वन्दनीयस्य वन्द्यौ पादौ महात्मनः ॥

४३. माता च मम कौसल्या कुशलं चाभिवादनम् ।
४४. अप्रमादं च वक्तव्या ब्रूयाश्चैनामिदं वचः ॥

४५. देवि देवस्य पादौ च देववत् परिपालय ।
४६. अभिमानं च मानं च त्यक्त्वा वर्तस्व मातृषु ॥

४७. कुमारे भरते वृत्तिर्वर्तितव्या च राजवत् ।
४८. अर्थज्येष्ठा हि राजानो राजधर्ममनुस्मर ॥

४९. भरतः कुशलं वाच्यो वाच्यो मद्वचनेन च ।
५०. सर्वास्वेव यथान्यायं वृत्तिं वर्तस्व मातृषु ॥

५१. अतिक्रान्तवया राजा मास्मैनं व्यवरोरुधः ।
५२. मातेव मम माता ते द्रष्टव्या पुत्रगर्धिनी ॥

५३. इत्येवं मां महाराज ब्रुवन्नेव महायशाः ।
५४. रामो राजीवताम्राक्षो भृशमश्रूण्यवर्तयत् ॥

५५. लक्ष्मणस्तु सुसंक्रुद्धो निःश्वसन् वाक्यमब्रवीत् ।
५६. केनायमपराधेन राजपुत्रो विवासितः ॥

५७. असमीक्ष्य समारब्धं विरुद्धं बुद्धिलाघवात् ।
५८. जनयिष्यति संक्रोशं राघवस्य विवासनम् ॥

लघुवाल्मीकीयम्

५९. अहं तावन्महाराजे पितृत्वं नोपलक्षये ।
६०. भ्राता भर्ता च बन्धुश्च पिता च मम राघवः ॥

६१. जानकी तु महाराज निःश्वसन्ती मनस्विनी ।
६२. भूतोपहतचित्तेव विष्ठिता विस्मिता स्थिता ॥

६३. अदृष्टपूर्वव्यसना राजपुत्री यशस्विनी ।
६४. तेन दुःखेन रुदती नैव मां किञ्चिदब्रवीत् ॥

६५. उद्वीक्ष्यमाणा भर्तारं मुखेन परिशुष्यता ।
६६. मुमोच सहसा बाष्पं मां प्रयान्तमुदीक्ष्य सा ॥

६७. सूतस्य वचनं श्रुत्वा वाचा परमदीनया ।
६८. बाष्पोपहतया राजा तं सूतमिदमब्रवीत् ॥

६९. कैकेय्या विनियुक्तेन पापाभिजनभावया ।
७०. मया न मन्त्रकुशलैर्वृद्धैः सह समर्थितम् ॥

७१. मयायमर्थः सम्मोहात् स्त्रीहेतोः सहसा कृतः ॥

७२. भवितव्यतया नूनमिदं वा व्यसनं महत् ।
७३. कुलस्यास्य विनाशाय प्राप्तं सूत यदृच्छया ॥

७४. सूत यद्यस्ति ते किञ्चिन्मया तु सुकृतं कृतम् ।
७५. त्वं प्रापयाशु मां रामं प्राणाः सन्त्वरयन्ति माम् ॥

७६. रामशोकमहाभोगः सीताविरहपारगः ।
७७. श्वसितोर्मिमहावर्तो बाष्पफेनजलाविलः ।
७८. बाहुविक्षेपमीनौघो विक्रन्दितमहास्वनः ।
७९. प्रकीर्णकेशशैवालः कैकेयीवडवामुखः ।
८०. ममाश्रुवेगप्रभवः कुब्जावाक्यमहाग्रहः ।
८१. वरवेलो नृशंसाया रामप्रव्राजनायतः ।
८२. यस्मिन् बत निमग्नोऽहं कौसल्ये राघवं विना ।
८३. दुस्तरो जीवता देवि मयायं शोकसागरः ॥

८४. इति विलपति पार्थिवे प्रणष्टे
८५. करुणतरं द्विगुणं च रामहेतोः ।
८६. वचनमनुनिशम्य तस्य देवी
८७. भयमगमत् पुनरेव राममाता ॥

८८. ततो भूतोपसृष्टेव वेपमाना पुनः पुनः ।
८९. धरण्यां गतसत्त्वेव कौसल्या सूतमब्रवीत् ॥

९०. नय मां यत्र काकुत्स्थः सीता यत्र च लक्ष्मणः ।
९१. तान् विना क्षणमप्यत्र जीवितुं नोत्सहे ह्यहम् ॥

९२. बाष्पवेगोपहतया स वाचा सज्जमानया ।
९३. इदमाश्वासयन् देवीं सूतः प्राञ्जलिरब्रवीत् ॥

९४. त्यज शोकञ्च मोहञ्च सम्भ्रमं दुःखजं तथा ।
९५. व्यवधूय च सन्तापं वने वत्स्यति राघवः ॥

९६. लक्ष्मणश्चापि रामस्य पादौ परिचरन् वने ।
९७. आराधयति धर्मज्ञः परलोकं जितेन्द्रियः ॥

९८. विजनेऽपि वने सीता वासं प्राप्य गृहेष्विव ।
९९. विस्रम्भं लभतेऽभीता रामे सन्यस्तमानसा ॥

१००. पथि पृच्छति वैदेही ग्रामाश्च नगराणि च ।
१०१. गतिं दृष्ट्वा नदीनां च पादपान् विविधानपि ॥

१०२. इदमेव स्मराम्यस्याः सहसैवोपजल्पितम् ।
१०३. कैकेयीसंश्रितं वाक्यं नेदानीं प्रतिभाति माम् ।
१०४. ध्वंसयित्वा तु तद्वाक्यं प्रमादात् पर्युपस्थितम् ।

murthygss@gmail.com

१०५. ह्लादनं वचनं सूतो देव्या मधुरमब्रवीत् ॥

१०६. अध्वना वातवेगेन सम्भ्रमेणातपेन च ।
१०७. न विगच्छति वैदेह्याश्चन्द्रांशुसदृशी प्रभा ॥

१०८. सदृशं शतपत्रस्य पूर्णचन्द्रोपमप्रभम् ।
१०९. वदनं तद्वदान्याया वैदेह्या न विकम्पते ॥

११०. गजं वा वीक्ष्य सिंहं वा व्याघ्रं वा वनमाश्रिता ।
१११. नाहारयति सन्त्रासं बाहू रामस्य संश्रिता ॥

११२. तथापि सूतेन सुयुक्तवादिना
११३. निवार्यमाणा सुतशोककर्शिता ।
११४. न चैव देवी विरराम कूजितात्
११५. प्रियेति पुत्रेति च राघवेति च ॥

११६. कौसल्या रुदती सीता भर्तारमिदमब्रवीत् ।
११७. कथं नरवरश्रेष्ठ पुत्रौ तौ सह सीतया ।
११८. दुःखितौ सुखसंवृद्धौ वने दुःखं सहिष्यतः ॥

११९. पद्मवर्णं सुकेशान्तं पद्मनिःश्वासमुत्तमम् ।
१२०. कदा द्रक्ष्यामि रामस्य वदनं पुष्करेक्षणम् ॥

१२१. यदि पञ्चदशे वर्षे राघवः पुनरेष्यति ।
१२२. जह्याद् राज्यं च कोशं च भरतेनोपभुज्यते ॥

१२३. भोजयन्ति किल श्राद्धे केचित् स्वानेव बान्धवान्
।
१२४. ततः पश्चात् समीक्षन्ते कृतकार्या द्विजोत्तमान् ॥

१२५. तत्र ये गुणवन्तश्च विद्वांसश्च द्विजातयः ।
१२६. न पश्चात्तेऽभिमन्यन्ते सुधामपि सुरोपमाः ॥

१२७. हविराज्यं पुरोडाशः कुशा यूपाश्च खादिराः ।
१२८. नैतानि यातयामानि कुर्वन्ति पुनरध्वरे ॥

१२९. तथा ह्यात्तमिदं राज्यं हृतसारां सुरामिव ।
१३०. नाभिमन्तुमलं रामो नष्टसोममिवाध्वरम् ॥

१३१. गतिरेका पतिर्नार्या द्वितीया गतिरात्मजः ।
१३२. तृतीया ज्ञातयो राजन्श्चतुर्थी नेह विद्यते ॥

१३३. तत्र त्वं चैव मे नास्ति रामश्च वनमाश्रितः ।
१३४. न वनं गन्तुमिच्छामि सर्वथा निहता त्वया ॥

१३५. हतं त्वया राज्यमिदं सराष्ट्रम्
१३६. हतस्तथात्मा सह मन्त्रिभिश्च ।
१३७. हता सपुत्रास्मि हताश्च पौराः
१३८. सुतश्च भार्या च तव प्रहृष्टौ ॥

१३९. एवं तु क्रुद्धया राजा राममात्रा सशोकया ।
१४०. श्रावितः परुषं वाक्यं कौसल्यामाह भूपतिः ॥

१४१. प्रसादये त्वां कौसल्ये रचितोऽयं मयाञ्जलिः ।
१४२. वत्सला चानृशंसा च त्वं हि नित्यं परेष्वपि ॥

१४३. भर्त्ता तु खलु नारीणां गुणवान् निर्गुणोऽपि वा ।
१४४. धर्मं विमृशमानानां प्रत्यक्षं देवि दैवतम् ॥

१४५. सा त्वं धर्मपरा नित्यं दृष्टलोकपरावरा ।
१४६. नार्हसे विप्रियं वक्तुं दुःखितापि सुदुःखितम् ॥

१४७. तद्वाक्यं करुणं राज्ञः श्रुत्वा दीनस्य भाषितम् ।
१४८. कौसल्या व्यसृजद् बाष्पं प्रणालीव नवोदकम् ॥

१४९. सा मूर्ध्नि बद्ध्वा रुदती राज्ञः पद्ममिवाञ्जलिम् ।
१५०. सम्भ्रमादब्रवीत् त्रस्ता त्वरमाणाक्षरं वचः ॥

१५१. प्रसीद शिरसा याचे भूमौ निपतितास्मि ते ।
१५२. याचितास्मि हता देव हन्तव्याहं न हि त्वया ॥

१५३. नैषा हि सा स्त्री भवति श्लाघनीयेन धीमता ।
१५४. उभयोर्लोकयोर्वीर पत्या या सम्प्रसाद्यते ॥

१५५. जानामि धर्मं धर्मज्ञ त्वां जाने सत्यवादिनम् ।
१५६. पुत्रशोकार्त्तया तत्तु मया किमपि भाषितम् ॥

१५७. शोको नाशयते धैर्यं शोको नाशयते श्रुतम् ।
१५८. शोको नाशयते सर्वं नास्ति शोकसमो रिपुः ॥

१५९. शक्य आपतितः सोढुं प्रहारो रिपुहस्ततः ।
१६०. सोढुमापतितः शोकः सुसूक्ष्मोऽपि न शक्यते ॥

१६१. वनवासाय रामस्य पञ्चरात्रोऽद्य गण्यते ।
१६२. यः शोकहतहर्षायाः पञ्चवर्षोपमो मम ॥

१६३. तथा प्रसादितो वाक्यैर्देव्या कौसल्यया नृपः ।
१६४. शोकेन च समाक्रान्तो निद्राया वशमेयिवान् ॥

१६५. प्रतिबुद्धो मुहूर्तेन शोकोपहतचेतनः ।
१६६. कौसल्यां पुत्रशोकार्तामिदं वचनमब्रवीत् ॥

१६७. यदाचरति कल्याणि शुभं वा यदि वाशुभम् ।
१६८. तदेव लभते भद्रे कर्ता कर्मजमात्मनः ॥

१६९. कश्चिदाम्रवणं छित्त्वा पलाशान्श्च निषिञ्चति ।
१७०. पुष्पं दृष्ट्वा फले गृध्नुः स शोचति फलागमे ॥

१७१. लब्धशब्देन कौसल्ये कुमारेण धनुष्मता ।
१७२. कुमारः शब्दवेधीति मया पापमिदं कृतम् ॥

१७३. देव्यनूढा त्वमभवो युवराजो भवाम्यहम् ।
१७४. ततः प्रावृडनुप्राप्ता मदकामविवर्धिनी ॥

१७५. तस्मिन्नतिसुखे काले धनुष्मानिषुमान् रथी ।
१७६. व्यायामकृतसंकल्पः सरयूमन्वगां नदीम् ॥

१७७. निपाने महिषं रात्रौ गजं वाभ्यागतं नदीम् ।
१७८. अन्यं वा श्वापदं कञ्चिज्जिघांसुरजितेन्द्रियः ॥

१७९. अथान्धकारे त्वश्रौषं जले कुम्भस्य पूर्यतः ।
१८०. अचक्षुर्विषये घोषं वारणस्येव नर्दतः ॥

१८१. ततोऽहं शरमुद्धृत्य दीप्तमाशीविषोपमम् ।
१८२. शब्दं प्रति गजप्रेप्सुरभिलक्ष्य त्वपातयम् ॥

१८३. तस्मिन्निपतिते बाणे वागभूत्तत्र मानुषी ।
१८४. हा हेति पततस्तोये बाणाभिहतमर्मणः ॥

१८५. तस्याहं करुणं श्रुत्वा निशि लालपतो बहु ।
१८६. तं देशमहमागम्य दीनसत्त्वः सुदुर्मनाः ।
१८७. अपश्यमिषुणा तीरे सरय्वास्तापसं हतम् ।
१८८. अवकीर्णजटाभारं प्रविद्धकलशोदकम् ।
१८९. पांसुशोणितदिग्धाङ्गं शयानं शल्यपीडितम् ॥

१९०. स मामुद्वीक्ष्य नेत्राभ्यां त्रस्तमस्वस्थचेतसम् ।
१९१. इत्युवाच ततः क्रूरं दिधक्षन्निव तेजसा ॥

१९२. किं तवापकृतं राजन् वने निवसता मया ।
१९३. जिहीर्षुरंभो गुर्वर्थं यदहं ताडितस्त्वया ॥

१९४. एकेन खलु बाणेन मर्मण्यभिहते मयि ।
१९५. द्वावन्धौ निहतौ वृद्धौ माता जनयिता च मे ॥

१९६. तौ कथं दुर्बलावन्धौ मत्प्रतीक्षौ पिपासितौ ।
१९७. चिरमाशाकृतां तृष्णां कष्टां सन्धारयिष्यतः ॥

१९८. पितुस्त्वमेव मे गत्वा शीघ्रमाचक्ष्व राघव ।
१९९. न त्वामनुदहेत् क्रुद्धो वनं वह्निरिवैधितः ॥

२००. विशल्यं कुरु मे राजन् मर्म मे निशितः शरः ।
२०१. रुणद्धि मृदु सोत्सेधं तीरमम्बुरयो यथा ॥

२०२. न द्विजातिरहं राजन् माभूत्ते मनसो व्यथा ।
२०३. शूद्रायामस्मि वैश्येन जातो जनपदाधिप ॥

२०४. इतीव वदतः कृच्छ्राद्बाणाभिहतमर्मणः ।
२०५. तस्यत्वानम्यमानस्य तं बाणमहमुद्धरम् ॥

२०६. स मामुद्वीक्ष्य सन्त्रस्तो जहौ प्राणान्स्तपोधनः ॥

२०७. तदज्ञानान्महत्पापं कृत्वाहं संकुलेन्द्रियः ।
२०८. शोकोपहतचित्तश्च भयसन्त्रस्तचेतनः ।
२०९. तच्चाश्रमपदं गत्वा भूयः शोकमहं गतः ॥

२१०. पदशब्दं तु मे श्रुत्वा मुनिवाक्यमभाषत ।
२११. किं चिरायसि मे पुत्र पानीयं क्षिप्रमानय ॥

२१२. यन्निमित्तमिदं तात सलिले क्रीडितं त्वया ।
२१३. उत्कण्ठिता ते मातेयं प्रविश क्षिप्रमाश्रमम् ॥

२१४. यद्व्यलीकं कृतं पुत्र मात्रा ते यदि वा मया ।
२१५. न तन्मनसि कर्तव्यं त्वया तात तपस्विना ॥

२१६. त्वं गतिस्त्वगतीनां च चक्षुस्त्वं हीनचक्षुषाम् ।
२१७. समासक्तास्त्वयि प्राणाः किं त्वं नो नाभिभाषसे ॥

२१८. मनसः कर्मचेष्टाभिरभिसंस्तभ्य वाग्बलम् ।
२१९. आचचक्षे त्वहं तस्मै पुत्रव्यसनजं भयम् ॥

२२०. क्षत्रियोऽहं दशरथो नाहं पुत्रो महात्मनः ।
२२१. भगवंश्चापहस्तोऽहं सरयूतीरमागतः ॥

२२२. तत्र श्रुतो मया शब्दो जले कुम्भस्य पूर्यतः ।
२२३. द्विपोऽयमिति मत्वायं मया गजजिघांसुना ।
२२४. विसृष्टोऽम्भसि नाराचस्ततस्ते निहतः सुतः ॥

२२५. स तच्छ्रुत्वा वचः क्रूरं मयोक्तमघशंसिना ।
२२६. मामुवाच महातेजाः कृताञ्जलिमुपस्थितम् ॥

२२७. यद्येतदशुभं कर्म न त्वं मे कथयेः स्वयम् ।
२२८. फलेन्मूर्द्धा स्म ते राजन् सद्यः शतसहस्रधा ॥

२२९. अज्ञानाद् हि कृतं यस्मादिदं तेनैव जीवसि ।
२३०. अपि ह्यद्य कुलं न स्यादिक्ष्वाकूणां कुतो भवान् ॥

२३१. नय नौ नृप तं देशमिति मां चाभ्यभाषत ।
२३२. अद्य तं द्रष्टुमिच्छावः पुत्रं पश्चिमदर्शनम् ॥

२३३. अथाहमेकस्तं देशं नीत्वा तौ भृशदुःखितौ ।
२३४. अस्पर्शयदहं पुत्रं तं मुनिं सह भार्यया ॥

२३५. तौ पुत्रमात्मनः स्पृष्ट्वा तमासाद्य तपस्विनौ ।
२३६. निपेततुः शरीरेऽस्य पिता चास्येदमब्रवीत् ॥

२३७. नाभिवादयसे माद्य न च मामभिभाषसे ।
२३८. न त्वहं ते प्रियं पुत्र मातरं पश्य धार्मिक ।
२३९. किन्नु नालिङ्गसे पुत्र सुकुमार वचो वद ॥

२४०. उभावपि च शोकार्तावनाथौ कृपणौ वने ।
२४१. क्षिप्रमेव गमिष्यावस्त्वया हीनौ यमक्षयम् ॥

२४२. अपापोऽसि यदा पुत्र निहतः पापकर्मणा ।
२४३. तेन सत्येन गच्छाशु ये लोकाः शस्त्रयोधिनाम् ॥

२४४. एवं स कृपणं तत्र पर्यदेवयतासकृत् ।
२४५. ततोऽस्मै कर्तुमुदकं प्रवृत्तः सह भार्यया ॥

२४६. स तु दिव्येन रूपेण मुनिपुत्रः स्वकर्मभिः ।
२४७. स्वर्गमध्यारुहत् क्षिप्रं शक्रेण सह धर्मवित् ॥

२४८. स कृत्वा तूदकं तूर्णं तापसः सह भार्यया ।
२४९. मामुवाच महातेजाः कृताञ्जलिमुपस्थितम् ॥

२५०. पुत्रव्यसनजं दुःखं यदेतन् मम साम्प्रतम् ।
२५१. एवं त्वं पुत्रशोकेन राजन् कालं करिष्यसि ॥

२५२. एवं शापं मयि न्यस्य विलप्य करुणं बहु ।
२५३. चितामारोप्य देहं तन्मिथुनं स्वर्गमभ्ययात् ॥

२५४. तस्यायं कर्मणो देवि विपाकः समुपस्थितः ।
२५५. यदहं पुत्रशोकेन सन्त्यक्षाम्यद्य जीवितम् ॥

२५६. चक्षुर्भ्यां त्वां न पश्यामि कौसल्ये साधु मां स्पृश ।
२५७. इत्युक्त्वा स रुदन्त्रस्तो भार्यामाह च भूमिपः ॥

२५८. कौसल्ये चित्तमोहेन हृदयं सीदतीव मे ।
२५९. वेदये न च संयुक्तान् शब्दस्पर्शरसानहम् ॥

२६०. हा राघव महाबाहो हा ममायासनाशन ।
२६१. हा पितृप्रिय मे नाथ हाद्य क्वासि गतः सुत ॥

२६२. इति रामस्य मातुश्च सुमित्रायाश्च सन्निधौ ।
२६३. राजा दशरथः शोचन् जीवितान्तमुपागमत् ॥

२६४. अथ रात्र्यां व्यतीतायां प्रातरेवापरेऽहनि ।
२६५. वन्दिनः पर्युपातिष्ठन् तत् पार्थिवनिवेशनम् ॥

२६६. राजानं स्तुवतां तेषामुदात्ताभिहिताशिषाम् ।
२६७. प्रासादाभोगविस्तीर्णः स्तुतिशब्दो ह्यवर्तत ॥

२६८. हरिचन्दनसम्पृक्तमुदकं काञ्चनैर्घटैः ।
२६९. आनिन्युः स्नानशिक्षाज्ञा यथाकालं यथाविधि ॥

२७०. मङ्गलालम्भनीयानि प्राशनीयान्युपस्करान् ।
२७१. उपनिन्युस्तथाप्यन्याः कुमारीबहुलाः स्त्रियः ॥

२७२. अथ याः कोसलेन्द्रस्य शयनं प्रत्यनन्तराः ।
२७३. ताः स्त्रियस्तु समागम्य भर्तारं प्रत्यबोधयन् ॥

२७४. ताः स्त्रियः स्वप्नशीलज्ञाश्चेष्टासञ्चलनादिषु ।
२७५. ता वेपथुपरीताश्च राज्ञः प्राणेषु शङ्किताः ॥

२७६. कौसल्या च सुमित्रा च पुत्रशोकपराजिते ।
२७७. प्रसुप्ते न प्रबुध्येते यथाकालसमन्विते ॥

२७८. ते च दृष्ट्वा तथा सुप्ते उभे देव्यौ च तं नृपम् ।
२७९. सुप्तमेवोद्गतप्राणमन्तःपुरमदृश्यत ॥

२८०. ततः प्रचुक्रुशुर्दीनाः सस्वरं ता वराङ्गनाः ।
२८१. करेणव इवारण्ये स्थानप्रच्युतयूथपाः ॥

२८२. तासामाक्रन्दशब्देन सहसोद्गतचेतने ।
२८३. कौसल्या च सुमित्रा च त्यक्तनिद्रे बभूवतुः ॥

२८४. कौसल्या च सुमित्रा च दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च पार्थिवम् ।
२८५. हा नाथेति परिक्रुश्य पेततुर्धरणीतले ॥

२८६. ततः सर्वा नरेन्द्रस्य कैकेयीप्रमुखाः स्त्रियः ।
२८७. रुदन्त्यः शोकसन्तप्ता निपेतुर्गतचेतनाः ॥

२८८. तमग्निमिव संशान्तं अम्बुहीनमिवार्णवम् ।
२८९. हतप्रभमिवादित्यं स्वर्गस्थं प्रेक्ष्य पार्थिवम् ।
२९०. कौसल्या बाष्पपूर्णाक्षी विविधं शोककर्शिता ।
२९१. उपगृह्य शिरो राज्ञः कैकेयीं प्रत्यभाषत ॥

२९२. सकामा भव कैकेयि भुङ्क्ष्व राज्यमकण्टकम् ।
२९३. त्यक्त्वा राजानमेकाग्रा नृशंसे दुष्टचारिणि ॥

२९४. विहाय मां गतो रामो भर्ता च स्वर्गतो मम ।
२९५. विपथे सार्थहीनेव नाहं जीवितुमुत्सहे ॥

२९६. साहमद्यैव दिष्टान्तं गमिष्यामि पतिव्रता ।
२९७. इदं शरीरमालिङ्ग्य प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ॥

२९८. तां ततः सम्परिष्वज्य विलपन्तीं तपस्विनीम् ।
२९९. व्यपनीय सुदुःखार्तां कौसल्यां व्यावहारिकाः ।
३००. तैलद्रोण्यामथामात्याः ततो रक्षन्ति भूमिपम् ॥

३०१. तैलद्रोण्यां तु सचिवैः शायितं तं नराधिपम् ।
३०२. हा मृतोऽयमिति ज्ञात्वा स्त्रियस्ताः पर्यदेवयन् ॥

३०३. निशा चन्द्रविहीनेव स्त्रीव भर्तृविवर्जिता ।
३०४. पुरी नाराजतायोध्या हीना राज्ञा महात्मना ॥

३०५. गते तु शोकात् त्रिदिवं नराधिपे
३०६. महीतलस्थासु नृपाङ्गनासु च ।
३०७. निवृत्तचारः सहसा गतो रविः
३०८. प्रवृत्तचारा रजनी ह्युपस्थिता ॥

३०९. व्यतीतायां तु शर्वर्यामादित्यस्योदये ततः ।
३१०. समेत्य राजकर्तारः पृथग्वाचमुदीरयन् ।
३११. वसिष्ठमेवाभिमुखाः श्रेष्ठं राजपुरोहितम् ॥

३१२. अतीता शर्वरी दुःखं या नो वर्षशतोपमा ।
३१३. अस्मिन् पञ्चत्वमापन्ने पुत्रशोकेन पार्थिवे ॥

३१४. स्वर्गतश्च महाराजो रामश्चारण्यमाश्रितः ।
३१५. लक्ष्मणश्चापि तेजस्वी रामेणैव गतः सह ॥

३१६. इक्ष्वाकूणामिहाद्यैव कश्चिद्राजा विधीयताम् ।
३१७. अराजकं हि नो राष्ट्रं न विनाशमवाप्नुयात् ॥

३१८. नाराजके जनपदे विद्युन्माली महास्वनः ।
३१९. अभिवर्षति पर्जन्यो महीं दिव्येन वारिणा ॥

३२०. नाराजके पितुः पुत्रो भार्या वा वर्तते वशे ।
३२१. नाराजके जनपदे यज्ञशीला द्विजातयः ।
३२२. सत्राण्यन्वासते दान्ता ब्राह्मणाः संशितव्रताः ॥

३२३. नाराजके जनपदे उद्यानानि समागताः ।
३२४. नरा निर्यान्त्यरण्यानि नारीभिः सह कामिनः ॥

३२५. नाराजके जनपदे धनवन्तः सुरक्षिताः ।
३२६. शेरते विवृतद्वाराः कृषिगोरक्षजीविनः ॥

३२७. नाराजके जनपदे शरान् सततमस्यताम् ।
३२८. श्रूयते तलनिर्घोष इष्वस्त्राणामुपासने ॥

३२९. नाराजके जनपदे वणिजो दूरगामिनः ।
३३०. गच्छन्ति क्षेममध्वानं बहुपण्यसमाचिताः ॥

३३१. नाराजके जनपदे स्वकं भवति कस्यचित् ।
३३२. मत्स्या इव नरा नित्यं भक्षयन्ति परस्परम् ॥

३३३. ये हि सम्भिन्नमर्यादा नास्तिकाश्छिन्नसंशयाः ।
३३४. तेऽपि भावाय कल्पन्ते राजदण्डनिपीडिताः ॥

३३५. यथा ह्यनुदका नद्यो यथा वाप्यतृणं वनम् ।
३३६. अगोपाला यथा गावः तथा राष्ट्रमराजकम् ॥

३३७. राजा सत्यञ्च धर्मश्च राजा कुलवतां कुलम् ।
३३८. राजा माता पिता चैव राजा हितकरो नृणाम् ॥

३३९. स नः समीक्ष्य द्विजवर्य वृत्तम्
३४०. नृपं विना राज्यमरण्यभूतम् ।
३४१. कुमारमिक्ष्वाकुसुतं वदान्यम्
३४२. त्वमेव राजानमिहाभिषिञ्च ॥

३४३. तेषां हि वचनं श्रुत्वा वसिष्ठः प्रत्युवाच ह ।
३४४. यदसौ मातुलकुले पुरे राजगृहे सुखी ।
३४५. भरतो वसति भ्रात्रा शत्रुघ्नेन समन्वितः ।
३४६. तच्छीघ्रं जवना दूता गच्छन्तु त्वरितैर्हयैः ॥

३४७. पुरं राजगृहं गत्वा शीघ्रं शीघ्रजवैर्हयैः ।
३४८. त्यक्तशोकैरिदं वाच्यः शासनाद् भरतो मम ॥

३४९. पुरोहितस्त्वां कुशलं प्राह सर्वे च मन्त्रिणः ।
३५०. त्वरमाणश्च निर्याहि कृत्यमात्ययिकं मया ॥

३५१. मा चास्मै प्रोषितं रामं मा चास्मै पितरं मृतम् ।
३५२. भवन्तः शंसिषुर्गत्वा राघवाणामिमं क्षयम् ॥

३५३. कौशेयानि च वस्त्राणि भूषणानि वराणि च ।
३५४. क्षिप्रमादाय राज्ञश्च भरतस्य च गच्छत ॥

३५५. ततः प्रास्थानिकं कृत्वा कार्यशेषमनन्तरम् ।
३५६. वसिष्ठेनाभ्यनुज्ञाता दूताः सन्त्वरिता ययुः ॥

३५७. भर्तुः प्रियार्थं कुलरक्षणार्थम्
३५८. भर्तुश्च वंशस्य परिग्रहार्थम् ।
३५९. अहेडमानास्त्वरया स्म दूता
३६०. रात्र्यां तु ते तत्पुरमेव याताः ॥

३६१. यामेव रात्रिं ते दूताः प्रविशन्ति स्म तां पुरीम् ।
३६२. भरतेनापि तां रात्रिं स्वप्नो दृष्टोऽयमप्रियः ॥

३६३. व्युष्टामेव तु तां रात्रिं दृष्ट्वा तं स्वप्नमप्रियम् ।
३६४. पुत्रो राजाधिराजस्य सुभृशं पर्यतप्यत ॥

३६५. तप्यमानं समाज्ञाय वयस्याः प्रियवादिनः ।
३६६. आयासं हि विनेष्यन्तः सभायां चक्रिरे कथाः ॥

३६७. स तैर्महात्मा भरतः सखिभिः प्रियवादिभिः ।
३६८. गोष्ठीहास्यानि कुर्वद्भिः न प्राहृष्यत राघवः ॥

३६९. तमब्रवीत् प्रियसखो भरतं सखिभिर्वृतम् ।
३७०. सुहृद्भिः पर्युपासीनः किं सखे नानुमोदसे ॥

३७१. एवं ब्रुवाणं सुहृदं भरतः प्रत्युवाच ह ।
३७२. स्वप्ने पितरमद्राक्षं मलिनं मुक्तमूर्धजम् ।
३७३. पतन्तमद्रिशिखरात् कलुषे गोमयह्रदे ॥

३७४. त्वरमाणश्च धर्मात्मा रक्तमाल्यानुलेपनः ।
३७५. रथेन खरयुक्तेन प्रयातो दक्षिणामुखः ॥

३७६. नरो यानेन यः स्वप्ने खरयुक्तेन याति हि ।
३७७. अचिरात्तस्य धूमाग्रं चितायां सम्प्रदृश्यते ॥

३७८. एतन्निमित्तं दीनोऽहं तन्न वः प्रतिपूजये ।
३७९. शुष्यतीव च मे कण्ठो न स्वस्थमिव मे मनः ॥

३८०. भरते ब्रुवति स्वप्नं दूतास्ते क्लान्तवाहनाः ।
३८१. प्रविश्यासह्यपरिघं रम्यं राजगृहं पुरम् ।
३८२. समागम्य तु राज्ञा च राजपुत्रेण चार्चिताः ।
३८३. राज्ञः पादौ गृहीत्वा तु तमूचुर्भरतं वचः ॥

३८४. पुरोहितस्त्वां कुशलं प्राह सर्वे च मन्त्रिणः ।
३८५. त्वरमाणश्च निर्याहि कृत्यमात्ययिकं त्वया ॥

३८६. इमानि च महार्हाणि वस्त्राण्याभरणानि च ।
३८७. प्रतिगृह्य विशालाक्ष मातुलस्य च दापय ॥

३८८. प्रतिगृह्य तु तत्सर्वं स्वनुरक्तः सुहृज्जने ।
३८९. दूतानुवाच भरतः कामैः सम्प्रतिपूज्य तान् ॥

३९०. कच्चित् सुकुशली राजा पिता दशरथो मम ।
३९१. कच्चिच्चारोगता रामे लक्ष्मणे च महात्मनि ॥

३९२. आर्या च धर्मनिरता धर्मज्ञा धर्मदर्शिनी ।
३९३. अरोगा चापि कौसल्या माता रामस्य धीमतः ॥

३९४. कच्चित् सुमित्रा धर्मज्ञा जननी लक्ष्मणस्य या ।
३९५. शत्रुघ्नस्य च वीरस्य सारोगा चापि मध्यमा ॥

३९६. आत्मकामा सदा चण्डी क्रोधना प्राज्ञमानिनी ।
३९७. अरोगा चापि मे माता कैकेयी किमुवाच ह ॥

३९८. कुशलास्ते नरव्याघ्र येषां कुशलमिच्छसि ।
३९९. श्रीश्च त्वां वृणुते पद्मा युज्यतां चापि ते रथः ॥

४००. बभूव ह्यस्य हृदये चिन्ता सुमहती तदा ।
४०१. त्वरया चापि दूतानां स्वप्नस्यापि च दर्शनात् ॥

४०२. स मातामहमापृच्छ्य मातुलं च युधाजितम् ।
४०३. रथमारुह्य भरतः शत्रुघ्नसहितो ययौ ॥

४०४. तस्मै हस्त्युत्तमान् चित्रान् कम्बलानजिनानि च ।
४०५. अभिसत्कृत्य कैकेयो भरताय धनं ददौ ॥

४०६. अन्तःपुरेऽतिसंवृद्धान् व्याघ्रवीर्यबलान्वितान् ।
४०७. दंष्ट्रायुधान् महाकायान् शुनश्चोपायनं ददौ ॥

४०८. स दत्तं केकयेन्द्रेण धनं तन्नाभ्यनन्दत ।
४०९. भरतः केकयीपुत्रो गमनत्वरया तदा ॥

४१०. स प्राङ्मुखो राजगृहादभिनिर्याय राघवः ।

४११. यमुनां प्राप्य सन्तीर्णो बलमाश्वासयत्तदा ॥

४१२. शीतीकृत्य तु गात्राणि क्लान्तानाश्वास्य वाजिनः
।
४१३. तत्र स्नात्वा च पीत्वा च प्रायादादाय चोदकम् ॥

४१४. स गङ्गां प्राग्वटे तीर्त्वा विनते गोमतीं नदीम् ।
४१५. कलिङ्गनगरे चापि प्राप्य सालवनं तदा ।
४१६. भरतः क्षिप्रमागच्छत् सुपरिश्रान्तवाहनः ॥

४१७. वनं च समतीत्यशु शर्वर्यामरुणोदये ।
४१८. अयोध्यां मनुना राज्ञा निर्मितां सन्ददर्श ह ॥

४१९. तां पुरीं पुरुषव्याघ्रः सप्तरात्रोषितः पथि ।
४२०. अयोध्यामग्रतो दृष्ट्वा सारथिं वाक्यमब्रवीत् ॥

४२१. अरण्यभूतेव पुरी सारथे प्रतिभाति मे ।
४२२. नह्यत्र यानैर्दृश्यन्ते न गजैर्नच वाजिभिः ।
४२३. निर्यान्तो वाभियान्तो वा नरमुख्या यथापुरम् ॥

४२४. चन्दनागुरुसम्पृक्तो धूपसम्मूर्च्छितोऽमलः ।
४२५. प्रवाति पवनः श्रीमान् किन्नु नाद्य यथापुरम् ॥

४२६. भेरीमृदङ्गवीणानां कोणसङ्घट्टितः पुनः ।
४२७. किमद्य शब्दो विरतः सदाऽदीनगतिः पुरा ॥

४२८. किमहं त्वरयानीतः कारणेन विनानघ ।
४२९. अशुभाशंकि हृदयं शीलं च पततीव मे ॥

४३०. सम्मार्जनविहीनानि परुषाण्युपलक्षये ।
४३१. असंयतकवाटानि श्रीविहीनानि सर्वशः ॥

४३२. अपेतमाल्यशोभान्यप्यसम्मृष्टाजिराणि च ।
४३३. देवागाराणि शून्यानि न चाभान्ति यथापुरम् ॥

४३४. सर्वथा कुशलं सूत दुर्लभं मम बन्धुषु ॥

४३५. इत्येवमुक्त्वा भरतः सूतं तं दीनमानसः ।
४३६. तान्यरिष्टान्ययोध्यायां प्रेक्ष्य राजगृहं ययौ ॥

४३७. अपश्यन्स्तु ततस्तत्र पितरं पितुरालये ।
४३८. जगाम भरतो द्रष्टुं मातरं मातुरालये ॥

४३९. अनुप्राप्तं तु तं दृष्ट्वा कैकेयी प्रोषितं सुतम् ।
४४०. उत्पपात तदा हृष्टा त्यक्त्वा सौवर्णमासनम् ॥

४४१. स प्रविश्यैव धर्मात्मा स्वगृहं श्रीविवर्जितम् ।
४४२. भरतः प्रतिजग्राह जनन्याश्चरणौ शुभौ ॥

४४३. सा तं मूर्द्धन्युपाघ्राय परिष्वज्य यशस्विनम् ।
४४४. अङ्के भरतमारोप्य प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥

४४५. अद्य ते कतिचिद्रात्र्यश्च्युतस्यार्यकवेश्मनः ।
४४६. अपि नाध्वश्रमः शीघ्रं रथेनापततस्तव ॥

४४७. आर्यकस्ते सुकुशली युधाजिन्मातुलस्तव ।
४४८. प्रवासाच्च सुखं पुत्र सर्वं मे वक्तुमर्हसि ॥

४४९. एवं पृष्टस्तु कैकेय्या प्रियं पार्थिवनन्दनः ।
४५०. आचष्ट भरतः सर्वं मात्रे राजीवलोचनः ॥

४५१. राजवाक्यहरैर्दूतैस्त्वर्यमाणोऽहमागतः ।
४५२. यदहं प्रष्टुमिच्छामि तदम्बा वक्तुमर्हति ॥

४५३. राजा भवति भूयिष्ठमिहाम्बाया निवेशने ।
४५४. तमहं नाद्य पश्यामि द्रष्टुमिच्छन्निहागतः ॥

४५५. तं प्रत्युवाच कैकेयी प्रियवद् घोरमप्रियम् ।
४५६. अजानन्तं प्रजानन्ती राज्यलोभेन मोहिता ॥

४५७. या गतिः सर्वभूतानां तां गतिं ते पिता गतः ।
४५८. राजा महात्मा तेजस्वी यायजूकः सतां गतिः ॥

४५९. तच्छ्रुत्वा भरतो वाक्यं धर्माभिजनवान् शुचिः ।
४६०. पपात सहसा भूमौ पितृशोकबलार्दितः ॥

४६१. ततः शोकेन संवीतः पितुर्मरणदुःखितः ।
४६२. विललाप महातेजा भ्रान्ताकुलितचेतनः ॥

४६३. स रुदित्वा चिरं कालं भूमौ विपरिवृत्य च ।
४६४. जननीं प्रत्युवाचेदं शोकैर्बहुभिरावृतः ॥

४६५. अम्ब केनात्यगाद्राजा व्याधिना मय्यनागते ।
४६६. धन्या रामादयः सर्वे यैः पिता संस्कृतः स्वयम् ॥

४६७. न नूनं मां महाराजः प्राप्तं जानाति कीर्तिमान् ।
४६८. उपजिघ्रेद्धि मां मूर्ध्नि तातः सन्नम्य सत्वरम् ॥

४६९. धर्मविद् धर्मनित्यश्च सत्यसन्धो दृढव्रतः ।
४७०. आर्यः किमब्रवीद्राजा पिता मे सत्यविक्रमः ॥

४७१. पश्चिमं साधु सन्देशमिच्छामि श्रोतुमात्मनः ॥

४७२. इति पृष्टा यथातत्त्वं कैकेयी वाक्यमब्रवीत् ।
४७३. रामेति राजा विलपन् हा सीते लक्ष्मणेति च ।
४७४. स महात्मा परं लोकं गतो गतिमतां वरः ॥

४७५. इमां तु पश्चिमां वाचं व्याजहार पिता तव ।
४७६. सिद्धार्थास्तु नरा राममागतं सीतया सह ।
४७७. लक्ष्मणं च महाबाहुं द्रक्ष्यन्ति पुनरागतम् ॥

४७८. तच्छ्रुत्वा विषसादैव द्वितीयाप्रियशंसनात् ।
४७९. विषण्णवदनो भूत्वा भूयः पप्रच्छ मातरम् ॥

४८०. क्व चेदानीं स धर्मात्मा कौसल्यानन्दवर्धनः ।
४८१. लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च समं गतः ॥

४८२. तथा पृष्टा यथातत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ।
४८३. मातास्य युगपद्वाक्यं विप्रियं प्रियशङ्कया ॥

४८४. स हि राजसुतः पुत्र चीरवासा महावनम् ।
४८५. दण्डकान् सह वैदेह्या लक्ष्मणानुचरो गतः ॥

४८६. तच्छ्रुत्वा भरतस्त्रस्तो भ्रातुश्चारित्रशङ्कया ।
४८७. स्वस्य वंशस्य माहात्म्यात् प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥

४८८. कच्चिन्न ब्राह्मणधनं हृतं रामेण कस्यचित् ।
४८९. कच्चिन्नाढ्यो दरिद्रो वा तेनापापो विहिंसितः ॥

४९०. कच्चिन्न परदारान् वा राजपुत्रोऽभिमन्यते ।
४९१. कस्मात् स दण्डकारण्ये भ्रूणहेव विवासितः ॥

४९२. एवमुक्ता तु कैकेयी भरतेन महात्मना ।
४९३. उवाच वचनं हृष्टा मूढा पण्डितमानिनी ॥

४९४. न ब्राह्मणधनं किञ्चिद्धृतं रामेण कस्यचित् ।
४९५. कच्चिन्नाढ्यो दरिद्रो वा तेनापापो विहिंसितः ।
४९६. न रामः परदारांश्च चक्षुर्भ्यामपि पश्यति ॥

४९७. मया तु पुत्र श्रुत्वैव रामस्यैवाभिषेचनम् ।
४९८. याचितस्ते पिता राज्यं रामस्य च विवासनम् ॥

४९९. स स्ववृत्तिं समास्थाय पिता ते तत्तथाकरोत् ।
५००. रामश्च सहसौमित्रिः प्रेषितः सीतया सह ॥

५०१. तमपश्यन् प्रियं पुत्रं महीपालो महायशाः ।
५०२. पुत्रशोकपरिद्यूनः पञ्चत्वमुपपेदिवान् ॥

५०३. त्वया त्विदानीं धर्मज्ञ राजत्वमवलम्ब्यताम् ।
५०४. त्वत्कृते हि मया सर्वमिदमेवंविधं कृतम् ॥

५०५. मा शोकं मा च सन्तापं धैर्यमाश्रय पुत्रक ।
५०६. त्वदधीना हि नगरी राज्यं चैतदनामयम् ॥

५०७. श्रुत्वा तु पितरं वृत्तं भ्रातरौ च विवासितौ ।
५०८. भरतो दुःखसन्तप्त इदं वचनमब्रवीत् ॥

५०९. किं नु कार्यं हतस्येह मम राज्येन शोचतः ।
५१०. विहीनस्याथ पित्रा च भ्रात्रा पितृसमेन च ॥

५११. दुःखे मे दुःखमकरोर्व्रणे क्षारमिवादधाः ।
५१२. राजानं प्रेतभावस्थं कृत्वा रामं च तापसम् ॥

५१३. त्वां प्राप्य हि पिता मेऽद्य सत्यसन्धो महायशाः ।
५१४. तीव्रदुःखाभिसन्तप्तो वृत्तो दशरथो नृपः ॥

५१५. कौसल्या च सुमित्रा च पुत्रशोकाभिपीडिते ।
५१६. दुष्करं यदि जीवेतां प्राप्य त्वां जननीं मम ॥

५१७. ननु त्वार्य्योऽपि धर्मात्मा त्वयि वृत्तिमनुत्तमाम् ।
५१८. वर्त्तते गुरुवृत्तिज्ञो यथा मातरि वर्तते ॥

५१९. तथा ज्येष्ठा हि मे माता कौसल्या दीर्घदर्शिनी ।
५२०. त्वयि धर्मं समास्थाय भगिन्यामिव वर्तते ॥

५२१. अपापदर्शनं शूरं कृतात्मानं यशस्विनम् ।
५२२. प्रव्राज्य चीरवसनं किं नु पश्यसि कारणम् ॥

५२३. अहं हि पुरुषव्याघ्रावपश्यन् रामलक्ष्मणौ ।
५२४. केन शक्तिप्रभावेन राज्यं रक्षितुमुत्सहे ॥

५२५. तं हि नित्यं महाराजो बलवन्तं महाबलः ।
५२६. अपाश्रितोऽभूद् धर्मात्मा मेरुर्मेरुवनं यथा ॥

५२७. सोऽहं कथमिमं भारं महाधुर्य्यसमुद्धृतम् ।
५२८. दम्यो धुरमिवासाद्य वहेयं केन चौजसा ॥

५२९. अथवा मे भवेच्छक्तिर्योगैर्बुद्धिबलेन वा ।
५३०. सकामां न करिष्यामि त्वामहं पुत्रगर्द्धिनीम् ॥

५३१. मातृरूपे ममामित्रे नृशंसे राज्यकामुके ।
५३२. न तेऽहमभिभाष्योऽस्मि दुर्वृत्ते पतिघातिनि ॥

५३३. किं नावबुद्ध्यसे क्रूरे नियतं बन्धुसंश्रयम् ।
५३४. ज्येष्ठं पितृसमं रामं कौसल्यायात्मसम्भवम् ॥

५३५. अङ्गप्रत्यङ्गजः पुत्रो हृदयाच्चापि जायते ।
५३६. तस्मात् प्रियतमो मातुः प्रियत्वान्नतु बान्धवः ॥

५३७. अन्यदा खिल धर्मज्ञा सुरभिः सुरसम्मता ।
५३८. वहमानौ ददर्शोर्व्यां पुत्रौ विगतचेतसौ ॥

५३९. तावर्धदिवसे श्रान्तौ पुत्रौ दृष्ट्वा महीतले ।
५४०. रुरोद पुत्रशोकेन बाष्पपर्याकुलेक्षणा ॥

५४१. यस्याः पुत्रसहस्राणि सापि शोचति कामधुक् ।
५४२. किं पुनर्या विना रामं कौसल्या वर्तयिष्यति ॥

५४३. एकपुत्रा च साध्वी च विवत्सेयं त्वया कृता ।
५४४. तस्मात्त्वं सततं दुःखं प्रेत्य चेह च लप्स्यसे ॥

५४५. न मे विकाङ्क्षा जायेत त्यक्तुं त्वां पापनिश्चयाम् ।
५४६. यदि रामस्य नावेक्षा त्वयि स्यान्मातृवत् सदा ॥

५४७. न हि मन्ये नृशंसे त्वं राजधर्ममवेक्षसे ।
५४८. गतिं वा न विजानासि राजवृत्तस्य शाश्वतीम् ॥

५४९. सततं राजवृत्ते हि ज्येष्ठो राज्येऽभिषिच्यते ।
५५०. राज्ञामेतत् समं तत्स्यादिक्ष्वाकूणां विशेषतः ॥

५५१. एष त्विदानीमेवाहमप्रियार्थं तवानघम् ।
५५२. निवर्तयिष्यामि वनाद् भ्रातरं स्वजनप्रियम् ॥

५५३. निवर्त्तयित्वा रामं च तस्याहं दीप्ततेजसः ।
५५४. दासभूतो भविष्यामि सुस्थितेनान्तरात्मना ॥

५५५. सा त्वमग्निं प्रविश वा स्वयं वा दण्डकान् विश ।
५५६. रज्जुं बधान वा कण्ठे न हि तेऽन्यत् परायणम् ॥

५५७. इति नाग इवारण्ये तोमरांकुशचोदितः ।
५५८. पपात भुवि संक्रुद्धो निःश्वसन्निव पन्नगः ॥

५५९. तथैव क्रोशतस्तस्य भरतस्य महात्मनः ।
५६०. कौसल्या शब्दमाज्ञाय सुमित्रामिदमब्रवीत् ॥

५६१. आगतः क्रूरकार्यायाः कैकेय्या भरतः सुतः ।
५६२. तमहं द्रष्टुमिच्छामि भरतं दीर्घदर्शिनम् ॥

५६३. एवमुक्त्वा सुमित्रां सा विवर्णा मलिना कृशा ।
५६४. प्रतस्थे भरतो यत्र वेपमाना विचेतना ॥

५६५. स तु रामानुजश्चापि शत्रुघ्नसहितस्तदा ।
५६६. प्रतस्थे भरतो यत्र कौसल्याया निवेशनम् ॥

५६७. ततः शत्रुघ्नभरतौ कौसल्यां प्रेक्ष्य दुःखितौ ।
५६८. पर्य्यष्वजेतां दुःखार्तां पतितां नष्टचेतनाम् ॥

५६९. भरतं प्रत्युवाचेदं कौसल्या भृशदुःखिता ।
५७०. इदं ते राज्यकामस्य राज्यं प्राप्तमकण्टकम् ।
५७१. सम्प्राप्तं बत कैकेय्या शीघ्रं क्रूरेण कर्मणा ॥

५७२. प्रस्थाप्य चीरवसनं पुत्रं मे वनवासिनम् ।
५७३. कैकेयी कं गुणं तत्र पश्यति क्रूरदर्शिनी ॥

५७४. क्षिप्रं मामपि कैकेयी प्रस्थापयितुमर्हसि ।
५७५. हिरण्यनाभो यत्रास्ते सुतो मे सुमहायशाः ॥

५७६. इत्यादि बहुभिर्वाक्यैः क्रूरैः संभर्त्सितोऽनघः ।
५७७. विव्यथे भरतस्तीव्रं व्रणे तुद्येव सूचिना ॥

५७८. एवं विलपमानां तां भरतः प्राञ्जलिस्तदा ।
५७९. कौसल्यां प्रत्युवाचेदं शोकैर्बहुभिरावृताम् ॥

५८०. आर्ये कस्मादजानन्तं गर्हसे मामकिल्बिषम् ।
५८१. विपुलां च मम प्रीतिं स्थिरां जानासि राघवे ॥

लघुवाल्मीकीयम्

५८२. कृता शास्त्रानुगा बुद्धिर्मा भूत्तस्य कदाचन ।
५८३. सत्यसन्धः सतां श्रेष्ठो यस्यार्योऽनुमते गतः ॥

५८४. कारयित्वा महत्कर्म भर्ता भृत्यमनर्थकम् ।
५८५. अधर्मो योऽस्य सोऽस्यास्तु यस्यार्योऽनुमते गतः ॥

५८६. बलिषड्भागमुद्धृत्य नृपस्यारक्षतः प्रजाः ।
५८७. अधर्मो यस्य सोऽस्यास्तु यस्यार्योऽनुमते गतः ॥

५८८. उपदिष्टं सुसूक्ष्मार्थं शास्त्रं यत्नेन धीमता ।
५८९. स नाशयतु दुष्टात्मा यस्यार्योऽनुमते गतः ॥

५९०. विश्वासात् कथितं किञ्चित् परिवादं मिथः क्वचित् ।
५९१. विवृणोतु स दुष्टात्मा यस्यार्योऽनुमते गतः ॥

५९२. पुत्रदारैश्च भृत्यैश्च स्वगृहे परिवारितः ।
५९३. स एको मृष्टमश्नातु यस्यार्योऽनुमते गतः ॥

५९४. राजस्त्रीबालवृद्धानां वधे यत्पापमुच्यते ।
५९५. भृत्यत्यागे च यत्पापं तत्पापं प्रतिपद्यताम् ॥

५९६. आशामाशंसमानानां दीनानामूर्ध्वचक्षुषाम् ।
५९७. अर्थिनां वितथां कुर्यात् यस्यार्योऽनुमते गतः ॥

५९८. धर्मदारान् परित्यज्य परदारान् निषेवताम् ।
५९९. त्यक्तधर्मरतिर्मूढो यस्यार्योऽनुमते गतः ॥

६००. तृष्णार्तं सति पानीये विप्रलम्भेन योजयेत् ।
६०१. लभते तस्य यत्पापं यस्यार्योऽनुमते गतः ॥

६०२. विहीनां पतिपुत्राभ्यां कौसल्यां पार्थिवात्मजः ।
६०३. एवमाश्वासयन्नेव दुःखार्तो निपपात ह ॥

६०४. तथा तु शपथैः कष्टैः शपमानमचेतनम् ।
६०५. भरतं शोकसन्तप्तं कौसल्या वाक्यमब्रवीत् ॥

६०६. मम दुःखमिदं पुत्र भूयः समुपजायते ।
६०७. शपथैः शपमानो हि प्राणानुपरुणत्सि मे ॥

६०८. इत्युक्त्वा चाङ्कमानीय भरतं भ्रातृवत्सलम् ।
६०९. परिष्वज्य महाबाहुं रुरोद भृशदुःखिता ॥

६१०. तमेवं शोकसन्तप्तं भरतं कैकयीसुतम् ।
६११. उवाच वदतां श्रेष्ठो वसिष्ठो श्रेष्ठवाग् ऋषिः ॥

६१२. अलं शोकेन भद्रं ते राजपुत्र महायशः ।
६१३. प्राप्तकालं नरपतेः कुरु संयानमुत्तमम् ॥

६१४. तथेति भरतो वाक्यं वसिष्ठस्याभिपूज्य तत् ।
६१५. ऋत्विक्पुरोहिताचार्यांस्त्वरयामास सर्वशः ॥

६१६. ये त्वग्नयो नरेन्द्रस्य चाग्न्यगाराद् बहिष्कृताः ।
६१७. ऋत्विग्भिर्याजकैश्चैव आह्रियन्त यथाविधि ॥

६१८. शिबिकायामथारोप्य राजानं गतचेतसम् ।
६१९. बाष्पकण्ठा विमनसस्तमूहुः परिचारकाः ॥

६२०. हिरण्यं च सुवर्णं च वासांसि विविधानि च ।
६२१. प्रकिरन्तो जना मार्गं नृपतेरग्रतो ययुः ॥

६२२. ततः संवेशयामासुश्चितामध्ये तमृत्विजः ।
६२३. तथा हुताशनं दत्वा (जगुः) सामानि सामगाः ॥

६२४. प्रसव्यं चापि तं चक्रुः ऋत्विजोऽग्निचितं नृपम् ।
६२५. स्त्रियश्च शोकसन्तप्ताः कौसल्याप्रमुखास्तदा ॥

६२६. कृत्वोदकं ते भरतेन सार्धम्
६२७. नृपाङ्गना मन्त्रिपुरोहिताश्च ।
६२८. पुरं प्रविश्याश्रुपरीतनेत्रा
६२९. भूमौ दशाहं व्यनयन्त दुःखम् ॥

६३०. ततः प्रभातसमये दिवसे च चतुर्दशे ।
६३१. तुष्टुवुर्वाग्विशेषज्ञाः भरतं सूतमागधाः ॥

६३२. सुवर्णकोणाभिहतः प्राणदद् यामदुन्दुभिः ।
६३३. दध्मुः शङ्खांश्च शतशो नादांश्चोच्चावचस्वरान् ॥

६३४. स तूर्यघोषः सुमहान् दिवमापूरयन्निव ।
६३५. भरतं शोकसन्तप्तं भूयः शोकैररन्ध्रयत् ॥

६३६. ततः प्रबुद्धो भरतस्तं घोषं सन्निवर्त्य च ।
६३७. नाहं राजेति चाप्युक्त्वा शत्रुघ्नमिदमब्रवीत् ॥

६३८. पश्य शत्रुघ्न कैकेय्या लोकस्यापकृतं महत् ।
६३९. विसृज्य मयि दुःखानि राजा दशरथो गतः ॥

६४०. तस्यैषा धर्मराजस्य धर्ममूला महात्मनः ।
६४१. परिभ्रमति राज्यश्रीः नौरिवाकर्णिका जले ॥

६४२. यो हि नः सुमहान्नाथः सोऽपि प्रव्राजितो वनम् ।
६४३. अनया धर्ममुत्सृज्य मात्रा मे राघवः स्वयम् ॥

६४४. तथा तस्मिन् विलपति वसिष्ठो राजधर्मवित् ।
६४५. सभामिक्ष्वाकुनाथस्य प्रविवेश महायशाः ॥

६४६. स काञ्चनमयं पीठं सुखास्तरणसंवृतम् ।
६४७. अध्यास्त सर्ववेदज्ञो दूताननुशशास च ॥

६४८. ब्राह्मणान् क्षत्रियान् वैश्यानमात्यान्
गणवल्लभान् ।
६४९. क्षिप्रमानयताव्यग्राः कृत्यमात्ययिकं हि नः ॥

६५०. सराजभृत्यं शत्रुघ्नं भरतं च यशस्विनम् ।
६५१. युधाजितं सुमन्त्रं च ये च तत्र हिता जनाः ॥

६५२. ततो हलहलाशब्दः सुमहान् समपद्यत ।
६५३. रथैरश्वैर्गजैश्चापि जनानामुपगच्छताम् ॥

६५४. ततो भरतमायान्तं शतक्रतुमिवामराः ।
६५५. प्रत्यनन्दन् प्रकृतयो यथा दशरथं तथा ॥

६५६. तामार्यगणसम्पूर्णां भरतः प्रग्रहां सभाम् ।
६५७. ददर्श बुद्धिसम्पन्नः पूर्णचन्द्रो निशामिव ॥

६५८. सा विद्वज्जनसम्पूर्णा सभा सुरुचिरा तदा ।
६५९. अदृश्यत घनापाये पूर्णचन्द्रेव शर्वरी ॥

६६०. राज्ञस्तु प्रकृतीः सर्वाः समग्राः प्रेक्ष्य धर्मवित् ।
६६१. इदं पुरोहितो वाक्यं भरतं मृदु चाब्रवीत् ॥

६६२. तात राजा दशरथः स्वर्गतो धर्ममाचरन् ।
६६३. धनधान्यवतीं स्फीतां प्रदाय पृथिवीं तव ॥

६६४. रामस्तथा सत्यधृतिः सतां धर्ममनुस्मरन् ।
६६५. नाजहात् पितुरादेशं शशी ज्योत्स्नामिवोदितः ॥

६६६. पित्रा भ्रात्रा च ते दत्तं राज्यं निहतकण्टकम् ।

murthygss@gmail.com

६६७. तद् भुङ्क्ष्व मुदितामात्यः क्षिप्रमेवाभिषेचय ॥

६६८. तच्छ्रुत्वा भरतो वाक्यं शोकेनाभिपरिप्लुतः ।
६६९. जगाम मनसा रामं धर्मज्ञो धर्मकाङ्क्षया ॥

६७०. स बाष्पकलया वाचा कलहंसस्वरो युवा ।
६७१. विललाप सभामध्ये जगर्हे च पुरोहितम् ॥

६७२. चरितब्रह्मचर्यस्य विद्यास्नातस्य धीमतः ।
६७३. धर्मे प्रयतमानस्य को राज्यं मद्विधो हरेत् ॥

६७४. कथं दशरथाज्जातो भवेद्राज्यापहारकः ।
६७५. राज्यं चाहं च रामस्य धर्मं वक्तुमिहार्हसि ॥

६७६. अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यं कुर्यां पापमहं यदि ।
६७७. इक्ष्वाकूणामहं लोके भवेयं कुलपांसनः ॥

६७८. राममेवानुगच्छामि राजा स द्विपदां वरः ।
६७९. त्रयाणामपि लोकानां राज्यमर्हति राघवः ॥

६८०. तद्वाक्यं धर्मसंयुक्तं श्रुत्वा सर्वे सभासदः ।
६८१. हर्षान् मुमुचुरश्रूणि रामे निहितचेतसः ॥

६८२. यदि त्वार्यं न शक्ष्यामि विनिवर्तयितुं वनात् ।
६८३. वने तत्रैव वत्स्यामि यथार्यो लक्ष्मणस्तथा ॥

६८४. क्रियतां शिल्पिभिः पन्थाः समानि विषमाणि च ।
६८५. रक्षिणश्चानुसंयान्तु पथि दुर्गविचारकाः ॥

६८६. तूर्णमुत्थाय गच्छ त्वं सुमन्त्र मम शासनात् ।
६८७. यात्रामाज्ञापय क्षिप्रं बलं चैव समानय ॥

६८८. एवमुक्तः सुमन्त्रस्तु भरतेन महात्मना ।
६८९. हृष्टस्तदादिशत् सर्वं यथासन्दिष्टमिष्टवत् ॥

॥२.९ भरतस्य वनगमनम् ॥

१. अथ भूमिप्रदेशज्ञाः सूत्रकर्मविशारदाः ।
२. कर्मान्तिकाः स्थपतयः पुरुषा यन्त्रकोविदाः ।
३. समर्था ये च द्रष्टारः पुरतस्ते प्रतस्थिरे ॥

४. लतावल्लीश्च गुल्मांश्च स्थाणूनश्मन एव च ।
५. जनास्ते चक्रिरे मार्गं छिन्दन्तो विविधान् द्रुमान् ॥

६. बबन्धुर्बन्धनीयान्श्च क्षोद्यान् सञ्चुक्षुदुस्तदा ।
७. बिबिधुर्भेदनीयान्श्च तांस्तान् देशान्नरास्तदा ॥

८. अचिरेणैव कालेन प्रपुष्पितमहीरुहः ।
९. ससुधाकुट्टिमतलः पताकाभिरलङ्कृतः ।
१०. बह्वशोभत सेनायाः पन्थाः सुरपथोपमः ॥

११. ताः प्रहृष्टाः प्रकृतयो बलाध्यक्षा बलस्य च ।
१२. श्रुत्वा यात्रां समाज्ञप्तां राघवस्य निवर्तने ॥

१३. ततो योधाङ्गनाः सर्वा भर्तॄन् सर्वान् गृहे गृहे ।
१४. यात्रागमनमाज्ञाय त्वरयन्ति स्म हर्षिताः ॥

१५. ते हयैर्गोरथैः शीघ्रैः स्यन्दनैश्च महाजवैः ।
१६. सहयोधैर्बलाध्यक्षा बलं सर्वमचोदयन् ॥

१७. सज्जं तु तद्बलं दृष्ट्वा भरतो गुरुसन्निधौ ।

लघुवाल्मीकीयम्

१८. प्रययौ (रथमास्थाय) रामदर्शनकाङ्क्षया ॥

१९. अग्रतः प्रययुस्तस्य सर्वे मन्त्रिपुरोधसः ।
२०. अधिरुह्य हयैर्युक्तान् रथान् सूर्यरथोपमान् ॥

२१. कैकेयी च सुमित्रा च कौसल्या च यशस्विनी ।
२२. रामानयनसंहृष्टा ययुर्यानेन भास्वता ॥

२३. मेघश्यामं महाबाहुं स्थिरसत्त्वं दृढव्रतम् ।
२४. कदा द्रक्ष्यामहे रामं जगतः शोकनाशनम् ॥

२५. दृष्ट एव हि नः शोकमपनेष्यति राघवः ।
२६. तमः सर्वस्य लोकस्य समुद्यन्निव भास्करः ॥

२७. इत्येवं कथयन्तस्ते सम्प्रहृष्टाः कथाः शुभाः ।
२८. परिष्वजानाश्चान्योन्यं ययुर्नागरिका जनाः ॥

२९. समाहिता वेदविदो ब्राह्मणा वृत्तसम्मताः ।
३०. गोरथैर्भरतं यान्तमनुजग्मुः सहस्रशः ॥

३१. प्रहृष्टमुदिता सेना सान्वयात् कैकयीसुतम् ।
३२. भ्रातुरानयने यान्तं भरतं भ्रातृवत्सलम् ॥

३३. ते गत्वा दूरमध्वानं रथयानाश्वकुञ्जरैः ।
३४. समासेदुस्ततो गङ्गां शृंगिवेरपुरं प्रति ॥

३५. ततो निविष्टां ध्वजिनीं गंगामन्वाश्रितां नदीम् ।
३६. निषादराजो दृष्ट्वैव ज्ञातीन् सन्त्वरितोऽब्रवीत् ॥

३७. महतीयमितः सेना सागराभा प्रदृश्यते ।
३८. नास्यान्तमधिगच्छामि मनसापि विचिन्तयन् ॥

३९. यथा तु खलु दुर्बुद्धिर्भरतः स्वयमागतः ।
४०. स एष हि महाकायः कोविदारध्वजो रथे ॥

४१. अथ दाशरथिं रामं पित्रा राज्याद्विवासितम् ।
४२. भरतः कैकयीपुत्रो हन्तुं समधिगच्छति ॥

४३. भर्ता चैव सखा चैव रामो दाशरथिर्मम ।
४४. तस्यार्थकामाः सन्नद्धा गङ्गानूपे प्रतिष्ठत ॥

४५. यदा तुष्टस्तु भरतो रामस्येह भविष्यति ।
४६. सेयं स्वस्तिमती सेना गङ्गामद्य तरिष्यति ॥

४७. इत्युक्त्वोपायनं गृह्य मत्स्यमांसमधूनि च ।
४८. अभिचक्राम भरतं निषादाधिपतिर्गुहः ॥

४९. लब्ध्वाभ्यनुज्ञां संहृष्टो ज्ञातिभिः परिवारितः ।
५०. आगम्य भरतं प्रह्वो गुहो वचनमब्रवीत् ॥

५१. निष्कुटश्चैव देशोऽयं वञ्चिताश्चापि ते वयम् ।
५२. निवेदयामस्ते सर्वे स्वके दासकुले वस ॥

५३. अस्ति मूलं फलं चैव निषादैः समुपाहृतम् ।
५४. आर्द्रं च मांसं शुष्कं च वन्यं चोच्चावचं महत् ॥

५५. आशंसे स्वाशिता सेना वत्स्यतीमां विभावरीम् ।
५६. अर्चितो विविधैः कामैः श्वः ससैन्यो गमिष्यसि ॥

५७. एवमुक्तस्तु भरतो निषादाधिपतिं गुहम् ।
५८. प्रत्युवाच महाप्राज्ञो वाक्यं हेत्वर्थसंहितम् ॥

५९. ऊर्जितः खलु ते कामः कृतो मम गुरोः सखे ।
६०. यो मे त्वमीदृशीं सेनामेकोऽभ्यर्चितुमिच्छसि ॥

murthygss@gmail.com

६१. कतरेण गमिष्यामि भरद्वाजाश्रमं गुह ।
६२. गहनोऽयं भृशं देशो गङ्गानूपो दुरत्ययः ॥

६३. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजपुत्रस्य धीमतः ।
६४. अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं गुहो गहनगोचरः ॥

६५. दाशास्त्वानुगमिष्यन्ति धन्विनः सुसमाहिताः ।
६६. अहं त्वानुगमिष्यामि राजपुत्र महायशः ॥

६७. कच्चिन्न दुष्टो व्रजसि रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।
६८. इयं ते महती सेना शङ्कां जनयतीव मे ॥

६९. तमेवमभिभाषन्तमाकाश इव निर्मलः ।
७०. भरतः श्लक्ष्णया वाचा गुहं वचनमब्रवीत् ॥

७१. माभूत् स कालो यत्कष्टं न मां शंकितुमर्हसि ।
७२. राघवः स हि मे भ्राता ज्येष्ठः पितृसमो मतः ॥

७३. तं निवर्तयितुं यामि काकुत्स्थं वनवासिनम् ।
७४. बुद्धिरन्या न ते कार्या गुह सत्यं ब्रवीमि ते ॥

७५. स तु संहृष्टवदनः श्रुत्वा भरतभाषितम् ।
७६. पुनरेवाब्रवीद् वाक्यं भरतं प्रति हर्षितः ॥

७७. धन्यस्त्वं न त्वया तुल्यं पश्यामि जगतीतले ।
७८. अयत्नादागतं राज्यं यस्त्वं त्यक्तुमिहेच्छसि ॥

७९. शाश्वती खलु ते कीर्तिर्लोकाननुचरिष्यति ।
८०. यस्त्वं कृच्छ्रगतं रामं प्रत्यानयितुमिच्छसि ॥

८१. एवं सम्भाषमाणस्य गुहस्य भरतं तदा ।
८२. बभौ नष्टप्रभः सूर्यो रजनी चाभ्यवर्तत ॥

८३. रामचिन्तामयः शोको भरतस्य महात्मनः ।
८४. उपस्थितो ह्यनर्हस्य धर्मप्रेक्षस्य तादृशः ॥

८५. अन्तर्दाहेन दहनः सन्तापयति राघवम् ।
८६. वनदाहाभिसन्तप्तं गूढोऽग्निरिव पादपम् ॥

८७. प्रसृतः सर्वगात्रेभ्यः स्वेदं शोकाग्निसम्भवम् ।
८८. यथा सूर्यांशुसन्तप्तो हिमवान् प्रसृतो हिमम् ॥

८९. ध्याननिर्दरशैलेन विनिःश्वसितधातुना ।
९०. दैन्यपादपसङ्घेन शोकायासाधिशृंगिणा ।
९१. प्रमोहानन्तसत्त्वेन सन्तापौषधिवेणुना ।
९२. आक्रान्तो दुःखशैलेन महता कैकयीसुतः ॥

९३. विनिःश्वसन् वै भृशदुर्मनास्ततः
९४. प्रमूढसञ्ज्ञः परमापदं गतः ।
९५. सुदुर्मनास्तं भरतं तदा पुनर्-
९६. गुहः समाश्वासयदग्रजं प्रति ॥

९७. आचचक्षेऽथ सद्भावं लक्ष्मणस्य महात्मनः ।
९८. भरतायाप्रमेयाय गुहो गहनगोचरः ॥

९९. तं जाग्रतं गुणैर्युक्तं शरचापासिधारिणम् ।
१००. भ्रातृगुप्त्यर्थमत्यन्तमहं लक्ष्मणमब्रवम् ॥

१०१. इयं तात सुखा शय्या त्वदर्थमुपकल्पिता ।
१०२. प्रत्याश्वसिहि शेष्वास्यां सुखं राघवनन्दन ॥

१०३. उचितोऽयं जनः सर्वो दुःखानां त्वं सुखोचितः ।
१०४. धर्मात्मन्स्तस्य गुप्त्यर्थं जागरिष्यामहे वयम् ॥

१०५. न हि रामात् प्रियतरो ममास्ति भुवि कश्चन ।
१०६. सोऽहं प्रियसखं रामं शयानं सह सीतया ।
१०७. रक्षिष्यामि धनुष्पाणिः सर्वैः स्वैर्ज्ञातिभिः सह ॥

१०८. नहि मेऽविदितं किञ्चिद्वनेऽस्मिंश्चरतः सदा ।
१०९. चतुरङ्गं ह्यपिबलं प्रसहेम वयं युधि ॥

११०. एवमस्माभिरुक्तेन लक्ष्मणेन महात्मना ।
१११. अनुनीता वयं सर्वे धर्ममेवानुपश्यता ॥

११२. कथं दाशरथौ भूमौ शयाने सह सीतया ।
११३. शक्या निद्रा मया लब्धुं जीवितं वा सुखानि वा ॥

११४. यो न देवासुरैः सर्वैः शक्यः प्रसहितुं युधि ।
११५. तं पश्य गुह संविष्टं तृणेषु सह सीतया ॥

११६. महता तपसा लब्धो विविधैश्च परिश्रमैः ।
११७. एको दशरथस्यैष पुत्रः सदृशलक्षणः ॥

११८. अस्मिन् प्रव्राजिते राजा न चिरं वर्तयिष्यति ।
११९. विधवा मेदिनी नूनं क्षिप्रमेव भविष्यति ॥

१२०. अपि सत्यप्रतिज्ञेन सार्धं कुशलिना वयम् ।
१२१. निवृत्ते समये ह्यस्मिन् सुखिताः प्रविशेमहि ॥

१२२. परिदेवयमानस्य तस्यैवं सुमहात्मनः ।
१२३. तिष्ठतो राजपुत्रस्य शर्वरी सात्यवर्तत ॥

१२४. गुहस्य वचनं श्रुत्वा भरतो भृशमप्रियम् ।
१२५. ध्यानं जगाम तत्रैव यत्र तच्छ्रुतमप्रियम् ॥

१२६. प्रत्याश्वस्य मुहूर्तं तु कालं परमदुर्मनाः ।
१२७. पपात सहसा तोत्रैर्हृतिविद्ध इव द्विपः ॥

१२८. कौसल्या त्वनुसृत्यैनं दुर्मनाः परिषस्वजे ।
१२९. परिपप्रच्छ भरतं रुदन्ती शोकलालसा ॥

१३०. पुत्र व्याधिर्न ते कच्चिच्छरीरं परिबाधते ।
१३१. कच्चिन्नु लक्ष्मणे पुत्र श्रुतं ते किञ्चिदप्रियम् ॥

१३२. त्वां दृष्ट्वा पुत्र जीवामि रामे सभ्रातृके गते ।
१३३. वृत्ते दशरथे राज्ञि नाथ एकस्त्वमद्य नः ॥

१३४. स मुहूर्तं समाश्वस्य रुदन्नेव महायशाः ।
१३५. कौसल्यां परिसान्त्व्येदं गुहं वचनमब्रवीत् ॥

१३६. भ्राता मे क्वावसद्रात्रौ क्व सीता क्व च लक्ष्मणः ।
१३७. अस्वपच्छयने कस्मिन् किं भुक्त्वा गुह शंस मे ॥

१३८. सोऽब्रवीद् भरतं हृष्टो निषादाधिपतिर्गुहः ।
१३९. यद्विधं प्रतिपेदे च रामे प्रियहितेऽतिथौ ॥

१४०. रामायाभ्यवहारार्थं बहु चोपहृतं मया ।
१४१. न तु तत् प्रत्यगृह्णात् सः क्षत्रधर्ममनुस्मरन् ॥

१४२. लक्ष्मणेन समानीतं पीत्वा वारि महायशाः ।
१४३. औपवास्यं तदाकार्षीद्राघवः सह सीतया ॥

१४४. ततस्तु जलशेषेण लक्ष्मणोऽप्यकरोत्तदा ।
१४५. सौमित्रिस्तु ततः पश्चादकरोत् स्वास्तरं शुभम् ॥

१४६. तस्मिन् समाविशद्रामः स्वास्तरे सह सीतया ।
१४७. प्रक्षाल्य च तयोः पादावपचक्राम लक्ष्मणः ॥

१४८. एतत्तदिंगुदीमूलमिदमेव च तत्तृणम् ।
१४९. यस्मिन् रामश्च सीता च रात्रिं तां शयितावुभौ ॥

१५०. तच्छ्रुत्वा निपुणं सर्वं भरतः सह मन्त्रिभिः ।
१५१. इंगुदीमूलमागम्य रामशय्यामवेक्ष्य ताम् ।
१५२. अब्रवीज्जननीः सर्वा इह तेन महात्मना ।
१५३. शर्वरी शयिता भूमाविदमस्य विमर्दितम् ।
१५४. स्थण्डिले कठिने सर्वं गात्रैर्विमृदितं तृणम् ॥

१५५. प्रासादाग्रविमानेषु वलभीषु च सर्वदा ।
१५६. हैमराजतभौमेषु वरास्तरणशालिषु ।
१५७. पुष्पसञ्चयचित्रेषु चन्दनागुरुगन्धिषु ।
१५८. पाण्डराभ्रप्रकाशेषु शुकसङ्घरुतेषु च ।
१५९. उषित्वा मेरुकल्पेषु कृतकाञ्चनभित्तिषु ।
१६०. गीतवादित्रनिर्घोषैर्वराभरणनिस्वनैः ।
१६१. मृदङ्गवरशब्दैश्च सततं प्रतिबोधितः ।
१६२. जातो दशरथेनोर्व्यां कथं शेते महीतले ॥

१६३. अश्रद्धेयमिदं लोके न सत्यं प्रतिभाति मा ।
१६४. मुह्यते खलु मे भावः स्वप्नोऽयमिति मे मतिः ॥

१६५. मन्ये साभरणा सुप्ता सीतास्मिन् शयनोत्तमे ।
१६६. तत्र तत्र हि दृश्यन्ते सक्ताः कनकबिन्दवः ॥

१६७. मन्ये भर्तुः सुखा शय्या येन बाला तपस्विनी ।
१६८. सुकुमारी सती दुःखं न विजानाति मैथिली ॥

१६९. धन्यः खलु महाभागो लक्ष्मणः शुभलक्षणः ।
१७०. भ्रातरं विषमे काले यो राममनुवर्तते ॥

१७१. सिद्धार्था खलु वैदेही पतिं यानुगता वनम् ।
१७२. वयं संशयिताः सर्वे हीनास्तेन महात्मना ॥

१७३. अद्य प्रभृति भूमौ तु शयिष्येऽहं तृणेषु वा ।
१७४. फलमूलाशनो नित्यं जटाचीराणि धारयन् ॥

१७५. तस्यार्थमुत्तरं कालं निवत्स्यामि सुखं वने ।
१७६. तं प्रतिश्रवमामुच्य नास्य मिथ्या भविष्यति ॥

१७७. अभिषेक्ष्यन्ति काकुत्स्थमयोध्यायां द्विजातयः ।
१७८. अपि मे देवताः कुर्युरिमं सत्यं मनोरथम् ॥

१७९. व्युष्य रात्रिं तु तत्रैव गङ्गाकूले स राघवः ।
१८०. भरतः काल्यमुत्थाय (गुहं वचन)मब्रवीत् ॥

१८१. सुखा नः शर्वरी राजन् पूजिताश्चापि ते वयम् ।
१८२. गङ्गां तु नौभिर्बह्वीभिर्दाशाः सन्तारयन्तु नः ॥

१८३. ततः स्वस्तिकविज्ञेयां पाण्डुकम्बलसंवृताम् ।
१८४. सनन्दिघोषां कल्याणीं गुहो नावमुपाहरत् ॥

१८५. तामारुरोह भरतः शत्रुघ्नश्च महाबलः ।
१८६. कौसल्या च सुमित्रा च याश्चान्या राजयोषितः ।
१८७. पुरोहितश्च तत्पूर्वं गुरवो ब्राह्मणाश्च ये ।
१८८. अनन्तरं राजदारास्तथैव शकटापणाः ॥

१८९. नावश्चारुरुहुश्चान्ये प्लवैस्तेरुस्तथापरे ।
१९०. अन्ये कुम्भघटैस्तेरुरन्ये तेरुश्च बाहुभिः ॥

१९१. सा पुण्या ध्वजिनी गङ्गां दाशैः सन्तारिता
स्वयम् ।
१९२. मैत्रे मुहूर्ते प्रययौ प्रयागवनमुत्तमम् ॥

लघुवाल्मीकीयम्

१९३. आश्वासयित्वा च चमूं महात्मा
१९४. निवेशयित्वा च यथोपजोषम् ।
१९५. द्रष्टुं भरद्वाजमृषिप्रवर्यम्
१९६. ऋत्विग्वृतः सन् भरतः प्रतस्थे ॥

१९७. भरद्वाजाश्रमं दृष्ट्वा क्रोशादेव नरर्षभः ।
१९८. बलं सर्वमवस्थाप्य जगाम सह मन्त्रिभिः ।
१९९. पद्भ्यामेव हि धर्मज्ञो न्यस्तशस्त्रपरिच्छदः ॥

२००. वसिष्ठमथ दृष्ट्वैव भरद्वाजो महातपाः ।
२०१. सञ्चचालासनात्तूर्णं शिष्यानर्घ्यमिति ब्रुवन् ॥

२०२. समागम्य वसिष्ठेन भरतेनाभिवादितः ।
२०३. अबुध्यत महातेजाः सुतं दशरथस्य तम् ॥

२०४. ताभ्यामर्घ्यं च पाद्यं च दत्त्वा पश्चात् फलानि च ।
२०५. आनुपूर्व्याच्च धर्मज्ञः पप्रच्छ कुशलं कुले ।
२०६. अयोध्यायां बले कोशे मित्रेष्वपि च मन्त्रिषु ।
२०७. जानन् दशरथं वृत्तं न राजानमुदाहरत् ॥

२०८. वसिष्ठो भरतश्चैनं पप्रच्छतुरनामयम् ।
२०९. शरीरेऽग्निषु वृक्षेषु शिष्येषु मृगपक्षिषु ॥

२१०. तथेति तत् प्रतिज्ञाय भरद्वाजो महातपाः ।
२११. भरतं प्रत्युवाचेदं राघवस्नेहबन्धनात् ॥

२१२. किमिहागमने कार्यं तव राज्यं प्रशासतः ॥

२१३. सुषुवे यममित्रघ्नं कौसल्यानन्दवर्धनम् ।
२१४. भ्रात्रा सह सभार्यो यश्चिरं प्रव्राजितो वनम् ।
२१५. कच्चिन्न तस्यापापस्य पापं कर्तुमिहेच्छसि ।
२१६. अकण्टकं भोक्तुमना राज्यं तस्यानुजस्य च ॥

२१७. एवमुक्तो भरद्वाजं भरतः प्रत्युवाच ह ।
२१८. पर्यश्रुनयनो दुःखाद् वाचा संसज्जमानया ॥

२१९. हतोऽस्मि यदि मामेवं भगवानपि मन्यते ।
२२०. मत्तो न दोषमाशङ्के नैवं मामनुषाधि हि ॥

२२१. अहं तु तं नरव्याघ्रमुपयातः प्रसादकः ।
२२२. प्रतिनेतुमयोध्यां च पादौ तस्याभिवन्दितुम् ॥

२२३. त्वं मामेवंगतं मत्वा प्रसादं कर्तुमर्हसि ।
२२४. शंस मे भगवन् रामः क्व सम्प्रति महीपतिः ॥

२२५. वसिष्ठादिभिर्ऋत्विग्भिः याचतो भगवांस्ततः ।
२२६. उवाच तं भरद्वाजः प्रसादाद् भरतं वचः ॥

२२७. त्वय्येतत् पुरुषव्याघ्र युक्तं राघववंशजे ।
२२८. गुरुवृत्तिर्दमश्चैव साधूनां चानुयायिता ॥

२२९. जाने चैतन्मनःस्थं ते दृढीकरणमस्त्विति ।
२३०. अपृच्छं त्वां तथात्यर्थं कीर्तिं समभिवर्धयन् ॥

२३१. जाने च रामं धर्मज्ञं ससीतं सहलक्ष्मणम् ।
२३२. असौ वसति ते भ्राता चित्रकूटे महागिरौ ॥

२३३. श्वस्तु गन्तासि तं देशं वसाद्य सह मन्त्रिभिः ।
२३४. एतं मे कुरु सुप्राज्ञ कामं कामार्थकोविद ॥

२३५. ततस्तथेत्येवमुदारदर्शनः
२३६. प्रतीतरूपो भरतोऽब्रवीद्वचः ।
२३७. चकार बुद्धिं च तदा तदाश्रमे
२३८. निशानिवासाय नराधिपात्मजः ॥

murthygss@gmail.com

२३९. कृतबुद्धिं निवासाय तत्रैव समुनिस्तदा ।
२४०. भरतं कैकयीपुत्रमातिथ्येन न्यमन्त्रयत् ॥

२४१. अब्रवीद् भरतस्त्वेनं नन्विदं भवता कृतम् ।
२४२. पाद्यमर्घ्यं तथातिथ्यं वने यदुपपद्यते ॥

२४३. अथोवाच भरद्वाजो भरतं प्रहसन्निव ।
२४४. जाने त्वां प्रीतिसंयुक्तं तुष्येस्त्वं येन केनचित् ॥

२४५. सेनायास्तु तवैतस्याः कर्तुमिच्छामि भोजनम् ।
२४६. किमर्थं चापि निक्षिप्य दूरे बलमिहागतः ॥

२४७. भरतः प्रत्युवाचेदं प्राञ्जलिस्तं तपोधनम् ॥

२४८. वाजिमुख्या मनुष्याश्च मत्ताश्च वरवारणाः ।
२४९. प्रच्छाद्य भगवन् भूमिं महतीमनुयान्ति माम् ॥

२५०. ते वृक्षानुदकं भूमिमाश्रमेषूटजांस्तथा ।
२५१. न हिंस्युरिति तेनाहमेक एव समागतः ॥

२५२. आनीयतामितः सेनेत्याज्ञप्तः परमर्षिणा ।
२५३. ततस्तु चक्रे भरतः सेनायाः समुपागमम् ॥

२५४. अग्निशालां प्रविश्याथ पीत्वापः परिमृज्य च ।
२५५. (आतिथ्यार्थं भरद्वाजो) विश्वकर्माणमाह्वयत् ॥

२५६. आह्वये विश्वकर्माणमहं त्वष्टारमेव च ।
२५७. आह्वये लोकपालांस्त्रीन् देवान् शक्रमुखांस्तथा ॥

२५८. आतिथ्यं कर्तुमिच्छामि तत्र मे संविधीयताम् ॥

२५९. मनसा ध्यायतस्तस्य प्राङ्मुखस्य कृताञ्जलेः ।
२६०. आजग्मुस्तानि सर्वाणि दैवतानि पृथक् पृथक् ॥

२६१. प्रववुश्चोत्तमा वाता ननृतुश्चाप्सरोगणाः ।
२६२. प्रजगुर्देवगन्धर्वा वीणाः प्रमुमुचुः स्वरान् ॥

२६३. अलम्बुषा मिश्रकेशी पुण्डरीकाथ वामना ।
२६४. उपानृत्यन्स्तु भरतं भरद्वाजस्य शासनात् ॥

२६५. यानि माल्यानि देवेषु यानि चैत्ररथे वने ।
२६६. प्रयागे तान्यदृश्यन्त भरद्वाजस्य तेजसा ॥

२६७. बिल्वाः मार्दङ्गिका आसन् शम्याग्राहा
बिभीतकाः ।
२६८. अश्वत्थाः नर्तकाश्चासन् भरद्वाजस्य शासनात् ॥

२६९. शिंशुकामलकी जम्ब्वो याश्चान्या काननेषु ताः ।
२७०. प्रमदाविग्रहं कृत्वा भरद्वाजाश्रमेऽवदन् ॥

२७१. सुराः सुरापाः पिबत पायसं च बुभुक्षिताः ।
२७२. मांसानि च सुमेध्यानि भक्ष्यन्तां यावदिच्छत ॥

२७३. हयान् गजान् खरानुष्ट्रांस्तथैव सुरभेः सुतान् ।
२७४. अभोजयन् वाहनपास्तेषां भोज्यं यथाविधि ॥

२७५. नाश्वबन्धोऽश्वमाजानान्न गजं कुञ्जरग्रहः ।
२७६. मत्तप्रमत्तमुदिता चमूः सा तत्र संबभौ ॥

२७७. तर्पिताः सर्वकामैस्ते रक्तचन्दनरूषिताः ।
२७८. अप्सरोगणसंयुक्ताः सैन्या वाचमुदैरयन् ॥

२७९. नैवायोध्यां गमिष्यामो न गमिष्याम दण्डकान् ।

murthygss@gmail.com

२८०. कुशलं भरतस्यास्तु रामस्यास्तु तथा सुखम् ॥

२८१. नृत्यन्ति स्म हसन्ति स्म गायन्ति स्म च सैनिकाः ।
२८२. समन्तात् परिधावन्ति माल्योपेताः सहस्रशः ॥

२८३. व्यस्मयन्त मनुष्यास्ते स्वप्नकल्पं तदद्भुतम् ।
२८४. दृष्ट्वातिथ्यं कृतं तादृक् भरतस्य महर्षिणा ॥

२८५. इत्येवं रममाणानां देवानामिव नन्दने ।
२८६. भरद्वाजाश्रमे रम्ये सा रात्रिर्व्यत्यवर्तत ॥

२८७. ततस्तां रजनीं व्युष्य भरतः सपरिच्छदः ।
२८८. कृतातिथ्यो भरद्वाजं कामादभिजगाम ह ॥

२८९. तमुवाचाञ्जलिं कृत्वा भरतोऽभिप्रणम्य च ।
२९०. सुखोषितोऽस्मि भगवन् समग्रबलवाहनः ।
२९१. तर्पितः सर्वकामैश्च सामात्यो बलवत्तया ॥

२९२. आमन्त्रयेऽहं भगवन् कामं त्वां ऋषिसत्तम ।
२९३. समीपं प्रस्थितं भ्रातुः मैत्रेणेक्षस्व चक्षुषा ॥

२९४. आश्रमं तस्य धर्मज्ञ धार्मिकस्य महात्मनः ।
२९५. आचक्ष्व कतमो मार्गः कियानिति च शंस मे ॥

२९६. इति पृष्टस्तु भरतं प्रत्युवाच महातपाः ।
२९७. भरतार्धतृतीयेषु योजनेष्वजने वने ।
२९८. चित्रकूटो गिरिस्तत्र रम्यनिर्दरकाननः ॥

२९९. उत्तरं पार्श्वमासाद्य तस्य मन्दाकिनी नदी ।
३००. तयोः पर्णकुटी तात तत्र तौ वसतो ध्रुवम् ॥

३०१. दक्षिणेनैव मार्गेण सव्यदक्षिणमेव वा ।
३०२. गजवाजिरथाकीर्णां वाहिनीं वाहिनीपते ।
३०३. वाहयस्व महाभाग ततो द्रक्ष्यसि राघवम् ॥

३०४. प्रयाणमिति तच्छ्रुत्वा राजराजस्य योषितः ।
३०५. हित्वा यानानि यानार्हा ब्राह्मणं पर्यवारयन् ॥

३०६. वेपमाना कृशा दीना सह देव्या सुमित्रया ।
३०७. कौसल्या तत्र जग्राह कराभ्यां चरणौ मुनेः ॥

३०८. असमृद्धेन कामेन सर्वलोकस्य गर्हिता ।
३०९. कैकेयी तस्य जग्राह चरणौ सव्यपत्रपा ॥

३१०. तं प्रदक्षिणमागम्य भगवन्तं महामुनिम् ।
३११. अदूराद् भरतस्यैव तस्थौ दीनमनास्तदा ॥

३१२. ततः पप्रच्छ भरतं भरद्वाजो दृढव्रतः ।
३१३. विशेषं ज्ञातुमिच्छामि मातृणां तव राघव ॥

३१४. एवमुक्तस्तु भरतो भरद्वाजेन धार्मिकः ।
३१५. उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा वाक्यं वचनकोविदः ॥

३१६. यामिमां भगवन् दीनां शोकानशनकर्शिताम् ।
३१७. एषा तं पुरुषव्याघ्रं सिंहविक्रान्तगामिनम् ।
३१८. कौसल्या सुषुवे रामं धातारमदितिर्यथा ॥

३१९. अस्या वामभुजं श्लिष्टा यैषा तिष्ठति दुर्मनाः ।
३२०. एतस्यास्तु सुतौ देव्याः कुमारौ देववर्णिनौ ।
३२१. उभौ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ वीरौ सत्यपराक्रमौ ॥

३२२. यस्याः कृते नरव्याघ्रौ जीवनाशमितो गतौ ।
३२३. राजपुत्रविहीनश्च स्वर्गं दशरथो गतः ।

३२४. ममैतां मातरं विद्धि नृशंसां पापनिश्चयाम् ।
३२५. यतोमूलं हि पश्यामि व्यसनं महदात्मनः ॥

३२६. इत्युक्त्वा नरशार्दूलो बाष्पगद्गदया गिरा ।
३२७. स निशश्वास ताम्राक्षो नागः क्रुद्ध इव श्वसन् ॥

३२८. भरद्वाजो महर्षिस्तं ब्रुवन्तं भरतं तथा ।
३२९. प्रत्युवाच महाबुद्धिरिदं वचनमर्थवत् ॥

३३०. न दोषेणावगन्तव्या कैकेयी भरत त्वया ।
३३१. रामप्रव्राजनं ह्येतत् सुखोदर्कं भविष्यति ॥

३३२. अभिवाद्य तु संसिद्धः कृत्वा चैनं प्रदक्षिणम् ।
३३३. आमन्त्र्य भरतः सैन्यं युज्यतामित्यचोदयत् ॥

३३४. ततो वाजिरथान् युक्त्वा दिव्यान् हेमपरिष्कृतान्
।
३३५. अध्यारोहत् प्रयाणार्थी बहून् बहुविधो जनः ॥

३३६. सा प्रयाता महासेना गजवाजिरथाकुला ।
३३७. दक्षिणां दिशमावृत्य महामेघ इवोत्थितः ॥

३३८. सागरौघनिभा सेना भरतस्य महात्मनः ।
३३९. महीं सञ्छादयामास प्रावृषि द्यामिवाम्बुदः ॥

३४०. स यात्वा दूरमध्वानं सुपरिश्रान्तवाहनः ।
३४१. उवाच भरतः श्रीमान् वसिष्ठं मन्त्रिणां वरम् ॥

३४२. व्यक्तं प्राप्ताः स्म तं देशं भरद्वाजो यमब्रवीत् ।
३४३. अयं गिरिश्चित्रकूट इयं मन्दाकिनी नदी ॥

३४४. अतिमात्रमयं देशो मनोज्ञः प्रतिभाति मा ।
३४५. तापसानां निवासोऽयं व्यक्तं स्वर्गपथो यथा ॥

३४६. साधु सैन्याः प्रतिष्ठन्तां विचिन्वन्तु च कानने ।
३४७. यथा तौ पुरुषव्याघ्रौ दृश्येते रामलक्ष्मणौ ॥

३४८. भरतस्य वचः श्रुत्वा पुरुषाः शस्त्रपाणयः ।
३४९. विविशुस्तद्वनं शूरा धूमं च ददृशुस्ततः ॥

३५०. ते समालोक्य धूमाग्रमूचुर्भरतमागताः ।
३५१. नामनुष्ये भवत्यग्निर्व्यक्तमत्रैव राघवौ ॥

३५२. तच्छ्रुत्वा भरतस्तेषां वचनं साधु सम्मतम् ।
३५३. सैन्यानुवाच सर्वांस्तानमित्रबलमर्दनः ॥

३५४. यत्ता भवन्तस्तिष्ठन्तु नेतो गन्तव्यमग्रतः ।
३५५. अहमेव गमिष्यामि सुमन्त्रो गुरुरेव च ॥

३५६. एवमुक्तास्ततः सर्वे तत्र तस्थुः समन्ततः ।
३५७. भरतो यत्र धूमाग्रं तत्र दृष्टिं समादधात् ॥

॥२.१० रामभरतसमागमः ॥

१. दीर्घकालोषितस्तस्मिन् गिरौ गिरिवनप्रियः ।
२. वैदेह्याः प्रियमाकाङ्क्षन् स्वं च चित्तं विलोभयन् ।
३. अथ दाशरथिश्चित्रं चित्रकूटमदर्शयत् ॥

४. न राज्याद् भ्रंशनं भद्रे न सुहृद्भिर्विनाभवः ।
५. मनो मे बाधते दृष्ट्वा रमणीयमिमं गिरिम् ॥

६. पश्येममचलं भद्रे नानाद्विजगणायुतम् ।
७. शिखरैः खमिवोद्विद्धैः धातुमद्भिर्विभूषितम् ॥

८. नानामृगगणद्वीपितरक्ष्वृक्षगणैर्वृतः ।
९. अदुष्टैर्भात्ययं शैलो बहुपक्षिसमायुतः ॥

१०. आम्रजम्ब्वसनैर्लोध्रैः प्रियालैः पनसैर्धवैः ।
११. बदर्यामलकैर्नीपैर्वेत्रधन्वनबीजकैः ।
१२. पुष्पवद्भिः फलोपेतैः छायावद्भिर्मनोरमैः ।
१३. एवमादिभिराकीर्णः श्रियं पुष्यत्ययं गिरिः ॥

१४. जलप्रपातैरुद्भेदैर्निष्यन्दैश्च क्वचित्क्वचित् ।
१५. स्रवद्भिर्भात्ययं शैलः स्रवन् मन्द इव द्विपः ॥

१६. गुहासमीरणो गन्धान् नानापुष्पभवान् वहन् ।
१७. घ्राणतर्पणमभ्येत्य कं नरं न प्रहर्षयेत् ॥

१८. यदीह शरदोऽनेकास्त्वया सार्धमनिन्दिते ।
१९. लक्ष्मणेन च वत्स्यामि न मां शोकः प्रधक्ष्यति ॥

२०. अनेन वनवासेन मया प्राप्तं फलद्वयम् ।
२१. पितुश्चानृणता धर्मे भरतस्य प्रियं तथा ॥

२२. निशि भान्त्यचलेन्द्रस्य हुताशनशिखा इव ।
२३. ओषध्यः स्वप्रभालक्ष्म्या भ्राजमानाः सहस्रशः ॥

२४. अथ शैलाद्विनिष्क्रम्य मैथिलीं कोसलेश्वरः ।
२५. अदर्शयद् शुभजलां रम्यां मन्दाकिनीं नदीम् ॥

२६. अब्रवीच्च वरारोहां चारुचन्द्रनिभाननाम् ॥

२७. विचित्रपुलिनां रम्यां हंससारससेविताम् ।
२८. कमलैरुपसम्पन्नां पश्य मन्दाकिनीं नदीम् ॥

२९. क्वचिन्मणिनिकाशोदां क्वचिद्पुलिनशालिनीम् ।
३०. क्वचिद् सिद्धजनाकीर्णां पश्य मन्दाकिनीं नदीम् ॥

३१. निर्द्धूतान् वायुना पश्य विततान् पुष्पसञ्चयान् ।
३२. पोप्लूयमानानपरान् पश्य त्वं जलमध्यगान् ॥

३३. तांश्चातिवल्गुवचसो रथाङ्गाह्वयना द्विजाः ।
३४. अधिरोहन्ति कल्याणि विकूजन्तः शुभा गिरः ॥

३५. दर्शनं चित्रकूटस्य मन्दाकिन्याश्च शोभने ।
३६. अधिकं पुरवासाच्च मन्ये च तव दर्शनात् ॥

३७. सखीवच्च विगाहस्व सीते मन्दाकिनीं नदीम् ।
३८. कमलान्यवमज्जन्ती विगाहस्व मया सह ॥

३९. त्वं पौरजनवद् व्यालानयोध्यामिव पर्वतम् ।
४०. मन्यस्व वनिते नित्यं सरयूवदिमां नदीम् ॥

४१. लक्ष्मणश्चापि धर्मात्मा मन्निदेशे व्यवस्थितः ।
४२. त्वं चानुकूला वैदेहि प्रीतिं जनयथो मम ॥

४३. नायोध्यायै न राज्याय स्पृहयेऽद्य त्वया सह ॥

४४. तां तथा दर्शयित्वा तु मैथिलीं गिरिनिम्नगाम् ।
४५. निषसाद गिरिप्रस्थे सीतां मांसेन छन्दयन् ॥

४६. इदं मेध्यमिदं साधु निष्टप्तमिदमग्निना ।
४७. एवमास्ते स धर्मात्मा सीतया सह राघवः ॥

४८. तथा तत्रासतस्तस्य भरतस्योपयायिनः ।

murthygss@gmail.com

४९. सैन्यरेणुश्च शब्दश्च प्रादुरास्तां नभस्स्पृशौ ॥

५०. एतस्मिन्नन्तरे त्रस्ताः शब्देन महता ततः ।
५१. अर्दिता यूथपा मत्ताः सयूथा दुद्रुवुर्दिशः ॥

५२. तांश्च विद्रवतो दृष्ट्वा तं च श्रुत्वा च निस्वनम् ।
५३. उवाच रामः सौमित्रिं लक्ष्मणं दीप्ततेजसम् ॥

५४. हन्त लक्ष्मण पश्येह तुमुलः श्रूयते स्वनः ।
५५. राजा वा राजमात्रो वा मृगयामटते वने ।
५६. अन्यद्वा श्वापदं किञ्चित् सौमित्रे ज्ञातुमर्हसि ॥

५७. स लक्ष्मणः सन्त्वरितो सालमारुह्य पुष्पितम् ।
५८. प्रेक्षमाणो दिशः सर्वाः पूर्वां दिशमवैक्षत ॥

५९. रथाश्वगजसम्बाधां ददर्श महतीं चमूम् ।
६०. शशंस सेनां रामाय वचनं चेदमब्रवीत् ॥

६१. अग्निं संशमयत्वार्यः सीता च भजतां गुहाम् ।
६२. सज्यं कुरुष्व चापं च शरांश्च कवचं तथा ॥

६३. सम्पन्नं राज्यमिच्छन्स्तु व्यक्तं प्राप्याभिषेचनम् ।
६४. आवां हन्तुं समभ्येति कैकेय्या भरतः सुतः ॥

६५. एष वै सुमहान् श्रीमान् कोविदारध्वजो रथे ॥

६६. यन्निमित्तं भवान् राज्याच्च्युतो राघव शाश्वतात् ।
६७. सम्प्राप्तोऽयमरिर्वीर भरतो वध्य एव मे ॥

६८. पूर्वापकारी भरतस्त्यक्तधर्मश्च राघव ।
६९. एतस्मिन्निहते कृत्स्नामनुशाधि वसुन्धराम् ॥

७०. अद्येमं संयतं क्रोधमसत्कारं च मानद ।
७१. मोक्ष्यामि शत्रुसैन्येषु कक्षेष्विव हुताशनम् ॥

७२. सुसंरब्धं तु सौमित्रिं लक्ष्मणं क्रोधमूर्च्छितम् ।
७३. रामस्तु परिसान्त्व्याथ वचनं चेदमब्रवीत् ॥

७४. किमत्र धनुषा कार्यमसिना वा सचर्मणा ।
७५. महेष्वासे महाप्राज्ञे भरते स्वयमागते ॥

७६. भ्रातॄणां सङ्ग्रहार्थं च सुखार्थं चापि लक्ष्मण।
राज्यमप्यहमिच्छामि सत्येनायुधमालभे ॥

७७. नेयं मम मही सौम्य दुर्लभा सागराम्बरा ।
७८. नहीच्छेयमधर्मेण शक्रत्वमपि लक्ष्मण ॥

७९. श्रुत्वा प्रव्राजितं मां हि जटावल्कलधारिणम् ।
८०. जानक्या सहितं वीर त्वया च पुरुषर्षभ ।
८१. स्नेहेनाक्रान्तहृदयः शोकेनाकुलितेन्द्रियः ।
८२. द्रष्टुमभ्यागतो ह्येष भरतो नान्यथागतः ॥

८३. अम्बां च कैकयीं रुष्य परुषं चाप्रियं वदन् ।
८४. प्रसाद्य पितरं श्रीमान् राज्यं मे दातुमागतः ॥

८५. अस्मासु मनसाप्येष नाप्रियं किञ्चिदाचरेत् ॥

८६. विप्रियं कृतपूर्वं ते भरतेन कदा नु किम् ।
८७. ईदृशं वा भयं तेऽद्य भरतं योऽत्र शङ्कसे ॥

८८. नहि ते निष्ठुरं वाच्यो भरतो नाप्रियं वचः ।
८९. अहं ह्यप्रियमुक्तः स्यां भरतस्याप्रिये कृते ॥

९०. यदि राज्यस्य हेतोस्त्वमिमां वाचं प्रभाषसे ।

९१. वक्ष्यामि भरतं दृष्ट्वा राज्यमस्मै प्रदीयताम् ॥

९२. तथोक्तो धर्मशीलेन भ्रात्रा तस्य हिते रतः ।
९३. लक्ष्मणः प्रविवेशेव स्वानि गात्राणि लज्जया ॥

९४. व्रीडितं लक्ष्मणं दृष्ट्वा राघवः प्रत्युवाच ह ।
९५. वृक्षाग्रादवरोह त्वं कुरु लक्ष्मण मद्वचः ॥

९६. अवतीर्य तु सालाग्रात्तस्मात् स समितिञ्जयः ।
९७. लक्ष्मणः प्राञ्जलिर्भूत्वा तस्थौ रामस्य पार्श्वतः ॥

९८. निविष्टमात्रे सैन्ये तु यथोद्देशं विनीतवत् ।
९९. भरतो भ्रातरं वाक्यं शत्रुघ्नमिदमब्रवीत् ॥

१००. यावन्न चन्द्रसङ्काशं द्रक्ष्यामि शुभमाननम् ।
१०१. भ्रातुः पद्मपलाशाक्षं न मे शान्तिर्भविष्यति ॥

१०२. यावन्न चरणौ भ्रातुः पार्थिवव्यञ्जनान्वितौ ।
१०३. शिरसा धारयिष्यामि न मे शान्तिर्भविष्यति ॥

१०४. यावन्न राज्ये राज्यार्हः पितृपैतामहे स्थितः ।
१०५. अभिषेकजलक्लिन्नो न मे शान्तिर्भविष्यति ॥

१०६. सिद्धार्थः खलु सौमित्रिर्यश्चन्द्रविमलोपमम् ।
१०७. मुखं पश्यति रामस्य राजीवाक्षं महाद्युति ॥

१०८. कृतकृत्या महाभागा वैदेही जनकात्मजा ।
१०९. भर्तारं सागरान्तायाः पृथिव्या यानुगच्छति ॥

११०. सुभगश्चित्रकूटोऽसौ गिरिराजोपमो गिरिः ।
१११. यस्मिन् वसति काकुत्स्थः कुबेर इव नन्दने ॥

११२. कृतकार्यमिदं दुर्गं वनं व्यालनिषेवितम् ।
११३. यदध्यास्ते महातेजा रामः शस्त्रभृतां वरः ॥

११४. एवमुक्त्वा महातेजा भरतः पुरुषर्षभः ।
११५. जगाम भ्रातरं द्रष्टुं शत्रुघ्नमनुदर्शयन् ॥

११६. ऋषिं वसिष्ठं सन्दिश्य मातॄर्मे शीघ्रमानय ।
११७. इति त्वरितमग्रे स जगाम गुरुवत्सलः ॥

११८. ददर्श च वने तस्मिन् महतः सञ्चयान् कृतान् ।
११९. मृगाणां महिषाणां च करीषैः शीतकारणात् ॥

१२०. कृतं वृक्षेष्वभिज्ञानं कुशचीरैः क्वचित् क्वचित् ॥

१२१. गच्छन्नेव महाबाहुर्द्युतिमान् भरतस्तदा ।
१२२. शत्रुघ्नं चाब्रवीद्धृष्टस्तानमात्यांश्च सर्वशः ॥

१२३. मन्ये प्राप्ताः स्म तं देशं भरद्वाजो यमब्रवीत् ।
१२४. नातिदूरे हि मन्येऽहं नदीं मन्दाकिनीमितः ॥

१२५. उच्चैर्बद्धानि चीराणि लक्ष्मणेन भवेदयम् ।
१२६. अभिज्ञानकृतः पन्था विकाले गन्तुमिच्छता ॥

१२७. यमेवाधातुमिच्छन्ति तापसाः सततं वने ।
१२८. तस्यासौ दृश्यते धूमः सङ्कुलः कृष्णवर्त्मनः ॥

१२९. अत्राहं पुरुषव्याघ्रं गुरुसंस्कारकारिणम् ।
१३०. आर्यं द्रक्ष्यामि संहृष्टो महर्षिमिव राघवम् ॥

१३१. मत्कृते व्यसनं प्राप्तो लोकनाथो महाद्युतिः ।
१३२. सर्वान् कामान् परित्यज्य वने वसति राघवः ॥

१३३. एवं स विलपन्स्तस्मिन् वने दशरथात्मजः ।
१३४. ददर्श महतीं पुण्यां पर्णशालां मनोरमाम् ।
१३५. सालतालाश्वकर्णानां पर्णैर्बहुभिरावृताम् ।
१३६. विशालां मृदुभिस्तीर्णां कुशैर्वेदिमिवाध्वरे ।
१३७. शक्रायुधनिकाशैश्च कार्मुकैर्भारसाधनैः ।
१३८. रुक्मपृष्ठैर्महासारैः शोभितां शत्रुबाधकैः ॥

१३९. निरीक्ष्य स मुहूर्तं तु ददर्श भरतो गुरुम् ।
१४०. उटजे राममासीनं जटामण्डलधारिणम् ॥

१४१. तं तु कृष्णाजिनधरं चीरवल्कलवाससम् ।
१४२. ददर्श राममासीनमभितः पावकोपमम् ॥

१४३. तं दृष्ट्वा भरतः श्रीमान् दुःखशोकपरिप्लुतः ।
१४४. अभ्यधावत धर्मात्मा भरतः कैकयीसुतः ॥

१४५. दृष्ट्वैव विललापार्तो प्रस्विन्नमुखपङ्कजः ।
१४६. पादावप्राप्य रामस्य पपात भरतो रुदन् ॥

१४७. बाष्पापिहितकण्ठश्च प्रेक्ष्य रामं यशस्विनम् ।
१४८. आर्येत्वेवाथ सङ्क्रुश्य व्याहर्तुं नाशकत्तदा ॥

१४९. शत्रुघ्नश्चापि रामस्य ववन्दे चरणौ रुदन् ।
१५०. तावुभौ स समालिङ्ग्य रामश्चाश्रूण्यवर्तयत् ॥

१५१. जटिलं चीरवसनं प्राञ्जलिं पतितं भुवि ।
१५२. ददर्श रामो दुर्दर्शं युगान्ते भास्करं यथा ॥

१५३. आघ्राय रामस्तं मूर्ध्नि परिष्वज्य च राघवः ।
१५४. अङ्के भरतमारोप्य पर्यपृच्छत् समाहितः ॥

१५५. कच्चिद्दशरथो राजा कुशली सत्यसङ्गरः ।
१५६. कच्चिच्छुश्रूयसे तात पितरं सत्यविक्रमम् ॥

१५७. स कच्चिद्ब्राह्मणो विद्वान् धर्मनित्यो महाद्युतिः ।
१५८. इक्ष्वाकूणामुपाध्यायो यथावत्तात पूज्यते ॥

१५९. सा तात कच्चित् कौसल्या सुमित्रा च प्रजावती ।
१६०. सुखिनी कच्चिदार्या च देवी नन्दति कैकयी ॥

१६१. मन्त्रो विजयमूलं हि राज्ञां भवति राघव ।
१६२. कच्चिन् मन्त्रयसे नैकः कच्चिन्न बहुभिः सह ।
१६३. कच्चित्ते मन्त्रितो मन्त्रो राष्ट्रं न परिधावति ॥

१६४. कच्चिदर्थं विनिश्चित्य लघुमूलं महोदयम् ।
१६५. क्षिप्रमारभसे कर्तुं न दीर्घयसि राघव ॥

१६६. कच्चित् सहस्रान्मूर्खाणां एकमिच्छसि पण्डितम् ।
१६७. एकोऽप्यमात्यो मेधावी शूरो दक्षो विचक्षणः ।
१६८. राजानं राजमात्रं वा प्रापयेन्महतीं श्रियाम् ॥

१६९. कच्चिन्मुख्या महत्स्वेव मध्यमेषु च मध्यमाः ।
१७०. जघन्यास्तु जघन्येषु भृत्याः कर्मसु योजिताः ॥

१७१. बलवन्तश्च कच्चित्ते मुख्या युद्धविशारदाः ।
१७२. दृष्टापदाना विक्रान्तास्त्वया सत्कृत्य मानिताः ॥

१७३. कच्चिद्बलस्य भक्तं च वेतनं च यथोचितम् ।
१७४. सम्प्राप्तकालं दातव्यं ददासि न विलम्बसे ॥

१७५. कच्चिन्न लोकायतिकान् ब्राह्मणान्स्तात सेवसे ।
१७६. अनर्थकुशलाह्येते बालाः पण्डितमानिनः ॥

१७७. वीरैरध्युषितां पूर्वमस्माकं तात पूर्वकैः ।

१७८. कच्चित्सुमुदितां स्फीतामयोध्यां परिरक्षसि ॥

१७९. विवर्जितो नरैः पापैर्मम पूर्वैः सुरक्षितः ।
१८०. कच्चिज्जनपदः स्फीतः सुखं वसति राघव ॥

१८१. कच्चित्ते दयिताः सर्वे कृषिगोरक्षिजीविनः ।
१८२. वार्तायां संश्रितस्तात लोको हि सुखमेधते ॥

१८३. कच्चित् स्त्रियः सान्त्वयसि कच्चित्ताश्च सुरक्षिताः ।
१८४. कच्चिन्न श्रद्धधास्यासां कच्चिद् गुह्यं न भाषसे ॥

१८५. कच्चिन्न सर्वे कर्मान्ताः प्रत्यक्षास्तेऽविशङ्कया ।
१८६. सर्वे वा पुनरुत्सृष्टा मध्यमेनात्र कारणम् ॥

१८७. आयस्ते विपुलः कच्चित् कच्चिदल्पतरो व्ययः ।
१८८. अपात्रेषु न ते कच्चित् कोशो गच्छति राघव ॥

१८९. कच्चिदार्यो विशुद्धात्माऽऽक्षारितश्चोरकर्मणा ।
१९०. अपृष्टः कार्यकुशलैर्न लोभाद् बध्यते शुचिः ॥

१९१. गृहीतश्चैव पृष्टश्च काले दृष्टः सकारणः ।
१९२. कच्चिन्न मुच्यते चोरो धनलोभान्नरर्षभ ॥

१९३. कच्चिदर्थं च धर्मं च कामं च जयतां वर ।
१९४. विभज्य काले कालज्ञ सर्वान् वरद सेवसे ॥

१९५. नास्तिक्यमनृतं क्रोधं प्रमादं दीर्घसूत्रताम् ।
१९६. अदर्शनं ज्ञानवतामालस्यं पञ्चवृत्तिताम् ।
१९७. एकचिन्तनमर्थानामनर्थज्ञैश्च मन्त्रणम् ।
१९८. निश्चितानामनारम्भं मन्त्रस्यापरिरक्षणम् ।
१९९. कच्चित्त्वं वर्जयस्येतान् राजदोषान्श्च (राघव) ॥

२००. कच्चिदेषैव ते बुद्धिर्यथोक्ता मम राघव ।
२०१. आयुष्या च यशस्या च धर्मकामार्थसंहिता ॥

२०२. रामस्य वचनं श्रुत्वा भरतः प्रत्युवाच ह ।
२०३. किं मे धर्माद्विहीनस्य राजधर्मः करिष्यति ॥

२०४. केकयस्थे च मयि तु त्वयि चारण्यमाश्रिते ।
२०५. दुःखशोकाभिभूतस्तु राजा त्रिदिवमभ्यगात् ॥

२०६. उत्तिष्ठ पुरुषव्याघ्र क्रियतामुदकं पितुः ।
२०७. अहं चायं च शत्रुघ्नः पूर्वमेव कृतोदकौ ॥

२०८. प्रियेण खलु दत्तं हि पितृलोकेषु राघव ।
२०९. अक्षय्यं भवतीत्याहुर्भवान्श्चैव पितुः प्रियः ॥

२१०. त्वामेव शोचन् तव दर्शनेप्सुः
२११. त्वय्येव सक्तामनिवर्त्य बुद्धिम् ।
२१२. त्वया विहीनस्तवशोकरुग्णः
२१३. त्वां संस्मरन्नस्तमितः पिता ते ॥

२१४. तां श्रुत्वा करुणां वाचं पितुर्मरणसंहिताम् ।
२१५. प्रगृह्य बाहू रामो वै पुष्पिताग्रो यथाद्रुमः ।
२१६. वने परशुना कृत्तस्तथा भुवि पपात ह ॥

२१७. तथा निपतितं रामं जगत्यां जगतीपतिम् ।
२१८. भ्रातरस्ते महेष्वासं सर्वतः शोककर्शितम् ।
२१९. रुदन्तः सह वैदेह्या सिषिचुः सलिलेन वै ॥

२२०. स तु सञ्ज्ञां पुनर्लब्ध्वा नेत्राभ्यामास्रमुत्सृजन् ।
२२१. उवाच भरतं वाक्यं धर्मात्मा धर्मसंहितम् ॥

२२२. किं करिष्याम्ययोध्यायां ताते दिष्टां गतिं गते ।

२२३. निवृत्तवनवासोऽपि नायोध्यां गन्तुमुत्सहे ॥

२२४. किं नु तस्य मया कार्यं दुर्जातेन महात्मनः ।
२२५. यो मृतो मम शोकेन मया चापि न संस्कृतः ॥

२२६. अहो भरत सिद्धार्थो येन राजा त्वयानघ ।
२२७. शत्रुघ्नेन च सर्वेषु प्रेतकृत्येषु सत्कृतः ॥

२२८. पुरा प्रेक्ष्य सुवृत्तं मां पिता यान्याह सान्त्वयन् ।
२२९. वाक्यानि तानि श्रोष्यामि कुतः कर्णसुखान्यहम् ॥

२३०. एवमुक्त्वा स भरतं भार्यामभ्येत्य राघवः ।
२३१. उवाच शोकसन्तप्तः पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ॥

२३२. सीते मृतस्ते श्वशुरः पित्रा हीनोऽसि लक्ष्मण ।
२३३. भरतो दुःखमाचष्टे स्वर्गतं पृथिवीपतिम् ॥

२३४. सा सीता श्वशुरं श्रुत्वा स्वर्गलोकगतं नृपम् ।
२३५. नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यामशकन्नेक्षितुं पतिम् ॥

२३६. सान्त्वयित्वा तु तां रामो रुदन्तीं जनकात्मजाम् ।
२३७. उवाच लक्ष्मणं तत्र दुःखितो दुःखितं वचः ॥

२३८. आनयेङ्गुदिपिण्याकं चीरमाहर चोत्तरम् ।
२३९. जलक्रियार्थं तातस्य गमिष्यामि महात्मनः ॥

२४०. ते सुतीर्थां ततः कृच्छ्रादुपागम्य यशस्विनः ।
२४१. सिषिचुस्तूदकं राज्ञे तत्रैतत्ते भवत्विति ॥

२४२. ऐङ्गुदं बदरीमिश्रं पिण्याकं दर्भसंस्तरे ।
२४३. न्यस्य रामः सुदुःखार्तो रुदन् वचनमब्रवीत् ॥

२४४. इदं भुङ्क्ष्व महाराज प्रीतो यदशना वयम् ।
२४५. यदन्नः पुरुषो भवति तदन्नास्तस्य देवताः ॥

२४६. ततः पर्णकुटीद्वारमासाद्य जगतीपतिः ।
२४७. परिजग्राह बाहुभ्यामुभौ भरतलक्ष्मणौ ॥

२४८. तेषां तु रुदतां शब्दात् त्रस्ता भरतसैनिकाः ।
२४९. अब्रुवन्श्चापि रामेण भरतः सङ्गतो ध्रुवम् ॥

२५०. अचिरप्रोषितं रामं चिरविप्रोषितं यथा ।
२५१. द्रष्टुकामो जनः सर्वो जगाम सहसाश्रमम् ॥

२५२. भ्रातॄणां त्वरितास्तत्र द्रष्टुकामाः समागमम् ।
२५३. ययुर्बहुविधैर्यानैः खुरनेमिस्वनाकुलैः ॥

२५४. तेन शब्देन वित्रस्तैराकाशं पक्षिभिर्वृतम् ।
२५५. मनुष्यैरावृता भूमिरुभयं प्रबभौ तदा ॥

२५६. ततस्तं पुरुषव्याघ्रं यशस्विनमरिन्दमम् ।
२५७. आसीनं स्थण्डिले रामं ददर्श सहसा जनः ॥

२५८. तान्नरान् बाष्पपूर्णाक्षान् समीक्ष्याथ सुदुःखितान् ।
२५९. पर्य्यष्वजत धर्मज्ञः पितृवन्मातृवच्च सः ॥

२६०. स तत्र कान्श्चित् परिषस्वजे नरान्
२६१. नराश्च केचित्तु तमभ्यवादयन् ।
२६२. चकार सर्वान् सवयस्यबान्धवान्
२६३. यथार्हमासाद्य तदा नृपात्मजः ॥

॥२.११ रामपादुकापट्टाभिषेकः ॥

१. वसिष्ठः पुरतः कृत्वा दारान् दशरथस्य च ।
२. अभिचक्राम तं देशं रामदर्शनतर्षितः ॥

३. राजपत्न्यश्च गच्छन्त्यो मन्दं मन्दाकिनीं प्रति ।
४. ददृशुस्तत्र तत्तीर्थं रामलक्ष्मणसेवितम् ॥

५. पितुरिङ्गुदिपिण्याकं न्यस्तं रामेण वीक्ष्य सा ।
६. उवाच देवी कौसल्या सर्वा दशरथस्त्रियः ॥

७. राघवेण पितुर्दत्तं पश्यतैतद्यथाविधि ।
८. चतुरन्तां महीं भुङ्क्त्वा महेन्द्रसदृशो विभुः ।
९. कथमिङ्गुदिपिण्याकं स भुङ्क्ते वसुधाधिपः ॥

१०. अतो दुःखतरं लोके न किञ्चित् प्रतिभाति मे ।
११. यत्र रामः पितुर्दद्यादिङ्गुदीक्षोदमृद्धिमान् ॥

१२. एवमार्तां सपत्न्यस्ता जग्मुराश्वास्य तां तदा ।
१३. ददृशुश्चाश्रमे रामं स्वर्गच्युतमिवामरम् ॥

१४. सर्वभोगैः परित्यक्तं रामं सम्प्रेक्ष्य मातरः ।
१५. आर्ता मुमुचुरश्रूणि सस्वरं शोककर्शिताः ॥

१६. तासां रामः समुत्थाय जग्राह चरणान् शुभान् ।
१७. ताः पाणिभिः सुखस्पर्शैर्मृद्वङ्गुलितलैः शुभैः ।
१८. प्रममार्जू रजः पृष्ठाद् रामस्यायतलोचनाः ॥

१९. सौमित्रिरपि ताः सर्वाः मातॄः सम्प्रेक्ष्य दुःखितः ।
२०. अभ्यवादयतासक्तं शनैः रामादनन्तरम् ॥

२१. सीतापि चरणांस्तासामुपसङ्गृह्य दुःखिता ।
२२. श्वश्रूणामश्रुपूर्णाक्षी सा बभूवाग्रतः स्थिता ॥

२३. तां परिष्वज्य दुःखार्ता माता दुहितरं यथा ।
२४. वनवासकृशां दीनां कौसल्या वाक्यमब्रवीत् ॥

२५. विदेहराजस्य सुता स्नुषा दशरथस्य च ।
२६. रामपत्नी कथं दुःखं सम्प्राप्ता निर्जने वने ॥

२७. पद्ममातपसन्तप्तं परिक्लिष्टमिवोत्पलम् ।
२८. काञ्चनं रजसा ध्वस्तं क्लिष्टं चन्द्रमिवाम्बुदैः ॥

२९. मुखं ते प्रेक्ष्य मां शोको दहत्यग्निरिवाश्रयम् ।
३०. भृशं मनसि वैदेहि व्यसनारणिसम्भवः ॥

३१. ब्रुवन्त्यामेवमार्तायां जनन्यां भरताग्रजः ।
३२. पादावासाद्य जग्राह वसिष्ठस्य च राघवः ॥

३३. स राघवः सत्यधृतिश्च लक्ष्मणो
३४. महानुभावो भरतश्च धार्मिकः ।
३५. वृताः सुहृद्भिश्च विरेजुरध्वरे
३६. यथा सदस्यैः सहितास्त्रयोऽग्नयः ॥

३७. तं तु रामः समाज्ञाय भ्रातरं गुरुवत्सलम् ।
३८. लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥

३९. किं निमित्तमिदं देशं कृष्णाजिनजटाधरः ।
४०. हित्वा राज्यं प्रविष्टस्त्वं तत्सर्वं वक्तुमर्हसि ॥

४१. इत्युक्तः कैकयीपुत्रः काकुत्स्थेन महात्मना ।

४२. प्रगृह्य बलवद्भूयः प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥

४३. एभिश्च सचिवैः सार्धं शिरसा याचितो मया ।
४४. भ्रातुः शिष्यस्य दासस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥

४५. इमाः प्रकृतयः सर्वा विधवा मातरश्च याः ।
४६. त्वत्सकाशमनुप्राप्ताः प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥

४७. अभिषिञ्चस्व चाद्यैव राज्येन मघवानिव ।
४८. भवत्वविधवा भूमिः समग्रा पतिना त्वया ।
४९. शशिना विमलेनेव शारदी रजनी यथा ॥

५०. तदिदं शाश्वतं पित्र्यं सर्वं प्रकृतिमण्डलम् ।
५१. पूजितं पुरुषव्याघ्र नातिक्रमितुमर्हसि ॥

५२. एवमुक्त्वा महाबाहुः सबाष्पः कैकयीसुतः ।
५३. रामस्य शिरसा पादौ जग्राह विधिवत् पुनः ॥

५४. तं मत्तमिव मातङ्गं निःश्वसन्तं पुनः पुनः ।
५५. भ्रातरं भरतं रामः परिष्वज्येदमब्रवीत् ॥

५६. कुलीनः सत्वसम्पन्नस्तेजस्वी चरितव्रतः ।
५७. राज्यहेतोः कथं पापमाचरेत् त्वद्विधो जनः ॥

५८. कामकारो महाप्राज्ञ गुरूणां सर्वदानघ ।
५९. उपपन्नेषु दारेषु पुत्रेषु च विधीयते ॥

६०. वने वा चीरवसनं सौम्य कृष्णाजिनाम्बरम् ।
६१. राज्ये वापि महाराजो मां वासयितुमीश्वरः ॥

६२. यावत्पितरि धर्मज्ञे गौरवं लोकसत्कृतम् ।
६३. तावद्धर्मभृतां श्रेष्ठ जनन्यामपि गौरवम् ॥

६४. एताभ्यां धर्मशीलाभ्यां वनं गच्छेति राघव ।
६५. मातापितृभ्यामुक्तोऽहं कथमन्यत् समाचरे ॥

६६. स च प्रमाणं धर्मात्मा राजा लोकगुरुस्तव ।
६७. पित्रा दत्तं यथाभागमुपभोक्तुं त्वमर्हसि ॥

६८. चतुर्दशसमाः सौम्य दण्डकारण्यमाश्रितः ।
६९. उपभोक्ष्ये त्वहं दत्तं भागं पित्रा महात्मना ॥

७०. ततः पुरुषसिंहानां वृतानां तैः सुहृद्गणैः ।
७१. शोचतामेव रजनी दुःखेन व्यत्यवर्तत ॥

७२. रजन्यां सुप्रभातायां भ्रातरस्ते सुहृद्वृताः ।
७३. मन्दाकिन्यां हुतं जप्यं कृत्वा राममुपागमन् ॥

७४. तूष्णीं ते समुपासीना न कश्चित् किञ्चिदब्रवीत् ।
७५. भरतस्तु सुहृन्मध्ये रामं वचनमब्रवीत् ॥

७६. सान्त्विता मामिका माता दत्तं राज्यमिदं मम ।
७७. तद्ददामि तवैवाहं भुङ्क्ष्व राज्यमकण्टकम् ॥

७८. गतिं खर इवाश्वस्य तार्क्ष्यस्येव पतत्रिणः ।
७९. अनुगन्तुं न शक्तिर्मे गतिं तव महीपते ॥

८०. सुजीवं नित्यशस्तस्य यः परैरुपजीव्यते ।
८१. राम तेन तु दुर्जीवं यः परानुपजीवति ॥

८२. श्रेणयस्त्वां महाराज पश्यन्त्वग्र्याश्च सर्वशः ।
८३. प्रतपन्तमिवादित्यं राज्ये स्थितमरिन्दमम् ॥

८४. तस्य साध्वित्यमन्यन्त नागरा विविधा जनाः ।

murthygss@gmail.com

८५. भरतस्य वचः श्रुत्वा रामं प्रत्यनुयाचतः ॥

८६. तमेवं दुःखितं प्रेक्ष्य विलपन्तं यशस्विनम् ।
८७. रामः कृतात्मा भरतं समाश्वासयदात्मवान् ॥

८८. नात्मनः कामकारोऽस्ति पुरुषोऽयमनीश्वरः ।
८९. इतश्चेतरतश्चैनं कृतान्तः परिकर्षति ॥

९०. सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः ।
९१. संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं च जीवितम् ॥

९२. यथागारं दृढस्थूणं जीर्णं भूत्वावसीदति ।
९३. तथा सीदन्ति नरा जरामृत्युवशं गताः ॥

९४. अहोरात्राणि गच्छन्ति सर्वेषां प्राणिनामिह ।
९५. आयूंषि क्षपयन्त्याशु ग्रीष्मे जलमिवांशवः ॥

९६. नन्दत्युदित आदित्ये नन्दन्त्यस्तमितेऽहनि ।
९७. आत्मनो नावबुद्ध्यन्ते मनुष्या जीवितक्षयम् ॥

९८. यथा काष्ठं च काष्ठं च समेयातां महार्णवे ।
९९. समेत्य च व्यपेयातां कालमासाद्य कञ्चन ।
१००. एवं भार्याश्च पुत्राश्च ज्ञातयश्च धनानि च ।
१०१. समेत्य व्यवधावन्ति ध्रुवो ह्येषां विनाभवः ॥

१०२. इष्ट्वा बहुविधैर्यज्ञैः भोगांश्चावाप्य पुष्कलान् ।
१०३. उत्तमं चायुरासाद्य स्वर्गतः पृथिवीपतिः ॥

१०४. स न शोच्यः पिता तातः स्वर्गतः सत्कृतः सताम् ॥

१०५. स जीर्णं मानुषं देहं परित्यज्य पिता हि नः ।
१०६. दैवीं ऋद्धिमनुप्राप्तो ब्रह्मलोकविहारिणीम् ॥

१०७. तं तु नैवं विधः कश्चित् प्राज्ञः शोचितुमर्हति ॥

१०८. स स्वस्थो भव मा शोचीर्यात्वा चावस तां पुरीम् ।
१०९. तथा पित्रा नियुक्तोऽसि वशिना वदतां वर ॥

११०. यत्राहमपि तेनैव नियुक्तः पुण्यकर्मणा ।
१११. तत्रैवाहं करिष्यामि पितुरार्यस्य शासनम् ॥

११२. न मया शासनं तस्य त्यक्तुं न्याय्यमरिन्दम ।
११३. तत् त्वयापि सदा मान्यं स वै बन्धुः स नः पिता ॥

११४. एवमुक्त्वा तु विरते रामे वचनमर्थवत् ।
११५. उवाच भरतश्चित्रं धार्मिको धार्मिकं वचः ॥

११६. को हि स्यादीदृशो लोके यादृशस्त्वमरिन्दम ।
११७. न त्वां प्रव्यथयेद् दुःखं प्रीतिर्वा न प्रहर्षयेत् ॥

११८. अमरोपमसत्त्वस्त्वं महात्मा सत्यसङ्गरः ।
११९. सर्वज्ञः सर्वदर्शी च बुद्धिमान्श्चासि राघव ॥

१२०. न त्वामेवङ्गुणैर्युक्तं प्रभवाभवकोविदम् ।
१२१. अविषह्यतमं दुःखमासादयितुमर्हति ॥

१२२. प्रोषिते मयि यत् पापं मात्रा यत्कारणात् कृतम् ।
१२३. क्षुद्रया तदनिष्टं मे प्रसीदतु भवान् मम ॥

१२४. धर्मबन्धेन बद्धोऽस्मि तेनेमां नेह मातरम् ।
१२५. हन्मि तीव्रेण दण्डेन दण्डार्हां पापकारिणीम् ॥

murthygss@gmail.com

१२६. अन्तकाले हि भूतानि मुह्यन्तीति पुरा श्रुतिः ।
१२७. राज्ञैवं कुर्वता लोके प्रत्यक्षं सा श्रुतिः कृता ॥

१२८. साध्वर्थमभिसन्धाय क्रोधान्मोहाच्च साहसात् ।
१२९. तातस्य यदतिक्रान्तं प्रत्याहरतु तद्भवान् ॥

१३०. कैकेयीं मां च तातं च सुहृदो बान्धवान्श्च नः ।
१३१. पौरजानपदान् सर्वान्स्त्रातु सर्वमिदं भवान् ॥

१३२. क्व चारण्यं क्व च क्षात्रं क्व जटाः क्व च पालनम् ।
१३३. ईदृशं व्याहृतं कर्म न भवान् कर्तुमर्हति ॥

१३४. एष हि प्रथमो धर्मः क्षत्रियस्याभिषेचनम् ।
१३५. येन शक्यं महाप्राज्ञ प्रजानां परिपालनम् ॥

१३६. अथ क्लेशजमेव त्वं धर्मं चरितुमिच्छसि ।
१३७. धर्मेण चतुरो वर्णान् पालयन् क्लेशमाप्नुहि ॥

१३८. श्रुतेन बालः स्थानेन जन्मना भवतो ह्यहम् ।
१३९. स कथं पालयिष्यामि भूमिं भवति तिष्ठति ॥

१४०. इहैव त्वाभिषिञ्चन्तु सर्वाः प्रकृतयः सह ।
१४१. ऋत्विजः सवसिष्ठाश्च मन्त्रवन्मन्त्रकोविदाः ॥

१४२. शिरसा त्वाभियाचेऽहं कुरुष्व करुणां मयि ।
१४३. बान्धवेषु च सर्वेषु भूतेष्विव महेश्वरः ॥

१४४. अथैतत् पृष्ठतः कृत्वा वनमेव भवानितः ।
१४५. गमिष्यति गमिष्यामि भवता सार्धमप्यहम् ॥

१४६. तथा हि रामो भरतेन ताम्यता
१४७. प्रसाद्यमानः शिरसा महीपतिः ।
१४८. न चैव चक्रे गमनाय सत्ववान्
१४९. मतिं पितुस्तद्वचने व्यवस्थितः ॥

१५०. तदद्भुतं स्थैर्यमवेक्ष्य राघवे
१५१. समं जनो हर्षमवाप दुःखितः ।
१५२. न यात्ययोध्यामिति दुःखितोऽभवत्
१५३. स्थिरप्रतिज्ञत्वमवेक्ष्य हर्षितः ॥

१५४. पुनरेवं ब्रुवाणं तं भरतं लक्ष्मणाग्रजः ।
१५५. प्रत्युवाच ततः श्रीमान् ज्ञातिमध्येऽभिसत्कृतः ॥

१५६. पुरा भ्रातः पिता नः स मातरं ते समुद्वहन् ।
१५७. मातामहे समाश्रौषीद्राज्यशुल्कमनुत्तमम् ॥

१५८. दैवासुरे च सङ्ग्रामे जनन्यै तव पार्थिव ।
१५९. सम्प्रहृष्टो ददौ राजा वरमाराधितः प्रभुः ॥

१६०. ततः सा सम्प्रतिश्राव्य तव माता यशस्विनी ।
१६१. अयाचत नरश्रेष्ठं द्वौ वरौ वरवर्णिनी ॥

१६२. तव राज्यं नरव्याघ्र मम प्रव्राजनं तथा ।
१६३. तौ च राजा तदा तस्यै नियुक्तः प्रददौ वरौ ॥

१६४. तेन पित्राहमप्यत्र नियुक्तः पुरुषर्षभ ।
१६५. चतुर्दश वने वासं वर्षाणि वरदानिकम् ॥

१६६. सोऽहं वनमिदं प्राप्तो निर्जनं लक्ष्मणान्वितः ।
१६७. सीतया चाप्रतिद्वन्द्वः सत्यवादे स्थितः पितुः ॥

१६८. भवानपि तथेत्येव पितरं सत्यवादिनम् ।
१६९. कर्तुमर्हति राजेन्द्र क्षिप्रमेवाभिषेचनात् ॥

१७०. ऋणान्मोचय राजानं मत्कृते भरत प्रभुम् ।
१७१. पितरं चापि धर्मज्ञं मातरं चाभिनन्दय ॥

१७२. अयोध्यां गच्छ भरत प्रकृतीरनुरञ्जय ।
१७३. शत्रुघ्नसहितो वीर सह सर्वैर्द्विजातिभिः ॥

१७४. प्रवेक्ष्ये दण्डकारण्यमहमप्यविलम्बयन् ।
१७५. आभ्यां तु सहितो राजन् वैदेह्या लक्ष्मणेन च ॥

१७६. आश्वासयन्तं भरतं जाबालिर्ब्राह्मणोत्तमः ।
१७७. उवाच रामं धर्मज्ञं धर्मापेतमिदं वचः ॥

१७८. साधु राघव माभूत् ते बुद्धिरेवं निरर्थिका ।
१७९. प्राकृतस्य नरस्येव ह्यार्यबुद्धेर्मनस्विनः ॥

१८०. कः कस्य पुरुषो बन्धुः किमाप्यं कस्य केनचित् ।
१८१. यदेको जायते जन्तुरेक एव विनश्यति ॥

१८२. न ते कश्चिद्दशरथस्त्वं च तस्य न कश्चन ।
१८३. गतः स नृपतिस्तत्र गन्तव्यं यत्र तेन वै ॥

१८४. दानसंवनना ह्येते ग्रन्था मेधाविभिः कृताः ।
१८५. यजस्व देहि दीक्षस्व तपस्तप्यस्व सन्त्यज ॥

१८६. स नास्ति परमित्येव कुरु बुद्धिं महामते ।
१८७. प्रत्यक्षं यत्तदातिष्ठ परोक्षं पृष्ठतः कुरु ॥

१८८. पित्र्यं राज्यं परित्यज्य स नार्हसि नरोत्तम ।
१८९. आस्थातुं कापथं दुःखं विषमं बहुकण्टकम् ।
१९०. राज्यं त्वं प्रतिगृह्णीष्व भरतेन प्रसादितः ॥

१९१. जाबालेस्तु वचः श्रुत्वा रामः सत्यात्मनां वरः ।
१९२. उवाच परया भक्त्या स्वबुद्ध्या चाविपन्नया ॥

१९३. भवान् मे प्रियकामार्थं वचनं यदिहोक्तवान् ।
१९४. अकार्य्यं कार्यसङ्काशमपथ्यं पथ्यसम्मितम् ॥

१९५. यद्वृत्ताः सन्ति राजानः तद्वृत्ताः सन्ति हि प्रजाः
।
१९६. सत्यमेवानृशंसञ्च राजवृत्तं सनातनम् ॥

१९७. तस्मात् सत्यात्मकं राज्यं सत्ये लोकः प्रतिष्ठितः ॥

१९८. दत्तमिष्टं हुतं चैव तप्तानि च तपांसि च ।
१९९. वेदाः सत्यप्रतिष्ठानाः तस्मात् सत्यपरो भवेत् ॥

२००. सोऽहं पितुर्नियोगं तु किमर्थं नानुपालये ।
२०१. सत्यप्रतिश्रवः सत्यं सत्येन समयीकृतः ॥

२०२. नैव लोभान्न मोहाद् वा न ह्यज्ञानात् तमोऽन्वितः
।
२०३. सेतुं सत्यस्य भेत्स्यामि गुरोः सत्यप्रतिश्रवः ॥

२०४. कथं ह्यहं प्रतिज्ञाय वनवासमिमं गुरौ ।
२०५. भरतस्य करिष्यामि वचो हित्वा गुरोर्वचः ॥

२०६. स्थिरा मया प्रतिज्ञाता प्रतिज्ञा गुरुसन्निधौ ।
२०७. प्रहृष्यमाणा सा देवी कैकेयी चाभवत्तदा ॥

२०८. वनवासं वसन्नेवं शुचिर्नियतभोजनः ।
२०९. मूलैः पुष्पैः फलैः पुण्यैः पितॄन् देवान्श्च तर्पयन् ।
२१०. सन्तुष्टपञ्चवर्गोऽहं लोकयात्रां प्रवर्तये ॥

२११. निन्दाम्यहं कर्म पितुः कृतं तद्-

२१२. यस्त्वामगृह्णाद् विषमस्थबुद्धिम् ।
२१३. बुद्ध्यानयैवं विधया चरन्तम्
२१४. सुनास्तिकं धर्मपथादपेतम् ॥

२१५. धर्मे रताः सत्पुरुषैः समेताः
२१६. तेजस्विनो दानगुणप्रधानाः ।
२१७. अहिंसका वीतमलाश्च लोके
२१८. भवन्ति पूज्या मुनयः प्रधानाः ॥

२१९. इति ब्रुवन्तं वचनं सरोषम्
२२०. रामं महात्मानमदीनसत्त्वम् ।
२२१. उवाच तथ्यं पुनरास्तिकञ्च
२२२. सत्यं वचः सानुनयं च विप्रः ॥

२२३. न नास्तिकानां वचनं ब्रवीम्यहम्
२२४. न चास्तिकोऽहं न च नास्ति किञ्चन ।
२२५. निवर्तनार्थं तव राम कारणात्
२२६. प्रसादनार्थं तु मयैतदीरितम् ॥

२२७. क्रुद्धमाज्ञाय रामं तं वसिष्ठः प्रत्युवाच ह ।
२२८. जाबालिरपि जानीते लोकस्यास्य गतागतिम् ॥

२२९. निवर्तयितुकामस्तु त्वामेतद्वाक्यमुक्तवान् ॥

२३०. इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां राजा भवति पूर्वजः ।
२३१. पूर्वजे नावरः पुत्रो ज्येष्ठो राज्येऽभिषिच्यते ॥

२३२. पुरुषस्येह जातस्य भवन्ति गुरवस्त्रयः ।
२३३. आचार्यश्चैव काकुत्स्थ पिता माता च राघव ॥

२३४. सोऽहं ते पितुराचार्यस्तव चैव परन्तप ।
२३५. मम त्वं वचनं कुर्वन् नातिवर्तेः सतां गतिम् ॥

२३६. इमा हि ते परिषदः श्रेणयश्च द्विजास्तथा ।
२३७. एषु तात चरन् धर्मं नातिवर्तेः सतां गतिम् ॥

२३८. वृद्धाया धर्मशीलाया मातुर्नार्हस्यवर्तितुम् ।
२३९. अस्यास्तु वचनं कुर्वन् नातिवर्तेः सतां गतिम् ॥

२४०. भरतस्य वचः कुर्वन् याचमानस्य राघव ।
२४१. आत्मानं नातिवर्तेस्त्वं सत्यधर्मपराक्रम ॥

२४२. एवं मधुरमुक्तस्तु गुरुणा राघवः स्वयम् ।
२४३. प्रत्युवाच समासीनं वसिष्ठं पुरुषर्षभः ॥

२४४. यन्मातापितरौ वृत्तं तनये कुरुतः सदा ।
२४५. न सुप्रतिकरं तत्तु मात्रा पित्रा च यत्कृतम् ॥

२४६. यथाशक्तिप्रदानेन स्नापनोच्छादनेन च ।
२४७. नित्यं च प्रियवादेन तथा संवर्धनेन च ॥

२४८. स हि राजा जनयिता पिता दशरथो मम ।
२४९. आज्ञातं यन्मया तस्य न तन्मिथ्या भविष्यति ॥

२५०. एवमुक्तस्तु रामेण भरतः प्रत्यनन्तरम् ।
२५१. उवाच परमोदारः सूतं परमदुर्मनाः ॥

२५२. इह मे स्थण्डिले शीघ्रं कुशानास्तर सारथे ।
२५३. आर्यं प्रत्युपवेक्ष्यामि यावन्मे न प्रसीदति ॥

२५४. स तु राममवेक्षन्तं सुमन्त्रं प्रेक्ष्य दुर्मनाः ।
२५५. कुशोत्तरमुपस्थाप्य भूमावेवास्तरत् स्वयम् ॥

२५६. तमुवाच महातेजा रामो राजर्षिसत्तमः ।

२५७. किं मां भरत कुर्वाणं तात प्रत्युपवेक्ष्यसि ॥

२५८. उत्तिष्ठ नरशार्दूल हित्वैतद्दारुणं व्रतम् ।
२५९. पुरवर्यामितः क्षिप्रमयोध्यां याहि राघव ॥

२६०. आसीनस्त्वेव भरतः पौरजानपदं जनम् ।
२६१. उवाच सर्वतः प्रेक्ष्य किमार्यं नानुशासथ ॥

२६२. ते तमूचुर्महात्मानं पौरजानपदा जनाः ।
२६३. काकुत्स्थमभिजानीमः सम्यग्वदति राघवः ॥

२६४. एषोऽपि हि महाभागः पितुर्वचसि तिष्ठति ।
२६५. अत एव न शक्ताः स्मो व्यावर्तयितुमञ्जसा ॥

२६६. तेषामाज्ञाय वचनं रामो वचनमब्रवीत् ।
२६७. एवं निबोध वचनं सुहृदां धर्मचक्षुषाम् ।
२६८. उत्तिष्ठ त्वं महाबाहो मां च स्पृश तथोदकम् ॥

२६९. अथोत्थाय जलं स्पृष्ट्वा भरतो वाक्यमब्रवीत् ।
२७०. शृण्वन्तु मे परिषदो मन्त्रिणः श्रेणयस्तथा ॥

२७१. यदि त्ववश्यं वस्तव्यं कर्तव्यं च पितुर्वचः ।
२७२. अहमेव निवत्स्यामि चतुर्दश समा वने ॥

२७३. धर्मात्मा तस्य तथ्येन भ्रातुर्वाक्येन विस्मितः ।
२७४. उवाच रामः सम्प्रेक्ष्य पौरजानपदं जनम् ॥

२७५. विक्रीतमाहितं क्रीतं यत् पित्रा जीवता मम ।
२७६. न तल्लोपयितुं शक्यं मया वा भरतेन वा ॥

२७७. अनेन धर्मशीलेन वनात् प्रत्यागतः पुनः ।
२७८. भ्रात्रा सह भविष्यामि पृथिव्याः पतिरुत्तमः ॥

२७९. स्रस्तगात्रस्तु भरतः स वाचा सज्जमानया ।
२८०. कृताञ्जलिरिदं वाक्यं राघवं पुनरब्रवीत् ॥

२८१. राजधर्ममनुप्रेक्ष्य कुलधर्मानुसन्ततिम् ।
२८२. कर्तुमर्हसि काकुत्स्थ मम मातुश्च याचनाम् ॥

२८३. रक्षितुं सुमहद्राज्यमहमेकस्तु नोत्सहे ।
२८४. पौरजानपदांश्चापि रक्तान् रञ्जयितुं तथा ॥

२८५. ज्ञातयश्च हि योधाश्च मित्राणि सुहृदश्च नः ।
२८६. त्वामेव प्रतिकाङ्क्षन्ते पर्जन्यमिव कर्षकाः ॥

२८७. इदं राज्यं महाप्राज्ञ स्थापय प्रतिपद्य हि ।
२८८. शक्तिमानसि काकुत्स्थ लोकस्य परिपालने ॥

२८९. इत्युक्त्वा न्यपतद्भ्रातुः पादयोः भरतस्तदा ।
२९०. भृशं सम्प्रार्थयामास राममेव प्रियंवदः ॥

२९१. तमङ्के भ्रातरं कृत्वा रामो वचनमब्रवीत् ।
२९२. श्यामं नलिनपत्राक्षं मत्तहंसस्वरं स्वयम् ॥

२९३. आगता त्वामियं बुद्धिः स्वजा वैनयिकी च या ।
२९४. भृशमुत्सहसे तात रक्षितुं पृथिवीमपि ॥

२९५. अमात्यैश्च सुहृद्भिश्च बुद्धिमद्भिश्च मन्त्रिभिः ।
२९६. सर्वकार्याणि सम्मन्त्र्य सुमहान्त्यपि कारय ॥

२९७. लक्ष्मीश्चन्द्राद्धपेयाद्वा हिमवान् वा हिमं त्यजेत् ।
२९८. अतीयाद् सागरो वेलां न प्रतिज्ञामहं पितुः ॥

२९९. एवं ब्रुवाणं भरतः कौसल्यासुतमब्रवीत् ।

murthygss@gmail.com

३००. तेजसादित्यसङ्काशं प्रतिपच्चन्द्रदर्शनम् ॥

३०१. अधिरोहार्य पादाभ्यां पादुके हेमभूषिते ।
३०२. एते हि सर्वलोकस्य योगक्षेमं विधास्यतः ॥

३०३. सोऽधिरुह्य नरव्याघ्रः पादुके चावरुह्य च ।
३०४. प्रायच्छत् सुमहातेजा भरताय महात्मने ॥

३०५. स पादुके संप्रणम्य रामं वचनमब्रवीत् ।
३०६. चतुर्दश हि वर्षाणि जटाचीरधरो ह्यहम् ।
३०७. फलमूलाशनो वीर भवेयं रघुनन्दन ।
३०८. तवागमनमाकाङ्क्षन् वसन् वै नगराद् बहिः ॥

३०९. तव पादुकयोर्न्यस्तराज्यतन्त्रः परन्तप ।
३१०. चतुर्दशे हि सम्पूर्णे वर्षेऽहनि रघूत्तम ।
३११. न द्रक्ष्यामि यदि त्वां तु प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ॥

३१२. तथेति च प्रतिज्ञाय तं परिष्वज्य सादरम् ।
३१३. शत्रुघ्नं च परिष्वज्य भरतं चेदमब्रवीत् ॥

३१४. मातरं रक्ष कैकेयीं मा रोषं कुरु तां प्रति ।
३१५. मया च सीतया चैव शप्तोऽसि रघुसत्तम ॥

३१६. अथानुपूर्व्यात् प्रतिनन्द्य तं जनम्
३१७. गुरूंश्च मन्त्रिप्रकृतीस्तथानुजौ ।
३१८. व्यसर्जयद् राघववंशवर्धनः
३१९. स्थिरः स्वधर्मे हिमवानिवाचलः ॥

३२०. ततः शिरसि कृत्वा तु पादुके भरतस्तदा ।
३२१. आरुरोह रथं हृष्टः शत्रुघ्नेन समन्वितः ॥

३२२. यानैश्च शकटैश्चैव हयैर्नागैश्च सा चमूः ।
३२३. पुनर्निवृत्ता विस्तीर्णा भरतस्यानुयायिनी ॥

३२४. स्निग्धगम्भीरघोषेण स्यन्दनेनोपयान् प्रभुः ।
३२५. अयोध्यां भरतः क्षिप्रं प्रविवेश महायशाः ।
३२६. अल्पोष्णक्षुब्धसलिलां घर्मोत्तप्तविहङ्गमाम् ।
३२७. लीनमीनझषग्राहां कृशां गिरिनदीमिव ।
३२८. सफेना सस्वना भूत्वा सागरस्य समुत्थिताम् ।
३२९. प्रशान्तमारुतोद्घातां जलोर्मिमिव निस्वनाम् ।
३३०. गोष्ठमध्ये स्थितामार्तामचरन्तीं तृणं नवम् ।
३३१. गोवृषेण परित्यक्तां गवां पत्तिमिवोत्सुकाम् ।
३३२. पुष्पनद्धां वसन्तान्ते मत्तभ्रमरनादिताम् ।
३३३. द्रुतदावाग्निविप्लुष्टां क्लान्तां वनलतामिव ।
३३४. सम्मूढनिगमां स्तब्धां संक्षिप्तविपणापणाम् ।
३३५. प्रच्छन्नशशिनक्षत्रां द्यामिवाम्बुधरैर्वृताम् ।
३३६. पुरुषस्याप्रहृष्टस्य प्रतिषिद्धानुलेपनाम् ।
३३७. सन्तप्तामिव शोकेन गात्रयष्टिमभूषणाम् ॥

३३८. भरतस्तु रथस्थः सन् श्रीमान् दशरथात्मजः ।
३३९. वाहयन्तं रथश्रेष्ठं सारथिं वाक्यमब्रवीत् ॥

३४०. सह नूनं मम भ्रात्रा पुरस्यास्य द्युतिर्गता ।
३४१. न हि राजत्ययोध्येयं सासारेवार्जुनी क्षपा ॥

३४२. कदा नु खलु मे भ्राता महोत्सव इवागतः ।
३४३. जनयिष्यत्ययोध्यायां हर्षं ग्रीष्म इवाम्बुदः ॥

३४४. तरुणैश्चारुवेषैश्च नरैरुन्नतगामिभिः ।
३४५. सम्पतद्भिरयोध्यायां नाभिभान्ति महापथाः ॥

३४६. एवं बहुविधं जल्पन् विवेश वसतिं पितुः ।
३४७. तेन हीनां नरेन्द्रेण सिंहहीनां गुहामिव ॥

३४८. ततो निक्षिप्य मातॄः स अयोध्यायां दृढव्रतः ।
३४९. भरतः शोकसन्तप्तो गुरूनिदमथाब्रवीत् ॥

३५०. नन्दिग्रामं गमिष्यामि सर्वानामन्त्रयेऽद्य वः ।
३५१. तत्र दुःखमिदं सर्वं सहिष्ये राघवं विना ॥

३५२. रामं प्रतीक्षे राज्याय स हि राजा महायशाः ॥

३५३. एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं भरतस्य महात्मनः ।
३५४. अब्रुवन् मन्त्रिणः सर्वे वसिष्ठश्च पुरोहितः ॥

३५५. सुभृशं श्लाघनीयं च यदुक्तं भरत त्वया ।
३५६. वचनं भ्रातृवात्सल्यादनुरूपं तवैव तत् ॥

३५७. नित्यं ते बन्धुलुब्धस्य तिष्ठतो भ्रातृसौहृदे ।
३५८. आर्यमार्गं प्रपन्नस्य नानुमन्येत कः पुमान् ॥

३५९. मन्त्रिणां वचनं श्रुत्वा यथाभिलषितं प्रियम् ।
३६०. प्रहृष्टवदनः सर्वाः मातॄः समभिवाद्य सः ।
३६१. नन्दिग्रामं ययौ तूर्णं शिरस्याधाय पादुके ॥

३६२. रामागमनमाकाङ्क्षन् भरतो भ्रातृवत्सलः ।
३६३. भ्रातुर्वचनकारी च प्रतिज्ञापारगस्तथा ।
३६४. पादुकेत्वभिषिच्याथ नन्दिग्रामेऽवसत्तदा ॥

३६५. तदधीनस्तदा राज्यं कारयामास सर्वदा ॥

३६६. तदा हि यत्कार्यमुपैति किञ्चि-
३६७. दुपायनं चोपहृतं महार्हम् ॥

३६८. स पादुकाभ्यां प्रथमं निवेद्य
३६९. चकार पश्चाद् भरतो यथावत् ॥

३७०. प्रतिप्रयाते भरते वसन् रामस्तपोवने ।
३७१. न तत्रारोचयद् वासं कारणैर्बहुभिस्तदा ॥

३७२. इह मे भरतो दृष्टो मातरश्च सनागराः ।
३७३. सा च मे स्मृतिरन्वेति तान्नित्यमनुशोचतः ॥

३७४. स्कन्धावारनिवेशेन तेन तस्य महात्मनः ।
३७५. हयहस्तिकरीषैश्च उपमर्दः कृतो भृशम् ॥

३७६. तस्मादन्यत्र गच्छाम इति सञ्चिन्त्य राघवः ।
३७७. प्रातिष्ठत स वैदेह्या लक्ष्मणेन च सङ्गतः ॥

३७८. सोऽत्रेराश्रममासाद्य तं ववन्दे महायशाः ।
३७९. तं चापि भगवानत्रिः पुत्रवद् प्रत्यपद्यत ॥

३८०. स्वयमातिथ्यमादिश्य सर्वमस्य सुसत्कृतम् ।
३८१. सौमित्रिं च महाभागां सीतां च समसान्त्वयत् ॥

३८२. अनसूयां महाभागां पत्नीमामन्त्र्य सत्कृताम् ।
३८३. रामाय चाचचक्षे तां तापसीं ब्रह्मचारिणीम् ॥

३८४. दशवर्षाण्यनावृष्ट्या दग्धे लोके निरन्तरम् ।
३८५. यया मूलफले सृष्टे जाह्नवी च प्रवर्तिता ॥

३८६. देवकार्यनिमित्तं च यया सन्त्वरमाणया ।
३८७. दशरात्रं कृता रात्रिः सेयं मातेव तेऽनघ ॥

३८८. तामिमां सर्वभूतानां नमस्कार्यां यशस्विनीम् ।
३८९. अभिगच्छतु वैदेही वृद्धामक्रोधनां सदा ।
३९०. अनसूयेति या लोके कर्मभिः ख्यातिमागता ॥

३९१. एवं ब्रुवाणं तमृषिं तथेत्युक्त्वा स राघवः ।
३९२. सीतामुवाच धर्मज्ञामिदं वचनमुत्तमम् ॥

३९३. राजपुत्रि श्रुतं त्वेतन्मुनेरस्य समीरितम् ।
३९४. श्रेयोऽर्थमात्मनः शीघ्रं अभिगच्छ तपस्विनीम् ॥

३९५. शिथिलां वलितां वृद्धां जरापाण्डरमूर्धजाम् ।
३९६. सततं वेपमानाङ्गीं प्रवाते कदली यथा ।
३९७. तां तु सीता महाभागामनसूयां पतिव्रताम् ।
३९८. अभ्यवादयदव्यग्रा स्वनाम समुदाहरत् ॥

३९९. अभिवाद्य च वैदेही तापसीं तामनिन्दिताम् ।
४००. बद्धाञ्जलिपुटा हृष्टा पर्यपृच्छदनामयम् ॥

४०१. ततः सीतां महाभागां दृष्ट्वा तां धर्मचारिणीम् ।
४०२. सान्त्वयन्त्यब्रवीद् हृष्टा दिष्ट्या धर्ममवेक्षसे ॥

४०३. त्यक्त्वा ज्ञातिजनं सीते मानमृद्धिं च भामिनि ।
४०४. अवरुद्धं वने रामं दिष्ट्या त्वमनुगच्छसि ॥

४०५. नगरस्थो वनस्थो वा पापो वा यदि वा शुभः ।
४०६. यासां स्त्रीणां प्रियो भर्ता तासां लोका महोदयाः ॥

४०७. सा त्वेवमुक्ता वैदेही त्वनसूयानसूयया ।
४०८. प्रतिपूज्य वचो मन्दं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥

४०९. नैतदाश्चर्यमार्याया यन्मां त्वमनुभाषसे ।
४१०. विदितं तु ममाप्येतद् यथा नार्याः पतिर्गुरुः ॥

४११. यद्यप्येष भवेद् भर्ता ममार्ये वृत्तवर्जितः ।
४१२. अद्वैधमुपचर्तव्यस्तथाप्येष मया भवेत् ॥

४१३. किं पुनर्यो गुणश्लाघ्यः सानुक्रोशो जितेन्द्रियः ।
४१४. स्थिरानुरागो धर्मात्मा मातृवत् पितृवत् प्रियः ॥

४१५. आगच्छन्त्याश्च विजनं वनमेवं भयावहम् ।
४१६. समाहितं मे श्वश्र्वा च हृदये तद्धृतं महत् ॥

४१७. पाणिप्रदानकाले च यत्पुरा त्वग्निसन्निधौ ।
४१८. अनुशिष्टा जनन्यास्मि वाक्यं तदपि मे धृतम् ॥

४१९. नवीकृतं च तत्सर्वं वाक्यैस्ते धर्मचारिणि ।
४२०. पतिशुश्रूषणान्नार्याः तपो नान्यद् विधीयते ॥

४२१. ततोऽनसूया संहृष्टा श्रुत्वोक्तं सीतया वचः ।
४२२. शिरस्याघ्राय चोवाच मैथिलीं हर्षयन्त्युत ॥

४२३. नियमैर्विविधैराप्तं तपो हि महदस्ति मे ।
४२४. तत्संश्रित्य बलं सीते छन्दये त्वां शुचिस्मिते ॥

४२५. उपपन्नं मनोज्ञं च वचनं तव मैथिलि ।
४२६. प्रीता चास्म्युचितं किन्ते करवाणि ब्रवीहि मे ॥

४२७. तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा विस्मिता मन्दविस्मया ।
४२८. कृतमित्यब्रवीत् सीता तपोबलसमन्विताम् ॥

४२९. सा त्वेवमुक्ता धर्मज्ञा तया प्रीततराभवत् ।
४३०. सफलं च प्रहर्षं ते हन्त सीते करोम्यहम् ॥

४३१. इदं दिव्यं वरं माल्यं वस्त्रमाभरणानि च ।
४३२. अङ्गरागं च वैदेहि महार्हं चानुलेपनम् ॥

४३३. सा वस्त्रमङ्गरागं च भूषणानि स्रजस्तथा ।
४३४. मैथिली प्रतिजग्राह प्रीतिदानमनुत्तमम् ॥

४३५. तथा सीतामुपासीनामनसूया दृढव्रता ।
४३६. वचनं प्रष्टुमारेभे काञ्चित् प्रियकथामनु ॥

४३७. स्वयंवरे किल प्राप्ता त्वमनेन यशस्विना ।
४३८. राघवेणेति मे सीते कथा श्रुतिमुपागता ॥

४३९. तां कथां श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण च मैथिलि ।
४४०. यथानुभूतं कार्त्स्न्येन तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि ॥

४४१. एवमुक्ता तु सा सीता तां ततो धर्मचारिणीम् ।
४४२. श्रूयतामिति चोक्त्वा वै कथयामास तां कथाम् ॥

४४३. अनसूया तु धर्मज्ञा श्रुत्वा तां महतीं कथाम् ।
४४४. पर्यष्वजत बाहुभ्यां शिरस्याघ्राय मैथिलीम् ॥

४४५. यथा स्वयंवरं वृत्तं तत्सर्वं हि श्रुतं मया ।
४४६. रमेऽहं कथया ते तु दृढं मधुरभाषिणि ॥

४४७. रविरस्तं गतः श्रीमानुपोह्य रजनीं शिवाम् ।
४४८. दिवसं प्रतिकीर्णानामाहारार्थं पतत्रिणाम् ।
४४९. सन्ध्याकाले निलीनानां निद्रार्थं श्रूयते ध्वनिः ॥

४५०. एते चाप्यभिषेकार्द्रा मुनयः कलशोद्यताः ।
४५१. सहिता उपवर्तन्ते सलिलाप्लुतवल्कलाः ॥

४५२. ऋषीणामग्निहोत्रेषु हुतेषु विधिपूर्वकम् ।
४५३. कपोताङ्गारुणो धूमो दृश्यते पवनोद्धतः ॥

४५४. सम्प्रवृद्धा निशा सीते नक्षत्रसमलङ्कृता ।
४५५. ज्योत्स्नाप्रावरणश्चन्द्रो दृश्यतेऽभ्युदितेऽम्बरे ॥

४५६. गम्यतामनुजानामि रामस्यानुचरी भव ।
४५७. अलङ्कुरु च तावत्त्वं प्रत्यक्षं मम मैथिलि ।
४५८. प्रीतिं जनय मे वत्से दिव्यालङ्कारशोभिता ॥

४५९. सा तथा समलङ्कृत्य सीता सुरसुतोपमा ।
४६०. प्रणम्य शिरसा तस्यै रामं त्वभिमुखी ययौ ॥

४६१. तथा तु भूषितां सीतां ददर्श वदतां वरः ।
४६२. राघवः प्रीतिदानेन तपस्विन्या जहर्ष च ॥

४६३. ततस्तां शर्वरीं प्रीतः पुण्यां शशिनिभाननः ।
४६४. अर्चितः तापसैः सिद्धैरुवास रघुनन्दनः ॥

४६५. तस्यां रात्र्यां व्यतीतायामभिषिच्य हुताग्निकान् ।
४६६. आपृच्छेतां नरव्याघ्रौ तापसान् वनगोचरान् ॥

४६७. तावूचुस्ते वनचरास्तापसा धर्मचारिणः ।
४६८. एष पन्था महर्षीणां फलान्याहरतां वने ।
४६९. अनेन तु वनं दुर्गं गन्तुं राघव ते क्षमम् ॥

४७०. इतीव तैः प्राञ्जलिभिस्तपस्विभिः
४७१. द्विजैः कृतः स्वस्त्ययनः परन्तपः ।
४७२. वनं स भार्यः प्रविवेश राघवः
४७३. सलक्ष्मणः सूर्यमिवाभ्रमण्डलम् ॥

॥ अयोध्याकाण्डं समाप्तम्॥

murthygss@gmail.com

॥ ३ आरण्यकाण्डम् ॥

॥ ३.१ आश्रममण्डले वासः ॥

१. प्रविश्य तु महारण्यं दण्डकारण्यमात्मवान् ।
२. ददर्श रामो दुर्धर्षः तापसाश्रममण्डलम् ॥

३. विशालैरग्निशरणैः स्रुग्भाण्डैरजिनैः कुशैः ।
४. समिद्भिस्तोयकलशैः फलमूलैश्च शोभितम् ।
५. फलमूलाशनैर्दान्तैः चीरकृष्णाजिनाम्बरैः ।
६. सूर्यवैश्वानराभैश्च पुराणैर्मुनिभिर्वृतम् ।
७. स दृष्ट्वा राघवः श्रीमान् तापसाश्रममण्डलम् ।
८. अभ्यगच्छन्महातेजा विज्यं कृत्वा महद्धनुः ॥

९. ते तं सोममिवोद्यन्तं दृष्ट्वा वै धर्मचारिणः ।
१०. लक्ष्मणं चैव दृष्ट्वा तु वैदेहीं च यशस्विनीम् ।
११. मङ्गलानि प्रयुञ्जानाः प्रत्यगृह्णन् दृढव्रताः ॥

१२. रूपसम्हननं लक्ष्मीं सौकुमार्यं सुवेशताम् ।
१३. ददृशुर्विस्मिताकारा रामस्य वनवासिनः ॥

१४. मूलं पुष्पं फलं वन्यमाश्रमं च महात्मनः ।
१५. निवेदयित्वा धर्मज्ञास्ततः प्राञ्जलयोऽब्रुवन् ॥

१६. धर्मपालो जनस्यास्य शरण्यस्त्वं महायशाः ।
१७. पूजनीयश्च मान्यश्च राजा दण्डधरो गुरुः ॥

१८. ते वयं भवता रक्ष्या भवद्विषयवासिनः ।
१९. नगरस्थो वनस्थो वा त्वं नो राजा जनेश्वरः ॥

२०. न्यस्तदण्डा वयं राजन् जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ।
२१. रक्षितव्यास्त्वया शश्वद् गर्भभूतास्तपोधनाः ॥

२२. एवमुक्त्वा फलैर्मूलैः पुष्पैर्वन्यैश्च राघवम् ।
२३. अन्यैश्च विविधाहारैः सलक्ष्मणमपूजयन् ॥

२४. कृतातिथ्यो तु रामस्तु सूर्यस्योदयनं प्रति ।
२५. आमन्त्र्य स मुनीन् सर्वान् वनमेवान्वगाहत ॥

२६. सीतया सह काकुत्स्थः तस्मिन् घोरमृगायुते ।
२७. ददर्श गिरिशृङ्गाभं पुरुषादं महास्वनम् ।
२८. गम्भीराक्षं महावक्त्रं विकटं विषमोदरम् ।
२९. वसानं चर्म वैयाघ्रं वसार्द्रं रुधिरोक्षितम् ।
३०. अवसज्यायसे शूले विनदन्तं महास्वनम् ॥

३१. स रामं लक्ष्मणं चैव सीतां दृष्ट्वा च मैथिलीम् ।
३२. अभ्यधावत सङ्क्रुद्धः प्रजाः काल इवान्तकः ॥

३३. स कृत्वा भैरवं नादं चालयन्निव मेदिनीम् ।
३४. अङ्केनादाय वैदेहीमपक्रम्य ततोऽब्रवीत् ॥

३५. अहं वनमिदं दुर्गं विराधो नाम राक्षसः ।
३६. चरामि सायुधो नित्यं ऋषिमाम्सानि भक्षयन् ॥

३७. इयं नारी वरारोहा मम भार्या भविष्यति ।
३८. युवयोः पापयोश्चाहं पास्यामि रुधिरं मृधे ॥

३९. तां दृष्ट्वा राघवः सीतां विराधाङ्कगतां शुभाम् ।

murthygss@gmail.com

४०. अब्रवील्लक्ष्मणं वाक्यं मुखेन परिशुष्यता ॥

४१. पश्य सौम्य नरेन्द्रस्य जनकस्यात्मसम्भवाम् ।
४२. मम भार्यां शुभाचारां विराधाङ्के प्रवेशिताम् ॥

४३. ययाहं सर्वभूतानां हितः प्रस्थापितो वनम् ।
४४. अद्येदानीं सकामा सा या माता मम मध्यमा ॥

४५. परस्पर्शात्तु वैदेह्या न दुःखतरमस्ति मे ।
४६. पितुर्वियोगात् सौमित्रे स्वराज्यहरणात्तथा ॥

४७. इति ब्रुवति काकुत्स्थे बाष्पशोकपरिप्लुते ।
४८. अब्रवील्लक्ष्मणः क्रुद्धो रुद्धो नाग इव श्वसन् ॥

४९. अनाथ इव भूतानां नाथस्त्वं वासवोपमः ।
५०. मया प्रेष्येण काकुत्स्थ किमर्थं परितप्यसे ॥

५१. राज्यकामे मम क्रोधो भरते यो बभूव ह ।
५२. तं विराधे प्रमोक्ष्यामि वज्री वज्रमिवाचले ॥

५३. अथ तौ भ्रातरौ दीप्तं शरवर्षं ववर्षतुः ।
५४. विराधे राक्षसे तस्मिन् कालान्तकयमोपमे ॥

५५. स विद्धो न्यस्य वैदेहीं शूलमुद्यम्य राक्षसः ।
५६. अभ्यद्रवत् सुसम्क्रुद्धः तदा रामं सलक्ष्मणम् ॥

५७. तौ खड्गौ क्षिप्रमुद्यम्य कृष्णसर्पोपमौ शुभौ ।
५८. तूर्णमापततस्तस्य तदा प्रहरतां बलात् ॥

५९. स वध्यमानः सुभृशं बाहुभ्यां परिरभ्य तौ ।
६०. अप्रकम्प्यौ नरव्याघ्रौ रौद्रः प्रस्थातुमैच्छत ॥

६१. तावारोप्य ततः स्कन्धं राघवौ रजनीचरः ।
६२. विराधो निनदन् घोरं जगामाभिमुखो वनम् ॥

६३. ह्रियमाणौ तु तौ दृष्ट्वा वैदेही रामलक्ष्मणौ ।
६४. उच्चैः स्वरेण चुक्रोश प्रगृह्य सुभुजा भुजौ ॥

६५. मां हरोत्सृज्य काकुत्स्थौ नमस्ते राक्षसोत्तम ॥

६६. तस्याः तद्वचनं श्रुत्वा वैदेह्या रामलक्ष्मणौ ।
६७. वेगं प्रचक्रतुर्वीरौ वधे तस्य दुरात्मनः ॥

६८. तस्य रौद्रस्य सौमित्रिर्बाहुं सव्यं बभञ्ज ह ।
६९. रामस्तु दक्षिणं बाहुं तरसा तस्य रक्षसः ॥

७०. स विद्धो बहुभिर्बाणैः खड्गाभ्यां च परिक्षतः ।
७१. इदं प्रोवाच काकुत्स्थं विराधः पुरुषर्षभम् ॥

७२. हतोऽस्मि पुरुषव्याघ्र शक्रतुल्यबलेन वै ।
७३. अपि शापादहं घोरां प्रविष्टो राक्षसीं तनुम् ।
७४. तुम्बुरुर्नाम गन्धर्वः शप्तो वैश्रवणेन ह ॥

७५. तव प्रसादान्मुक्तोऽहमभिशापात् सुदारुणात् ।
७६. इतो वसति धर्मात्मा शरभङ्गः प्रतापवान् ॥

७७. अप्यर्धयोजने तात महर्षिः सूर्यसन्निभः ।
७८. तं क्षिप्रमभिगच्छ त्वं स ते श्रेयो विधास्यति ॥

७९. अवटे चापि मां राम प्रक्षिप्य कुशली व्रज ।
८०. रक्षसां गतसत्त्वानां एष धर्मः सनातनः ॥

८१. एवमुक्त्वा तु काकुत्स्थं विराधः शरपीडितः ।
८२. बभूव स्वर्गसम्प्राप्तो न्यस्तदेहो महाबलः ॥

murthygss@gmail.com

८३. ततः खनित्रमादाय लक्ष्मणः श्वभ्रमुत्तमम् ।
८४. अखनत् पार्श्वतस्तस्य विराधस्य महात्मनः ॥

८५. प्रहृष्ट रूपाविव रामलक्ष्मणौ
८६. विराधमुर्व्याः प्रदरे निहत्य तौ ।
८७. ननन्दतुर्वीतभयौ महावने
८८. शिलाभिरन्तर्दधतुश्च राक्षसम् ॥

८९. हत्वा तु तं भीमबलं विराधं राक्षसं वने ।
९०. आश्रमं शरभङ्गस्य राघवोऽभिजगाम ह ॥

९१. तस्य पादौ च सम्गृह्य रामः सीता च लक्ष्मणः ।
९२. निषेदुः समनुज्ञाता लब्धवासा निमन्त्रिताः ॥

९३. (स रामं पुण्डरीकाक्षं सत्कृत्य भगवान् ऋषिः ।
९४. शरभङ्गो महाप्राज्ञः प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥)

९५. त्वयाहं पुरुषव्याघ्र धार्मिकेण महात्मना ।
९६. समागम्य गमिष्यामि त्रिदिवं देवसेवितम् ॥

९७. अक्षया नरशार्दूल मया लोका जिताः शुभाः ।
९८. ब्राह्म्याश्च नाकपृष्टाश्च प्रतिगृह्णीष्व मामकान् ॥

९९. एवमुक्तो नरव्याघ्रः राघवो वाक्यमब्रवीत् ।
१००. अहमेवाहरिष्यामि सर्वलोकान् महामुने ।
१०१. आवासं त्वहमिच्छामि प्रदिष्टमिह कानने ॥

१०२. राघवेणैवमुक्तस्तु शरभङ्गोऽब्रवीद् वचः ।
१०३. इह राम महातेजाः सुतीक्ष्णो नाम धार्मिकः ।
१०४. वसत्यरण्ये धर्मात्मा स ते श्रेयो विधास्यति ॥
१०५. सुतीक्ष्णमभिगच्छ त्वं शुचौ देशे तपस्विनम् ।
१०६. रमणीये वनोद्देशे स ते वासं विधास्यति ॥

१०७. इमां मन्दाकिनीं राम प्रतिस्रोतामनुव्रज ।
१०८. एष पन्था नरव्याघ्र मुहूर्तं तात पश्य माम् ।
१०९. यावज्जहामि गात्राणि जीर्णां त्वचमिवोरगः ॥

११०. ततोऽग्निं सुसमाधाय हुत्वा चाज्येन मन्त्रवित् ।
१११. शरभङ्गो महातेजाः प्रविवेश हुताशनम् ॥

११२. स च पावकसङ्काशः कुमारः समपद्यत ।
११३. स लोकानाहिताग्नीनां ऋषीणां च महात्मनाम् ।
११४. देवानां च व्यतिक्रम्य ब्रह्मलोकं व्यरोहत ॥

११५. शरभङ्गे दिवं याते मुनिसम्घाः समागताः ।
११६. अभ्यगच्छन्त काकुत्स्थं रामं ज्वलिततेजसम् ॥

११७. सर्वे ब्राह्म्या श्रिया जुष्टाः दृढयोगाश्च तापसाः ।
११८. ऊचुः परमधर्मज्ञं ऋषिसंघाः समाहिताः ॥

११९. त्वमिक्ष्वाकुकुलस्यास्य पृथिव्याश्च महारथ ।
१२०. प्रधानश्चासि नाथश्च देवानां मघवानिव ॥

१२१. विश्रुतस्त्रिषु लोकेषु यशसा विक्रमेण च ।
१२२. पितृभक्तिश्च सत्यं च त्वयि धर्मश्च पुष्कलः ॥

१२३. त्वामासाद्य महात्मानं धर्मज्ञं धर्मवत्सलम् ।
१२४. अर्थित्वान्नाथ वक्ष्यामस्तच्च नः क्षन्तुमर्हसि ॥

१२५. सोऽयं ब्राह्मणभूयिष्ठो वानप्रस्थगणो महान् ।
१२६. त्वन्नाथोऽनाथवद् राम राक्षसैर्बाध्यते भृशम् ॥

१२७. एहि पश्य शरीराणां मुनीनां भावितात्मनाम् ।
१२८. हतानां राक्षसैर्घोरैः बहूनां बहुधा वने ॥

१२९. ततस्त्वां शरणार्थं च शरण्यं समुपस्थिताः ।
१३०. परिपालय नो राम वध्यमानान् निशाचरैः ॥

१३१. परा त्वत्तो गतिर्वीर पृथिव्यां नोपपद्यते ॥

१३२. एतच्छ्रुत्वा तु काकुत्स्थः तापसानां तपस्विनाम् ।
१३३. इदं प्रोवाच धर्मात्मा सर्वानेव तपस्विनः ॥

१३४. नैवमर्हथ मां वक्तुं आज्ञप्तोऽहं तपस्विनाम् ।
१३५. पितुस्तु निर्देशकरः प्रविष्टोऽहमिदं वनम् ।
१३६. भवतामर्थसिद्ध्यर्थमागतोऽहं यदृच्छया ॥

१३७. तस्य मेऽयं वने वासो भविष्यति महाफलः ॥

१३८. दत्त्वाभयं चापि तपोधनानाम्
१३९. धर्मे धृतात्मा सह लक्ष्मणेन ।
१४०. तपोधनैश्चापि सभाज्यवृत्तह्
१४१. सुतीक्ष्णमेवाभिजगाम वीरः ॥

१४२. स गत्वा दूरमध्वानं नदीस्तीर्त्वा बहूदकाः ।
१४३. ददर्शाश्रममेकान्ते चीरमालापरिष्कृतम् ॥

१४४. तत्र तापसमासीनं मलपङ्कजटाधरम् ।
१४५. रामः सुतीक्ष्णं विधिवत् तपोवृद्धमभाषत ॥

१४६. रामोऽहमस्मि भगवन् भवन्तं द्रष्टुमागतः ।
१४७. त्वं माभिवद धर्मज्ञ महर्षे सत्यविक्रम ॥

१४८. स निरीक्ष्य ततो वीरं रामं धर्मभृतां वरम् ।
१४९. समाश्लिष्य च बाहुभ्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥

१५०. स्वागतं खलु ते वीर राम धर्मभृतां वर ।
१५१. आश्रमोऽयं त्वयाक्रान्तः सनाथ इव साम्प्रतम् ॥

१५२. चित्रकूटमुपादाय राज्यभ्रष्टोऽसि मे श्रुतः ।
१५३. अयमेवाश्रमो राम गुणवान् रम्यतामिह ॥

१५४. ऋषिसम्घानुचरितः सदा मूलफलान्वितः ।
१५५. इममाश्रममागम्य मृगसम्घा महायशः ।
१५६. अटित्वा प्रतिगच्छन्ति लोभयित्वाकुतोभयाः ।
१५७. नान्यो दोषो भवेदत्र मृगेभ्योऽन्यत्र विद्धि वै ॥

१५८. तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य महर्षेर्लक्ष्मणाग्रजः ।
१५९. उवाच वचनं धीरो विकृष्य सशरं धनुः ॥

१६०. तानहं सुमहाभाग मृगसम्घान् समागतान् ।
१६१. हन्यां निशितधारेण शरेणाशनिवर्चसा ।
१६२. भवान्स्तत्राभिषज्येत किं स्यात् कृच्छ्रतरं ततः ॥

१६३. एतस्मिन्नाश्रमे वासं चिरं तु न समर्थये ।
१६४. तमेवमुक्त्वा वरदं रामः सन्ध्यामुपागमत् ॥

१६५. रामस्तु सह सौमित्रिः सुतीक्ष्णेनाभिपूजितः ।
१६६. परिणाम्य निशां तत्र प्रभाते प्रत्यबुद्ध्यत ॥

१६७. उदयन्तं दिनकरं दृष्ट्वा विगतकल्मशः ।
१६८. सुतीक्ष्णमभिगम्येदं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥

१६९. सुखोषिताः स्म भगवन् त्वया पूज्येन पूजिताः ।
१७०. आपृच्छामः प्रयास्यामो मुनयस्त्वरयन्ति नः ॥

१७१. त्वरामहे वयं द्रष्टुं कृत्स्नमाश्रममण्डलम् ।
१७२. ऋषीणां पुण्यशीलानां दण्डकारण्यवासिनाम् ॥

१७३. अविषह्यातपो यावत् सूर्यो नातिविराजते ।
१७४. अमार्गेणागतां लक्ष्मीं प्राप्येवान्वयवर्जितः ।
१७५. तावदिच्छामहे गन्तुमित्युक्त्वा चरणौ मुनेः ।
१७६. ववन्दे सहसौमित्रिः सीतया सह राघवः ॥

१७७. अरिष्टं गच्छ पन्थानं राम सौमित्रिणा सह ।
१७८. सीतया चानया सार्धं छाययेवानुवृत्तया ॥

१७९. गम्यतां वत्स सौमित्रे भवानपि च गच्छतु ।
१८०. आगन्तव्यं त्वया तात पुनरेवाश्रमं मम ॥

१८१. एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा काकुत्स्थः सह लक्ष्मणः ।
१८२. प्रदक्षिणं मुनिं कृत्वा प्रस्थातुमुपचक्रमे ॥

१८३. ततः शुभतरे तूणी धनुषी चायतेक्षणा ।
१८४. ददौ सीता तयोर्भ्रात्रोः खड्गौ च विमलौ ततः ॥

१८५. सुतीक्ष्णेनाभ्यनुज्ञातं प्रस्थितं रघुनन्दनम् ।
१८६. हृद्यया स्निग्धया वाचा भर्तारमिदमब्रवीत् ॥

१८७. सत्यसन्ध महाभाग श्रीमल्लक्ष्मणपूर्वज ।
१८८. त्वयि सत्यं च धर्मश्च त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥

१८९. तव वश्येन्द्रियत्वं च जानामि शुभदर्शन ॥

१९०. प्रतिज्ञातस्त्वया वीर दण्डकारण्यवासिनाम् ।
१९१. ऋषीणां रक्षणार्थाय वधः सम्यति रक्षसाम् ॥

१९२. एतन्निमित्तं च वनं दण्डका इति विश्रुतम् ।
१९३. प्रस्थितस्त्वं सह भ्रात्रा धृतबाणशरासनः ॥

१९४. ततस्त्वां प्रस्थितं दृष्ट्वा मम चिन्ताकुलं मनः ।
१९५. नहि मे रोचते वीर गमनं दण्डकान् प्रति ॥

१९६. त्वं हि बाणधनुष्पाणिः भ्रात्रा सह वनं गतः ।
१९७. दृष्ट्वा वनचरान् सर्वान् कच्चित् कुर्याः शरव्ययम् ॥

१९८. क्षत्रियाणां च हि धनुर्हुताशस्येन्धनानि च ।
१९९. समीपतः स्थितं तेजोबलमुच्छ्रियते भृशम् ॥

२००. पुरा किल महाबाहो तपस्वी सत्यवाक् शुचिः ।
२०१. कस्मिंश्चिदभवत् पुण्ये वने रतमृगद्विजे ॥

२०२. तस्यैव तपसो विघ्नं कर्तुमिन्द्रः शचीपतिः ।
२०३. खड्गपाणिरथागच्छदाश्रमं भटरूपधृत् ॥

२०४. तस्मिंस्तदाश्रमपदे निशितः खड्ग उत्तमः ।
२०५. स न्यासविधिना दत्तः पुण्ये तपसि तिष्ठतः ॥

२०६. स तच्छस्त्रमनुप्राप्य न्यासरक्षणतत्परः ।
२०७. यत्र गच्छत्युपादातुं मूलानि च फलानि च ।
२०८. न विना याति तं खड्गं रक्षन् प्रत्ययमात्मनः ॥

२०९. नित्यं शस्त्रं परिवहन् क्रमेण स तपोधनः ।
२१०. चकार रौद्रीं स्वां बुद्धिं त्यक्त्वा तपसि निश्चयम् ॥

२११. ततः स रौद्रेऽभिरतः प्रमत्तोऽधर्मकर्शितः ।
२१२. तस्य शस्त्रस्य सम्वासात् जगाम नरकं मुनिः ॥

२१३. एवमेतत् पुरावृत्तं शस्त्रसम्योगकारणम् ।

२१४. अग्निसम्योगवद्धेतुः शस्त्रसम्योग उच्यते ॥

२१५. स्नेहाच्च बहुमानाच्च स्मारये त्वां न शिक्षये ॥

२१६. न कथञ्चन सा कार्या गृहीतधनुषा त्वया ।
२१७. बुद्धिर्वैरं विना हन्तुं राक्षसान् दण्डकाश्रितान् ।
२१८. अपराधं विना हन्तुं लोकान् वीर न कामये ॥

२१९. क्षत्रियाणां तु वीराणां वनेषु निरतात्मनाम् ।
२२०. धनुषा कार्यमेतावदार्तानामभिरक्षणम् ॥

२२१. क्व च शस्त्रं क्व च वनं क्व च क्षात्रं तपः क्व च ।
२२२. पुनर्गत्वा त्वयोध्यायां क्षत्रधर्मं चरिष्यसि ॥

२२३. नित्यं शुचिमतिः सौम्य चर धर्मं तपोवने ।
२२४. सर्वं हि विदितं तुभ्यं त्रैलोक्यमपि तत्त्वतः ॥

२२५. स्त्रीचापलादेतदुदाहृतं मे
२२६. धर्मं च वक्तुं तव कः समर्थः ।
२२७. विचार्य बुद्ध्या तु सहानुजेन
२२८. यद्रोचते तत्कुरु माचिरेण ॥

२२९. वाक्यमेतत्तु वैदेह्या व्याहृतं भर्तृभक्तया ।
२३०. श्रुत्वा धर्मे स्थितो रामः प्रत्युवाचाथ मैथिलीम् ॥

२३१. हितमुक्तं त्वया देवि स्निग्धया सदृशं वचः ।
२३२. कुलं व्यपदिशन्त्या च धर्मज्ञे जनकात्मजे ॥

२३३. किन्तु वक्ष्याम्यहं देवि त्वयैवोक्तमिदं वचः ।
२३४. क्षत्रियैर्धार्यते चापो नार्तशब्दो भवेदिति ॥

२३५. मां सीते स्वयमागम्य शरण्याः शरणं गताः ।
२३६. ते चार्ता दण्डकारण्ये मुनयः सम्शितव्रताः ॥

२३७. सर्वैरेतैः समागम्य वागियं समुदाहृता ।
२३८. राक्षसैर्दण्डकारण्ये बहुभिः कामरूपिभिः ।
२३९. अर्दिताः स्म दृढं राम भवान् नस्तत्र रक्षतु ॥

२४०. कामं तपःप्रभावेन शक्ता हन्तुं निशाचरान् ।
२४१. चिरार्जितं तु नेच्छामस्तपः खण्डयितुं वयम् ॥

२४२. मया चैतद् वचः श्रुत्वा कार्त्स्न्येन परिपालनम् ।
२४३. ऋषीणां दण्डकारण्ये सम्श्रुतं जनकात्मजे ॥

२४४. अप्यहं जीवितं जह्यां त्वां वा सीते सलक्ष्मणाम् ।
२४५. न तु प्रतिज्ञां सम्श्रुत्य ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ॥

२४६. तदवश्यं मया कार्यं ऋषीणां परिपालनम् ।
२४७. अनुक्तेनापि वैदेहि प्रतिज्ञाय तु किं पुनः ॥

२४८. मम स्नेहाच्च सौहार्दादिदमुक्तं त्वयानघे ।
२४९. परितुष्टोऽस्म्यहं सीते नह्यनिष्टोऽनुशास्यते ॥

२५०. इत्येवमुक्त्वा वचनं महात्मा
२५१. सीतां प्रियां मैथिलराजपुत्रीम् ।
२५२. रामो धनुष्मान् सह लक्ष्मणेन
२५३. जगाम रम्याणि तपोवनानि ॥

२५४. अग्रतः प्रययौ रामः सीता मध्ये सुमध्यमा ।
२५५. पृष्ठतस्तु धनुष्पाणिः लक्ष्मणोऽनुजगाम ह ॥

२५६. तौ पश्यमानौ विविधान् शैलप्रस्थान् वनानि च ।
२५७. नदीश्च विविधा रम्या जग्मतुः सीतया सह ॥

२५८. ते गत्वा दूरमध्वानं (प्राप्ता) आश्रममण्डलम् ।
२५९. कुशचीरपरिक्षिप्तं ब्राह्म्या लक्ष्म्या समावृतम् ॥

२६०. तथा तस्मिन् स काकुत्स्थः श्रीमत्याश्रममण्डले ।
२६१. उषित्वा तु सुखं तत्र पूज्यमानो महर्षिभिः ।
२६२. जगाम चाश्रमास्तेषां पर्यायेण तपस्विनाम् ।
२६३. येषामुषितवान् पूर्वं सकाशे स महास्त्रवित् ॥

२६४. क्वचित् परिदशान् मासानेकं सम्वत्सरं क्वचित् ।
२६५. त्रीन् मासानष्टमासाम्श्च राघवो न्यवसत् सुखम् ॥

२६६. तथा सम्वसतस्तस्य मुनीनामाश्रमेषु वै ।
२६७. रमतश्चानुकूल्येन ययुः सम्वत्सरा दश ॥

२६८. परिवृत्य च धर्मज्ञो राघवः सह सीतया ।
२६९. सुतीक्ष्णस्याश्रमं श्रीमान् पुनरेवाजगाम ह ॥

२७०. अथाश्रमस्थो विनयात् कदाचित्तं महामुनिम् ।
२७१. उपासीनः स काकुत्स्थः सुतीक्ष्णमिदमब्रवीत् ॥

२७२. अस्मिन्नरण्ये भगवन् अगस्त्यो मुनिसत्तमः ।
२७३. वसतीति मया नित्यं कथाः कथयतां श्रुतम् ॥

२७४. कुत्राश्रममिदं पुण्यं महर्षेस्तस्य धीमतः ।
२७५. अगस्त्यमभिगच्छेयं अभिवादयितुं मुनिम् ॥

२७६. इति रामस्य स मुनिः श्रुत्वा धर्मात्मनो वचः ।
२७७. सुतीक्ष्णः प्रत्युवाचेदं प्रीतो दशरथात्मजम् ॥

२७८. योजनान्याश्रमादस्मात् तथा चत्वारि वै ततः ।
२७९. दक्षिणेन महान् श्रीमान् अगस्त्यभ्रातुराश्रमः ॥

२८०. तत्रैकां रजनीं व्युष्य प्रभाते राम गम्यताम् ।
२८१. दक्षिणां दिशमास्थाय वनषण्डस्य पार्श्वतः ॥

२८२. यदि बुद्धिः कृता द्रष्टुं अगस्त्यं तं महामुनिम् ।
२८३. अद्यैव गमने बुद्धिं रोचयस्व महायशः ॥

२८४. इति रामो मुनेः श्रुत्वा सह भ्रात्राभिवाद्य च ।
२८५. प्रतस्थेऽगस्त्यमुद्दिश्य सानुजः सीतया सह ॥

२८६. सुतीक्ष्णेनोपदिष्टेन गत्वा तेन पथा सुखम् ।
२८७. इदं परमसम्हृष्टो वाक्यं लक्ष्मणमब्रवीत् ॥

२८८. एतदेवाश्रमपदं नूनं तस्य महात्मनः ।
२८९. अगस्त्यस्य मुनेर्भ्रातुः दृश्यते पुण्यकर्मणः ॥

२९०. तत्र तत्र च दृश्यन्ते सम्क्षिप्ताः काष्ठसञ्चयाः ।
२९१. लूनाश्च पथि दृश्यन्ते दर्भा वैडूर्यवर्चसः ॥

२९२. एतच्च वनमध्यस्थं कृष्णाभ्रशिखरोपमम् ।
२९३. पावकस्याश्रमस्थस्य धूमाग्रं सम्प्रदृश्यते ॥

२९४. विविक्तेषु च तीरेषु कृतस्नाना द्विजातयः ।
२९५. पुष्पोपहारं कुर्वन्ति कुसुमैः स्वयमार्जितैः ॥

२९६. एवं कथयमानस्य तस्य सौमित्रिणा सह ।
२९७. रामस्यास्तं गतः सूर्यः सन्ध्याकालोऽभ्यवर्तत ॥

२९८. उपास्य पश्चिमां सन्ध्यां सह भ्रात्रा यथाविधि ।
२९९. प्रविवेशाश्रमपदं तंऋषिं सोऽभ्यवादयत् ॥

३००. सम्यक्प्रतिगृहीतश्च मुनिना तेन राघवः ।
३०१. न्यवसत् तां निशामेकां प्राश्य मूलफलानि च ॥

३०२. तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां विमले सूर्यमण्डले ।
३०३. भ्रातरं तमगस्त्यस्य ह्यामन्त्रयत राघवः ॥

३०४. गम्यतामिति तेनोक्तो जगाम रघुनन्दनः ।
३०५. यथोद्दिष्टेन मार्गेण वनं तच्चावलोकयन् ॥

३०६. ततोऽब्रवीत् समीपस्थं रामो राजीवलोचनः ।
३०७. पृष्ठतोऽनुगतं वीरं लक्ष्मणं लक्ष्मिवर्धनम् ॥

३०८. स्निग्धपत्रा यथा वृक्षा यथा क्षान्ता मृगद्विजाः ।
३०९. आश्रमो नातिदूरस्थो महर्षेर्भावितात्मनः ॥

३१०. अगस्त्य इति विख्यातो लोके स्वेनैव कर्मणा ।
३११. निगृह्य तरसा मृत्युं लोकानां हितकाम्यया ।
३१२. दक्षिणा दिक्कृता येन शरण्या पुण्यकर्मणा ॥

३१३. मार्गं निरोद्धुं निरतो भास्करस्याचलोत्तमः ।
३१४. निदेशं पालयन् यस्य विन्ध्यः शैलो न वर्धते ॥

३१५. एष लोकार्चितः साधुः हिते नित्यरतः सताम् ।
३१६. अस्मानभिगतानेष श्रेयसा योजयिष्यति ॥

३१७. आगताः स्माश्रमपदं सौमित्रे प्रविशाग्रतः ।
३१८. निवेदयेह मां प्राप्तं ऋषये सीतया सह ॥

३१९. स प्रविश्याश्रमपदं लक्ष्मणो राघवानुजः ।
३२०. अगस्त्यशिष्यमासाद्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥

३२१. राजा दशरथो नाम ज्येष्ठस्तस्य सुतो बली ।
३२२. रामः प्राप्तो मुनिं द्रष्टुं सीतया सह भार्यया ॥

३२३. लक्ष्मणो नाम तस्याहं भ्राता त्ववरजो हितः ।
३२४. अनुकूलश्च भक्तश्च यदि ते श्रोत्रमागतः ॥

३२५. ते वयं वनमत्युग्रं प्रविष्टाः पितृशासनात् ।
३२६. द्रष्टुमिच्छामहे सर्वे भगवन्तं निवेद्यताम् ॥

३२७. ततः शिष्यादुपश्रुत्य प्राप्तं रामं सलक्ष्मणम् ।
३२८. वैदेहीं च महाभागामिदं वचनमब्रवीत् ॥

३२९. दिष्ट्या रामः चिरस्याद्य द्रष्टुं मां समुपागतः ।
३३०. मनसा काम्क्षितं ह्यस्य मयाप्यागमनं प्रति ॥

३३१. प्रवेष्यतां समीपं मे सभार्यः सह लक्ष्मणः ॥

३३२. ततो निष्क्रम्य सम्भ्रान्तः शिष्यो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
३३३. क्वासौ रामो मुनिं द्रष्टुं एतु प्रविशतु स्वयम् ॥

३३४. प्रविवेश ततो रामः सीतया सह लक्ष्मणः ।
३३५. प्रशान्तहरिणाकीर्णं आश्रमं ह्यवलोकयन् ॥

३३६. ततः शिष्यैः परिवृतो मुनिरप्यभिनिष्पतत् ।
३३७. तं ददर्शाग्रतो रामो मुनीनां दीप्ततेजसाम् ॥

३३८. जग्राह परमप्रीतस्तस्य पादौ परन्तपः ॥

३३९. प्रतिजग्राह काकुत्स्थं अर्चयित्वासनोदकैः ।
३४०. उवाच राममासीनं धर्मज्ञो मुनिपुङ्गवः ॥

३४१. राम प्रीतोऽस्मि भद्रं ते परितुष्टोऽस्मि लक्ष्मण ।
३४२. अभिवादयितुं यन्मां प्राप्तौ स्थः सह सीतया ॥

३४३. राजा सर्वस्य लोकस्य धर्मचारी महारथः ।

३४४. पूजनीयश्च मान्यश्च भवान् प्राप्तः प्रियातिथिः ॥

३४५. अध्वश्रमेण वां खेदो बाधते प्रचुरश्रमः ।
३४६. व्यक्तमुत्कण्ठते चापि मैथिली जनकात्मजा ॥

३४७. एषा हि सुकुमारी च दुःखैश्च न विमानिता ।
३४८. प्राज्यदोषं वनं प्राप्ता भर्तृस्नेहप्रचोदिता ॥

३४९. शतह्रदानां लोलत्वं शस्त्राणां तीक्ष्णतां तथा ।
३५०. गरुडानिलयोः शैघ्र्यं अनुगच्छन्ति योषितः ॥

३५१. इयं तु भवतो भार्या दोषैरेतैर्विवर्जिता ।
३५२. श्लाघ्या च व्यपदेश्या च यथा देवीह्यरुन्धती ॥

३५३. अलम्कृतोऽयं देशश्च यत्र सौमित्रिणा सह ।
३५४. वैदेह्या चानया राम वत्स्यसि त्वमरिन्दम ॥

३५५. एवमुक्तः स मुनिना राघवः सम्यताञ्जलिः ।
३५६. उवाच प्रश्रितं वाक्यं ऋषिं दीप्तमिवानलम् ॥

३५७. धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुङ्गवः ।
३५८. गुणैः सभ्रातृभार्यस्य वरदः परितुष्यति ॥

३५९. किन्तु व्यादिश मे देशं सोदकं बहुकाननम् ।
३६०. यत्राश्रमपदं कृत्वा वसेयं निरतः सुखम् ॥

३६१. ततोऽब्रवीन्मुनिश्रेष्ठः श्रुत्वा रामस्य तद्वचः ।
३६२. ध्यात्वा मुहूर्तं धर्मात्मा धीरो धीरतरं वचः ॥

३६३. इतो द्वियोजने तात बहुमूलफलोदकः ।
३६४. देशो बहुमृगः श्रीमान् पञ्चवट्यभिविश्रुतः ॥

३६५. तत्र गत्वाश्रमपदं कृत्वा सौमित्रिणा सह ।
३६६. रम्स्यसे त्वं पितुर्वाक्यं यथोक्तमनुपालयन् ॥

३६७. गोदावर्याः समीपे च मैथिली तत्र रम्स्यते ।
३६८. प्राज्यमूलफलश्चैव नानाद्विजगणायुतः ।
३६९. विविक्तश्च महाबाहो पुण्यो रम्यस्तथैव च ॥

३७०. तीर्णप्रतिज्ञः काकुत्स्थ सुखं राज्ये निवत्स्यसि ।
३७१. धन्यस्ते जनको राम स राजा रघुनन्दन ।
३७२. यस्त्वया राजपुत्रेण ययातिरिव तारितः ॥

३७३. भवानपि सदारश्च शक्तश्च परिरक्षणे ।
३७४. अपि चात्र वसन् राम तापसान् पालयिष्यसि ॥

३७५. इदं दिव्यं महच्चापं हेमरत्नविभूषितम् ।
३७६. वैष्णवं पुरुषव्याघ्र निर्मितं विश्वकर्मणा ॥

३७७. अमोघः सूर्यसम्काशो ब्रह्मदत्तः शरोत्तमः ।
३७८. दत्तौ मम महेन्द्रेण तूणी चाक्षयसायकौ ॥

३७९. महारजतकोशोऽयमसिर्हेमविभूषितः ॥

३८०. अनेन धनुषा राम हत्वा सम्ख्ये महासुरान् ।
३८१. आजहार श्रियं दीप्तां पुरा विष्णुर्दिवौकसाम् ॥

३८२. तद्धनुस्तौ च तूणीरौ शरं खड्गं च मानद ।
३८३. जयाय प्रतिगृह्णीष्व वज्रं वज्रधरो यथा ॥

३८४. अगस्त्येनैवमुक्तस्तु रामः सौमित्रिणा सह ।
३८५. सत्कृत्यामन्त्रयामास तंऋषिं सत्यवादिनम् ॥

३८६. गृहीतचापौ तु नराधिपात्मजौ

३८७. विषक्ततूणौ समरेष्वकातरौ ।
३८८. यथोपदिष्टेन पथा महर्षिणा
३८९. प्रजग्मतुः पञ्चवटीं समाहितौ ॥

॥३.२ खरासुरवधः ॥

१. अथ पञ्चवटीं गच्छन् अन्तरा रघुनन्दनः ।
२. आससाद महाकायं गृध्रं भीमपराक्रमम् ॥

३. तं दृष्ट्वा तौ महाभागौ वटस्थं रामलक्ष्मणौ ।
४. मेनाते राक्षसं पक्षिं ब्रुवाणौ को भवानिति ॥

५. स तौ मधुरया वाचा सौम्यया प्रीणयन्निव ।
६. उवाच वत्स मां विद्धि वयस्यं पितुरात्मनः ॥

७. जटायुरिति मां विद्धि श्येनीपुत्रमरिन्दम ।
८. सोऽहं वाससहायस्ते भविष्यामि यदीच्छसि ॥

९. इदं दुर्गं हि कान्तारं मृगराक्षससेवितम् ।
१०. सीतां च तात रक्षिष्ये त्वयि याते सलक्ष्मणे ॥

११. जटायुषं तं प्रतिपूज्य राघवो
१२. मुदा परिष्वज्य च सन्नतोऽभवत् ।
१३. पितुर्हि शुश्राव सखित्वमात्मवान्
१४. जटायुषा सङ्कथितं पुनः पुनः ॥

१५. ततः पञ्चवटिं गत्वा नानाव्यालमृगायुताम् ।
१६. उवाच भ्रातरं रामः सौमित्रिं दीप्ततेजसम् ॥

१७. आगताः स्म यथोद्दिष्टममुं देशं महर्षिणा ।
१८. अयं पञ्चवटीदेशः सौम्य पुष्पितकाननः ॥

१९. सर्वतश्चार्यतां दृष्टिः कानने निपुणो ह्यसि ।
२०. आश्रमः कतरस्मिन्नो देशे भवति सम्मतः ॥

२१. रमते यत्र वैदेही त्वमहं चैव लक्ष्मण ।
२२. तादृशो दृश्यतां देशो सन्निकृष्टजलाशयः ॥

२३. वनरामण्यकं यत्र स्थलरामण्यकं तथा ।
२४. सन्निकृष्टं च यत्र स्यात् समित्पुष्पकुशोदकम् ॥

२५. एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः सम्यताञ्जलिः ।
२६. सीतासमक्षं काकुत्स्थं इदं वचनमब्रवीत् ॥

२७. परवानस्मि काकुत्स्थ त्वयि वर्षशतं स्थिते ।
२८. स्वयं तु रुचिरे देशे क्रियतां इति मां वद ॥

२९. सुप्रीतस्तेन वाक्येन लक्ष्मणस्य महात्मनः ।
३०. विमृशन् रोचयामास देशं सर्वगुणान्वितम् ॥

३१. स तं रुचिरमाक्रम्य देशमाश्रमकर्मणि ।
३२. हस्तौ गृहीत्वा हस्तेन रामः सौमित्रिमब्रवीत् ॥

३३. अयं देशः समः श्रीमान् पुष्पितैस्तरुभिर्वृतः ।
३४. इहाश्रमपदं सौम्य यथावत् कर्तुमर्हसि ॥

३५. यथाख्यातमगस्त्येन मुनिना भावितात्मना ।
३६. इयं गोदावरी रम्या पद्मिनी पद्मशोभिता ॥

३७. नातिदूरेण चासन्ने मृगयूथनिपीडिताः ।
३८. मयूरनादिता रम्याः प्रांशवो बहुकन्दराः ।
३९. दृश्यन्ते गिरयः सौम्य फुल्लैस्तरुभिरावृता ॥

४०. सालैस्तालैः तमालैश्च खर्जूरपनसाम्रकैः ।

लघुवाल्मीकीयम्

४१. निवारैस्तिमिशैश्चैव पुन्नागैश्चोपशोभिताः ।
४२. चूतैरशोकैस्तिलकैः चम्पकैः केतकैरपि ।
४३. चन्दनैः स्पन्दनैर्नीपैः पर्णासैर्लिकुचैरपि ।
४४. धवाश्वकर्णखदिरैः शमीकिम्शुकपाटलैः ॥

४५. इदं पुण्यमिदं मेध्यमिदं बहुमृगद्विजम् ।
४६. इह वत्स्यामि सौमित्रे सार्धमेतेन पक्षिणा ॥

४७. एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः परवीरहा ।
४८. पर्णशालां सुविपुलां तत्र सङ्घातमृत्तिकाम् ।
४९. सुस्तम्भां मस्करैर्दीर्घैः कृतवम्शां सुशोभनाम् ।
५०. शमीशाखाभिरास्तीर्य दृढपाशावपाशिताम् ।
५१. कुशकाशशरैः पर्णैः सुपरिच्छादितां तदा ।
५२. समीकृततलां रम्यां चकार लघुविक्रमः ।
५३. निवासं राघवस्यार्थे प्रेक्षणीयमनुत्तमम् ॥

५४. ततः पुष्पबलिं कृत्वा शान्तिं च स यथाविधि ।
५५. दर्शयामास रामाय तदाश्रमपदं कृतम् ॥

५६. स तं दृष्ट्वा कृतं सौम्यमाश्रमं सह सीतया ।
५७. राघवः पर्णशालयां हर्षमाहारयद् भृशम् ॥

५८. सुसम्हृष्टः परिष्वज्य बाहुभ्यां लक्ष्मणं तदा ।
५९. अतिस्निग्धं च गाढं च वचनं चेदमब्रवीत् ॥

६०. प्रीतोऽस्मि ते महत्कर्म त्वया कृतमिदं प्रभो ।
६१. प्रदेयो यन्निमित्तं ते परिष्वङ्गो मया कृतः ॥

६२. भावज्ञेन कृतज्ञेअ धर्मज्ञेन च लक्ष्मण ।
६३. त्वया पुत्रेण धर्मात्मा न सम्वृत्तः पिता मम ॥

६४. एवं लक्ष्मणमुक्त्वा तु राघवो लक्ष्मिवर्धनः ।
६५. तस्मिन् देशे बहुफले न्यवसत् सुसुखं वशी ॥

६६. वसतस्तस्य तु सुखं राघवस्य महात्मनः ।
६७. शरद्व्यपाये हेमन्तऋतुरिष्टः प्रवर्तत ॥

६८. स कदाचित् प्रभातायां शर्वर्यां रघुनन्दनः ।
६९. प्रययौ अभिषेकार्थं रम्यां गोदावरीं नदीम् ॥

७०. प्रह्वः कलशहस्तस्तं सीतया सह वीर्यवान् ।
७१. पृष्ठतोऽनुव्रजन् भ्राता सौमित्रिरिदमब्रवीत् ॥

७२. अयं स कालः सम्प्राप्तः प्रियो यस्ते प्रियम्वद ।
७३. नीहारपरुषो लोकः पृथिवी सस्यशालिनी ।
७४. जलान्यनुपभोग्यानि सुभगो हव्यवाहनः ॥

७५. प्राज्यकामा जनपदाः सम्पन्नतरगोरसाः ।
७६. विचरन्ति महीपाला यात्रास्था विजगीषवः ॥

७७. सेवमाने दृढं सूर्ये दिशमन्तकसेविताम् ।
७८. विहीनतिलकेव स्त्री नोत्तरा दिक् प्रकाशते ॥

७९. मृदुसूर्याः सनीहाराः पटुशीताः समारुताः ।
८०. शून्यारण्या हिमध्वस्ता दिवसा भान्ति साम्प्रतम् ॥

८१. निवृत्ताकाशशयनाः पुष्यनीता हिमारुणाः ।
८२. शीता वृद्धतरायामाः त्रियामा यान्ति साम्प्रतम् ॥

८३. रविसङ्क्रान्तसौभाग्यः तुषारारुणमण्डलः ।
८४. निश्वासान्ध इवादर्शः चन्द्रमा न प्रकाशते ॥

८५. ज्योत्स्नी तुषारमलिना पौर्णमास्यां न राजते ।
८६. सीतेव चातपश्यामा लक्ष्यते न तु शोभते ॥

८७. मयूखैरुपसर्पद्भिः हिमनीहारसम्वृतैः ।
८८. दूरमभ्युदितः सूर्यः शशाङ्क इव दृश्यते ॥

८९. स्पृशन्स्तु विपुलं शीतमुदकं द्विरदः सुखम् ।
९०. अत्यन्ततृषितो वन्यः प्रतिसम्हरते करम् ॥

९१. एते हि समुपासीना विहगा जलचारिणः ।
९२. न विगाहन्ति सलिलं अप्रगल्भा इवाहवम् ॥

९३. अवश्यायतमोनद्धा नीहारतमसावृताः ।
९४. प्रसुप्ता इव लक्ष्यन्ते विपुष्पा वनराजयः ॥

९५. बाष्पसञ्छन्नसलिला रुतविज्ञेयसारसाः ।
९६. हिमार्द्रवालुकैस्तीरैः सरितो भान्ति साम्प्रतम् ॥

९७. अस्मिन्स्तु पुरुषव्याघ्रः काले दुःखसमन्वितः ।
९८. तपश्चरति धर्मात्मा त्वद्भक्त्या भरतः पुरे ॥

९९. त्यक्त्वा राज्यं च मानं च भोगान्श्च विविधान् बहून्
।
१००. तपस्वी नियताहारः शेते शीते महीतले ॥

१०१. सोऽपि वेलामिमां नूनमभिषेकार्थमुद्यतः ।
१०२. वृतः प्रकृतिभिः नित्यं प्रयाति सरयूनदीम् ॥

१०३. अत्यन्तसुखसम्वृद्धः सुकुमारः सुखोचितः ।
१०४. कथं न्वपररात्रेषु सरयूमवगाहते ॥

१०५. धर्मज्ञः सत्यवादी च ह्रीनिषेधो जितेन्द्रियः ।
१०६. प्रियाभिभाषी मधुरो दीर्घबाहुररिन्दमः ।
१०७. सन्त्यज्य विविधान् भोगान् आर्यं सर्वात्मना श्रितः
॥

१०८. जितः स्वर्गस्तव भ्रात्रा भरतेन महात्मना ।
१०९. वनस्थमपि तापस्ये यस्त्वामनुविधीयते ॥

११०. न पित्र्यमनुवर्तन्ते मातृकं द्विपदा इति ।
१११. ख्यातो लोकप्रवादोऽयं भरतेनान्यथा कृतः ॥

११२. भर्ता दशरथो यस्याः साधुश्च भरतः सुतः ।
११३. कथं नु साम्बा कैकेयी तादृशी क्रूरशीलिनी ॥

११४. इत्येवं लक्ष्मणे वाक्यं स्नेहाद् ब्रुवति धार्मिके ।
११५. परिवादं जनन्यास्तमसहन् राघवोऽब्रवीत् ॥

११६. न तेऽम्बा मध्यमा तात गर्हितव्या कथञ्चन ।
११७. तामेवेक्ष्वाकुनाथस्य भरतस्य कथां कुरु ॥

११८. निश्चितापि हि मे बुद्धिः वनवासे दृढव्रता ।
११९. भरतस्नेहसन्तप्ता बालिशीक्रियते पुनः ॥

१२०. सम्स्मराम्यस्य वाक्यानि प्रियाणि मधुराणि च ।
१२१. हृद्यान्यमृतकल्पानि मनह्प्रह्लादनानि च ॥

१२२. कदान्वहं समेष्यामि भरतेन महात्मना ।
१२३. शत्रुघ्नेन च वीरेण त्वया च रघुनन्दन ॥

१२४. इत्येवं विलपन्स्तत्र प्राप्य गोदावरीं नदीम् ।
१२५. चक्रेऽभिषेकं काकुत्स्थः सानुजः सह सीतया ॥

१२६. कृताभिषेको रामस्तु सीता सौमित्रिरेव च ।

murthygss@gmail.com

१२७. तस्मात् गोदावरीतीरात् ततो जग्मुः स्वमाश्रमम्
॥

१२८. आश्रमं तमुपागम्य राघवः सहलक्ष्मणः ।
१२९. कृत्वा पौर्वाह्निकं कर्म पर्णशालामुपागमत् ॥

१३०. तं देशं राक्षसी काचित् आजगाम यदृच्छया ।
१३१. सा तु शूर्पणखा नाम दशग्रीवस्य रक्षसः ।
१३२. भगिनी राममासाद्य ददर्श त्रिदशोपमम् ॥

१३३. आजानुबाहुं दीप्तास्यमतीव प्रियदर्शनम् ।
१३४. सुकुमारं महासत्त्वं पार्थिवव्यञ्जनान्वितम् ।
१३५. राममिन्दीवरश्यामं कन्दर्पसदृशप्रभम् ।
१३६. बभूवेन्द्रोपमं दृष्ट्वा राक्षसी काममोहिता ॥

१३७. सुमुखं दुर्मुखी रामं वृत्तमध्यं महोदरी ।
१३८. विशालाक्षं विरूपाक्षी सुकेशं ताम्रमूर्धजा ।
१३९. प्रीतिरूपं विरूपा सा सुस्वरं भैरवस्वना ।
१४०. तरुणं दारुणा वृद्धा दक्षिणं वामभाषिणी ।
१४१. न्यायवृत्तं सुदुर्वृत्ता प्रियमप्रियदर्शना ।
१४२. शरीरजसमाविष्टा राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ॥

१४३. जटी तापसरूपेण सभार्यः शरचापधृत् ।
१४४. आगतस्त्वमिमं देशं कथं राक्षससेवितम् ।
१४५. किमागमनकृत्यं ते तत्त्वमाख्यातुमर्हसि ॥

१४६. एवमुक्तस्तु राक्षस्या शूर्पनख्या परन्तपः ।
१४७. ऋजुबुद्धितया सर्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥

१४८. आसीद् दशरथो नाम राजा त्रिदशविक्रमः ।
१४९. तस्याहमग्रजः पुत्रो रामो नाम जनैः श्रुतः ॥

१५०. भ्रातायं लक्ष्मणो नाम यवीयान् मामनुव्रतः ।
१५१. इयं भार्या च वैदेही मम सीतेति विश्रुता ॥

१५२. नियोगात्तु नरेन्द्रस्य पितुर्मातुश्च यन्त्रितः ।
१५३. धर्मार्थं धर्मकाङ्क्षी च वनं वस्तुमिहागतः ॥

१५४. त्वां तु वेदितुमिच्छामि कथ्यतां कासि कस्य वा ।
१५५. इह वा किन्निमित्तं त्वमागता ब्रूहि तत्त्वतः ॥

१५६. साब्रवीत् वचनं श्रुत्वा राक्षसी मदनार्दिता ।
१५७. अहं शूर्पणखा नाम राक्षसी कामरूपिणी ।
१५८. रावणो नाम मे भ्राता यदि ते श्रोत्रमागतः ।
१५९. प्रख्यातवीर्यौ च रणे भ्रातरौ खरदूषणौ ॥

१६०. अहं प्रभावसम्पन्ना स्वच्छन्दबलगामिनी ।
१६१. चिराय भव मे भर्ता सीतया किं करिष्यसि ॥

१६२. विकृता च विरूपा च न चेयं सदृशी तव ।
१६३. अहमेवानुरूपा ते भार्यारूपेण पश्य माम् ॥

१६४. ततः पर्वतशृङ्गाणि वनानि विविधानि च ।
१६५. पश्यन् सह मया कान्त दण्डकान् विचरिष्यसि ॥

१६६. ततः शूर्पणखां रामः कामपाशावपाशिताम् ।
१६७. स्वच्छया श्लक्ष्णया वाचा स्मितपूर्वमथाब्रवीत् ॥

१६८. कृतदारोऽस्मि भवति भार्येयं दयिता मम ।
१६९. त्वद्विधानां तु नारीणां सुदुःखा ससपत्नता ॥

१७०. अनुजस्त्वेष मे भ्राता शीलवान् प्रियदर्शनः ।
१७१. श्रीमानकृतदारश्च लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् ॥

१७२. एनं भज विशालाक्षि भर्तारं भ्रातरं मम ।
१७३. इति रामेण सा प्रोक्ता राक्षसी काममोहिता ।
१७४. विसृज्य रामं सहसा ततो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥

१७५. अस्य रूपस्य ते युक्ता भार्याहं वरवर्णिनी ।
१७६. मया सह सुखं सर्वान् दण्डकान् विचरिष्यसि ॥

१७७. ततः शूर्पणखीं स्मित्वा लक्ष्मणो युक्तमब्रवीत् ।
१७८. कथं दासस्य मे दासी भार्या भवितुमिच्छसि ॥

१७९. सोऽहमार्येण परवान् भ्रात्रा कमलवर्णिनि ।
१८०. समृद्धार्थस्य सिद्धार्था मुदितामलवर्णिनि ।
१८१. आर्यस्य त्वं विशालाक्षि भार्या भव यवीयसी ॥

१८२. को हि रूपमिदं श्रेष्ठं सन्त्यज्य वरवर्णिनि ।
१८३. मानुषीषु वरारोहे कुर्याद् भावं विचक्षणः ॥

१८४. इति सा लक्ष्मणेनोक्ता कराला निर्णतोदरी ।
१८५. मन्यते तद्वचः तथ्यं परिहासाविचक्षणा ॥

१८६. सा रामं पर्णशालायामुपविष्टं परन्तपम् ।
१८७. सीतया सह दुर्धर्षमब्रवीत् काममोहिता ॥

१८८. एनां विरूपामसतीं करालां निर्णतोदरीम् ।
१८९. वृद्धां भार्यामवष्टभ्य मां न त्वं बहु मन्यसे ॥

१९०. अद्येमां भक्षयिष्यामि पश्यतस्तव मानुषीम् ।
१९१. त्वया सह चरिष्यामि निस्सपत्ना यथासुखम् ॥

१९२. इत्युक्त्वा मृगशावाक्षीमलातसदृशेक्षणा ।
१९३. अभ्यधावत् सुसङ्क्रुद्धा महोल्का रोहिणीमिव ॥

१९४. तां मृत्युपाशप्रतिमामापतन्तीं महाबलः ।
१९५. निगृह्य रामः कुपितस्ततो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥

१९६. क्रूरैरनार्यैः सौमित्रे परिहासः कथञ्चन ।
१९७. न कार्यः पश्य वैदेहीं कथञ्चित् सौम्य जीवतीम् ॥

१९८. इमां विरूपामसतीमतिमत्तां महोदरीम् ।
१९९. राक्षसीं पुरुषव्याघ्र विरूपयितुमर्हसि ॥

२००. इत्युक्तो लक्ष्मणस्तस्याः क्रुद्धो रामस्य पार्श्वतः ।
२०१. उद्धृत्य खड्गं चिच्छेद कर्णनासं महाबलः ॥

२०२. विकृत्तकर्णनासा तु विस्वरं सा विनद्य च ।
२०३. यथागतं प्रदुद्राव घोरा शूर्पणखा वनम् ॥

२०४. ततस्तु सा राक्षससङ्घसम्वृतम्
२०५. खरं जनस्थानगतं विरूपिता ।
२०६. उपेत्य तं भ्रातरमुग्रदर्शनम्
२०७. पपात भूमौ गगनाद्यथाशनिः ॥

२०८. तां तथा पतितां दृष्ट्वा विरूपां शोणितोक्षिताम्
।
२०९. भगिनीं क्रोधसन्तप्तः खरः पप्रच्छ राक्षसः ॥

२१०. उत्तिष्ठ तावदाख्याहि प्रमोहं जहि सम्भ्रमम् ।
२११. व्यक्तमाख्याहि केन त्वमेवमूपा विरूपिता ॥

२१२. कः कृष्णसर्पमासीनमाशीविषमनागसम् ।
२१३. तुदत्यभिसमापन्नमम्गुल्यग्रेण लीलया ॥

२१४. कः कालपाशमासज्य कण्ठे मोहान्न बुध्यते ।
२१५. यस्त्वामद्य समासाद्य पीतवान् विषमुत्तमम् ॥

murthygss@gmail.com

२१६. उपलभ्य शनैः सञ्ज्ञां तं मे शम्सितुमर्हसि ।
२१७. येन त्वं दुर्विनीतेन वने विक्रम्य निर्जिता ॥

२१८. इति भ्रातुर्वचस्तस्य क्रुद्धस्य च विशेषतः ।
२१९. ततः शूर्पणखा वाक्यं सबाष्पमिदमब्रवीत् ॥

२२०. तरुणौ रूपसम्पन्नौ सुकुमारौ महाबलौ ।
२२१. पुण्डरीकविशालाक्षौ चीरकृष्णाजिनाम्बरौ ।
२२२. फलमूलाशनौ दान्तौ तापसौ धर्मचारिणौ ।
२२३. पुत्रौ दशरथस्यास्तां भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
२२४. गन्धर्वराजप्रतिमौ पार्थिवव्यञ्जनान्वितौ ।
२२५. देवौ वा मानुषौ वा तौ न तर्कयितुमुत्सहे ॥

२२६. तरुणी रूपसम्पन्ना सर्वाभरणभूषिता ।
२२७. दृष्टा तत्र मया नारी तयोर्मध्ये सुमध्यमा ॥

२२८. ताभ्यामुभाभ्यां सम्भूय प्रमदामधिकृत्य ताम् ।
२२९. इमामवस्थां नीताहं यथानाथासती तथा ॥

२३०. तस्याश्चानृजुवृत्तायाः तयोश्च हतयोरहम् ।
२३१. सफेनं पातुमिच्छामि रुधिरं रणमूर्धनि ॥

२३२. इति तस्यां ब्रुवाणायां चतुर्दशमहाबलान् ।
२३३. व्यादिदेश खरः क्रुद्धो राक्षसानन्तकोपमान् ॥

२३४. मानुषौ रूपसम्पन्नौ चीरकृष्णाजिनाम्बरौ ।
२३५. प्रविष्टौ दण्डकारण्यं घोरं प्रमदया सह ॥

२३६. तौ हत्वा तां च दुर्वृत्तामपावर्तितुमर्हथ ।
२३७. इयं च रुधिरं तेषां भगिनी मम पास्यति ॥

२३८. इति प्रतिसमादिष्टा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
२३९. तत्र जग्मुस्तया सार्धं घना वातेरिता यथा ॥

२४०. ते रामं पर्णशालायामुपविष्टं महाबलम् ।
२४१. ददृशुः सीतया सार्धं वैदेह्या लक्ष्मणेन च ॥

२४२. तान् दृष्ट्वा राघवश्चापं चामीकरविभूषितम् ।
२४३. चकार सज्यं धर्मात्मा तानि रक्षांसि चाब्रवीत् ॥

२४४. पुत्रौ दशरथस्यावां भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
२४५. फलमूलाशनौ दान्तौ किमर्थमुपहिम्सथ ॥

२४६. युष्मान् पापात्मकान् हन्तुं विप्रकारान् महाहवे ।
२४७. ऋषीणां तु नियोगेन प्राप्तोऽहं सशरायुधः ॥

२४८. तिष्ठतैवात्र सन्तुष्टा नोपावर्तितुमर्हथ ।
२४९. यदि प्राणैरिहार्थो वा निवर्तध्वं निशाचराः ॥

२५०. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
२५१. ऊचुर्वाचं सुसङ्क्रुद्धा ब्रह्मघ्नाः शूलपाणयः ॥

२५२. क्रोधमुत्पाद्य नो भर्तुः खरस्य सुमहात्मनः ।
२५३. त्वमेव हास्यसे प्राणान् अद्यास्माभिर्हतो युधि ॥

२५४. इत्येवमुक्त्वा सम्क्रुद्धा राक्षसास्ते चतुर्दश ।
२५५. चिक्षिपुस्तानि शूलानि राघवं प्रति दुर्जयम् ॥

२५६. तानि शूलानि काकुत्स्थः समस्तानि चतुर्दश ।
२५७. तावद्भिरेव चिच्छेद शरैः काञ्चनभूषणैः ॥

२५८. ततः पश्चात् महातेजा लक्ष्यानुद्दिश्य राक्षसान् ।
२५९. मुमोच राघवो बाणान् चतुर्दश शिलाशितान् ॥

२६०. ते भित्त्वा रक्षसां वेगात् वक्षांस्सि रुधिराप्लुताः ।
२६१. विनिष्पेतुस्तदा भूमौ न्यमज्जन्ताशनिस्वनाः ॥

२६२. ते भिन्नहृदया भूमौ छिन्नमूला इव द्रुमाः ।
२६३. निपेतुः शोणितार्द्राङ्गा विकृता विगतासवः ॥

२६४. तान् दृष्ट्वा पतितान् भूमौ राक्षसी क्रोधमूर्छिता
।
२६५. उपगम्य खरं सा तु ससर्ज निनदं मुहुः ॥

२६६. विमृज्य नयने सास्रे खरं भ्रातरमब्रवीत् ॥

२६७. प्रेषितास्ते त्वया वीर राक्षसास्ते चतुर्दश ।
२६८. ते तु रामेण सामर्षाः शूलपट्टिशपाणयः ।
२६९. समरे निहताः सर्वे सायकैर्मर्मभेदिभिः ॥

२७०. तान् दृष्ट्वा पतितान् भूमौ क्षणेनैव महाबलान् ।
२७१. शरणं त्वां पुनः प्राप्ता सर्वतो भयदर्शिनी ॥

२७२. मयि ते यद्यनुक्रोशो यदि रक्षह्सु तेषु च ।
२७३. रामेण यदि ते शक्तिस्तेजो वास्ति निशाचर ।
२७४. दण्डकारण्यनिलयं जहि राक्षसकण्टकम् ॥

२७५. शूरमानी न शूरस्त्वं मिथ्यारोपितविक्रमः ।
२७६. मानुषौ यौ न शक्नोषि हन्तुं तौ रामलक्ष्मणौ ॥

२७७. निस्सत्त्वस्याल्पवीर्यस्य वासस्ते कीदृशस्त्विह ।
२७८. अपयाहि जनस्थानात् त्वरितः सहबान्धवः ॥

२७९. एवमाधर्षितः शूरः शूर्पणख्या खरस्तदा ।
२८०. अब्रवीद् दूषणं नाम (शूरम्) सेनापतिं तदा ॥

२८१. चतुर्दशसहस्राणि मम चित्तानुवर्तिनाम् ।
२८२. रक्षसां भीमवेगानां समरेष्वनिवर्तिनाम् ।
२८३. सर्वोद्योगमुदीर्णानां रक्षसां सौम्य कारय ॥

२८४. उपस्थापय मे क्षिप्रं रथं सौम्य धनूम्षि च ।
२८५. अग्रे निर्यातुमिच्छामि पौलस्त्यानां महात्मनाम् ।
२८६. वधार्थं दुर्विनीतस्य रामस्य रणकोविदः ॥

२८७. इति तस्य ब्रुवाणस्य सूर्यवर्णं महारथम् ।
२८८. सदश्वैः शबलैः युक्तमाचचक्षेऽथ दूषणः ॥

२८९. ध्वजनिस्त्रिंशसम्पन्नं किङ्किणीकविराजितम् ।
२९०. सदश्वयुक्तं सामर्षादारुरोह खरो रथम् ॥

२९१. निशाम्य तु रथस्थं तं राक्षसा भीमविक्रमाः ।
२९२. तस्थुः सम्परिवार्यैनं दूषणं च महाबलम् ॥

२९३. ततस्तद्राक्षसं सैन्यं घोरवर्मायुधध्वजम् ।
२९४. निर्जगाम जनस्थानात् महानादं महाजवम् ॥

२९५. तस्मिन् याते जनस्थानात् अशिवं शोणितोदकम् ।
२९६. अभ्यवर्षन् महामेघस्तुमुलो गर्दभारुणः ॥

२९७. बभूव तिमिरं घोरमुद्धतं रोमहर्षणम् ।
२९८. दिशो वा विदिशो वापि न च व्यक्तं चकाशिरे ॥

२९९. सम्लीनमीनविहगा नलिन्यः शुष्कपङ्कजाः ।
३००. उत्पेतुश्च विना रात्रिं ताराः खद्योतसप्रभाः ॥

३०१. आश्रमं प्रतियाते तु खरे खरपराक्रमे ।
३०२. तानेवोत्पातिकान् रामः सह भ्रात्रा ददर्श ह ॥

३०३. तानुत्पातान् महाघोरानुत्थितान् रोमहर्षणान् ।
३०४. प्रजानामहितान् दृष्ट्वा (रामो) लक्ष्मणमब्रवीत् ॥

३०५. इमान् पश्य महाबाहो सर्वभूतापहारिणः ।
३०६. समुत्थितान् महोत्पातान् सम्हर्तुं सर्वराक्षसान् ॥

३०७. सम्प्रहारस्तु सुमहान् भविष्यति न संशयः ।
३०८. अयमाख्याति मे बाहुः स्फुरमाणो मुहुर्मुहुः ।
३०९. सन्निकर्षे तु नः शूर जयं शत्रोः पराजयम् ॥

३१०. रक्षसां नर्दतां घोरः श्रूयते च महाध्वनिः ।
३११. आहतानां च भेरीणां राक्षसैः क्रूरकर्मभिः ॥

३१२. अनागतविधानं तु कर्तव्यं शुभमिच्छता ।
३१३. आपदं शङ्कमानेन पुरुषेण विपश्चिता ॥

३१४. तस्माद् गृहीत्वा वैदेहीं शरपाणिर्धनुर्धरः ।
३१५. गुहामाश्रय शैलस्य दुर्गां पादपसङ्कुलाम् ॥

३१६. त्वं हि शूरश्च बलवान् हन्यां ह्येतान् न संशयः ।
३१७. स्वयं तु हन्तुमिच्छामि सर्वानेव निशाचरान् ॥

३१८. एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः सह सीतया ।
३१९. शरानादाय चापं च गुहां दुर्गां समाश्रयत् ॥

३२०. तस्मिन् प्रविष्टे तु गुहां लक्ष्मणे सह सीतया ।
३२१. हन्त निर्युक्तमित्युक्त्वा रामः कवचमाविशत् ॥

३२२. स चापमुद्यम्य महच्छरान् आदाय वीर्यवान् ।
३२३. बभूवावस्थितस्तत्र ज्यास्वनैः पूरयन् दिशः ॥

३२४. रूपमप्रतिमं तस्य रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।
३२५. बभूव रूपं क्रुद्धस्य रुद्रस्येव पिनाकिनः ॥

३२६. ततो गम्भीरनिर्ह्रादं घोरवर्मायुधध्वजम् ।
३२७. अनीकं यातुधानानां समन्तात् प्रत्यदृश्यत ॥

३२८. तेन शब्देन वित्रस्ताः श्वापदा वनचारिणः ।
३२९. दुद्रुवुः यत्र निःशब्दं पृष्ठतो न व्यलोकयन् ॥

३३०. रामोऽपि चारयन् चक्षुः सर्वतो रणपण्डितः ।
३३१. ददर्श खरसैन्यं तद्युद्धाभिमुखमुत्थितम् ॥

३३२. ततस्तं भीमधन्वानं क्रुद्धाः सर्वे निशाचराः ।
३३३. रामं नानाविधैः शस्त्रैः अभ्यवर्षन्त दुर्जयम् ॥

३३४. मुद्गरैः पट्टिशैः शूलैः प्रासैः खड्गैः परश्वधैः ।
३३५. राक्षसा समरे रामं निजघ्नू रोषतत्पराः ॥

३३६. तानि मुक्तानि शस्त्राणि यातुधानैः स राघवः ।
३३७. प्रतिजग्राह विशिखैः नद्योघानिव सागरः ॥

३३८. स विद्धः क्षतजादिग्धः सर्वगात्रेषु राघवः ।
३३९. बभूव रामः सन्ध्याभ्रैः दिवाकर इवावृतः ॥

३४०. ततो रामः सुसङ्क्रुद्धो मण्डलीकृतकार्मुकः ।
३४१. ससर्ज विशिखान् बाणान् शतशोऽथ सहस्रशः ॥

३४२. स कृत्वा भैरवं नादमस्त्रं परमभास्वरम् ।
३४३. सम्योजयत गान्धर्वं राक्षसेषु महाबलः ॥

३४४. ततः शरसहस्राणि निर्ययुः चापमण्डलात् ।
३४५. सर्वा दश दिशो बाणैरावार्यन्त समागतैः ॥

३४६. नाददानं शरान् घोरान् न मुञ्चन्तं शिलीमुखान् ।
३४७. विकर्षमाणं पश्यन्ति राक्षसास्ते शरार्दिताः ॥

३४८. युगपत्पतमानैश्च युगपच्च हतैर्भृशम् ।
३४९. युगपत्पतितैश्चैव विकीर्णा वसुधाभवत् ॥

३५०. निहताः पतिताः क्षीणाश्छिन्ना भिन्ना विदारिताः
।
३५१. तत्र तत्र स्म दृश्यन्ते राक्षसास्ते सहस्रशः ॥

३५२. रामस्य बाणाभिहतैः विचित्रैः शूलपट्टिशैः ।
३५३. विच्छिन्नैः समरे भूमिः विकीर्णाभूद् भयङ्करा ॥

३५४. अवशिष्टाश्च ये तत्र विषण्णाश्च निशाचराः ।
३५५. खरमेवाभ्यधावन्त शरणार्थं शरार्दिताः ॥

३५६. तान् सर्वान् पुनरादाय समाश्वास्य च दूषणः ।
३५७. अभ्यधावत काकुत्स्थं क्रुद्धो रुद्रमिवान्तकः ॥

३५८. ततः सेनापतिः क्रुद्धो दूषणः शत्रुदूषणः ।
३५९. शरैरशनिकल्पैस्तं राघवं समवाकिरत् ॥

३६०. ततो रामः सुसङ्क्रुद्धः क्षुरेणास्य महद्धनुः ।
३६१. चिच्छेद समरे वीरः चतुर्भिः चतुरो हयान् ॥

३६२. हत्वा चाश्वान् शरैस्तीक्ष्णैः अर्धचन्द्रेण सारथेः ।
३६३. शिरो जहार तद्रक्षः त्रिभिर्विव्याध वक्षसि ॥

३६४. स च्छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
३६५. जग्राह गिरिशृङ्गाभं परिघं रोमहर्षणम् ॥

३६६. तं महोरगसङ्काशं प्रगृह्य परिघं रणे ।
३६७. दूषणोऽभ्यद्रवद् रामं क्रूरकर्मा निशाचरः ॥

३६८. तस्याभिपतमानस्य दूषणस्य स राघवः ।
३६९. द्वाभ्यां शराभ्यां चिच्छेद सहस्ताभरणौ भुजौ ॥

३७०. स कराभ्यां विकीर्णाभ्यां पपात भुवि दूषणः ।
३७१. विषाणाभ्यां विशीर्णाभ्यां मनस्वीव महागजः ॥

३७२. तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ दूषणं निहतं रणे ।
३७३. साधुसाध्विति काकुत्स्थं सर्वभूतान्यपूजयन् ॥

३७४. चतुर्दशसहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
३७५. हतान्येकेन रामेण मानुषेण पदातिना ॥

३७६. तस्य सैन्यस्य सर्वस्य खरः शेषो महारथः ।
३७७. राक्षसः त्रिशिराश्चैव रामश्च रिपुसूदनः ॥

(नियोजितो राक्षसेन खरेन स चमूपतिः ।
) ३७८. त्रिशिराश्च रथेनैव वाजियुक्तेन भास्वता ।
३७९. अभ्यद्रवद्रणे रामं त्रिशृङ्ग इव पर्वतः ॥

३८०. आगच्छन्तं त्रिशिरसं राक्षसं प्रेक्ष्य राघवः ।
३८१. धनुषा प्रतिजग्राह विधून्वन् सायकान् शितान् ॥

३८२. स सम्प्रहारस्तुमुलो रामत्रिशिरसोर्महान् ।
३८३. बभुवातीव बलिनोः सिम्हकुञ्जरयोरिव ॥

३८४. अमर्षी कुपितो रामः शरानाशीविषोपमान् ।
३८५. त्रिशिरोवक्षसि क्रुद्धो निजघान चतुर्दश ॥

३८६. चतुर्भिः तुरगानस्य शरैः सन्नतपर्वभिः ।

३८७. न्यपातयत तेजस्वी चतुरस्तस्य वाजिनः ॥

३८८. अष्टभिः सायकैः सूतं रथोपस्थे न्यपातयत् ।
३८९. ततो हतरथात् तस्मात् उत्पतन्तं निशाचरम् ।
३९०. बिभेद रामस्तं बाणैः हृदये सोऽभवज्जडः ॥

३९१. सायकैश्चाप्रमेयात्मा सामर्षः तस्य रक्षसः ।
३९२. शिरास्स्यपातयत् रामो वेगवद्भिः त्रिभिः शितैः ॥

३९३. स भूमौ रुधिरोद्गारी रामबाणाभिपीडितः ।
३९४. न्यपतत् पतितैः पूर्वं स्वशिरोभिर्निशाचरः ॥

३९५. निहतं दूषणं दृष्ट्वा रणे त्रिशिरसा सह ।
३९६. ततः सूर्यनिकाशेन रथेन महता खरः ।
३९७. आससाद रणे रामं पतङ्ग इव पावकम् ॥

३९८. ज्यां विधून्वन् सुबहुशः शिक्षयास्त्राणि दर्शयन् ।
३९९. चकार समरे मार्गान् शरै रथगतः खरः ॥

४००. तं सिम्हमिव विक्रान्तं सिम्हविक्रान्तगामिनम् ।
४०१. दृष्ट्वा नोद्विजते रामः सिम्हः क्षुद्रमृगं यथा ॥

४०२. ततोऽस्य सशरं चापं मुष्टिदेशे महात्मनः ।
४०३. खरः चिच्छेद रामस्य दर्शयन् पाणिलाघवम् ॥

४०४. ततो गम्भीरनिर्ह्लादं रामः शत्रुनिबर्हणः ।
४०५. चकारान्ताय स रिपोः सज्यमन्यद् महद्धनुः ॥

४०६. सुमहद्वैष्णवं यत्तदतिसृष्टं महर्षिणा ।
४०७. वरं तद्धनुरुद्यम्य खरं समभिधावत ॥

४०८. ततः पश्चान् महातेजा नाराचान् भास्करोपमान् ।
४०९. जिघाम्सू राक्षसं क्रुद्धः त्रयोदश समाददे ॥

४१०. ततोऽस्य युगमेकेन चतुर्भिः चतुरो हयान् ।
४११. षष्ठेन तु शिरः सङ्ख्ये खरस्य रथसारथेः ।
४१२. त्रिभिस्त्रिवेणुं बलवान् द्वाभ्यामक्षं महाबलः ।
४१३. द्वादशेन तु बाणेन खरस्य सशरं धनुः ।
४१४. छित्त्वा वज्रनिकाशेन राघवः प्रहसन्निव ।
४१५. त्रयोदशेनेन्द्रसमो बिभेद समरे खरम् ॥

४१६. प्रभग्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
४१७. गदापाणिरवप्लुत्य तस्थौ भूमौ खरस्तदा ॥

४१८. खरं तु विरथं रामो गदापाणिमवस्थितम् ।
४१९. मृदुपूर्वं महातेजाः परुषं वाक्यमब्रवीत् ॥

४२०. उद्वेजनीयो भूतानां नृशम्सः पापकर्मकृत् ।
४२१. त्रयाणामपि लोकानां ईश्वरोऽपि न तिष्ठति ॥

४२२. वसतो दण्डकारण्ये तापसान् धर्मचारिणः ।
४२३. किन्नु हत्वा महाभागान् फलं प्राप्स्यसि राक्षस ॥

४२४. अवश्यं लभते जन्तुः फलं पापस्य कर्मणः ।
४२५. घोरं पर्यागते काले द्रुमाः पुष्पमिवार्तवम् ॥

४२६. पापमाचरतां घोरं लोकस्याप्रियमिच्छताम् ।
४२७. अहमासादितो राज्ञा प्राणान् हन्तुं निशाचर ॥

४२८. ये त्वया दण्डकारण्ये भक्षिता धर्मचारिणः ।
४२९. तानद्य निहतः सङ्ख्ये ससैन्योऽनुगमिष्यसि ॥

४३०. एवमुक्तस्तु रामेण क्रुद्धः सम्रक्तलोचनः ।
४३१. प्रत्युवाच खरो रामं प्रहसन् क्रोधमूर्च्छितः ॥

murthygss@gmail.com

४३२. प्राकृतान् राक्षसान् हत्वा युद्धे दशरथात्मज ।
४३३. आत्मना कथमात्मानमप्रशस्यं प्रशम्ससि ॥

४३४. सर्वथैव लघुत्वं ते कत्थनेन विदर्शितम् ।
४३५. सुवर्णप्रतिरूपेण तप्तेनेव कुशाग्निना ॥

४३६. पर्याप्तोऽहं गदापाणिः हन्तुं प्राणान् रणे तव ।
४३७. त्रयाणामपि लोकानां पाशहस्त इवान्तकः ॥

४३८. इत्युक्त्वा परमक्रुद्धः तां गदां परमाङ्गदः ।
४३९. खरः चिक्षेप रामाय प्रदीप्तमशनिं यथा ॥

४४०. तामापतन्तीं ज्वलितां मृत्युपाशोपमां गदाम् ।
४४१. अन्तरिक्षगतां रामः चिच्छेद बहुधा शरैः ॥

४४२. ततः पावकसङ्काशं वधाय समरे शरम् ।
४४३. खरस्य रामो जग्राह ब्रह्मदण्डमिवापरम् ॥

४४४. स तं दत्तं मघवता सुरराजेन धीमता ।
४४५. सन्दधे चापि धर्मात्मा मुमोच च खरं प्रति ॥

४४६. स विमुक्तो महाबाणो निर्घातसमनिस्वनः ।
४४७. रामेण धनुरायम्य खरस्योरसि चापतत् ॥

४४८. स पपात खरो भूमौ दह्यमानः शराग्निना ।
४४९. रुद्रेणेव विनिर्दग्धः श्वेतारण्ये यथान्तकः ॥

४५०. ततो रामस्तु विजयी पूज्यमानो महर्षिभिः ।
४५१. प्रविवेशाश्रमं वीरो लक्ष्मणेनाभिपूजितः ॥

४५२. तं दृष्ट्वा शत्रुहन्तारं महर्षीणां सुखावहम् ।
४५३. बभूव हृष्टा वैदेही भर्तारं परिषस्वजे ॥

॥३.३ मारीचवधः ॥

१. ततः शूर्पणखी दृष्ट्वा सहस्राणि चतुर्दश ।
२. हतान्येकेन रामेण रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
३. दूषणं च खरं चैव हतं त्रिशिरसा सह ।
४. जगाम परमोद्विग्ना लङ्कां रावणपालिताम् ॥

५. सा ददर्श विमानाग्रे रावणं दीप्ततेजसम् ।
६. उपोपविष्टं सचिवैः मरुद्भिरिव वासवम् ॥

७. आसीनं सूर्यसङ्काशे काञ्चने परमासने ।
८. रुक्मवेदिगतं प्राज्यं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
९. देवगन्धर्वभूतानां ऋषीणां च महात्मनाम् ।
१०. अजेयं समरे शूरं व्यात्ताननमिवान्तकम् ।
११. देवासुरविमर्देषु वज्राशनिकृतव्रणम् ।
१२. विंशद्भुजं दशग्रीवं दर्शनीयपरिच्छदम् ।
१३. विशालवक्षसं वीरं राजलक्षणशोभितम् ।
१४. स्निग्धवैडूर्यसङ्काशं तप्तकाञ्चनकुण्डलम् ।
१५. क्षेप्तारं पर्वतेन्द्राणां सुराणां च प्रमर्दनम् ।
१६. उच्छेत्तारं च धर्माणां परदाराभिमर्शनम् ।
१७. सर्वदिव्यास्त्रयोक्तारं यज्ञविघ्नकरं सदा ।
१८. अभयं यस्य सङ्ग्रामे मृत्युतो मानुषादृते ।
१९. कर्कशं निरनुक्रोशं प्रजानामहिते रतम् ।
२०. अभिगम्याब्रवीत् वाक्यं राक्षसी भयविह्वला ॥

२१. प्रमत्तः कामभोगेषु स्वैरवृत्तो निरङ्कुशः ।
२२. समुत्पन्नं भयं घोरं बोद्धव्यं नावबुद्ध्यसे ॥

२३. येषां चारश्च कोशश्च नयश्च जयतां वर ।
२४. अस्वाधीना नरेन्द्राणां प्राकृतैस्ते जनैः समाः ॥

२५. अयुक्तचारं मन्ये त्वां प्राकृतैः सचिवैर्वृतम् ।
२६. स्वजनं तु जनस्थानं हतं यो नावबुद्ध्यसे ॥

२७. चतुर्दशसहस्राणि रक्षसां क्रूरकर्मणाम् ।
२८. हतान्येकेन रामेण खरश्च सहदूषणः ॥

२९. ऋषीणामभयं दत्तं कृतक्षेमाश्च दण्डकाः ।
३०. धर्षितं च जनस्थानं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥

३१. अप्रमत्तश्च यो राजा सर्वज्ञो विजितेन्द्रियः ।
३२. कृतज्ञो धर्मशीलश्च स राजा तिष्ठते चिरम् ॥

३३. नयनाभ्यां प्रसुप्तोऽपि जागर्ति नयचक्षुषा ।
३४. व्यक्तक्रोधप्रसादश्च स राजा पूज्यते जनैः ॥

३५. त्वं तु रावण दुर्बुद्धिः गुणैरेतैर्विवर्जितः ।
३६. यस्य तेऽविदितश्चारै रक्षसां सुमहान् वधः ॥

३७. इति स्वदोषान् परिकीर्तितान्स्तया
३८. समीक्ष्य बुद्ध्या क्षणदाचरेश्वरः ।
३९. धनेन दर्पेण बलेन चान्वितो
४०. विचिन्तयामास चिरं स रावणः ॥

४१. ततः शूर्पणखां क्रुद्धां ब्रुवन्तीं परुषं वचः ।
४२. अमात्यमध्ये सङ्क्रुद्धः परिपप्रच्छ रावणः ॥

४३. कश्च रामः कथम्वीर्यः किम्रूपः किम्पराक्रमः ।
४४. किमर्थं दण्डकारण्यं प्रविष्टः स दुरासदम् ॥

४५. आयुधं किञ्च रामस्य निहता येन राक्षसाः ।
४६. खरश्च निहतः सङ्ख्ये दूषणः त्रिशिरास्तथा ॥

४७. इत्युक्ता राक्षसेन्द्रेण राक्षसी क्रोधमूर्च्छिता ।
४८. ततो रामं यथातत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥

४९. दीर्घबाहुर्विशालाक्षः चीरकृष्णाजिनाम्बरः ।
५०. कन्दर्पसमरूपश्च रामो दशरथात्मजः ॥

५१. शक्रचापनिभं चापं विकृश्य कनकाङ्गदम् ।
५२. दीप्तान् क्षिपति नाराचान् सर्पानिव महाविषान् ॥

५३. रक्षसां भीमरूपाणां सहस्राणि चतुर्दश ।
५४. निहतानि शरैस्तीक्ष्णैः तेनैकेन पदातिना ।
५५. अर्धाधिकमुहूर्तेन खरश्च सहदूषणः ॥

५६. ऋषीणामभयं दत्तं कृतक्षेमाश्च दण्डकाः ॥

५७. भ्राता चास्य महातेजा गुणतस्तुल्यविक्रमः ।
५८. अनुरक्तश्च भक्तश्च लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् ॥

५९. अमर्षी दुर्जयो जेता विक्रान्तो बुद्धिमान् बली ।
६०. रामस्य दक्षिणो बाहुः नित्यं प्राणो बहिश्चरः ॥

६१. रामस्य तु विशालाक्षी पूर्णेन्दुसदृशानना ।
६२. धर्मपत्नी प्रिया भर्तुः नित्यं प्रियहिते रता ।
६३. सीता नाम वरारोहा वैदेही तनुमध्यमा ॥

६४. नैव देवी न गन्धर्वी न यक्षी न च किन्नरी ।
६५. नैवं रूपा मया नारी दृष्टपूर्वा महीतले ॥

६६. यस्य सीता भवेत् भार्या यं च हृष्टा परिष्वजेत् ।
६७. अतिजीवेत् स सर्वेषु लोकेष्वपि पुरन्दरात् ॥

६८. सा सुशीला वपुःश्लाघ्या रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
६९. तवानुरूपा भार्या स्यात् त्वं च तस्यास्तथा पतिः ॥

७०. तां तु विस्तीर्णजघनां पीनश्रोणीपयोधराम् ।
७१. भार्यार्थे च तवानेतुं उद्यताहं वराननाम् ॥

७२. विरूपितास्मि क्रूरेण लक्ष्मणेन महाभुज ॥

७३. तां तु दृष्ट्वाद्य वैदेहीं पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
७४. मन्मथस्य शराणां वै त्वं विधाता भविष्यसि ॥

७५. यदि तस्यामभिप्रायो भार्यार्थे तव जायते ।
७६. विज्ञायेहात्मशक्तिं च ह्रियतामबला बलात् ॥

७७. कुरु प्रियं तथा तेषां रक्षसां राक्षसेश्वर ।
७८. वधात्तस्य नृशम्सस्य रामस्याश्रमवासिनः ॥

७९. तं शरैर्निशितैर्हत्वा लक्ष्मणं च महारथम् ।
८०. हतनाथां सुखं सीतां यथावदुपभोक्ष्यसि ॥

८१. रोचते यदि ते वाक्यं ममैतद्राक्षसेश्वर ।
८२. क्रियतां निर्विशङ्केन वचनं मम रावण ॥

८३. ततः शूर्पणखावाक्यं तच्छ्रुत्वा रोमहर्षणम् ।
८४. सचिवानभ्यनुज्ञाय कार्य्यं बुद्ध्वा जगाम सः ॥

८५. तत्कार्यमनुगम्याथ यथावदुपलभ्य च ।
८६. दोषाणां च गुणानां च सम्प्रधार्य बलाबलम् ।
८७. इतिकर्तव्यमित्येव कृत्वा निश्चयमात्मनः ।
८८. काञ्चनं रथमास्थाय कामगं रत्नभूषितम् ।
८९. मेघप्रतिमनादेन स तेन धनदानुजः ।
९०. राक्षसाधिपतिः श्रीमान् ययौ नदनदीपतिम् ॥

९१. स मारीचाश्रमं प्राप्य ताटकेयमुपागमत् ।
९२. मारीचेनार्चितो राजा भक्ष्यभोज्यैरमानुषैः ।
९३. तं स्वयं पूजयित्वा तु आसनेनोदकेनच ।
९४. अर्थोपहितया वाचा मारीचो वाक्यमब्रवीत् ॥

९५. कच्चित् सुकुशलं राजन् लोकानां राक्षसेश्वर ।
९६. आशङ्के नाथ जाने त्वं यतस्तूर्णमिहागतः ॥

९७. एवमुक्तो महातेजा मारीचेन स रावणः ।
९८. तं तु पश्चादिदं वाक्यमब्रवीत् वाक्यकोविदः ॥

९९. मारीच श्रूयतां तात वचनं मम भाषतः ।
१००. आर्तोऽस्मि मम चार्तस्य भवान् हि परमा गतिः ॥

१०१. आरक्षो मे हतस्तात रामेणाक्लिष्टकर्मणा ।
१०२. जनस्थानमवध्यं तत् सर्वं युधि निपातितम् ॥

१०३. चतुर्दशसहस्राणि रक्षसामुग्रतेजसाम् ।
१०४. निहतानि शरैस्तीक्ष्णैः मानुषेण पदातिना ॥

१०५. खरश्च निहतः सङ्ख्ये दूषणश्च निपातितः ।
१०६. हतश्च त्रिशिराश्चापि निर्भयाः दण्डकाः कृताः ॥

१०७. पित्रा निरस्तः क्रुद्धेन सभार्यः क्षीणजीवितः ।
१०८. स हन्ता तस्य सैन्यस्य रामः क्षत्रियपाम्सनः ॥

१०९. दुःशीलः कर्कशस्तीक्ष्णो मूर्खो लुब्धोऽजितेन्द्रियः
।
११०. त्यक्तधर्मो ह्यधर्मात्मा भूतानामहिते रतः ॥

१११. येन वैरं विनारण्ये सत्त्वमाश्रित्य केवलम् ।

११२. कर्णनासापहरणात् भगिनी मे विरूपिता ॥

११३. तस्य भार्यां जनस्थानात् सीतां सुरसुतोपमाम् ।
११४. आनयिष्यामि विक्रम्य सहायस्तत्र मे भव ॥

११५. त्वया ह्यहं सहायेन पार्श्वस्थेन महाबल ।
११६. भ्रातृभिश्च सुरान् युद्धे समग्रान् नाभिचिन्तये ॥

११७. उपायज्ञो महान् शूरः सर्वमायाविशारदः ।
११८. वीर्ये युद्धे च दर्पे च नह्यस्ति सदृशस्तव ॥

११९. तस्य रामकथां श्रुत्वा मारीचस्य महात्मनः ।
१२०. शुष्कं समभवत् वक्त्रं परित्रस्तो बभूव ह ॥

१२१. ओष्ठौ परिलिहन् शुष्कौ नेत्रैरनिमिशैरिव ।
१२२. मृतभूत इवार्तस्तु रावणं समुदैक्षत ॥

१२३. स रावणं त्रस्तविषण्णचेता
१२४. महावने रामपराक्रमज्ञः ।
१२५. कृताञ्जलिस्तत्त्वमुवाच वाक्यम्
१२६. हितं च तस्मै हितमात्मनश्च ॥

१२७. सुलभाः पुरुषा राजन् सततं प्रियवादिनः ।
१२८. अप्रियस्य च पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ॥

१२९. आख्याता केन सीता सा मित्ररूपेण शत्रुणा ।
१३०. त्वया राक्षसशार्दूल को न नन्दति निन्दितः ॥

१३१. अपि स्वस्ति भवेत् तात सर्वेषां भुवि रक्षसाम् ।
१३२. अपि रामो न सङ्क्रुद्धो कुर्याल्लोकमराक्षसम् ॥

१३३. अपि ते जीवितान्ताय नोत्पन्ना जनकात्मजा ।
१३४. अपि सीतानिमित्तं च न भवेद् व्यसनं मम ॥

१३५. अपि त्वामीश्वरं प्राप्य कामवृत्तं निरङ्कुशम् ।
१३६. न विनश्येत् पुरी लङ्का त्वया सह सराक्षसा ॥

१३७. त्वद्विधः कामवृत्तो हि दुह्शीलः पापमन्त्रितः ।
१३८. आत्मानं स्वजनं राष्ट्रं स राजा हन्ति दुर्मतिः ॥

१३९. रामो विग्रहवान् धर्मः साधुः सत्यपराक्रमः ।
१४०. राजा सर्वस्य लोकस्य देवानां मघवानिव ॥

१४१. कथं त्वं तस्य वैदेहीं रक्षितां स्वेन तेजसा ।
१४२. इच्छसि प्रसभं हर्तुं प्रभामिव विवस्वतः ॥

१४३. कदाचिदप्यहं वीर्यात् पर्यटन् पृथिवीमिमाम् ।
१४४. व्यचरन् दण्डकारण्ये ऋषिमाम्सानि भक्षयन् ।
१४५. (विश्वामित्राश्रमे) वेदिमभ्यधावं कृतत्वरः ॥

१४६. अजातव्यञ्जनः श्रीमान् पद्मपत्रनिभेक्षणः ।
१४७. एकवस्त्रधरो धन्वी शिखी कनकमालया ।
१४८. अदृश्यत ततो रामो बालचन्द्र इवोदितः ॥

१४९. मां तु दृष्ट्वा धनुः सज्यं असम्भ्रान्तश्चकार सः ।
॥

१५०. तेन मुक्तस्ततो बाणः शितः शत्रुनिबर्हणः ॥

१५१. तेनाहं त्वाहतः क्षिप्तः समुद्रे शतयोजने ।
१५२. प्राप्य सञ्ज्ञां चिरात्तात लङ्कां प्रति गतः पुरीम् ॥

१५३. एवमस्मि तदा मुक्तः (तन्निबोध निशाचर) ।
१५४. अकृतास्त्रेण बालेन रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥

१५५. वृक्षे वृक्षे च पश्यामि चीरकृष्णाजिनाम्बरम् ।
१५६. गृहीतधनुषं रामं पाशहस्तमिवान्तकम् ॥

१५७. अपि रामसहस्राणि भीतः पश्यामि रावण ।
१५८. रामभूतमिदं सर्वमरण्यं प्रतिभाति मे ॥

१५९. रकारादीनि नामानि रामत्रस्तस्य रावण ।
१६०. रत्नानि च रथाश्चैव त्रासं सञ्जनयन्ति मे ॥

१६१. अहं तस्य प्रभावज्ञो न युद्धं तेन ते क्षमम् ॥

१६२. बहवः साधवो लोके युक्ता धर्ममनुष्ठिताः ।
१६३. परेषामपराधेन विनष्टाः सपरिच्छदाः ॥

१६४. सोऽहं तवापराधेन विनश्येयं निशाचर ।
१६५. कुरु यत्ते क्षमं तत्वमहं त्वां नानुयामि ह ॥

१६६. तन्मया वार्यमाणस्त्वं यदि रामेण विग्रहम् ।
१६७. करिष्यस्यापदं घोरां क्षिप्रं प्राप्स्यसि रावण ॥

१६८. जीवितं च सुखं चैव राज्यं चैव सुदुर्लभम् ।
१६९. यदीच्छसि चिरं भोक्तुं मा कृथा रामविप्रियम् ॥

१७०. दोषाणां च गुणानां च सम्प्रधार्य बलाबलम् ।
१७१. आत्मनश्च बलं ज्ञात्वा राघवस्य च तत्त्वतः ।
१७२. हिताहितं विनिश्चित्य क्षमं त्वं कर्तुमर्हसि ॥

१७३. मारीचेन तु तद्वाक्यं क्षमं युक्तं निशाचरः ।
१७४. उक्तो न प्रतिजग्राह मर्तुकाम इवौषधम् ॥

१७५. तं पथ्यहितवक्तारं मारीचं राक्षसाधिपः ।
१७६. अब्रवीत् परुषं वाक्यमयुक्तं कालचोदितः ॥

१७७. सम्पृष्टेन तु वक्तव्यं सचिवेन विपश्चिता ।
१७८. उद्यताञ्जलिना राज्ञे य इच्छेद् भूतिमात्मनः ॥

१७९. वाक्यमप्रतिकूलं तु मृदुपूर्वं हितं शुभम् ।
१८०. उपचारेण युक्तं च वक्तव्यं वसुधाधिपः ॥

१८१. त्वं तु धर्ममविज्ञाय केवलं मोहमास्थितः ।
१८२. अभ्यागतं मां दौरात्म्यात् परुषं वक्तुमिच्छसि ॥

१८३. गुणदोषौ न पृच्छामि क्षमं चात्मनि राक्षस ।
१८४. मयोक्तं तव चैतावत् सम्प्रत्यमितविक्रम ॥

१८५. सौवर्णस्त्वं मृगो भूत्वा चित्रो रजतबिन्दुभिः ।
१८६. आश्रमे तस्य रामस्य सीतायाः प्रमुखे चर ॥

१८७. त्वां तु मायामृगं दृष्ट्वा काञ्चनं जातविस्मया ।
१८८. आनयैनमिति क्षिप्रं रामं वक्ष्यति मैथिली ॥

१८९. अपक्रान्ते तु काकुत्स्थे दूरं यात्वा व्युदाहर ।
१९०. हा सीते लक्ष्मणेत्येवं रामवाक्यानुरूपकम् ॥

१९१. तच्छ्रुत्वा रामपदवीं सीतया च प्रचोदितः ।
१९२. अनुगच्छति सम्भ्रान्तः सौमित्रिरपि सौहृदात् ॥

१९३. अपक्रान्ते च काकुत्स्थे लक्ष्मणे च यथासुखम् ।
१९४. आनयिष्यामि वैदेहीं सहस्राक्षः शचीमिव ॥

१९५. एवं कृत्वा त्विदं कार्यं यथेष्टं गच्छ राक्षस ।
१९६. राज्यस्यार्धं प्रयच्छामि मारीच तव सुव्रत ॥

१९७. न चेत् करोषि मारीच हन्मि त्वामहमद्य वै ।
१९८. एतत् कार्यमवश्यं मे बलादपि करिष्यसि ॥

१९९. राज्ञो हि प्रतिकूलस्थो न जातु सुखमेधते ॥

२००. आज्ञप्तोऽराजवद् वाक्यं प्रतिकूलं निशाचरः ।
२०१. अब्रवीत् परुषं वाक्यं मारीचो राक्षसाधिपम् ॥

२०२. केनेदमुपदिष्टं ते क्षुद्रेणाहितवादिना ।
२०३. यस्त्वामिच्छन्ति नश्यन्तं स्वकृतेन निशाचर ॥

२०४. वध्याः खलु न हन्यन्ते सचिवास्तव रावण ।
२०५. ये त्वामुत्पथमारूढं न निगृह्णन्ति सर्वशः ॥

२०६. अमात्यैः कामवृत्तो हि राजा कापथमाश्रितः ।
२०७. निग्राह्यः सर्वथा सद्भिः न निग्राह्यो निगृह्यसे ॥

२०८. राजमूलो हि धर्मश्च जयश्च जयतां वर ।
२०९. तस्मात् सर्वास्ववस्थासु रक्षितव्या नराधिपाः ॥

२१०. अवश्यं विनशिष्यन्ति सर्वे रावण राक्षसाः ।
२११. येषां त्वं कर्कशो राजा दुर्बुद्धिरजितेन्द्रियः ॥

२१२. तदिदं काकतालीयं घोरमापादितं मया ।
२१३. मां निहत्य तु रामश्च न चिरात् त्वां वधिष्यति ॥

२१४. अनेन कृतकृत्योऽस्मि म्रिये यदरिणा हतः ।
२१५. दर्शनादेव रामस्य हतं मामुपधारय ॥

२१६. आनयिष्यसि चेत् सीतामाश्रमात् सहितो मया ।
२१७. नैव त्वमसि नाहं च नैव लङ्का न राक्षसाः ॥

२१८. निवार्यमाणस्तु मया हितैषिणा
२१९. न मृष्यसे वाक्यमिदं निशाचर ।
२२०. परेतकल्पा हि गतायुषो नरा
२२१. हितं न गृह्णन्ति सुहृद्भिरीरितम् ॥

२२२. एवमुक्त्वा तु वचनं मारीचो रावणं ततः ।
२२३. गच्छावेत्यब्रवीद्दीनो भयाद् रात्रिञ्चरप्रभोः ॥

२२४. न हि रामं पराक्रम्य जीवन् प्रतिनिवर्तते ।
२२५. किन्नु शक्यं मया कर्तुमेवं त्वयि दुरात्मनि ।
२२६. एष गच्छाम्यहं तात स्वस्ति तेऽस्तु निशाचर ॥

२२७. प्रहृष्टस्त्वभवत् तेन वचनेन स रावणः ।
२२८. परिष्वज्य सुसम्हृष्टमिदं वचनमब्रवीत् ॥

२२९. एतत् शौण्डीर्ययुक्तं ते मच्छन्दादिव भाषितम् ।
२३०. इदानीमसि मारीचः पूर्वमन्यो निशाचरः ॥

२३१. ततो रावणमारीचौ विमानमिव तं रथम् ।
२३२. आरुह्य ययतुः शीघ्रं तस्मादाश्रममण्डलात् ॥

२३३. तथैव तत्र पश्यन्तौ पत्तनानि वनानि च ।
२३४. गिरीन्श्च सरितः सर्वा राष्ट्राणि नगराणि च ॥

२३५. समेत्य दण्डकारण्यं राघवस्याश्रमं ततः ।
२३६. ददर्श सह मारीचो रावणो राक्षसाधिपः ॥

२३७. अवतीर्य रथात् तस्मात् मारीचो राक्षसस्तदा ।
२३८. (भव्यम्) रूपं समास्थाय महदद्भुतदर्शनम् ।
२३९. मणिप्रवरशृङ्गाग्रः सितासितमुखाकृतिः ।
२४०. किञ्चिदभ्युन्नतग्रीवः इन्द्रनीलदलाधरः ।
२४१. विचरन् गच्छते तस्मात् शाद्वलानि समन्ततः ॥

२४२. रूप्यैर्बिन्दुशतैश्चित्रो भूत्वा स प्रियदर्शनः ।
२४३. विटपीनां किसलयान् भङ्क्त्वादन् विचचार ह ॥

२४४. सीतादर्शनमाकाङ्क्षन् राक्षसो मृगतां गतः ।
२४५. परिभ्रमति चित्राणि मण्डलानि विनिष्पतन् ॥

२४६. समुद्वीक्ष्य च तं सर्वे मृगा ह्यन्ये वनेचराः ।
२४७. उपागम्य समाघ्राय विद्रवन्ति दिशो दश ॥

२४८. राक्षसः सोऽपि तान्वन्यान् मृगान् मृगवधे रतः ।
२४९. प्रच्छादनार्थं भावस्य न भक्षयति सम्स्पृशन् ॥

२५०. तस्मिन्नेव ततः काले वैदेही शुभलोचना ।
२५१. कुसुमापचयव्यग्रा पादपानभ्यवर्तत ॥

२५२. कर्णिकारानशोकान् च चूतान्श्च मदिरेक्षणा ।
२५३. कुसुमान्यपचिन्वन्ती चचार रुचिरानना ॥

२५४. अनर्हारण्यवासस्य सा तं रत्नमयं मृगम् ।
२५५. मुक्तामणिविचित्राङ्गं ददर्श परमाङ्गना ॥

२५६. सा तं रुचिरदन्तोष्ठी रूप्यधातुतनूरुहम् ।
२५७. विस्मयोत्फुल्लनयना सस्नेहं समुदैक्षत ॥

२५८. स च तां रामदयितां पश्यन् मायामयो मृगः ।
२५९. विचचार पुनश्चित्रं दीपयन्निव तद्वनम् ॥

२६०. सा तं सम्प्रेक्ष्य सुश्रोणी कुसुमान्यपचिन्वती ।
२६१. हैमराजतवर्णाभ्यां पार्श्वाभ्यामुपशोभितम् ।
२६२. भर्तारमभिचक्रन्द लक्ष्मणं चापि सायुधम् ॥
२६३. तथाहूतौ नरव्याघ्रौ वैदेह्या रामलक्ष्मणौ ।
२६४. वीक्षमाणौ तु तं देशं तदा ददृशतुर्मृगम् ॥

२६५. शङ्कमानस्तु तं दृष्ट्वा लक्ष्मणो राममब्रवीत् ।
२६६. मृगो ह्येवम्विधो रत्नविचित्रो नास्ति राघव ।
२६७. जगत्यां जगतीनाथ मायैषा हि न संशयः ॥

२६८. एवं ब्रुवाणं काकुत्स्थं प्रतिवार्य शुचिस्मिता ।
२६९. उवाच सीता सम्हृष्टा चर्मणा हृतचेतना ॥

२७०. आर्यपुत्राभिरामोऽसौ मृगो हरति मे मनः ।
२७१. आनयैनं महाबाहो क्रीडार्थं नो भविष्यति ॥

२७२. अहो रूपमहो लक्ष्मीः स्वरसम्पच्च शोभना ।
२७३. मृगोऽद्भुतो विचित्राङ्गो हृदयं हरतीव मे ॥

२७४. यदि ग्रहणमभ्येति जीवन्नेव मृगस्तव ।
२७५. समाप्तवनवासानां राज्यस्थानां च नः पुनः ।
२७६. अन्तह्पुरविभूषार्थो मृग एष भविष्यति ॥

२७७. भरतस्यार्यपुत्रस्य श्वश्रूणां मम च प्रभो ।
२७८. मृगरूपमिदं व्यक्तं विस्मयं जनयिष्यति ॥

२७९. जीवन्न यदि तेऽभ्येति ग्रहणं मृगसत्तमः ।
२८०. अजिनं नरशार्दूल रुचिरं मे भविष्यति ॥

२८१. तेन काञ्चनरोंणा तु मणिप्रवरशृङ्गिणा ।
२८२. तारुणादित्यवर्णेन नक्षत्रपथवर्चसा ।
२८३. बभूव राघवस्यापि मनो विस्मयमागतम् ॥

२८४. लोभितस्तेन रूपेण सीतया च प्रचोदितः ।
२८५. उवाच राघवो हृष्टो भ्रातरं लक्षणं वचः ॥

murthygss@gmail.com

लघुवाल्मीकीयम्

२८६. न वने नन्दनोद्देशे न चैत्ररथसम्श्रये ।
२८७. कुतः पृथिव्यां सौमित्रे योऽस्य कश्चित् समो मृगः ॥

२८८. प्रतिलोमानुलोमाश्च रुचिरा रोमराजयः ।
२८९. शोभन्ते मृगमाश्रित्य चित्राः कनकबिन्दुभिः ॥

२९०. पश्यास्य जृम्भमाणस्य दीप्तामग्निशिखोपमाम् ।
२९१. जिह्वां मुखात् निस्सरन्तीं मेघादिव शतह्लदाम् ॥

२९२. एतस्य मृगरत्नस्य परार्घ्ये काञ्चनत्वचि ।
२९३. उपवेक्ष्यति वैदेही मया सह सुमध्यमा ॥

२९४. यदि वायं तथा यन्मां भवेद् वदसि लक्ष्मण ।
२९५. मायैषा राक्षसस्येति कर्तव्योऽस्य वधो मया ॥

२९६. इह त्वं भव सन्नद्धो यन्त्रितो रक्ष मैथिलीम् ।
२९७. अहमेनं वधिष्यामि ग्रहीष्याम्यपि वा मृगम् ॥

२९८. यावद् गच्छामि सौमित्रे मृगमानयितुं द्रुतम् ।
२९९. अप्रमत्तेन ते भाव्यमाश्रमस्थेन सीतया ॥

३००. तथा तु तं समादिश्य भ्रातरं रघुनन्दनः ।
३०१. बद्धासिर्धनुरादाय प्रदुद्राव यतो मृगः ॥

३०२. तं स्म पश्यति रूपेण द्योतमानमिवाग्रतः ।
३०३. अवेक्ष्यावेक्ष्य धावन्तं धनुष्पाणिं महावने ॥

३०४. दृश्यमानमदृश्यं च वनोद्देषेषु केषुचित् ।
३०५. छिन्नाभ्रैरिव सम्वीतं शारदं चन्द्रमण्डलम् ॥

३०६. मुहूर्तादेव ददृशे मुहुर्दूरात् प्रकाशते ।
३०७. दर्शनादर्शनादेवं सोऽपाकर्षत राघवम् ।
३०८. सुदूरमाश्रमस्यास्य मारीचो मृगतां गतः ॥

३०९. आसीत् क्रुद्धस्तु काकुत्स्थो विवशस्तेन मोहितः ।
३१०. अथावतस्थे सम्भ्रान्तः छायामाश्रित्य शाद्वले ॥

३११. स तमुन्मादयामास मृगरूपो निशाचरः ।
३१२. मृगैः परिवृतो वन्यैरदूरात् प्रत्यदृश्यत ॥

३१३. ग्रहीतुकामं दृष्ट्वैनं पुनरेवाभ्यधावत ॥

३१४. दृष्ट्वा रामो महातेजास्तं हन्तुं कृतनिश्चयः ।
३१५. सूर्यरश्मिप्रतीकाशं ज्वलन्तमरिमर्दनः ।
३१६. सन्धाय सुदृढे चापे विकृश्य बलवद् बली ।
३१७. मुमोच ज्वलितं दीप्तमस्त्रं ब्रह्मविनिर्मितम् ॥

३१८. शरीरं मृगरूपस्य विनिर्भिद्य शरोत्तमः ।
३१९. मारीचस्यैव हृदयं बिभेदाशनिसन्निभः ॥

३२०. तालमात्रमथोत्प्लुत्य न्यपतत् स शरातुरः ।
३२१. विनदन् भैरवं नादं धरण्यामल्पजीवितः ॥

३२२. स प्राप्तकालमाज्ञाय चकार च ततः स्वनम् ।
३२३. सदृशं राघवस्यैव हा सीते लक्ष्मणेति च ॥

३२४. तेन मर्मणि निर्विद्धः शरेणानुपमेन च ।
३२५. मृगरूपं तु तत्त्यक्त्वा राक्षसं रूपमात्मनः ।
३२६. चक्रे स सुमहाकायो मारीचो जीवितं त्यजन् ॥

३२७. तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ राक्षसं घोरदर्शनम् ।

३२८. रामो रुधिरसिक्ताङ्गं वेष्टमानं महीतले ।
३२९. जगाम मनसा सीतां लक्ष्मणस्य वचः स्मरन् ॥

३३०. हा सीते लक्ष्मणेत्येवं श्रुत्वा सीता कथं भवेत् ।
३३१. लक्ष्मणश्च महाबाहुः कामवस्थां गमिष्यति ।
३३२. इति रामं भयं तीव्रमाविवेश विषादजम् ॥

३३३. त्वरमाणो जनस्थानं ससाराभिमुखस्तदा ॥

३३४. आर्तस्वरं तु तं भर्तुः विज्ञाय सदृशं वने ।
३३५. उवाच लक्ष्मणं सीता गच्छ जानीहि राघवम् ॥

३३६. न हि मे हृदयं स्थाने जीवितं वावतिष्ठति ।
३३७. क्रोशतः परमार्तस्य श्रुतः शब्दो मया भृशम् ॥

३३८. आक्रन्दमानं तु वने भ्रातरं त्रातुमर्हसि ।
३३९. तं क्षिप्रमभिधाव त्वं भ्रातरं शरणैषिणम् ॥

३४०. रामं विना क्षणमपि नहि जीवामि भूतले ॥

३४१. न जगाम तथोक्तस्तु भ्रातुराज्ञाय शासनम् ।
३४२. अब्रवील्लक्षमणस्त्रस्तां सीतां मृगवधूमिव ॥

३४३. पन्नगासुरगन्धर्वदेवमानुषराक्षसैः ।
३४४. अशक्यस्तव वैदेहि भर्ता जेतुं न संशयः ॥

३४५. हृदयं निर्वृतं तेऽस्तु सन्तापस्त्यज्यतामयम् ।
३४६. आगमिष्यति ते भर्ता शीघ्रं हत्वा मृगोत्तमम् ॥

३४७. कृतवैराश्च वैदेहि वयमेतैः निशाचरैः ।
३४८. खरस्य निधनादेव जनस्थानवधं प्रति ॥

३४९. राक्षसा विविधा वाचो विसृजन्ति महावने ।
३५०. हिम्साविहारा वैदेहि न चिन्तयितुमर्हसि ॥

३५१. न्यासभूतासि वैदेहि न्यस्ता मयि महात्मना ।
३५२. रामेण त्वं वरारोहे न त्वां त्यक्तुमिहोत्सहे ॥

३५३. लक्ष्मणेनैवमुक्ता सा क्रुद्धा सम्रक्तलोचना ।
३५४. अब्रवीत् परुषं वाक्यं लक्ष्मणं सत्यवादिनम् ॥

३५५. सौमित्रे मित्ररूपेण भ्रातुस्त्वमसि शत्रुवत् ।
३५६. यस्त्वमस्यामवस्थायां भ्रातरं नाभिपत्स्यसे ॥

३५७. इच्छसि त्वं विनश्यन्तं रामं लक्ष्मण मत्कृते ।
३५८. लोभान्मम कृते नूनं नानुगच्छसि राघवम् ॥

३५९. गोदावरीं प्रवेक्ष्यामि विना रामेण लक्ष्मण ।
३६०. पिबाम्यहं विषं तीक्ष्णं प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ॥

३६१. न त्वहं राघवादन्यं पदापि पुरुषं स्पृशे ॥

३६२. इति लक्ष्मणमाक्रुश्य सीता दुःखसमन्विता ।
३६३. पाणिभ्यां रुदती दुःखात् उदरं प्रजघान ह ॥

३६४. इत्युक्तः परुषं वाक्यं सीतया रोमहर्षणम् ।
३६५. अब्रवीलक्ष्मणः सीतां प्राञ्जलिर्विजितेन्द्रियः ॥

३६६. उत्तरं नोत्सहे वक्तुं दैवतं भवती मम ।
३६७. वाक्यमप्रतिरूपं तु न चित्रं स्त्रीषु मैथिली ॥

३६८. न सहे हीदृशं वाक्यं वैदेहि जनकात्मजे ।
३६९. श्रोत्रयोरुभयोर्मेऽद्य तप्तनाराचसन्निभम् ॥

३७०. उपशृण्वन्तु मे सर्वे साक्षिभूता वनेचराः ।
३७१. न्यायवादी यथान्यायमुक्तोऽहं परुषं त्वया ॥

३७२. गमिष्ये यत्र काकुत्स्थः स्वस्ति तेऽस्तु वरानने ।
३७३. रक्षन्तु त्वां विशालाक्षि समग्रा वनदेवताः ॥

३७४. ततस्तु सीतामभिवाद्य लक्ष्मणह्
३७५. कृताञ्जलिः किञ्चिदभिप्रणम्य च ।
३७६. अन्वीक्षमाणो बहुशश्च मैथिलीम्
३७७. जगाम रामस्य समीपमात्मवान् ॥

॥ ३.४ सीतापहरणम् ॥

१. तदासाद्य दशग्रीवः क्षिप्रमन्तरमास्थितः ।
२. श्लक्ष्णकाशायसम्वीतः शिखी छत्री उपानही ।
३. वामे चाम्सेऽवसज्याथ शुभे यष्टिकमण्डलू ।
४. परिव्राजकरूपेण वैदेहीं समुपागमत् ॥

५. तमुग्रं पापकर्माणं जनस्थानरुहा द्रुमाः ।
६. समीक्ष्य न प्रकम्पन्ते न प्रवाति च मारुतः ॥

७. शीघ्रस्रोताश्च तं दृष्ट्वा वीक्षन्तं रक्तलोचनम् ।
८. स्तिमितं गन्तुमारेभे भयाद् गोदावरी नदी ॥

९. अभव्यो भव्यरूपेण भर्तारमनुशोचतीम् ।
१०. अभ्यवर्तत वैदेहीं चित्रामिव शनैश्चरः ॥

११. स मन्मथशराविष्टो ब्रह्मघोषमुदीरयन् ।
१२. अब्रवीत् प्रश्रितं वाक्यं रहिते राक्षसाधिपः ॥

१३. का त्वं काञ्चनवर्णाभे पीतकौशेयवासिनि ।
१४. कमलानां शुभां मालां पद्मिनीव हि बिभ्रती ॥

१५. का त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां वा वरानने ।
१६. वसूनां वा वरारोहे देवता प्रतिभासि मे ॥

१७. राक्षसानामयं वासः कथं नु त्वमिहागता ।
१८. कथमेका महारण्ये न बिभेषि वरानने ॥

१९. कासि कस्य कुतश्चित्त्वं किं निमित्तं च दण्डकान् ।
२०. एका चरसि कल्याणि घोरान् राक्षससेवितान् ॥

२१. इरि प्रशस्ता वैदेही रावणेन दुरात्मना ।
२२. सर्वैरतिथिसत्कारैः पूजयामास मैथिली ॥

२३. ततः सुवेषं मृगयागतं पतिं
२४. प्रतीक्षमाणा सहलक्ष्मणं तदा ।
२५. विवीक्षमाणा हरितं ददर्श तन्-
२६. महद्वनं नैव तु रामलक्ष्मणौ ॥

२७. रावणेन तु वैदेही तथा पृष्टा जिहीर्षता ।
२८. परिव्राजकलिङ्गेन शशम्सात्मानमात्मना ॥

२९. ब्राह्मणश्चातिथिश्चायमनुक्तो हि शपेत माम् ।
३०. इति ध्यात्वा मुहूर्तं तु सीता वचनमब्रवीत् ॥

३१. दुहिता जनकस्याहं मैथिलस्य महात्मनः ।
३२. सीता नांनास्मि भद्रं ते रामभार्या द्विजोत्तम ॥

३३. उषित्वा द्वादशसमा इक्ष्वाकूणां निवेशने ।
३४. भुञ्जाना मानुषान् भोगान् सर्वकामसमृद्धिनी ॥

३५. मम भर्ता महातेजा वयसा पञ्चविंशकः ।
३६. अष्टादश हि वर्षाणि मम जन्मनि गण्यते ॥

३७. रामेति प्रथितो लोके गुणवान् सत्यवान् शुचिः ।
३८. विशालाक्षो महाबाहुः सर्वभूतहिते रतः ॥

३९. मात्रा प्रतिहृते राज्ये रामः प्रव्राजितो वनम् ॥

४०. स भ्राता लक्ष्मणो नाम धर्मचारी दृढव्रतः ।
४१. अन्वगच्छत् धनुष्पाणिः प्रव्रजन्तं मया सह ॥

४२. ते वयं प्रच्युता राज्यात् कैकेय्यास्तु कृते त्रयः ।
४३. विचराम द्विजश्रेष्ठ वनं गम्भीरमोजसा ॥

४४. समाश्वस मुहूर्तं तु शक्यं वस्तुमिह त्वया ।
४५. आगमिष्यति मे भर्ता वन्यमादाय पुष्कलम् ॥

४६. स त्वं नाम च गोत्रं च कुलं चाचक्ष्व तत्त्वतः ।
४७. एकश्च दण्डकारण्ये किमर्थं चरसि द्विज ॥

४८. एवं ब्रुवन्त्यां सीतायां रामपत्न्यां महाबलः ।
४९. प्रत्युवाचोत्तरं तीव्रं रावणो राक्षसाधिपः ॥

५०. अहं तु रावणो नाम सीते रक्षोगणेश्वरः ।
५१. येन वित्रासिता लोकाः सदेवासुरपन्नगाः ॥

५२. चारुस्मिते चारुदति चारुनेत्रे विलासिनि ।
५३. मनो हरसि मे कान्ते नदीकूलमिवाम्भसा ॥

५४. करान्तमितमध्यासि सुकेशी सम्हतस्तनी ॥

५५. त्वां तु काञ्चनवर्णाभां दृष्ट्वा कौशेयवासिनीम् ।
५६. रतिं स्वकेषु दारेषु नाधिगच्छाम्यनिन्दिते ॥

५७. बह्वीनामुत्तमस्त्रीणां आहृतानामितस्ततः ।
५८. सर्वासामेव भद्रं ते ममाग्रमहिषी भव ॥

५९. लङ्का नाम समुद्रस्य मध्ये मम महापुरी ।
६०. सागरेण परिक्षिप्ता निविष्टा नगमूर्धनि ॥

६१. तत्र सीते मया सार्धं वनेषु विहरिष्यसि ।
६२. न चास्यारण्यवासस्य स्पृहयिष्यसि भामिनि ॥

६३. पञ्च दास्यः सहस्राणि सर्वाभरणभूषिताः ।
६४. सीते परिचरिष्यन्ति भार्या भवसि मे यदि ॥

६५. रावणेनैवमुक्ता तु कुपिता जनकात्मजा ।
६६. प्रत्युवाचानवद्याङ्गी तमनादृत्य राक्षसम् ॥

६७. महागिरिमिवाकम्प्यं महेन्द्रसदृशं पतिम् ।
६८. महोदधिमिवाक्षोभ्यमहं राममनुव्रता ॥

६९. सर्वलक्षणसम्पन्नं न्यग्रोधपरिमण्डलम् ।
७०. सत्यसन्धं महाभागं अहं राममनुव्रता ॥

७१. महाबाहुं महोरस्कं सिम्हविक्रान्तगामिनम् ।
७२. नृसिम्हं सिम्हसङ्काशमहं राममनुव्रता ॥

७३. पूर्णचन्द्राननं रामं राजवत्सं जितेन्द्रियम् ।
७४. पृथुकीर्तिं महात्मानमहं राममनुव्रता ॥

७५. त्वं पुनर्जम्बुकः सिम्हीं मामिच्छसि सुदुर्लभाम् ।
७६. नाहं शक्या त्वया स्प्रष्टुमादित्यस्य प्रभा यथा ॥

७७. पादपान् काञ्चनान् नूनं बहून् पश्यसि मन्दभाक् ।
७८. क्षुधितस्य च सिम्हस्य मृगशत्रोस्तरस्विनः ।

७९. आशीविषस्य वदनात् दम्ष्ट्रामादातुमिच्छसि ॥

८०. मन्दरं पर्वतश्रेष्ठं पाणिनाहर्तुमिच्छसि ।
८१. कालकूटं विषं पीत्वा स्वस्तिमान् गन्तुमिच्छसि ॥

८२. अक्षि सूच्या प्रमृजसि जिह्वया लेक्षि च क्षुरम् ।
८३. अवसज्य शिलां कण्ठे समुद्रं तर्तुमिच्छसि ॥

८४. अग्निं प्रज्वलितं दृष्ट्वा वस्त्रेणाहर्तुमिच्छसि ।
८५. अयोमुखानां शूलानामग्रे चरितुमिच्छसि ।
८६. रामस्य सदृशीं भार्यां योऽधिगन्तुं त्वमिच्छसि ॥

८७. यदन्तरं सिम्हशृगालयोर्वने ।
८८. यदन्तरं स्यन्दिनिकासमुद्रयोः ।
८९. सुराग्र्यसौवीरकयोर्यदन्तरम् ।
९०. तदन्तरं वै तव राघवस्य च ॥

९१. यदन्तरं काञ्चनसीसलोहयोः ।
९२. यदन्तरं चन्दनवारिपङ्कयोः ।
९३. यदन्तरं हस्तिबिडालयोर्वने ।
९४. तदन्तरं दाशरथेस्तवैव च ॥

९५. इतीव तद्वाक्यमदुष्टभावा ।
९६. सुधृष्टमुक्त्वा रजनीचरं तम् ।
९७. गात्रप्रकम्पव्यथिता बभूव।
९८. वातोद्धता सा कदलीव तन्वी ॥

९९. एवं ब्रुवन्त्यां सीतायां सम्रब्धः परुषं वचः ।
१००. ललाटे भ्रुकुटीं कृत्वा रावणः प्रत्युवाच ह ॥

१०१. भ्राता वैश्रवणस्याहं सापत्नो वरवर्णिनि ।
१०२. रावणो नाम भद्रं ते दशग्रीवः प्रतापवान् ॥

१०३. मम सञ्जातरोषस्य मुखं दृष्ट्वैव मैथिलि ।
१०४. विद्रवन्ति परित्रस्ताः सुराः शक्रपुरोगमाः ॥

१०५. यत्र तिष्ठाम्यहं तत्र मारुतो वाति शङ्कितः ।
१०६. तीव्राम्शुः शिशिराम्शुश्च भयात् सम्पद्यते रविः ॥

१०७. निष्कम्पपत्रास्तरवो नद्यश्च स्तिमितोदकाः ।
१०८. भवन्ति यत्र यत्राहं तिष्ठामि विचरामि च ॥

१०९. मम पारे समुद्रस्य लङ्का नाम पुरी शुभा ।
११०. तत्र त्वं वसती सीते राजपुत्रि मया सह ।
१११. भुञ्जाना मानुषान् भोगान् दिव्यांश्च वरवर्णिनि ।
११२. न स्मरिष्यसि रामस्य मानुषस्य गतायुषः ॥

११३. स्थापयित्वा प्रियं पुत्रं राज्ञा दशरथेन यः ।
११४. मन्दवीर्यः सुतो ज्येष्ठः ततः प्रस्थापितो ह्ययम् ॥

११५. तेन किं भ्रष्टराज्येन रामेण गतचेतसा ।
११६. करिष्यसि विशालाक्षि तापसेन तपस्विना ॥

११७. सर्वराक्षसभर्तारं कामात् स्वयमिहागतम् ।
११८. न मन्मथशराविष्टं प्रत्याख्यातुं त्वमर्हसि ॥

११९. प्रत्याख्याय हि मां भीरु परितापं गमिष्यसि ।
१२०. चरणेनाभिहत्येव पुरूरवसमुर्वशी ॥

१२१. अङ्गुल्या न समो रामो मम युद्धे स मानुषः ।
१२२. तव भाग्येन सम्प्राप्तं भजस्व वरवर्णिनि ॥

१२३. एवमुक्ता तु वैदेही क्रुद्धा सम्रक्तलोचना ।
१२४. अब्रवीत् परुषं वाक्यं रहिते राक्षसाधिपम् ॥

१२५. कथं वैश्रवणं देवं सर्वभूतनमस्कृतम् ।
१२६. भ्रातरं व्यपदिश्य त्वमशुभं कर्तुमिच्छसि ॥

१२७. अवश्यं विनशिष्यन्ति सर्वे रावण राक्षसाः ।
१२८. येषां त्वं कर्कशो राजा दुर्बुद्धिरजितेन्द्रियः ॥

१२९. सीताया वचनं श्रुत्वा दशग्रीवः प्रतापवान् ।
१३०. हस्ते हस्तं समाहत्य चकार सुमहद्वपुः ॥

१३१. स परिव्राजकच्छद्म महाकायो विहाय तत् ।
१३२. प्रतिपद्य स्वकं रूपं रावणो राक्षसाधिपः ॥

१३३. सम्रक्तनयनः क्रोधात् जीमूतनिचयप्रभः ।
१३४. स तामसितकेशान्तां भास्करस्य प्रभामिव ।
१३५. वसनाभरणोपेतां मैथिलीं रावणोऽब्रवीत् ॥

१३६. नोन्मत्तया श्रुतौ मन्ये मम वीर्यपराक्रमौ ।
१३७. उद्वहेयं भुजाभ्यां तु मेदिनीमम्बरे स्थितः ।
१३८. आपिबेयं समुद्रं च हन्यां मृत्युं रणे स्थितः ॥

१३९. त्रिषु लोकेषु विख्यातं यदि भर्तारमिच्छसि ।
१४०. मामाश्रय वरारोहे तवाहं सदृशः पतिः ॥

१४१. राज्याच्चुतमसिद्धार्थं रामं परिमितायुषम् ।
१४२. कैर्गुणैरनुरक्तासि मूढे पण्डितमानिनि ॥

१४३. इत्युक्त्वा मैथिलीं वाक्यं प्रियार्हां प्रियवादिनीम् ।
१४४. जग्राह रावणः सीतां बुधः खे रोहिणीमिव ॥

१४५. सा गृहीता विचुक्रोश रावणेन यशस्विनी ।
१४६. रामेति सीता दुःखार्ता रामं दूरगतं वने ॥

१४७. तामकामां स कामार्तः पन्नगेन्द्रवधूमिव ।
१४८. विवेष्टमानामादाय उत्पपाताथ रावणः ॥

१४९. ततः सा राक्षसेन्द्रेण ह्रियमाणा विहायसा ।
१५०. भृशं चुक्रोश मत्तेव भ्रान्तचित्ता यथातुरा ॥

१५१. जीवितं सुखमर्थांश्च धर्महेतोः परित्यजन् ।
१५२. ह्रियमाणामधर्मेण मां राघव न पश्यसि ॥

१५३. न तु सद्योऽविनीतस्य दृश्यते कर्मणः फलम् ।
१५४. कालोऽप्यङ्गीभवत्यत्र सस्यानामिव पक्तये ॥

१५५. हन्तेदानीं सकामास्तु कैकेयी सह बान्धवैः ।
१५६. ह्रिये यद्धर्मकामस्य धर्मपत्नी यशस्विनः ॥

१५७. आमन्त्रये जनस्थाने कर्णिकारान् सुपुष्पितान् ।
१५८. क्षिप्रं रामाय शम्सध्वं सीतां हरति रावणः ॥

१५९. माल्यवन्तं शिखरिणं वन्दे प्रस्रवणं गिरिम् ।
१६०. क्षिप्रं रामाय शम्स त्वं सीतां हरति रावणः ॥

१६१. हम्सकारण्डवाकीर्णां वन्दे गोदावरीं नदीम् ।
१६२. क्षिप्रं रामाय शम्स त्वं सीतां हरति रावणः ॥

१६३. सा तदा करुणा वाचो विलपन्ती सुदुःखिता ।
१६४. वनस्पतिगतं गृध्रं ददर्शायतलोचना ॥

१६५. सा तमुद्वीक्ष्य सुश्रोणी रावणस्य वशं गता ।
१६६. समाक्रन्दत् भयपरा दुःखोपहतया गिरा ॥

लघुवाल्मीकीयम्

१६७. जटायो पश्य मामार्य ह्रियमाणामनाथवत् ।
१६८. अनेन राक्षसेन्द्रेण करुणं पापकर्मणा ॥

१६९. रामाय तु यथातत्त्वं जटायो हरणं मम ।
१७०. लक्ष्मणाय च तत्सर्वमाख्यातव्यमशेषतः ॥

१७१. तं शब्दमवसुप्तस्तु जटायुरथ शुश्रुवे ।
१७२. निरीक्ष्य रावणं क्षिप्रं वैदेहीं च ददर्श सः ॥

१७३. दशग्रीव स्थितो धर्मे पुराणे सत्यसम्श्रयः ।
१७४. जटायुर्नाम नांनाहं गृध्रराजो महाबलः ॥

१७५. राजा सर्वस्य लोकस्य महेन्द्रवरुणोपमः ।
१७६. लोकानां च हिते युक्तो रामो दशरथात्मजः ॥

१७७. तस्यैषा लोकनाथस्य धर्मपत्नी यशस्विनी ।
१७८. सीता नाम वरारोहा यां त्वं हर्तुमिहेच्छसि ॥

१७९. कथं राजा स्थितो धर्मे परदारान् परामृशेत् ।
१८०. रक्षणीया विशेषेण राजदारा महाबल ॥

१८१. निवर्तय मतिं नीचां परदाराभिमर्षनात् ।
१८२. यथात्मनस्तथान्येषां दारा रक्ष्या विपश्चिता ॥

१८३. विषये वा पुरे वा ते यदा रामो महाबलः ।
१८४. नापराद्ध्यति धर्मात्मा कथं तस्यापराद्ध्यसि ॥

१८५. स भारः सौम्य भर्तव्यो यो नरं नावसादयेत् ।
१८६. तदन्नमपि भोक्तव्यं जीर्यते यदनामयम् ॥

१८७. यत्कृत्वा न भवेत् धर्मो न कीर्तिर्न यशो भुवि ।
१८८. शरीरस्य भवेत् खेदः कस्तत्कर्म समाचरेत् ॥

१८९. वृद्धोऽहं त्वं युवा धन्वी सशरः कवची रथी ।
१९०. तथाप्यादाय वैदेहीं कुशली न गमिष्यसि ॥

१९१. तिष्ठ तिष्ठ दशग्रीव मुहूर्तं पश्य रावण ।
१९२. वृन्तादिव फलं त्वां तु पातयेयं रथोत्तमात् ॥

१९३. इत्युक्तस्य यथान्यायं रावणस्य जटायुषा ।
१९४. क्रुद्धस्याग्निनिभाः सर्वा रेजुर्विंशतिदृष्टयः ॥

१९५. ततो नालीकनाराचैः तीक्ष्णाग्रैश्च विकर्णिभिः ।
१९६. अभ्यवर्षन् महाघोरैः गृध्रराजं महाबलः ॥

१९७. स तानि शरजालानि गृध्रः पत्ररथेश्वरः ।
१९८. जटायुः प्रतिजग्राह रावणास्त्राणि सम्युगे ॥

१९९. शरैरावारितस्तस्य सम्युगे पतगेश्वरः ।
२००. कुलायमुपसम्प्राप्तः पक्षीव प्रबभौ तदा ॥

२०१. स तानि शरवर्षाणि पक्षाभ्यां च विधूय सः ।
२०२. चरणाभ्यां महातेजा बभञ्जास्य महद्धनुः ॥

२०३. काञ्चनोरश्छदान् दिव्यान् पिशाचवदनान् खरान् ।
२०४. ताम्श्चास्य जवसम्पन्नान् जघान समरे बली ॥

२०५. वरं त्रिवेणुसम्पन्नं कामगं पावकार्चिषम् ।
२०६. मणिहेमविचित्राङ्गं बभञ्ज च महारथम् ॥

२०७. पूर्णचन्द्रप्रतीकाशं छत्रं च व्यजनैः सह ।
२०८. पातयामास वेगेन ग्राहिभी राक्षसैः सह ॥

murthygss@gmail.com

२०९. सारथेश्चास्य वेगेन तुण्डेनैव महच्छिरः ।
२१०. पुनर्व्यपाहरत् श्रीमान् पक्षिराजो महाबलः ॥

२११. स भग्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
२१२. अङ्केनादाय वैदेहीं पपात भुवि रावणः ॥

२१३. परिश्रान्तं तु तं दृष्ट्वा जरया पक्षियूथपम् ।
२१४. उत्पपात पुनर्हृष्टो मैथिलीं गृह्य रावणः ॥

२१५. तं प्रहृष्टं निधायाङ्के गच्छन्तं जनकात्मजाम् ।
२१६. समावार्य महातेजा जटायुरिदमब्रवीत् ॥

२१७. बद्धस्त्वं कालपाशेन क्व गतस्तस्य मोक्ष्यसे ।
२१८. वधाय बडिशं गृह्य सामिषं जलजो यथा ॥

२१९. यथा त्वया कृतं कर्म भीरुणा लोकगर्हितम् ।
२२०. तस्कराचरितो मार्गो नैष वीर निषेवितः ॥

२२१. युद्ध्यस्व यदि शूरोऽसि मुहूर्तं तिष्ठ रावण ।
२२२. शयिष्यसे हतो भूमौ यथा भ्राता खरस्तथा ॥

२२३. एवमुक्त्वा शुभं वाक्यं जटायुस्तस्य रक्षसः ।
२२४. निपपात भृशं पृष्ठे दशग्रीवस्य वीर्यवान् ॥

२२५. ततः क्रोधात् दशग्रीवः सीतामुत्सृज्य रावणः ।
२२६. मुष्टिभ्यां चरणाभ्यां च गृध्रराजमपोथयत् ॥

२२७. ततो मुहूर्तं सङ्ग्रामो बभूवातुलवीर्ययोः ।
२२८. राक्षसानां च मुख्यस्य पक्षिणां प्रवरस्य च ॥

२२९. तस्य व्यायच्छमानस्य रामस्यार्थे स रावणः ।
२३०. पक्षौ पार्श्वौ च पादौ च खड्गमुद्धृत्य सोऽच्छिनत् ॥

२३१. स च्छिन्नपक्षः सहसा रक्षसा रौद्रकर्मणा ।
२३२. निपपात हतो गृध्रो धरण्यामल्पजीवितः ॥

२३३. तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ क्षतजार्द्रं जटायुषम् ।
२३४. अभ्यधावत वैदेही स्वबन्धुमिव दुःखिता ॥

२३५. आलिङ्ग्य गृध्रं निहतं रावणेन बलीयसा ।
२३६. विललाप सुदुःखार्ता सीता शशिनिभानना ॥

२३७. नूनं राम न जानासि महद्व्यसनमात्मनः ।
२३८. अयं हि पापचारेण मां त्रातुमभिसङ्गतः ।
२३९. शेते विनिहतो भूमौ ममाभाग्याद्विहङ्गमः ॥

२४०. त्राहि मामद्य काकुत्स्थ लक्ष्मणेति वराङ्गना ।
२४१. सुसन्त्रस्ता समाक्रन्दत् शृण्वतां तु यथान्तिके ॥

२४२. तां क्लिष्टमाल्याभरणां विलपन्तीमनाथवत् ।
२४३. अभ्यधावत वैदेहीं रावणो राक्षसाधिपः ॥

२४४. क्रोशन्तीं राम रामेति रामेण रहितां वने ।
२४५. जीवितान्ताय केशेषु जग्राहान्तकसन्निभः ॥

२४६. स तु तां राम रामेति रुदन्तीं लक्ष्मणेति च ।
२४७. जगामादाय चाकाशं रावणो राक्षसेश्वरः ॥

२४८. तरुप्रवालरक्ता सा नीलाङ्गं रक्षसेश्वरम् ।
२४९. प्राशोभयत वैदेही गजं कक्ष्येव काञ्चनी ॥

२५०. तस्या भूषणघोषेण वैदेह्या राक्षसाधिपः ।

२५१. बभौ सचपलो नीलः सघोष इव तोयदः ॥

२५२. उत्पन्नवाताभिहता नानाद्विजगणायुताः ।
२५३. मा भैरिति विधूताग्रा व्याजह्रुरिव पादपाः ॥

२५४. नलिन्यो ध्वस्तकमलाः त्रस्तमीनजलेचराः ।
२५५. सखीमिव गतोच्छ्वासामन्वशोचन्त मैथिलीम् ॥

२५६. समन्तादभिसम्पत्य सिम्हव्याघ्रमृगद्विजाः ।
२५७. अभ्यधावन् तदा रोषात् सीतां छायानुगामिनः ॥

२५८. जलप्रपाताश्रुमुखाः शृङ्गैरुच्छ्रितबाहुभिः ।
२५९. सीतायां ह्रियमाणायां विक्रोशन्तीव पर्वताः ॥

२६०. वित्रस्तका दीनमुखा रुरुदुर्मृगपोतकाः ।
२६१. उद्वीक्ष्योद्वीक्ष्य नयनैः आस्रपाताविलेक्षणाः ॥

२६२. दुःखिता परमोद्विग्ना भये महति वर्तिनी ।
२६३. रोषरोदनताम्राक्षी भीमाक्षं राक्षसाधिपम् ।
२६४. रुदन्ती करुणं सीता ह्रियमाणेदमब्रवीत् ॥

२६५. न व्यपत्रपसे नीच कर्मणानेन रावण ।
२६६. ज्ञात्वा विरहितां यन्मां चोरयित्वा पलायसे ॥

२६७. त्वयैव नूनं दुष्टात्मन् भीरुणा हर्तुमिच्छता ।
२६८. ममापवाहितो भर्ता मृगरूपेण मायया ॥

२६९. यो हि मामुद्यतस्त्रातुं सोऽप्ययं विनिपातितः ।
२७०. गृध्रराजः पुराणोऽसौ श्वशुरस्य सखा मम ॥

२७१. धिक् ते शौर्यं च सत्त्वं च यत्त्वं कथितवान्स्तदा ।
२७२. कुलाक्रोशकरं लोके धिक् ते चारित्रमीदृशम् ॥

२७३. न हि चक्षुष्पथं प्राप्य तयोः पार्थिवपुत्रयोः ।
२७४. ससैन्योऽपि समर्थस्त्वं मुहूर्तमपि जीवितुम् ॥

२७५. येन त्वं व्यवसायेन बलान् मां हर्तुमिच्छसि ।
२७६. व्यवसायः स ते नीच भविष्यति निरर्थकः ॥

२७७. न ह्यहं तमपश्यन्ती भर्तारं विबुधोपमम् ।
२७८. उत्सहे शत्रुवशगा प्राणान् धारयितुं चिरम् ॥

२७९. न हि त्वमीदृशं कृत्वा तस्यालीकं महात्मनः ।
२८०. धरितुं शक्यसि चिरं विषं पीत्वेव निर्घृणः ॥

२८१. एतच्चान्यच्च परुषं वैदेही रावणाङ्कगा ।
२८२. भयशोकसमाविष्टा करुणं विललाप ह ॥

२८३. ह्रियमाणा तु वैदेही कञ्चिन्नाथमपश्यती ।
२८४. ददर्श गिरिशृङ्गस्थान् पञ्च वानरपुङ्गवान् ॥

२८५. तेषां मध्ये विशालाक्षी कौशेयं कनकप्रभम् ।
२८६. उत्तरीयं वरारोहा शुभान्याभरणानि च ।
२८७. मुमोच यदि रामाय शम्सेयुरिति मैथिली ॥

२८८. वस्त्रमुत्सृज्य तन्मध्ये निक्षिप्तं सहभूषणम् ।
२८९. सम्भ्रमात्तु दशग्रीवः तत्कर्म न स बुद्धवान् ॥

२९०. पिङ्गाक्षाः तां विशालाक्षीं नेत्रैरनिमिषैरिव ।
२९१. विक्रोशन्तीं तथा सीतां ददृशुः वानरर्षभाः ॥

२९२. तां जहार सुसम्हृष्टो रावणो मृत्युमात्मनः ।
२९३. उत्सङ्गेनैव भुजगीं तीक्ष्णदम्ष्ट्रां महाविषाम् ॥

२९४. वनानि सरितः शैलान् सरांस्सि च विहायसा ।
२९५. स क्षिप्रं समतीयाय शरश्चापादिव च्युतः ॥

२९६. सोऽभिगम्य पुरीं लङ्कां सुविभक्तमहापथाम् ।
२९७. सम्बूढकक्ष्याबहुलं स्वमन्तःपुरमाविशत् ॥

२९८. तत्र तामसितापाङ्गां शोकमोहपरायणाम् ।
२९९. निदधे रावणः सीतां मयो मायामिव स्त्रियम् ॥

३००. अब्रवीच्च दशग्रीवः पिशाचीर्घोरदर्शनाः ।
३०१. मुक्तामणिसुवर्णानि वस्त्राण्याभरणानि च ।
३०२. यद्यदिच्छेत् तदेवास्या देयं मच्छन्दतो यथा ॥

३०३. या च वक्ष्यति वैदेहीं वचनं किञ्चिदप्रियम् ।
३०४. अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानात् न तस्या जीवितं प्रियम् ॥

३०५. तथोक्त्वा राक्षसीस्तास्तु राक्षसेन्द्रः प्रतापवान् ।
३०६. आत्मानं बुद्धिवैक्लव्यात् कृतकृत्यममन्यत ॥

३०७. स चिन्तयानो वैदेहीं कामबाणसमर्पितः ।
३०८. प्रविवेश गृहं रम्यं सीतां द्रष्टुमभित्वरन् ॥

३०९. स प्रविश्य तु तद्वेश्म रावणो राक्षसाधिपः ।
३१०. अपश्यत् राक्षसीमध्ये सीतां शोकपरायणाम् ॥

३११. तां तु शोकपरां दीनामवशां राक्षसाधिपः ।
३१२. स बलाद् दर्शयामास गृहं देवगृहोपमम् ॥

३१३. दिव्यदुन्दुभिनिर्ह्रादं तप्तकाञ्चनतोरणम् ।
३१४. सोपानं काञ्चनं चित्रमारुरोह तया सह ॥

३१५. दान्तिका राजताश्चैव गवाक्षाः प्रियदर्शनाः ।
३१६. हेमजालावृताश्चासन् तत्र प्रासादपङ्क्तयः ॥

३१७. सुधामणिविचित्राणि भूमिभागानि सर्वशः ।
३१८. दशग्रीवः स्वभवने प्रादर्शयत मैथिलीम् ॥

३१९. दर्शयित्वा तु वैदेह्याः कृत्स्नं तद्भवनोत्तमम् ।
३२०. उवाच वाक्यं पापात्मा सीतां लोभितुमिच्छता ॥

३२१. दश राक्षसकोट्यश्च द्वाविंशतिरथापराः ।
३२२. तेषां प्रभुरहं सीते सर्वेषां भीमकर्मणाम् ॥

३२३. यदिदं राजतन्त्रं मे त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् ।
३२४. जीवितं च विशालाक्षि त्वं मे प्राणैर्गरीयसी ॥

३२५. बहूनां स्त्रीसहस्राणां मम योऽसौ परिग्रहः ।
३२६. तासां त्वमीश्वरा सीते मम भार्या भव प्रिये ॥

३२७. यौवनं ह्यध्रुवं भीरु रमस्वेह मया सह ॥

३२८. न देवेषु न यक्षेषु न गन्धर्वेषु पक्षिषु ।
३२९. अहं पश्यामि लोकेषु यो मे वीर्यसमो भवेत् ॥

३३०. राज्यभ्रष्टेन दीनेन तापसेन गतायुषा ।
३३१. किं करिष्यसि रामेण मानुषेणाल्पतेजसा ॥

३३२. दर्शने मा कृथा बुद्धिं राघवस्य वरानने ।
३३३. कास्य शक्तिरिहागन्तुमपि सीते मनोरथैः ॥

३३४. न शक्यो वायुराकाशे पाशैर्बद्धुं महाजवः ।
३३५. दीप्यमानस्य वाप्यग्नेः ग्रहीतुं विमलां शिखाम् ॥

३३६. लङ्कायां सुमहद्राज्यमिदं त्वमनुपालय ।
३३७. त्वत्प्रेष्या मद्विधाश्चैव देवाश्चापि चराचराः ॥

३३८. अभिषेकोदकक्लिन्ना तुष्टा च रमयस्व माम् ॥

३३९. दुष्कृतं यत्पुरा कर्म वनवासेन तद्गतम् ।
३४०. यश्च ते सुकृतो धर्मः तस्येह फलमाप्नुहि ॥

३४१. पुष्पकं नाम सुश्रोणि भ्रातुर्वैश्रवणस्य मे ।
३४२. विमानं सूर्यसङ्काशं तरसा निर्जितं मया ॥

३४३. विशालं रमणीयं च तद्विमानमनुत्तमम् ।
३४४. तत्र सीते मया सार्धं विहरस्व यथासुखम् ॥

३४५. वदनं पद्मसङ्काशं विमलं चारुदर्शनम् ।
३४६. शोकार्तं तु वरारोहे न भ्राजति वरानने ॥

३४७. एवं वदति तस्मिन् सा वस्त्रान्तेन वराङ्गना ।
३४८. पिधायेन्दुनिभं सीता मुखमश्रूण्यवर्तयत् ॥

३४९. ध्यायन्तीं तामिवास्वस्थां दीनां चिन्ताहतप्रभाम्
।
३५०. उवाच वचनं पापो रावणो राक्षसेश्वरः ॥

३५१. अलं व्रीडेन वैदेहि धर्मलोपकृतेन च ।
३५२. आर्षोऽयं दैवनिष्यन्दो यस्त्वामभिगमिष्यति ॥

३५३. एतौ पादौ महास्निग्धौ शिरोभिः परिपीडितौ ।
३५४. प्रसादं कुरु मे क्षिप्रं वश्यो दासोऽहमस्मि ते ॥

३५५. इमाः शून्या मया वाचः शुष्यमाणेन भाषिताः ।
३५६. न चापि रावणः काञ्चिन्मूर्ध्ना स्त्रीं प्रणमेत ह ॥

३५७. एवमुक्त्वा दशग्रीवो मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
३५८. कृतान्तवशमापन्नः ममेयमिति मन्यते ॥

३५९. सा तथोक्ता तु वैदेही निर्भया शोककर्शिता ।
३६०. तृणमन्तरतः कृत्वा रावणं प्रत्यभाषत ॥

३६१. यदा विनाशो भूतानां दृश्यते कालचोदितः ।
३६२. तदा कार्ये प्रमाद्यन्ति नराः कालवशं गताः ॥

३६३. मां प्रधृश्य स ते कालः प्राप्तोऽयं राक्षसाधम ।
३६४. आत्मनो राक्षसानां च वधायान्तःपुरस्य च ॥

३६५. यदि पश्येत् स रामस्त्वां रोषदीप्तेन चक्षुषा ।
३६६. रक्षः त्वमद्य निर्दग्धो गच्छेः सद्यः पराभवम् ॥

३६७. स ते दर्पं बलं वीर्यमुत्सेकं च तथाविधम् ।
३६८. अपनेष्यति गात्रेभ्यः शरवर्षेण सम्युगे ॥

३६९. न शक्या यज्ञमध्यस्था वेदिः स्रुग्भाण्डमण्डिता ।
३७०. द्विजातिमन्त्रपूता च चण्डालेनावमर्दितुम् ॥

३७१. तथाहं धर्मनित्यस्य धर्मपत्नी पतिव्रता ।
३७२. त्वया स्प्रष्टुं न शक्यास्मि राक्षसाधम पापिना ॥

३७३. क्रीडन्ती राजहम्सेन पद्मषण्डेषु नित्यदा ।
३७४. हम्सी सा तृणमध्यस्थं कथं पश्येत मद्गुकम् ॥

३७५. इदं शरीरं निस्सञ्ज्ञं बन्ध वा खादयस्व वा ।
३७६. नेदं शरीरं रक्ष्यं मे जीवितं वापि राक्षस ।
३७७. न तु शक्ष्याम्युपक्रोशं पृथिव्यां दातुमात्मनः ॥

murthygss@gmail.com

३७८. एवमुक्त्वा तु वैदेही क्रोधात् सुपुरुषं वचः ।
३७९. रावणं मैथिली तत्र पुनर्नोवाच किञ्चन ॥

३८०. सीताया वचनं श्रुत्वा परुषं रोमहर्षणम् ।
३८१. प्रत्युवाच ततः सीतां भयसन्दर्शनं वचः ॥

३८२. श्रुणु मैथिलि मद्वाक्यं मासान् द्वादश भामिनि ।
३८३. कालेनानेन नाभ्येषि यदि मां चारुहासिनि ।
३८४. ततस्त्वं प्रातराशार्थं सूदाः छेत्स्यन्ति लेशशः ॥

३८५. इत्युक्त्वा परुषं वाक्यं रावणः शत्रुरावणः ।
३८६. राक्षसीश्च ततः क्रुद्ध इदं वचनमब्रवीत् ।
३८७. प्रचाल्य चरणोत्कर्षैः चालयन्निव मेदिनीम् ॥

३८८. अशोकवनिकामध्ये मैथिली नीयतामियम् ।
३८९. तत्रेयं रक्ष्यतां गूढं युष्माभिः परिवारिता ॥

३९०. तत्रैवान्तर्जनैर्घोरैः पुनः सान्त्वैश्च मैथिलीम् ।
३९१. आनयध्वं वशं सर्वा वन्यां गजवधूमिव ॥

३९२. इति प्रतिसमादिष्टा राक्षस्यो रावणेन ताः ।
३९३. अशोकवनिकां जग्मुः मैथिलीं प्रतिगृह्य तु ।
३९४. सर्वकालफलैर्वृक्षैः नानापुष्पफलैर्वृताम् ।
३९५. सर्वकालमदैश्चापि द्विजैः समुपसेविताम् ॥

३९६. सा तु शोकपरीताङ्गी मैथिली जनकात्मजा ।
३९७. न शर्म लभते भीरुः पाशबद्धा मृगी यथा ॥

३९८. न विन्दते तत्र तु शर्म मैथिली
३९९. विरूपनेत्राभिरतीव तर्जिता ।
४००. पतिं स्मरन्ती दयितं च दैवतम्
४०१. विचेतनाभूत् भयशोकपीडिता ॥

॥३.५ सीतामार्गणम् ॥

१. राक्षसं मृगरूपेण चरन्तं कामरूपिणम् ।
२. निहत्य रामो मारीचं तूर्णं पथि निवर्तते ॥

३. तस्य सन्त्वरमाणस्य द्रष्टुकामस्य मैथिलीम् ।
४. क्रूरस्वनोऽथ गोमायुः विननादास्य पृष्ठतः ॥

५. स तस्य स्वरमाज्ञाय दारुणं रोमहर्षणम् ।
६. चिन्तयामास गोमायोः स्वरेण परिशङ्कितः ॥

७. अशुभं बत मन्येऽहं गोमायुर्वाश्यते यथा ।
८. स्वस्ति स्यादपि वैदेह्या राक्षसैर्भक्षणं विना ॥

९. (राक्षसेन) तु विज्ञाय स्वरमालम्ब्य मामकम् ।
१०. विक्रुष्टं मृगरूपेण लक्ष्मणः श्रुणुयाद् यदि ।
११. स सौमित्रिः स्वरं श्रुत्वा तां च हित्वा च मैथिलीम् ।
१२. तयैव प्रहितः क्षिप्रं मत्सकाशमिहैष्यति ॥

१३. निमित्तानि च घोराणि दृश्यन्तेऽद्य बहूनि हि ।
१४. इत्येवं चिन्तयन् रामः श्रुत्वा गोमायुनिस्वनम् ।
१५. आजगाम जनस्थानं राघवः परिशङ्कितः ॥

१६. ततोऽविदूरे रामेण समीयाय स लक्ष्मणः ।
१७. विषण्णः सुविषण्णेन दुःखितो दुःखभागिना ॥

१८. सञ्जगर्हेऽथ तं भ्राता ज्येष्ठो लक्ष्मणमागतम् ।
१९. तमुवाच किमर्थं त्वमागतोऽपास्य मैथिलीम् ।
२०. यदा सा तव विश्वासात् वने विरहिता मया ॥

२१. अहो लक्ष्मण गर्ह्यं ते कृतं यस्त्वं विहाय ताम् ।

२२. सीतामिहागतः सौम्य कच्चित् स्वस्ति भवेदिह ॥

२३. एवमुक्तस्तु सौमित्रिः लक्ष्मणः शुभलक्षणः ।
२४. भूयो दुःखसमाविष्टो दुःखितं राममब्रवीत् ॥

२५. न स्वयं कामकारेण तां त्यक्त्वाहमिहागतः ।
२६. प्रचोदितस्तयैवोग्रैः त्वत्सकाशमिहागतः ॥

२७. आर्येणेव पराक्रुष्टं हा सीते लक्ष्मणेति च ।
२८. परित्राहीति यद्वाक्यं मैथिल्यास्तच्छ्रुतिं गतम् ॥

२९. सा तमार्तस्वरं श्रुत्वा तव स्नेहेन मैथिली ।
३०. गच्छ गच्छेति मामाह रुदन्ती भयविह्वला ॥

३१. प्रचोद्यमानेन मया गच्छेति बहुशस्तया ।
३२. प्रत्युक्ता मैथिली वाक्यमिदं त्वत्प्रत्ययान्वितम् ॥

३३. अलं वैक्लव्यमालम्ब्य स्वस्था भव निरुत्सुका ।
३४. न सोऽस्ति त्रिषु लोकेषु पुमान् वै राघवं रणे ।
३५. जातो वा जायमानो वा सम्युगे यः पराजयेत् ॥

३६. एवमुक्ता तु वैदेही परिमोहितचेतना ।
३७. उवाचाश्रूणि मुञ्चन्ती दारुणं मामिदं वचः ॥

३८. सङ्केतात् भरतेन त्वं रामं समनुगच्छसि ।
३९. रिपुः प्रच्छन्नचारी त्वं मदर्थमनुगच्छसि ।
४०. राघवस्यान्तरप्रेप्सुः तथैनं नाभिपद्यसे ॥

४१. एवमुक्तो हि वैदेह्या आश्रमादभिनिर्गतः ॥

४२. एवं ब्रुवाणं सौमित्रिं रामः सन्तापमोहितः ।
४३. अब्रवीत् दुष्कृतं सौम्य तां विना यत्त्वमागतः ।
४४. जानन्नपि समर्थं मां रक्षसां विनिवारणे ॥

४५. क्रुद्धायाः परुषं श्रुत्वा स्त्रियाश्च त्वमिहागतः ।
४६. क्रोधस्य वशमापन्नो नाकरोः शासनं मम ॥

४७. सर्वथा तु कृतं कष्टं सीतामुत्सृजता वने ।
४८. प्रतिकर्तुं नृशम्सानां रक्षसां दत्तमन्तरम् ॥

४९. विकृष्य चापं परिधाय सायकम्
५०. सलीलबाणेन च ताडितो मया ।
५१. मार्गीं तनुं त्यज्य सविक्लवस्वरो
५२. बभूव केयूरधरः स राक्षसः ॥

५३. शराहतेनैव तदार्तया गिरा
५४. स्वरं ममालम्ब्य सुदूरसम्श्रवम् ।
५५. उदाहृतं तद्वचनं सुदारुणम्
५६. त्वमागतो येन विहाय मैथिलीम् ॥

५७. न मेऽस्ति संशयो वीर सर्वथा जनकात्मजा ।
५८. विनष्टा भक्षिता वापि राक्षसैर्वनचारिभिः ॥

५९. कच्चिज्जीवति वैदेही प्राणैः प्रियतरा मम ।
६०. कच्चित् प्रव्राजनं सौम्य न मे मिथ्या भविष्यति ॥

६१. यदि मामाश्रमगतं वैदेही नाभिभाषते ।
६२. पुनः प्रहसिता सीता विनशिष्यामि लक्ष्मण ॥

६३. इति सीतां वरारोहां चिन्तयन्नेव राघवः ।
६४. आजगाम जनस्थानं त्वरया सहलक्ष्मणः ॥

६५. भृशमाव्रजमानस्य तस्याधो वामलोचनम् ।
६६. प्रास्फुरच्चास्खलद् रामो वेपथुश्चाप्यजायत ॥

६७. उपालक्ष्य निमित्तानि सोऽशुभानि मुहुर्मुहुः ।
६८. अपि क्षेमं तु सीताया इति वै व्याजहार ह ॥

६९. त्वरमाणो जगामाथ सीतादर्शनलालसः ।
७०. शून्यमावसथं दृष्ट्वा बभूवोद्विग्नमानसः ॥

७१. उद्भ्रमन्निव वेगेन विक्षिपन् रघुनन्दनः ।
७२. तत्र तत्रोटजस्थानमभिवीक्ष्य समन्ततः ।
७३. रुदन्तमिव वृक्षैश्च म्लानपुष्पमृगद्विजम् ।
७४. श्रिया विहीनं विध्वस्तं सन्त्यक्तवनदेवतम् ।
७५. विप्रकीर्णाजिनकुशं विप्रविद्धबृसीकटम् ।
७६. दृष्ट्वा शून्यं जनस्थानं विललाप पुनः पुनः ॥

७७. वृक्षात् वृक्षं प्रधावन् स गिरेश्चाद्रिं नदान्नदीम् ।
७८. बभूव विलपन् रामः शोकपङ्कार्णवाप्लुतः ॥

७९. अपि कच्चित्त्वया दृष्टा सा कदम्बप्रिया प्रिया ।
८०. कदम्ब यदि जानीषे शम्स सीतां शुभाननाम् ॥

८१. स्निग्धपल्लवसङ्काशा पीतकौशेयवासिनी ।
८२. शम्सस्व यदि वा दृष्टा बिल्व बिल्वोपमस्तनी ॥

८३. अथवार्जुन शम्स त्वं प्रियां तामर्जुनप्रियाम् ।
८४. जनकस्य सुता भीरुः यदि जीवति वा न वा ॥

८५. ककुभः ककुभोरूं तां व्यक्तं जानाति मैथिलीम् ।
८६. यथा पल्लवपुष्पाढ्यो भाति ह्येष वनस्पतिः ॥

८७. भ्रमरैरुपगीतश्च यथा द्रुमवरो ह्ययम् ।
८८. एष व्यक्तं विजानाति तिलकस्तिलकप्रियाम् ॥

८९. अशोक शोकापनुद शोकोपहतचेतसम् ।
९०. त्वन्नामानं कुरु क्षिप्रं प्रियासन्दर्शनेन माम् ॥

९१. यदि ताल त्वया दृष्टा पक्वतालफलस्तनी ।
९२. कथयस्व वरारोहां कारुण्यं यदि ते मयि ॥

९३. अहो त्वं कर्णिकाराद्य सुपुष्पैः शोभसे भृशम् ।
९४. कर्णिकारप्रिया साध्वी शम्स दृष्टा प्रिया यदि ॥

९५. चूतनीपमहासालान् पनसान् कुरवान् धवान् ।
९६. दाडिमानसनान् गत्वा दृष्ट्वा रामो महायशाः ।
९७. मल्लिकामाधवीश्चैव चम्पकान् केतकीस्तथा ।
९८. पृच्छन् रामो वने भ्रान्तः उन्मत्त इव लक्ष्यते ॥

९९. अथवा मृगशावाक्षीं मृग जानासि मैथिलीम् ।
१००. मृगविप्रेक्षणी कान्ता मृगीभिः सहिता भवेत् ॥

१०१. गज सा गजनासोरूः यदि दृष्टा त्वया भवेत् ।
१०२. तां मन्ये विदितां तुभ्यमाख्याहि वरवारण ॥

१०३. किं धावसि प्रिये दूरं दृष्टासि कमलेक्षणे ।
१०४. वृक्षैराच्छाद्य चात्मानं किं मां न प्रतिभाषसे ॥

१०५. त्वमशोकस्य शाखाभिः पुष्पप्रियतया प्रिये ।
१०६. आवृणोषि शरीरं ते मम शोकविवर्धिनी ॥

१०७. कदलीकाण्डसदृशौ कदल्या सम्वृतौ उभौ ।
१०८. ऊरू पश्यामि ते देवि नासि शक्ता निगूहितुम् ॥

१०९. परिहासेन किं सीते परिश्रान्तस्य मे प्रिये ।
११०. अवगच्छामि ते शीलं परिहासप्रियं प्रिये ॥

लघुवाल्मीकीयम्

१११. यैः सह क्रीडसे सीते विश्वस्तैर्मृगपोतकैः ।
११२. एते हीनास्त्वया सौम्ये ध्यायन्त्यास्राविलेक्षणाः ॥

११३. क्व नु लक्ष्मण वैदेही कं वा देशमितो गता ।
११४. केनाहृता वा सौमित्रे भक्षिता केन वा प्रिया ॥

११५. शीघ्रं लक्ष्मण जानीहि गत्वा गोदावरीं नदीम् ।
११६. अपि गोदावरीं सीता पद्मान्यानयितुं गता ॥

११७. एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः परवीरहा ।
११८. नदीं गोदावरीं रम्यां जगाम लघुविक्रमः ॥

११९. तां लक्ष्मणस्तीर्थवतीं विचित्वा राममब्रवीत् ।
१२०. नैनां पश्यामि तीर्थेषु क्रोशतो न शृणोति मे ॥

१२१. लक्ष्मणस्य वचः श्रुत्वा दीनः सन्तापमोहितः ।
१२२. रामः समभिचक्राम स्वयं गोदावरीं नदीम् ॥

१२३. स तामुपस्थितो रामः क्व सीतेत्येवमब्रवीत् ।
१२४. न तु साभ्यवदत् सीतां पृष्टा रामेण शोचता ॥

१२५. निराशस्तु तया नद्या सीताया दर्शने कृतः ।
१२६. उवाच रामः सौमित्रिं सीतादर्शनकर्शितः ॥

१२७. एषा गोदावरी सौम्य किञ्चिन्न प्रतिभाषते ।
१२८. किन्नु लक्ष्मण वक्ष्यामि समेत्य जनकं वचः ॥

१२९. मातरं चैव वैदेह्या विना तामहमप्रियम् ॥

१३०. व्यक्तं सा भक्षिता बाला राक्षसैः पिशिताशनैः ।
१३१. विभज्याम्गानि सर्वाणि मया विरहिता प्रिया ॥

१३२. सीतया रहितोऽहं वै न हि जीवामि लक्ष्मण ।
१३३. मृतं शोकेन महता सीताहरणजेन माम् ।
१३४. परलोके महाराजो नूनं द्रक्ष्यति मे पिता ॥

१३५. कथं प्रतिज्ञां सम्श्रुत्य मया त्वमभियोजितः ।
१३६. अपूरयित्वा तं कालं मत्सकाशमिहागतः ॥

१३७. कामवृत्तमनार्यं मां मृषावादिनमेव च ।
१३८. धिक्त्वामिति परे लोके व्यक्तं वक्षति मे पिता ॥

१३९. अनासादयमानं तं सीतां दशरथात्मजम् ।
१४०. पङ्कमासाद्य विपुलं सीदन्तमिव कुञ्जरम् ।
१४१. लक्ष्मणो राममत्यर्थं उवाच हितकाम्यया ॥

१४२. मा विषादं महाबाहो कुरु यत्नं मया सह ।
१४३. इदं च हि वनं शूर बहुकन्दरशोभितम् ।
१४४. प्रियकाननसञ्चारा वनोन्मत्ता च मैथिली ।
१४५. सा वनं वा प्रविष्टा स्यात् नलिनीं वा सुपुष्पिताम् ॥

१४६. वनं सर्वं विचिनुवो यत्र सा जनकात्मजा ॥

१४७. एवमुक्तस्तु सौहार्दात् लक्ष्मणेन समाहितः ।
१४८. सह सौमित्रिणा रामो विचेतुमुपचक्रमे ॥

१४९. तौ वनानि गिरीन्श्चैव सरितश्च सराम्सि च ।
१५०. तस्य शैलस्य सानूनि गुहाश्च शिखराणि च ।
१५१. निखिलेन विचिन्वानौ नैव तामभिजग्मतुः ॥

१५२. विचित्य सर्वतः शैलं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
१५३. नेह पश्यामि सौमित्रे प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् ॥

लघुवाल्मीकीयम्

१५४. एवं स विलपन् रामः सीताहरणकर्शितः ।
१५५. दीनशोकसमाविष्टो मुहूर्तं विह्वलोऽभवत् ॥

१५६. स लक्ष्मणं शोकवशाभिपन्नम्
१५७. शोके निमग्नो विपुले तु रामः ।
१५८. उवाच वाक्यं व्यसनानुरूपम्
१५९. उष्णं विनिःश्वस्य रुदन् सशोकम् ॥

१६०. न मद्विधो दुष्कृतकर्मकारी
१६१. मन्ये द्वितीयोऽस्ति वसुन्धरायाम् ।
१६२. शोकेन शोको हि परम्पराया
१६३. मामेति भिन्दन् हृदयं मनश्च ॥

१६४. पूर्वं मया नूनमभीप्सितानि
१६५. पापानि कर्माण्यसकृत् कृतानि ।
१६६. तत्रायमद्यापतितो विपाको
१६७. दुःखेन दुःखं यदहं विशामि ॥

१६८. राज्यप्रणाशः स्वजनैर्वियोगह्
१६९. पितुर्विनाशो जननीवियोगः ।
१७०. सर्वाणि मे लक्ष्मण शोकवेगम्
१७१. आपूरयन्ति प्रविचिन्तितानि ॥

१७२. सर्वं तु दुःखं मम लक्ष्मणेदम्
१७३. शान्तं शरीरे वनमेत्य शून्यम् ।
१७४. सीतावियोगात् पुनरप्युदीर्णम्
१७५. काष्ठैरिवाग्निः सहसा प्रदीप्तः ॥

१७६. मया विहीना विजने वने या
१७७. रक्षोभिराहृत्य विकृष्यमाणा ।
१७८. नूनं विनादं कुररीव दीना
१७९. सा मुक्तवत्यायतकान्तनेत्रा ॥

१८०. अस्मिन् मया सार्धमुदारशीला
१८१. शिलातले पूर्वमुपोपविष्टा ।
१८२. कान्तस्मिता लक्ष्मण जातहासा
१८३. त्वामाह सीता बहुवाक्यजातम् ॥

१८४. आदित्य भो लोककृताकृतज्ञ
१८५. लोकस्य सत्यानृतकर्मसाक्षिन् ।
१८६. मम प्रिया सा क्व गता हृता वा
१८७. शम्सस्व मे शोकवशस्य नित्यम् ॥

१८८. लोकेषु सर्वेषु च नास्ति किञ्चित्
१८९. यत्ते न नित्यं विदितं भवेत् तत् ।
१९०. शम्सस्व वायो कुलशालिनीं ताम्
१९१. हृता मृता वा पथि वर्तते वा ॥

१९२. इतीव तं शोकविधेयदेहम्
१९३. रामं विसञ्ज्ञं विलपन्तमेवम् ।
१९४. उवाच सौमित्रिरदीनसत्त्वो
१९५. न्याये स्थितः कालयुतं च वाक्यम् ॥

१९६. शोकं विमुञ्चार्य धृतिं भजस्व
१९७. सोत्साहता चास्तु विमार्गणेऽस्याः ।
१९८. उत्साहवन्तो हि नरा न लोके
१९९. सीदन्ति कर्मस्वतिदुष्करेषु ॥

२००. इतीव सौमित्रिमुदग्रपौरुषम्
२०१. ब्रुवन्तमार्तो रघुवंशवर्धनः ।
२०२. न चिन्तयामास धृतिं विमुक्तवान्
२०३. पुनश्च दुःखं महदभ्युपागमत् ॥

२०४. स दीनो दीनया वाचा लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् ।

२०५. एते मृगा महावीर्या मामीक्षन्ते मुहुर्मुहुः ।
२०६. वक्तुकामा इव हि मे इम्गितान्युपलक्षये ॥

२०७. ताम्स्तु दृष्ट्वा नरव्याघ्रो राघवः प्रत्युवाच ह ।
२०८. क्व सीतेति निरीक्षन् वै बाष्पसम्रुद्धया गिरा ॥

२०९. एवमुक्ता नरेन्द्रेण ते मृगाः सहसोत्थिताः ।
२१०. दक्षिणाभिमुखाः सर्वे निरीक्षन्ते नराधिपम् ॥

२११. तेषां वचनसर्वस्वं लक्षयामास चेम्गितम् ।
२१२. उवाच लक्ष्मणो ज्येष्ठं धीमान् भ्रातरमार्तवत् ॥

२१३. क्व सीतेति त्वया पृष्टा यथेमे सहसोत्थिताः ।
२१४. दर्शयन्ति क्षितिं चैव दक्षिणां च दिशं मृगाः ॥

२१५. साधु गच्छावहै देव दिशमेतां हि नैरृतिम् ।
२१६. यदि स्यादागमः कश्चिदार्या वा साथ लक्ष्यते ॥

२१७. बाढमित्येव काकुत्स्थः प्रस्थितो दक्षिणां दिशम् ।
२१८. लक्ष्मणानुगतः श्रीमान् वीक्षमाणो वसुन्धराम् ॥

२१९. एवं सम्भाषमाणौ तौ अन्योन्यं भ्रातरौ उभौ ।
२२०. वसुन्धरायां पतितं पुष्पमार्गमपश्यताम् ॥

२२१. तां पुष्पवृष्टिं पतितां दृष्ट्वा रामो महीतले ।
२२२. उवाच लक्ष्मणं वीरो दुःखितो दुःखितं वचः ॥

२२३. अभिजानामि पुष्पाणि तानीमानीह लक्ष्मण ।
२२४. पिनद्धानीह वैदेह्या मया दत्तानि कानने ॥

२२५. एवमुक्त्वा महाबाहुं लक्ष्मणं पुरुषर्षभः ।
२२६. ददर्श भूमौ निष्क्रान्तं राक्षसस्य पदं महत् ॥

२२७. त्रस्ताया रामकाम्क्षिण्याः प्रधावन्त्या इतस्ततः ।
२२८. राक्षसेनानुवृत्ताया मैथिल्याश्च पदान्यथ ॥

२२९. स समीक्ष्य परिक्रान्तं सीताया राक्षसस्य च ।
२३०. भग्नं धनुश्च तूणी च विकीर्णं बहुधा रथम् ।
२३१. सम्भ्रान्तहृदयो रामः शशम्स भ्रातरं प्रियम् ॥

२३२. तप्तबिन्दुनिकाशैश्च चित्रैः क्षतजबिन्दुभिः ।
२३३. आवृतं पश्य सौमित्रे सर्वतो धरणीतलम् ॥

२३४. मन्ये लक्ष्मण वैदेही राक्षसैः कामरूपिभिः ।
२३५. भित्त्वा भित्त्वा विभक्ता वा भक्षिता वा भविष्यति ॥

२३६. तस्या निमित्तं वैदेह्या द्वयोर्विवदमानयोः ।
२३७. बभूव युद्धं सौमित्रे घोरं राक्षसयोरिह ॥

२३८. मुक्तामणिमयं चेदं तपनीयविभूषितम् ।
२३९. धरण्यां पतितं सौम्य कस्य भग्नं महद्धनुः ॥

२४०. काञ्चनोरश्छदाश्चेमे पिशाचवदनाः खराः ।
२४१. भीमरूपा महाकायाः कस्य वा निहता रणे ॥

२४२. रथाक्षमात्रा विशिखाः तपनीयविभूषणाः ।
२४३. कस्येमेऽभिहता बाणाः प्रकीर्णा घोरकर्मणः ॥

२४४. शरावरौ शरैः पूर्णौ विध्वस्तौ पश्य लक्ष्मण ।
२४५. प्रतोदाभीषुहस्तो वै कस्यायं सारथिर्हतः ॥

२४६. भक्षितायां तु वैदेह्यां हृतायामपि लक्ष्मण ।
२४७. के हि लोकेऽप्रियं कर्तुं शक्ताः सौम्य ममेश्वराः ॥

२४८. मृदुं लोकहिते युक्तं दान्तं करुणवेदिनम् ।
२४९. निर्वीर्य इति मन्यन्ते नूनं मां त्रिदशेश्वराः ॥

२५०. मां प्राप्य हि गुणो दोषः सम्वृत्तः पश्य लक्ष्मण ॥

२५१. ममास्त्रबाणसम्पूर्णमाकाशं पश्य लक्ष्मण ।
२५२. निस्सम्पातं करिष्यामि ह्यद्य त्रैलोक्यचारिणाम् ॥

२५३. सन्निरुद्धग्रहगणं आवारितनिशाकरम् ।
२५४. विप्रणष्टानलमरुद्भास्करद्युतिसम्वृतम् ।
२५५. विनिर्मथितशैलाग्रं शुष्यमाणजलाशयम् ।
२५६. ध्वस्तद्रुमलतागुल्मं विप्रणाशितसागरम् ।
२५७. त्रैलोक्यं तु करिष्यामि सम्युक्तं कालधर्मणा ॥

२५८. नैव देवा न दैतेया न पिशाचा न राक्षसाः ।
२५९. भविष्यन्ति मम क्रोधात् त्रैलोक्ये विप्रणाशिते ।
२६०. हृतां मृतां वा सौमित्रे न दास्यन्ति यदि प्रियाम् ॥

२६१. इत्युक्त्वा रोषताम्राक्षो रामो निष्पीड्य कार्मुकम्
।
२६२. शरमादाय सन्दीप्तं घोरमाशीविषोपमम् ।
२६३. (सन्दधे) धनुषि श्रीमान् रामः परपुरञ्जयः ॥

२६४. तप्यमानं तथा रामं सीताहरणकर्शितम् ।
२६५. लोकानामभवे युक्तं सम्वर्तकमिवानलम् ।
२६६. वीक्षमाणं धनुः सज्यं निःश्वसन्तं पुनः पुनः ।
२६७. अदृष्टपूर्वं सम्क्रुद्धं दृष्ट्वा रामं तु लक्ष्मणः ।
२६८. अब्रवीत् प्राञ्जलिर्वाक्यं मुखेन परिशुष्यता ॥

२६९. पुरा भूत्वा मृदुर्दान्तः सर्वभूतहिते रतः ।
२७०. न क्रोधवशमापन्नः प्रकृतिं हातुमर्हसि ॥

२७१. चन्द्रे लक्ष्मीः प्रभा सूर्ये गतिर्वायौ भुवि क्षमा ।
२७२. एतच्च नियतं सर्वं त्वयि चानुत्तमं यशः ॥

२७३. एकस्य नापराधेन लोकान् हन्तुं त्वमर्हसि ।
२७४. न तु जानामि कस्यायं भग्नः साम्ग्रामिको रथः ॥

२७५. एकस्य तु विमर्दोऽयं न द्वयोर्वदतां वर ॥

२७६. येन राजन् हृता सीता तमन्वेषितुमर्हसि ।
२७७. मद्द्वितीयो धनुष्पाणिः सहायैः परमर्षिभिः ॥

२७८. समुद्रं च विचेष्यामः पर्वतांश्च वनानि च ।
२७९. गुहाश्च विविधा घोरा नदीः पद्मवनानि च ॥

२८०. न चेत् सांना प्रदास्यन्ति पत्नीं ते त्रिदशेश्वराः ।
२८१. कोसलेन्द्र ततः पश्चात् प्राप्तकालं करिष्यसि ॥

२८२. तं तथा शोकसन्तप्तं विलपन्तमनाथवत् ।
२८३. ततः सौमित्रिराश्वास्य मुहूर्तादिव लक्ष्मणः ।
२८४. रामं सम्बोधयामास चरणौ चाभिपीडयन् ॥

२८५. महता तपसा राम महता चापि कर्मणा ।
२८६. राज्ञा दशरथेनासि लब्धोऽमृत इवामरैः ॥

२८७. यदि दुःखमिदं प्राप्तं काकुत्स्थ न सहिष्यसे ।
२८८. प्राकृतश्चाल्पसत्त्वश्च इतरः कः सहिष्यति ॥

२८९. दुःखितो हि भवान् लोकान् तेजसा यदि धक्ष्यते ।
२९०. आर्ताः प्रजाः नरव्याघ्र क्व नु यास्यन्ति निर्वृतिम् ॥

२९१. या चेयं जगतां माता देवी लोकनमस्कृता ।

२९२. अस्याश्च चलनं भूमेः दृश्यते सत्यसम्श्रव ॥

२९३. सुमहान्त्यपि भूतानि देवाश्च पुरुषर्षभ ।
२९४. न दैवस्य प्रमुञ्चन्ति सर्वभूतादिदेहिनः ॥

२९५. तत्त्वतो हि नरश्रेष्ठ बुद्ध्या समनुचिन्तय ।
२९६. बुद्ध्या युक्ता महाप्राज्ञा विजानन्ति शुभाशुभे ॥

२९७. त्वमेव हि पुरा राम मामेवं बहुशोऽन्वशाः ।
२९८. अनुशिष्याद्धि को नु त्वामपि साक्षाद् बृहस्पतिः ॥

२९९. बुद्धिश्च ते महाप्राज्ञ देवैरपि दुरन्वया ।
३००. शोकेनाभिप्रसुप्तं ते ज्ञानं सम्बोधयाम्यहम् ॥

३०१. पूर्वजोऽप्युक्तमात्रस्तु लक्ष्मणेन सुभाषितम् ।
३०२. सारग्राही महासारं प्रतिजग्राह राघवः ॥

३०३. सन्निगृह्य महाबाहुः प्रवृत्तं कोपमात्मनः ।
३०४. अवष्टभ्य धनुश्चित्रं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥

३०५. किं करिष्यावहे वत्स क्व वा गच्छाव लक्ष्मण ।
३०६. केनोपायेन पश्येयं सीतामिति विचिन्तय ॥

३०७. ततः पर्वतकूटाभं महाभागं द्विजोत्तमम् ।
३०८. ददर्श पतितं भूमौ क्षतजार्द्रं जटायुषम् ॥

३०९. तं दृष्ट्वा गिरिशृम्गाभं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
३१०. अनेन सीता वैदेही भक्षिता नात्र संशयः ॥

३११. एनं वधिष्ये दीप्तास्यैः घोरैर्बाणैरजिह्मगैः ।
३१२. इत्युक्त्वाभ्यपतत् गृध्रं सन्धाय धनुषि क्षुरम् ॥

३१३. तं दीनं दीनया वाचा सफेनं रुधिरं वमन् ।
३१४. अभ्यभाषत पक्षी तु रामं दशरथात्मजम् ॥

३१५. यामोषधिमिवायुष्मन् अन्वेषसि महावने ।
३१६. सा देवी मम च प्राणा रावणेनोभयं हृतम् ॥

३१७. सीतामभ्यवपन्नोऽहं रावणश्च रणे मया ।
३१८. विध्वम्सितरथश्चात्र पातितो धरणीतले ॥

३१९. एतदस्य धनुर्भग्नं एतदस्य शरावरम् ।
३२०. अयमस्य रथो राम भग्नः साम्ग्रामिको मया ॥

३२१. अयं तु सारथिस्तस्य मत्पक्षनिहतो युधि ।
३२२. परिश्रान्तस्य मे पक्षौ छित्त्वा खड्गेन रावणः ।
३२३. सीतामादाय वैदेहीमुत्पपात विहायसम् ॥

३२४. रक्षसा निहतं पूर्वं न मां हन्तुं त्वमर्हसि ॥

३२५. रामस्तस्य तु विज्ञाय बाष्पपूर्णमुखस्तदा ।
३२६. द्विगुणीकृततापार्तः सीतासक्तां प्रियां कथाम् ।
३२७. गृध्रराजं परिष्वज्य परित्यज्य महद्धनुः ।
३२८. निपपातावशो भूमौ रुरोद सह लक्ष्मणः ॥

३२९. राज्याद्भ्रम्शो वने वासः सीता नष्टो द्विजो हतः ।
३३०. ईदृशीयं ममालक्ष्मीः निर्दहेदपि पावकम् ॥

३३१. सम्पूर्णमपि चेदद्य प्रतरेयं महोदधिम् ।
३३२. सोऽपि नूनं ममालक्ष्म्या विशुष्येत् सरितां पतिः ॥

३३३. अयं पितृवयस्यो मे गृध्रराजो जरान्वितः ।
३३४. शेते विनिहतो भूमौ मम भाग्यविपर्ययात् ॥

३३५. इत्येवमुक्त्वा बहुशो राघवः सहलक्ष्मणः ।
३३६. जटायुषं च पस्पर्श पितृस्नेहं विदर्शयन् ॥

३३७. रामः सम्प्रेक्ष्य तं गृध्रं भुवि रौद्रेण पातितम् ।
३३८. सौमित्रिं मित्रसम्पन्नमिदं वचनमब्रवीत् ॥

३३९. अयमस्य शरीरेऽस्मिन् प्राणो लक्ष्मण विद्यते ।
३४०. तथा हि स्वरहीनोऽयं विक्लवः समुदीक्षते ॥

३४१. जटायो यदि शक्नोषि वाक्यं व्याहरितुं पुनः ।
३४२. सीतामाख्याहि भद्रं ते वधमाख्याहि चात्मनः ॥

३४३. किन्निमित्तोऽहरत् सीतां रावणस्तस्य किं मया ।
३४४. अपराद्धं तु यं दृष्ट्वा रावणेन हृता प्रिया ॥

३४५. कथं वीर्यः कथं रूपः किम्कर्मा स च राक्षसः ।
३४६. क्व चास्य भवनं तात ब्रूहि मे परिपृच्छतः ॥

३४७. तमुदीक्ष्याथ दीनात्मा विलपन्तमनन्तरम् ।
३४८. वाचातिसन्नया रामं जटायुरिदमब्रवीत् ॥

३४९. परिश्रान्तस्य मे तात पक्षौ छित्त्वा स राक्षसः ।
३५०. सीतामादाय वैदेहीं प्रयातो दक्षिणां दिशम् ॥

३५१. न च त्वया व्यथा कार्या जनकस्य सुतां प्रति ।
३५२. वैदेह्या रम्स्यसे क्षिप्रं हत्वा तं राक्षसं रणे ॥

३५३. असम्मूढस्य गृध्रस्य रामं प्रत्यनुभाषतः ।
३५४. आस्यात् सुस्राव रुधिरं म्रियमाणस्य सामिषम् ॥

३५५. ब्रूहि ब्रूहीति रामस्य ब्रुवाणस्य कृताञ्जलेः ।
३५६. त्यक्त्वा शरीरं गृध्रस्य जग्मुः प्राणा विहायसम् ॥

३५७. तं गृध्रं प्रेक्ष्य ताम्राक्षं गतासुमचलोपमम् ।
३५८. रामः सुबहुभिः दुःखैः दीनः सौमित्रिमब्रवीत् ॥

३५९. पश्य लक्ष्मण गृध्रोऽयं उपकारी हतश्च मे ।
३६०. सीतामभ्यवपन्नो वै रावणेन बलीयसा ॥

३६१. सर्वत्र खलु दृश्यन्ते साधवो धर्मचारिणः ।
३६२. शूराः शरण्याः सौमित्रे तिर्यग्योनिगतेष्वपि ॥

३६३. सीताहरणजं दुःखं न मे सौम्य तथागतम् ।
३६४. यथा विनाशे गृध्रस्य मत्कृते च परन्तप ॥

३६५. सौमित्रे हर काष्ठानि निर्मथिष्यामि पावकम् ।
३६६. गृध्रराजं दिधक्षामि मत्कृते निधनं गतम् ॥

३६७. या गतिर्यज्ञशीलानां आहिताग्नेश्च या गतिः ।
३६८. अपरावर्तिनां या च या च भूमिप्रदायिनाम् ।
३६९. मया त्वं समनुज्ञातो गच्छ लोकाननुत्तमान् ।
३७०. गृध्रराज महासत्त्व संस्कृतश्च मया व्रज ॥

३७१. एवमुक्त्वा चितां दीप्तामारोप्य पतगेश्वरम् ।
३७२. ददाह रामो धर्मात्मा स्वबन्धुमिव दुःखितः ॥

३७३. ततो गोदावरीं गत्वा नदीं नरवरात्मजौ ।
३७४. उदकं चक्रतुस्तस्मै गृध्रराजाय तावुभौ ॥

३७५. कृत्वैवमुदकं तस्मै प्रस्थितौ रामलक्ष्मणौ ।
३७६. अवेक्षन्तौ वने सीतां पश्चिमां जग्मतुर्दिशम् ॥

३७७. तौ दिशं दक्षिणां गत्वा शरचापासिधारिणौ ।
३७८. अविप्रहतमैक्ष्वाकौ पन्थानं प्रतिपेदतुः ॥

३७९. व्यतिक्रम्य तु वेगेन व्यालसिम्हनिषेवितम् ।
३८०. सुभीमं तन्महारण्यं व्यतियातौ महाबलौ ॥

३८१. तयोरन्वेषतोरेवं सर्वं तद्वनमोजसा ।
३८२. सञ्जज्ञे विपुलः शब्दः प्रभञ्जन्निव तद्वनम् ॥

३८३. तं शब्दं काम्क्षमाणस्तु रामः कक्षे सहानुजः ।
३८४. ददर्श सुमहाकायं राक्षसं विपुलोरसम् ।
३८५. विवृद्धमशिरोग्रीवं कबन्धमुदरे मुखम् ॥

३८६. भक्षयन्तं महाघोरान् ऋक्षसिम्हमृगद्विपान् ।
३८७. घोरौ भुजौ विकुर्वाणं उभौ योजनमायतौ ॥

३८८. स महाबाहुरत्यर्थं प्रसार्य विपुलौ भुजौ ।
३८९. जग्राह सहितौ एव राघवौ पीडयन् बलात् ॥

३९०. खड्गिनौ दृढधन्वानौ तिग्मतेजोवपुर्धरौ ।
३९१. भ्रातरौ विवशं प्राप्तौ कृष्यमाणौ महाबलौ ॥

३९२. एतस्मिन्नन्तरे क्रूरो भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
३९३. पप्रच्छ घननिर्घोषः कबन्धो दानवोत्तमः ॥

३९४. कौ युवां वृषभस्कन्धौ महाखड्गधनुर्धरौ ।
३९५. घोरं देशमिमं प्राप्तौ मम भक्षौ उपस्थितौ ॥

३९६. ममास्यमनुसम्प्राप्तौ दुर्लभं जीवितं पुनः ॥

३९७. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कबन्धस्य दुरात्मनः ।
३९८. उवाच लक्ष्मणं रामो मुखेन परिशुष्यता ॥

३९९. कालस्य सुमहद्वीर्यं सर्वभूतेषु लक्ष्मण ।
४००. त्वां च मां च नरव्याघ्र व्यसनैः पश्य मोहितौ ॥

४०१. शूराश्च बलवन्तश्च कृतास्त्राश्च रणाजिरे ।
४०२. कालाभिपन्नाः सीदन्ति यथा वालुकसेतवः ॥

४०३. तच्छ्रुत्वा लक्ष्मणो वाक्यं प्राप्तकालं हितं तदा ।
४०४. उवाचार्तिं समापन्नो विक्रमे कृतलक्षणः ॥

४०५. त्वां च मां च पुरा तूर्णमादत्ते राक्षसाधमः ।
४०६. तस्मादसिभ्यां अस्याशु बाहू छिन्दावहे गुरू ॥

४०७. एतत् सञ्जल्पितं श्रुत्वा तयोः क्रुद्धस्तु राक्षसः ।
४०८. विदार्यास्यं तदा रौद्रः तौ भक्षयितुमारभत् ॥

४०९. ततस्तौ देशकालज्ञौ खड्गाभ्यामेव राघवौ ।
४१०. अच्छिन्दतां सुसम्हृष्टौ बाहू तस्याम्सदेशतः ॥

४११. स पपात महाबाहुः छिन्नबाहुर्महास्वनः ।
४१२. खं च गां च दिशश्चैव नादयन् जलदो यथा ॥

४१३. स निकृत्तौ भुजौ दृष्ट्वा शोणितौघपरिप्लुतः ।
४१४. दीनः पप्रच्छ तौ वीरौ कौ युवामिति दानवः ॥

४१५. इति तस्य ब्रुवाणस्य लक्ष्मणः शुभलक्षणः ।
४१६. शशम्स राघवं तस्य कबन्धस्य महात्मनः ॥

४१७. अयमिक्ष्वाकुदायादो रामो नाम जनैः श्रुतः ।
४१८. अस्यैवावरजं विद्धि भ्रातरं मां च लक्ष्मणम् ॥

४१९. अस्य देवप्रभावस्य वसतो विजने वने ।
४२०. रक्षसापहृता पत्नी यामिच्छन्तौ इहागतौ ॥

४२१. त्वं तु को वा किमर्थं वा कबन्धसदृशो वने ।
४२२. आस्येनोरसि दीप्तेन भग्नजम्घो विवेष्टसे ॥

४२३. एवमुक्तः कबन्धस्तु लक्ष्मणेनोत्तरं वचः ।
४२४. उवाच परमप्रीतः तदिन्द्रवचनं स्मरन् ॥

४२५. श्रिया विराजितं पुत्रं दनोस्त्वं विद्धि लक्ष्मण ।
४२६. इन्द्रकोपादिदं रूपं प्राप्तमेवं रणाजिरे ॥

४२७. स मया याचितः क्रुद्धः शापस्यान्तो भवेदिति ।
४२८. अभिशापकृतस्येति तेनेदं भाषितं वचः ॥

४२९. यदा छित्त्वा भुजौ रामः त्वां दहेद् विजने वने ।
४३०. तदा त्वं प्राप्स्यसे रूपं स्वमेव विपुलं शुभम् ॥

४३१. एवमुक्तस्तु धर्मात्मा दनुना तेन राघवः ।
४३२. इदं जगाद वचनं लक्ष्मणस्योपशृण्वतः ॥

४३३. रावणेन हृता भार्या मम सीता यशस्विनी ।
४३४. निष्क्रान्तस्य जनस्थानात् सह भ्रात्रा यथासुखम् ॥

४३५. नाममात्रं तु जानामि न रूपं तस्य रक्षसः ।
४३६. निवासं वा प्रभावं वा वयं तस्य न विद्महे ॥

४३७. स त्वं सीतां समाचक्ष्व येन वा यत्र वा हृता ।
४३८. कुरु कल्याणमत्यर्थं यदि जानासि तत्त्वतः ॥

४३९. एवमुक्तस्तु रामेण वाक्यं दनुरनुत्तमम् ।
४४०. प्रोवाच कुशलो वक्तुं वक्तारमपि राघवम् ॥

४४१. अहं हि मतिसाचिव्यं करिष्यामि नरर्षभ ।
४४२. मित्रं चैवोपदेक्ष्यामि युवाभ्यां सम्स्कृतोऽग्निना ॥

४४३. किन्तु यावन्न यास्त्यस्तं सविता श्रान्तवाहनः ।
४४४. तावन् मामवटे क्षिप्त्वा दह राम यथाविधि ॥

४४५. एवमुक्तौ तु तौ वीरौ कबन्धेन नरेश्वरौ ।
४४६. गिरिप्रदरमासाद्य पावकं विससर्जतुः ॥

४४७. तच्छरीरं कबन्धस्य घृतपिण्डोपमं महत् ।
४४८. मेदसा पच्यमानस्य मन्दं दहति पावकः ॥

४४९. स विधूय चितामाशु विधूमोऽग्निरिवोत्थितः ।
४५०. अरजे वाससी बिभ्रन् मालां दिव्यां महाबलः ।
४५१. अन्तरिक्षगतो रामं कबन्धो वाक्यमब्रवीत् ॥

४५२. श्रूयतां राम वक्ष्यामि सुग्रीवो नाम वानरः ।
४५३. दक्षः प्रगल्भो द्युतिमान् महाबलपराक्रमः ।
४५४. भ्रात्रा विवासितो राम राज्यहेतोः महाबलः ।
४५५. ऋष्यमूके गिरिवरे पम्पापर्यन्तशोभिते ।
४५६. निवसत्यात्मवान् वीरः चतुर्भिः वानरैः सह ॥

४५७. स ते सहायो मित्रं च सीतायाः परिमार्गणे ।
४५८. भविष्यति हि ते राम मा च शोके मनः कृथाः ॥

४५९. गच्छ शीघ्रमितो राम सुग्रीवं तं महाबलम् ।
४६०. वयस्यं तं कुरु क्षिप्रमितो गत्वाद्य राघव ॥

४६१. स च ते नावमन्तव्यः सुग्रीवो वानराधिपः ।
४६२. कृतज्ञः कामरूपी च सहायार्थी च वीर्यवान् ॥

४६३. शक्तौ ह्यद्य युवां कर्तुं कार्यं तस्य चिकीर्षितम् ।
४६४. कृतार्थो वाकृतार्थो वा कृत्यं तव करिष्यति ॥

लघुवाल्मीकीयम्

४६५. वानरान्श्च महाकायान् प्रेषयिष्यति राघव ।
४६६. दिशो विचेतुं तां सीतां त्वद्वियोगेन शोचतीम् ॥

४६७. एष राम शिवः पन्था यत्रैते पुष्पिता द्रुमाः ।
४६८. प्रतीचीं दिशमाश्रित्य प्रकाशन्ते मनोरमाः ॥

४६९. तानारुह्याथवा भूमौ पातयित्वा च तान् बलात् ।
४७०. फलान्यमृतकल्पानि भक्षयन्तौ गमिष्यथः ॥

४७१. तदतिक्रम्य काकुत्स्थ वनं पुष्पितपादपम् ।
४७२. चङ्क्रमन्तौ वरान् देशान् शैलात् शैलं वनाद् वनम् ।
४७३. ततः पुष्करिणीं वीरौ पम्पां नाम गमिष्यथः ॥

४७४. तत्र हम्साः प्लवाः क्रौञ्चाः कुरराश्चैव राघव ।
४७५. वल्गुस्वना निकूजन्ति पम्पासलिलगोचराः ॥

४७६. नोद्विजन्ते नरान् दृष्ट्वा वधस्याकोविदाः शुभाः ।
४७७. घृतपिण्डोपमान् स्थूलान् तान् द्विजान्
भक्षयिष्यथः ४७८. रोहितान् वक्रतुण्डान्श्च नडमीनान्श्च राघव ।
४७९. निस्त्वक्पक्षान् अयस्तप्तान् अकृशान् एककण्टकान् ।
४८०. तव भक्त्या समायुक्तो लक्ष्मणः सम्प्रदास्यति ॥

४८१. मतम्गशिष्यास्तत्रासन् ऋषयः सुसमाहिताः ।
४८२. तेषामद्यापि तत्रैव दृश्यते परिचारिणी ।
४८३. श्रमणी शबरी नाम काकुत्स्थ चिरजीविनी ॥

४८४. त्वां तु धर्मे स्थिता नित्यं सर्वभूतनमस्कृतम् ।
४८५. दृष्ट्वा देवोपमं राम स्वर्गलोकं गमिष्यति ॥

४८६. ऋष्यमूकश्च पम्पायाः पुरस्तात् पुष्पितद्रुमः ।
४८७. सुदुःखारोहणो नाम शिशुनागाभिरक्षितः ॥

४८८. राम तस्य तु शैलस्य महती शोभते गुहा ।
४८९. तस्यां वसति सुग्रीवः चतुर्भिः वानरैः सह ।
४९०. कदाचित् शिखरे तस्य पर्वतस्यावतिष्ठते ॥

४९१. तौ कबन्धेन तं मार्गं पम्पाया दर्शितं वने ।
४९२. प्रतस्थतुः दिशं गृह्य प्रतीचीं नृवरात्मजौ ॥

४९३. तौ पुष्करिण्याः पम्पायास्तीरमासाद्य पश्चिमम् ।
४९४. अपश्यतां ततस्तत्र शबर्या रम्यमाश्रमम् ॥

४९५. तौ तमाश्रममासाद्य द्रुमैर्बहुभिरावृतम् ।
४९६. सुरम्यमभिवीक्षन्तौ शबरीमभ्युपेयतुः ॥

४९७. तौ च दृष्ट्वा तदा सिद्धा समुत्थाय कृताञ्जलिः ।
४९८. रामस्य पादौ जग्राह लक्ष्मणस्य च धीमतः ॥

४९९. पाद्यमाचमनीयं च सर्वं प्रादात् यथाविधि ॥

५००. तामुवाच ततो रामः श्रमणीं सम्शितव्रताम् ।
५०१. कच्चित्ते निर्जिता विघ्नाः कच्चित्ते वर्धते तपः ॥

५०२. कच्चित्ते नियतः क्रोध आहारश्च तपोधने ।
५०३. कच्चित्ते नियमाः प्राप्ताः कच्चित्ते मनसः सुखम् ॥

५०४. कच्चित्ते गुरुशुश्रूषा सफला चारुभाषिणि ॥

५०५. रामेण तापसी पृष्टा सा सिद्धा सिद्धसम्मता ।
५०६. शशम्स शबरी वृद्धा रामाय प्रत्युपस्थिता ॥

५०७. अद्य प्राप्ता तपह्सिद्धिः तव सन्दर्शनान्मया ।
५०८. अद्य मे सफलं तप्तं गुरवश्च सुपूजिताः ॥

५०९. अद्य मे सफलं जन्म स्वर्गश्चैव भविष्यति ।
५१०. त्वयि देववरे राम पूजिते पुरुषर्षभ ॥

५११. चक्षुषा तव सौम्येन पूतास्मि रघुनन्दन ।
५१२. गमिष्याम्यक्षयान् लोकान् त्वत्प्रसादादरिन्दम ॥

५१३. चित्रकूटं त्वयि प्राप्ते विमानैरतुलप्रभैः ।
५१४. इतस्ते दिवमारूढा यानहं पर्यचारिषम् ॥

५१५. तैश्चाहमुक्ता धर्मज्ञैः महाभागैर्महर्षिभिः ।
५१६. आगमिष्यति ते रामः सुपुण्यमिममाश्रमम् ॥

५१७. स ते प्रतिगृहीतव्यः सौमित्रिसहितोऽतिथिः ।
५१८. तं च दृष्ट्वा वरान् लोकानक्षयान् त्वं गमिष्यसि ॥

५१९. मया तु विविधं वन्यं सञ्चितं पुरुषर्षभ ।
५२०. तवार्थे पुरुषव्याघ्र पम्पायास्तीरसम्भवम् ॥

५२१. एवमुक्तः स धर्मात्मा शबर्या शबरीमिदम् ।
५२२. राघवः प्राह विज्ञाने तां नित्यमबहिष्कृताम् ॥

५२४. दनोः सकाशात् तत्त्वेन प्रभावं ते महात्मनः ।
५२५. श्रुतं प्रत्यक्षमिच्छामि सन्द्रष्टुं यदि मन्यसे ॥

५२६. एतत्तु वचनं श्रुत्वा रामवक्त्रात् विनिःसृतम् ।
५२७. शबरी दर्शयामास तावुभौ तद्वनं महत् ॥

५२८. पश्य मेघघनप्रख्यं मृगपक्षिसमाकुलम् ।
५२९. मतम्गवनमित्येव विश्रुतं रघुनन्दन ॥

५३०. इह ते भावितात्मानो गुरवो मे महावने ।
५३१. जुहवाञ्चक्रिरे तीर्थं मन्त्रवन्मन्त्रपूजितम् ॥

५३२. तेषां तपह्प्रभावेन पश्याद्यापि रघूद्वह ।
५३३. द्योतयन्ति दिशः सर्वाः श्रिया वेद्यतुलप्रभा ॥

५३४. कृत्स्नं वनमिदं दृष्टं श्रोतव्यं च श्रुतं त्वया ।
५३५. तदिच्छाम्यभ्यनुज्ञाता त्यक्तुमेतत् कलेवरम् ॥

५३६. तामुवाच ततो रामः श्रमणीं सम्शितव्रताम् ।
५३७. अर्चितोऽहं त्वया भक्त्या गच्छ कामं यथासुखम् ॥

५३८. अनुज्ञाता तु रामेण हुत्वात्मानं हुताशने ।
५३९. ज्वलत्पावकसङ्काशा स्वर्गमेव जगाम सा ॥

५४०. यत्र ते सुकृतत्मानो विहरन्ति महर्षयः ।
५४१. तत्पुण्यं शबरी स्थानं जगामात्मसमाधिना ॥

५४२. दिवं तु तस्यां यातायां शबर्यां स्वेन तेजसा ।
५४३. हितकारिणमेकाग्रं लक्ष्मणं राघवोऽब्रवीत् ॥

५४४. दृष्टोऽयमाश्रमः सौम्य बह्वाश्चर्यः कृतात्मनाम् ।
५४५. प्रणष्टमशुभं तत्तत् कल्याणं समुपस्थितम् ।
५४६. तेन तत्त्वेन हृष्टं मे मनो लक्ष्मण सम्प्रति ॥

५४७. हृदये हि नरव्याघ्र शुभमाविर्भविष्यति ॥

५४८. तदागच्छ गमिष्यावः पम्पां तां प्रियदर्शनाम् ।
५४९. ऋष्यमूको गिरिर्यत्र नातिदूरे प्रकाशते ॥

५५०. अभित्वरे च तं द्रष्टुं सुग्रीवं वानरर्षभम् ।
५५१. तदधीनं हि मे सौम्य सीतायाः परिमार्गणम् ॥

५५२. आश्रमात्तु ततस्तस्मात् निष्क्रम्य स विशाम्पतिः ।
५५३. आजगाम ततः पम्पां लक्ष्मणेन सहाभिभूः ॥

५५४. स ददर्श ततः पुण्यामुदारजनसेविताम् ।
५५५. नानाद्रुमलताकीर्णां पम्पां पानीयवाहिनीम् ।
५५६. प्रहृष्टनानाशकुनां पादपैरुपशोभिताम् ।
५५७. पद्मैः सौगन्धिकैस्ताम्रां शुक्लां कुमुदमण्डलैः ।
५५८. नीलां कुवलयोद्घाटैः बहुवर्णां कुथामिव ॥

॥ आरण्यकाण्डम् समाप्तम् ॥

॥४ किष्किन्धाकाण्डम् ॥

॥४.१ रामसुग्रीवयोः मैत्री ॥

१. स तां पुष्करिणीं गत्वा पद्मोत्पलझषाकुलाम् ।
२. रामः सौमित्रिसहितो विललापाकुलेन्द्रियः ॥

३. स कामवशमापन्नः सौमित्रिमिदमब्रवीत् ।
४. भरतस्य च दुःखेन वैदेह्या हरणेन च ।
५. शोकार्तस्यापि मे पम्पा शोभते चित्रकानना ॥

६. व्यवकीर्णा बहुविधैः पुष्पैः शीतोदकैः शिवा ॥

७. सुखानिलोऽयं सौमित्रे कालः प्रचुरमन्मथः ।
८. गन्धवान् सुरभिर्मासो जातपुष्पफलद्रुमः ॥

९. पश्य रूपाणि सौमित्रे वनानां पुष्पशालिनाम् ।
१०. सृजतां पुष्पवर्षाणि वर्षं तोयमुचामिव ॥

११. स एव सुखसंस्पर्शो वाति चन्दनशीतलः ।
१२. गन्धमभ्यवहन् पुण्यं श्रमापनयनोऽनिलः ॥

१३. पुष्पसन्छन्नशिखराः मारुतोत्क्षेपचञ्चलाः ।
१४. अमी मधुकरोत्तम्साः प्रगीता इव पादपाः ॥

१५. अयं वसन्तः सौमित्रे नानाविहगनादितः ।
१६. सीतया विप्रहीणस्य शोकसन्दीपनो मम ॥

१७. एष दात्यूहको हृष्टो रम्ये मां वननिर्झरे ।
१८. प्रणदन् मन्मथाविष्टं शोचयिष्यति लक्ष्मण ॥

१९. श्रुत्वैतस्य पुरा शब्दमाश्रमस्था ममप्रिया ।
२०. मामाहूय प्रमुदिता परमं प्रत्यनन्दत ॥

२१. दात्यूहरतिविक्रन्दैः पुम्स्कोकिलरुतैरपि ।
२२. स्वनन्ति पादपाश्चेमे ममानङ्गप्रदीपकाः ॥

२३. अशोकस्तबकाङ्गारः षट्पदस्वननिस्वनः ।
२४. मां हि पल्लवताम्रार्चिः वसन्ताग्निः प्रधक्ष्यति ॥

२५. न हि तां सूक्ष्मपक्ष्माक्षीं सुकेशीं मृदुभाषिणीम् ।
२६. अपश्यतो मे सौमित्रे जीवितेऽस्ति प्रयोजनम् ॥

२७. अपश्यतस्तां वनितां पश्यतो रुचिरद्रुमान् ।
२८. ममायमात्मप्रभवो भूयस्त्वमुपयास्यति ॥

२९. पश्य लक्ष्मण नृत्यन्तं मयूरमुपनृत्यति ।
३०. शिखिनी मन्मथार्तैषा भर्तारं गिरिसानुषु ॥

३१. मयूरस्य वने नूनं रक्षसा न हृता प्रिया ।
३२. तस्मान्नृत्यति रम्येषु वनेषु सह कान्तया ॥

३३. वसन्तो यदि तत्रापि यत्र मे वसति प्रिया ।
३४. नूनं परवशा सीता सापि शोचत्यहं यथा ॥

३५. नूनं न तु वसन्तस्तं देशं स्पृशति यत्र सा ।
३६. कथं ह्यसितपद्माक्षी वर्तयेत् सा मया विना ॥

३७. अथवा वर्तते तत्र वसन्तो यत्र मे प्रिया ।
३८. श्यामा पद्मपलाशाक्षी मृदुभाषा च मे प्रिया ।
३९. नूनं वसन्तमासाद्य परित्यक्षति जीवितम् ॥

४०. एष पुष्पवहो वायुः सुखस्पर्शो हिमावहः ।
४१. तां विचिन्तयतः कान्तां पावकप्रतिमो मम ॥

४२. विक्षिप्तां पवनेनैतामसौ तिलकमञ्जरीम् ।
४३. षट्पदः सहसाभ्यैति मदोद्धूतामिव प्रियाम् ॥

४४. कामिनामयमत्यन्तमशोकः शोकवर्धनः ।
४५. स्तबकैः पवनोत्क्षिप्तैः तर्जयन्निव मां स्थितः ॥

४६. एषा प्रसन्नसलिला पद्मनीलोत्पलायुता ।
४७. जले तरुणसूर्याभैः षट्पदाहतकेसरैः ।
४८. पङ्कजैः शोभते पम्पा समन्तादभिसंवृता ॥

४९. पद्मपत्रविशालाक्षीं सततं प्रियपङ्कजाम् ।
५०. अपश्यतो मे वैदेहीं जीवितं नाभिरोचते ॥

५१. अहो कामस्य वामत्वं यो गतामपि दुर्लभाम् ।
५२. स्मारयिष्यति कल्याणीं कल्याणतरवादिनीम् ॥

५३. शक्यो धारयितुं कामो भवेदभ्यागतो मया ।
५४. यदि भूयो वसन्तो मां न हन्यात् पुष्पितद्रुमः ॥

५५. यानि स्म रमणीयानि तया सह भवन्ति मे ।
५६. तान्येवारमणीयानि जायन्ते मे तया विना ॥

५७. पद्मकोशपलाशानि द्रष्टुं दृष्टिर्हि मन्यते ।
५८. सीताया नेत्रकोशाभ्यां सदृशानीति लक्ष्मण ॥

५९. पद्मकेसरसंसृष्टो वृक्षान्तरविनिःसृतः ।
६०. निःश्वास इव सीतायाः वाति वायुर्मनोहरः ॥

६१. वातविक्षिप्तविटपान् यथासन्नान् द्रुमानिमान् ।
६२. लता समनुवर्तन्ते मत्ता इव वरस्त्रियः ॥

६३. इदं मृष्टमिदं स्वादु प्रफुल्लमिदमित्यपि ।
६४. रागरक्तो मधुकरः कुसुमेष्ववलीयते ॥

६५. निलीय पुनरुत्पत्य सहसान्यत्र गच्छति ।
६६. मधुलुब्धो मधुकरः पम्पातीरद्रुमेष्वसौ ॥

६७. हिमान्ते पश्य सौमित्रे वृक्षाणां पुष्पसम्भवम् ।
६८. पुष्पमासे हि तरवः सङ्घर्षादिव पुष्पिताः ॥

६९. यदि दृश्येत सा साध्वी यदि चेह वसेमहि ।
७०. स्पृहयेऽहं न शक्राय नायोध्यायै रघूत्तम ॥

७१. श्यामा पद्मपलाशाक्षी प्रिया विरहिता मया ।
७२. कथं धारयति प्राणान् विवशा जनकात्मजा ॥

७३. किं नु वक्ष्यामि धर्मज्ञं राजानं सत्यवादिनम् ।
७४. जनकं पृष्टसीतं तं कुशलं जनसंसदि ॥

७५. किं नु वक्ष्याम्ययोध्यायां कौसल्यां हि नृपात्मज ।
७६. क्व सा स्नुषेति पृच्छन्तीं कथं चापि मनस्विनीम् ॥

७७. गच्छ लक्ष्मण पश्य त्वं भरतं भ्रातृवत्सलम् ।
७८. न ह्यहं जीवितुं शक्तः तामृते जनकात्मजाम् ॥

७९. इति रामं महात्मानं विलपन्तमनाथवत् ।
८०. उवाच लक्ष्मणो भ्राता वचनं युक्तमव्ययम् ॥

८१. संस्तम्भ राम भद्रं ते मा शुचः पुरुषोत्तम ।
८२. नेदृशानां मतिः मन्दा भवत्यकलुषितात्मनाम् ॥

८३. स्मृत्वा वियोगजं दुःखं त्यज स्नेहं प्रिये जने ।
८४. अतिस्नेहपरिष्वङ्गात् वर्तिरार्द्रापि दह्यते ॥

८५. यदि याति दितेर्गर्भं रावणो सह सीतया ।
८६. तत्राप्येनं हनिष्यामि न चेत् दास्यति मैथिलीम् ॥

८७. स्वास्थ्यं धैर्यं भजस्वार्य त्यज्यतां कृपणा मतिः ।
८८. उत्साहो बलवान् आर्य नास्त्युत्साहात् परं बलम् ॥

८९. उत्साहमात्रमाश्रित्य प्रतिलप्स्याम जानकीम् ॥

९०. एवं सम्बोधितस्तेन शोकोपहतचेतनः ।
९१. त्यज्य शोकं च मोहं च रामो धैर्यमुपागमत् ॥

९२. तं मत्तमातङ्गविलासगामी
९३. गच्छन्तमव्यग्रमना महात्मा ।
९४. स लक्ष्मणो राघवमिष्टचेष्टो
९५. ररक्ष धर्मेण बलेन चैव ॥

९६. तौ ऋष्यमूकस्य समीपचारी
९७. चरन् ददर्शाद्भुतदर्शनीयौ ।
९८. शाखामृगाणामधिपस्तरस्वी
९९. वितत्रसे नैव चिचेष्ट किञ्चित् ॥

१००. तौ तु दृष्ट्वा महात्मानौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
१०१. वरायुधधरौ वीरौ सुग्रीवः शङ्कितोऽभवत् ॥

१०२. ततः स सचिवेभ्यस्तु सुग्रीवः प्लवगाधिपः ।
१०३. शशम्स परमोद्विग्नः पश्यन्तौ रामलक्ष्मणौ ॥

१०४. एतौ वनमिदं दुर्गं वालिप्रणिहितौ ध्रुवम् ।
१०५. छद्मना चीरवसनौ प्रचरन्तौ इहागतौ ॥

१०६. ततः सुग्रीवसचिवाः दृष्ट्वा परमधन्विनौ ।
१०७. जग्मुः गिरितटादस्मात् अन्यच्छिखरमुत्तमम् ॥

१०८. ते क्षिप्रमभिगम्याथ यूथपा यूथपर्षभम् ।
१०९. हरयो वानरश्रेष्ठं परिवार्योपतस्थिरे ॥

११०. ततस्तं भयसंविग्नं वालिकिल्बिषशङ्कितम् ।
१११. उवाच हनुमान् वाक्यं (सुग्रीवसचिवस्तदा) ॥

११२. सम्भ्रमस्त्यज्यतामेष सर्वैर्वालिकृते महान् ।
११३. मलयोऽयं गिरिवरो भयं नेहास्ति वालिनः ॥

११४. यस्मादुद्विग्नचेतास्त्वं विद्रुतो हरिपुङ्गव ।
११५. तं क्रूरदर्शनं क्रूरं नेह पश्यामि वालिनम् ॥

११६. अहो शाखामृगत्वं ते व्यक्तमेव प्लवङ्गम ।
११७. लघुचित्ततयात्मानं न स्थापयसि यो मतौ ॥

११८. बुद्धिविज्ञानसंपन्न इङ्गितैः सर्वमाचर ॥

११९. सुग्रीवस्तु शुभं वाक्यं श्रुत्वा सर्वं हनूमतः ।
१२०. ततः शुभतरं वाक्यं हनूमन्तमुवाच ह ॥

१२१. दीर्घबाहू विशालाक्षौ शरचापासिधारिणौ ।
१२२. कस्य न स्यात् भयं दृष्ट्वा ह्येतौ सुरसुतोपमौ ॥

१२३. वालिप्रणिहितौ एतौ शङ्केऽहं पुरुषोत्तमौ ।
१२४. राजानो बहुमित्राश्च विश्वासो नात्र हि क्षमः ॥

१२५. तौ त्वया प्राकृतेनेव गत्वा ज्ञेयौ प्लवङ्गम ।
१२६. इङ्गितानां प्रकारैश्च रूपव्याभाषणेन च ॥

murthygss@gmail.com

१२७. लक्षयस्व तयोर्भावं प्रहृष्टमनसौ यदि ।
१२८. विश्वासयन् प्रशम्साभिः इङ्गितैश्च पुनः पुनः ॥

१२९. ममैवाभिमुखं स्थित्वा पृच्छ त्वं हरिपुङ्गव ।
१३०. प्रयोजनं प्रवेशस्य वनस्यास्य धनुर्धरौ ॥

१३१. शुद्धात्मानौ यदि त्वेतौ जानीहि त्वं प्लवङ्गम ।
१३२. व्याभाषितैर्वा रूपैर्वा विज्ञेया दुष्टतानयोः ॥

१३३. इत्येवं कपिराजेन सन्दिष्टो मारुतात्मजः ।
१३४. चकार गमने बुद्धिं यत्र तौ रामलक्ष्मणौ ॥

१३५. पर्वतात् ऋष्यमूकात्तु पुप्लुवे यत्र राघवौ ।
१३६. भिक्षुरूपं ततो भेजे शठबुद्धितया कपिः ॥

१३७. विनीतवदुपागम्य राघवौ प्रणिपत्य च ।
१३८. आबभाषे च तौ वीरौ यथावत् प्रशशम्स च ॥

१३९. राजर्षिदेवप्रतिमौ तापसौ शम्सितव्रतौ ।
१४०. देशं कथमिमं प्राप्तौ भवन्तौ वरवर्णिनौ ॥

१४१. धैर्यवन्तौ सुवर्णाभौ कौ युवां चीरवाससौ ।
१४२. पद्मपत्रेक्षणौ वीरौ जटामण्डलधारिणौ ॥

१४३. सिंहस्कन्धौ महोत्साहौ मानुषौ देवरूपिणौ ।
१४४. उभौ योग्यावहं मन्ये रक्षितुं पृथिवीमिमाम् ।
१४५. ससागरवनां कृत्स्नां विन्ध्यमेरुविभूषिताम् ॥

१४६. सुग्रीवो नाम धर्मात्मा कश्चित् वानरपुङ्गवः ।
१४७. वीरो विनिकृतो भ्रात्रा जगद्भ्रमति दुःखितः ॥

१४८. प्राप्तोऽहं प्रेषितस्तेन सुग्रीवेण महात्मना ।
१४९. राज्ञा वानरमुख्यानां हनुमान् नाम वानरः ॥

१५०. युवाभ्यां स हि धर्मात्मा सुग्रीवः सख्यमिच्छति ।
१५१. तस्य मां सचिवं वित्तं वानरं पवनात्मजम् ।
१५२. भिक्षुरूपप्रतिच्छन्नं सुग्रीवप्रियकारणात् ॥

१५३. एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
१५४. प्रहृष्टवदनः श्रीमान् भ्रातरं पार्श्वतः स्थितम् ॥

१५५. सचिवोऽयं कपीन्द्रस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ।
१५६. तमेव काङ्क्षमाणस्य ममान्तिकमिहागतः ॥

१५७. तमभ्यभाष सौमित्रे सुग्रीवसचिवं कपिम् ।
१५८. वाक्यज्ञं मधुरैर्वाक्यैः स्नेहयुक्तमरिन्दम ॥

१५९. नानृक्वेदविनीतस्य नायजुर्वेदधारिणः ।
१६०. न सामवेदविदुषः शक्यमेवं विभाषितुम् ॥

१६१. नूनं व्याकरणं कृत्स्नमनेन बहुधा श्रुतम् ।
१६२. बहुव्याहरतानेन न किञ्चिदपशब्दितम् ॥

१६३. अविस्तरमसन्दिग्धमविलम्बितमव्यथम् ।
१६४. उरःस्थं कण्ठगं वाक्यं वर्तते मध्यमस्वरम् ॥

१६५. संस्कारक्रमसंपन्नामद्रुतामविलम्बिताम् ।
१६६. उच्चारयति कल्याणीं वाचं हृदयहारिणीम् ॥

१६७. अनया चित्रया वाचा त्रिस्थानव्यञ्जनस्थया ।
१६८. कस्य नाराध्यते चित्तमुद्यतासेररेरपि ॥

१६९. एवं विधो यस्य दूतो न भवेत् पार्थिवस्य तु ।

१७०. सिद्ध्यन्ति हि कथं तस्य कार्याणां गतयोऽनघ ॥

१७१. एवमुक्तस्तु सौमित्रिः सुग्रीवसचिवं कपिम् ।
१७२. अभ्यभाषत वाक्यज्ञो वाक्यज्ञं पवनात्मजम् ॥

१७३. विदिता नौ गुणा विद्वन् सुग्रीवस्य महात्मनः ।
१७४. तमेव चावां मार्गावः सुग्रीवं प्लवगेश्वरम् ॥

१७५. यथा ब्रवीषि हनुमन् सुग्रीववचनादिह ।
१७६. तत् तथा हि करिष्यावो वचनात् तव सत्तम ॥

१७७. ततः परमसन्तुष्टो हनूमान् प्लवगोत्तमः ।
१७८. प्रत्युवाच ततो वाक्यं रामं वाक्यविशारदः ॥

१७९. किमर्थं त्वं वनं घोरं पम्पाकाननमण्डितम् ।
१८०. आगतः सानुजो दुर्गं नानाव्यालमृगायुतम् ॥

१८१. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणो रामचोदितः ।
१८२. आचचक्षे महात्मानं रामं दशरथात्मजम् ॥

१८३. राज्याद् भ्रष्टो मया वस्तुं वने सार्धमिहागतः ।
१८४. भार्यया च महातेजाः सीतयानुगतो वशी ।
१८५. दिनक्षये महातेजाः प्रभयेव दिवाकरः ॥

१८६. अहमस्यावरो भ्राता गुणैर्दास्यमुपागतः ।
१८७. कृतज्ञस्य बहुज्ञस्य लक्ष्मणो नाम नामतः ॥

१८८. ऐश्वर्येण विहीनस्य वनवासे रतस्य च ।
१८९. रक्षसापहृता भार्या रहिते कामरूपिणा ।
१९०. तच्च न ज्ञायते रक्षः पत्नी येनास्य वा हृता ॥

१९१. दनुर्नाम दितेः पुत्रः शापात् राक्षसतां गतः ।
१९२. आख्यातस्तेन सुग्रीवः समर्थो वानराधिपः ॥

१९३. एतत्ते सर्वमाख्यातं यातातथ्येन पृच्छतः ।
१९४. अहं चैव च रामश्च सुग्रीवं शरणं गतौ ॥

१९५. सर्वलोकस्य धर्मात्मा शरण्यः शरणं पुरा ।
१९६. गुरुर्मे राघवः सोऽयं सुग्रीवं शरणं गतः ॥

१९७. यस्य प्रसादे सततं प्रसीदेयुरिमाः प्रजाः ।
१९८. स रामो वानरेन्द्रस्य प्रसादमभिकाङ्क्षते ॥

१९९. एवं ब्रुवाणं सौमित्रिं करुणं साश्रुपातनम् ।
२००. हनूमान् प्रत्युवाचेदं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥

२०१. ईदृशा बुद्धिसंपन्ना जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ।
२०२. द्रष्टव्या वानरेन्द्रेण दिष्ट्या दर्शनमागताः ॥

२०३. करिष्यति स साहाय्यं युवयोर्भास्करात्मजः ।
२०४. सुग्रीवः सह चास्माभिः सीतायाः परिमार्गणे ॥

२०५. इत्येवमुक्त्वा हनुमान् श्लक्ष्णं मधुरया गिरा ।
२०६. बभाषे साधु गच्छामः सुग्रीवमिति राघवम् ॥

२०७. एवं ब्रुवन्तं धर्मात्मा हनूमन्तं स लक्ष्मणः ।
२०८. प्रतिपूज्य यथान्यायमिदं प्रोवाच राघवम् ॥

२०९. कपिः कथयते हृष्टो यथायं मारुतात्मजः ।
२१०. कृत्यवान् सोऽपि संप्राप्तः कृतकृत्योऽसि राघव ॥

२११. प्रसन्नमुखवर्णश्च व्यक्तं हृष्टश्च भाषते ।
२१२. नानृतं वक्ष्यते वीरो हनूमान् मारुतात्मजः ॥

murthygss@gmail.com

२१३. ततः स तु महाप्राज्ञो हनूमान् मारुतात्मजः ।
२१४. जगामादाय तौ वीरौ हरिराजाय राघवौ ॥

२१५. ऋष्यमूकात् तु हनुमान् गत्वा तं मलयं गिरिम् ।
२१६. आचचक्षे तदा वीरौ कपिराजाय राघवौ ॥

२१७. इक्ष्वाकूणां कुले जातो रामो दशरथात्मजः ।
२१८. लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा संप्राप्तो दृढविक्रमः ॥

२१९. धर्मे निगदितश्चैव पितुर्निर्देशकारकः ।
२२०. स्त्रीहेतोः (सत्यवाक्योऽयम्) रामोऽरण्यं समागतः
॥

२२१. तस्यास्य वसतोऽरण्ये नियतस्य महात्मनः ।
२२२. रावणेन हृता भार्या स त्वां शरणमागतः ॥

२२३. भवता सत्यकामौ तौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
२२४. प्रगृह्य चार्चनीयौ तौ पूजनीयतमौ उभौ ॥

२२५. श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं सुग्रीवो वानराधिपः ।
२२६. दर्शनीयतमो भूत्वा प्रीत्योवाच च राघवम् ॥

२२७. आख्याता वायुपुत्रेण तत्त्वतो मे भवद्गुणाः ।
२२८. रोचते यदि मे सख्यं बाहुरेष प्रसारितः ।
२२९. गृह्यतां पाणिना पाणिः मर्यादा बध्यतां ध्रुवा ॥

२३०. एतत्तु वचनं श्रुत्वा (रामो सुग्रीवभाषितं) ।
२३१. संप्रहृष्टमना हस्तं पीडयामास पाणिना ॥

२३२. ततो हनूमान् सन्त्यज्य भिक्षुरूपमरिन्दमः ।
२३३. काष्ठयोः स्वेन रूपेण जनयामास पावकम् ॥

२३४. ततोऽग्निं दीप्यमानौ तौ चक्रतुश्च प्रदक्षिणम् ।
२३५. सुग्रीवो राघवश्चैव वयस्यत्वमुपागतौ ॥

२३६. ततः सुप्रीतमनसौ तौ उभौ हरिराघवौ ।
२३७. अन्योन्यमभिवीक्षन्तौ न तृप्तिमभिजग्मतुः ॥

२३८. ततः प्रहृष्टः सुग्रीवः श्लक्ष्णं मधुरया गिरा ।
२३९. प्रत्युवाच तदा रामं हर्षव्याकुललोचनः ॥

२४०. त्वं वयस्योऽसि हृद्यो मे ह्येकं दुःखं सुखं च नौ ।
२४१. अहं विनिकृतो राम चरामीह भयार्दितः ॥

२४२. हृतभार्यो वने त्रस्तो दुर्गमेतदुपाश्रितः ।
२४३. वालिना निकृतो भ्रात्रा कृतवैरश्च राघव ॥

२४४. वालिनो मे महाभाग भयं मे न भवेद्यथा ।
२४५. कर्तुमर्हसि काकुत्स्थ भयार्तस्याभयं कुरु ॥

२४६. प्रत्यभाषत काकुत्स्थः सुग्रीवं प्रहसन्निव ।
२४७. उपकारफलं मित्रं विदितं नो महाकपे ॥

२४८. तमद्य वालिनं पश्य तीक्ष्णैराशीविषोपमैः ।
२४९. शरैर्विनिहतं भूमौ प्रकीर्णमिव पर्वतम् ॥

२५०. सीताकपीन्द्रक्षणदाचराणाम्
२५१. राजीवहेमज्वलनोपमानि ।
२५२. सुग्रीवरामप्रणयप्रसङ्गे
२५३. वामानि नेत्राणि समं स्फुरन्ति ॥

२५४. स तु तद्वचनं श्रुत्वा राघवस्यात्मनो हितम् ।
२५५. सुग्रीवः परमप्रीतः सुमहद् वाक्यमब्रवीत् ॥

२५६. भार्यावियोगजं दुःखं न चिरात् त्वं विमोक्ष्यसे ।
२५७. रसातले वा वर्तन्तीं वर्तन्तीं वा नभःस्थले ।
२५८. अहमानीय दास्यामि तव भार्यामरिन्दम ॥

२५९. अनुमानात् तु जानामि मैथिली सा न संशयः ।
२६०. ह्रियमाणा मया दृष्टा रक्षसा रौद्रकर्मणा ।
२६१. क्रोशन्ती रामरामेति लक्ष्मणेति च विस्वरम् ।
२६२. स्फुरन्ती रावणस्यांके पन्नगेन्द्रवधूर्यथा ॥

२६३. आत्मना पञ्चमं मां हि दृष्ट्वा शैलतले स्थितम् ।
२६४. उत्तरीयं तया त्यक्तं शुभान्याभरणानि च ॥

२६५. तान्यस्माभिर्गृहीतानि निहितानि च राघव ।
२६६. आनयिष्याम्यहं तानि प्रत्यभिज्ञातुमर्हसि ॥

२६७. तमब्रवीत् ततो रामः सुग्रीवं प्रियवादिनम् ।
२६८. आनयस्व सखे शीघ्रं किमर्थं प्रविलम्बसे ॥

२६९. एवमुक्तस्तु सुग्रीवः शैलस्य गहनां गुहाम् ।
२७०. प्रविवेश ततः शीघ्रं राघवप्रियकाम्यया ॥

२७१. उत्तरीयं गृहीत्वा तु स तान्याभरणानि च ।
२७२. इदं पश्येति रामाय दर्शयामास वानरः ॥

२७३. ततो गृहीत्वा वासस्तु शुभान्याभरणानि च ।
२७४. अभवत् बाष्पसंरुद्धो नीहारेणेव चन्द्रमाः ॥

२७५. सीतास्नेहप्रवृत्तेन स तु बाष्पेण दूषितः ।
२७६. हा प्रियेति रुदन् धैर्यमुत्सृज्य न्यपतत् क्षितौ ॥

२७७. हृदि कृत्वा स बहुशः तमलङ्कारमुत्तमम् ।
२७८. निशश्वास भृशं सर्पो बिलस्थ इव रोषितः ॥

२७९. अविच्छिन्नाश्रुवेगस्तु सौमित्रिं प्रेक्ष्य पार्श्वतः ।
२८०. परिदेवयितुं दीनं रामः समुपचक्रमे ॥

२८१. पश्य लक्ष्मण वैदेह्या सन्त्यक्तं ह्रियमाणया ।
२८२. उत्सृष्टं भूषणमिदं तथा रूपं हि दृश्यते ॥

२८३. एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ।
२८४. नाहं जानामि केयूरे नाहं जानामि कुण्डले ।
२८५. नूपुरे त्वभिजानामि नित्यं पादाभिवन्दनात् ॥

२८६. ततस्तु राघवो वाक्यं सुग्रीवमिदमब्रवीत् ।
२८७. ब्रूहि सुग्रीव तं देशं ह्रियन्ती लक्षिता त्वया ।
२८८. रक्षसा रौद्ररूपेण मम प्राणप्रिया हृता ॥

२८९. मम दयिततमा हृता वनात्
२९०. रजनिचरेण विमथ्य येन सा ।
२९१. कथय मम रिपुं तमद्य वै
२९२. प्लवगपते यमसन्निधिं नयामि ॥

२९३. एवमुक्तस्तु सुग्रीवो रामेणार्तेन वानरः ।
२९४. अब्रवीत् प्राञ्जलिर्वाक्यं सबाष्पं बाष्पगद्गदः ॥

२९५. करिष्यामि तथा यत्नं यथा प्राप्स्यसि मैथिलीम् ।
२९६. रावणं सगणं हत्वा परितोष्यात्मपौरुषम् ।
२९७. तथास्मि कर्ता न चिरात् यथा प्रीतो भविष्यसि ॥

२९८. अलं वैक्लव्यमालम्ब्य धैर्यमात्मगतं स्मर ।
२९९. त्वद्विधानां न सदृशमीदृशं बुद्धिलाघवम् ॥

३००. ममापि व्यसनं प्राप्तं भार्याविरहजं महत् ।
३०१. नाहं तामनुशोचामि प्राकृतो वानरोऽपि सन् ॥

३०२. महात्मा च विनीतश्च किं पुनर्धृतिमान् महान् ।
३०३. व्यसने वार्थकृच्छ्रे वा भये वा जीवितान्तगे ।
३०४. विमृशन्श्च स्वयं बुद्ध्या धृतिमान् नावसीदति ॥

३०५. बालिशस्तु नरो नित्यं वैक्लव्यं योऽनुवर्तते ।
३०६. स मज्जत्यवशः शोके भाराक्रान्तेव नौर्जले ॥

३०७. एषोऽञ्जलिर्मया बद्धः प्रणयात् त्वां प्रसादये ।
३०८. पौरुषं श्रय शोकस्य नान्तरं दातुमर्हसि ॥

३०९. हितं वयस्यभावेन ब्रूमि नोपदिशामि ते ।
३१०. वयस्यतां पूजयन् मे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥

३११. मधुरं सान्त्वितस्तेन सुग्रीवेण स राघवः ।
३१२. मुखमश्रुपरिक्लिन्नं वस्त्रान्तेन प्रमार्जयत् ॥

३१३. प्रकृतिस्थस्तु काकुत्स्थः सुग्रीववचनात् प्रभुः ।
३१४. संपरिष्वज्य सुग्रीवमिदं वचनमब्रवीत् ॥

३१५. अनुरूपं च युक्तं च कृतं सुग्रीव तत्त्वया ।
३१६. कर्तव्यं यद् वयस्येन स्निग्धेन च हितेन च ॥

३१७. एष च प्रकृतिस्थोऽहमनुनीतस्त्वया सखे ।
३१८. दुर्लभो हीदृशो बन्धुः अस्मिन् काले विशेषतः ॥

३१९. किन्तु यत्नस्त्वया कार्यो मैथिल्याः परिमार्गणे ।
३२०. राक्षसस्य च रौद्रस्य रावणस्य दुरात्मनः ॥

३२१. मया च यदनुष्ठेयं विस्रब्धेन तदुच्यताम् ।
३२२. वर्षास्विव च सुक्षेत्रे सर्वं संपद्यते तव ॥

३२३. अनृतं नोक्तपूर्वं मे न च वक्ष्ये कदाचन ।
३२४. एतत्ते प्रतिजानामि सत्येनैव शपाम्यहम् ॥

३२५. महानुभावस्य वचो निशम्य
३२६. हरिर्नृपाणामधिपस्य तस्य ।
३२७. कृतं स मेने हरिवीरमुख्यह्
३२८. तदा स्वकार्यं हृदयेन विद्वान् ॥

३२९. परितुष्टस्तु सुग्रीवस्तेन वाक्येन हर्षितः ।
३३०. लक्ष्मणस्याग्रजं शूरमिदं वचनमब्रवीत् ॥

३३१. शक्यं खलु भवेद् राम सहायेन त्वयानघ ।
३३२. सुरराज्यमपि प्राप्तुं स्वराज्यं किमुत प्रभो ॥

३३३. सोऽहं सभाज्यं बन्धूनां सुहृदां चैव राघव ।
३३४. यस्याग्निसाक्षिकं मित्रं लब्धं राघववंशजम् ॥

३३५. अहमप्यनुरूपस्ते वयस्यो ज्ञास्यसे शनैः ।
३३६. न तु वक्तुं समर्थोऽहं स्वयमात्मगतान् गुणान् ॥

३३७. रजतं वा सुवर्णं वा शुभान्याभरणानि च ।
३३८. अविभक्तानि साधूनामवगच्छन्ति साधवः ॥

३३९. आढ्यो वापि दरिद्रो वा दुःखितः सुखितोऽपि वा ।
३४०. निर्दोषश्च सदोषश्च वयस्यः परमा गतिः ॥

३४१. धनत्यागः सुखत्यागो देशत्यागोऽपि वानघ ।
३४२. वयस्यार्थे प्रवर्तन्ते स्नेहं दृष्ट्वा तथाविधम् ॥

३४३. एवमुक्तस्तु तेजस्वी धर्मज्ञो धर्मवत्सलः ।
३४४. प्रत्युवाच स काकुत्स्थः सुग्रीवं प्रहसन्निव ॥

३४५. उपकारफलं मित्रं अपकारोऽरिलक्षणम् ।
३४६. अद्यैव तं वधिष्यामि तव भार्यापहारिणम् ॥

३४७. राघवस्य वचो श्रुत्वा सुग्रीवो वाहिनीपतिः ।
३४८. प्रहर्षमतुलं लेभे साधु साध्विति चाब्रवीत् ॥

३४९. राम शोकाभिभूतोऽहं शोकार्तानां भवान् गतिः ।
३५०. वयस्य इति कृत्वा हि त्वय्यहं परिदेवये ॥

३५१. दुःखमन्तर्गतं तन्मे मनो हरति नित्यशः ।
३५२. एतावदुक्त्वा वचनं बाष्पदूषितलोचनः ।
३५३. बाष्पदूषितया वाचा नोच्चैः शक्नोति भाषितुम् ॥

३५४. बाष्पवेगं तु सहसा नदीवेगमिवागतम् ।
३५५. धारयामास धैर्येण सुग्रीवो रामसन्निधौ ॥

३५६. स निगृह्य तु तं बाष्पं प्रमृज्य नयने शुभे ।
३५७. विनिःश्वस्य च तेजस्वी राघवं पुनरूचिवान् ॥

३५८. पुराहं वालिना राम राज्यात् स्वात् अवरोपितः ।
३५९. परुषाणि च संश्राव्य निर्धूतोऽस्मि बलीयसः ॥

३६०. सुहृदश्च मदीया ये संयता बन्धनेषु ते ।
३६१. बहुशः तत्प्रयुक्ताश्च वानरा निहता मया ॥

३६२. शङ्कया त्वेतयाहं च दृष्ट्वा त्वामपि राघव ।
३६३. नोपसर्पाम्यहं भीतो भये सर्वे हि बिभ्यति ॥

३६४. केवलं हि सहाया मे हनुमत्प्रमुखास्त्विमे ।
३६५. अतोऽहं धारयाम्यद्य प्राणान् कृच्छ्रगतोऽपि सन् ॥

३६६. एते हि कपयः स्निग्धा मां रक्षन्ति समन्ततः ।
३६७. सह गच्छन्ति गन्तव्ये नित्यं तिष्ठन्ति च स्थिते ॥

३६८. श्रुत्वैतच्च वचो रामः सुग्रीवमिदमब्रवीत् ।
३६९. किं निमित्तमभूत् वैरं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥

३७०. सुखं हि कारणं श्रुत्वा वैरस्य तव वानर ।
३७१. आनन्तर्यं विधास्यामि संप्रधार्य बलाबलम् ॥

३७२. ततः प्रहृष्टवदनः सुग्रीवो लक्ष्मणाग्रजे ।
३७३. वैरस्य कारणं तत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥

॥४.२ वालिवधः ॥

१. वाली नाम मम भ्राता ज्येष्ठः शत्रुनिषूदनः ॥

२. राज्यं प्रशातस्तस्य पितृपैतामहं महत् ।
३. अहं सर्वेषु कालेषु प्रणतः प्रेष्यवत् स्थितः ॥

४. मायावी नाम तेजस्वी पूर्वजो दुन्दुभेः सुतः ।
५. तेन तस्य महद्वैरं वालिनः स्त्रीकृतं पुरा ॥

६. स तु सुप्ते जने रात्रौ किष्किन्धाद्वारमागतः ।
७. नर्दति स्म सुसंरब्धो वालिनं चाह्वयद् रणे ॥

८. प्रसुप्तस्तु मम भ्राता नर्दतो भैरवस्वनम् ।
९. श्रुत्वा न ममृषे वाली निष्पपात जवात् तदा ॥

१०. ततोऽहमपि सौहार्दात् निःसृतो वालिना सह ॥

११. स तु मे भ्रातरं दृष्ट्वा मां च दूरादवस्थितम् ।
१२. असुरो जातसन्त्रासः धरण्या विवरं महत् ।

१३. प्रविवेश (तदा) वेगात् आवामासाद्य विष्ठितौ ॥

१४. मामुवाच ततो वाली वचनं क्षुभितेन्द्रियः ।
१५. इह तिष्ठाद्य सुग्रीव बिलद्वारि समाहितः ।
१६. यावदत्र प्रविश्याहं निहन्मि समरे रिपुम् ॥

१७. तस्य प्रविष्टस्य बिलं साग्रः संवत्सरो गतः ।
१८. भ्रातरं न प्रपश्यामि पापशङ्कि च मे मनः ॥

१९. अथ दीर्घस्य कालस्य बिलात् तस्मात् विनिःसृतम् ।
२०. सफेनं सुधिरं दृष्ट्वा ततोऽहं भृशदुःखितः ॥

२१. नर्दतामसुराणां च ध्वनिर्मे श्रोत्रमागतः ।
२२. न रतस्य च सङ्ग्रामे क्रोशतोऽपि स्वनो गुरोः ॥

२३. अहं त्ववगतो बुद्ध्या चिःनैस्तैः भ्रातरं हतम् ।
२४. पिधाय च बिलद्वारं शिलया गिरिमात्रया ।
२५. शोकार्तश्चोदकं कृत्वा किष्किन्धामागतः सखे ॥

२६. गूहमानस्य मे तत्त्वं यत्नतो मन्त्रिभिः श्रुतम् ।
२७. ततोऽहं तैः समागम्य समेतैरभिषेचितः ॥

२८. राज्यं प्रशासतस्तस्य न्यायतो मम राघव ।
२९. आजगाम रिपुं हत्वा दानवं स तु वानरः ॥

३०. मानयस्तं महात्मानं यथावच्चाभ्यवादयम् ॥

३१. अभिषिक्तं तु मां दृष्ट्वा क्रोधात् संरक्तलोचनः ।
३२. मदीयान् मन्त्रिणो बद्ध्वा बहु तत्तदुवाच ह ॥

३३. धिक् त्वामिति च मामुक्त्वा वस्त्रेणैकेन वानरः ।
३४. निर्वासयामास तदा वाली विगतसाध्वसः ॥

३५. तेनाहमपविद्धश्च हृतदारश्च राघव ।
३६. तद्भयाच्च मही कृत्स्ना क्रान्तेयं सवनार्णवा ॥

३७. ऋष्यमूकं गिरिवरं भार्याहरणदुःखितः ।
३८. प्रविष्टोऽस्मि दुराधर्षं वालिनः कारणान्तरे ॥

३९. वालिनस्तु भयार्तस्य सर्वलोकाभयङ्कर ।
४०. कर्तुमर्हसि मे वीर प्रसादं तस्य निग्रहात् ॥

४१. एवमुक्तस्तु तेजस्वी धर्मज्ञो धर्मसंहितम् ।
४२. वचनं वक्तुमारेभे सुग्रीवं प्रहसन्निव ॥

४३. अमोघाः सूर्यसङ्काशा ममैते निशिताः शराः ।
४४. तस्मिन् वालिनि दुर्वृत्ते निपतिष्यन्ति वेगिताः ॥

४५. यावत्तं नाभिपश्यामि तव भार्यापहारिणम् ।
४६. तावत् स जीवेत् पापात्मा वाली चारित्रदूषकः ॥

४७. रामस्य वचनं श्रुत्वा हर्षपौरुषवर्धनम् ।
४८. सुग्रीवः पूजयाञ्चक्रे राघवं प्रशशंस च ॥

४९. असंशयं प्रज्वलितैः तीक्ष्णैः मर्मातिगैः शरैः ।
५०. त्वं दहेः कुपितो लोकान् युगान्त इव भास्करः ॥

५१. वालिनः पौरुषं यत्तद् यच्च वीर्यं धृतिश्च या ।
५२. तन्ममैकमनाः श्रुत्वा विधत्स्व यदनन्तरम् ॥

५३. समुद्रात् पश्चिमात् पूर्वं दक्षिणादपि चोत्तरम् ।
५४. क्रामत्यनुदिते सूर्ये वाली व्यपगतक्लमः ॥

५५. अग्राण्यारुह्य शैलानां शिखराणि महान्त्यपि ।

५६. ऊर्ध्वमुत्पात्य तरसा प्रतिगृःणाति वीर्यवान् ॥

५७. महिषो दुन्दुभिर्नाम कैलासशिखरप्रभः ।
५८. बलं नागसहस्रस्य धारयामास वीर्यवान् ॥

५९. स वीर्योत्सेकदुष्टात्मा वरदानेन मोहितः ।
६०. जगाम तां पुरीं तस्य किष्किन्धां वालिनः (कपेह्) ॥

६१. ततस्तद् द्वारमागम्य किष्किन्धाया महाबलः ।
६२. ननर्द कम्पयन् भूमिं दुन्दुभिः दुन्दुभिर्यथा ॥

६३. अन्तह्पुरगतो वाली श्रुत्वा शब्दममर्षणः ।
६४. निष्पपात सह स्त्रीभिः ताराभिरिव चन्द्रमाः ॥

६५. उवाच दुन्दुभिः वाक्यं रोषात् संरक्तलोचनः ।
६६. मम युद्धं प्रयच्छाद्य ततो ज्ञास्यामि ते बलम् ॥

६७. अथवा धारयिष्यामि क्रोधमद्य निशामिमाम् ।
६८. गृह्यतामुदयः स्वैरं कामभोगेषु वानर ॥

६९. विसृज्य ताः स्त्रियः सर्वाः ताराप्रभृतिकास्तदा ।
७०. विषाणयोः गृहीत्वा तं दुन्दुभिं गिरिसन्निभम् ।
७१. आविध्यत तदा वाली विनदन् कपिकुञ्जरः ॥

७२. परस्परं घ्नतोस्तत्र वानरासुरयोस्तदा ।
७३. आसीददसुरो युद्धे शक्रसूनुर्व्यवर्धत ॥

७४. व्यापारवीर्यधैर्यैश्च परिक्षीणं पराक्रमैः ।
७५. तं तु दुन्दुभिमुत्पाट्य धरण्यामभ्यपातयत् ॥

७६. युद्धे प्राणहरे तस्मिन् निष्पिष्टो दुन्दुभिस्तदा ।
७७. पपात च महाकायः क्षितौ पञ्चत्वमागतः ॥

७८. तं तोलयित्वा बाहुभ्यां गतसत्त्वमचेतनम् ।
७९. चिक्षेप बलवान् वाली वेगेनैकेन योजनम् ॥

८०. तस्य वेगप्रविद्धस्य वक्त्रात् क्षतजबिन्दवः ।
८१. प्रपेतुर्मारुतोत्क्षिप्ता मतङ्गस्याश्रमं प्रति ॥

८२. तान् दृष्ट्वा पतितान् तस्य मुनिः शोणितविप्रुषः ।
८३. उत्ससर्ज महाशापं क्षेप्तारं वालिनं प्रति ॥

८४. इह तेनाप्रवेष्टव्यं प्रविष्टस्य वधो भवेत् ।
८५. वनं मत्संश्रयं येन दूषितं रुधिरस्रवैः ॥

८६. ततः शापभयात् भीतः ऋष्यमूकं महागिरिम् ।
८७. प्रवेष्टुं नेच्छति हरिः द्रष्टुं वापि नरेश्वर ॥

८८. तस्याप्रवेशं ज्ञात्वाहमिदं राम महावनम् ।
८९. विचरामि सहामात्यो विषादेन विवर्जितः ॥

९०. एषोऽस्थिनिचयस्तस्य दुन्दुभेः संप्रकाशते ।
९१. वीर्योत्सेकान्निरस्तस्य गिरिकूटोपमो महान् ॥

९२. इमे च विपुलाः सालाः सप्त शाखावलम्बिनः ।
९३. यत्रैकं घटते वाली निष्पत्रयितुमोजसा ॥

९४. एतदस्यासमं वीर्यं मया राम प्रकीर्तितम् ।
९५. कथं तं वालिनं हन्तुं समरे शक्ष्यसे नृप ॥

९६. उपलब्धं च मे श्लाघ्यं सन्मित्रं मित्रवत्सल ।
९७. त्वामहं पुरुषव्याघ्र हिमवन्तमिवाश्रितः ॥

९८. किन्तु तस्य बलज्ञोऽहं दुर्भ्रातुः बलशालिनः ।

९९. अप्रत्यक्षं तु मे वीर्यं समरे तव राघव ॥

१००. न खल्वहं त्वां तुलये नावमन्ये न भीषये ।
१०१. कर्मभिः तस्य भीमैस्तु कातर्यं जनितं मम ॥

१०२. कामं राघव ते वाणी प्रमाणं धैर्यमाकृतिः ।
१०३. सूचयन्ति परं तेजो भस्मच्छन्नमिवानलम् ॥

१०४. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सुग्रीवस्य महात्मनः ।
१०५. स्मितपूर्वमथो रामः प्रत्युवाच हरिं प्रभुः ॥

१०६. यदि न प्रत्ययोऽस्मासु विक्रमे तव वानर ।
१०७. प्रत्ययं समरे श्लाघ्यमहमुत्पादयामि ते ॥

१०८. एवमुक्त्वा तु सुग्रीवं सान्त्वं लक्ष्मणपूर्वजः ।
१०९. राघवो दुन्दुभेः कायं पादाङ्गुष्ठेन लीलया ।
११०. तोलयित्वा महाबाहुः चिक्षेप दशयोजनम् ॥

१११. असुरस्य तनुं शुष्कं पादाम्गुष्ठेन वीर्यवान् ।
११२. क्षिप्तं दृष्ट्वा ततः कायं सुग्रीवः पुनरब्रवीत् ॥

११३. आर्द्रः समाम्सः प्रत्यग्रः क्षिप्तः कायः पुरा सखे ।
११४. लघुः संप्रति निर्माम्सः तृणभूतश्च राघव ॥

११५. नात्र शक्यं बलं ज्ञातुं तव वा तस्य वाधिकम् ।
११६. आर्द्रं शुष्कमिति ह्येतत् सुमहद्राघवान्तरम् ।
११७. सालमेकं तु निर्भिन्द्या भवेद्व्यक्तिर्बलाबले ॥

११८. एतच्च वचनं श्रुत्वा सुग्रीवेण सुभाषितम् ।
११९. प्रत्ययार्थं महातेजा रामो जग्राह कार्मुकम् ॥

१२०. स गृहीत्वा धनुर्घोरं शरमेकं च मानदः ।
१२१. सालमुद्दिश्य चिक्षेप ज्यास्वनैः पूरयन् दिशः ॥

१२२. स विसृष्टो बलवता बाणः स्वर्णपरिष्कृतः ।
१२३. भित्त्वा सालान् गिरिप्रस्थे सप्त भूमिं विवेश ह ॥

१२४. तान् दृष्ट्वा सप्त निर्भिन्नान् सालान्
वानरपुङ्गवः ।
१२५. रामस्य शरवेगेन विस्मयं परमं गतः ॥

१२६. सुग्रीवः परमप्रीतो राघवाय कृताञ्जलिः ।
१२७. स मूर्ध्ना न्यपतत् भूमौ प्रलम्बीकृतभूषणः ॥

१२८. इदं चोवाच धर्मज्ञं कर्मणा तेन हर्षितः ।
१२९. सेन्द्रानपि सुरान् सर्वान् त्वं बाणैः पुरुषर्षभ ।

१३०. समर्थः समरे हन्तुं किं पुनर्वालिनं प्रभो ॥

१३१. येन सप्त महासाला गिरिर्भूमिश्च दारिताः ।
१३२. बाणेनैकेन काकुत्स्थ स्थाता ते को रणाग्रतः ॥

१३३. तमद्यैव प्रियार्थं मे वैरिणं भ्रातृरूपिणम्
१३४. वालिनं जहि काकुत्स्थ मया बद्धोऽयमञ्जलिः ॥

१३५. ततो रामः परिष्वज्य सुग्रीवं प्रियदर्शनम् ।
१३६. प्रत्युवाच महाप्राज्ञो लक्ष्मणानुमतं वचः ॥

१३७. अस्माद् गच्छाम किष्किन्धां क्षिप्रं गच्छ त्वमग्रतः
।
१३८. गत्वा चाह्वय सुग्रीव वालिनं भ्रातृगन्धिनम् ॥

१३९. सर्वे ते त्वरितं गत्वा किष्किन्धां वालिनः पुरीम् ।
१४०. वृक्षैरात्मानमावृत्य ह्यतिष्ठन् गहने वने ॥

murthygss@gmail.com

१४१. सुग्रीवोऽप्यनदद् घोरं वालिनोऽह्वानकारणात् ।
१४२. तं श्रुत्वा निनदं भ्रातुः क्रुद्धो वाली महाबलः ।
१४३. निष्पपात सुसंक्रुद्धो भास्करोऽस्ततटादिव ॥

१४४. ततः सुतुमुलं युद्धं वालिसुग्रीवयोरभूत् ।
१४५. गगने गृःअयोर्घोरं बुधाङ्गारकयोरिव ॥

१४६. ततो रामो धनुष्पाणिः तावुभौ समुदैक्षत ।
१४७. अन्योन्यसदृशौ वीरौ उभौ देवौ इवाश्विनौ ॥

१४८. यन्नावगच्छत् सुग्रीवं वालिनं वापि राघवः ।
१४९. ततो न कृतवान् बुद्धिं मोक्तुमन्तकरं शरम् ॥

१५०. एतस्मिन्नन्तरे भग्नः सुग्रीवस्तेन वालिना ।
१५१. अपश्यन् राघवं नाथं ऋष्यमूकं प्रदुद्रुवे ॥

१५२. क्लान्तो रुधिरसिक्ताङ्गः प्रहारैः जर्जरीकृतः ।
१५३. वालिनाभिद्रुतः क्रोधात् प्रविवेश महावनम् ॥

१५४. तं प्रविष्टं वनं दृष्ट्वा वाली शापभयात् ततः ।
१५५. मुक्तोऽह्यसि त्वमित्युक्त्वा स निवृत्तो महाबलः ॥

१५६. राघवोऽपि सह भ्रात्रा सह चैव हनूमता ।
१५७. तदेव वनमागच्छत् सुग्रीवो यत्र वानरः ॥

१५८. तं समीक्ष्यागतं रामं सुग्रीवः सहलक्ष्मणम् ।
१५९. ह्रीमान् दीनमुवाचेदं वसुधामवलोकयन् ॥

१६०. आह्वयस्वेति मामुक्त्वा दर्शयित्वा च विक्रमम् ।
१६१. वैरिणा घातयित्वा च किमिदानीं त्वया कृतम् ॥

१६२. तामेव वेलां वक्तव्यं त्वया राघव तत्त्वतः ।
१६३. वालिनं न निहन्मीति ततो नाहमितो व्रजे ॥

१६४. तस्य चैवं ब्रुवाणस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ।
१६५. करुणं दीनया वाचा राघवः पुनरब्रवीत् ॥

१६६. सुग्रीव श्रूयतां तात क्रोधश्च व्यपनीयताम् ।
१६७. कारणं येन बाणोऽयं स मया न विसर्जितः ॥

१६८. अलङ्कारेण वेषेण प्रमाणेन गतेन च ।
१६९. स्वरेण वर्चसा चैव प्रेक्षितेन च वानर ।
१७०. विक्रमेण च वाक्यैश्च व्यक्तिं वां नोपलक्षये ॥

१७१. ततोऽहं रूपसादृश्यात् मोहितो वानरोत्तम ।
१७२. नोत्सृजामि महावेगं शरं शत्रुनिबर्हणम् ॥

१७३. त्वयि वीर विपन्ने हि अज्ञानात् लाघवान्मया ।
१७४. मौढ्यं च मम बाल्यं च स्थापितं स्यात् कपीश्वर ॥

१७५. तस्माद् युद्ध्यस्व भूयस्त्वं मा मा शङ्कीश्च वानर
।
१७६. अभिज्ञानं कुरुष्व त्वमात्मनो वानरेश्वर ।
१७७. येन त्वामभिजानीयां द्वन्द्वयुद्धमुपागतम् ॥

१७८. एतन्मुहूर्ते तु मया पश्य वालिनमाहवे ।
१७९. निरस्तमिषुणैकेन चेष्टमानं महीतले ॥

१८०. गजपुष्पीमिमां फुल्लामुत्पाट्य शुभलक्षणाम् ।
१८१. कुरु लक्ष्मण कण्ठेऽस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ॥

१८२. ततो गिरितटे जातामुत्पाट्य कुसुमायुताम् ।
१८३. लक्ष्मणो गजपुष्पीं तां तस्य कण्ठे व्यसर्जयत् ॥

१८४. स तया शुशुभे श्रीमान् लतया कण्ठसक्तया ।
१८५. मालयेव बलाकानां ससन्ध्य इव तोयदः ॥

१८६. ऋष्यमूकात् स धर्मात्मा किष्किन्धां लक्ष्मणाग्रजः
।
१८७. जगाम सह सुग्रीवो वालिविक्रमपालिताम् ।
१८८. समुद्यम्य महच्चापं रामः काञ्चनभूषितम् ।
१८९. शरांश्चादित्यसङ्काशान् गृहीत्वा रणसाधकान् ॥

१९०. अग्रतस्तु ययौ तस्य राघवस्य महात्मनः ।
१९१. सुग्रीवः संहतग्रीवो लक्ष्मणश्च महाबलः ॥

१९२. पृष्ठतो हनुमान् वीरो नलो नीलश्च वीर्यवान् ।
१९३. तारश्चैव महातेजा हरियूथपयूथपः ॥

१९४. सर्वे ते त्वरितं गत्वा किष्किन्धां वालिनः पुरीम् ।
१९५. वृक्षैरात्मानमावृत्य व्यतिष्ठन् गहने वने ॥

१९६. अथ बालार्कसदृशो दृप्तसिंहगतिस्ततः ।
१९७. दृष्ट्वा रामं क्रियादक्षं सुग्रीवो वाक्यमब्रवीत् ॥

१९८. हरिवागुरया व्याप्तां तप्तकाञ्चनतोरणाम् ।
१९९. प्राप्ताः स्म ध्वजयन्त्राढ्यां किष्किन्धां वालिनः
पुरीम् ॥

२००. प्रतिज्ञा या कृता वीर त्वया वालिवधे पुरा ।
२०१. सफलां कुरु तां क्षिप्रं लतां काल इवागतः ॥

२०२. एवमुक्तस्तु धर्मात्मा सुग्रीवेण स राघवः ।
२०३. तमेवोवाच वचनं सुग्रीवं शत्रुसूदनः ॥

२०४. कृताभिज्ञानचिह्नस्त्वमनया गजसाह्वया ।
२०५. शोभसेऽप्यधिकं वीर लतया कण्ठसक्तया ।
२०६. विपरीत इवाकाशे सूर्यो नक्षत्रमालया ॥

२०७. अद्य वालिसमुत्थं ते भयं वैरं च वानर ।
२०८. एकेनाहं प्रमोक्ष्यामि बाणमोक्षेण संयुगे ॥

२०९. अनृतं नोक्तपूर्वं मे चिरं कृच्छ्रेऽपि तिष्ठता ।
२१०. धर्मलोभपरीतेन न च वक्ष्ये कथञ्चन ॥

२११. सफलां च करिष्यामि प्रतिज्ञां जहि सम्भ्रमम् ।
२१२. प्रसूतं कलमक्षेत्रं वर्षेणेव शतक्रतुः ॥

२१३. सुग्रीव कुरु तं शब्दं निष्पतेद् येन वानरः ॥

२१४. रिपूणां धर्षितं श्रुत्वा मर्षयन्ति न संयुगे ।
२१५. जानन्तस्तु स्वकं वीर्यं स्त्रीसमक्षं विशेषतः ॥

२१६. स तु रामवचः श्रुत्वा सुग्रीवो हेमपिङ्गलः ।
२१७. ननर्द क्रूरनादेन विनिर्भिन्दन् इवाम्बरम् ॥

२१८. तत्र शब्देन वित्रस्ता गावो यान्ति हतप्रभाः ।
२१९. राजदोषपरामृष्टा कुलस्त्रिय इवाकुलाः ॥

२२०. द्रवन्ति च मृगाः शीघ्रं भग्ना इव रणे हयाः ।
२२१. पतन्ति च खगा भूमौ क्षीणपुण्य इव ग्रहाः ॥

२२२. अथ तस्य निनादं तं सुग्रीवस्य महात्मनः ।
२२३. शुश्रावान्तःपुरगतो वाली भ्रातुरमर्षणः ॥

२२४. श्रुत्वा तु तस्य निनदं सर्वभूतप्रकम्पनम् ।
२२५. मदश्चैकपदे नष्टः क्रोधश्चापादितो महान् ॥

२२६. ततो रोषपरीताङ्गो वाली स कनकप्रभः ।
२२७. उपरक्त इवादित्यो सद्यो निष्प्रभतां गतः ॥

२२८. वाली दंष्ट्राकरालस्तु क्रोधात् दीप्ताग्निलोचनः ।
२२९. भात्युत्पतितपद्माभः समृणाल इव ह्रदः ॥

२३०. शब्दं दुर्मर्षणं श्रुत्वा निष्पपात ततो हरिः ।
२३१. वेगेन च पदन्यासैः दारयन्निव मेदिनीम् ॥

२३२. तं तु तारा परिष्वज्य स्नेहात् दर्शितसौहृदा ।
२३३. उवाच त्रस्तसम्भ्रान्ता हितोदर्कमिदं वचः ॥

२३४. साधु क्रोधमिमं वीर नदीवेगमिवागतम् ।
२३५. शयनादुत्थितः काल्यं त्यज भुक्तामिव स्रजम् ॥

२३६. काल्यमेतेन सम्ग्रामं करिष्यसि च वानर ।
२३७. वीर ते शत्रुबाहुल्यं फल्गुता वा न विद्यते ॥

२३८. सहसा तव निष्क्रामो मम तावन्नरोचते ।
२३९. श्रूयतामभिधास्यामि यन्निमित्तं निवार्यते ॥

२४०. त्वया तस्य निरस्तस्य पीडितस्य विशेषतः ।
२४१. इहैत्य पुनराह्वानं शङ्कां जनयतीव मे ॥

२४२. नासहायमहं मन्ये सुग्रीवं तमिहागतम् ।
२४३. अवष्टब्धसहायश्च यमाश्रित्यैष गर्जति ॥

२४४. प्रकृत्या निपुणश्चैव बुद्धिमान्श्चैव वानरः ।
२४५. नापरीक्षितवीर्येण सुग्रीवः सख्यमेष्यति ॥

२४६. पूर्वमेव मया वीर श्रुतं कथयतो वचः ।
२४७. अङ्गदस्य कुमारस्य वक्ष्यामि त्वा हितं वचः ॥

२४८. प्रवृत्तिस्तेन कथिता चारैरासीन्निवेदिता ॥

२४९. अयोध्याधिपतेः पुत्रौ शूरौ समरदुर्जयौ ।
२५०. इक्ष्वाकूणां कुले जातौ प्रथितौ रामलक्ष्मणौ ॥

२५१. सुग्रीवप्रियकामार्थं प्राप्तौ तत्र दुरासदौ ॥

२५२. स ते भ्रातुर्हि विख्यातः सहायो रणकर्मणि ।
२५३. निवासवृक्षः साधूनामापन्नानां परागतिः ।
२५४. आर्तानां संश्रयश्चैव यशसश्चैव भाजनम् ।
२५५. ज्ञानविज्ञानसंपन्नो निदेशे निरतः पितुः ।
२५६. धातूनामिव शैलेन्द्रो गुणानामाकरो महान् ॥

२५७. तत्क्षमो न विरोधस्ते सह तेन महात्मना ।
२५८. श्रूयतां क्रियतां चैव तव वक्ष्यामि यद् हितम् ॥

२५९. यौवराज्येन सुग्रीवं तूर्णं साध्वभिषेचय ।
२६०. विग्रहं मा कृथा वीर भ्रात्रा राजन् यवीयसा ॥

२६१. अहं हि ते क्षमं मन्ये तेन रामेण सौहृदम् ।
२६२. लालनीयो हि ते भ्राता यवीयानेष वानरः ।
२६३. तत्र वा सन्निहस्थो वा सर्वथा बन्धुरेव ते ।
२६४. न हि तेन समं बन्धुं भुवि पश्यामि कञ्चन ॥

२६५. यदि ते मत्प्रियं कार्यं यदि चावैहि मां हिताम् ।
२६६. याच्यमानः प्रियत्वेन साधु वाक्यं कुरुष्व मे ॥

२६७. तामेवं ब्रुवतीं तारां ताराधिपनिभाननाम् ।
२६८. वाली निर्भर्त्सयामास वचनं चेदमब्रवीत् ॥

२६९. गर्जतोऽस्य सुसंरब्धं भ्रातुः शत्रोः विशेषतः ।
२७०. मर्षयिष्यामि केनापि कारणेन वरानने ॥

२७१. सोढुं न च समर्थोऽहं युद्धकामस्य संयुगे ।
२७२. सुग्रीवस्य च संरम्भं हीनग्रीवस्य गर्जितम् ॥

२७३. न च कार्यो विषादस्ते राघवं प्रति मत्कृते ।
२७४. धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च कथं पापं करिष्यति ॥

२७५. प्रतियोत्स्याम्यहं गत्वा सुग्रीवं जहि सम्भ्रमम् ।
२७६. दर्पं चास्य विनेष्यामि न च प्राणैर्विमोक्ष्यते ॥

२७७. कृतं तारे सहायत्वं दर्शितं सौहृदं मयि ।
२७८. शापितासि मम प्राणैः निवर्तस्व जनेन च ॥

२७९. तं तु तारा परिष्वज्य वालिनं प्रियवादिनी ।
२८०. चकार रुदती मन्दं दक्षिणा सा प्रदक्षिणम् ॥

२८१. ततः स्वस्त्ययनं कृत्वा मन्त्रविद् विजयैषिणी ।
२८२. अन्तह्पुरं सह स्त्रीभिः प्रविष्टा शोकमोहिता ॥

२८३. प्रविष्टायां तु तारायां सह स्त्रीभिः स्वमालयम् ।
२८४. नगर्या निर्ययौ (वाली) महासर्प इव श्वसन् ।
२८५. सर्वतः चारयन् दृष्टिं शत्रुदर्शनकाङ्क्षया ॥

२८६. स ददर्श ततः श्रीमान् सुग्रीवं हेमपिङ्गलम् ॥

२८७. तं स दृष्ट्वा महाबाहुः सुग्रीवं पर्यवस्थितम् ।
२८८. गाढं परिदधे वासो वाली परमकोपनः ॥

२८९. स वाली गाढसंवीतो मुष्टिमुद्यम्य वीर्यवान् ।
२९०. सुग्रीवमेवाभिमुखो ययौ योद्धुं कृतक्षणः ।
२९१. श्लक्ष्णं मुष्टिं समुद्यम्य संरब्धतरमागतः ॥

२९२. तौ भीमबलविक्रान्तौ सुपर्णसमवेगिनौ ।
२९३. प्रवृद्धौ घोरवपुषौ चन्द्रसूर्याविवाम्बरे ॥

२९४. परस्परममित्रघ्नौ छिद्रान्वेषणतत्परौ ।
२९५. तौ शोणिताक्षौ युद्ध्येतां वानरौ वनचारिणौ ॥

२९६. मेघाविव महाशब्दैः तर्जमानौ परस्परम् ।
२९७. मुष्टिभिः जानुभिः पद्भिः बाहुभिश्च पुनः पुनः ॥

२९८. तयोर्युद्धमभूत् घोरं वृत्रवासवयोरिव ।
२९९. ततोऽवर्धत वाली तु बलवीर्यसमन्वितः ।
३००. वालिना भग्नदर्पस्तु सुग्रीवो परिहीयत ॥

३०१. हीयमानमथापश्यत् सुग्रीवं वानरेश्वरम् ।
३०२. प्रेक्षमाणं दिशश्चैव राघवः स मुहुर्मुहुः ॥

३०३. ततो रामो महातेजा आर्तं दृष्ट्वा हरीश्वरम् ।
३०४. (वीरो) धनुषि सन्धाय शरमाशीविषोपमम् ।
३०५. पूरयामास तच्चापं कालचक्रमिवान्तकः ॥

३०६. तस्य ज्यातलघोषेण त्रस्ताः पत्ररथेश्वराः ।
३०७. प्रदुद्रुवुः मृगाश्चैव युगान्त इव मोहिताः ॥

३०८. मुक्तस्तु वज्रनिर्घोषः प्रदीप्ताशनिसन्निभः ।
३०९. राघवेण महाबाणो वालिवक्षसि पातितः ॥

३१०. ततस्तेन महातेजा वीर्योत्सिक्तः कपीश्वरः ।
३११. वेगेनाभिहतो वाली निपपात महीतले ॥

३१२. इन्द्रध्वज इवोद्धूतः पौर्णमास्यां महीतले ।

३१३. आश्वयुक्समये मासि गतश्रीको विचेतनः ॥

३१४. अस्मिन् निपतिते भूमौ हर्यृक्षाणां गणेश्वरे ।
३१५. नष्टचन्द्रमिव व्योम न व्यराजत मेदिनी ॥

३१६. भूमौ निपतितस्यापि तस्य देहं महात्मनः ।
३१७. न श्रीर्जहाति न प्राणा न तेजो न पराक्रमः ॥

३१८. शक्रदत्ता वरा माला काञ्चनी रत्नभूषिता ।
३१९. दधार हरिमुख्यस्य प्राणान्स्तेजः श्रियं च सा ॥

३२०. स तया मालया वीरो हैमया हरियूथपः ।
३२१. सन्ध्यानुगतपर्यन्तः पयोधर इवाभवत् ॥

३२२. तस्य माला च देहश्च मर्मघाती च यः शरः ।
३२३. त्रिधेव रचिता लक्ष्मीः पतितस्यापि शोभते ॥

३२४. तं तथा पतितं संख्ये गतार्चिषमिवानलम् ।
३२५. ययातिमिव पुण्यान्ते देवलोकादिह च्युतम् ।
३२६. आदित्यमिव कालेन युगान्ते भुवि पातितम् ।
३२७. महेन्द्रपुत्रं पतितं वालिनं हेममालिनम् ।
३२८. व्यूढोरस्कं महाबाहुं दीप्तास्यं हरिलोचनम् ।
३२९. लक्ष्मणानुगतो रामो ददर्शोपससर्प च ॥

३३०. तं दृष्ट्वा राघवं वाली लक्ष्मणं च महाबलम् ।
३३१. अब्रवीत् परुषं वाक्यं प्रश्रितं धर्मसंहितम् ॥

३३२. त्वं नराधिपतेः पुत्रः प्रथितः प्रियदर्शनः ।
३३३. पराङ्मुखवधं कृत्वा कोऽत्र प्राप्तस्त्वया गुणः ॥

३३४. रामः करुणवेदी च प्रजानां च हिते रतः ।
३३५. सानुक्रोशो महोत्साहः समयज्ञो दृढव्रतः ।
३३६. इत्येतत् सर्वभूतानि कथयन्ति यशो भुवि ॥

३३७. दमः शमः क्षमा धर्मो धृतिः सत्यं पराक्रमः ।
३३८. पार्थिवानां गुणा राजन् दण्डश्चाप्यपकारिषु ॥

३३९. तान् गुणान् संप्रधार्याहमग्र्यं चाभिजनं तव ।
३४०. तारया प्रतिषिद्धोऽपि सुग्रीवेण समागतः ॥

३४१. न त्वां विनिहतात्मानं धर्मध्वजमधार्मिकम् ।
३४२. जाने पापसमाचारं तृणैः कूपमिवावृतम् ॥

३४३. सतां वेषधरं पापं प्रच्छन्नमिव पावकम् ।
३४४. नाहं त्वामभिजानामि धर्मच्छद्माभिसंवृतम् ॥

३४५. विषये वा पुरे वा ते यदा नापकरोम्यहम् ।
३४६. न च त्वामवजाने च कस्मात्त्वं हम्स्यकिल्बिषम् ।
३४७. फलमूलाशनं नित्यं वानरं वनगोचरम् ।
३४८. मामिहाप्रतियुद्ध्यन्तमन्येन च समागतम् ॥

३४९. भूमिर्हिरण्यं रूपं च विग्रहे कारणानि च ।
३५०. तत्र कस्ते वने लोभो मदीयेषु फलेषु वा ॥

३५१. नयश्च विनयश्चोभौ निग्रहानुग्रहावपि ।
३५२. राजवृत्तिरसङ्कीर्णा न नृपा कामवृत्तयः ॥

३५३. हत्वा बाणेन काकुत्स्थ मामिहानपराधिनम् ।
३५४. किं वक्ष्यसि सतां मध्ये कर्म कृत्वा जुगुप्सितम् ॥

३५५. राजहा ब्रःमहा गोघ्नः चोरः प्राणिवधे रतः ।
३५६. नास्तिकः परिवेत्ता च सर्वे निरयगामिनः ॥

३५७. सूचकश्च कदर्यश्च मित्रघ्नो गुरुतल्पगः ।

३५८. लोकं पापात्मनामेते गच्छन्ते नात्र संशयः ॥

३५९. पञ्च पञ्चनखा भक्ष्या ब्रःमक्षत्रेण राघव ।
३६०. शल्यकः श्वाविधो गोधा शशः कूर्मश्च पञ्चमः ॥

३६१. चर्म चास्थि च मे राम न स्पृशन्ति मनीषिणः ।
३६२. अभक्ष्यानि च माम्सानि सोऽहं पञ्चनखो हतः ॥

३६३. शठो नैकृतिकः क्षुद्रो मिथ्याप्रश्रितमानसः ।
३६४. कथं दशरथेन त्वं जातो पापो महात्मना ॥

३६५. छिन्नचारित्रकक्ष्येण सतां धर्मातिवर्तिना ।
३६६. त्यक्तधर्मांकुशेनाहं निहतो रामहस्तिना ॥

३६७. उदासीनेषु योऽस्मासु विक्रमोऽयं प्रकाशितः ।
३६८. अपकारिषु ते राम नैवं पश्यामि विक्रमम् ॥

३६९. दृश्यमानस्तु युद्ध्येथा मया युधि नृपात्मज ।
३७०. अद्य वैवस्वतं देवं पश्येस्त्वं निहतो मया ॥

३७१. सुग्रीवप्रियकामेन यदहं निहतस्त्वया ।
३७२. मामेव यदि पूर्वं त्वमेतदर्थमचोदयः ।
३७३. मैथिलीमहमेकाःना तव चानीतवान् भवेः ॥

३७४. युक्तं यत् प्राप्नुयात् राज्यं सुग्रीवः स्वर्गते मयि ।
३७५. अयुक्तं यदधर्मेण त्वयाहं निहतो मया ॥

३७६. काममेवं विधो लोकः कालेन विनियुज्यते ।
३७७. क्षमं चेत् भवता प्राप्तमुत्तरं साधु चिन्त्यताम् ॥

३७८. इत्येवमुक्त्वा परिशुष्कवक्त्रह्
३७९. शराभिघातात् व्यथितो महात्मा ।
३८०. समीक्ष्य रामं रविसन्निकाशम्
३८१. तूष्णीं बभूवामरराजसूनुः ॥

३८२. इत्युक्तः प्रश्रितं वाक्यं धर्मार्थसहितं हितम् ।
३८३. तं निष्प्रभमिवादित्यं मुक्ततोयमिवाम्बुदम् ।
३८४. उक्तवाक्यं हरिश्रेष्ठं उपशान्तमिवानलम् ।
३८५. अधिक्षिप्तस्तदा रामः पश्चाद् वालिनमब्रवीत् ॥

३८६. धर्ममर्थं च कामं च समयं चापि लौकिकम् ।
३८७. अविज्ञाय कथं बाल्यात् मामिहाद्य विगर्हसे ॥

३८८. इक्ष्वाकूणामियं भूमिः सशैलवनकानना ।
३८९. मृगपक्षिमनुष्याणां निग्रहानुग्रहेष्वपि ॥

३९०. तां पालयति धर्मात्मा भरतः सत्यवान् शुचिः ।
३९१. धर्मकामार्थतत्त्वज्ञो निग्रहानुग्रहे रतः ॥

३९२. तस्य धर्मकृतादेशा वयमन्ये च पार्थिवाः ।
३९३. चरामो वसुधां कृत्स्नां धर्मसन्तानमिच्छवः ॥

३९४. ते वयं मार्गविभ्रष्टं स्वधर्मे परमे स्थिताः ।
३९५. भरताज्ञां पुरस्कृत्य निगृःणीमो यथाविधि ॥

३९६. तदेतत् कारणं पश्य यदर्थं त्वं मया हतः ।
३९७. त्वं तु संक्लिष्टधर्मश्च कर्मणा च विगर्हितः ।
३९८. कामतन्त्रप्रधानश्च न स्थितो राजवर्त्मनि ॥

३९९. अस्य त्वं धरमाणस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ।
४००. भ्रातुर्वर्तसि भार्यायां स्नुषायां पापकर्मकृत् ॥

४०१. यवीयान् आत्मनः पुत्रः शिष्यश्चापि गुणोदितः ।
४०२. पुत्रवत् ते त्रयः चिन्त्या धर्मश्चैवात्र कारणम् ॥

४०३. औरसीं भगिनीं वापि भार्यां वाप्यनुजस्य यः।
४०४. प्रचरेत नरः कामात् तस्य दण्डो वधः स्मृतः॥

४०५. सुग्रीवेण च मे सख्यं लक्ष्मणेन यथा तथा।
४०६. दारराज्यनिमित्तं च निःश्रेयसि रतः स मे॥

४०७. प्रतिज्ञा च मया दत्ता तदा वानरसन्निधौ।
४०८. प्रतिज्ञा च कथं शक्ष्या मद्विधेनानवेक्षितुम्॥

४०९. सर्वथा धर्म इत्येव द्रष्टव्यस्तव निग्रहः।
४१०. वयस्यस्योपकर्तव्यं धर्ममेवानुपश्यता॥

४११. राजभिः धृतदम्डाश्च कृत्वा पापानि मानवाः।
४१२. निर्मलाः स्वर्गमायान्ति सन्तः सुकृतिनो यथा॥

४१३. शासनाद् वापि मोक्षाद् वा स्तेनः पापात् प्रमुच्यते।
४१४. राजा त्वशासन् पापस्य तदवाप्नोति किल्बिषम्॥

४१५. तदलं परितापेन धर्मतः परिकल्पितः।
४१६. वधो वानरशार्दूल न वयं स्ववशे स्थिताः॥

४१७. शृणु चाप्यपरं भूयः कारणं हरिपुङ्गव।
४१८. तत् श्रुत्वा हि महद् वीर न मन्युं कर्तुमर्हसि॥

४१९. वागुराभिश्च पाशैश्च कूटैश्च विविधैर्नराः।
४२०. प्रतिच्छन्नाश्च दृश्याश्च गृःणन्ति सुबहून् मृगान्॥

४२१. विध्यन्ति विमुखान्श्चापि न च दोषोऽत्र विद्यते।
४२२. तस्मात् त्वं निहतो युद्धे मया बाणेन वानर।
४२३. अयुध्यन् प्रतियुध्यन् वा यस्मात् शाखामृगो ह्यसि॥

४२४. दुर्लभस्य च धर्मस्य जीवितस्य शुभस्य च।
४२५. राजानो वानरश्रेष्ठ प्रदातारो न संशयः॥

४२६. तान् न हिम्स्यात् न चाक्रोशेत् नाक्षिपेत् नाप्रियं वदेत्।
४२७. देवा मानुषरूपेण चरन्त्येते महीतले॥

४२८. त्वं तु धर्ममविज्ञाय केवलं रोषमास्थितः।
४२९. विदूषयसि मां धर्मे पितृपैतामहे स्थितम्॥

४३०. एवमुक्तस्तु रामेण वाली प्रव्यथितो भृशम्।
४३१. प्रत्युवाच ततो रामं प्राञ्जलिर्वानरेश्वरः॥

४३२. यत् त्वमात्थ नरश्रेष्ठ तत् तथैव न संशयः।
४३३. प्रतिवक्तुं प्रकृष्टे हि नापकृष्टस्तु शक्नुयात्॥

४३४. यदयुक्तं मया पूर्वं प्रमादात् वाक्यमप्रियम्।
४३५. तत्रापि खलु मां दोषं कर्तुं नार्हसि राघव॥

४३६. न चात्मानमहं शोचे न तारां नापि बान्धवान्।
४३७. यथा पुत्रं गुणश्रेष्ठमङ्गदं कनकाङ्गदम्॥

४३८. बालश्चाकृतबुद्धिश्च एकपुत्रश्च मे प्रियः।
४३९. तारेयो राम भवता रक्षणीयो महाबलः॥

४४०. सुग्रीवे चाङ्गदे चैव विधत्स्व मतिमुत्तमाम्।
४४१. त्वं हि गोप्ता च शास्ता च कार्याकार्यविधौ स्थितः॥

४४२. या ते नरपते वृत्तिः भरते लक्ष्मणे च या ।
४४३. सुग्रीवे चाङ्गदे राजन् तां त्वमाधातुमर्हसि ॥

४४४. त्वद्वशे वर्तमानेन तव चित्तानुवर्तिना ।
४४५. शक्यं दिवं चार्जयितुं वसुधां चापि शासितुम् ॥

४४६. त्वत्तोऽहं वधमाकाङ्क्षन् वार्यमाणोऽपि तारया ।
४४७. सुग्रीवेण सह भ्रात्रा द्वन्द्वयुद्धमुपागतः ॥

४४८. इत्युक्त्वा वानरो रामं विरराम हरीश्वरः ।
४४९. स तमाश्वासयद् रामो वालिनं व्यक्तदर्शनम् ॥

४५०. साधु सम्मतया वाचा धर्मतत्त्वार्थयुक्तया ।
४५१. न सन्तापस्त्वया कार्यः एतदर्थं प्लवङ्गम ॥

४५२. वयं भवद्विशेषेण धर्मतः कृतनिश्चयाः ।
४५३. त्यज शोकं च मोहं च भयं च हृदये स्थितम् ॥

४५४. यथा त्वय्यङ्गदो नित्यं वर्तते वानरेश्वर ।
४५५. तथा वर्तेत सुग्रीवे मयि चापि न संशयः ॥

४५६. स वानरमहाराजः शयानः शरपीडितः ।
४५७. प्रत्युक्तो हेतुमद्वाक्यैः नोत्तरं प्रत्यपद्यत ॥

४५८. अश्मभिः परिभिन्नाङ्गो पादपैराहतो भृशम् ।
४५९. रामबाणेन चाक्रान्तो जीवितान्ते मुमोह सः ॥

४६०. तं भार्या बाणमोक्षेण रामदत्तेन संयुगे ।
४६१. हतं प्लवगशार्दूलं तारा शुश्राव वालिनम् ॥

४६२. सा सपुत्राप्रियं श्रुत्वा वधं भर्तुः सुदारुणम् ।
४६३. निष्पपात भृशं तस्मात् उद्विग्ना गिरिकन्दरात् ॥

४६४. ये त्वङ्गदपरीवारा वानरा हि महाबलाः ।
४६५. ते सकार्मुकमालोक्य रामं त्रस्ताः प्रदुद्रुवुः ॥

४६६. तानुवाच समासाद्य दुःखितान् दुःखिता सती ।
४६७. रामवित्रासितान् सर्वाननुबद्धानिवेषुभिः ॥

४६८. वानरा राजसिंहस्य यस्य यूयं पुरःसराः ।
४६९. तं विहाय सुवित्रस्ताः कस्माद् द्रवथ दुर्गताः ॥

४७०. कपिपत्न्या वचः श्रुत्वा कपयः कामरूपिणः ।
४७१. प्राप्तकालमविश्लिष्टं ऊचुर्वचनमङ्गनाम् ॥

४७२. जीवपुत्रे निवर्तस्व पुत्रं रक्षस्व चाङ्गदम् ।
४७३. अन्तको रामरूपेण हत्वा नयति वालिनम् ॥

४७४. अस्मिन् प्लवगशार्दूले हते शक्रसमप्रभे ।
४७५. रक्ष्यतां नगरी शूरैः अङ्गदश्चाभिषिच्यताम् ॥

४७६. पदस्थं वालिनः पुत्रं भजिष्यन्ति प्लवङ्गमाः ॥

४७७. अथवा रुचिरं स्थानमिह ते रुचिरानने
४७८. आविशन्ति च दुर्गाणि क्षिप्रमद्यैव वानराः ॥

४७९. अल्पान्तरगतानां तु श्रुत्वा वचनमङ्गना ।
४८०. आत्मनः प्रतिरूपं सा बभाषे चारुहासिनी ॥

४८१. पुत्रेण मम किं कार्यं राज्येनापि किमात्मना ।
४८२. कपिसिंहे महाभागे तस्मिन् भर्तरि नश्यति ॥

४८३. पादमूलं गमिष्यामि तस्यैवाहं महात्मनः ।
४८४. योऽसौ रामप्रयुक्तेन शरेण विनिपातितः ॥

४८५. एवमुक्त्वा प्रदुद्राव रुदती शोकमूर्च्छिता ।
४८६. शिरश्चोरश्च बाहुभ्यां दुःखेन समभिघ्नती ॥

४८७. आव्रजन्ती ददर्शाथ पतिं निपतितं भुवि ।
४८८. हन्तारं दानवेन्द्राणां समरेष्वनिवर्तिनाम् ।
४८९. क्षेप्तारं पर्वतेन्द्राणां वज्राणामिव वासवम् ॥

४९०. अवष्टभ्य च तिष्ठन्तं ददर्श धनुरुत्तमम् ।
४९१. रामं रामानुजं चैव भर्तुश्चैवानुजं शुभम् ॥

४९२. तानतीत्य समासाद्य भर्तारं निहतं रणे ।
४९३. समीक्ष्य व्यथिता भूमौ सम्भ्रान्ता निपपात ह ॥

४९४. सुप्तेव पुनरुत्थाय आर्यपुत्रेति वादिनी ।
४९५. रुरोद सा पतिं दृष्ट्वा संवीतं मृत्युदामभिः ॥

४९६. तं प्राप्तविजयं वाली सुग्रीवं प्लवगेश्वरम् ।
४९७. वीक्षमाणस्तु मन्दासुः सर्वतो मन्दमुच्छ्वसन् ।
४९८. आभाष्य व्यक्तया वाचा सस्नेहमिदमब्रवीत् ॥

४९९. सुग्रीव दोषेण न मां गन्तुमर्हसि किल्बिषात् ॥

५००. कृष्यमाणं भविष्येण बुद्धिमोहेन मां बलात् ॥

५०१. युगपद्विहितं तात न मन्ये सुखमावयोः ।
५०२. सौहार्दं भ्रातृयुक्तं हि तदिदं तात नान्यथा ॥

५०३. प्रतिपद्य त्वमद्यैव राज्यमेषां वनौकसाम् ।
५०४. मामप्यद्यैव गच्छन्तं विद्धि वैवस्वतक्षयम् ॥

५०५. जीवितं च हि राज्यं च श्रियं च विपुलामिमाम् ।
५०६. प्रजहाम्येष वै तूर्णं महच्चागर्हितं यशः ॥

५०७. अस्यां त्वहमवस्थायां वीर वक्ष्यामि यद्वचः ।
५०८. यद्यप्यसुकरं राजन् कर्तुमेव त्वमर्हसि ॥

५०९. सुखार्हं सुखसंवृद्धं बालमेनमबालिशम् ।
५१०. बाष्पपूर्णमुखं पश्य भूमौ पतितमङ्गदम् ॥

५११. मम प्राणैः प्रियतरं पुत्रं पुत्रमिवौरसम् ।
५१२. मया हीनमहीनार्थं सर्वतः परिपालय ॥

५१३. त्वमप्यस्य पिता दाता परित्राता च सर्वशः ।
५१४. भयेष्वभयदश्चैव यथार्हं प्लवगेश्वर ॥

५१५. एष तारात्मजः श्रीमान् त्वया तुल्यपराक्रमः ।
५१६. रक्षसां च वधे तेषामग्रतस्ते भविष्यति ॥

५१७. अनुरूपाणि कर्माणि विक्रम्य बलवान् रणे ।
५१८. करिष्यत्येव तारेयः तेजस्वी तरुणोऽङ्गदः ॥

५१९. सुषेणदुहिता चेयं अर्थसूक्ष्मविनिश्चये ।
५२०. औत्पातिके च विविधे सर्वतः परिनिष्ठिता ॥

५२१. यदेषा साध्विति ब्रूयात् कार्यं तन्मुक्तसंशयम् ।
५२२. न हि तारामतं किञ्चिदन्यथा परिवर्तते ॥

५२३. राघवस्य च ते कार्यं कर्तव्यमविशङ्कया ।
५२४. स्यादधर्मो ह्यकरणे त्वां च हिंस्याद्विमानितः ॥

५२५. इमां च मालामाधत्स्व दिव्यां सुग्रीव काञ्चनीम् ।
५२६. उदारा श्रीः स्थिता ह्यस्यां संप्रजह्यान्मृते मयि ॥

५२७. इत्येवमुक्तः सुग्रीवो वालिना भ्रातृसौहृदात् ।
५२८. जग्राह सोऽभ्यनुज्ञातो मालां तां चैव काञ्चनीम् ॥

५२९. तां मालां काञ्चनीं दत्त्वा दृष्ट्वा चैवात्मजं स्थितम् ।
५३०. संसिद्धः प्रेत्यभावाय स्नेहादङ्गदमब्रवीत् ॥

५३१. देशकालौ भजस्वाद्य रममाणः प्रियाप्रिये ।
५३२. सुखदुःखसहः काले सुग्रीववशगो भव ॥

५३३. यथा हि त्वं महाबाहो लालितः सततं मया ।
५३४. स तथा वर्तमानं त्वां सुग्रीवो बहुमन्यते ॥

५३५. नास्यामित्रैः गतं गच्छेः मा शत्रुभिररिन्दम ।
५३६. भर्तुरर्थपरो दान्तः सुग्रीववशगो भव ॥

५३७. न चातिप्रणयः कार्यः कर्तव्योऽप्रणयश्च ते ।
५३८. उभयं हि महादोषं तस्मादन्तरदृक् भव ॥

५३९. इत्युक्त्वाथ विवृत्ताक्षः शरसंपीडितो भृशम् ।
५४०. विवृतैर्दशनैर्भीमैः बभूवोत्क्रान्तजीवितः ॥

५४१. उद्बबर्ह शरं नीलः तस्य गात्रगतं तदा ।
५४२. गिरिगह्वरसम्लीनं दीप्तमाशीविषं यथा ॥

५४३. अस्तमस्तकसंरुद्धरश्मेर्दिनकरादिव ।
५४४. पेतुः क्षतजधारास्तु धारा इव धराधरात् ॥

५४५. ततो विचुक्रुशुस्तत्र वानरा हतयूथपाः ।
५४६. परिदेवयमानास्ते सर्वे प्लवगसत्तमाः ॥

५४७. ततस्तु तारा व्यसनार्णवप्लुता
५४८. मृतस्य भर्तुः वदनं समीक्ष्य सा ।
५४९. जगाम भूमिं परिरभ्य वालिनम्
५५०. महाद्रुमं छिन्नमिवाश्रिता लता ॥

॥४.३ सुग्रीवपट्टाभिषेकः ॥

१. इषुणाभिहतं दृष्ट्वा वालिनं कुञ्जरोपमम् ।
२. तारा तरुमिवोन्मूलं पर्यदेवयदातुरा ॥

३. रणे दारुणविक्रान्त प्रवीर प्लवतां वर ।
४. किमिदानीं पुरोभागामद्य त्वं नाभिभाषसे ॥

५. अतीव खलु ते कान्ता वसुधा वसुधाधिप ।
६. गतासुरपि तां गात्रैः मां विहाय निषेवसे ॥

७. हृदयं सुस्थितं मह्यं दृष्ट्वा निपतितं भुवि ।
८. यन्न शोकाभिसन्तप्तं स्फुटतेऽद्य सहस्रधा ॥

९. विशुद्ध सत्त्वाभिजन प्रिययुद्ध मम प्रिय ।
१०. मामनाथां विहायैकां गतस्त्वमसि मानद ॥

११. शूराय न प्रदातव्या कन्या खलु विपश्चिता ।
१२. शूरभार्यां हतां पश्य सद्यो मां विधवां कृताम् ॥

१३. पतिहीना तु या नारी कामं भवतु पुत्रिणी ।
१४. धनधान्यसमृद्धापि विधवेत्युच्यते जनैः ॥

१५. निःश्रेयसपरा मोहात् त्वया चाहं विगर्हिता ।
१६. यैषाब्रुवं हितं वाक्यं वानरेन्द्र हितैषिणी ॥

१७. समाश्वासय पुत्रं त्वं सन्देशं सन्दिशस्व मे ।
१८. मूर्ध्नि चैनं समाघ्राय प्रवासं प्रस्थितोऽह्यसि ॥

१९. रुधिरोक्षितसर्वाङ्गं दृष्ट्वा विनिहतं पतिम् ।
२०. उवाच तारा पिङ्गाक्षं पुत्रमङ्गदमङ्गना ॥

२१. बालसूर्योज्वलतनुं प्रयान्तं यमसादनम् ।
२२. अभिवादय राजानं पितरं पुत्र मानदम् ॥

२३. एवमुक्तः समुत्थाय जग्राह चरणौ पितुः ।
२४. भुजाभ्यां पीनवृत्ताभ्यां अङ्गदोऽहमिति ब्रुवन् ॥

२५. अभिवादयमानं त्वामङ्गदं त्वं यथा पुरा ।
२६. दीर्घायुर्भव पुत्रेति किमर्थं नाभिभाषसे ॥

२७. इष्ट्वा सम्ग्रामयज्ञेन रामप्रहरणाम्भसा ।
२८. तस्मिन्नवभृते स्नातः कथं पत्न्या मया विना ॥

२९. राज्यश्रीर्न जहाति त्वां गतासुमपि मानद ।
३०. सूर्यस्यावर्तमानस्य शैलराजमिव प्रभा ॥

३१. यद्यप्रियं किञ्चिदसंप्रधार्य
३२. मया कृता स्यात् तव दीर्घबाहो ।
३३. क्षमस्व मे तत् हरिवंशनाथ
३४. व्रजामि मूर्ध्ना तव वीर पादौ ॥

३५. तथा तु तारा करुणं रुदन्ती
३६. भर्तुः समीपे सह वानरीभिः ।
३७. व्यवस्यत प्रायमनिन्द्यवर्णा
३८. उपोपविष्टुं भुवि यत्र वाली ॥

३९. ततो निपतितां तारां च्युतां तारामिवाम्बरात् ।
४०. शनैराश्वासयामास हनुमान् हरियूथपः ॥

४१. गुणदोषकृतं जन्तुः स्वकर्म फलहेतुकम् ।
४२. अव्यग्रस्तदवाप्नोति सर्वं प्रेत्य शुभाशुभम् ॥

४३. शोच्या शोचसि कं शोच्यं दीनं दीनानुकम्पसे ।
४४. कश्च कस्यानुशोच्योऽस्ति देहेऽस्मिन् बुद्बुदोपमे ॥

४५. अङ्गदस्तु कुमारोऽयं द्रष्टव्यो जीवपुत्रया ।
४६. आयत्यां च विधेयानि समर्थान्यस्य चिन्तय ॥

४७. सन्ततिश्च यथा दृष्ट्वा कृत्यं यच्चापि साम्प्रतम् ।
४८. राज्ञः तत् क्रियतां सर्वमेष कालस्य निश्चयः ॥

४९. संस्कार्यो हरिराजस्तु अङ्गदश्चाभिषिच्यताम् ।
५०. सिंहासनगतं पुत्रं पश्यन्ती शान्तिमेष्यसि ॥

५१. सा तस्य वचनं श्रुत्वा भर्तृव्यसनपीडिता ।
५२. अब्रवीदुत्तरं तारा हनूमन्तमवस्थितम् ॥

५३. अङ्गदप्रतिरूपाणां पुत्राणामेकतः शतम् ।
५४. हतस्याप्यस्य वीरस्य गात्रसंश्लेषणं वरम् ॥

५५. न चाहं हरिराज्यस्य प्रभवाम्यङ्गदस्य वा ।
५६. पितृव्यस्तस्य सुग्रीवः सर्वकार्येष्वनन्तरः ॥

५७. तामाशुवेगेन दुरासदेन
५८. त्वभिप्लुतां शोकमहार्णवेन ।
५९. पश्यन्स्तदा वाल्यनुजस्तरस्वी
६०. भ्रातुर्वधेनाप्रतिमेन तेपे ॥

६१. स बाष्पपूर्णेन मुखेन पश्यन्

६२. क्षणेन निर्विण्णमना मनस्वी ।
६३. यशस्विनं लक्षणलक्षिताङ्गम्
६४. उपस्थितं राघवमित्युवाच ॥

६५. यथा प्रतिज्ञातमिदं नरेन्द्र
६६. कृतं त्वया दृष्टफलं च कर्म ।
६७. ममाद्य भोगेषु नरेन्द्रसूनो
६८. मनो निवृत्तं हतजीवितेन ॥

६९. अस्यां महिष्यां तु भृशं रुदत्याम्
७०. पुरेऽतिविक्रोशति दुःखतप्ते ।
७१. हते नृपे संशयितेऽङ्गदे च
७२. न राम राज्ये रमते मनो मे ॥

७३. क्रोधाद्विमर्शात् अतिविप्रधर्षात्
७४. भ्रातुर्वधो मेऽनुमतः पुरस्तात् ।
७५. हते त्विदानीं हरियूथपेऽस्मिन्
७६. सुतीक्ष्णमिक्ष्वाकुवर प्रतप्स्ये ॥

७७. श्रेयोऽद्य मन्ये मम शैलमुख्ये
७८. तस्मिन्श्च वासः चिरमृष्यमूके ।
७९. यथा तथा वर्तयतः स्ववृत्त्या
८०. नेमं निहत्य त्रिदिवस्य लाभः ॥

८१. न त्वा जिघासामि चरेति यन्माम्
८२. अयं महात्मा मतिमानुवाच ।
८३. तस्यैव तद् राम वचोऽनुरूपम्
८४. इदं वचः कर्म च मेऽनुरूपम् ॥

८५. भ्रातृत्वमार्यभावश्च धर्मश्चानेन रक्षितः ।
८६. मया क्रोधश्च कामश्च कपित्वं च प्रदर्शितम् ॥

८७. अचिन्तनीयं परिवर्जनीयम्
८८. अनीप्सनीयं स्वनवेक्षणीयम् ।
८९. प्राप्तोऽस्मि पाप्मानमिदं वयस्य
९०. भ्रातुर्वधात् त्वाष्ट्रवधादिवेन्द्रः ॥

९२. पाप्मानमिन्द्रस्य मही जलं च
९३. वृक्षाश्च कामं जगृःउः स्त्रियश्च ।
९४. को नाम पाप्मानमिहं सहेत
९५. शाखामृगस्य प्रतिपत्तुमिच्छेत् ॥

९६. सोदर्यघातापरगात्रबालहृ
९७. सन्तापहस्ताक्षिशिरोविषाणः ।
९८. एनोमयो मामभिहन्ति हस्ती
९९. दृप्तो नदीकूलमिव प्रवृद्धः ॥

१००. अग्नौ विवर्णं परितप्यमानम्
१०१. किट्टं यथा राघव जातरूपम् ।
१०२. अंहो बतेदं नृवराविषह्यम्
१०३. निवर्तते मे हृदि साधुवृत्तम् ॥

१०४. महाबलानां हरियूथपानाम्
१०५. इदं कुलं राघव मन्निमित्तम् ।
१०६. अस्याङ्गदस्यापि च शोकतापात्
१०७. अर्धस्थितप्राणमितीव मन्ये ॥

१०८. अथाङ्गदो वीरवरो न जीवेत्
१०९. जीवेत माता परिपालनार्थम् ।
११०. विना तु पुत्रं परितापदीना
१११. सा नैव जीवेदिति निश्चितं मे ॥

११२. सोऽहं प्रवेक्ष्याम्यतिदीप्तमग्निम्
११३. भ्रात्रा च पुत्रेण च सख्यमिच्छन् ।

११४. इमे विचेष्यन्ति हरिप्रवीराह्
११५. सीतां निदेशे परिवर्तमाना ॥

११६. इत्येवमार्तस्य रघुप्रवीरह्
११७. श्रुत्वा वचो वालिजघन्यजस्य ।
११८. सञ्जातबाष्पः परवीरहन्ता
११९. रामो मुहूर्तं विमना बभूव ॥

१२०. तस्मिन् क्षणेऽभीक्ष्णमवेक्षमाणह्
१२१. क्षितिक्षमावान् भुवनस्य गोप्ता ।
१२२. रामो रुदन्तीं व्यसने निमग्नाम्
१२३. समुत्सुकः सोऽथ ददर्श ताराम् ॥

१२४. तां चारुनेत्रां कपिसिंहनाथाम्
१२५. पतिं समाश्लिश्य तदा शयानाम् ।
१२६. उत्थापयामासुरदीनसत्त्वाम्
१२७. मन्त्रिप्रधानाः कपिराजपत्नीम् ॥

१२८. सा विस्फुरन्ती परिरभ्यमाणा
१२९. भर्तुः समीपादपनीयमाना ।
१३०. ददर्श रामं शरचापपाणिम्
१३१. स्वतेजसा सूर्यमिव ज्वलन्तम् ॥

१३२. सुसंवृतं पार्थिवलक्षणैश्च
१३३. तं चारुनेत्रं मृगशावनेत्रा ।
१३४. अदृष्टपूर्वं पुरुषप्रधानम्
१३५. अयं स काकुत्स्थ इति प्रजज्ञे ॥

१३६. तस्येन्द्रकल्पस्य दुरासदस्य
१३७. महानुभावस्य समीपमार्या ।
१३८. आर्तातितूर्णं व्यसनं प्रपन्ना
१३९. जगाम तारा परिविह्वलन्ती ॥

१४०. तं सा समासाद्य विशुद्धसत्त्वम्
१४१. शोकेन सम्भ्रान्तशरीरभावा ।
१४२. मनस्विनी वाक्यमुवाच तारा
१४३. रामं रणोत्कर्षणलब्धलक्ष्यम् ॥

१४४. त्वमप्रमेयश्च दुरासदश्च
१४५. जितेन्द्रियश्चोत्तमधार्मिकश्च ।
१४६. अक्षय्यकीर्तिश्च विचक्षणश्च
१४७. क्षितिक्षमावान् क्षतजोपमाक्षः ॥

१४८. त्वमात्तबाणासनबाणपाणिह्
१४९. महाबलः संहननोपपन्नः ।
१५०. मनुष्यदेहाभ्युदयं विहाय
१५१. दिव्येन देहाभ्युदयेन युक्तः ॥

१५२. येनैव बाणेन हतः प्रियो मे
१५३. तेनैव बाणेन हि मां जहीहि ।
१५४. हता गमिष्यामि समीपमस्य
१५५. न मां विना वीर रमेत वाली ॥

१५६. स्वर्गेऽपि शोकं च विवर्णतां च
१५७. मया विना प्राप्स्यति वीर वाली ।
१५८. रम्ये नगेन्द्रस्य तटावकाशे
१५९. विदेहकन्यारहितो यथा त्वम् ॥

१६०. तत् त्वं प्रजानन् जहि मां न वाली
१६१. दुःखं ममादर्शनजं भजेत ।
१६२. आत्मेयमस्येति च मां जहि त्वम्
१६३. न स्त्रीवधः स्यान्मनुजेन्द्र पुत्र ॥

१६४. दारप्रदानाद् हि न दानमन्यत्

१६५. प्रदृश्यते ज्ञानवतां हि लोके ।
१६६. आर्तामनाथां अपनीयमानाम्
१६७. एवं गतां नार्हसि मामहन्तुम् ॥

१६८. इत्येवमुक्तस्तु विभुर्महात्मा
१६९. तारां समाश्वास्य हितं बभाषे ।
१७०. मा वीरभार्ये विमतिं कुरुष्व
१७१. लोको हि सर्वो विहितो विधात्रा ॥

१७२. तं चैव सर्वं सुखदुःखयोगम्
१७३. लोकोऽब्रवीत् तेन कृतं विधात्रा ।
१७४. त्रयोऽपि लोका विहितं विधानम्
१७५. नातिक्रमन्ते वशगा हि तस्य ॥

१७६. प्रीतिं परां प्राप्स्यसि तां तथैव
१७७. न शूरपत्न्यः परिदेवयन्ति ॥

१७८. आश्वासिता तेन महात्मना तु
१७९. प्रभावयुक्तेन परन्तपेन ।
१८०. सा वीरपत्नी ध्वनता मुखेन
१८१. सुवेषरूपा विरराम तारा ॥

१८२. स सुग्रीवं च तारां च साङ्गदां सहलक्ष्मणः ।
१८३. समानशोकः काकुत्स्थः सान्त्वयन्निदमब्रवीत् ॥

१८४. न शोकपरितापेन श्रेयसा युज्यते मृतः ।
१८५. यदत्रानन्तरं कार्यं तत् समाधातुमर्हसि ॥

१८६. लोकवृत्तमनुष्ठेयं कृतं वो बाष्पमोक्षणम् ।
१८७. न कालादुत्तरं किञ्चित् कर्म शक्यमुपासितुम् ॥

१८८. नियतिः कारणं लोके नियतिः कर्मसाधनम् ।
१८९. नियतिः सर्वभूतानां नियोगेष्विह कारणम् ॥

१९०. न कर्ता कस्यचित् कश्चित् नियोगे नापि चेश्वरः ।
१९१. स्वभावे वर्तते लोकः तस्य कालः परायणम् ॥

१९२. न कालस्यास्ति बन्धुत्वं न हेतुर्न पराक्रमः ।
१९३. न मित्रज्ञातिसम्बन्धः कारणं नात्मनो वशः ।
१९४. धर्मश्चार्थश्च कामश्च कालक्रमसमाहिताः ॥

१९५. इतः स्वां प्रकृतिं वाली गतः प्राप्तः क्रियाफलम् ।
१९६. सामदानार्थसंयोगैः पवित्रं प्लवगेश्वरः ॥

१९७. स्वधर्मस्य च संयोगात् जितस्तेन महात्मना ।
१९८. स्वर्गः परिगृहीतश्च प्राणानपरिरक्षता ॥

१९९. तदलं परितापेन प्राप्तकालमुपास्यताम् ॥

२००. वचनान्ते तु रामस्य लक्ष्मणः परवीरहा ।
२०१. अवदत् प्रश्रितं वाक्यं सुग्रीवं गतचेतसम् ।
२०२. कुरु त्वमस्य सुग्रीव प्रेतकार्यमनन्तरम् ॥

२०३. समाश्वसय चैनं तमङ्गदं दीनचेतसम् ।
२०४. मा भूर्बालिशबुद्धिस्त्वं त्वदधीनमिदं पुरम् ॥

२०५. ततो वालिनमुद्यम्य सुग्रीवः शिबिकां तदा ।
२०६. आरोपयत विक्रोशन्नङ्गदेन सहैव तु ॥

२०७. सुग्रीवेण ततः सार्धं सोऽङ्गदः पितरं रुदन् ।
२०८. चितामारोपयामास शोकेनाभिहतेन्द्रियः ॥

२०९. ततोऽग्निं विधिवत् दत्त्वा सोऽपसव्यं चकार ह ॥

२१०. संस्कृत्य वालिनं तं तु विधिवत् प्लवगर्षभाः ।
२११. सुग्रीवतारासहिताः निषिचुर्वानरा जलम् ॥

२१२. ततोऽथ तं वालिनमग्र्यपौरुषम्
२१३. प्रकाशमिक्ष्वाकुवरेषुणा हतम् ।
२१४. प्रदीप्य दीप्ताग्निसमौजसं तदा
२१५. सलक्ष्मणं राममुपेयिवान् हरिः ॥

२१६. ततः काञ्चनशैलाभः तरुणार्कनिभाननः ।
२१७. अभिगम्य महाबाहुं राममक्लिष्टकारिणम् ।
२१८. अब्रवीत् प्राञ्जलिर्वाक्यं हनुमान् मारुतात्मजः ॥

२१९. भवत्प्रसादात् काकुत्स्थ पितृपैतामहं महत् ।
२२०. महात्मनां सुदुष्प्रापं प्राप्तं राज्यमिदं प्रभो ॥

२२१. भवता समनुज्ञातः प्रविश्य नगरं शुभम् ।
२२२. संविधास्यति कार्याणि (सुग्रीवह्) ससुहृद्गणः ॥

२२३. स्नातोऽयं विविधैर्गन्धैः औषधैश्च यथाविधि ।
२२४. अर्चयिष्यति माल्यैश्च रत्नैश्च त्वां विशेषतः ॥

२२५. इमां गिरिगुहां रम्यामभिगन्तुं त्वमर्हसि ।
२२६. कुरुष्व स्वामिसम्बन्धं वानरान् संप्रहर्षय ॥

२२७. एवमुक्ते हनुमता राघवः परवीरहा ।
२२८. प्रत्युवाच हनूमन्तं बुद्धिमान् वाक्यकोविदः ॥

२२९. चतुर्दशसमाः सौम्य ग्रामं वा यदि वा पुरम् ।
२३०. न प्रवेक्ष्यामि हनुमन् पितुर्निर्देशपालकः ॥

२३१. सुसमृद्धां गुहां दिव्यां सुग्रीवो वानरर्षभः ।
२३२. प्रविष्टो विधिवद् वीरः क्षिप्रं राज्येऽभिषिच्यताम् ॥

२३३. एवमुक्त्वा हनूमन्तं रामः सुग्रीवमब्रवीत् ।
२३४. वृत्तज्ञो वृत्तसंपन्नमुदारबलविक्रमम् ॥

२३५. इममप्यङ्गदं वीरं यौवराज्येऽभिषेचय ।
२३६. ज्येष्ठस्य हि सुतो ज्येष्ठः सदृशो विक्रमेण च ।
२३७. अङ्गदोऽयमदीनात्मा यौवराज्यस्य भाजनम् ॥

२३८. पूर्वोऽयं वार्षिको मासः श्रावणः सलिलागमः ।
२३९. प्रवृत्ताः सौम्य चत्वारो मासा वार्षिकसम्ज्ञिताः ॥

२४०. नायमुद्योगसमयः प्रविश त्वं पुरीं शुभाम् ।
२४१. अस्मिन् वत्स्याम्यहं सौम्य पर्वते सहलक्ष्मणः ॥

२४२. इयं गिरिगुहा रम्या विशाला युक्तमारुता ।
२४३. प्रभूतसलिला सौम्य प्रभूतकमलोत्पला ॥

२४४. कार्तिके समनुप्राप्ते त्वं रावणवधे यत ।
२४५. एष नः समयः सौम्य प्रविश त्वं स्वमालयम् ॥

२४६. अभिषिञ्चस्व राज्ये च सुहृदः संप्रहर्षय ॥

२४७. इति रामाभ्यनुज्ञातः सुग्रीवो वानरर्षभः ।
२४८. प्रविवेश पुरीं रम्यां किष्किन्धां वालिपालिताम् ॥

२४९. ततः प्रकृतयः सर्वाः दृष्ट्वा हरिगणेश्वरम् ।
२५०. प्रणम्य मूर्ध्ना पतिता वसुधायां समाहिताः ॥

२५१. सुग्रीवः प्रकृतीः सर्वाः सम्भाष्योत्थाप्य वीर्यवान् ।
२५२. भ्रातुरन्तह्पुरं सौम्यं प्रविवेश महाबलः ॥

२५३. ततो हेमप्रतिष्ठाने वरास्तरणसंवृते ।
२५४. प्रासादशिखरे रम्ये चित्रमाल्योपशोभिते ।
२५५. शास्त्रदृष्टेन विधिना महर्षिविहितेन च ।
२५६. गजो गवाक्षो गवयो हनूमान् जाम्बवान्स्तथा ।
२५७. अभ्यषिञ्चन्त सुग्रीवं वसवो वासवं यथा ॥

२५८. रामस्य तु वचः कुर्वन् सुग्रीवो वानरेश्वरः ।
२५९. अङ्गदं संपरिष्वज्य यौवराज्येऽभ्यषेचयत् ॥

२६०. अङ्गदे चाभिषिक्ते तु सानुक्रोशाः प्लवङ्गमाः ।
२६१. साधु साध्विति सुग्रीवं महात्मानो ह्यपूजयन् ॥

२६२. रामं चैव महात्मानं लक्ष्मणं च पुनः पुनः ।
२६३. प्रीताश्च तुष्टुवुः सर्वे तादृशे तत्र वर्तति ॥

२६४. हृष्टपुष्टजनाकीर्णा पताकाध्वजशोभिता ।
२६५. बभूव नगरी रम्या किष्किन्धा गिरिगह्वरे ॥

२६६. अभिषिक्ते तु सुग्रीवे प्रविष्टे वानरे गुहाम् ।
२६७. आजगाम सहभ्रात्रा रामः प्रस्रवणं गिरिम् ॥

२६८. तस्य शैलस्य शिखरे महतीमायतां गुहाम् ।
२६९. प्रत्यगृःणीत वासार्थं रामः सौमित्रिणा सह ॥

२७०. कृत्वा च समयं रामः सुग्रीवेण सहानघः ।
२७१. विनीतं भ्रातरं भ्राता लक्ष्मणं लक्ष्मिवर्धनम् ।
२७२. कालयुक्तं महद्वाक्यमुवाच रघुनन्दनः ॥

२७३. इयं गिरिगुहा रम्या विशाला युक्तमारुता ।
२७४. अस्यां वत्स्याम सौमित्रे वर्षरात्रमरिन्दम ॥

२७५. इयं च नलिनी रम्या फुल्लपङ्कजमण्डिता ।
२७६. नातिदूरे गुहाया नौ भविष्यति नृपात्मज ॥

२७७. प्रागुदक्प्रवणे देशे गुहा साधु भविष्यति ।
२७८. प्राचीनवाहिनीं चैव नदीं भृशमकर्दमाम् ।
२७९. गुहायाः पूर्वतः पश्य त्रिकूटे जाःनवीमिव ॥

२८०. पुलिनैरतिरम्यैश्च हम्ससारससेविता ।
२८१. प्रहसन्तीव भात्येषा नानारत्नसमन्विता ॥

२८२. क्वचिन्नीलोत्पलैश्छन्ना भाति रक्तोत्पलैः क्वचित् ।
२८३. क्वचिदाभाति शुक्लैश्च दिव्यैः कुमुदकुड्मलैः ॥

२८४. पश्य चन्दनवृक्षाणां पङ्क्तीः सुरचिता इव ।
२८५. ककुभानां च दृश्यन्ते मनसेवोदिताः समम् ॥

२८६. अहो सुरमणीयोऽयं देशः शत्रुनिषूदन ।
२८७. दृढं रम्स्याव सौमित्रे साध्वत्र निवसावहे ॥

२८८. इतश्च नातिदूरे सा किष्किन्धा चित्रकानना ।
२८९. सुग्रीवस्य पुरी रम्या भविष्यति नृपात्मज ॥

२९०. गीतवादित्रनिर्घोषः श्रूयते जयतां वर ।
२९१. नदतां वानराणां च मृदङ्गाडम्बरैः सह ॥

२९२. लब्ध्वा भार्यां कपिवरः प्राप्य राज्यं सुहृद्वृतः ।
२९३. ध्रुवं नन्दति सुग्रीवः संप्राप्य महतीं श्रियम् ॥

२९४. इत्युक्त्वा न्यवसत् तत्र राघवः सहलक्ष्मणः ।
२९५. सुसुखे हि बहुद्रव्ये तस्मिन् हि धरणीधरे ॥

२९६. वसतस्तस्य रामस्य रतिरल्पापि नाभवत् ।

२९७. हृतां हि भार्यां स्मरतः प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् ॥

२९८. उदयाभ्युदितं दृष्टवा शशाङ्कं च विशेषतः ।
२९९. आविवेश न तं निद्रा निशासु शयनं गतम् ॥

३००. तं शोचमानं काकुत्स्थं नित्यं शोकपरायणम् ।
३०१. तुल्यदुःखोऽब्रवीत् भ्राता लक्ष्मणोऽनुनयं वचः ॥

३०२. अलं वीर व्यथां गत्वा न त्वं शोचितुमर्हसि ।
३०३. शोचतो ह्यवसीदन्ति सर्वार्था विदितं हि ते ॥

३०४. भवान् क्रियापरो लोके भवान् देवपरायणः ।
३०५. आस्तिको धर्मशीलश्च व्यवसायी च राघव ॥

३०६. न ह्यव्यवसितः हन्तुं राक्षसं तं विशेषतः ।
३०७. समर्थस्त्वं रणे हन्तुं विक्रमे जिःमकारिणम् ॥

३०८. समुन्मूलय शोकं त्वं व्यवसायं स्थिरीकुरु ।
३०९. ततः सपरिवारं तं राक्षसं हन्तुमर्हसि ॥

३१०. पृथिवीमपि काकुत्स्थ ससागरवनाचलाम् ।
३११. परिवर्तयितुं शक्तः किं पुनस्तं हि रावणम् ॥

३१२. शरत्कालं प्रतीक्षस्व प्रावृट्कालोऽयमागतः ।
३१३. ततः सराष्ट्रं सगणं रावणं तं वधिष्यसि ॥

३१४. अहं तु खलु ते वीर्यं प्रसुप्तं प्रतिबोधये ।
३१५. दीप्तैराहुतिभिः काले भस्मच्छन्नमिवानलम् ॥

३१६. लक्ष्मणस्य हि तद्वाक्यं प्रतिपूज्य हितं शुभम् ।
३१७. राघवः सुहृदं स्निग्धमिदं वचनमब्रवीत् ॥

३१८. वाच्यं यदनुरक्तेन स्निग्धेन च हितेन च ।
३१९. सत्यविक्रमयुक्तेन तदुक्तं लक्ष्मण त्वया ॥

३२०. एष शोकः परित्यक्तः सर्वकार्यावसादकः ।
३२१. विक्रमेष्वप्रतिहतं तेजः प्रोत्साहयाम्यहम् ॥

३२२. शरत्कालं प्रतीक्षिष्ये स्थितोऽस्मि वचने तव ।
३२३. सुग्रीवस्य नदीनां च प्रसादमनुपालयन् ॥

३२४. उपकारेण वीरस्तु प्रतिकारेण युज्यते ।
३२५. अकृतज्ञोऽप्रतिकृतो हन्ति सत्त्ववतां मनः ॥

३२६. स तथा वालिनं हत्वा सुग्रीवमभिषिच्य च ।
३२७. वसन् माल्यवतः पृष्ठे रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥

३२८. अयं स कालः संप्राप्तः समयोऽद्य जलागमः ।
३२९. संपश्य त्वं नभो मेघैः संवृतं गिरिसन्निभैः ॥

३३०. नवमासधृतं गर्भं भास्करस्य गभस्तिभिः ।
३३१. पीत्वा रसं समुद्राणां द्यौः प्रसूते रसायनम् ॥

३३२. शक्यमम्बरमारुह्य मेघसोपानपङ्क्तिभिः ।
३३३. कुटजार्जुनमालाभिः अलङ्कर्तुं दिवाकरम् ॥

३३४. सन्ध्यारागोत्थितैस्ताम्रैः अन्तेष्वपि च पाण्डुभिः ।
३३५. स्निग्धैरभ्रपटच्छेदैः बद्धव्रणमिवाम्बरम् ॥

३३६. एषा घर्मपरिक्लिष्टा नववारिपरिप्लुता ।
३३७. सीतेव शोकसन्तप्ता मही बाष्पं विमुञ्चति ॥

३३८. मेघोदरविनिर्मुक्ताः कर्पूरदलशीतलाः ।
३३९. शक्यमञ्जलिभिः पातुं वाताः केतकिगन्धिनः ॥

३४०. एष फुल्लार्जुनः शैलः केतकैरभिवासितः ।
३४१. सुग्रीव इव शान्तारिः धाराभिरभिषिच्यते ॥

३४२. मेघकृष्णाजिनधरा धारायज्ञोपवीतिनः ।
३४३. मारुतापूरितगुहाः प्राधीता इव पर्वताः ॥

३४४. कशाभिरिव हैमीभिः विद्युद्भिरभिताडितम् ।
३४५. अन्तस्तनितनिर्घोषं सवेदनमिवाम्बरम् ॥

३४६. नीलमेघाश्रिता विद्युत् स्फुरन्ती प्रतिभाति मे ।
३४७. स्फुरन्ती रावणस्याङ्के वैदेहीव तपस्विनी ॥

३४८. विद्युत्पताकाः सबलाकमालाह्
३४९. शैलेन्द्रकूटाकृतिसन्निकाशाः ।
३५०. गर्जन्ति मेघा समुदीर्णनादा
३५१. मत्ता गजेन्द्रा इव संयुगस्थाः ॥

३५२. समुद्वहन्तः सलिलातिभारम्
३५३. बलाकिनो वारिधरा नदन्तः ।
३५४. महत्सु शृङ्गेषु महीधराणाम्
३५५. विश्रम्य विश्रम्य पुनः प्रयान्ति ॥

३५६. मेघाभिरामा परिसंपतन्ती
३५७. सम्मोदिता भाति बलाकपङ्क्तिः ।
३५८. वातावधूता वरपौण्डरीकी
३५९. लम्बेव माला रुचिराम्बरस्य ॥

३६०. निद्रा शनैः केशवमभ्युपैति
३६१. द्रुतं नदी सागरमभ्युपैति ।
३६२. हृष्टा बलाका घनमभ्युपैति
३६३. कान्ता सकामा प्रियमभ्युपैति ॥

३६४. अङ्गारचूर्णोत्करसन्निकाशैह्
३६५. फलैः सुपर्याप्तरसैः समृद्धैः ।
३६६. जम्बूद्रुमाणां प्रविभान्ति शाखा
३६७. निपीयमाना इव षट्पदौघैः ॥

३६८. मार्गानुगः शैलवनानुसारी
३६९. संप्रस्थितो मेघरवं निशम्य ।
३७०. युद्धाभिकामः प्रतिनादशङ्की
३७१. मत्तो गजेन्द्रः प्रतिसन्निवृत्तः ॥

३७२. क्वचित् प्रगीता इव षट्पदौघैह्
३७३. क्वचित् प्रनृत्ता इव नीलकण्ठैः ।
३७४. क्वचित् प्रमत्ता इव वारणेन्द्रैह्
३७५. विभान्त्यनेकाश्रयिणो वनान्ताः ॥

३७६. मुक्तासमाभं सलिलं पतद् वै
३७७. सुनिर्मलं पत्रपुटेषु लग्नम् ।
३७८. हृष्टा विवर्णच्छदना विहङ्गाह्
३७९. सुरेन्द्रदत्तं तृषिताः पिबन्ति ॥

३८०. षट्पादतन्त्रीमधुराभिधानम्
३८१. प्लवङ्गमोदीरितकण्ठतालम् ।
३८२. आविष्कृतं मेघमृदङ्गनादैह्
३८३. वनेषु सङ्गीतमिव प्रवृत्तम् ॥

३८४. नद्यः समुद्वाहितचक्रवाकाह्
३८५. तटानि शीर्णान्यपवाहयित्वा ।
३८६. दृप्ता नवप्रावृतपूर्णभोगा
३८७. द्रुतं स्वभर्तारमुपोपयान्ति ॥

३८८. नवाम्बुधाराहतकेसराणि

murthygss@gmail.com

३८९. द्रुतं परित्यज्य सरोरुहाणि ।
३९०. कदम्बपुष्पाणि सकेसराणि
३९१. नवानि हृष्टाः भ्रमराः पिबन्ति ॥

३९२. मत्ता गजेन्द्रा मुदिता गवेन्द्रा
३९३. वनेषु विश्रान्ततरा मृगेन्द्राः ।
३९४. रम्या नगेन्द्रा निभृता नरेन्द्राह्
३९५. प्रक्रीडितो वारिधरैः सुरेन्द्रः ॥

३९६. सुरतामर्दविच्छिन्नाः स्वर्गस्त्रीहारमौक्तिकाः ।
३९७. पतन्ति चाकुला दिक्षु तोयधाराः समन्ततः ॥

३९८. विलीयमानैर्विहगैः निमीलद्भिश्च पङ्कजैः ।
३९९. विकसन्त्या च मालत्या गतोऽस्तं ज्ञायते रविः ॥

४००. वृत्ता यात्रा नरेन्द्राणां सेना पथ्येव वर्तते ।
४०१. वैराणि चैव मार्गाश्च सलिलेन समीकृताः ॥

४०२. मासि प्रौष्ठपदे ब्रःम ब्राःमणानां विवक्षताम् ।
४०३. अयमध्यायसमयः सामगानामुपस्थितः ॥

४०४. विवृत्तकर्मायतनो नूनं सञ्चितसञ्चयः ।
४०५. आषाढीमभ्युपगतो भरतः कोसलाधिपः ॥

४०६. नूनमापूर्यमाणायाः सरय्वा वर्धते रयः ।
४०७. मां समीक्ष्य समायान्तमयोध्याया इव स्वनः ॥

४०८. इमाः स्फीतगुणा वर्षाः सुग्रीवः सुखमश्नुते ।
४०९. विजितारिः सदारश्च राज्ये महति च स्थितः ॥

४१०. अहं तु हृतदारश्च राज्याच्च महतश्च्युतः ।
४११. नदीकूलमिव क्लिन्नमवसीदामि लक्ष्मण ॥

४१२. शोकश्च मम विस्तीर्णः वर्षाश्च भृशदुर्गमाः ।
४१३. रावणश्च महान् शत्रुः अपारः प्रतिभाति मे ॥

४१४. अपि चातिपरिक्लिष्टं चिराद्दारैः समागतम् ।
४१५. आत्मकार्यगरीयस्त्वात् वक्तुं नेच्छामि वानरम् ॥

४१६. स्वयमेव हि विश्रम्य ज्ञात्वा कालमुपागतम् ।
४१७. उपकारं च सुग्रीवो वेत्स्यते नात्र संशयः ॥

४१८. तस्मात् कालप्रतीक्षोऽहं स्थितोऽस्मि शुभलक्षण ।
४१९. सुग्रीवस्य नदीनां च प्रसादमनुपालयन् ॥

४२०. समीक्ष्य विमलं व्योम गतविद्युत्बलाहकम् ।
४२१. सारसाकुलसङ्घुष्टं रम्यज्योत्स्नानुलेपनम् ।
४२२. प्राप्तवन्तमभिप्रेतान् सर्वानेव मनोरथान् ।
४२३. स्वां च पत्नीमभिप्रेतां तारां चापि समीप्सिताम् ।
४२४. विहरन्तमहो रात्रं कृतार्थं विगतज्वरम् ।
४२५. मन्त्रिषु न्यस्तकार्यं च मन्त्रिणामनवेक्षकम् ।
४२६. उच्छिन्नराज्यसन्देहं कामवृत्तमिव स्थितम् ।
४२७. निश्चितार्थोऽर्थतत्त्वज्ञः कालधर्मविशेषवित् ।
४२८. हितं तथ्यं च पथ्यं च सामधर्मार्थनीतिमत् ।
४२९. प्रणयप्रीतिसंयुक्तं विश्वासकृतनिश्चयम् ।
४३०. हरीश्वरमुपागम्य हनूमान् वाक्यमब्रवीत् ॥

४३१. राज्यं प्राप्तं यशश्चैव कौली श्रीरभिवर्धिता ।
४३२. मित्राणां सङ्ग्रहः शेषः तद् भवान् कर्तुमर्हति ॥

४३३. यो हि मित्रेषु कालज्ञः सततं साधु वर्तते ।
४३४. तस्य राज्यं च कीर्तिश्च प्रतापश्चापि वर्धते ॥

४३५. यस्य कोशश्च दण्डश्च मित्राण्यात्मा च भूमिप ।

४३६. समान्येतानि सर्वाणि स राज्यं महदश्नुते ॥

४३७. सन्त्यज्य सर्वकर्माणि मित्रार्थे यो न वर्तते ।
४३८. सम्भ्रमाद् विकृतोत्साहः सोऽनर्थेनावरुध्यते ॥

४३९. यो हि कालव्यतीतेषु मित्रकार्येषु वर्तते ।
४४०. स कृत्वा महतोऽप्यर्थात् न मित्रार्थेन युज्यते ॥

४४१. तदिदं मित्रकार्यं नः कालातीतमरिन्दम ।
४४२. क्रियतां राघवस्यैतद् वैदेह्याः परिमार्गणम् ॥

४४३. न च कालमतीतं ते निवेदयति कालवित् ।
४४४. त्वरमाणोऽपि स प्राज्ञः तव राजन् वशानुगः ॥

४४५. कुलस्य हेतुः स्फीतस्य दीर्घबन्धुश्च राघवः ।
४४६. अप्रमेयप्रभावश्च स्वयं चाप्रतिमो गुणैः ॥

४४७. न हि तावद् भवेत् कालः व्यतीतः चोदनादृते ।
४४८. चोदितस्य हि कार्यस्य भवेद् कालव्यतिक्रमः ॥

४४९. अकर्तुरपि कार्यस्य भवान् कर्ता हरीश्वर ।
४५०. किं पुनः प्रतिकर्तुस्ते राज्येन च वधेन च ॥

४५१. कामं खलु शरैः शक्तः सुरासुरमहोरगान् ।
४५२. वशे दाशरथिः कर्तुं त्वत्प्रतिज्ञामपेक्षते ॥

४५३. प्राणत्यागाविशङ्केन कृतं तेन महत् प्रियम् ।
४५४. तस्य मार्गाम वैदेहीं पृथिव्यामपि चाम्बरे ॥

४५५. तदाज्ञापय कः किं ते कुतो वापि व्यवस्यतु ।
४५६. हरयो ह्यप्रधृष्यास्ते सन्ति कोट्यग्रतोऽनघ ॥

४५७. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा काले साधु निरूपितम् ।
४५८. सुग्रीवः सत्त्वसंपन्नः चकार मतिमुत्तमाम् ॥

४५९. सन्दिदेशातिमतिमान् नीलं नित्यकृतोद्यमम् ।
४६०. दिक्षु सर्वासु सर्वेषां सैन्यानामुपसम्ग्रहे ॥

४६१. यथा सेना समग्रा मे यूथपालाश्च सर्वशः ।
४६२. समागच्छन्त्यसङ्गेन तथा सेनाग्रणीः कुरु ॥

४६३. त्रिपञ्चरात्रादूर्ध्वं यः प्राप्नुयादिह वानरः ।
४६४. तस्य प्राणान्तिको दण्डः नात्र कार्या विचारणा ॥

४६५. हरीन्श्च वृद्धानुपयातु साङ्गदो
४६६. भवान् ममाज्ञामधिकृत्य निश्चितम् ।
४६७. इति व्यवस्थां हरिपुङ्गवेश्वरो
४६८. विधाय वेश्म प्रविवेश वीर्यवान् ॥

॥४.४ सीतामार्गणार्थं वानरप्रेषणम् ॥

१. गुहां प्रविष्टे सुग्रीवे विमुक्ते गगने घनैः ।
२. वर्षरात्रोषितो रामः कामशोकाभिपीडितः ।
३. पाण्डुरं गगनं दृष्ट्वा विमलं चन्द्रमण्डलम् ।
४. शारदीं रजनीं चैव दृष्ट्वा ज्योत्स्नानुलेपनाम् ।
५. कामवृत्तं च सुग्रीवं नष्टां च जनकात्मजाम् ।
६. दृष्ट्वा कालमतीतं च मुमोह परमातुरः ॥

७. स तु सञ्ज्ञां उपागम्य मुहूर्तान्मतिमान् नृपः ।
८. मनःस्थामपि वैदेहीं चिन्तयामास राघवः ॥

९. सारसारावसन्नादैः सारसारावनादिनी ।
१०. याश्रमे रमते बाला साद्य मे रमते कथम् ॥

११. पुष्पितान्श्वासनान् दृष्ट्वा काञ्चनानिव निर्मलान् ।
१२. कथं सा रमते बाला पश्यन्ती मामपश्यती ॥

१३. या पुरा कलहम्सानां कलेन कलभाषिणी ।
१४. बुद्ध्यते चारुसर्वाङ्गी साद्य मे रमते कथम् ॥

१५. निःस्वनं चक्रवाकानां निशम्य सहचारिणाम् ।
१६. पुण्डरीकविशालाक्षी कथमेषा भविष्यति ॥

१७. अपि तां मद्वियोगाच्च सौकुमार्याच्च भामिनीम् ।
१८. सुदूरं पीडयेत् कामः शरद्गुणनिरन्तरः ॥

१९. एवमादि नरश्रेष्ठो विललाप नृपात्मजः ।
२०. विहङ्ग इव सारङ्गः सलिलं त्रिदशेश्वरात् ॥

२१. ततश्चञ्चूर्य रम्येषु फलार्थी गिरिसानुषु ।
२२. ददर्श पर्युपावृत्तो लक्ष्मीवान् लक्ष्मणोऽग्रजम् ॥

२३. स चिन्तया दुःसहया परीतम्
२४. विसञ्ज्ञमेकं विजने मनस्वी ।
२५. भ्रातुर्विषादात् त्वरितोऽतिदीनह्
२६. समीक्ष्य सौमित्रिरुवाच दीनम् ॥

२७. किमार्य कामस्य वशं गतेन
२८. किमात्मपौरुष्यपराभवेन ।
२९. अयं सदा संह्रियते समाधिह्
३०. किमत्र योगेन निवर्तितेन ॥

३१. न जानकी मानववंशनाथ
३२. त्वया सनाथा सुलभा परेण ।
३३. न चाग्निचूडां ज्वलितामुपेत्य
३४. न दह्यते वीरवरार्ह कच्चित् ॥

३५. सलक्षणं लक्ष्मणमप्रधृश्यम्
३६. स्वभावजं वाक्यमुवाच रामः ।
३७. हितं च पथ्यं च नयप्रसक्तम्
३८. ससामधर्मात्मसमाहितं च ॥

३९. निःसंशयं कार्यमवेक्षितव्यं
४०. क्रियाविशेषोह्यनुवर्तितव्यः ।
४१. न नु प्रवृत्तस्य दुरासदस्य
४२. कुमार कार्यस्य फलं न चिन्त्यम् ॥

४३. अथ पद्मपलाशाक्षीं मैथिलीमनुचिन्तयन् ।
४४. उवाच लक्ष्मणं रामो मुखेन परिशुष्यता ॥

४५. तर्पयित्वा सहस्राक्षः सलिलेन वसुन्धराम् ।
४६. निर्वर्तयित्वा सस्यानि कृतकर्मा व्यवस्थितः ॥

४७. नीलोत्पलदलश्यामाः श्यामीकृत्वा दिशो दश ।
४८. विमदा इव मातङ्गा शान्तवेगाः पयोधराः ॥

४९. घनानां वारणानां च मयूराणां च लक्ष्मण ।
५०. नादः प्रस्रवणानां च प्रशान्तः सहसानघ ॥

५१. अभिवृष्टा महामेघैः निर्मलाश्चित्रसानवः ।
५२. अनुलिप्ता इवाभान्ति गिरयश्चन्द्ररश्मिभिः ॥

५३. दर्शयन्ति शरन्नद्यः पुलिनानि शनैः शनैः ।
५४. नवसङ्गमसंव्रीडा जघनानीव योषितः ॥

५५. शाखासु सप्तच्छदपादपानाम्
५६. प्रभासु तारार्कनिशाकराणाम् ।

५७. लीलासु चैवोत्तमवारणानाम्
५८. श्रियं विभज्याद्य शरत् प्रवृत्ता ॥

५९. अभ्यागतैश्चारुविशालपक्षैह्
६०. सरह्प्रियैः पद्मरजोऽवकीर्णैः ।
६१. महानदीनां पुलिनोपयातैह्
६२. क्रीडन्ति हम्साः सह चक्रवाकैः ॥

६३. नभः समीक्ष्याम्बुधरैर्विमुक्तम्
६४. विमुक्तबर्हाभरणा वनेषु ।
६५. प्रियास्वसक्ता विनिवृत्तशोभा
६६. गतोत्सवा ध्यानपरा मयूराः ॥

६७. व्यभ्रं नभः शस्त्रविधौतवर्णम्
६८. कृशप्रवाहानि नदीजलानि ।
६९. कल्हारशीताः पवनाः प्रवान्ति
७०. तमोविमुक्ताश्च दिशः प्रकाशाः ॥

७१. सूर्यातपक्रामणनष्टपङ्का
७२. भूमिः समुत्सादितसान्द्ररेणुः ।
७३. अन्योन्यवैरेण समायुतानाम्
७४. उद्योगकालोऽद्य नराधिपानाम् ॥

७५. त्यक्त्वा वराण्यात्मविभूषणानि
७६. बर्हाणि तीरोपगता नदीनाम् ।
७७. निर्भर्त्स्यमाना इव सारसौघैह्
७८. प्रयान्ति दीना विमदा मयूराः ॥

७९. वित्रास्य कारम्डवचक्रवाकान्
८०. महारवैर्भिन्नकला गजेन्द्राः ।
८१. सरस्सु बद्धाम्बुजभूषणेषु
८२. विक्षोभ्य विक्षोभ्य जलं पिबन्ति ॥

८३. व्यपेतपङ्कासु सवालुकासु
८४. प्रसन्नतोयासु सगोकुलासु ।
८५. ससारसारावनिनादितासु
८६. नदीषु हृष्टा निपतन्ति हम्साः ॥

८७. चञ्चच्चन्द्रकरस्पर्शहर्षोन्मीलिततारका ।
८८. अहो रागवती सन्ध्या जहाति स्वयमम्बरम् ॥

८९. रात्रिः शशाङ्कोदितसौम्यवक्त्रा
९०. तारागणोन्मीलितचारुनेत्रा ।
९१. ज्योत्स्नाम्शुकप्रावरणा विभाति
९२. नारीव शुक्लाम्शुकसंवृताङ्गी ॥

९३. विपक्वशालिप्रसवानि भुक्त्वा
९४. प्रहर्षिता सारसचारुपङ्क्तिः ।
९५. नभः समाक्रामति शीघ्रवेगा
९६. वातावधूता ग्रथितेव माला ॥

९७. सुप्तैकहम्सं कुमुदैरुपेतम्
९८. महाह्रदस्थं सलिलं विभाति ।
९९. घनैर्विमुक्तं निशि पूर्णचन्द्रम्
१००. तारागणाकीर्णमिवान्तरिक्षम् ॥

१०१. वनप्रचण्डा मधुपानशौण्डाह्
१०२. प्रियान्विता षट्चरणा प्रहृष्टाः ।
१०३. वनेषु मत्ताः पवनानुयात्राम्
१०४. कुर्वन्ति पद्मासनरेणुगौराः ॥

१०५. मीनोपसन्दर्शितमेखलानाम्
१०६. नदीवधूनां गतयोऽद्य मन्दाः ।
१०७. कान्तोपभुक्तालसगामिनीनाम्

१०८. प्रभातकालेष्विव कामिनीनाम् ॥

१०९. सचक्रवाकानि सशैवलानि
११०. काशैर्दुकूलैरिव संवृतानि ।
१११. सपत्रलेखानि सरोचनानि
११२. वधूमुखानीव नदीमुखानि ॥

११३. जलं प्रसन्नं कुमुदं प्रभासम्
११४. क्रौञ्चस्वनः शालिवनं विपक्वम् ।
११५. मृदुश्च वायुः विमलश्च चन्द्रह्
११६. शम्सन्ति वर्षव्यपनीतकालम् ॥

* १२१. अन्योन्यबद्धवैराणां जिगीषूणां नृपात्मज ।
१२२. उद्योगसमयः सौम्य पार्थिवानामुपस्थितः ॥

१२३. न च पश्यामि सुग्रीवमुद्योगं वा तथाविधम् ॥

१२४. चत्वारो वार्षिका मासा गता वर्षशतोपमाः ।
१२५. मम शोकाभिभूतस्य सौम्य सीतामपश्यतः ।
१२६. चक्रवाकीव भर्तारं पृष्ठतोऽनुगता वनम् ।
१२७. विषमं दण्डकारण्यमुद्यानमिव या गता ॥

१२८. प्रियाविहीने दुःखार्ते हृतराज्ये विवासिते ।
१२९. दयां न कुरुते राजा सुग्रीवो मयि लक्ष्मण ॥

१३०. अनाथो हृतराज्योऽयं रावणेन च धर्षितः ।
१३१. दीनो दूरगृःअः कामी मां चैव शरणं गतः ॥

१३२. इत्येतैः कारणैः सौम्य सुग्रीवस्य दुरात्मनः ।
१३३. अहं वानरराजस्य परिभूतः परन्तप ॥

१३४. स कालं परिसङ्ख्याय सीतायाः परिमार्गणे ।
१३५. कृतार्थः समयं कृत्वा दुर्मतिर्नावबुद्ध्यते ॥

१३६. स किष्किन्धां प्रविश्य त्वं ब्रूहि वानरपुङ्गवम् ।
१३७. मूर्खं ग्राम्यसुखे सक्तं सुग्रीवं वचनान्मम ॥

१३८. अर्थिनामुपपन्नानां पूर्वं चाप्युपकारिणाम् ।
१३९. आशां संश्रुत्य यो हन्ति स लोके पुरुषाधमः ॥

१४०. शुभं वा यदि वा पापं यो हि वाक्यमुदीरितम् ।
१४१. सत्येन परिगृःणाति स वीरः पुरुषोत्तमः ॥

१४२. कृतार्थाह्यकृतार्थानां मित्राणां न भवन्ति ये ।
१४३. तान् मृतानपि क्रव्यादाः कृतघ्नान् नोपभुञ्जते ॥

१४४. उच्यतां गच्छ सुग्रीवस्त्वया वत्स महाबल ।
१४५. मम रोषस्य यद्रूपं ब्रूयाश्चैनमिदं वचः ॥

१४६. न च संकुचितः पन्था येन वाली हतो गतः ।
१४७. समये तिष्ठ सुग्रीव मा वालिपथमन्वगाः ॥

१४८. एक एव रणे वाली शरेण निहतो मया ।
१४९. त्वां तु सत्यादतिक्रान्तं हनिष्यामि सबान्धवम् ॥

१५०. स पूर्वजं तीव्रविवृद्धकोपम्
१५१. लालप्यमानं प्रसमीक्ष्य दीनम् ।
१५२. चकार तीव्रां मतिमुग्रतेजा
१५३. हरीश्वरे मानववंशनाथः ॥

१५४. मतिक्षयात् ग्राम्यसुखेषु सक्तह्
१५५. तव प्रसादाप्रतिकारबुद्धिः ।
१५६. हतोऽग्रजं पश्यतु वीर तस्य
१५७. न राज्यमेवं विगुणस्य देयम् ॥

१५८. न धारये कोपमुदीर्णवेगम्
१५९. निहन्मि सुग्रीवमसत्यमद्य ।
१६०. हरिप्रवीरैः सह वालिपुत्रो
१६१. नरेन्द्रपत्न्या विचयं करोतु ॥

१६२. तमात्तबाणासनमुत्पतन्तम्
१६३. निवेदितार्थं रणचण्डकोपम् ।
१६४. उवाच रामः परवीरहन्ता
१६५. स्ववेक्षितं सानुनयं च वाक्यम् ॥

१६६. न हि वै त्वद्विधो लोके पापमेवं समाचरेत् ।
१६७. पापमार्येण यो हन्ति स वीरः पुरुषोत्तमः ॥

१६८. सामोपहितया वाचा रूक्षाणि परिवर्जयन् ।
१६९. वक्तुमर्हसि सुग्रीवं व्यतीतं कालपर्यये ॥

१७०. सोऽग्रजेनानुशिष्टार्थो यथावत् पुरुषर्षभः ।
१७१. प्रविवेश पुरीं वीरो लक्ष्मणः परवीरहा ॥

१७२. शक्रबाणासनप्रख्यं धनुः कालान्तकोपमम् ।
१७३. प्रगृह्य गिरिशृङ्गाभं मन्दरः सानुमानिव ॥

१७४. लक्ष्मणः प्रतिसंरब्धो जगाम भवनं कपेः ।
१७५. सालतालाश्वकर्णांश्च तरसा पातयन् बलात् ॥

१७६. पर्यस्यन् गिरिकूटानि द्रुमानन्यांश्च वेगितः ।
१७७. कामक्रोधसमुत्थेन भ्रातुः क्रोधाग्निना वृतः ।
१७८. प्रभञ्जन इवाप्रीतः प्रययौ लक्ष्मणस्ततः ॥

१७९. शिलाश्च शकलीकुर्वन् पद्भ्यां गज इवाशुगः ।
१८०. दूरमेकपदं त्यक्त्वा ययौ कार्यवशात् द्रुतम् ॥

१८१. रोषात् प्रस्फुरमाणोष्ठः सुग्रीवं प्रति लक्ष्मणः ।
१८२. ददर्श वानरान् भीमान् किष्किन्धायां बहिश्चरान्
॥

१८३. तं ते भयपरीताङ्गाः क्षुब्धं दृष्ट्वा प्लवङ्गमाः ।
१८४. कालमृत्युयुगान्ताभं शतशो विद्रुता दिशः ॥

१८५. ततः सुग्रीवभवनं प्रविश्य हरिपुङ्गवाः ।
१८६. क्रोधमागमनं चैव लक्ष्मणस्य न्यवेदयन् ॥

१८७. तारया सहितः कामी सक्तः कपिवृषो रहः ।
१८८. न तेषां कपिसिंहानां शुश्राव वचनं तदा ॥

१८९. बाणशल्यस्फुरज्जिह्वः सायकासनभोगवान् ।
१९०. स्वतेजोविषसङ्घातः पञ्चास्य इव पन्नगः ।
१९१. सुग्रीवस्य प्रमादं च पूर्वजं चार्तमात्मवान् ।
१९२. बुद्ध्वा कोपवशं वीरः पुनरेव जगाम सः ॥

१९३. तं दीप्तमिव कालाग्निं नागेन्द्रमिव कोपितम् ।
१९४. समासाद्याङ्गदस्त्रासात् विषादमगमत् भृशम् ॥

१९५. सोऽङ्गदं रोषताम्राक्षः सन्दिदेश महायशाः ।
१९६. सुग्रीवः कथ्यतां वत्स ममागमनमित्युत ॥

१९७. एष रामानुजः प्राप्तः त्वत्सकाशमरिन्दम ।
१९८. भ्रातुर्व्यसनसन्तप्तो द्वारि तिष्ठति लक्ष्मणः ॥

१९९. तस्य वाक्ये यदि रुचिः क्रियतां साधु वानर ।
२००. इत्युक्त्वा शीघ्रमागच्छ वत्स वाक्यमरिन्दम ॥

२०१. लक्ष्मणस्य वचः श्रुत्वा शोकाविष्टोऽङ्गदोऽब्रवीत् ।
२०२. पितुः समीपमागम्य सौमित्रिरयमागतः ॥

२०३. स निद्राक्लान्तसंवीतो वानरो न विबुद्धवान् ।
२०४. बभूव मदमत्तश्च मदनेन च मोहितः ॥

२०५. अथाङ्गदवचः श्रुत्वा तेनैव च समागतौ ।
२०६. प्लक्षश्चैव प्रभावश्च मन्त्रिणौ अर्थधर्मयोः ।
२०७. वक्तुमुच्चावचं प्राप्तं लक्ष्मणं तौ प्रशम्सतुः ॥

२०८. सत्यसन्धौ महाभागौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
२०९. मनुष्यभावं संप्राप्तौ राज्यार्हौ राज्यदायिनौ ॥

२१०. तयोरेको धनुष्पाणिः लक्ष्मणो वाक्यसारथिः ।
२११. व्यवसायरथः प्राप्तः तस्य रामस्य शासनात् ॥

२१२. अयं च तनयो राजन् ताराया दयितोऽङ्गदः ।
२१३. लक्ष्मणेन सकाशं ते प्रेषितस्त्वरयानघ ॥

२१४. सोऽयं रोषपरीताक्षो द्वारि तिष्ठति वीर्यवान् ।
२१५. गच्छ शीघ्रं महाराज रोषो ह्यद्योपशाम्यताम् ॥

२१६. यदाह रामो धर्मात्मा तत्कुरुष्व समाहितः ।
२१७. राजन् तिष्ठ स्वसमये भव सत्यप्रतिश्रवः ॥

२१८. लक्ष्मणं कुपितं श्रुत्वा सुग्रीवः सचिवैः सह ।
२१९. मन्त्रज्ञो मन्त्रकुशलैः मुमोचासनमात्मवान् ॥

२२०. स च तानब्रवीत् वाक्यं निश्चित्य गुरुलाघवम् ।
२२१. न मे दुर्व्याहृतं किञ्चित् नापि मे दुरनुष्ठितम् ॥
२२२. लक्ष्मणो राघवभ्राता क्रुद्धः किमिति चिन्तये ॥

२२३. असुहृद्भिः ममामित्रैः नित्यमन्तरदर्शिभिः ।
२२४. मम दोषानसम्भूतान् श्रावितो राघवानुजः ॥

२२५. मित्रं त्वस्थानकुपितं जनयत्येव सम्भ्रमम् ।
२२६. सर्वथा सुकरं मित्रं दुष्करं प्रतिपालनम् ॥

२२७. अनित्यत्वात्तु चित्तानां प्रीतिरल्पेऽपि भिद्यते ॥

२२८. अतो निमित्तं त्रस्तोऽहं रामेण तु महात्मना ।
२२९. यन्ममोपकृतं शक्यं प्रतिकर्तुं न तन्मया ॥

२३०. सुग्रीवेणैवमुक्ते तु हनूमान् हरिपुङ्गवः ।
२३१. उवाच स्वेन तर्केण मध्ये वानरमन्त्रिणाम् ॥

२३२. सर्वथा नैतदाश्चर्यं यत् त्वं हरिगणेश्वर ।
२३३. न विस्मरसि सुस्निग्धमुपकारं कृतं शुभम् ॥

२३४. राघवेण तु वीरेण भयमुत्सृज्य दूरतः ।
२३५. त्वत्प्रियार्थं हतो वाली शक्रतुल्यपराक्रमः ॥

२३६. सर्वथा प्रणयात् क्रुद्धो राघवो नात्र संशयः ।
२३७. भ्रातरं संप्रहितवान् लक्ष्मणं लक्ष्मिवर्धनम् ॥

२३८. त्वं प्रमत्तो न जानीषे कालं कालविदां वर ।
२३९. फुल्लसप्तच्छदश्यामा प्रवृत्ता तु शरत् शुभा ॥

२४०. प्राप्तमुद्योगकालं तु नावैषि हरिपुङ्गव ।
२४१. कृतापराधस्य हि ते नान्यत् पश्याम्यहं क्षमम् ।
२४२. अन्तरेणाञ्जलिं बद्ध्वा लक्ष्मणस्य प्रसादनात् ॥

२४३. नियुक्तैः मन्त्रिभिः वाच्यो ह्यवश्यं पार्थिवो हितम् ।
२४४. इत एव भयं त्यक्त्वा ब्रवीम्यवभृतं वचः ॥

२४५. अभिक्रुद्धः समर्थो हि चापमुद्यम्य राघवः ।
२४६. सदेवासुरगन्धर्वं वशे स्थापयितुं जगत् ॥

२४७. तस्य मूर्ध्ना प्रणम्य त्वं सपुत्रः ससुहृज्जनः ।
२४८. राजन् तिष्ठ स्वसमये भर्तुर्भार्येव तद्वशे ॥

२४९. अथ प्रतिसमादिष्टो लक्ष्मणः परवीरहा ।
२५०. हरिभिः संवृतद्वारं बलिभिः शस्त्रपाणिभिः ।
२५१. दिव्यमालावृतं शुभ्रं तप्तकाञ्चनतोरणम् ।
२५२. सुग्रीवस्य गृःअं रम्यं प्रविवेश महाबलः ॥

२५३. अवार्यमाणः सौमित्रिः महाभ्रमिव भास्करः ।
२५४. स सप्तकक्ष्या धर्मात्मा नानाजनसमाकुलाः ।
२५५. प्रविश्य सुमहद्गुप्तं ददर्शान्तःपुरं महत् ॥

२५६. बह्वीश्च विविधाकारा रूपयौवनगर्विताः ।
२५७. स्त्रियः सुग्रीवभवने ददर्श स महाबलः ॥

२५८. कूजितं नूपुराणां च काञ्चीनां निस्वनं तथा ।
२५९. स निशम्य ततः श्रीमान् सौमित्रिर्लज्जितोऽभवत् ॥

२६०. रोषवेगप्रकुपितः श्रुत्वा चाभरणस्वनम् ।
२६१. चकार ज्यास्वनं वीरो दिशः शब्देन पूरयन् ॥

२६२. चारित्रेण महाबाहुः अपकृष्टः स लक्ष्मणः ।
२६३. तस्थौ एकान्तमाश्रित्य रामकोपसमन्वितः ॥

२६४. तेन चापस्वनेनाथ सुग्रीवः प्लवगाधिपः ।
२६५. विज्ञायागमनं त्रस्तः स चचाल वरासनात् ॥

२६६. अङ्गदेन समाख्यातो ज्यास्वनेन च वानरः ।
२६७. बुबुधे लक्ष्मणं प्राप्तं मुखं चास्य व्यशुष्यत ॥

२६८. ततस्तारां हरिश्रेष्ठः सुग्रीवः प्रियदर्शनाम् ।
२६९. उवाच हितमव्यग्रः त्राससम्भ्रान्तमानसः ॥

२७०. किं नु रुट्कारणं सुभ्रु प्रकृत्या मृदुमानसः ।
२७१. स रोष इव संप्राप्तो येनायं राघवानुजः ॥

२७२. न खल्वकारणे कोपमाहरेन्नरपुङ्गवः ॥

२७३. यद्यस्य कृतमस्माभिः बुध्यसे किञ्चिदप्रियम् ।
२७४. तद्बुद्ध्या संप्रधार्याशु क्षिप्रमेवाभिधीयताम् ॥

२७५. अथवा स्वयमेवैनं द्रष्टुमर्हसि भामिनि ।
२७६. वचनैः सान्त्वयुक्तैश्च प्रसादयितुमर्हसि ॥

२७७. त्वद्दर्शने विशुद्धात्मा न स कोपं करिष्यति ।
२७८. न हि स्त्रीषु महात्मानः क्वचित् कुर्वन्ति दारुणम् ॥

२७९. त्वया सान्त्वैरुपक्रान्तं प्रसन्नेन्द्रियमानसम् ।
२८०. ततः कमलपत्राक्षं द्रक्ष्याम्यहमरिन्दमम् ॥

२८१. सा प्रस्खलन्ती मदविह्वलाक्षी
२८२. प्रलम्बकाञ्चीगुणहेमसूत्रा ।
२८३. सलक्षणा लक्ष्मणसन्निधानम्
२८४. जगाम तारा नमिताङ्गयष्टिः ॥

२८५. स तां समीक्ष्यैव हरीशपत्नीम्
२८६. तस्थौ उदासीनतया महात्मा ।

murthygss@gmail.com

लघुवाल्मीकीयम्

२८७. अवाङ्मुखोऽभूत् मनुजेन्द्रपुत्रह्
२८८. स्त्रीसन्निकर्षात् विनिवृत्तकोपः ॥

२८९. सा पानयोगाच्च निवृत्तलज्जा
२९०. दृष्टिप्रसादाच्च नरेन्द्रसूनोः ।
२९१. उवाच तारा प्रणयप्रगल्भम्
२९२. वाक्यं महार्थं परिसान्त्वरूपम् ॥

२९३. किं कोपमूलं मनुजेन्द्रपुत्र
२९४. कस्ते न तिष्ठति वाङ्निदेशे ।
२९५. कः शुष्कवृक्षं वनमापतन्तम्
२९६. दावाग्निमासीदति निर्विशङ्कः ॥

२९७. स तस्या वचनं श्रुत्वा सान्त्वपूर्वमशङ्कितः ।
२९८. भूयः प्रणयदृष्टार्थं लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ॥

२९९. किमयं कामवृत्तस्ते लुप्तधर्मार्थसङ्ग्रहः ।
३००. भर्ता भर्तृहिते युक्ते न चैनमवबुद्ध्यसे ॥

३०१. स मासान्श्चतुरो कृत्वा प्रमाणं प्लवगेश्वरः ।
३०२. व्यतीतान्स्तान् मदव्यग्रो विहरन् नावबुद्ध्यते ॥

३०३. न हि धर्मार्थसिद्ध्यर्थं पानमेवं प्रशस्यते ।
३०४. पानादर्थश्च कामश्च धर्मश्च परिहीयते ॥

३०५. धर्मलोपो महान्स्तावत् कृते ह्यप्रतिकुर्वतः ।
३०६. अर्थलोपश्च मित्रस्य नाशे गुणवतो महान् ॥

३०७. तदेवं प्रस्तुते कार्ये कार्यमस्माभिरुत्तरम् ।
३०८. तत्कार्यं कार्यतत्त्वज्ञे त्वमुदाहर्तुमर्हसि ॥

३०९. सा तस्य धर्मार्थसमाधियुक्तम्
३१०. निशम्य वाक्यं मधुरस्वभावम् ।
३११. तारा गतार्थे मनुजेन्द्रकार्ये
३१२. विश्वासयुक्तं तमुवाच भूयः ॥

३१३. कोपं कथं नाम गुणप्रकृष्टह्
३१४. कुमार कुर्यादपकृष्टसत्त्वे ।
३१५. कस्त्वद्विधः कोपवशं हि गच्छेत्
३१६. सत्त्वावरुद्धः तपसः प्रसूतिः ॥

३१७. जानामि रोषं हरिवीरबन्धोह्
३१८. जानामि कार्यस्य च कालसङ्गम् ।
३१९. जानामि कार्यं त्वयि यत्कृतं नह्
३२०. तच्चापि जानामि यदत्रकार्यम् ॥

३२१. महर्षयो धर्मतपोऽभिरामाह्
३२२. कामानुकामाः प्रतिबद्धमोहाः ।
३२३. अयं प्रकृत्या चपलः कपिस्तु
३२४. कथं न सज्जेत सुखेषु राजा ॥

३२५. न देशकालौ हि यथार्थधर्मौ
३२६. अवेक्षते कामरतिर्मनुष्यः ।
३२७. क्षमस्व तावत् परवीरहन्तह्
३२८. त्वद्भ्रातरं वानरवंशनाथम् ॥

३२९. उद्योगस्तु चिराज्ञप्तः सुग्रीवेण नरोत्तम ।
३३०. कामस्यापि विधेयेन तवार्थप्रतिसाधने ॥

३३१. आगता हि महावीर्याः हरयो कामरूपिणः ।
३३२. कोटीः शतसहस्राणि नानानगनिवासिनः ॥

३३३. तदागच्छ महाबाहो चारित्रं रक्षितं त्वया ।
३३४. अच्छलं मित्रभावेन सतां दारावलोकनम् ॥

३३५. तारया चाभ्यनुज्ञातः त्वरया चापि चोदितः ।
३३६. प्रविवेश महाबाहुः अभ्यन्तरमरिन्दमः ॥

३३७. ततः सुग्रीवमासीनं काञ्चने परमासने ।
३३८. दिव्याभरणमाल्याभिः प्रमदाभिः समावृतम् ॥

३३९. संरब्धतररक्ताक्षो ददर्शादित्यसन्निभम् ॥

३४०. क्रुद्धं निःश्वसमानं तं प्रदीप्तमिव तेजसा ।
३४१. भ्रातुर्व्यसनसन्तप्तं दृष्ट्वा दशरथात्मजम् ।
३४२. उत्पपात हरिश्रेष्ठो हित्वा सौवर्णमासनम् ॥

३४३. उत्पतन्तमनुत्पेतू रुमाप्रभृतयः स्त्रियः ॥

३४४. संरक्तनयनः श्रीमान् सञ्चचार कृताञ्जलिः ।
३४५. बभूवावस्थितो ह्यत्र कल्पवृक्षो महानिव ॥

३४६. रुमाद्वितीयं सुग्रीवं नारीमध्यगतं स्थितम् ।
३४७. अब्रवील्लक्ष्मणः क्रुद्धः सतारं शशिनं यथा ॥

३४८. सत्त्वाभिजनसंपन्नः सानुक्रोशो जितेन्द्रियः ।
३४९. कृतज्ञः सत्यवादी च राजा लोके महीयते ॥

३५०. यस्तु राजा स्थितोऽधर्मे मित्राणामुपकारिणाम् ।
३५१. मिथ्याप्रतिज्ञां कुरुते को नृशम्सतरस्ततः ॥

३५२. गोघ्ने चैव सुरापे च चौरे भग्नव्रते तथा ।
३५३. निष्कृतिः विहिता सद्भिः कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः
॥

३५४. ननु नाम कृतार्थेन त्वया रामस्य वानर ।
३५५. सीताया मार्गणे यत्नः कर्तव्यः कृतमिच्छता ॥

३५६. स त्वं ग्राम्येषु भोगेषु सक्तो मिथ्याप्रतिश्रवः ।
३५७. न त्वां रामो विजानीते सर्पं मण्डूकराविणम् ॥

३५८. न स सङ्कुचितः पन्था येन वाली हतो गतः ।
३५९. समये तिष्ठ सुग्रीव मा वालिपथमन्वगाः ॥

३६०. तथा ब्रुवाणं सौमित्रिं प्रदीप्तमिव तेजसा ।
३६१. अब्रवील्लक्ष्मणं तारा ताराधिपनिभानना ॥

३६२. नैवं लक्ष्मण वक्तव्यो नायं परुषमर्हति ।
३६३. हरीणामीश्वरः श्रोतुं तव वक्त्रात् विशेषतः ॥

३६४. नैवाकृतज्ञः सुग्रीवो न शठो नापि दारुणः ।
३६५. नैवानृतकथो वीर न जिःमश्च कपीश्वरः ॥

३६६. उपकारं कृतं वीरो नाप्ययं विस्मृतः कपिः ।
३६७. रामेण वीर सुग्रीवो यदन्यैः दुष्करं रणे ॥

३६८. रामप्रसादात् कीर्तिं च कपिराज्यं च शाश्वतम् ।
३६९. प्राप्तवानिह सुग्रीवो रुमां मां च परन्तप ॥

३७०. सुदुःखं शयितः पूर्वं प्राप्येदं सुखमुत्तमम् ।
३७१. प्राप्तकालं न जानीते विश्वामित्रो यथा मुनिः ॥

३७२. सत्त्वयुक्ता हि पुरुषाः त्वद्विधा पुरुषर्षभ ।
३७३. अविमृश्य न रोषस्य सहसा यान्ति वश्यताम् ॥

३७४. प्रसादये त्वां धर्मज्ञ सुग्रीवार्थं समाहिता ।
३७५. महान् रोषः समुत्पन्नः संरम्भः त्यज्यतामयम् ॥

३७६. रुमां मां चाङ्गदं राज्यं धनधान्यावसूनि च ।
३७७. रामप्रियार्थं सुग्रीवः त्यजेदिति मतिर्मम ॥

३७८. समानेष्यति सुग्रीवः सीतया सह राघवम् ।
३७९. शशाङ्कमिव रोहिण्या हत्वा तं राक्षसाधमम् ॥

३८०. शतकोटिसहस्राणि लङ्कायां किल रक्षसाम् ।
३८१. न शक्यो रावणो हन्तुमहत्वा तान्श्च राक्षसान् ॥

३८२. त्वत्सहायनिमित्तं हि प्रेषिता हरिपुङ्गवाः ।
३८३. आनेतुं वानरान् युद्धे सुबहून् हरिपुङ्गवान् ॥

३८४. ताम्श्च प्रतीक्षमाणोऽयं विक्रान्तान् सुमहाबलान् ।
३८५. राघवस्यार्थसिद्ध्यर्थं न निर्याति हरीश्वरः ॥

३८६. अद्य तैः वानरैः सर्वैः आगन्तव्यं महाबलैः ।
३८७. ऋक्षकोटिसहस्राणि गोलाङ्गूलशतानि च ॥

३८८. अद्य त्वामुपयास्यन्ति जहि कोपमरिन्दम ॥

३८९. इत्युक्तस्तारया वाक्यं प्रश्रितं धर्मसंहितम् ।
३९०. मृदुस्वभावः सौमित्रिः प्रतिजग्राह तद्वचः ॥

३९१. तस्मिन् प्रतिगृहीते तु वाक्ये हरिगणेश्वरः ।
३९२. लक्ष्मणात् सुमहत् त्रासं वस्त्रं क्लिन्नमिवात्यजत् ॥

३९३. ततः कण्ठगतं माल्यं चित्रं बहुगुणं महत् ।
३९४. चिच्छेद विमदश्चासीत् सुग्रीवो वानरेश्वरः ॥

३९५. सलक्ष्मणं भीमबलं सर्ववानरसत्तमः ।
३९६. अब्रवीत् प्रश्रितं वाक्यं सुग्रीवः संप्रहर्षयन् ॥

३९७. प्रणष्टा श्रीश्च सौमित्रे कपिराज्यं च शाश्वतम् ।
३९८. रामप्रसादात् सौमित्रे पुनश्चाप्तमिदं मया ॥

३९९. कः शक्तः तस्य देवस्य ख्यातस्य स्वेन कर्मणा ।
४००. तादृशं प्रतिकुर्वीत अम्शेनापि नृपात्मज ॥

४०१. सीतां प्राप्स्यति धर्मात्मा वधिष्यति च रावणम् ।
४०२. सहायमात्रेण च मया राघवः स्वेन तेजसा ॥

४०३. सहायकृत्यं किं तस्य येन सप्त महाद्रुमाः ।
४०४. गिरिश्च वसुधा चैव बाणेनैकेन दारिताः ॥

४०५. धनुर्विस्फारमाणस्य यस्य शब्देन लक्ष्मण ।
४०६. सशैला कम्पिता भूमिः सहायैः किन्नु तस्य वै ॥

४०७. अनुयात्रां नरेन्द्रस्य करिष्येऽहं नरर्षभ ।
४०८. गच्छतो रावणं हन्तुं वैरिणं सपुरःसरम् ॥

४०९. यदि किञ्चिदतिक्रान्तं विश्वासात् प्रणयेन वा ।
४१०. प्रेष्यस्य क्षमितव्यं मे न कश्चिन्नापराध्यति ॥

४११. इति तस्य ब्रुवाणस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ।
४१२. अभवल्लक्ष्मणः प्रीतः प्रेंणा चेदमुवाच ह ॥

४१३. सर्वथा हि मम भ्राता सनाथो वानरेश्वर ।
४१४. त्वया नाथेन सुग्रीव प्रश्रितेन विशेषतः ॥

४१५. यस्ते प्रभावः सुग्रीव यच्च ते शौचमीदृशम् ।
४१६. अर्हस्त्वं कपिराज्यस्य श्रियं भोक्तुमनुत्तमम् ॥

४१७. सहायेन च सुग्रीव त्वया रामः प्रतापवान् ।
४१८. वधिष्यति रणे शत्रूनचिरान्नात्र संशयः ॥

४१९. धर्मज्ञस्य कृतज्ञस्य सङ्ग्रामेष्वनिवर्तिनः ।
४२०. उपपन्नं च युक्तं च सुग्रीव तव भाषितम् ॥

४२१. दोषज्ञः सति सामर्थ्ये कोऽन्यो भाषितुमर्हति ।
४२२. वर्जयित्वा मम ज्येष्ठं त्वां च वानरसत्तम ॥

४२३. सदृशश्चासि रामेण विक्रमेण बलेन च ।
४२४. सहायो देवतैर्दत्तः चिराय हरिपुङ्गव ॥

४२५. किं तु शीघ्रमितो वीर निष्क्रम त्वं मया सह ।
४२६. सान्त्वयस्व वयस्यं च भार्याहरणदुःखितम् ॥

४२७. यच्च शोकाभिभूतस्य श्रुत्वा रामस्य भाषितम् ।
४२८. मया त्वं परुषाण्युक्तः तत् क्षमस्व सखे मम ॥

४२९. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणस्य सुभाषितम् ।
४३०. सुग्रीवः परमप्रीतो वाक्यमेतदुवाच ह ॥

४३१. एवं भवतु गच्छाम स्थेयं त्वच्छासने मया ।
४३२. एहीत्युच्चैः हरिवरान् सुग्रीवः समुदाहरत् ॥

४३३. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हरयः शीघ्रमाययुः ।
४३४. समुपस्थापयामासुः शिबिकां शुभदर्शनाम् ॥

४३५. तामुपस्थापितां दृष्ट्वा शिबिकां वानराधिपः ।
४३६. बहुभिः हरिभिः युक्तामारुरोह सलक्ष्मणः ॥

४३७. शङ्खभेरीनिनादैश्च वन्दिभिश्चाभिनन्दितः ।
४३८. परिकीर्णो ययौ तत्र यत्र रामो व्यवस्थितः ॥

४३९. आसाद्य च ततो रामं कृताञ्जलिपुटोऽभवत् ।
४४०. कृताञ्जलौ स्थिते तस्मिन् वानराश्चाभवन्स्तथा ॥

४४१. तटाकमिव तं दृष्ट्वा रामः कुट्मलपङ्कजम् ।
४४२. वानराणां महत्सैन्यं सुग्रीवे प्रीतिमानभूत् ॥

४४३. पादयोः पतितं मूर्ध्ना तमुत्थाप्य हरीश्वरम् ।
४४४. प्रेंणा च बहुमानाच्च राघवः परिषस्वजे ॥

४४५. परिष्वज्य च धर्मात्मा निषीदेति ततोऽब्रवीत् ।
४४६. निषण्णं तं ततो दृष्ट्वा क्षितौ रामोऽब्रवीत् वचः ॥

४४७. धर्ममर्थं च कामं च काले यस्तु निषेवते ।
४४८. विभज्य सततं वीर स राजा हरिसत्तम ॥

४४९. हित्वा धर्मं तथार्थं च कामं यस्तु निषेवते ।
४५०. स वृक्षाग्रे यथा सुप्तः पतितः प्रतिबुद्ध्यते ॥

४५१. अमित्राणां वधे युक्तो मित्राणां सङ्ग्रहे रतः ।
४५२. त्रिवर्गफलभोक्ता च राजा धर्मेण युज्यते ॥

४५३. उद्योगसमयस्त्वेष प्राप्तः शत्रुविनाशन ।
४५४. सञ्चिन्त्यतां हि पिङ्गेश हरिभिः सह मन्त्रिभिः ॥

४५५. एवमुक्तस्तु सुग्रीवो रामं वचनमब्रवीत् ।
४५६. प्रणष्टा श्रीश्च कीर्तिश्च कपिराज्यं च शाश्वतम् ।
४५७. त्वत्प्रसादात् महाबाहो पुनः प्राप्तमिदं मया ॥

४५८. कृतं न प्रतिकुर्याद् यः पुरुषाणां स दूषकः ॥

४५९. एते वानरमुख्याश्च शतशः शत्रुसूदन ।
४६०. प्राप्ताश्चादाय बलिनः पृथिव्यां सर्ववानरान् ॥

४६१. ऋक्षाश्च वानराः शूराः गोलाङ्गूलाश्च राघव ।
४६२. कान्तारवनदुर्गाणामभिज्ञा घोरदर्शनाः ।
४६३. देवगन्धर्वपुत्राश्च वानराः कामरूपिणः ।
४६४. स्वैः स्वैः परिवृता सैन्यैः वर्तन्ते पथि राघव ॥

४६५. मेघपर्वतसङ्काशा मेरुविन्ध्यकृतालयाः ।
४६६. ते त्वामभिगमिष्यन्ति राक्षसं योद्धुमाहवे ॥

४६७. निहत्य रावणं युद्धे ह्यानयिष्यन्ति मैथिलीम् ॥

४६८. इति ब्रुवाणं सुग्रीवं रामो धर्मभृतां वरः ।
४६९. बाहुभ्यां संपरिष्वज्य प्रत्युवाच कृताञ्जलिम् ॥

४७०. यदिन्द्रो वर्षते वर्षं न तच्चित्रं भविष्यति ।
४७१. आदित्योऽसौ सहस्राम्शुः कुर्यात् वितिमरं नभः ॥

४७२. चन्द्रमा रजनीं कुर्यात् प्रभया सौम्य निर्मलाम् ।
४७३. त्वद्विधो वापि मित्राणां प्रीतिं कुर्यात् परन्तप ॥

४७४. त्वत्सनाथः सखे सङ्ख्ये जेतास्मि सकलानरीन् ।
४७५. न चिरात् तं वधिष्यामि रावणं निशितैः शरैः ॥

४७६. एतस्मिन्नन्तरे चैव रजः समभिवर्धत ।
४७७. उष्णतीक्ष्णां सहस्राम्शोः छादयन् गगने प्रभाम् ॥

४७८. दिशः पर्याकुलाश्चासन् तमसा तेन दूषिताः ।
४७९. चचाल च मही सर्वा सशैलवनकानना ॥

४८०. ततो नगेन्द्रसङ्काशैः तीक्ष्णदंष्ट्रैः महाबलैः ।
४८१. कोटीशतपरीवारैः वानरैः हरियूथपैः ।
४८२. नादेयैः पार्वतेयैश्च सामुद्रैश्च महाबलैः ।
४८३. हरिभिः मेघनिर्ह्रादैः अन्यैश्च वनवासिभिः ।
४८४. तरुणादित्यवर्णैश्च श्वेतैः हेमकृतालयैः ।
४८५. कृत्स्ना सम्छादिता भूमिः असङ्ख्येयैः प्लवङ्गमैः ॥

४८६. ततः काञ्चनशैलाभः ताराया वीर्यवान् पिता ।
४८७. अनेकैः बहुसाहस्रैः कोटिभिः प्रत्यदृश्यत ॥

४८८. तथापरेण कोटीनां सहस्रेण समन्वितः ।
४८९. पिता रुमायाः संप्राप्तः सुग्रीवश्वशुरो विभुः ॥

४९०. अनेकैः बहुसाहस्रैः वानराणां समन्वितः ।
४९१. पिता हनुमतः श्रीमान् केसरी प्रत्यदृश्यत ॥

४९२. नीलाञ्जनचयाकारो नीलो नामैष यूथपः ।
४९३. अदृश्यत महाकायः कोटिभिर्दशभिर्वृतः ॥

४९४. ऋक्षराजो महातेजा जाम्बवान् नाम नामतः ।
४९५. कोटिभिर्दशभिर्व्याप्तः सुग्रीवस्य वशे स्थितः ॥

४९६. नलश्चापि महावीर्यः संवृतो द्रुमवासिभिः ।
४९७. कोटीशतेन संप्राप्तः सहस्रेण शतेन च ॥

४९८. एते चान्ये च बहवो वानराः कामरूपिणः ।
४९९. आवृत्य पृथिवीं सर्वां पर्वताम्श्च वनानि च ।
५००. यूथपाः समनुप्राप्ताः येषां सङ्ख्या न विद्यते ॥

५०१. आप्लवन्तः प्लवन्तश्च गर्जन्तश्च प्लवङ्गमाः ।
५०२. अभ्यवर्तन्त सुग्रीवं सूर्यमभ्रगणा इव ॥

५०३. कुर्वाणा बहुशब्दान्श्च प्रकृष्टा बाहुशालिनः ।
५०४. शिरोभिर्वानरेन्द्राय सुग्रीवाय न्यवेदयन् ॥

५०५. सुग्रीवस्त्वरितो रामे सर्वान्स्तान् वानरर्षभान् ।
५०६. निवेदयित्वा धर्मज्ञः स्थितः प्राञ्जलिरब्रवीत् ॥

५०७. पराक्रमेषु विख्याता व्यवसायेषु चोत्तमाः ।
५०८. ख्यातकर्मापदानाश्च बलवन्तो जितक्लमाः ॥

५०९. पृथिव्यम्बुचरा राम नानानगनिवासिनः ।
५१०. कोट्यौघाश्च इमे प्राप्ता वानरास्तव किङ्कराः ॥

५११. निदेशवर्तिनः सर्वे सर्वे गुरुहिते स्थिताः ।
५१२. अभिप्रेतुमनुष्ठातुं तव शक्ष्यन्त्यरिन्दम ॥

५१३. यन्मन्यसे नरव्याघ्र प्राप्तकालं तदुच्यताम् ।
५१४. त्वत्सैन्यं त्वद्वशे युक्तमाज्ञापयितुमर्हसि ॥

५१५. काममेषामिदं कार्यं विदितं मम तत्त्वतः ।
५१६. तथापि तु यथायुक्तमाज्ञापयितुमर्हसि ॥

५१७. तथा ब्रुवाणं सुग्रीवं रामो दशरथात्मजः ।
५१८. बाहुभ्यां संपरिष्वज्य इदं वचनमब्रवीत् ॥

५१९. ज्ञायतां सौम्य वैदेही यदि जीवति वा न वा ।
५२०. स च देशो महाप्राज्ञ यस्मिन् वसति रावणः ॥

५२१. अधिगम्य तु वैदेहीं निलयं रावणस्य च ।
५२२. प्राप्तकालं विधास्यामि तस्मिन् काले सह त्वया ॥

५२३. नाहमस्मिन् प्रभुः कार्ये वानरेन्द्र न लक्ष्मणः ।
५२४. त्वमस्य हेतुः कार्यस्य प्रभुश्च प्लवगेश्वर ॥

५२५. त्वमेवाज्ञापय विभो मम कार्यविनिश्चयम् ।
५२६. त्वं हि जानासि मे कार्यं मम वीर न संशयः ॥

५२७. एवमुक्तस्तु सुग्रीवो विनतं नाम यूथपम् ।
५२८. अब्रवीत् रामसान्निध्ये लक्ष्मणस्य च धीमतः ॥

५२९. वृतः शतसहस्रेण वानराणां तरस्विनाम् ।
५३०. अधिगच्छ दिशं पूर्वां सशैलवनकाननाम् ॥

५३१. तत्र सीतां च वैदेहीं निलयं रावणस्य च ।
५३२. मार्गध्वं गिरिदुर्गेषु वनेषु च नदीषु च ॥

५३३. नदीं भागीरथीं रम्यां सरयूं कौशिकीं तथा ।
५३४. कालिन्दीं यमुनां रम्यां यामुनं च महागिरिम् ॥

५३५. सरस्वतीं च सिन्धुं च शोणं मणिनिभोदकम् ।
५३६. ब्रःममूलान् विदेहाम्श्च मालवान् काशिकोसलान् ॥

५३७. मागधाम्श्च महाग्रामान् पुण्ड्रास्त्वङ्गास्तथैव च ।
५३८. सर्वं च तद् विचेतव्यं मार्गयद्भिः ततस्ततः ॥

५३९. ये च नोक्ता मयोद्देशा विचेया तेषु जानकी ।
५४०. एतावद्वानरैः शक्यं गन्तुं वानरपुङ्गवाः ।
५४१. अभास्करममर्यादं न जानीमः ततः परम् ॥

५४२. अभिगम्य तु वैदेहीं निलयं रावणस्य च ।
५४३. मासे पूर्णे निवर्तध्वमुदयं प्राप्य पर्वतम् ॥

५४४. ऊर्ध्वं मासान्न वस्तव्यं वसन् वध्यो भवेन्मम ।
५४५. सिद्धार्थाः सन्निवर्तध्वमधिगम्य च मैथिलीम् ॥

५४६. ततः प्रस्थाप्य सुग्रीवः तन्महद्वानरं बलम् ।
५४७. दक्षिणां प्रेषयामास वानरानभिलक्षितान् ॥

५४८. नीलमग्निसुतं चैव हनूमन्तं च वानरम् ।
५४९. पितामहसुतं चैव जाम्बवन्तं महौजसम् ।
५५०. मैन्दं च द्विविदं चैव सुषेणं गन्धमादनम् ।
५५१. अङ्गदप्रमुखान् वीरान् वीरः कपिगणेश्वरः ।
५५२. वेगविक्रमसंपन्नान् सन्दिदेश विशेषवित् ॥

५५३. ये केचन समुद्देशाः तस्यां दिशि सुदुर्गमाः ।
५५४. कपीशः कपिमुख्यानां स तेषां समुदाहरत् ॥

५५५. सहस्रशिरसं विन्ध्यं नानाद्रुमलतायुतम् ।
५५६. नर्मदां च नदीं रम्यां महोरगनिषेविताम् ।
५५७. ततो गोदावरीं रम्यां कृष्णवेणीं महानदीम् ।
५५८. वरदां च महाभागां महोरगनिषेविताम् ।
५५९. मेखलां उत्कलांश्चैव दशार्णनगराण्यपि ।
५६०. आब्रवन्तीमवन्तीं च सर्वमेवानुपश्यत ॥

५६१. विदर्भान् ऋषिकांश्चैव रम्यान् माहिषकानपि ।
५६२. तथा वङ्गान् कलिङ्गांश्च कौशिकांश्च समन्ततः
।
५६३. अन्वीक्ष्य दण्डकारण्यं सपर्वतनदीगुहाम् ।
५६४. नदीं गोदावरीं चैव सर्वमेवानुपश्यत ।
५६५. तथैवान्ध्रांश्च पुण्ड्रांश्च चोलान् पान्ड्यांश्च
केरलान् ॥

५६६. अयोमुखश्च गन्तव्यः पर्वतो धातुमण्डितः ।
५६७. सुचन्दनवनोद्देशो मार्गितव्यो महागिरिः ॥

५६८. ततस्तामापगां दिव्यां प्रसन्नसलिलाशयाम् ।
५६९. तत्र द्रक्ष्यथ कावेरीं विहृतामप्सरोगणैः ॥

५७०. तस्यासीनं नगस्याग्रे मलयस्य महौजसम् ।
५७१. द्रक्ष्यथादित्यसङ्काशमगस्त्यं ऋषिसत्तमम् ॥

५७२. ततस्तेनाभ्यनुज्ञाताः प्रसन्नेन महात्मना ।
५७३. ताम्रपर्णीं ग्राहजुष्टां तरिष्यथ महानदीम् ॥

५७४. सा चन्दनवनैः चित्रैः प्रच्छन्नद्वीपवारिणी ।
५७५. कान्तेव युवती कान्तं समुद्रमवगाहते ॥

५७६. ततो हेममयं दिव्यं मुक्तामणिविभूषितम् ।
५७७. युक्तं कवाटं पाण्ड्यानां गता द्रक्ष्यथ वानराः ॥

५७८. अगस्त्येनान्तरे तत्र सागरे विनिवेशितः ।
५७९. चित्रसानुनगः श्रीमान् महेन्द्रः पर्वतोत्तमः ॥

५८०. जातरूपमयो श्रीमानवगाढो महार्णवम् ।
५८१. द्वीपस्तस्यापरे पारे शतयोजनविस्तृतः ॥

५८२. अगम्यो मानुषैर्दीप्तः तं मार्गध्वं समन्ततः ॥

५८३. तत्र सर्वात्मना सीता मार्गितव्या विशेषतः ॥

५८४. स हि देशस्तु वध्यस्य रावणस्य दुरात्मनः ।
५८५. राक्षसाधिपतेर्वासः सहस्राक्षसमद्युतेः ॥

५८६. एतावदेव युष्माभिः वीरा वानरपुङ्गवाः ।
५८७. शक्यं विचेतुं गन्तुं वा नातो गतिमतां गतिः ॥

५८८. सर्वमेतत् समालोक्य यच्चान्यदपि दृश्यते ।
५८९. गतिं विदित्वा वैदेह्याः सन्निवर्तितुमर्हथ ॥

murthygss@gmail.com

५९०. यश्च मासान्निवर्तोऽग्रे दृष्ट्वा सीतेति वक्ष्यति ।
५९१. मत्तुल्यविभवो भोगैः सुखं स विहरिष्यति ॥

५९२. कृतापराधो बहुशो मम बन्धुर्भविष्यति ॥

५९३. अथ प्रस्थाप्य स हरीन् सुग्रीवो दक्षिणां दिशम् ।
५९४. तारायाः पितरं राजा सुषेणं नाम वानरम् ।
५९५. महर्षिपुत्रं मारीचमर्चिष्मन्तं महाकपिम् ।
५९६. मरीचिपुत्रान् मारीचानर्चिर्माल्यान् महाबलान् ।
५९७. ऋषिपुत्रान्श्च तान् सर्वान् प्रतीचीमादिशत् दिशम् ॥

५९८. अब्रवीत् प्राञ्जलिर्वाक्यं श्वशुरं भीमविक्रमम् ।
५९९. द्वाभ्यां शतसहस्राभ्यां कपीनां कपिसत्तमाः ।
६००. सुषेणप्रमुखा यूयं वैदेहीं परिमार्गथ ॥

६०१. सौराष्ट्रान् सहबाह्लीकान् चन्द्रचित्रान्स्तथैव च ।
६०२. स्फीतान् जनपदान् रम्यान् विपुलानि पुराणि च ।
६०३. प्रत्यक्स्रोतोवहाश्चैव नद्यः शीतजलाः शिवाः ।
६०४. तथा केतकखण्डान्श्च मार्गध्वं हरिपुङ्गवाः ॥

६०५. तत्र स्थलीर्मरुप्राया अत्युच्चशिशिराः शिलाः ।
६०६. ततः पश्चिममागम्य समुद्रं द्रष्टुमर्हथ ॥

६०७. मुरवीपत्तनं चैव रम्यं चैव जटापुरम् ।
६०८. अवन्तीं अङ्गलेपाञ्च तथा चालक्षितं वनम् ॥

६०९. सिन्धुसागरयोश्चैव सङ्गमे तत्र पर्वतः ।
६१०. महान् सोमगिरिर्नाम शतशृङ्गो महाद्रुमः ॥

६११. योजनानि चतुःषष्टिः वराहो नाम पर्वतः ।
६१२. सुवर्णशृङ्गः सुमहान् सागरे वरुणालये ॥

६१३. तत्र प्राग्जोतिषं नाम जातरूपमयं पुरम् ।
६१४. यस्मिन् वसति दुष्टात्मा नरको नाम दानवः ॥

६१५. एतावज्जीवलोकस्य भास्करो रजनीक्षये ।
६१६. कृत्वा वितिमरं सर्वमस्तं गच्छति पर्वतम् ॥

६१७. एतावद् वानरैः शक्यं गन्तुं वानरपुङ्गवाः ।
६१८. अवगम्य तु वैदेहीं निलयं रावणस्य च ।
६१९. अस्तं पर्वतमासाद्य पूर्णे मासे निवर्तत ॥

६२०. ऊर्ध्वं मासान्न वस्तव्यं वसन् वध्यो भवेन्मम ।
६२१. सहैव शूरो युष्माभिः श्वशुरो मे गमिष्यति ॥

६२२. श्रोतव्यं सर्वमेतस्य भवद्भिर्दिष्टकारिभिः ।
६२३. अतोऽन्यदपि यत् कार्यं कार्यस्यास्य प्रियं भवेत् ।
६२४. संप्रधार्य भवद्भिश्च देशकालार्थसंहितम् ॥

६२५. ततः सन्दिश्य सुग्रीवः श्वशुरं पश्चिमां दिशम् ।
६२६. वाक्यमात्महितं चैव रामस्य च हितं तदा ।
६२७. उवाच राजा सर्वज्ञः वीरं शतबलिं कपिम् ॥

६२८. वृतः शतसहस्रेण त्वद्विधानां वनौकसाम् ।
६२९. वैवस्वतसुतैः सार्धं प्रतिष्ठस्व स्वमन्त्रिभिः ॥

६३०. दिशं ह्युदीचीं विक्रान्तां हिमशैलावतम्सकाम् ।
६३१. सर्वतः परिमार्गध्वं रामपत्नीमनिन्दिताम् ॥

६३२. कृतं हि प्रियमस्माकं राघवेण महात्मना ।
६३३. तस्य चेत् प्रतिकारोऽस्ति सफलं जीवितं भवेत् ॥

६३४. अर्थिनः कार्यनिर्वृत्तिमकर्तुरपि यश्चरेत् ।
६३५. तस्य स्यात् सफलं जन्म किं पुनः पूर्वकारिणः ॥

६३६. इमानि बहुदुर्गाणि नद्यः शैलान्तराणि च ।
६३७. भवन्तः परिमार्गन्तु बुद्धिविक्रमसंपदा ॥

६३८. तत्र म्लेच्छान् पुलिन्दान्श्च कुरून्श्च सहमद्रकैः ।
६३९. काम्बोजयवनान्श्चैव शकानां पत्तनानि च ।
६४०. चीनान् परमचीनान्श्च नीहारान्श्च पुनः पुनः ।
६४१. अन्वीक्ष्य दरदान्श्चैव हिमवन्तं विचिन्वथ ॥

६४२. तं देशं समतिक्रम्य आश्रमं सिद्धसेवितम् ।
६४३. सिद्धा वैखानसास्तत्र वालखिल्याश्च तापसाः ॥

६४४. वन्द्यास्ते तु तपस्सिद्धास्तपसा वीतकल्मशाः ।
६४५. प्रष्टव्या चापि सीताया प्रवृत्तिः विनयान्वितैः ॥

६४६. एतावद् वानरैः शक्यं गन्तुं वानरपुङ्गवाः ।
६४७. सर्वमेतद् विचेतव्यं यन्मया परिकीर्तितम् ।
६४८. यदन्यदपि नोक्तं च तत्रापि क्रियतां मतिः ॥

६४९. विशेषेण तु सुग्रीवो हनूमत्यर्थमुक्तवान् ।
६५०. स हि तस्मिन् हरिश्रेष्ठे निश्चितार्थोऽर्थसाधने ॥

६५१. न भूमौ नान्तरिक्षे वा नाम्बरे नामरालये ।
६५२. नाप्सु वा गतिसङ्गं ते पश्यामि हरिपुङ्गव ॥

६५३. गतिर्वेगश्च तेजश्च लाघवं च महाकपे ।
६५४. पितुस्ते सदृशं वीर मारुतस्य महौजसः ॥

६५५. त्वय्येव हनुमन्नस्ति बलं बुद्धिः पराक्रमः ।
६५६. देशकालानुवृत्तिश्च नयश्च नयपण्डित ।
६५७. तद् यथा लभ्यते सीता तत्त्वमेवानुचिन्तय ॥

६५८. ततः कार्यसमासङ्गमुपगम्य हनूमति ।
६५९. विदित्वा हनुमन्तं च चिन्तयामास राघवः ॥

६६०. सर्वथा निश्चितार्थोऽयं हनूमति हरीश्वरः ।
६६१. निश्चितार्थतरश्चापि हनुमान् कार्यसाधने ॥

६६२. तदेवं प्रस्थितस्यास्य परिज्ञातस्य कर्मभिः ।
६६३. भर्त्रा परिगृहीतस्य ध्रुवः कार्यफलोदयः ॥

६६४. तं समीक्ष्य महातेजा व्यवसायोत्तरं हरिम् ।
६६५. कृतार्थ इव संहृष्टः प्रहृष्टेन्द्रियमानसः ।
६६६. ददौ तस्य ततः प्रीतः स्वनामाङ्कोपशोभितम् ।
६६७. अङ्गुलीयमभिज्ञानं राजपुत्र्याः परन्तपः ॥

६६८. अनेन त्वां हरिश्रेष्ठ चिःनेन जनकात्मजा ।
६६९. मत्सकाशादनुप्राप्तमनुद्विग्नानुपश्यति ॥

६७०. व्यवसायश्च ते वीर सत्त्वयुक्तश्च विक्रमः ।
६७१. सुग्रीवस्य च सन्देशः सिद्धिं कथयतीव मे ॥

६७२. स तद् गृह्य हरिश्रेष्ठः कृत्वा मूर्ध्नि कृताञ्जलिः ।
६७३. वन्दित्वा चरणौ चैव प्रस्थितः प्लवगर्षभः ॥

॥४.५ हनूमता समुद्रोल्लङ्घननिश्चयः ॥

१. ततः सर्वा दिशो राजा चोदयित्वा यथातथम् ।
२. कपिसेनापतिर्वीरो मुमोद सुखितः सुखम् ॥

३. एवं सञ्चोदिताः सर्वे राज्ञा वानरयूथपाः ।

४. स्वां स्वां दिशमभिप्रेत्य त्वरिताः संप्रतस्थिरे ॥

५. नदन्तश्चोन्नदन्तश्च गर्जन्तश्च प्लवङ्गमाः ।
६. क्ष्वेडन्तो धावमानाश्च विनदन्तो महाबलाः ।
७. शलभा इव सन्छाद्य मेदिनीं संप्रतस्थिरे ॥

८. सराम्सि सरितः कक्षानाकाशं नगराणि च ।
९. नदीदुर्गान्स्तथा शैलान् विचिन्वन्ति समन्ततः ॥

१०. विचित्य दिवसं सर्वे सीताधिगमने धृताः ।
११. समायान्ति स्म मेदिन्यां निशाकालेषु वानराः ॥

१२. विचित्य तु दिशं पूर्वान् यथोक्तां सचिवैः सह ।
१३. अदृष्ट्वा विनतः सीतामाजगाम महाबलः ॥

१४. उत्तरां च दिशं सर्वां विचित्य स महाकपिः ।
१५. आगतः सहसैन्येन वीरः शतबलिस्तदा ॥

१६. सुषेणः पश्चिमामाशां विचित्य सह वानरैः ।
१७. समेत्य मासे संपूर्णे सुग्रीवमुपचक्रमे ॥

१८. तं प्रस्रवणपृष्ठस्थं समासाद्याभिवाद्य च ।
१९. आसीनं सहरामेण सुग्रीवमिदमब्रुवन् ॥

२०. विचिताः पर्वताः सर्वे वनानि गहनानि च ।
२१. निंनगाः सागरान्ताश्च सर्वे जनपदाश्च ये ॥

२२. विचिताश्च महागुल्मा लतावितसन्तताः ।
२३. गुहाश्च विचिताः सर्वा (न दृष्टा जनकात्मजा) ॥

२४. उदारसत्त्वाभिजनो महात्मा
२५. स मैथिलीं द्रक्ष्यति वानरेन्द्र ।
२६. दिशं तु यामेव गता तु सीता
२७. तामास्थितो वायुसुतो हनूमान् ॥

२८. सह ताराङ्गदाभ्यां तु सहसा हनुमान् कपिः ।
२९. सुग्रीवेण यथोद्दिष्टं गन्तुं देशं प्रचक्रमे ॥

३०. ततो विचित्य विन्ध्यस्य गुहाश्च गहनानि च ।
३१. पर्वताग्रनदीदुर्गान् सराम्सि विपुलद्रुमान् ।
३२. अन्वेषमाणाः ते सर्वे वानराः सर्वतो दिशम् ।
३३. न सीतां ददृशुर्वीरा मैथिलीं जनकात्मजाम् ॥

३४. ते भक्षयन्तो मूलानि फलानि विविधान्यपि ।
३५. अन्वेषमाणा दुर्धर्षा न्यवसन्स्तत्र तत्र ह ॥

३६. ततस्ते काननान्तान्स्तु गिरीणां कन्दराणि च ।
३७. प्रभवाणि नदीनां च विचिन्वन्ति समाहिताः ॥

३८. तत्र चापि महात्मानो नापश्यन् जनकात्मजाम् ॥

३९. क्षुत्पिपासापरीतास्तु श्रान्तास्तु सलिलार्थिनः ।
४०. अवकीर्णं लतावृक्षैः ददृशुस्ते महाबिलम् ॥

४१. ततः पर्वतकूटाभो हनूमान् मारुतात्मजः ।
४२. अब्रवीद् वानरान् घोरान् कान्तारवनकोविदः ॥

४३. अस्माच्चापि बिलाद् हम्साः क्रौञ्चाश्च सहसारसैः ।
४४. जलार्द्राः चक्रवाकाश्च निष्पतन्ति स्म सर्वशः ॥

४५. नूनं सलिलवानत्र कूपो वा यदि वा ह्रदः ।
४६. तथा चेमे बिलद्वारे स्निग्धास्तिष्ठन्ति पादपाः ॥

४७. इत्युक्तास्तद् बिलं सर्वे विविशुस्तिमिरावृतम् ॥

लघुवाल्मीकीयम्

४८. ततस्तस्मिन् बिले भीमे नानापादपसङ्कुले ।
४९. अन्योन्यं संपरिष्वज्य जग्मुर्योजनमन्तरम् ॥

५०. ते नष्टसञ्ज्ञाः तृषिताः सम्भ्रान्ता सलिलार्थिनः ।
५१. परिपेतुर्बिले तस्मिन् कञ्चित्कालमतन्द्रिताः ॥

५२. ते कृशाः दीनवदनाः परिश्रान्ताः प्लवङ्गमाः ।
५३. आलोकं ददृशुर्वीरा निराशा जीविते यदा ॥

५४. ततस्तं देशमागम्य सौम्या वितिमिरं वनम् ।
५५. ददृशुः काञ्चनान् वृक्षान् दीप्तवैश्वानरप्रभान् ॥

५६. जातरूपमयैर्मत्स्यैः महद्भिश्चाथ पङ्कजैः ।
५७. नलिनीस्तत्र ददृशुः प्रसन्नसलिलायुताः ॥

५८. तपनीयगवाक्षाणि मुक्ताजालावृतानि च ।
५९. हैमराजतभौमानि वैदूर्यमणिमन्ति च ।
६०. ददृशुस्तत्र हरयो गृःअमुख्यानि सर्वशः ॥

६१. तत्र तत्र विचिन्वन्तो बिले तस्मिन् महाबलाः ।
६२. ददृशुः वानराः शूराः स्त्रियं काञ्चिददूरतः ॥

६३. तापसीं नियताहारां चीरकृष्णाजिनाम्बराम् ॥

६४. ततो हनूमान् गिरिसन्निकाशह्
६५. कृताञ्जलिस्तामभिवाद्य वृद्धाम् ।
६६. पप्रच्छ का त्वं भवनं बिलं च
६७. रत्नानि चेमानि वदस्व कस्य ॥

६८. एवमुक्ता हनुमता तापसी धर्मचारिणी ।
६९. प्रत्युवाच हनूमन्तं सर्वभूतहिते रता ॥

७०. इदम्(अप्सरसे) दत्तं हेमायै वनमुत्तमम् ।
७१. (ब्रःमणा) कामभोगश्च गृःअं चेदं हिरण्मयम् ॥

७२. दुहिता मेरुसावर्णेरहं तस्याः स्वयम्प्रभा ।
७३. इदं रक्षामि भवनं हेमाया वानरोत्तम ॥

७४. मम प्रियसखी हेमा नृत्तगीतविशारदा ।
७५. तया दत्तवरा चास्मि रक्षामि भवनं महत् ॥

७६. किं कार्यं कस्य वा हेतोः कान्ताराणि प्रपद्यथ ।
७७. कथं चेदं वनं दुर्गं युष्माभिरुपलक्षितम् ॥

७८. शुचीन्यभ्यवहाराणि मूलानि च फलानि च ।
७९. भुक्त्वा पीत्वा च पानीयं सर्वं मे वक्तुमर्हथ ॥

८०. तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा हनूमान् मारुतात्मजः ।
८१. आर्जवेन यथातत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥

८२. रामो दाशरथिः श्रीमान् प्रविष्टो दण्दकावनम् ।
८३. लक्ष्मणेन सहभ्रात्रा वैदेह्या सह भार्यया ॥

८४. तस्य भार्या जनस्थानात् रावणेन हृता बलात् ।
८५. वीरस्तस्य सखा राज्ञः सुग्रीवो नाम वानरः ॥

८६. राजा वानरमुख्यानां येन प्रस्थापिता वयम् ।
८७. अगस्त्यचरितामाशां दक्षिणां यमरक्षिताम् ॥

८८. रावणं सहिताः सर्वे राक्षसं कामरूपिणम् ।
८९. सीतया सह वैदेह्या मार्गध्वमिति चोदिताः ॥

९०. विचित्य तु वयं सर्वे समग्रां दक्षिणां दिशम् ।

९१. बुभुक्षिताः परिश्रान्ताः वृक्षमूलमुपाश्रिताः ॥

९२. चारयन्तस्ततश्चक्षुः दृष्टवन्तो महद्बिलम् ।
९३. इदं प्रविष्टाः सहसा बिलं तिमिरसंवृतम् ॥

९४. एतन्नः कार्यमेतेन कृत्येन वयमागताः ।
९५. त्वां चैवोपगताः सर्वे परिद्यूना बुभुक्षिताः ॥

९६. आतिथ्यधर्मदत्तानि मूलानि च फलानि च ।
९७. अस्माभिरुपयुक्तानि बुभुक्षापरिपीडितैः ॥

९८. यत् त्वया रक्षिताः सर्वे म्रियमाणा बुभुक्षया ।
९९. ब्रूहि प्रत्युपकारार्थं किं ते कुर्वन्तु वानराः ॥

१००. एवमुक्ता तु सर्वज्ञा (प्रत्युवाच) स्वयम्प्रभा ।
१०१. सर्वेषां परितुष्टास्मि वानराणां तरस्विनाम् ।
१०२. चरन्त्या मम धर्मेण न कार्यमिह केनचित् ॥

१०३. एवमुक्तः शुभं वाक्यं हनुमानिदमब्रवीत् ।
१०४. शरणं त्वां प्रपनाः स्मः सर्वे वै धर्मचारिणीम् ॥

१०५. यः कृतः समयोऽस्मासु सुग्रीवेण महात्मना ।
१०६. स तु कालो व्यतिक्रान्तो बिले च परिवर्तताम् ॥

१०७. सा त्वमस्माद् बिलादस्मानुत्तारयितुमर्हसि ।
१०८. त्रातुमर्हसि नः सर्वान् सुग्रीवभयशङ्कितान् ॥

१०९. एवमुक्ता हनुमता तापसी वाक्यमब्रवीत् ।
११०. जीवता दुष्करं मन्ये प्रविष्टेन निवर्तितुम् ॥

१११. तपसः सुप्रभावेण नियमोपार्जितेन च ।
११२. सर्वानेव बिलादस्मात् तारयिष्यामि वानरान् ॥

११३. निमीलयत चक्षूंषि सर्वे वानरपुङ्गवाः ।
११४. ततो निमीलिताः सर्वे सुकुमाराम्गुलैः करैः ।
११५. निमेषान्तरमात्रेण बिलादुत्तारितास्तया ॥

११६. उवाच सर्वान्स्तान्स्तत्र तापसी धर्मचारिणी ।
११७. एष विन्ध्यो गिरिः श्रीमान् सागरोऽयं महोदधिः ॥

११८. स्वस्ति वोऽस्तु गमिष्यामि भवनं वानरर्षभाः ।
११९. इत्युक्त्वा तद्बिलं श्रीमत् प्रविवेश स्वयम्प्रभा ॥

१२०. ततस्ते ददृशुर्घोरं सागरं वरुणालयम् ।
१२१. अपारमभिगर्जन्तं घोरैरूर्मिभिराकुलम् ॥

१२२. विन्ध्यस्य तु गिरेः पादे संप्रपुष्पितपादपे ।
१२३. उपविश्य महात्मानः चिन्तामापेदिरे तदा ॥

१२४. तत्र पुष्पातिभाराग्रान् लताशतसमावृतान् ।
१२५. द्रुमान् वासन्तिकान् दृष्ट्वा बभूवुर्भयशङ्किताः ॥

१२६. ते वसन्तमनुप्राप्तं प्रतिवेद्य परस्परम् ।
१२७. नष्टसन्देशकालार्था निपेतुर्धरणीतले ॥

१२८. ततस्तान् कपिवृद्धान्श्च शिष्टान्श्चैव वनौकसः ।
१२९. वाचा मधुरयाभाष्य यथावदनुमान्य च ।
१३०. युवराजो महाप्राज्ञो अङ्गदो वाक्यमब्रवीत् ॥

१३१. शासनात् कपिराजस्य वयं सर्वे विनिर्गताः ।
१३२. मासः पूर्णो बिलस्थानां हरयो किं न बुद्ध्यत ॥

१३३. वयमाश्वयुजे मासि कालसङ्ख्याव्यवस्थिताः ।

१३४. प्रस्थितः सोऽपि चातीतः किमतः कार्यमुत्तरम् ॥

१३५. भवन्तः प्रत्ययं प्राप्ताः नीतिमार्गविशारदाः ।
१३६. हितेष्वभिरता भर्तुः निसृष्टाः सर्वकर्मसु ॥

१३७. कर्मस्वप्रतिमाः सर्वे दिक्षु विश्रुतपौरुषाः ।
१३८. मां पुरस्कृत्य निर्याताः पिङ्गाक्षप्रतिचोदिताः ॥

१३९. हरिराजस्य सन्देशमकृत्वा कः सुखी भवेत् ।
१४०. तीक्ष्णः प्रकृत्या सुग्रीवः स्वामिभावे व्यवस्थितः ॥

१४१. अप्रवृत्तौ च सीतायाः पापमेव करिष्यति ।
१४२. ध्रुवं नो हिम्सिता राजा सर्वान् प्रतिगतानितः ॥

१४३. वधेनाप्रतिरूपेण श्रेयान् मृत्युरिहैव नः ।
१४४. तस्मात् क्षममिहाद्यैव गन्तुं प्रायोपवेशनम् ॥

१४५. न चाहं यौवराज्येन सुग्रीवेणाभिषेचितः ।
१४६. नरेन्द्रेणाभिषिक्तोऽस्मि रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥

१४७. स पूर्वं बद्धवैरो मां राजा दृष्ट्वा व्यतिक्रमम् ।
१४८. घातयिष्यति दण्डेन तीक्ष्णेन कृतनिश्चयः ॥

१४९. इहैव प्रायमासिष्ये पुण्ये सागररोधसि ॥

१५०. एतत् श्रुत्वा कुमारेण युवराजेन भाषितम् ।
१५१. सर्वे ते वानरश्रेष्टा करुणं वाक्यमब्रुवन् ॥

१५२. तीक्ष्णः प्रकृत्या सुग्रीवः प्रियासक्तश्च राघवः ।
१५३. अदृष्टायां च वैदेह्यां दृष्ट्वा चैव समागतान् ।
१५४. राघवप्रियकामार्थं घातयिष्यत्यसंशयम् ॥

१५५. इहैव सीतामन्वीक्ष्य प्रवृत्तिमुपलभ्य वा ।
१५६. नो चेत् गच्छाम तं वीरं गमिष्यामो यमक्षयम् ॥

१५७. प्लवङ्गमानां तु भयार्दितानाम्
१५८. श्रुत्वा वचः तार इदं बभाषे ।
१५९. अलं विषादेन बिलं प्रविश्य
१६०. वसाम सर्वे यदि रोचते वः ॥

१६१. इदं हि मायाविहितं सुदुर्गमम्
१६२. प्रभूतपुष्पोदकभोज्यपेयम् ।
१६३. इहास्ति नो नैव भयं पुरन्दरात्
१६४. न राघवात् वानरराजतोऽपि वा ॥

१६५. तथा ब्रुवति तारे तु ताराधिपतिवर्चसि ।
१६६. बुद्ध्या ह्यष्टाम्गया युक्तं चतुर्बलसमन्वितम् ।
१६७. चतुर्दशगुणं मेने हनुमान् वालिनः सुतम् ॥

१६८. शशिनं शुक्लपक्षादौ वर्धमानमिव श्रिया ।
१६९. बृःअस्पतिसमं बुद्ध्या विक्रमे सदृशं पितुः ।
१७०. भर्तुरर्थे परिश्रान्तं सर्वशास्त्रविशरदः ।
१७१. अभिसन्धातुमारेभे हनुमानङ्गदं ततः ॥

१७२. स चतुर्णामुपायानां तृतीयमुपवर्णयन् ।
१७३. भेदयामास तान् सर्वान् वानरान् वाक्यसंपदा ॥

१७४. तेषु सर्वेषु भिन्नेषु ततोऽभीषयदङ्गदम् ।
१७५. भीषणैर्विविधैर्वाक्यैः कोपोपायसमन्वितैः ॥

१७६. त्वं समर्थतरः पित्रा युद्धे तारेय वै ध्रुवम् ।
१७७. दृढं धारयितुं शक्तः कपिराज्यं यथा पिता ॥

१७८. नित्यमस्थिरचित्ता हि कपयो हरिपुङ्गव ।

लघुवाल्मीकीयम्

१७९. त्वां नैते ह्यनुयुञ्जेयुः प्रत्यक्षं प्रवदामि ते ।
१८०. न ह्यहं त इमे सर्वे सामदानादिभिर्गुणैः ।
१८१. दन्डेन वा त्वया शक्याः सुग्रीवादपकर्षितुम् ॥

१८२. यां चैमां मन्यसे धात्रीं एतद् बिलमिति श्रुतम् ।
१८३. एतल्लक्ष्मणबाणानामीषत् कार्यं विदारणम् ॥

१८४. स्मरन्तः पुत्रदाराणां नित्योद्विग्ना बुभुक्षिताः ।
१८५. खेदिता दुःखशय्याभिः त्वां करिष्यन्ति पृष्ठतः ॥

१८६. स त्वं हीनः सुहृद्भिश्च हितकामैश्च बन्धुभिः ।
१८७. तृणादपि भृशोद्विग्नः स्पन्दमानाद् भविष्यसि ॥

१८८. न च जातु न हिंस्युस्त्वां घोरा लक्ष्मणसायकाः ।
१८९. अपवृत्तं जिघाम्सन्तो महावेगा दुरासदाः ॥

१९०. अस्माभिस्तु गतं सार्धं विनीतवदुपस्थितम् ।
१९१. आनुपूर्व्यात्तु सुग्रीवो राज्ये त्वां स्थापयिष्यति ॥

१९२. धर्मराजः पितृव्यस्ते प्रीतिकामो दृढव्रतः ।
१९३. शुचिः सत्यप्रतिज्ञश्च स त्वां जातु न नाशयेत् ॥

१९४. प्रियकामश्च ते मातुः तदर्थं चास्य जीवितम् ।
१९५. तस्यापत्यं च नास्त्यन्यत् तस्मात् अङ्गद गम्यताम् ॥

१९६. श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं प्रश्रितं धर्मसंहितम् ।
१९७. स्वामिसत्कारसंयुक्तमङ्गदो वाक्यमब्रवीत् ॥

१९८. स्थैर्यमात्ममनःशौचमानृशम्स्यमथार्जवम् ।
१९९. विक्रमश्चैव धैर्यं च सुग्रीवे नोपपद्यते ॥

२००. भ्रातुर्ज्येष्ठस्य यो भार्यां जीवतो महिषीं प्रियाम् ।
२०१. धर्मेण मातरं यस्तु स्वीकरोति जुगुप्सितः ।
२०२. कथं स धर्मं जानीते येन भात्रा दुरात्मना ।
२०३. युद्धायाभिनियुक्तेन बिलस्य पिहितं मुखम् ॥

२०४. सत्यात् पाणिगृहीतश्च कृतकर्मा महायशाः ।
२०५. विस्मृतो राघवो येन स कस्य सुकृतं स्मरेत् ॥

२०६. लक्ष्मणस्य भयेनेह नाधर्मभयभीरुणा ।
२०७. आदिष्टा मार्गितुं सीता धर्मस्तस्मिन् कथं भवेत् ॥

२०८. तस्मिन् पापे कृतघ्ने तु स्मृतिभिन्ने चलात्मनि ।
२०९. आर्यः को विश्वसेत् जातु तत्कुलीनो विशेषतः ॥

२१०. राज्ये पुत्रः प्रतिष्ठाप्यः सगुणो निर्गुणोऽपि वा ।
२११. कथं शत्रुकुलीनं मां सुग्रीवो जीवयिष्यति ॥

२१२. बन्धनाच्चावसादान्मे श्रेयो प्रायोपवेशनम् ।
२१३. अनुजानन्तु मां सर्वे गृःअं गच्छन्तु वानराः ॥

२१४. इहैव प्रायमासिष्ये श्रेयो मरणमेव मे ।
२१५. अभिवादनपूर्वं तु सुग्रीवो वानरेश्वरः ।
२१६. वाच्यस्तातो यवीयान् च राघवौ बलशालिनौ ।
२१७. आरोग्यपूर्वं कुशलं वाच्या माता रुमा च मे ॥

२१८. मातरं चैव मे तारामाश्वासयितुमर्हथ ।
२१९. प्रकृत्या प्रियपुत्रा सा सानुक्रोशा तपस्विनी ।
२२०. विनष्टमिह मां श्रुत्वा व्यक्तं हास्यति जीवितम् ॥

२२१. एतावदुक्त्वा वचनं वृद्धान्स्तानभिवाद्य च ।
२२२. विवेश चाङ्गदो भूमौ रुदन् दर्भेषु दुर्मनाः ॥

२२३. तस्य संविशतस्तत्र रुदन्तो वानरर्षभाः ।
२२४. नयनेभ्यः प्रमुमुचुः उष्णं वै वारि दुःखिताः ॥

२२५. सुग्रीवं चैव निन्दन्तः प्रशम्सन्तश्च वालिनम् ।
२२६. परिवार्याङ्गदं सर्वे व्यवसन् प्रायमासितुम् ॥

२२७. रामस्य वनवासं च क्षयं दशरथस्य च ।
२२८. जनस्थानवधं चैव वधं चैव जटायुषः ।
२२९. हरणं चैव वैदेह्या वालिनश्च वधं तथा ।
२३०. रामकोपं च वदतां हरीणां भयमागतम् ॥

२३१. संपातिर्नाम नांना तु चिरञ्जीवी विहङ्गमः ।
२३२. भ्राता जटायुषः श्रीमान् विख्यातबलपौरुषः ।
२३३. कन्दरादभिनिष्क्रम्य स विन्ध्यस्य महागिरेः ।
२३४. उपविष्टान् हरीन् दृष्ट्वा हृष्टात्मा गिरमब्रवीत् ॥

२३५. विधिः किल नरं लोके विधानेनानुवर्तते ।
२३६. यथायं विहितो भक्ष्यः चिरान् मह्यमुपागतः ॥

२३७. परं पराणां भक्षिष्ये वानराणां मृतं मृतम् ॥

२३८. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भक्ष्यलुब्धस्य पक्षिणः ।
२३९. अङ्गदः परमायस्तो हनूमन्तमथाब्रवीत् ॥

२४०. पश्य सीतापदेशेन साक्षात् वैवस्वतो यमः ।
२४१. इमं देशमनुप्राप्तः वानराणां विपत्तये ॥

२४२. (तदा) तस्यापकारार्थं त्यजतात्मानमात्मना ।
२४३. प्रियं कृतं हि रामस्य धर्मज्ञेन जटायुषा ॥

२४४. स सुखी गृध्रराजस्तु रावणेन हतो रणे ।
२४५. मुक्तश्च सुग्रीवभयात् गतश्च परमां गतिम् ॥

२४६. राघवार्थे परिश्रान्ता वयं सन्त्यक्तजीविताः ।
२४७. कान्ताराणि प्रपन्नाः स्म न च पश्याम मैथिलीम् ॥

२४८. तत् तु श्रुत्वा तथा वाक्यमङ्गदस्य मुखोद्गतम् ।
२४९. अब्रवीत् वचनं गृध्रः तीक्ष्णतुण्डो महास्वनः ॥

२५०. कोऽयं गिरैः घोषयति प्राणैः प्रियतरस्य मे ।
२५१. जटायुषो वधं भ्रातुः कम्पयन्निव मे मनः ॥

२५२. नामधेयमिदं भ्रातुः चिरस्याद्य मया श्रुतम् ।
२५३. यवीयसो गुणज्ञस्य श्लाघनीयस्य विक्रमैः ॥

२५४. अतिदीर्घस्य कालस्य परितुष्टोऽस्मि कीर्तनात् ।
२५५. तदिच्छेयमहं श्रोतुं विनाशं वानरर्षभाः ॥

२५६. भ्रातुर्जटायुषस्तस्य जनस्थाननिवासिनः ।
२५७. सूर्याम्शुदग्धपक्षत्वात् न शक्नोमि विसर्पितुम् ॥

२५८. इच्छेयं पर्वतादस्मात् अवतर्तुमरिन्दमाः ॥

२५९. शोकात् भ्रष्टस्वरमपि श्रुत्वा वानरयूथपाः ।
२६०. श्रद्दधुर्नैव तद्वाक्यं कर्मणा तस्य शङ्किताः ॥

२६१. ते प्रायमुपविष्टास्तु दृष्ट्वा गृध्रं प्लवङ्गमाः ।
२६२. चक्रुर्बुद्धिं तदा रौद्रां सर्वान् नो भक्षयिष्यति ॥

२६३. सर्वथा प्रायमासीनान् यदि नो भक्षयिष्यति ।
२६४. कृतकृत्या भविष्यामः क्षिप्रं सिद्धिमितो गताः ॥

२६५. एतां बुद्धिं ततः चक्रुः सर्वे ते हरियूथपाः ।

२६६. अवतार्य गिरेः शृङ्गात् (अङ्गदोऽख्यातवान् द्विजम्) ॥

२६७. (रामस्य वनवासं च वैदेह्या हरणं तथा ।
२६८. जटायुषः वधं चापि वालिनश्च वधं तथा ।
२६९. मार्गणार्थं हि वैदेह्याः वानराणां च चोदनम् ।
२७०. अज्ञानात्तु प्रविष्टानां बिले कालव्यतिक्रमम् ।
२७१. सुग्रीवकोपभीतानां तत्र प्रायोपवेशनम् ॥

) २७२. (तच्छ्रुत्वा करुणाख्यानं अङ्गदेनेरितं तदा) ।
२७३. सबाष्पो वानरान् गृध्रः प्रत्युवाच महास्वनः ॥

२७४. यवीयान् स मम भ्राता जटायुर्नाम वानराः ।
२७५. यमाख्यात हतं युद्धे रावणेन बलीयसा ॥

२७६. वृद्धभावात् अपक्षत्वात् शृण्वन्स्तदपि मर्षये ॥

२७७. न हि मे शक्तिरस्त्यद्य भ्रातुर्वैरविमोक्षणे ॥

२७८. पुरा वृत्रवधे वृत्ते स चाहं च जयैषिणौ ।
२७९. आदित्यमुपयातौ स्वः ज्वलन्तं रश्मिमालिनम् ॥

२८०. आवृत्याकाशमार्गेण जवेन स्वर्गतौ भृशम् ।
२८१. मध्यं प्राप्ते तु सूर्ये तु जटायुरवसीदति ॥

२८२. तमहं भ्रातरं दृष्ट्वा सूर्यरश्मिभिरर्दितम् ।
२८३. पक्षाभ्यां छादयामास स्नेहात् परमविह्वलम् ॥

२८४. निर्दग्धपत्रः पतितो विन्ध्येऽहं वानरर्षभाः ।
२८५. अहमस्मिन् वसन् भ्रातुः प्रवृत्तिं नोपलक्षये ॥

२८६. जटायुषस्त्वेवमुक्तो भ्रात्रा संपातिना तदा ।
२८७. युवराजो महाप्राज्ञः प्रत्युवाचाङ्गदस्तदा ॥

२८८. जटायुषो यदि भ्राता श्रुतं ते गदितं मया ।
२८९. आख्याहि यदि जानासि निलयं तस्य रक्षसः ॥

२९०. ततोऽब्रवीन्महातेजा भ्राता ज्येष्ठो जटायुषः ।
२९१. आत्मानुरूपं वचनं वानरान् संप्रहर्षयन् ॥

२९२. निर्दग्धपक्षो गृध्रोऽहं गतवीर्यः प्लवङ्गमाः ।
२९३. वाङ्मात्रेण तु रामस्य करिष्ये साह्यमुत्तमम् ॥

२९४. तरुणी रूपसंपन्ना सर्वाभरणभूषिता ।
२९५. ह्रियमाणा मया दृष्टा रावणेन दुरात्मना ।
२९६. क्रोशन्ती राम रामेति लक्ष्मणेति च भामिनी ।
२९७. भूषणान्यपविध्यन्ती गात्राणि च विधुन्वती ॥

२९८. सूर्यप्रभेव शैलाग्रे तस्याः कौशेयमुत्तमम् ।
२९९. असिते राक्षसे भाति यथा वा तटिदम्बुदे ॥

३००. तां तु सीतामहं मन्ये रामस्य परिकीर्तनात् ।
३०१. श्रूयतां मे कथयतो निलयं तस्य रक्षसः ॥

३०२. पुत्रो विश्रवसः साक्षात् भ्राता वैश्रवणस्य च ।
३०३. अध्यास्ते नगरीं लङ्कां रावणो नाम राक्षसः ॥

३०४. इतो द्वीपे समुद्रस्य संपूर्णे शतयोजने ।
३०५. तस्मिन् लंकापुरी रम्या निर्मिता विश्वकर्मणा ॥

३०६. तस्यां वसति वैदेही दीना कौशेयवासिनी ।
३०७. रावणान्तःपुरे रुद्धा राक्षसीभिः सुरक्षिता ॥

३०८. संप्राप्य सागरस्यान्तं संपूर्णं शतयोजनम् ।

३०९. आसाद्य दक्षिणं तीरं ततो द्रक्ष्यथ रावणम् ॥

३१०. उपायो दृश्यतां कश्चित् लङ्घने लवणाम्भसः ।
३११. अभिगम्य तु वैदेहीं समृद्धार्थो गमिष्यथ ॥

३१२. समुद्रं नेतुमिच्छामि भवद्भिर्वरुणालयम् ।
३१३. प्रदास्याम्युदकं भ्रातुः स्वर्गतस्य महात्मनः ॥

३१४. ततो नीत्वा तु तं देशं तीरे नदनदीपतेः ।
३१५. निर्दग्धपक्षं संपातिं वानराः सुमहौजसः ।
३१६. तं पुनः प्रापयित्वा च तं देशं पतगेश्वरम् ।
३१७. बभूवुर्वानरा हृष्टाः प्रवृत्तिमुपलभ्य ते ॥

३१८. आख्याता गृध्रराजेन समुत्प्लुत्य प्लवङ्गमाः ।
३१९. सङ्गताः प्रीतिसंयुक्ताः विनेदुः सिंहविक्रमाः ॥

३२०. हृष्टाः सागरमाजग्मुः सीतादर्शनकांक्षिणः ।
३२१. दक्षिणस्य समुद्रस्य समासाद्योत्तरां दिशम् ॥

३२२. सन्निवेशं ततश्चक्रुः हरिवीरा महाबलाः ॥

३२३. आकाशमिव दुष्पारं सागरं प्रेक्ष्य वानराः ।
३२४. विषेदुः सहिताः सर्वे कथं कार्यमिति ब्रुवन् ॥

३२५. विषण्णां वाहिनीं दृष्ट्वा सागरस्य निरीक्षणात् ।
३२६. आश्वासयामास हरीन् वालिसूनुर्महाबलः ॥

३२७. न विषादे मनः कार्यं विषादो दोषवत्तरः ।
३२८. विषादं हन्ति पुरुषं बालं क्रुद्ध इवोरगः ॥

३२९. यो विषादं प्रसहते विक्रमे समुपस्थिते ।
३३०. तेजसा तस्य हीनस्य पुरुषार्थो न सिद्ध्यति ॥

३३१. तस्यां रात्र्यां व्यतीतायामङ्गदो वानरैः सह ।
३३२. हरिवृद्धैः समागम्य पुनर्मन्त्रममन्त्रयत् ॥

३३३. ततस्तान् हरिवृद्धान्श्च तच्च सैन्यमरिन्दमः ।
३३४. अनुमान्याङ्गदः श्रीमान् वाक्यमर्थवदब्रवीत् ॥

३३५. को वीरो योजनशतं लङ्घयेत प्लवङ्गमः ।
३३६. कः करिष्यति सुग्रीवं सत्यसन्धमरिन्दमम् ॥

३३७. कस्य प्रसादात् रामं च लक्ष्मणं च महाबलम् ।
३३८. अभिगच्छेम संहृष्टाः सुग्रीवं च वनौकसम् ॥

३३९. कस्य प्रसादात् दारान्श्च पुत्रान्श्चैव गृःआणि च ।
३४०. इतो निवृत्ताः पश्येम सिद्धार्थाः सुखिनो वयम् ॥

३४१. यदि कश्चित् समर्थो वः सागरप्लवने हरिः ।
३४२. स ददात्विह नः शीघ्रं पुण्यामभयदक्षिणाम् ॥

३४३. अङ्गदस्य वचः श्रुत्वा न कश्चित् किञ्चिदब्रवीत् ।
३४४. स्तिमितेवाभवत् सर्वा सा तत्र हरिवाहिनी ॥

३४५. पुनरेवाङ्गदः प्राह तान् हरीन् कपिसत्तमः ।
३४६. सर्वे बलवतां श्रेष्ठा भवन्तो दृढविक्रमाः ॥

३४७. व्यपदेश्यकुले जाताः पूजिताश्चाप्यभीक्ष्णशः ।
३४८. नहि वो गमने सङ्गः कदाचित् कस्यचित् क्वचित् ।
३४९. ब्रुवध्वं यस्य या शक्तिः प्लवने प्लवगर्षभाः ॥

३५०. अथाङ्गदवचः श्रुत्वा ते सर्वे वानरर्षभाः ।
३५१. स्वं स्वं गतौ समुत्साहमूचुस्तत्र यथाक्रमम् ॥

murthygss@gmail.com

३५२. मैन्दस्तु वानरस्तत्र वानरान्स्तानुवाच ह ।
३५३. योजनानां परं षष्टिमहं प्लवितुमुत्सहे ॥

३५४. ततस्तत्र महातेजा द्विविदः प्रत्यभाषत ।
३५५. गमिष्यामि न सन्देहः सप्ततिं योजनान्यहम् ॥

३५६. सुषेणस्तु महातेजाः सत्त्ववान् कपिसत्तमः ।
३५७. अशीतिं प्रतिजानेऽहं योजनानां पराक्रमे ॥

३५८. तेषां कथयतां तत्र सर्वान्स्ताननुमान्य च ।
३५९. ततो वृद्धतमस्तेषां जाम्बवान् प्रत्यभाषत ॥

३६०. पूर्वमस्माकमप्यासीत् कश्चित् गतिपराक्रमः ।
३६१. ते वयं वयसः पारमनुप्राप्ताः स्म साम्प्रतम् ॥

३६२. साम्प्रतं कालभेदेन या गतिस्तां निबोधत ।
३६३. नवतिं योजनानां तु गमिष्यामि न संशयः ॥

३६४. नैतावता च संसिद्धिः कार्यस्यास्य भविष्यति ॥

३६५. अथोत्तरमुदारार्थमब्रवीत् अङ्गदस्तदा ॥

३६६. अहमेतद् गमिष्यामि योजनानां शतं महत् ।
३६७. निवर्तने तु मे शक्तिः स्यान्नवेति न निश्चिता ॥

३६८. तमुवाच हरिश्रेष्ठं जाम्बवान् वाक्यकोविदः ।
३६९. योजनानां भवान् शक्तः गन्तुं प्रतिनिवर्तितुम् ॥

३७०. न हि प्रेषयिता तात स्वामी प्रेष्यः कथञ्चन ।
३७१. भवतायं जनः सर्वः प्रेष्यः प्लवगसत्तम ॥

३७२. अपि वै तस्य कार्यस्य भवान् मूलमरिन्दम ।
३७३. मूलमर्थस्य संरक्ष्यमेष कार्यविदां नयः ॥

३७४. मूले हि सति सिद्ध्यन्ति गुणाः पुष्पफलोदयाः ॥

३७५. उक्तवाक्यं महाप्राज्ञं जाम्बवन्तं महाकपिः ।
३७६. प्रत्युवाचोत्तरं वाक्यं वालिसूनुरथाङ्गदः ॥

३७७. यदि नाहं गमिष्यामि नान्यो वानरपुङ्गवः ।
३७८. पुनः खल्विदमस्माभिः कार्यं प्रायोपवेशनम् ॥

३७९. तद्भवानेव दृष्टार्थः सञ्चिन्तयितुमर्हति ॥

३८०. सोऽङ्गदेन तदा वीरः प्रत्युक्तः प्लवगर्षभः ।
३८१. जाम्बवानुत्तमं वाक्यं प्रोवाचेदं ततोऽङ्गदम् ॥

३८२. अस्य ते वीर कार्यस्य न किञ्चित् परिहीयते ।
३८३. एष सञ्चोदयाम्येनं यः कार्यं साधयिष्यति ॥

३८४. ततः प्रतीतं प्लवतां वरिष्ठम्
३८५. एकान्तमाश्रित्य सुखोपविष्टम् ।
३८६. सञ्चोदयामास हरिप्रवीरह्
३८७. हरिप्रवीरं हनुमन्तमेव ॥

३८८. अनेकशतसाहस्रीं विषण्णां हरिवाहिनीम् ।
३८९. जाम्बवान् समुदीक्ष्यैवं हनूमन्तमथाब्रवीत् ॥

३९०. वीर वानरलोकस्य सर्वशास्त्रविदां वर ।
३९१. तूष्णीमेकान्तमाश्रित्य हनूमान् किं न जल्पसि ॥

३९२. हनूमन् हरिराजस्य सुग्रीवस्य समो ह्यसि ।
३९३. रामलक्ष्मणयोश्चापि तेजसा च बलेन च ॥

३९४. बलं बुद्धिश्च तेजश्च सत्त्वं च हरिपुङ्गव ।
३९५. विशिष्टं सर्वभूतेषु किमात्मानं न सज्जसे ॥

३९६. दुहिता वानरेन्द्रस्य कुञ्जरस्य महात्मनः ।
३९७. अञ्जनेति परिख्याता पत्नी केसरिणो हरेः ॥

३९८. विचित्रमाल्याभरणा कदाचित् क्षौमधारिणी ।
३९९. अचरत् पर्वतस्याग्रे प्रावृडम्बुदसन्निभे ॥

४००. दृष्ट्वा तां शुभसर्वाङ्गीं तनुमध्यां यशस्विनीम् ।
४०१. मन्मथाविष्टसर्वाङ्गो पर्यष्वजत मारुतः ॥

४०२. तां तु तत्रैव सम्भ्रान्तां सुव्रतां वाक्यमब्रवीत् ।
४०३. न त्वां हिम्सामि सुश्रोणि मा भूत् ते मनसो भयम् ॥

४०४. मनसास्मि गतो यत् त्वां परिष्वज्य यशस्विनीम् ।
४०५. वीर्यवान् बुद्धिसंपन्नस्तव पुत्रो भविष्यति ॥

४०६. महासत्त्वो महातेजा महाबलपराक्रमः ।
४०७. लङ्घने प्लवने चैव भविष्यति मया समः ॥

४०८. एवमुक्ता ततस्तुष्टा जननी ते महाकपे ।
४०९. गुहायां त्वां महाबाहो प्रजज्ञे प्लवगर्षभ ॥

४१०. अभ्युत्थितं ततः सूर्यं बालो दृष्ट्वा महावने ।
४११. फलं चेति जिघृक्षुस्त्वं उत्प्लुत्याभ्युद्गतो दिवम् ॥

४१२. शतानि त्रीणि गत्वाथ योजनानां महाकपे ।
४१३. तेजसा तस्य निर्धूतः न विषादं गतस्ततः ॥

४१४. त्वामप्युपगतं तूर्णमन्तरिक्षं महाकपे ।
४१५. क्षिप्तमिन्द्रेण ते वज्रं कोपाविष्टेन तेजसा ॥

४१६. तदा कैलास शिखरे वामो हनुरभज्यत ।
४१७. ततो हि नामधेयं ते हनूमानिति कीर्तितम् ॥

४१८. ततस्त्वां निहतं दृष्ट्वा वायुर्गन्धवहः स्वयम् ।
४१९. त्रैलोक्यं भृशसङ्क्रुद्धो न ववौ वै प्रभञ्जनः ॥

४२०. सम्भ्रान्ताश्च सुराः सर्वे त्रैलोक्ये क्षुभिते सति ।
४२१. प्रसादयन्ति सङ्क्रुद्धं मारुतं भुवनेश्वराः ॥

४२२. प्रसादिते च पवने ब्रःमा तुभ्यं वरं ददौ ।
४२३. अशस्त्रवध्यतां तात समरे सत्यविक्रम ॥

४२४. सहस्रनेत्रः प्रीतात्मा ददौ ते वरमुत्तमम् ।
४२५. स्वच्छन्दतश्च मरणं तव स्यादिति वै प्रभो ॥

४२६. स त्वं केसरिणः पुत्रः क्षेत्रजो भीमविक्रम ।
४२७. मारुतस्यौरसः पुत्रः प्लवने चापि तत्समः ॥

४२८. वयमद्य गतप्राणा भवान्नस्त्रातु साम्प्रतम् ।
४२९. दाक्ष्यविक्रमसंपन्नः कपिराज इवापरः ॥

४३०. तद् विजृम्भस्व विक्रान्त प्लवतामुत्तमो ह्यसि ।
४३१. त्वद्वीर्यं द्रष्टुकामा हि सर्वा वानरवाहिनी ॥

४३२. उत्तिष्ठ हरिशार्दूल लङ्घयस्व महार्णवम् ।
४३३. परा हि सर्वभूतानां हनूमन् या गतिस्तव ॥

४३४. विषण्णा हरयः सर्वे हनुमन् किमुपेक्षसे ।
४३५. विक्रमस्व महावेग विष्णुस्त्रीन् विक्रमानिव ॥

४३६. ततः कपीनामृषभेण चोदितह्
४३७. प्रतीतवेगः पवनात्मजः कपिः ।
४३८. प्रहर्षयन्स्तां हरिवीरवाहिनीम्
४३९. चकार रूपं महदात्मनस्तदा ॥

४४०. तं दृष्ट्वा जृम्भमाणं ते क्रमितुं शतयोजनम् ।
४४१. वेगेनापूर्यमाणं च सहसा वानरोत्तमम् ।
४४२. सहसा शोकमुत्सृज्य प्रहर्षेण समन्विताः ।
४४३. विनेदुः तुष्टुवुश्चापि हनुमन्तं महाबलम् ॥

४४४. तस्य संस्तूयमानस्य वृद्धैर्वानरपुङ्गवैः ।
४४५. तेजसा पूर्यमाणस्य रूपमासीदनुत्तमम् ॥

४४६. यथा विजृम्भते सिंहो विवृते गिरिगह्वरे ।
४४७. मारुतस्यौरसः पुत्रस्तथा संप्रति जृम्भते ॥

४४८. अशोभत मुखं तस्य जृम्भमाणस्य धीमतः ।
४४९. अम्बरीषोपमं दीप्तं विधूम इव पावकः ॥

४५०. हरीणामुत्थितो मध्यात् संप्रहृष्टतनूरुहः ।
४५१. अभिवाद्य हरीन् वृद्धान् हनुमानिदमब्रवीत् ॥

४५२. मारुतस्यौरसः पुत्रः प्लवने नास्ति मत्समः ।
४५३. उत्सहेयं हि विस्तीर्णमालिखन्तमिवाम्बरम् ।
४५४. मेरुं गिरिमसङ्गेन परिगन्तुं सहस्रशः ॥

४५५. उदयात् प्रस्थितं वापि ज्वलन्तं रश्मिमालिनम् ।
४५६. अनस्तमितमादित्यमहं गन्तुं समुत्सहे ॥

४५७. सागरान् शोषयिष्यामि दारयिष्यामि मेदिनीम् ।
४५८. पर्वतान्श्चूर्णयिष्यामि प्लवमानः प्लवङ्गमः ॥

४५९. निमेषान्तरमात्रेण निरालम्बनमम्बरम् ।
४६०. सहसा निपतिष्यामि घनाद्विद्युदिवोत्थिता ॥

४६१. भविष्यति हि मे रूपं प्लवमानस्य सागरम् ।
४६२. विष्णोः प्रक्रममाणस्य तदा त्रीन् विक्रमानिव ॥

४६३. भविष्यति हि मे पन्थाः स्वातेः पन्था इवाम्बरे ।
४६४. अहं द्रक्ष्यामि वैदेहीं प्रमोदध्वं प्लवङ्गमाः ॥

४६५. तमेवं वानरश्रेष्ठं गर्जन्तममितप्रभम् ।
४६६. प्रहृष्टा हरयस्तत्र समुदैक्षन्त विस्मिताः ॥

४६७. तच्चास्य वचनं श्रुत्वा ज्ञातीनां शोकनाशनम् ।
४६८. उवाच परिसंहृष्टो जाम्बवान् प्लवगेश्वरः ॥

४६९. वीर केसरिणः पुत्र हनुमन् मारुतात्मज ।
४७०. ज्ञातीनां विपुलः शोकः त्वया तात प्रणाशितः ॥

४७१. तव कल्याणरुचयः कपिमुख्याः समागताः ।
४७२. मङ्गलान्यर्थसिद्ध्यर्थं करिष्यन्ति समाहिताः ॥

४७३. ऋषीणां च प्रसादेन कपिवृद्धमतेन च ।
४७४. गुरूणां च प्रसादेन संप्लव त्वं महार्णवम् ॥

४७५. स्थास्यामश्चैकपादेन यावदागमनं तव ।
४७६. त्वद्गतानि च सर्वेषां जीवनानि वनौकसाम् ॥

४७७. ततस्तु मारुतप्रख्यः स हरिर्मारुतात्मजः ।
४७८. आरुरोह नगश्रेष्ठं महेन्द्रमरिमर्दनः ॥

४७९. स वेगवान् वेगसमाहितात्मा

४८०. हरिप्रवीरः परवीरहन्ता ।

४८१. मनः समाधाय महानुभावो

४८२. जगाम लङ्कां मनसा मनस्वी ॥

॥ किष्किन्धाकाण्डम् समाप्तम् ॥

॥५ सुन्दरकाण्डम् ॥

॥५.१ समुद्रोल्लङ्घनम् ॥

१. ततो रावणनीतायाः सीतायाः शत्रुकर्षणः ।
२. इयेष पदमन्वेष्टुं चारणाचरिते पथि ॥

३. दुष्करं निष्प्रतिद्वन्द्वं चिकीर्षन् कर्म वानरः ।
४. समुदग्रशिरोग्रीवो गवां पतिरिवाबभौ ॥

५. अथ वैडूर्यवर्णेषु शाद्वलेषु महाबलः ।
६. धीरः सलिलकल्पेषु विचचार यथासुखम् ॥

७. द्विजान् वित्रासयन् धीमानुरसा पादपान् हरन् ।
८. मृगान्श्च सुबहून् निघ्नन् प्रवृद्ध इव केसरी ॥

९. स तस्य गिरिवर्यस्य तले नागवरायुते ।
१०. तिष्ठन् कपिवरस्तत्र ह्रदे नाग इवाबभौ ॥

११. स सूर्याय महेन्द्राय पवनाय स्वयम्भुवे ।
१२. भूतेभ्यश्चाञ्जलिं कृत्वा चकार गमने मतिम् ॥

१३. प्लवगप्रवरैर्दृष्टः प्लवने कृतनिश्चयः ।
१४. ववृधे रामवृद्ध्यर्थं समुद्र इव पर्वसु ॥

१५. निष्प्रमाणशरीरः सन् लिलङ्घयिषुरर्णवम् ।
१६. बाहुभ्यां पीडयामास चरणाभ्यां च पर्वतम् ॥

१७. स चचालाचलश्चाशु मुहूर्तं कपिपीडितः ।
१८. तरूणां पुष्पिताग्राणां सर्वं पुष्पमशातयत् ॥

१९. तेन चोत्तमवीर्येण पीड्यमानः स पर्वतः ।
२०. सलिलं संप्रसुस्राव मदं मत्त इव द्विपः ॥

२१. रीतीर्निर्वर्तयामास काञ्चनाञ्जनराजतीः ॥

२२. गिरिणा पीड्यमानेन पीड्यमानानि सर्वतः ।
२३. गुहाविष्टानि भूतानि विनेदुर्विकृतैः स्वरैः ॥

२४. स महान् सत्त्वसन्नादः शैलपीडानिमित्तजः ।
२५. पृथिवीं पूरयामास दिशश्चोपवनानि च ॥

२६. शिरोभिर्पृथुभिर्नागा व्यक्तस्वस्तिकलक्षणैः ।
२७. वमन्तः पावकं घोरं ददम्शुर्दशनैः शिलाः ॥

२८. तास्तदा सविषैर्दष्टाः कुपितैस्तैः महाशिलाः ।
२९. जज्वलुः पावकोद्दीप्ता बिभिदुश्च सहस्रधा ॥

३०. यानि त्वौषधजालानि तस्मिन् जातानि पर्वते ।
३१. विषघ्नान्यपि नागानां न शेकुः शमितुं विषम् ॥

३२. भिद्यतेऽयं गिरिर्धूर्तैः इति मत्वा तपस्विनः ।
३३. त्रस्ता विद्याधरास्तस्मात् उत्पेतुः स्त्रीगणैः सह ॥

३४. हारनूपुरकेयूरपारिहार्यधराः स्त्रियः ।
३५. विस्मिताः सस्मिताः तस्थुः आकाशे रमणैः सह ॥

३६. शुश्रुवुश्च तदा शब्दं ऋषीणां भावितात्मनाम् ।
३७. एष पर्वतसङ्काशो हनूमान् मारुतात्मजः ।
३८. रामार्थं वानरार्थं च चिकीर्षन् कर्म दुष्करम् ।
३९. समुद्रस्य परं पारं दुष्प्रापं प्राप्तुमिच्छति ॥

४०. दुधुवे च स रोमाणि चकम्पे चानलोपमः ।
४१. ननाद च महानादं सुमहानिव तोयदः ॥

४२. आनुपूर्व्या च वृत्तं तल्लाङ्गूलं रोमभिश्चितम् ।
४३. उत्पतिष्यन् विचिक्षेप पक्षिराज इवोरगम् ॥

४४. तस्य लाङ्गूलमाविद्धमतिवेगस्य पृष्ठतः ।
४५. ददृशे गरुडेनेव ह्रियमाणो इवोरगः ॥

४६. बाहू संस्तम्भयामास महापरिघसन्निभौ ।
४७. ससाद च कपिः कट्यां चरणौ सञ्चुकोच च ॥

४८. संहृत्य च भुजौ श्रीमान् तथैव च शिरोधराम् ।
४९. तेजः सत्त्वं तथा वीर्यमाविवेश स वीर्यवान् ॥

५०. मार्गमालोकयन् दूरात् ऊर्ध्वप्रणिहितेक्षणः ।
५१. रुरोध हृदये प्राणान् आकाशमवलोकयन् ॥

५२. पद्भ्यां द्रढमवस्थानं कृत्वा कर्णौ निकुञ्च्य च ।
५३. वानरान् वानरश्रेष्ठः इदं वचनमब्रवीत् ॥

५४. यथा राघवनिर्मुक्तः शरः श्वसनविक्रमः ।
५५. गच्छेत् तद्वत् गमिष्यामि लङ्कां रावणपालिताम् ॥

५६. न हि द्रक्ष्यामि यदि तां लङ्कायां जनकात्मजाम् ।
५७. अनेनैव हि वेगेन गमिष्यामि सुरालयम् ॥

५८. यदि वा त्रिदिवे सीतां न द्रक्ष्यामि कृतश्रमः ।
५९. बद्ध्वा राक्षसराजानमानयिष्यामि रावणम् ॥

६०. सर्वथा कृतकार्योऽहं एष्यामि सहसीतया ।
६१. एवमुक्त्वा तु हनुमान् वानरान् वानरोत्तमः ।
६२. उत्पपाताथ वेगेन वेगवान् अविचारयन् ॥

६३. स मत्तकोयष्टिभकान् पादपान् पुष्पशालिनः ।
६४. उद्वहन्नूरुवेगेन जगाम विमलेऽम्बरे ॥

६५. ऊरुवेगोत्थिता वृक्षा मुहूर्तं कपिमन्वयुः ।
६६. प्रस्थितं दीर्घमध्वानं स्वबन्धुमिव बान्धवाः ॥

६७. स नानाकुसुमैः कीर्णः कपिः साङ्कुरकोरकैः ।
६८. शुशुभे मेघसङ्काशः खद्योतैरिव पर्वतः ॥

६९. तस्य वेगसमुद्धूतैः पुष्पैस्तोयमदृश्यत ।
७०. ताराभिरिव रामाभिः उदिताभिरिवाम्बरम् ॥

७१. तस्याम्बरगतौ बाहू ददृशाते प्रसारितौ ।
७२. पर्वताग्रात् विनिष्क्रान्तौ पञ्चास्याविव पन्नगौ ॥

७३. पिबन्निव बभौ चापि सोर्मिजालं महार्णवम् ।
७४. पिपासुरिव चाकाशं ददृशे स महाकपिः ॥

७५. तस्य विद्युत्प्रभाकारे वायुमार्गानुसारिणः ।
७६. नयने विप्रकाशेते पर्वतस्थाविवानलौ ॥

७७. मुखं नासिकया तस्य ताम्रया ताम्रमाबभौ ।
७८. सन्ध्यया समभिस्पृष्टं यथा स्यात् सूर्यमण्डलम् ॥

७९. लाङ्गूलं च समाविद्धं प्लवमानस्य शोभते ।
८०. अम्बरे वायुपुत्रस्य शक्रध्वज इवोच्छ्रितम् ॥

८१. लाङ्गूलचक्रो हनुमान् शुक्लदम्ष्ट्रोऽनिलात्मजः ।
८२. व्यरोचत महाप्राज्ञः परिवेषीव भास्करः ॥

लघुवाल्मीकीयम्

८३. स्फिग्देशेनातिताम्रेण रराज स महाकपिः ।
८४. महता दारितेनेव गिरिर्गैरिकधातुना ॥

८५. तस्य वानरसिंहस्य प्लवमानस्य सागरम् ।
८६. कक्षान्तरगतो वायुः जीमूत इव गर्जति ॥

८७. यं यं देशं समुद्रस्य जगाम स महाकपिः ।
८८. स तु तस्याङ्ग वेगेन सोन्माद इव लक्ष्यते ॥

८९. कपिवातश्च बलवान् मेघवातश्च निर्गतः ।
९०. सागरं भीमनिर्ह्लादं कम्पयामासतुर्भृशम् ॥

९१. मेरुमन्दरसङ्काशान् उद्गतान् सुमहार्णवे ।
९२. अत्यक्रामन् महावेगः तरङ्गान् गणयन्निव ॥

९३. तिमिनक्रझषाः कूर्माः दृश्यन्ते विवृतास्तदा ।
९४. वस्त्रापकर्षणेनेव शरीराणि शरीरिणाम् ॥

९५. श्वेताभ्रघनराजीव वायुपुत्रानुगामिनी ।
९६. तस्य सा शुशुभे छाया पतिता लवणाम्भसि ॥

९७. येनासौ याति बलवान् वेगेन कपिकुञ्जरः ।
९८. तेन मार्गेण सहसा द्रोणीकृत इवार्णवः ॥

९९. पाण्डुरारुणवर्णानि नीलमाञ्जिष्ठकानि च ।
१००. कपिना कृश्यमाणानि महाभ्राणि चकाशिरे ॥

१०१. प्रविशन्नभ्रजालानि निष्पतन्श्च पुनः पुनः ।
१०२. प्रच्छन्नश्च प्रकाशश्च चन्द्रमा इव दृश्यते ॥

१०३. ततापं नहि तं सूर्यः प्लवन्तं वानरेश्वरम् ।
१०४. सिषेवे च तदा वायू रामकार्यार्थसिद्धये ॥

१०५. ऋषयस्तुष्टुवुश्चैनं प्लवमानं विहायसा ।
१०६. जगुश्च देवगन्धर्वाः प्रशंसन्तो वनौकसम् ॥

१०७. तस्मिन् प्लवगशार्दूले प्लवमाने हनूमति ।
१०८. इक्ष्वाकुकुलमानार्थी चिन्तयामास सागरः ॥

१०९. अहमिक्ष्वाकुनाथेन सगरेण विवर्धितः ।
११०. इक्ष्वाकुसचिवश्चायं तन्नार्हत्यवसादितुम् ॥

१११. तथा मया विधातव्यं विश्रमेत यथा कपिः ।
११२. शेषं च मयि विश्रान्तः सुखी सोऽतितरिष्यति ॥

११३. इति कृत्वा मतिं साध्वीं समुद्रः छन्नमम्भसि ।
११४. हिरण्यनाभं मैनाकमुवाच गिरिसत्तमम् ॥

११५. स एष कपिशार्दूलस्त्वामुपर्येति वीर्यवान् ।
११६. हनूमान् रामकार्यार्थी भीमकर्मा खमाप्लुतः ॥

११७. अस्य साह्यं मयाकार्यमिक्ष्वाकुकुलवर्तिनः ।
११८. कर्तव्यमकृतं कार्यं सतां मन्युमुदीरयेत् ॥

११९. सलिलादूर्ध्वमुत्तिष्ठ तिष्ठत्वेष कपिस्त्वयि ।
१२०. हनुमान्स्त्वयि विश्रान्तः ततः शेषं गमिष्यति ॥

१२१. हिरण्यगर्भो मैनाकः निशम्य लवणाम्भसः ।
१२२. उत्पपात जलात्तूर्णं महाद्रुमलतावृतः ॥

१२३. समुत्थितमसङ्गेन हनूमानग्रतः स्थितम् ।
१२४. मध्ये लवणतोयस्य विघ्नोऽयमिति निश्चितः ॥

१२५. स तमुच्छ्रितमत्यर्थं महावेगो महाकपिः ।
१२६. उरसा पातयामास जीमूतमिव मारुतः ॥

१२७. तमाकाशगतं वीरमाकाशे समुपस्थितः ।
१२८. प्रीतो हृष्टमना वाक्यमब्रवीत् पर्वतः कपिम् ॥

१२९. दुष्करं कृतवान् कर्म त्वमिदं वानरोत्तम ।
१३०. निपत्य मम शृङ्गेषु सुखं विश्रम्य गम्यताम् ॥

१३१. राघवस्य कुले जातैः उदधिः परिवर्धितः ।
१३२. स त्वां रामहिते युक्तं प्रत्यर्चयति सागरः ॥

१३३. कृते च प्रतिकर्तव्यमेष धर्मः सनातनः ॥

१३४. त्वन्निमित्तमनेनाहं बहुमानात् प्रचोदितः ॥

१३५. अतिथिः किल पूजार्हः प्राकृतोऽपि विजानता ।
१३६. धर्मं जिज्ञासमानेन किं पुनर्यादृशो भवान् ॥

१३७. पूर्वं कृतयुगे तात पर्वताः पक्षिणोऽभवन् ।
१३८. तेऽपि जग्मुः दिशः सर्वाः गरुडा इव वेगिनः ॥

१३९. भूतानि च भयं जग्मुः तेषां पतनशङ्कया ।
१४०. ततः क्रुद्धः सहस्राक्षः पर्वतानां शतक्रतुः ।
१४१. पक्षान्श्चिच्छेद वज्रेण ततः शतसहस्रशः ॥

१४२. स मामुपगतः क्रुद्धो वज्रमुद्यम्य देवराट् ।
१४३. ततोऽहं सहसा क्षिप्तः श्वसनेन महात्मना ॥

१४४. अस्मिन् लवणतोये च प्रक्षिप्तः प्लवगोत्तम ।
१४५. गुप्तपक्षः समग्रश्च तव पित्राभिरक्षितः ॥

१४६. ततोऽहं मानयामि त्वां मान्योऽसि मम मारुते ।
१४७. श्रमं मोक्षय पूजां च गृहाण हरिसत्तम ।
१४८. प्रीतिं च बहु मन्यस्व प्रीतोऽस्मि तव दर्शनात् ॥

१४९. एवमुक्तः कपिश्रेष्ठः तं नगोत्तममब्रवीत् ।
१५०. प्रीतोऽस्मि कृतमातिथ्यं मन्युरेषोऽपनीयताम् ॥

१५१. त्वरते कार्यकालो मे अहश्चाप्यतिवर्तते ।
१५२. प्रतिज्ञा च मया दत्ता न स्थातव्यमिहान्तरा ॥

१५३. इत्युक्त्वा पाणिना शैलमालभ्य हरिपुङ्गवः ।
१५४. जगामाकाशमाविश्य वीर्यवान् प्रहसन्निव ॥

१५५. स पर्वतसमुद्राभ्यां बहुमानादवेक्षितः ।
१५६. पितुः पन्थानमासाद्य जगाम विमलेऽम्बरे ॥

१५७. तद् द्वितीयं हनुमतो दृष्ट्वा कर्म सुदुष्करम् ।
१५८. प्रशशंसुः सुराः सर्वे सिद्धाश्च परमर्षयः ॥

१५९. ततो देवाः सगन्धर्वा सिद्धाश्च परमर्षयः ।
१६०. अब्रुवन् सूर्यसङ्काशां सुरसां नागमातरम् ॥

१६१. अयं वातात्मजः श्रीमान् प्लवते सागरोपरि ।
१६२. हनूमान् नाम तस्य त्वं मुहूर्तं विघ्नमाचर ॥

१६३. बलमिच्छामहे ज्ञातुं भूयश्चास्य पराक्रमम् ।
१६४. त्वां विजेष्यत्युपायेन विषादं वा गमिष्यति ॥

१६५. एवमुक्ता तु सा देवी दैवतैरभिसत्कृता ।
१६६. समुद्रमध्ये सुरसा बिभ्रती राक्षसं वपुः ।
१६७. प्लवमानं हनूमन्तमावृत्येदमुवाच ह ॥

१६८. मम भक्ष्यः प्रविष्टस्त्वमीश्वरैः प्लवगर्षभ ।
१६९. अहं त्वां भक्षयिष्यामि प्रविश त्वं ममाननम् ॥

१७०. वर एष पुरा दत्तो मम धात्रेति सत्वरा ।
१७१. व्यादाय वक्त्रं विपुलं स्थिता सा मारुतेः पुरः ॥

१७२. एवमुक्तः सुरसया प्रहृष्टवदनोऽब्रवीत् ।
१७३. रामो दाशरथिर्नाम प्रविष्टो दण्डकावनम् ।
१७४. लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा वैदेह्या चापि भार्यया ॥

१७५. तस्य सीता हृता भार्या रावणेन यशस्विनी ।
१७६. तस्याः सकाशं दूतोऽहं गमिष्ये रामशासनात् ॥

१७७. कर्तुमर्हसि रामस्य साह्यं विषयवासिनि ।
१७८. अथवा मैथिलीं दृष्ट्वा रामं चाक्लिष्टकारिणम् ।
१७९. आगमिष्यामि ते वक्त्रं सत्यं प्रतिशृणोमि ते ॥

१८०. एवमुक्ता हनुमता सुरसा कामरूपिणी ।
१८१. अब्रवीन्नातिवर्तेन्मां कश्चिदेष वरो मम ॥

१८२. प्रविश्य वदनं मेऽद्य गन्तव्यं वानरोत्तम ॥

१८३. तद् दृष्ट्वा व्यादितं त्वास्यं वायुपुत्रः स बुद्धिमान्।
१८४. सुसङ्क्षिप्यात्मनः कायं बभूवाङ्गुष्ठमातृकः ॥

१८५. सोऽभिपत्याशु तद्वक्त्रं निष्पत्य च महाजवः ।
१८६. अन्तरिक्षे स्थितः श्रीमान् इदं वचनमब्रवीत् ॥

१८७. प्रविष्टोऽस्मि हि ते वक्त्रं दाक्षायणि नमोऽस्तु ते ।
१८८. गमिष्ये यत्र वैदेही सत्यश्चासीद्वरस्तव ॥

१८९. तं दृष्ट्वा वदनान्मुक्तं चन्द्रं राहुमुखादिव ।
१९०. अब्रवीत् सुरसा देवी स्वेन रूपेण वानरम् ॥

१९१. अर्थसिद्ध्यै हरिश्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुखम् ।
१९२. समानयस्व वैदेहीं राघवेण महात्मना ॥

१९३. तत्तृतीयं हनुमतो दृष्ट्वा कर्म सुदुष्करम् ।
१९४. साधु साध्विति भूतानि प्रशशंसुस्तदा हरिम् ॥

१९५. स सागरमनाधृष्यमभ्येत्य वरुणालयम् ।
१९६. ग्रहनक्षत्रचन्द्रार्कतारागणविभूषिते ।
१९७. विताने जीवलोकस्य वितते ब्रह्मनिर्मिते ।
१९८. जगाम वायुमार्गे च गरुत्मानिव मारुतिः ॥

१९९. प्रविशन्नभ्रजालानि निष्पतन्श्च पुनः पुनः ।
२००. प्रावृषीन्दुरिवाभाति निष्पतन् प्रविशन्स्तदा ॥

२०१. प्लवमानं तु तं दृष्ट्वा सिंहिका नाम राक्षसी ।
२०२. मनसा चिन्तयामास प्रवृद्धा कामरूपिणी ॥

२०३. अद्य दीर्घस्य कालस्य भविष्याम्यहमाशिता ।
२०४. इदं मम महासत्त्वं चिरस्य वशमागतम् ॥

२०५. इति सञ्चिन्त्य मनसा च्छायामस्य समाक्षिपत् ॥

२०६. छायायां गृह्यमाणायां चिन्तयामास वानरः ।
२०७. समाक्षिप्तोऽस्मि सहसा पङ्गूकृतपराक्रमः ।
२०८. प्रतिलोमेन वातेन महानौरिव सागरे ॥

२०९. तिर्यगूर्ध्वमधश्चैव वीक्षमाणस्तदा कपिः ।
२१०. ददर्श स महासत्त्वमुत्थितं लवणाम्भसि ॥

लघुवाल्मीकीयम्

२११. स तां बुद्ध्वार्थतत्वेन सिंहिकां मतिमान् कपिः ।
२१२. व्यवर्धत महाकायः प्रावृषीव बलाहकः ॥

२१३. तस्य सा कायमुद्वीक्ष्य वर्धमानं महाकपेः ।
२१४. वक्त्रं प्रसारयामास पातालाम्बरसन्निभम् ॥

२१५. घनराजीव गर्जन्ती वानरं समभिद्रवत् ॥

२१६. स तस्या विकृते वक्त्रे वज्रसंहननः कपिः ।
२१७. सङ्क्षिप्य मुहुरात्मानं निपपात महाबलः ॥

२१८. आस्ये तस्या निमज्जन्तं ददृशुः सिद्धचारणाः ।
२१९. ग्रस्यमानं यथा चन्द्रं पूर्णं पर्वणि राहुणा ॥

२२०. ततस्तस्या नखैस्तीक्ष्णैः मर्माण्युत्कृत्य वानरः ।
२२१. उत्पपाताथ वेगेन मनःसंपातविक्रमः ॥

२२२. हृतहृत्सा हनुमता पपात विधुराम्भसि ॥

२२३. तां हतां वानरेणाशु पतितां वीक्ष्य सिंहिकाम् ।
२२४. भूतान्याकाशचारीणि तमूचुः प्लवगोत्तमम् ॥

२२५. भीममद्य कृतं कर्म महत् सत्त्वं त्वया हतम् ।
२२६. साधयार्थमभिप्रेतमरिष्टं प्लवतां वर ॥

२२७. यस्य त्वेतानि चत्वारि वानरेन्द्र यथा तव ।
२२८. धृतिर्दृष्टिर्मतिर्दाक्ष्यं स कर्मसु न सीदति ॥

२२९. स तैः संपूजितः पूज्यः प्रतिपन्नप्रयोजनः ।
२३०. जगामाकाशमाविश्य पन्नगाशनवत् कपिः ॥

२३१. योजनानां शतस्यान्ते वनराजिं ददर्श सः ।
२३२. ददर्श च पतन्नेव विविधद्रुमभूषितम् ।
२३३. द्वीपं शाखामृगश्रेष्ठो मलयोपवनानि च ॥

२३४. सागरस्य च पत्नीनां मुखान्यपि विलोकयत् ॥

२३५. स महामेघसङ्काशं समीक्ष्यात्मानमात्मवान् ।
२३६. निरुन्धन्तमिवाकाशं चकार मतिमान् मतिम् ॥

२३७. कायवृद्धिं प्रवेगं च मम दृष्ट्वैव राक्षसाः ।
२३८. मयि कौतूहलं कुर्युः इति मेने महामतिः ॥

२३९. ततः शरीरं सङ्क्षिप्य तन्महीधरसन्निभम् ।
२४०. पुनः प्रकृतिमापेदे वीतमोह इवात्मवान् ॥

२४१. तद्रूपमतिसङ्क्षिप्य हनूमान् प्रकृतौ स्थितः ।
२४२. त्रीन् क्रमान् इव विक्रम्य बलिवीर्यहरो हरिः ॥

२४३. स सागरं दानवपन्नगायुतम्
२४४. बलेन विक्रम्य महोर्मिमालिनम् ।
२४५. निपत्य तीरे च महोदधेस्तदा
२४६. ददर्श लङ्काममरावतीमिव ॥

२४७. स सागरमनाधृष्यमतिक्रम्य महाबलः ।
२४८. त्रिकूटशिखरे लङ्कां स्थितः स्वस्थो ददर्श ह ॥

२४९. योजनानां शतं श्रीमान् तीर्त्वाप्युत्तमविक्रमः ।
२५०. अनिःश्वसन् कपिस्तत्र न ग्लानिमधिगच्छति ॥

२५१. गिरिमूर्ध्नि स्थितां लङ्कां पाण्डुरैर्भवनैः शुभैः ।
२५२. पालितां राक्षसेन्द्रेण निर्मितां विश्वकर्मणा ।
२५३. वप्रप्राकारजघनां विपुलाम्बुनवाम्बराम् ।
२५४. शतघ्नीशूलकेशान्तां अट्टालकवतंसकाम् ।

२५५. मनसेव कृतां लङ्कां ददर्श हनुमान् कपिः ॥

२५६. अचिन्त्यां सुकृतां स्पष्टां कुबेराध्युषितां पुरा ।
२५७. दम्ष्ट्रिभिः बहुभिः शूरैः शूलपट्टिशपाणिभिः ।
२५८. रक्षितां राक्षसैर्घोरैः गुहां आशीविषैरिव ।
२५९. तस्याश्च महतीं गुप्तिं सागरं च निरीक्ष्य सः ।
२६०. रावणं च रिपुं घोरं चिन्तयामास वानरः ॥

२६१. इमां त्वविषमां लङ्कां दुर्गां रावणपालिताम् ।
२६२. प्राप्यापि सुमहाबाहुः किं करिष्यति राघवः ॥

२६३. अवकाशो न साम्नस्तु राक्षसेष्वभिगम्यते ।
२६४. न दानस्य न भेदस्य नैव युद्धस्य दृश्यते ॥

२६५. यावज्जानामि वैदेहीं यदि जीवति वा न वा ।
२६६. तत्रैव चिन्तयिष्यामि दृष्ट्वा तां जनकात्मजाम् ॥

२६७. अनेन रूपेण मया न शक्या रक्षसां पुरी ।
२६८. प्रवेष्टुं राक्षसैर्गुप्ता क्रूरैर्बलसमन्वितैः ॥

२६९. केनोपायेन पश्येयं मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
२७०. अदृष्टो राक्षसेन्द्रेण रावणेन दुरात्मना ॥

२७१. न विनश्येत् कथं कार्यं रामस्य विदितात्मनः ।
२७२. एकामेकस्तु पश्येयं रहिते जनकात्मजाम् ॥

२७३. भूताश्चार्था विनश्यन्ति देशकालविरोधिताः ।
२७४. विक्लवं दूतमासाद्य तमः सूर्योदये यथा ॥

२७५. अर्थानर्थान्तरे बुद्धिः निश्चितापि न शोभते ।
२७६. घातयन्ति हि कार्याणि दूताः पण्डितमानिनः ॥

२७७. न हि शक्यं क्वचित् स्थातुमविज्ञातेन राक्षसैः ।
२७८. अपि राक्षसरूपेण किमुतान्येन केनचित् ॥

२७९. इहाहं यदि तिष्ठामि स्वेन रूपेण संवृतः ।
२८०. विनाशमुपयास्यामि भर्तुरर्थश्च हास्यति ॥

२८१. तदहं स्वेन रूपेण रजन्यां ह्रस्वतां गतः ।
२८२. लङ्कामभिपतिष्यामि राघवस्यार्थसिद्धये ॥

२८३. इति निश्चित्य हनुमान् सूर्यस्यास्तमयं कपिः ।
२८४. आचकाङ्क्षे तदा वीरो वैदेह्या दर्शनोत्सुकः ॥

२८५. सूर्ये चास्तं गते रात्रौ देहं सङ्क्षिप्य मारुतिः ।
२८६. वृषदंशकमात्रोऽथ बभूवाद्भुतदर्शनः ॥

२८७. प्रदोषकाले हनुमान् तूर्णमुत्पत्य वीर्यवान् ।
२८८. प्रविवेश पुरीं रम्यां प्रविभक्तमहापथाम् ॥

२८९. चन्द्रोऽपि साचिव्यमिवास्य कुर्वन्
२९०. तारागणैर्मध्यगतो विराजन् ।
२९१. ज्योत्स्नावितानेन वितत्य लोकान्
२९२. उत्तिष्ठते नैकसहस्ररश्मिः ॥

२९३. शङ्खप्रभं क्षीरमृणालवर्णम्
२९४. उद्गच्छमानं व्यवभासमानम् ।
२९५. ददर्श चन्द्रं स कपिप्रवीरः
२९६. पोप्लूयमानं सरसीव हंसम् ॥

२९७. रम्यकाननतोयाढ्यां पुरीं रावणपालिताम् ।
२९८. शारदाम्बुधरप्रख्यैः भवनैरुपशोभिताम् ।
२९९. सागरोपमनिर्घोषां सागरानिलसेविताम् ।
३००. शातकुम्भेन महता प्राकारेणाभिसंवृताम् ।

३०१. किङ्किणीजालघोषाभिः पताकाभिरलङ्कृताम् ।
३०२. आसाद्य सहसा हृष्टः प्राकारमभिपेदिवान् ॥

३०३. जाम्बूनदमयैर्द्वारैः वैदूर्यकृतवेदिकैः ।
३०४. वज्रस्फटिकमुक्ताभिः मणिकुट्टिमभूषितैः ।
३०५. तप्तहाटकनिर्यूहैः राजतामलपाण्डुरैः ।
३०६. वैदूर्यकृतसोपानैः स्फाटिकान्तरपांसुभिः ।
३०७. चारुसञ्जवनोपेतैः खमिवोत्पतितैः शुभैः ।
३०८. क्रौञ्चबर्हिणसङ्घुष्टैः राजहंसनिषेवितैः ।
३०९. तूर्याभरणनिर्घोषैः सर्वतः परिनादिताम् ।
३१०. वस्वोकसारप्रतिमां तां वीक्ष्य नगरीं ततः ।
३११. खमिवोत्पतितुङ्कामां जहर्ष हनुमान् कपिः ॥

३१२. तां समीक्ष्य पुरीं लङ्कां राक्षसाधिपतेः शुभाम् ।
३१३. अनुत्तमां ऋद्धिमतीं चिन्तयामास वानरः ॥

३१४. नेयमन्येन नगरी शक्या धर्षयितुं बलात् ।
३१५. विवस्वतस्तनूजस्य मैन्दद्विविदयोरपि ।
३१६. कुमुदाङ्गदयोर्वापि सुषेणस्य महाकपेः ।
३१७. ऋक्षस्य कपिमुख्यस्य मम चैव गतिर्भवेत् ॥

३१८. समीक्ष्य च महाबाहोः राघवस्य पराक्रमम् ।
३१९. लक्ष्मणस्य च विक्रान्तमभवत् प्रीतिमान् कपिः ॥

३२०. अथ सा कपिशार्दूलं प्रविशन्तं महाकपिम् ।
३२१. नगरी स्वेन रूपेण ददर्श पवनात्मजम् ॥

३२२. स्वयमेवोत्थिता तत्र विकृताननदर्शना ।
३२३. पुरस्तात् तस्य वीरस्य वायुसूनोरतिष्ठत ॥

३२४. मुञ्चमाना महानादमब्रवीत् पवनात्मजम् ।
३२५. कस्त्वं केन च कार्येण इह प्राप्तो वनालय ॥

३२६. कथयस्वेह यत् तत्त्वं यावत् प्राणा धरन्ति ते ।
३२७. अहं राक्षसराजस्य रावणस्य महात्मनः ।
३२८. आज्ञाप्रतीक्षा दुर्धर्षा रक्षामि नगरीमिमाम् ॥

३२९. अद्य प्राणैः परित्यक्तः स्वप्स्यसे निहतो मया ॥

३३०. लङ्काया वचनं श्रुत्वा हनुमान् मारुतात्मजः ।
३३१. आबभाषेऽथ मेधावी सत्त्ववान् प्लवगर्षभः ॥

३३२. द्रक्ष्यामि नगरीं लङ्कां साट्टप्राकारतोरणाम् ।
३३३. इत्यर्थमिह संप्राप्तः परं कौतूहलं हि मे ॥

३३४. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा बभाषे कामरूपिणी ।
३३५. मामनिर्जित्य दुर्बुद्धे राक्षसेश्वरपालिताम् ।
३३६. न शक्यं ह्यद्य ते द्रष्टुं पुरीयं वानराधम ॥

३३७. ततः कृत्वा महानादं स वै लङ्का भयङ्करम् ।
३३८. तलेन वानरश्रेष्ठं ताडयामास वेगिता ॥

३३९. ततः स हरिशार्दूलो लङ्कया ताडितो भृशम् ।
३४०. मुष्टिनाभिजघानैनां हनुमान् क्रोधमूर्च्छितः ॥

३४१. स्त्री चेति मन्यमानेन नातिक्रोधः स्वयं कृतः ॥

३४२. सा तु तेन प्रहारेण विह्वलाङ्गी निशाचरी ।
३४३. पपात सहसा भूमौ विकृताननदर्शना ॥

३४४. ततो वै भृशमुद्विग्ना लङ्का सा गद्गदाक्षरम् ।
३४५. उवाचागर्वितं वाक्यं हनुमन्तं प्लवङ्गमम् ॥

३४६. प्रसीद सुमहाबाहो त्रायस्व हरिसत्तम ।

३४७. समये सौम्य तिष्ठन्ति सत्त्ववन्तो महाबलाः ॥

३४८. अहं तु नगरी लङ्का स्वयमेव प्लवङ्गम ।
३४९. निर्जिताहं त्वया वीर विक्रमेण महाबल ॥

३५०. इदं च तथ्यं श्रुणु मे ब्रुवन्त्या वै हरीश्वर ।
३५१. स्वयं स्वयम्भुवा दत्तं वरदानं यथा मम ॥

३५२. यदा त्वां वानरः कश्चित् विक्रमात् वशमानयेत् ।
३५३. तदा त्वया हि विज्ञेयं रक्षसां भयमागतम् ॥

३५४. स हि मे समयः सौम्य प्राप्तोऽद्य तव दर्शनात् ।
३५५. स्वयम्भूविहितः सत्यो न तस्यास्ति व्यतिक्रमः ॥

३५६. तत् प्रविश्य हरिश्रेष्ठ पुरीं रावणपालिताम् ।
३५७. विधत्स्व सर्वकार्याणि यानि यानीह वान्छसि ॥

॥५.२ सीतादर्शनम् ॥

१. स प्रविश्य पुरीं श्रेष्ठां लङ्कां तां कामरूपिणीम् ।
२. विक्रमेण महातेजा हनुमान् कपिसत्तमः ।
३. अद्वारेण महावीर्यः प्राकारमवपुप्लुवे ॥

४. निशि लङ्कां महासत्त्वो विवेश कपिकुञ्जरः ।
५. चक्रेऽथ पादं सव्यं च शत्रूणां स तु मूर्धनि ॥

६. हसितोत्कृष्टनिनदैः तूर्यघोषपुरस्कृतैः ।
७. वज्राङ्कुशनिकाशैश्च वज्रजालविभूषितैः ।
८. गृहमेधैः पुरी रम्या बभासे द्यौरिवाम्बुदैः ॥

९. तां चक्रमाल्याभरणां कपिराजहितङ्करः ।
१०. राघवार्थे चरन् श्रीमान् ददर्श च ननन्द च ॥

११. शुश्राव रुचिरं गीतं त्रिस्थानस्वरभूषितम् ।
१२. स्त्रीणां मदनविद्धानां दिवि चाप्सरसामिव ॥

१३. शुश्राव काञ्चीनिनदं नूपुराणां च निस्वनम् ॥

१४. सोपाननिनदांश्चापि भवनेषु महात्मनाम् ।
१५. शुश्राव जपतां तत्र मन्त्रान् रक्षोगृहेषु वै ॥

१६. स्वाध्यायनिरतांश्चैव यातुधानान् ददर्श सः ॥

१७. ददर्श मध्यमे गुल्मे राक्षसस्य चरान् बहून् ।
१८. दीक्षितान् जटिलान् मुण्डान् गोजिनाम्बरवाससः ।
१९. एकाक्षान् एकवर्णांश्च लम्बोदरपयोधरान् ।
२०. करालान् भुग्नवक्त्रांश्च विकटान् वामनांस्तथा ।
२१. विरूपान् बहुरूपांश्च सुरूपांश्च सुवर्चसः ॥

२२. शक्तिवृक्षायुधांश्चैव पट्टिशाशनिधारिणः ।
२३. क्षेपणीपाशहस्तांश्च ददर्श स महाकपिः ॥

२४. ततः स मध्यङ्गतमम्शुमन्तम्
२५. ज्योत्स्नावितानं महदुद्वमन्तम् ।
२६. ददर्श धीमान् भुवि भानुमन्तम्
२७. गोष्ठे वृषं मत्तमिव भ्रमन्तम् ॥

२८. लोकस्य पापानि विनाशयन्तम्
२९. महोदधिं चापि समेधयन्तम् ।
३०. भूतानि सर्वाणि विराजयन्तम्
३१. ददर्श शीताम्शुमथाभियान्तम् ॥

३२. या भाति लक्ष्मीः भुवि मन्दरस्था

३३. यथा प्रदोषेषु च सागरस्था ।
३४. तथैव तोयेषु च पुष्करस्था
३५. रराज सा चारुनिशाकरस्था ॥

३६. हंसो यथा राजतपञ्जरस्थः
३७. सिंहो यथा मन्दरकन्दरस्थः ।
३८. वीरो यथा गर्वितकुञ्जरस्थः
३९. चन्द्रोऽपि बभ्राज तथाम्बरस्थः ॥

४०. मत्तप्रमत्तानि समाकुलानि
४१. रथाश्च भद्रासनसङ्कुलानि ।
४२. वीरश्रिया चापि समाकुलानि
४३. ददर्श धीमान् स कपिः कुलानि ॥

४४. बुद्धिप्रधानान् रुचिराभिधानान्
४५. संश्रद्धधानान् जगतः प्रधानान् ।
४६. नानाविधानान् रुचिराभिधानान्
४७. ददर्श तस्यां पुरि यातुधानान् ॥

४८. स्त्रियो ज्वलन्तीः त्रपयोपगूढाः
४९. निशीथकाले रमणोपगूढाः ।
५०. ददर्श काश्चित् प्रमदोपगूढा
५१. यथा विहङ्गा विहगोपगूढाः ॥

५२. न त्वेव सीतां परमाभिजाताम्
५३. पथिस्थिते राजकुले प्रजाताम् ।
५४. लतां प्रफुल्लामिव साधुजाताम्
५५. ददर्श तन्वीं मनसाभिजाताम् ॥

५६. अव्यक्तरेखामिव चन्द्रलेखाम्
५७. पांसुप्रदिग्धामिव हेमरेखाम् ।
५८. क्षतप्ररूढामिव वर्णरेखाम्
५९. वायुप्रभिन्नामिव मेघरेखाम् ॥

६०. सीतामपश्यन् मनुजेश्वरस्य
६१. रामस्य पत्नीं वदतां वरस्य ।
६२. बभूव दुःखोपहतश्चिरस्य
६३. प्लवङ्गमो मन्द इवाचिरस्य ॥

६४. गृहाद्गृहं राक्षसानामुद्यानानि च सर्वशः ।
६५. वीक्षमाणोऽप्यसन्त्रस्तः प्रासादांश्च चचार सः ॥

६६. सर्वेषां समतिक्रम्य भवनानि समन्ततः ।
६७.आससादाथ लक्ष्मीवान् राक्षसेन्द्रनिवेशनम् ॥

६८. रूप्यकोपहितैश्चित्रैः तोरणैः हेमभूषणैः ।
६९. विचित्राभिश्च कक्ष्याभिः द्वारैश्च रुचिरैर्वृतम् ।
७०. गजास्थितैर्महामात्रैः शूरैश्च विगतश्रमैः ।
७१. उपस्थितमसंहार्यैः हयैः स्यन्दनयायिभिः ।
७२. सिंहव्याघ्रतनुत्राणैः दान्तकाञ्चनराजतैः ।
७३. घोषवद्भिर्विचित्रैश्च सदा विचरितं रथैः ।
७४. बहुरत्नसमाकीर्णं परार्ध्यासनभूषितम् ।
७५. विनीतैरन्तपालैश्च रक्षोभिश्च सुरक्षितम् ।
७६. भेरीमृदङ्गाभिरुतं शङ्खघोषविनादितम् ।
७७. समुद्रमिव गम्भीरं समुद्रसमनिस्वनम् ।
७८. महात्मनो महद् वेश्म ददर्श स महाकपिः ॥

७९. ददर्श विविधान् गुल्मान् तस्य रक्षःपतेर्गृहे ।
८०. राक्षसान्श्च महाकायान् नानाप्रहरणोद्यतान् ॥

८१. रक्तान् श्वेतान् सितान्श्चापि हरीन्श्चापि महाजवान्
।
८२. कुलीनान् रूपसंपन्नान् गजान् परगजारुजान् ।
८३. शिक्षितान् गजशिक्षायामैरावतसमान् युधि ।

८४. निहन्तॄन् परसैन्यानां गृहे तस्मिन् ददर्श सः ॥

८५. लतागृहाणि चित्राणि चित्रशालागृहाणि च ।
८६. क्रीडागृहाणि चान्यानि दारुपर्वतकानि च ।
८७. कामस्य गृहकं रम्यं दिवागृहकमेव च ।
८८. ददर्श राक्षसेन्द्रस्य रावणस्य निवेशने ॥

८९. अर्चिभिश्चापि रत्नानां तेजसा रावणस्य च ।
९०. विरराज च तद्वेश्म रश्मिवानिव रश्मिभिः ॥

९१. या हि वैश्रवणे लक्ष्मीः या चन्द्रे हरिवाहने ।
९२. सा रावणगृहे रम्या नित्यमेवानपायिनी ॥

९३. या च राज्ञः कुबेरस्य यमस्य वरुणस्य च ।
९४. तादृशी तद्विशिष्टा वा ऋद्धी रक्षोगृहेष्विह ॥

९५. तस्य हर्म्यस्य मध्यस्थवेश्म चान्यत् सुनिर्मितम् ।
९६. बहुनिर्यूहसंयुक्तं ददर्श पवनात्मजः ।
९७. ब्रह्मणोऽर्थे कृतं दिव्यं दिवि यद् विश्वकर्मणा ।
९८. विमानं पुष्पकं नाम सर्वरत्नविभूषितम् ।
९९. परेण तपसा लेभे यत् कुबेरः पितामहात् ।
१००. कुबेरमोजसा जित्वा लेभे तद् राक्षसेश्वरः ॥

१०१. ईहामृगसमायुक्तैः कार्तस्वरहिरण्मयैः ।
१०२. सुकृतैराचितं स्तम्भैः प्रदीप्तमिव च श्रिया ।
१०३. मेरुमन्दरसङ्काशैः उल्लिखद्भिरिवाम्बरम् ।
१०४. कूटागारैः शुभागारैः सर्वतः समलङ्कृतम् ।
१०५. जालवातायनैर्युक्तं काञ्चनैः स्फाटिकैरपि ।
१०६. इन्द्रनीलमहानीलमणिप्रवरवेदिकम् ।
१०७. विमानं पुष्पकं दिव्यमारुरोह महाकपिः ॥

१०८. यथा नगाग्रं बहुधातुचित्रम्
१०९. यथा नभश्च ग्रहचन्द्रचित्रम् ।
११०. ददर्श युक्तीकृतचारुमेघ-
१११. चित्रं विमानं बहुरत्नचित्रम् ॥

११२. मही कृता पर्वतराजिपूर्णा
११३. शैलाः कृता वृक्षवितानपूर्णाः ।
११४. वृक्षाः कृता पुष्पवितानपूर्णाः
११५. पुष्पं कृतं केसरपत्रपूर्णम् ॥

११६. कृताश्च वैडूर्यमया विहङ्गाः
११७. रूप्यप्रवालैश्च तथा विहङ्गाः ।
११८. चित्राश्च नानावसुभिर्भुजङ्गाः
११९. जात्यानुरूपाः तुरगाः शुभाङ्गाः ॥

१२०. न तत्र किञ्चिन्न कृतं प्रयत्नतो
१२१. न तत्र किञ्चिन्न महार्हरत्नवत् ।
१२२. न ते विशेषा नियताः सुरेष्वपि
१२३. न तत्र किञ्चिन्न महाविशेषवत् ॥

१२४. तत्रस्थः सर्वतो गन्धं पानभक्ष्यान्नसंभवम् ।
१२५. दिव्यं सम्मूर्च्छितं जिघ्रद् रूपवन्तमिवानिलम् ॥

१२६. स गन्धस्तं महासत्त्वं बन्धुर्बन्धुरिवोत्तमम् ।
१२७. इत एहीत्युवाचेव तत्र यत्र स रावणः ॥

१२८. ततस्तां प्रस्थितः शालां ददर्श महतीं शुभाम् ।
१२९. रावणस्य मनःकान्तां कान्तामिव वरस्त्रियम् ।
१३०. मणिसोपाननिकृतां हेमजालविराजिताम् ।
१३१. स्फाटिकैरावृततलां दन्तान्तरितरूपिकाम् ।
१३२. समैः ऋजुभिरित्युच्चैः समन्तात् सुविभूषितैः ।
१३३. स्तम्भैः पक्षैरिवात्युच्चैः दिवं संप्रस्थितामिव ।
१३४. महत्या कुथयास्तीर्णा पृथिवीलक्षणाङ्कया ।

१३५. धूम्रामगुरुधूपेन विमलां हंसपाण्डुराम् ।
१३६. मनसो मोदजननीं वर्णस्यापि प्रसाधिनीम् ।
१३७. तां शोकनाशिनीं दिव्यां श्रियः सञ्जननीमिव ॥

१३८. इन्द्रियाणीन्द्रियार्थैस्तु पञ्चपञ्चभिरुत्तमैः ।
१३९. तर्पयामास मातेव तदा रावणपालिता ॥

१४०. स्वर्गोऽयं देवलोकोऽयं इन्द्रस्यापि पुरी भवेत् ।
१४१. सिद्धिर्वेयं परा हि स्यात् इत्यमन्यत मारुतिः ॥

१४२. प्रध्यायत इवापश्यत् प्रदीपान्स्तत्र काञ्चनान् ।
१४३. धूर्तानिव महाधूर्तैः देवनेन पराजितान् ॥

१४४. ततोऽपश्यत् कुथासीनं नानावर्णाम्बरस्रजम् ।
१४५. सहस्रं वरनारीणां नानावेषविभूषितम् ।
१४६. परिवृत्तेऽर्धरात्रे तु पाननिद्रावशं गतम् ।
१४७. क्रीडित्वोपरतं रात्रौ प्रसुप्तं बलवत् तदा ॥

१४८. तत् प्रसुप्तं विरुरुचे निःशब्दान्तरभूषितम् ।
१४९. निःशब्दहंसभ्रमरं यथा पद्मवनं महत् ॥

१५०. तासां संवृतदन्तानि मीलिताक्षीणि मारुतिः ।
१५१. अपश्यत् पद्मगन्धीनि वदनानि सुयोषिताम् ॥

१५२. प्रबुद्धानीव पद्मानि तासां भूत्वा क्षपाक्षये ।
१५३. पुनः संवृतपत्राणि रात्राविव बभुस्तदा ॥

१५४. याश्च्यवन्तेऽम्बरात् ताराः पुण्यशेषसमावृताः ।
१५५. इमास्ताः सङ्गताः कृत्स्नाः इति मेने हरिस्तदा ॥

१५६. पानव्यायामकालेषु निद्रोपहतचेतसः ।
१५७. व्यावृत्ततिलकाः काश्चित् काश्चिदुद्भ्रान्तनूपुराः ॥

१५८. पार्श्वे गलितहाराश्च काश्चित् परमयोषितः ।
१५९. मुक्ताहारवृताश्चान्याः काश्चित् प्रस्रस्तवाससः ॥

१६०. व्याविद्धरशनादामाः किशोर्य इव वाहिताः ॥

१६१. अकुण्डलधराश्चान्याः विच्छिन्नमृदितस्रजः ।
१६२. गजेन्द्रमृदिताः फुल्लाः लता इव महावने ॥

१६३. चन्द्राम्शुकिरणाभाश्च हाराः कासाञ्चिदुद्गताः ।
१६४. हंसा इव बभुः सुप्ताः स्तनमध्येषु योषिताम् ॥

१६५. अपरासाञ्च वैडूर्याः कादम्बा इव पक्षिणः ।
१६६. हेमसूत्राणि चान्यासां चक्रवाका इवाभवन् ॥

१६७. हंसकारण्डवोपेताः चक्रवाकोपशोभिताः ।
१६८. आपगा इव ता रेजुः जघनैः पुलिनैरिव ॥

१६९. किङ्किणीजालसङ्काशास्ता हेमविपुलाम्बुजाः ।
१७०. भावग्राहा यशस्तीरा सुप्ता नद्य इवाबभुः ॥

१७१. मृदुष्वङ्गेषु कासाञ्चित् कुचाग्रेषु च संस्थिताः ।
१७२. बभूवुर्भूषणानीव शुभा भूषणराजयः ॥

१७३. अम्शुकान्ताश्च कासाञ्चित् मुखमारुतकम्पिताः ।
१७४. उपर्युपरि वक्त्राणां व्याधूयन्ते पुनः पुनः ॥

१७५. ताः पताका इवोद्धूता पत्नीनां रुचिरप्रभाः ।
१७६. नानावर्णसुवर्णानां वक्त्रमूलेषु रेजिरे ॥

१७७. ववल्गुश्चात्र कासाञ्चित् कुण्डलानि शुभार्चिषाम् ।
१७८. मुखमारुतसंसर्गात् मन्दं मन्दं च योषिताम् ॥

१७९. रावणाननशङ्काश्च काश्चित् रावणयोषितः ।
१८०. मुखानि च सपत्नीनां उपाजिघ्रन् पुनः पुनः ॥

१८१. अत्यर्थं सक्तमनसो रावणे ता वरस्त्रियः ।
१८२. अस्वतन्त्राः सपत्नीनां प्रियमेवाचरन्स्तदा ॥

१८३. ऊरुपार्श्वकटीपृष्ठमन्योन्यस्य समाश्रिताः ।
१८४. परस्परनिविष्टाङ्ग्यो मदस्नेहवशानुगाः ।
१८५. अन्योन्यभुजसूत्रेण स्त्रीमाला ग्रथिता हि सा ।
१८६. मालेव ग्रथिता सूत्रे शुशुभे मत्तषट्पदाः ॥

१८७. लतानां माधवे मासि फुल्लानां वायुसेवनात् ।
१८८. अन्योन्यमालाग्रथितं संसक्तकुसुमोच्चयम् ।
१८९. प्रतिवेष्टितसुस्कन्धमन्योन्यभ्रमराकुलम् ।
१९०. आसीद् वनमिवोद्धूतं स्त्रीवनं रावणस्य तत् ॥

१९१. राजर्षिविप्रदैत्यानां गन्धर्वाणां च योषितः ।
१९२. रक्षसां चाभवन् कन्याः तस्य कामवशं गताः ॥

१९३. युद्धकामेन ताः सर्वाः रावणेन हृताः स्त्रियः ।
१९४. समदा मदनेनैव मोहिताः काश्चिदागताः ॥

१९५. न तत्र काश्चित् प्रमदा प्रसह्य
१९६. वीर्योपपन्नेन गुणेन लब्धाः ।
१९७. न चान्यकामापि न चान्यपूर्वा
१९८. विना वरार्हां जनकात्मजां तु ॥

१९९. न चाकुलीना न च हीनरूपा
२००. नादक्षिणा नानुपचारयुक्ता ।
२०१. भार्याभवत् तस्य न हीनसत्त्वा
२०२. न चापि कान्तस्य न कामनीया ॥

२०३. बभूव बुद्धिस्तु हरीश्वरस्य
२०४. यदीदृशी राघवधर्मपत्नी ।
२०५. इमा महाराक्षसराजभार्याः
२०६. सुजातमस्येति हि साधुबुद्धेः ॥

२०७. पुनश्च सोऽचिन्तयदार्तरूपो
२०८. ध्रुवं विशिष्टा गुणतो हि सीता ।
२०९. अथायमस्यां कृतवान् महात्मा
२१०. लङ्केश्वरः कष्टमनार्यकर्म ॥

२११. तत्र दिव्योपमं मुख्यं स्फाटिकं रत्नभूषितम् ।
२१२. अवेक्षमाणो हनुमान् ददर्श शयनासनम् ॥

२१३. तस्मिन् जीमूतसङ्काशं प्रदीप्तोज्ज्वलकुण्डलम् ।
२१४. लोहिताक्षं महाबाहुं महारजतवाससम् ।
२१५. लोहितेनानुलिप्ताङ्गं चन्दनेन सुगन्धिना ।
२१६. सन्ध्यारक्तमिवाकाशे तोयदं सतडिद्गणम् ।
२१७. वृतमाभरणैर्दिव्यैः सुरूपं कामरूपिणम् ।
२१८. सवृक्षवनगुल्माढ्यं प्रसुप्तमिव मन्दरम् ।
२१९. प्रियं राक्षसकन्यानां राक्षसानां सुखावहम् ।
२२०. भास्वरे शयने वीरं प्रसुप्तं राक्षसाधिपम् ।
२२१. क्रीडित्वोपरतं रात्रौ ददर्श स महाकपिः ॥

२२२. निःश्वसन्तं यथा नागं रावणं वानरोत्तमः ।
२२३. आसाद्य परमोद्विग्नः सोपासर्पत् सुभीतवत् ॥

२२४. अथारोहणमासाद्य वेदिकान्तरमाश्रितः ।
२२५. सुप्तं राक्षसशार्दूलं प्रेक्षते स्म महाकपिः ॥

२२६. शुशुभे राक्षसेन्द्रस्य स्वपतः शयनं शुभम् ।
२२७. गन्धहस्तिनि संविष्टे यथा प्रस्रवणं महत् ॥

२२८. काञ्चनाङ्गदसन्नद्धौ ददर्श स महात्मनः ।
२२९. विक्षिप्तौ राक्षसेन्द्रस्य भुजौ इन्द्रध्वजोपमौ ॥

२३०. ऐरावतविषाणाग्रैः आपीडनकृतव्रणौ ।
२३१. वज्रोल्लिखितपीनांसौ विष्णुचक्रपरिक्षतौ ।
२३२. पीनौ समसुजातांसौ सङ्गतौ बलसंयुतौ ।
२३३. सलक्षणनखाङ्गुष्टौ स्वङ्गुलीयकलक्षितौ ।
२३४. विक्षिप्तौ शयने शुभ्रे पञ्चशीर्षाविवोरगौ ।
२३५. उत्तमस्त्रीविमृदितौ गन्धोत्तमनिषेवितौ ।
२३६. यक्षपन्नगगन्धर्वदेवदानवराविणौ ।
२३७. ददर्श स कपिस्तस्य बाहू शयनसंस्थितौ ॥

२३८. चूतपुन्नागसुरभिः वकुलोत्तमसंयुतः ।
२३९. मृष्टान्नरससंयुक्तः पानगन्धपुरःसरः ।
२४०. शयानस्य विनिःश्वासः निश्चक्राम महामुखात् ॥

२४१. मुक्तामणिविचित्रेण काञ्चनेन विराजितम् ।
२४२. मुकुटेनापवृत्तेन कुण्डलोज्ज्वलिताननम् ।
२४३. रक्तचन्दनदिग्धेन तथा हारेण शोभिना ।
२४४. पीनायतविशालेन वक्षसाभिविराजितम् ।
२४५. पाण्डुरेणापविद्धेन क्षौमेण क्षतजेक्षणम् ।
२४६. महार्हेण सुसंवीतं पीतेनोत्तरवाससा ।
२४७. माषराशिप्रतीकाशं निःश्वसन्तं भुजङ्गवत् ।
२४८. गाङ्गे महति तोयान्ते प्रसुप्तमिव कुञ्जरम् ।
२४९. चतुर्भिः काञ्चनैः दीपैः दीप्यमानं चतुर्दिशम् ।
२५०. प्रकाशीकृतसर्वाङ्गं मेघं विद्युद्गणैरिव ।
२५१. पादमूलगताश्चापि ददर्श सुमहात्मनः ।
२५२. पत्नीः स प्रियभार्यस्य तस्य रक्षःपतेर्गृहे ॥

२५३. शशिप्रकाशवदना वरकुण्डलभूषणाः ।
२५४. नृत्यवादित्रकुशलाः राक्षसेन्द्रभुजाङ्कगाः ।
२५५. वराभरणधारिण्यो निषण्णा ददृशे कपिः ॥

२५६. तासां चन्द्रोपमैर्वक्त्रैः शुभैर्ललितकुण्डलैः ।
२५७. विरराज विमानं तन्नभस्तारागणैरिव ॥

२५८. मदव्यायामखिन्नास्ता राक्षसेन्द्रस्य योषितः ।
२५९. तेषु तेष्ववकाशेषु प्रसुप्तास्तनुमध्यमाः ॥

२६०. आतोद्यानि विचित्राणि परिष्वज्य वरस्त्रियः ।
२६१. निपीड्य च कुचैः सुप्ताः कामिन्यः कामुकानिव ॥

२६२. तासामेकान्तविन्यस्ते शयानां शयने शुभे ।
२६३. ददर्श रूपसंपन्नामथ तां स कपिः स्त्रियम् ॥

२६४. मुक्तामणिसमायुक्तैः भूषणैः सुविभूषिताम् ।
२६५. विभूषयन्तीमिव च स्वश्रिया भवनोत्तमम् ।
२६६. गौरीं कनकवर्णाभामिष्टामन्तःपुरेश्वरीम् ।
२६७. कपिर्मन्दोदरीं तत्र शयानां चारुरूपिणीम् ।
२६८. स तां दृष्ट्वा महाबाहुः भूषितां मारुतात्मजः ।
२६९. तर्कयामास सीतेति रूपयौवनसंपदा ।
२७०. हर्षेण महता युक्तो ननन्द हरियूथपः ॥

२७१. अवधूय च तां बुद्धिं बभूवावस्थितस्तदा ।
२७२. जगाम चापरां चिन्तां सीतां प्रति महाकपिः ॥

२७३. न रामेण वियुक्ता सा स्वप्तुमर्हति भामिनी ।
२७४. न भोक्तुं नाप्यलङ्कर्तुं न पानमुपसेवितुम् ।
२७५. नान्यं नरमुपस्थातुं सुराणामपि चेश्वरम् ॥

२७६. न हि रामसमः कश्चित् विद्यते त्रिदशेष्वपि ॥

२७७. अन्येयमिति निश्चित्य भूयस्तत्र चचार सः ।

२७८. पानभूमौ हरिश्रेष्ठः सीतासन्दर्शनोत्सुकः ॥

२७९. सर्वकामैरुपेतां च पानभूमिं महात्मनः ।
२८०. ददर्श कपिशार्दूलः तस्य रक्षःपतेर्गृहे ॥

२८१. मृगाणां महिषाणां च वराहाणां च भागशः ।
२८२. तत्र न्यस्तानि मांसानि पानभूमौ ददर्श सः ॥

२८३. लेह्यानुच्चावचान् पेयान् भोज्यान्युच्चावचानि च ।
२८४. कृकलान् विविधान् छागान् हनुमानन्ववैक्षत ॥

२८५. तथाम्ललवणोत्तंसैः विविधै रागखाण्डवैः ।
२८६. महानूपुरकेयूरैः अपविद्धैः महाधनैः ।
२८७. पानभाजनविक्षिप्तैः फलैश्च विविधैरपि ।
२८८. कृतपुष्पोपहारा भूः अधिकां पुष्यति श्रियम् ॥

२८९. तत्र तत्र च विन्यस्तैः सुश्लिष्टशयनासनैः ।
२९०. पानभूमिर्विना वह्निं प्रदीप्तेवोपलक्ष्यते ॥

२९१. बहुप्रकारैर्विविधैः वरसंस्कारसंस्कृतैः ।
२९२. मांसैः कुशलसंयुक्तैः पानभूमिगतैः पृथक् ।
२९३. दिव्या प्रसन्ना विविधा सुराः कृतसुरा अपि ।
२९४. शर्करासवमाध्वीकाः पुष्पासवफलासवाः ।
२९५. वासचूर्णैश्च विविधैः दृष्टास्तैस्तैः पृथक् पृथक् ।
२९६. सन्तता शुशुभे भूमिः माल्यैश्च बहुसंस्थितैः ॥

२९७. क्वचिदर्धावशेषाणि क्वचित् पीतान्यशेषतः ।
२९८. क्वचिन्नैव प्रपीतानि पानानि स ददर्श ह ॥

२९९. अन्यत्रापि वरस्त्रीणां रूपसम्लापशायिनाम् ।
३००. सहस्रं युवतीनां तु प्रसुप्तं स ददर्श ह ॥

३०१. एवं सर्वमशेषेण रावणान्तःपुरं कपिः ।
३०२. ददर्श स महातेजा न ददर्श च जानकीम् ॥

३०३. निरीक्षमाणश्च ततः ताः स्त्रियः स महाकपिः ।
३०४. जगाम महतीं शङ्कां धर्मसाध्वसशङ्कितः ॥

३०५. परदारावरोधस्य प्रसुप्तस्य निरीक्षणम् ।
३०६. इदं खलु ममात्यर्थं धर्मलोपं करिष्यति ॥

३०७. तस्य प्रादुरभूत् चिन्ता पुनरन्या मनस्विनः ।
३०८. निश्चितैकान्तचित्तस्य कार्यनिश्चयदर्शिनी ॥

३०९. कामं दृष्टा मया सर्वा विश्वस्ता रावणस्त्रियः ।
३१०. न तु मे मनसा किञ्चित् वैकृत्यमुपपद्यते ॥

३११. मनो हि हेतुः सर्वेषां इन्द्रियाणां प्रवर्तने ।
३१२. शुभाशुभास्ववस्थासु तच्च मे सुव्यवस्थितम् ॥

३१३. नान्यत्र हि मया शक्या वैदेही परिमार्गितुम् ।
३१४. स्त्रियो हि स्त्रीषु दृश्यन्ते सदा संपरिमार्गणे ॥

३१५. नशक्यं प्रमदा नष्टा मृगीषु परिमार्गितुम् ।
३१६. तदिदं मार्गितं तावत् शुद्धेन मनसा मया ॥

३१७. रावणान्तःपुरं सर्वं दृश्यते न च जानकी ॥

३१८. तामपश्यन् कपिस्तत्र पश्यन्श्चान्या वरस्त्रियः ।
३१९. आपानभूमिमुत्सृज्य तां विचेतुं प्रचक्रमे ॥

३२०. भूमीगृहान्श्चैत्यगृहान् गृहातिगृहकानपि ।
३२१. उत्पतन् निपतन्श्चापि तिष्ठन् गच्छन् पुनः क्वचित्
।

३२२. अपावृण्वन्श्च द्वाराणि कपाटान्यवघट्टयन् ।
३२३. प्रविशन् निष्पतन्श्चापि प्रपतन्नुत्पतन्निव ।
३२४. सर्वमप्यवकाशं स विचचार महाकपिः ॥

३२५. चतुरङ्गुलमात्रोऽपि नावकाशः स विद्यते ।
३२६. रावणान्तःपुरे तस्मिन् यं कपिर्न जगाम सः ॥

३२७. प्राकारान्तरवीथ्यश्च वेदिकाश्चैत्यसंश्रयाः ।
३२८. श्वभ्राश्च पुष्करिण्यश्च सर्वं तेनावलोकितम् ॥

३२९. राक्षस्यो विविधाकारा विरूपा विकृतास्तथा ।
३३०. दृष्टा हनुमता तत्र न तु सा जनकात्मजा ॥

३३१. रूपेणाप्रतिमा लोके वरा विद्याधरस्त्रियः ।
३३२. दृष्टा हनुमता तत्र न तु राघवनन्दिनी ॥

३३३. प्रमथ्य राक्षसेन्द्रेण नागकन्या बलाद् हृताः ।
३३४. दृष्टा हनुमता तत्र न सा जनकनन्दिनी ॥

३३५. उद्योगं वानरेन्द्राणां प्लवनं सागरस्य च ।
३३६. व्यर्थं वीक्ष्यानिलसुतः चिन्तां पुनरुपागतः ॥

३३७. पल्वलानि तटाकानि सरांसि सरितस्तथा ।
३३८. नद्योऽनूपवनान्ताश्च दुर्गाश्च धरणीधराः ।
३३९. लोलिता वसुधा सर्वा न च पश्यामि जानकीम् ॥

३४०. इह संपातिना सीता रावणस्य निवेशने ।
३४१. आख्याता गृध्रराजेन न च सा दृश्यते न किम् ॥

३४२. किं नु सीताथ वैदेही मैथिली जनकात्मजा ।
३४३. उपतिष्ठेत विवशा रावणेन हृता बलात् ॥

३४४. उपर्युपरि सा नूनं सागरं क्रमतस्तदा ।
३४५. विवेष्टमाना पतिता समुद्रे जनकात्मजा ॥

३४६. अहो क्षुद्रेण चानेन रक्षन्ती शीलमात्मनः ।
३४७. अबन्धुः भक्षिता सीता रावणेन तपस्विनी ॥

३४८. अथवा राक्षसेन्द्रस्य पत्नीभिरसितेक्षणा ।
३४९. अदुष्टा दुष्टभावाभिः भक्षिता सा भविष्यति ॥

३५०. अथवा निहिता मन्ये रावणस्य निवेशने ।
३५१. भृशं लालप्यते सीता पञ्जरस्थेव सारिका ॥

३५२. जनकस्य कुले जाता रामपत्नी सुमध्यमा ।
३५३. कथमुत्पलपत्राक्षी रावणस्य वशं व्रजेत् ॥

३५४. विनष्टा वा प्रणष्टा वा मृता वा जनकात्मजा ।
३५५. रामस्य प्रियभार्यस्य न निवेदयितुं क्षमम् ॥

३५६. निवेद्यमाने दोषः स्यात् दोषः स्यात् अनिवेदने ।
३५७. कथं नु खलु कर्तव्यं विषमं प्रतिभाति मे ॥

३५८. यदि सीतामदृष्ट्वाहं वानरेन्द्रपुरीमितः ।
३५९. गमिष्यामि ततः को मे पुरुषार्थो भविष्यति ॥

३६०. गत्वा तु यदि काकुत्स्थं वक्ष्यामि परुषं वचः ।
३६१. न दृष्टेति मया सीता ततस्त्यक्षति जीवितम् ॥

३६२. कृतज्ञः सत्यसन्धश्च सुग्रीवः प्लवगाधिपः ।
३६३. रामं तथागतं दृष्ट्वा ततस्त्यक्षति जीवितम् ॥

३६४. घोरमारोदनं मन्ये गते मयि भविष्यति ।
३६५. इक्ष्वाकुकुलनाशश्च नाशश्चैव वनौकसाम् ॥

३६६. सोऽहं नैव गमिष्यामि किष्किन्धां नगरीमितः ।
३६७. मय्यगच्छति चेहस्थे धर्मात्मानौ महारथौ ।
३६८. आशया तौ धरिष्येते वानराश्च मनस्विनः ॥

३६९. सागरानूपजे देशे बहुमूलफलोदके ।
३७०. चितिं कृत्वा प्रवेक्ष्यामि समिद्धमरणीसुतम् ॥

३७१. सुजातमूला सुभगा कीर्तिमाला यशस्विनी ।
३७२. प्रभग्ना चिररात्रीयं मम सीतामपश्यतः ॥

३७३. अनिर्वेदः श्रियो मूलं अनिर्वेदः परं सुखम् ।
३७४. अनिर्वेदो हि सततं सर्वार्थेषु प्रवर्तकः ॥

३७५. करोति सफलं जन्तोः कर्म यच्च करोति सः ।
३७६. तस्मादनिर्वेदकरं यत्नं चेष्टेऽहमुत्तमम् ॥

३७७. विनाशे बहवो दोषा जीवन् प्राप्नोति भद्रकम् ।
३७८. तस्मात् प्राणान् धरिष्यामि ध्रुवो जीवितसङ्गमः
॥

३७९. यावत् सीतां न पश्यामि रामपत्नीं यशस्विनीम् ।
३८०. तावदेतां पुरीं लङ्कां विचिनोमि पुनः पुनः ॥

३८१. अशोकवनिका चापि महतीयं महाद्रुमा ।
३८२. इमामधिगमिष्यामि न हीयं विचिता मया ॥

३८३. स मुहूर्तमिव ध्यात्वा चिन्तावग्रथितेन्द्रियः ।
३८४. उदतिष्ठन् महातेजा हनूमान् मारुतात्मजः ॥

३८५. नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय
३८६. देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ।
३८७. नमोऽस्तु रुद्रेन्द्रयमानिलेभ्यो
३८८. नमोऽस्तु चन्द्राग्निमरुद्गणेभ्यः ॥

३८९. स तेभ्यस्तु नमस्कृत्वा सुग्रीवाय च मारुतिः ।
३९०. दिशः सर्वाः समालोक्य सोऽशोकवनिकां प्रति ।
३९१. स गत्वा मनसा पूर्वमशोकवनिकां शुभाम् ।
३९२. उत्तरं चिन्तयामास वानरो मारुतात्मजः ॥

३९३. सिद्धिं दिशन्तु मे सर्वे देवाः सर्षिगणास्त्विह ।
३९४. सिद्धिं सर्वाणि भूतानि भूतानां चैव यः प्रभुः ।
३९५. दास्यन्ति मम ये चान्येऽप्यदृष्टाः पथि गोचराः ॥

३९६. स मुहूर्तमिव ध्यात्वा मनसा चाधिगम्य ताम् ।
३९७. ज्यामुक्त इव नाराचः पुप्लुवे वृक्षवाटिकाम् ॥

३९८. सालानशोकान् भव्यान्श्च चम्पकान्श्च सुपुष्पितान्
।
३९९. उद्दालकान् नागवृक्षान् चूतान् कपिमुखानपि ।
४००. पुष्पिताग्रान् वसन्तादौ ददर्श विविधान् द्रुमान् ॥

४०१. वृतां नानाविधैर्वृक्षैः पुष्पोपगफलोपगैः ।
४०२. कोकिलैर्भृङ्गराजैश्च मत्तैर्नित्यनिषेविताम् ।
४०३. प्रहृष्टमनुजां काले मृगपक्षिमदाकुलाम् ।
४०४. उदितादित्यसङ्काशां ददर्श हनुमान् कपिः ॥

४०५. मार्गमाणो वरारोहां राजपुत्रीमनिन्दिताम् ।
४०६. सुखप्रसुप्तान् विहगान् बोधयामास वानरः ॥

४०७. उत्पतद्भिः द्विजगणैः पक्षैः सालैः समाहताः ।
४०८. अनेकवर्णा विविधा मुमुचुः पुष्पवृष्टयः ॥

४०९. पुष्पावकीर्णः शुशुभे हनूमान् मारुतात्मजः ।

murthygss@gmail.com

४१०. अशोकवनिकामध्ये यथा पुष्पमयो गिरिः ॥

४११. दिशः सर्वाभिधावन्तं वृक्षखण्डगतं कपिम् ।
४१२. दृष्ट्वा सर्वाणि भूतानि वसन्त इति मेनिरे ॥

४१३. वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैः अवकीर्णा पृथग्विधैः ।
४१४. रराज वसुधा तत्र प्रमदेव विभूषिता ॥

४१५. तरस्विना ते तरवः तरसाभिप्रकम्पिताः ।
४१६. निर्धूतपत्रशिखराः शीर्णपुष्पफलद्रुमाः ।
४१७. निक्षिप्तवस्त्राभरणा धूर्ता इव पराजिताः ॥

४१८. विधूतकेशी युवतिः यथा मृदितवर्णका ।
४१९. निपीतशुभदन्तोष्टी नखैर्दन्तैश्च विक्षता ।
४२०. तथा लाङ्गूलहस्तैस्तु चरणाभ्यां च मर्दिता ।
४२१. तथैवाशोकवनिका प्रभग्नवनपादपा ॥

४२२. ततोऽम्बुधरसङ्काशं प्रवृद्धशिखरं गिरिम् ।
४२३. ददर्श कपिशार्दूलो रम्यं जगति पर्वतम् ॥

४२४. ददर्श च नगात् तस्मात् नदीं निपतितां कपिः ।
४२५. अङ्कादिव समुत्पत्य प्रियस्य पतितां प्रियाम् ॥

४२६. जले निपतिताग्रैश्च पादपैरुपशोभिताम् ।
४२७. वार्यमाणामिव क्रुद्धां प्रमदां प्रियबन्धुभिः ।
४२८. पुनरावृत्ततोयान्श्च ददर्श स महाकपिः ।
४२९. प्रसन्नामिव कान्तस्य कान्तां पुनरुपस्थिताम् ॥

४३०. लताप्रतानैर्बहुभिः पर्णैश्च बहुभिर्वृताम् ।
४३१. काञ्चनीं शिंशपामेकां ददर्श स महाकपिः ॥

४३२. तामारुह्य महावेगः शिंशपां पर्णसंवृताम् ।
४३३. इतो द्रक्ष्यामि वैदेहीं रामदर्शनलालसाम् ।
४३४. वनमेष्यति साद्येह रामचिन्तानुकर्शिता ।
४३५. सन्ध्याकालमनाः श्यामा ध्रुवमेष्यति जानकी ।
४३६. नदीं चेमां शुभजलां सन्ध्यार्थे वरवर्णिनी ।
४३७. यदि जीवति सा देवी ताराधिपनिभानना ॥

४३८. एवं तु मत्वा हनुमान् महात्मा
४३९. प्रतीक्षमाणो मनुजेन्द्रपत्नीम् ।
४४०. अवेक्षमाणश्च ददर्श सर्वम्
४४१. सपुष्पिते पर्णघने निलीनः ॥

४४२. स वीक्षमाणस्तत्रस्थो मार्गमाणश्च मैथिलीम् ।
४४३. अवेक्षमाणश्च महीं सर्वां तामन्ववैक्षत ॥

४४४. शातकुम्भनिभाः केचित् केचिदग्निशिखप्रभाः ।
४४५. नीलाञ्जननिभाः केचित् तत्राशोकाः सहस्रशः ॥

४४६. द्वितीयमिवचाकाशं पुष्पज्योतिर्गणायुतम् ।
४४७. पुष्परत्नशतैः चित्रं पञ्चमं सागरं यथा ।
४४८. सर्वर्तुपुष्पैर्निचितं पादपैर्मधुगन्धिभिः ।
४४९. नानानिनादैरुद्यानं रम्यं मृगगणद्विजैः ।
४५०. अनेकगन्धप्रवहं मारुतिः समुदैक्षत ॥

४५१. अशोकवनिकायां तु तस्यां वानरपुङ्गवः ।
४५२. मध्ये स्तम्भसहस्रेण स्थितं कैलासपाण्डुरम् ।
४५३. प्रवालकृतसोपानं तप्तकाञ्चनवेदिकम् ।
४५४. मुष्णन्तमिव चक्षूम्षि द्योतमानमिव श्रिया ।
४५५. निर्मलं प्राम्शुभावत्वात् उल्लिखन्तमिवाम्बरम् ।
४५६. स ददर्शाविदूरस्थं चैत्यप्रासादमुच्छ्रितम् ॥

४५७. स ददर्शाविदूरस्था राक्षसीर्घोरदर्शनाः ।
४५८. विकृताः पिङ्गलाः कालीः क्रोधनाः कलहप्रियाः ।

४५९. कालायसमहाशूलकूटमुद्गरधारिणीः ।
४६०. वराहमृगशार्दूलमहिषाजशिवामुखाः ।
४६१. मांसशोणितदिग्धाङ्गीः मांसशोणितभोजनाः ।
४६२. स्कन्धवन्तमुपासीनाः परिवार्य वनस्पतिम् ॥

४६३. तस्याधस्ताच्च तां देवीं राक्षसीभिः समावृताम् ।
४६४. उपवासकृशां दीनां निःश्वसन्तीं पुनः पुनः ।
४६५. अश्रुपूर्णमुखीं भीरुं नित्यं दुःखपरायणाम् ।
४६६. प्रियं जनमपश्यन्तीं पश्यन्तीं राक्षसीगणम् ।
४६७. स्वगणेन मृगीं हीनां श्वगणेनावृतामिव ।
४६८. वियूथां सिंहसंरुद्धां बद्धां गजवधूमिव ।
४६९. चन्द्ररेखां पयोदान्ते शारदाभ्रैरिवावृताम् ।
४७०. क्षीणपुण्यां च्युतां भूमौ तारां निपतितामिव ।
४७१. सुखार्हां दुःखसन्तप्तां व्यसनानामकोविदाम् ।
४७२. सपङ्कामनलङ्कारां विपद्मामिव पद्मिनीम् ।
४७३. पिनद्धां धूमजालेन शिखामिव विभावसोः ।
४७४. ग्रहेणाङ्गारकेणेव पीडितामिव रोहिणीम् ।
४७५. तां स्मृतीमिव सन्दिग्धां ऋद्धिं निपतितामिव ।
४७६. विहतामिव च श्रद्धामाशां प्रतिहतामिव ।
४७७. सोपसर्गां यथा सिद्धिं बुद्धिं सकलुषामिव ।
४७८. अभूतेनापवादेन कीर्तिं निपतितामिव ।
४७९. आम्नायानामयोगेन विद्यां प्रशिथिलामिव ।
४८०. संस्कारेण यथा हीनां वाचमर्थान्तरं गताम् ।
४८१. भूमौ सुतनुमासीनां नियतामिव तापसीम् ।
४८२. मलिनेन तु वस्त्रेण परिक्लिष्टेन भामिनीम् ।

४८३. संवृतां मृगशावाक्षीं ददर्श हनुमान् कपिः ॥

४८४. तां समीक्ष्य विशालाक्षीं राजपुत्रीमनिन्दिताम् ।
४८५. तर्कयामास सीतेति कारणैरुपपादिभिः ॥

४८६. सुकृतौ कर्णवेष्टौ च श्वदम्ष्ट्रौ च सुसंस्थितौ ।
४८७. मणिविद्रुमचित्राणि हस्तेष्वाभरणानि च ।
४८८. श्यामानि चिरयुक्तत्वात् तथा संस्थानवन्ति च ।
४८९. तान्येवैतानि मन्येऽहं यानि रामोऽन्वकीर्तयत् ॥

४९०. तत्र यान्यवहीनानि तान्यहं नोपलक्षये ॥

४९१. पीतं कनकपट्टाभं स्रस्तं तद्वसनं शुभम् ।
४९२. उत्तरीयं नगासक्तं तदा दृष्टं प्लवङ्गमैः ॥

४९३. भूषणानि च मुख्यानि दृष्टानि धरणीतले ।
४९४. अनयैवापविद्धानि स्वनवन्ति महान्ति च ॥

४९५. तां दीनां दीनवदनामदीनां भर्तृतेजसा ।
४९६. भूषणैरुत्तमैर्हीनां भर्तृवात्सल्यभूषिताम् ।
४९७. मृगकन्यामिव त्रस्तां वीक्षमाणां समन्ततः ।
४९८. दहन्तीमिव निश्वासैः वृक्षान् पल्लवधारिणः ।
४९९. अशोकवनिकामध्ये शोकसागरमाप्लुताम् ।
५००. सङ्घातमिव शोकानां दुःखस्योर्मिमिवोत्थिताम् ।
५०१. लक्षयामास लक्ष्मीवान् हनूमान् जनकात्मजाम् ॥

५०२. सा मलेन च दिग्धाङ्गी वपुषा चाप्यलङ्कृता ।
५०३. मृणाली पङ्कदिग्धेव विभाति न विभाति च ॥

५०४. तां क्षमां सुविभक्ताङ्गीं विनाभरणशोभिनीम् ।
५०५. प्रहर्षमतुलं लेभे मारुतिः प्रेक्ष्य मैथिलीम् ॥

५०६. हर्षजानि च सोऽश्रूणि तां दृष्ट्वा मदिरेक्षणाम् ।
५०७. मुमोच हनुमान्स्तत्र नमश्चक्रे च राघवम् ॥

५०८. एवं सीतां तथा दृष्ट्वा हृष्टः पवनसंभवः ।
५०९. जगाम मनसा रामं प्रशशंस च तं प्रभुम् ॥

५१०. इयं कनकवर्णाङ्गी रामस्य महिषी प्रिया ।
५११. प्रणष्टापि सती यस्य मनसो न प्रणश्यति ॥

५१२. इयं सा यत्कृते रामः चतुर्भिरिह तप्यते ।
५१३. कारुण्येनानृशंस्येन शोकेन मदनेन च ॥

५१४. स्त्री प्रणष्टेति कारुण्यात् आश्रितेत्यानृशंस्यतः ।
५१५. पत्नी नष्टेति शोकेन प्रियेति मदनेन च ॥

५१६. अस्या देव्या यथा रूपमङ्गप्रत्यङ्गसौष्ठवम् ।
५१७. रामस्य च यथा रूपं तस्येयमसितेक्षणा ॥

५१८. अस्या देव्या मनस्तस्मिन् तस्य चास्यां प्रतिष्ठितम् ।
५१९. तेनेयं स च धर्मात्मा मुहूर्तमपि जीवति ॥

५२०. दुष्करं कृतवान् रामो हीनो यदनया प्रभुः ।
५२१. धारयत्यात्मनो देहं न शोकेनावसीदति ॥

५२२. स मुहूर्तमिव ध्यात्वा बाष्पपर्याकुलेक्षणः ।
५२३. सीतामाश्रित्य तेजस्वी हनुमान् विललाप ह ॥

५२४. अस्या हेतोर्विशालाक्ष्याः हतो वाली महाबलः ।
५२५. यदि रामः समुद्रान्तां मेदिनीं परिवर्तयेत् ।
५२६. अस्याः कृते जगच्चापि युक्तमित्येव मे मतिः ॥

५२७. राज्यं वा त्रिषु लोकेषु सीता वा जनकात्मजा ।
५२८. त्रैलोक्यराज्यं सकलं सीताया नाप्नुयात् कलाम् ॥

५२९. मान्या गुरुविनीतस्य लक्ष्मणस्य गुरुप्रिया ।
५३०. यदि सीता हि दुःखार्ता कालो हि दुरतिक्रमः ॥

५३१. रामस्य व्यवसायज्ञा लक्ष्मणस्य च धीमतः ।
५३२. नात्यर्थं क्षुभ्यते देवी गङ्गेव जलदागमे ॥

५३३. तुल्यशीलवयोवृत्तां तुल्याभिजनलक्षणाम् ।
५३४. राघवोऽर्हति वैदेहीं तं चेयमसितेक्षणा ॥

५३५. इयं सा धर्मशीलस्य जनकस्य महात्मनः ।
५३६. सुता मैथिलराजस्य सीता भर्तृदृढव्रता ॥

५३७. विक्रान्तस्यार्यशीलस्य संयुगेष्वनिवर्तिनः ।
५३८. स्नुषा दशरथस्यैषा ज्येष्ठा राज्ञो यशस्विनी ॥

५३९. धर्मज्ञस्य कृतज्ञस्य रामस्य विदितात्मनः ।
५४०. इयं सा दयिता भार्या राक्षसीवशमागता ॥

५४१. सेयं कनकवर्णाङ्गी नित्यं सुस्मितभाषिणी ।
५४२. सहते यातनामेतामनर्थानामभागिनी ॥

५४३. कामभोगैः परित्यक्ता हीना बन्धुजनेन च ।
५४४. धारयत्यात्मनो देहं तत्समागमकाङ्क्षिणी ॥

५४५. नैषा पश्यति राक्षस्यो नेमान् पुष्पफलद्रुमान् ।
५४६. एकस्थहृदया नूनं राममेवानुपश्यति ॥

५४७. भर्ता नाम परं नार्याः शोभनं भूषणादपि ।
५४८. एषा हि रहिता तेन शोभनार्हा न शोभते ॥

५४९. हिमहतनलिनीव नष्टशोभा
५५०. व्यसनपरम्परया निपीड्यमाना ।
५५१. सहचररहितेव चक्रवाकी
५५२. जनकसुता कृपणां दशां प्रपन्ना ॥

५५३. इत्येवमर्थं कपिरन्ववेक्ष्य
५५४. सीतेयमित्येव तु जातबुद्धिः ।
५५५. संश्रित्य तस्मिन् निषसाद वृक्षे
५५६. बली हरीणामृषभस्तरस्वी ॥

॥५.३ रावणकृतसीताभर्त्सनम् ॥

१. तथा विप्रेक्षमाणस्य वनं पुष्पितपादपम् ।
२. विचिन्वतश्च वैदेहीं किञ्चित् शेषा निशाभवत् ॥

३. षडङ्गवेदविदुषां क्रतुप्रवरयाजिनाम् ।
४. शुश्राव ब्रह्मघोषान् स विरात्रे ब्रह्मराक्षसाम् ॥

५. अथ मङ्गलवादित्रैः शब्दैः श्रोत्रमनोहरैः ।
६. प्राबोध्यत महाबाहुः दशग्रीवो महाबलः ॥

७. विबुध्य तु महाभागो राक्षसेन्द्रः प्रतापवान् ।
८. स्रस्तमाल्याम्बरधरो वैदेहीमन्वचिन्तयत् ॥

९. भृशं नियुक्तः तस्यां च मदनेन मदोत्कटः ।
१०. न तु तं राक्षसः कामं शशाकात्मनि गूहितुम् ॥

११. स सर्वाभरणैर्युक्तो बिभ्रच्छ्रियमनुत्तमाम् ।
१२. अशोकवनिकामेव प्राविशत् सन्ततद्रुमाम् ॥

१३. व्याविद्धहारकेयूराः समामृदितवर्णकाः ।
१४. समागलितकेशान्ताः सस्वेदवदनास्तथा ।
१५. घूर्णन्त्यो मदशेषेण निद्रया च शुभाननाः ।
१६. प्रयान्तं नैरृतपतिं नार्यो मदिरलोचनाः ।
१७. बहुमानाच्च कामाच्च प्रियभार्यास्तमन्वयुः ॥

१८. स च कामपराधीनः पतिस्तासां महाबलः ।
१९. सीतासक्तमना मन्दो मन्दाञ्चितगतिर्बभौ ॥

२०. वृतः परमनारीभिः ताराभिरिव चन्द्रमाः ।
२१. तं ददर्श महातेजाः तेजोवन्तं महाकपिः ॥

२२. रावणोऽयं महाबाहुः इति सञ्चिन्त्य वानरः ।
२३. अवप्लुतो महातेजा हनुमान् मारुतात्मजः ॥

२४. स तथाप्युग्रतेजाः सन् निर्धूतस्तस्य तेजसा ।
२५. पत्रगुह्यान्तरे सक्तो हनुमान् संवृतोऽभवत् ॥

२६. सीतामसितकेशान्तां सुश्रोणीं संहतस्तनीम् ।
२७. दिदृक्षुरसितापाङ्गीमुपावर्तत रावणः ॥

२८. ततो दृष्ट्वैव वैदेही रावणं राक्षसाधिपम् ।
२९. रूपयौवनसंपन्नं भूषणोत्तमभूषितम् ।
३०. प्रावेपत वरारोहा प्रवाते कदली यथा ॥

३१. ऊरुभ्यां उदरं छाद्य बाहुभ्यां च पयोधरौ ।
३२. उपविष्टा विशालाक्षी रुदती वरवर्णिनी ॥

३३. दशग्रीवस्तु वैदेहीं रक्षितां राक्षसीगणैः ।
३४. असंवृतायामासीनां धरण्यां संशितव्रताम् ।
३५. ददर्श दीनां दुःखार्तां नावं सन्नामिवार्णवे ।
३६. छिन्नां प्रपतितां भूमौ शाखामिव वनस्पतेः ॥

३७. समीपं राजसिंहस्य रामस्य विदितात्मनः ।
३८. सङ्कल्पहयसंयुक्तैः यान्तीमिव मनोरथैः ।
३९. चेष्टमानामथाविष्टां पन्नगेन्द्रवधूमिव ।
४०. धूप्यमानां ग्रहेणेव रोहिणीं धूमकेतुना ।

४१. वृत्तशीले कुले जातामाचारवति धार्मिके ।
४२. पुनः संस्कारमापन्नां जातामिव च दुष्कुले ।
४३. पौर्णमासीमिव निशां तमोग्रस्तेन्दुमण्डलाम् ।
४४. वेदीमिव परामृष्टां शान्तामग्निशिखामिव ।
४५. उत्कृष्टपर्णकमलां वित्रासितविहङ्गमाम् ।
४६. हस्तिहस्तपरामृष्टामाकुलामिव पद्मिनीम् ।
४७. तप्यमानामिवोष्णेन मृणालीमचिरोद्धृताम् ।
४८. गृहीतामालितां स्तम्भे यूथपेन विना कृताम् ।
४९. निःश्वसन्तीं सुदुःखार्तां गजराजवधूमिव ।
५०. एकया दीर्घया वेण्या शोभमानामयत्नतः ।
५१. नीलया नीरदापाये वनराज्या महीमिव ।
५२. उपवासेन शोकेन ध्यानेन च भयेन च ।
५३. परिक्षीणां कृशां दीनामल्पाहारां तपोधनाम् ।
५४. आयाचमानां दुःखार्तां प्राञ्जलिं देवतामिव ।
५५. भावेन रघुमुख्यस्य दशग्रीवपराभवम् ।
५६. साकारैर्मधुरैर्वाक्यैः न्यदर्शयत रावणः ॥

५७. मां दृष्ट्वा नागनासोरु गूहमाना स्तनोदरम् ।
५८. अदर्शनमिवात्मानं भयान्नेतुं त्वमिच्छसि ॥

५९. कामये त्वां विशालाक्षि बहुमन्यस्व मां प्रिये ।
६०. सर्वाङ्गगुणसंपन्ने सर्वलोकमनोहरे ॥

६१. व्यपसर्पतु ते सीते भयं मत्तः समुत्थितम् ॥

६२. स्वधर्मो रक्षसां भीरु सर्वदैव न संशयः ।
६३. गमनं वा परस्त्रीणां हरणं संप्रमथ्य वा ॥

६४. एवं चैवमकामां त्वां न च प्रक्ष्यामि मैथिली ।
६५. कामं कामः शरीरे मे यथा कामं प्रवर्तताम् ॥

६६. देवि नेह भयं कार्यं मयि विश्वसिहि प्रिये ।
६७. प्रणयस्व च तत्त्वेन मैवं भूः शोकलालसा ॥

६८. एकवेणी धराशय्या ध्यानं मलिनमम्बरम् ।
६९. अस्थानेऽप्युपवासश्च नैतान्यौपयिकानि ते ॥

७०. विचित्राणि च माल्यानि चन्दनान्यगुरूणि च ।
७१. विविधानि च वासांसि दिव्यान्याभरणानि च ।
७२. महार्हाणि च पानानि शयनान्यासनानि च ।
७३. गीतं नृत्यं च वाद्यं च लभ मां प्राप्य मैथिली ॥

७४. स्त्रीरत्नमसि मैवं भूः कुरु गात्रेषु भूषणम् ।
७५. इदं ते चारु सञ्जातं यौवनं ह्यतिवर्तते ।
७६. यदतीतं पुनर्नैति स्रोतः स्रोतस्विनामिव ॥

७७. त्वां कृत्वोपरतो मन्ये रूपकर्ता स विश्वकृत् ।
७८. न हि रूपोपमा ह्यन्या तवास्ति शुभदर्शने ॥

७९. त्वां समासाद्य वैदेहि रूपयौवनशालिनीम् ।
८०. कः पुनर्नातिवर्तेत साक्षादपि पितामहः ॥

८१. यत् यत् पश्यामि ते गात्रं शीतांशुसदृशानने ।
८२. तस्मिन्स्तस्मिन् पृथुश्रोणि चक्षुर्मम निबध्यते ॥

८३. भव मैथिलि भार्या मे मोहमेनं विसर्जय ।
८४. बह्वीनामुत्तमस्त्रीणां ममाग्रमहिषी भव ॥

८५. लोकेभ्यो यानि रत्नानि सप्रमथ्याहृतानि वै ।
८६. तानि ते भीरु सर्वाणि राज्यं चैव ददामि ते ॥

८७. विजित्य पृथिवीं सर्वां नानानगरमालिनीम् ।
८८. जनकाय प्रदास्यामि तव हेतोर्विलासिनि ॥

८९. नेह पश्यामि लोकेऽन्यं यो मे प्रतिबलो भवेत् ।
९०. अशक्ता प्रत्यनीकेषु स्थातुं मम सुरासुराः ॥

९१. इच्छ मां क्रियतामद्य प्रतिकर्म तवोत्तमम् ।
९२. ऋद्धिं ममानुपश्य त्वं श्रियं भद्रे यशस्विनि ॥

९३. किं करिष्यसि रामेण सुभगे चीरवाससा ।
९४. निक्षिप्तविजयो रामो गतश्रीः वनगोचरः ॥

९५. व्रती स्थण्डिलशायी च शङ्के जीवति वा न वा ।
९६. न हि वैदेहि रामस्त्वां द्रष्टुं वाप्युपलप्स्यते ।
९७. पुरोबलाकैरसितैः मेघैः ज्योत्स्नामिवावृताम् ॥

९८. न चापि मम हस्तात् त्वां प्राप्तुमर्हति राघवः ॥

९९. चारुस्मिते चारुदति चारुनेत्रे विलासिनि ।
१००. मनो हरसि मे भीरु सुपर्णः पन्नगं यथा ॥

१०१. क्लिष्टकौशेयवसनां तन्वीमप्यनलङ्कृताम् ।
१०२. त्वां दृष्ट्वा स्वेषु दारेषु रतिं नोपलभाम्यहम् ॥

१०३. न रामस्तपसा देवि न बलेन न विक्रमैः ।
१०४. न धनेन मया तुल्यः तेजसा यशसापि वा ॥

१०५. पिब विहर रमस्व भुङ्क्ष्व भोगान्
१०६. धननिचयं प्रदिशामि मेदिनीं च ।
१०७. मयि लल ललने यथा सुखं त्वम्
१०८. त्वयि च समेत्य ललन्तु बान्धवास्ते ॥

१०९. कुसुमिततरुजालसन्ततानि
११०. भ्रमरयुतानि समुद्रतीरजानि ।
१११. कनकविमलहारभूषिताङ्गी
११२. विहर मया सह भीरु काननानि ॥

११३. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सीता रौद्रस्य रक्षसः ।
११४. चिन्तयन्ती वरारोहा पतिमेव पतिव्रता ।
११५. तृणमन्तरतः कृत्वा प्रत्युवाच शुचिस्मिता ॥

११६. निवर्तय मनो मत्तः स्वजने प्रीयतां मनः ।
११७. न मां प्रार्थयितुं युक्तस्त्वं सिद्धिमिव पापकृत् ॥

११८. नाहमौपयिकी भार्या परभार्या सती तव ।
११९. साधुधर्ममवेक्षस्व साधु साधुव्रतं चर ॥

१२०. यथा तव तथान्येषां रक्ष्या दारा निशाचर ।
१२१. आत्मानमुपमां कृत्वा स्वेषु दारेषु रम्यताम् ॥

१२२. अतुष्टं स्वेषु दारेषु चपलं चपलेन्द्रियम् ।
१२३. नयन्ति निकृतिप्रज्ञं परदाराः पराभवम् ॥

१२४. इह सन्तो न वा सन्ति सतो वा नानुवर्तसे ।
१२५. यथा हि विपरीता ते बुद्धिराचारवर्जिता ॥

१२६. अकृतात्मानमासाद्य राजानमनये रतम् ।
१२७. समृद्धानि विनश्यन्ति राष्ट्राणि नगराणि च ॥

१२८. तथैव त्वां समासाद्य लङ्का रत्नौघसङ्कुला ।
१२९. अपराधात् तवैकस्य न चिराद् विनशिष्यति ॥

१३०. शक्या लोभयितुं नाहमैश्वर्येण धनेन वा ।
१३१. अनन्या राघवेणाहं भास्करेण यथा प्रभा ॥

१३२. अहमौपयिकी भार्या तस्यैव च धरापतेः ।
१३३. व्रतस्नातस्य विद्येव विप्रस्य विदितात्मनः ॥

१३४. मित्रमौपयिकं कर्तुं रामः स्थानं परीप्सता ।
१३५. बन्धं चानिच्छता घोरं त्वयासौ पुरुषर्षभः ॥

१३६. विदितः सर्वधर्मज्ञः शरणागतवत्सलः ।
१३७. तेन मैत्री भवतु ते यदि जीवितुमिच्छसि ॥

१३८. प्रसादयस्व त्वं चैनं शरणागतवत्सलम् ।
१३९. मां चास्मै प्रयतो भूत्वा निर्यातयितुमर्हसि ॥

१४०. एवं हि ते भवेत् स्वस्ति संप्रदाय रघूत्तमे ।
१४१. अन्यथा त्वं हि कुर्वाणः परां प्राप्स्यसि चापदम् ॥

१४२. रामस्य धनुषः शब्दं श्रोष्यसि त्वं महास्वनम् ।
१४३. शतक्रतुविसृष्टस्य निर्घोषमशनेरिव ॥

१४४. इह शीघ्रं सुपर्वाणो ज्वलितास्या इवोरगाः ।
१४५. इषवो निपतिष्यन्ति रामलक्ष्मणलक्षिताः ॥

१४६. अपनेष्यति मां भर्ता त्वत्तः शीघ्रमरिन्दम ।
१४७. असुरेभ्यः श्रियं दीप्तां विष्णुस्त्रिभिरिव क्रमैः ॥

१४८. आश्रमं तत्तयोः शून्यं प्रविश्य नरसिंहयोः ।
१४९. गोचरं गतयोः भ्रात्रोः अपनीता त्वयाधम ॥

१५०. न हि गन्धमुपाघ्राय रामलक्ष्मणयोस्त्वया ।
१५१. शक्यं सन्दर्शने स्थातुं शुना शार्दूलयोरिव ॥

१५२. क्षिप्रं तव स नाथो मे रामः सौमित्रिणा सह ।
१५३. तोयमल्पमिवादित्यः प्राणानादास्यते शरैः ॥

१५४. सीताया वचनं श्रुत्वा परुषं राक्षसेश्वरः ।
१५५. प्रत्युवाच ततः सीतां विप्रियं प्रियदर्शनाम् ॥

१५६. यथा यथा सान्त्वयिता वश्यः स्त्रीणां तथा तथा ।
१५७. यथा यथा प्रियं वक्ता परिभूतस्तथा तथा ॥

१५८. सन्नियच्छति मे क्रोधं त्वयि कामः समुत्थितः ।
१५९. द्रवतो मार्गमासाद्य हयानिव सुसारथिः ॥

१६०. वामः कामो मनुष्याणां यस्मिन् किल निबध्यते ।
१६१. जने तस्मिन्स्त्वनुक्रोशः स्नेहश्च किल जायते ॥

१६२. एतस्मात् कारणात् न त्वां घातयामि वरानने ।
१६३. वधार्हामवमानार्हां मिथ्याप्रव्रजिते रताम् ॥

१६४. परुषाणि हि वाक्यानि यानि यानि ब्रवीषि माम्
।
१६५. तेषु तेषु वधो युक्तस्तव मैथिलि दारुणः ॥

१६६. द्वौ मासौ रक्षितव्यौ मे योऽवधिस्ते मया कृतः ।
१६७. ततः शयनमारोह मम त्वं वरवर्णिनि ॥

१६८. द्वाभ्यामूर्ध्वं तु मासाभ्यां भर्तारं मामनिच्छतीम् ।
१६९. मम त्वां प्रातराशार्थे सूदाः छेत्स्यन्ति खण्डशः ॥

१७०. तां भर्त्स्यमानां संप्रेक्ष्य राक्षसेन्द्रेण जानकीम् ।
१७१. देवगन्धर्वकन्यास्ता विषेदुर्विकृतेक्षणाः ॥

१७२. ओष्ठप्रकारैरपरा नेत्रैर्वक्त्रैस्तथापरा ।
१७३. सीतामाश्वासयामासुस्तर्जितां तेन रक्षसा ॥

१७४. ताभिराश्वासिता सीता रावणं राक्षसाधिपम् ।
१७५. उवाचात्महितं वाक्यं वृत्तशौटीर्यगर्वितम् ॥

१७६. राक्षसाधम रामस्य भार्याममिततेजसः ।
१७७. उक्तवानपि यत् पापं क्व गतस्तस्य मोक्षसे ॥

१७८. यथा दृप्तश्च मातङ्गः शशश्च सहितौ वने ।
१७९. तथा द्विरदवत् रामः त्वं नीच शशवत् स्मृतः ॥

१८०. इमे ते नयने क्रूरे विकृते कृष्णपिङ्गले ।
१८१. क्षितौ न पतिते कस्मात् मामनार्य निरीक्षतः ॥

१८२. तस्य धर्मात्मनः पत्नी स्नुषा दशरथस्य च ।
१८३. कथं व्याहरतो मां ते न जिह्वा पाप शीर्यति ॥

१८४. असन्देशात्तु रामस्य तपसश्चानुपालनात् ।
१८५. न त्वां कुर्मि दशग्रीव भस्म भस्मार्हतेजसा ॥

१८६. नापहर्तुमहं शक्या तस्य रामस्य धीमतः ।
१८७. विधिस्तव वधार्थाय विहितो नात्र संशयः ॥

१८८. सीताया वचनं श्रुत्वा रावणो राक्षसाधिपः ।
१८९. निवृत्य नयने क्रूरे जानकीमन्ववैक्षत ॥

१९०. स कल्पवृक्षप्रतिमो वसन्त इव मूर्तिमान् ।
१९१. श्मशानचैत्यप्रतिमो भूषितोऽपि भयङ्करः ॥

१९२. सन्दिदेश ततः सर्वा राक्षसीर्घोरदर्शनाः ।
१९३. यथा मद्वशगा सीता क्षिप्रं भवति जानकी ।
१९४. तथा कुरुत राक्षस्यः सर्वाः क्षिप्रं समेत्य च ॥

१९५. प्रतिलोमानुलोमैश्च सामदानादिभेदनैः ।
१९६. आवर्जयत वैदेहीं दण्डस्योद्यमनेन च ॥

१९७. इति प्रतिसमादिश्य राक्षसेन्द्रः पुनः पुनः ।
१९८. काममन्युपरीतात्मा जानकीं पर्यतर्जयत् ॥

१९९. उपगम्य ततः क्षिप्रं राक्षसी धान्यमालिनी ।
२००. परिष्वज्य दशग्रीवमिदं वचनमब्रवीत् ॥

२०१. मया क्रीड महाराज सीतया किं तवानया ।
२०२. विवर्णया कृपणया मानुष्या राक्षसेश्वर ॥

२०३. अकामां कामयानस्य शरीरमुपतप्यते ।
२०४. इच्छतीं कामयानस्य प्रीतिर्भवति शोभना ॥

२०५. एवमुक्तस्तु राक्षस्या समुत्क्षिप्तस्ततो बली ।
२०६. प्रहसन् मेघसङ्काशो राक्षसः स न्यवर्तत ॥

२०७. निष्क्रान्ते राक्षसेन्द्रे तु पुनरन्तःपुरं गते ।
२०८. राक्षस्यो भीमरूपास्ताः सीतां समभिदुद्रुवुः ॥

२०९. परं परुषया वाचा वैदेहीमिदमब्रुवन् ।
२१०. प्रजापतीनां षण्णां तु चतुर्थोऽयं प्रजापतिः ।
२११. मानसो ब्रह्मणः पुत्रः पुलस्त्य इति विश्रुतः ॥

२१२. पुलस्त्यस्य तु तेजस्वी महर्षिर्मानसः सुतः ।
२१३. नाम्ना स विश्रवा नाम प्रजापतिसमप्रभः ॥

२१४. तस्य पुत्रो विशालाक्षि रावणः शत्रुरावणः ।
२१५. तस्य त्वं राक्षसेन्द्रस्य भार्या भवितुमर्हसि ॥

२१६. प्रियां बहुमतां भार्यां त्वामुपैष्यति रावणः ।
२१७. यस्य सूर्यो न तपति भीतो यस्य स मारुतः ।
२१८. न वाति स्मायतापाङ्गि किं त्वं तस्य न तिष्ठसे ॥

२१९. पुष्पवृष्टिं च तरवो मुमुचुर्यस्य वै भयात् ।
२२०. शैलाः सुस्रुवुः पानीयं जलदाश्च यदेच्छति ॥

२२१. तस्य नैरृतराजस्य राजराजस्य भामिनि ।
२२२. किं त्वं न कुरुषे बुद्धिं भार्यार्थे रावणस्य हि ॥

२२३. साधु ते तत्त्वतो देवि कथितं साधु भामिनि ।
२२४. गृहाण सुस्मिते वाक्यमन्यथा न भविष्यसि ॥

२२५. राक्षसीनां वचः श्रुत्वा सीता पद्मनिभेक्षणा ।
२२६. नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥

२२७. यदिदं लोकविद्विष्टमुदाहरत सङ्गताः ।
२२८. नैतन् मनसि वाक्यं मे किल्बिषं प्रतिभाति वः ॥

२२९. न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुमर्हति ।
२३०. कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥

२३१. दीनो वा राज्यहीनो वा यो मे भर्ता स मे गुरुः ।
२३२. तं नित्यमनुरक्तास्मि यथा सूर्यं सुवर्चला ॥

२३३. यथा शची महाभागा शक्रं समुपतिष्ठति ।
२३४. अरुन्धती वसिष्ठं च रोहिणी शशिनं यथा ।
२३५. तथाहमिक्ष्वाकुवरं रामं पतिमनुव्रता ॥

२३६. सीताया वचनं श्रुत्वा राक्षस्यः क्रोधमूर्छिताः ।
२३७. भर्त्सयन्ति स्म परुषैः वाक्यैः रावणचोदिताः ॥

२३८. अवलीनः स निर्वाक्यो हनुमान् शिम्शुपाद्रुमे ।
२३९. सीतां सन्तर्जयन्तीस्ता राक्षसीरशृणोत् कपिः ॥

२४०. तामभिक्रम्य सङ्क्रुद्धा वेपमानां समन्ततः ।
२४१. भृशं सम्लिलिहुर्दीप्तान् प्रलम्बान् दशनच्छदान् ॥

२४२. संभर्त्स्यमाना भीमाभी राक्षसीभिर्वराङ्गना ।
२४३. सा बाष्पमपमार्जन्ती शिंशपां तामुपागमत् ॥

२४४. ततस्तु विनता नाम राक्षसी भीमदर्शना ।
२४५. अब्रवीत् कुपिताकारा कराला निर्णतोदरी ॥

२४६. सीते पर्याप्तमेतावत् भर्तुः स्नेहः प्रदर्शितः ।
२४७. सर्वत्रातिकृतं भद्रे मरणायोपकल्पते ॥

२४८. परितुष्टास्मि भद्रं ते मानुषस्ते कृतो विधिः ।
२४९. ममापि तु वचः पथ्यं ब्रुवन्त्याः कुरु मैथिलि ॥

२५०. मानुषं कृपणं रामं त्यक्त्वा रावणमाश्रय ।
२५१. अद्यप्रभृति लोकानां सर्वेषामीश्वरी भव ॥

२५२. एतदुक्तं च मे वाक्यं यदि त्वं न करिष्यसि ।
२५३. अस्मिन् मुहूर्ते सर्वास्त्वां भक्षयिष्यामहे वयम् ॥

२५४. अन्या तु विकटा नाम लम्बमानपयोधरा ।
२५५. अब्रवीत् कुपिता सीतां मुष्टिमुद्यम्य तर्जती ॥

२५६. बह्वन्यप्रतिरूपाणि वचनानि सुदुर्मते ।
२५७. अनुक्रोशात् मृदुत्वाच्च सोढानि तव मैथिलि ॥

२५८. आनीतासि समुद्रस्य पारमन्यैः दुरासदम् ।
२५९. रावणान्तःपुरे घोरे प्रविष्टा चासि मैथिलि ॥

२६०. न त्वां शक्तः परित्रातुमपि साक्षात् पुरन्दरः ।
२६१. जानीमहे यथा भीरु स्त्रीणां यौवनमध्रुवम् ॥

२६२. यावन्न ते व्यतिक्रामेत् तावत् सुखमवाप्नुहि ।
२६३. सीते राक्षसराजेन परिक्रीड यथासुखम् ॥

२६४. उत्पाट्य वा ते हृदयं भक्षयिष्यामि मैथिलि ।
२६५. यदि मे व्याहृतं वाक्यं न यथावत् करिष्यसि ॥

२६६. एवं निर्भर्त्स्यमाना सा सीता सुरसुतोपमा ।
२६७. राक्षसीभिर्विरूपाभिः धैर्यमुत्सृज्य रोदिति ॥

२६८. सा स्नापयन्ती विपुलौ स्तनौ नेत्रजलस्रवैः ।
२६९. चिन्तयन्ती न शोकस्य तदान्तमधिगच्छति ॥

२७०. तस्याः सा दीर्घबहुला वेपन्त्याः सीतया तदा ।
२७१. ददृशे कम्पिनी वेणी व्यालीव परिसर्पती ॥

२७२. सा निःश्वसन्ती शोकार्ता कोपोपहतचेतना ।
२७३. आर्ता व्यसृजदश्रूणि मैथिली विललाप च ॥

२७४. लोकप्रवादः सत्योऽयं पण्डितैः समुदाहृतः ।
२७५. अकाले दुर्लभो मृत्युः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ॥

२७६. यत्राहमेवं क्रूराभी राक्षसीभिरिहार्दिता ।
२७७. जीवामि हीना रामेण मुहूर्तमपि दुःखिता ॥

२७८. तं पद्मदलपत्राक्षं सिंहविक्रान्तगामिनम् ।
२७९. धन्याः पश्यन्ति मे नाथं कृतज्ञं प्रियवादिनम् ॥

२८०. कीदृशं तु महापापं मया देहान्तरे कृतम् ।
२८१. येनेदं प्राप्यते दुःखं मया घोरं सुदारुणम् ॥

२८२. जीवितं त्यक्तुमिच्छामि शोकेन महता वृता ।
२८३. राक्षसीभिश्च रक्षन्त्या रामो नासाद्यते मया ॥

२८४. धिगस्तु खलु मानुष्यं धिगस्तु परवश्यताम् ।
२८५. न शक्यं यत् परित्यक्तुमात्मच्छन्देन जीवितम् ॥

२८६. प्रसक्ताश्रुमुखीत्येवं ब्रुवती जनकात्मजा ।
२८७. अधोगतमुखी बाला विलप्तुमुपचक्रमे ॥

२८८. उन्मत्तेव प्रमत्तेव भ्रान्तचित्तेव शोचती ।
२८९. उपावृत्ता किशोरीव विचेष्टन्ती महीतले ॥

२९०. ख्यातः प्राज्ञः कृतज्ञश्च सानुक्रोशश्च राघवः ।
२९१. सद्वृत्तो निरनुक्रोशः शङ्के मद्भाग्यसङ्क्षयात् ॥

२९२. इहस्थां मां न जानीते शङ्के लक्ष्मणपूर्वजः ॥

२९३. यदि मामिह जानीयात् वर्तमानां हि राघवः ।
२९४. अद्य बाणैरभिक्रुद्धः कुर्याल्लोकमराक्षसम् ।
२९५. निर्दहेच्च पुरीं लङ्कां निर्दहेच्च महोदधिम् ॥

२९६. रावणस्य च नीचस्य कीर्तिं नाम च नाशयेत् ॥

२९७. ततो निहतनाथानां राक्षसीनां गृहे गृहे ।
२९८. यथाहमेवं रुदती तथा भूयो न संशयः ॥

२९९. यादृशानि तु दृश्यन्ते लङ्कायामशुभानि तु ।
३००. अचिरेणैव कालेन भविष्यति हतप्रभा ॥

३०१. अनेन तु नृशंसेन रावणेनाधमेन मे ।
३०२. समयो यस्तु निर्दिष्टः तस्य कालोऽयमागतः ॥

३०३. ध्रुवं मां प्रातराशार्थं राक्षसः कल्पयिष्यति ॥

murthygss@gmail.com

३०४. साहं कथं करिष्यामि तं विना प्रियदर्शनम् ।
३०५. रामं रक्तान्तनयनमपश्यन्ती सुदुःखिता ॥

३०६. नूनं ममैव शोकेन स वीरो लक्ष्मणाग्रजः ।
३०७. देवलोकमितो यातस्त्यक्त्वा देहं महीतले ॥

३०८. धन्या देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
३०९. मम पश्यन्ति ये नाथं रामं राजीवलोचनम् ॥

३१०. अथवा न हि तस्यार्थो धर्मकामस्य धीमतः ।
३११. मया रामस्य राजर्षेः भार्यया परमात्मनः ॥

३१२. दृश्यमाने भवेत् प्रीतिः सौहृदं नास्त्यपश्यतः ॥

३१३. अथवा राक्षसेन्द्रेण रावणेन दुरात्मना ।
३१४. छद्मना घातितौ शूरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥

३१५. साहं त्यक्ता प्रियेणेह रामेण विदितात्मना ।
३१६. प्राणांस्त्यक्ष्यामि पापस्य रावणस्य गता वशम् ॥

३१७. इत्युक्ताः सीतया घोरा राक्षस्यः क्रोधमूर्च्छिताः ।
३१८. काश्चिज्जग्मुस्तदाख्यातुं रावणस्य तरस्विनः ॥

३१९. ततः सीतामुपागम्य राक्षस्यो भीमदर्शनाः ।
३२०. पुनः परुषमेकार्थमनर्थार्थमथाब्रुवन् ॥

३२१. अद्यैदानीं तवानार्ये सीते पापविनिश्चये ।
३२२. राक्षस्यो भक्षयिष्यन्ति मांसमेतद् यथासुखम् ॥

३२३. सीतां ताभिरनार्याभिः दृष्ट्वा सन्तर्जितां तदा ।
३२४. राक्षसी त्रिजटा वृद्धा प्रबुद्धा वाक्यमब्रवीत् ॥

३२५. आत्मानं खादतानार्या न सीतां भक्षयिष्यथ ।
३२६. जनकस्य सुतामिष्टां स्नुषां दशरथस्य च ॥

३२७. स्वप्नोह्यद्य मया दृष्टो दारुणो रोमहर्षणः ।
३२८. राक्षसानामभावाय भर्तुरस्या भवाय च ॥

३२९. गजदन्तमयीं दिव्यां शिबिकामन्तरिक्षगाम् ।
३३०. युक्तां वाजिसहस्रेण स्वयमास्थाय राघवः ।
३३१. शुक्लमाल्याम्बरधरो लक्ष्मणेन समागतः ॥

३३२. स्वप्ने चाद्य मया दृष्टा सीता शुक्लाम्बरावृता ।
३३३. सागरेण परिक्षिप्तं श्वेतपर्वतमास्थिता ॥

३३४. रामेण सङ्गता सीता भास्करेण प्रभा यथा ॥

३३५. रावणश्च मया दृष्टः मुण्डस्तैलसमुक्षितः ।
३३६. रक्तवासा पिबन् मत्तः करवीरकृतस्रजः ॥

३३७. रथेन खरयुक्तेन रक्तमाल्यानुलेपनः ।
३३८. पिबन्स्तैलं हसन् नृत्यन् भ्रान्तचित्ताकुलेन्द्रियः ।
३३९. गर्दभेन ययौ शीघ्रं दक्षिणां दिशमास्थितः ॥

३४०. कुम्भकर्णादयश्चेमे सर्वे राक्षसपुङ्गवाः ।
३४१. रक्तं निवसनं गृह्य प्रविष्टा गोमयह्रदे ॥

३४२. एकस्तत्र मया दृष्टः श्वेतच्छत्रो विभीषणः ।
३४३. शुक्लमाल्याम्बरधरः शुक्लमाल्यानुलेपनः ॥

३४४. लङ्का चेयं पुरी रम्या सवाजिरथकुञ्जरा ।
३४५. सागरे पतिता दृष्टा भग्नगोपुरतोरणा ॥

३४६. अपगच्छत नश्यध्वं सीतामाप स राघवः ।

३४७. घातयेत् परमामर्षी सर्वैः सार्धं हि राक्षसैः ॥

३४८. प्रियां बहुमतां भार्यां वनवासमनुव्रताम् ।
३४९. भर्त्सितां तर्जितां वापि नानुमंस्यति राघवः ॥

३५०. तदलं क्रूरवाक्यैर्वः सान्त्वमेवाभिधीयताम् ।
३५१. अभियाचाम वैदेहीमेतद् हि मम रोचते ॥

३५२. यस्यामेवम्विधः स्वप्नो दुःखितायां प्रदृश्यते ।
३५३. सा दुःखैर्विविधैर्मुक्ता प्रियं प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥

३५४. प्रणिपातप्रसना हि मैथिली जनकात्मजा ।
३५५. अलमेषा परित्रातुं राक्षस्यो महतो भयात् ॥

३५६. अपि चास्या विशालाक्ष्या न किञ्चिदुपलक्षये ।
३५७. विरूपमपि चाङ्गेषु सुसूक्ष्ममपि लक्षणम् ॥

३५८. छायावैगुण्यमात्रं तु शङ्के दुःखमुपस्थितम् ॥

३५९. पक्षी च शाखानिलयः प्रहृष्टः
३६०. पुनः पुनश्चोत्तमसान्त्ववादी ।
३६१. सुस्वागतां वाचमुदीरयानः
३६२. पुनः पुनः चोदयतीव हृष्टः ॥

३६३. तथागतां तां व्यथितामनिन्दिताम्
३६४. व्यतीतहर्षां परिदीनमानसाम् ।
३६५. शुभां निमित्तानि शुभानि भेजिरे
३६६. नरं श्रिया जुष्टमिवोपसेविनः ॥

३६७. तस्याः शुभं वाममरालपक्ष्म-
३६८. राज्यावृतं कृष्णविशालशुक्लम् ।
३६९. प्रास्पन्दतैकं नयनं सुकेश्या
३७०. मीनाहतं पद्ममिवाभिताम्रम् ॥

३७१. भुजश्च चार्वञ्चितवृत्तपीनः
३७२. परार्घ्यकालागुरुचन्दनार्हः ।
३७३. अनुत्तमेनाध्युषितः प्रियेण
३७४. चिरेण वामः समवेपताशु ॥

३७५. एतैर्निमित्तैरपरैश्च सुभ्रूः
३७६. सञ्चोदिता प्रागपि साधुसिद्धैः ।
३७७. वातातपक्लान्तमिव प्रणष्टम्
३७८. वर्षेण बीजं प्रतिसञ्जहर्ष ॥

॥५.४ हनुमत्सीतासम्भाषणम् ॥

१. हनुमानपि विक्रान्तः सर्वं शुश्राव तत्त्वतः ।
२. सीतायास्त्रिजटायाश्च राक्षसीनां च तर्जनम् ॥

३. अवेक्षमाणस्तां देवीं देवतामिव नन्दने ।
४. ततो बहुविधां चिन्तां चिन्तयामास वानरः ॥

५. यां कपीनां सहस्राणि सुबहून्ययुतानि च ।
६. दिक्षु सर्वासु मार्गन्ते सेयमासादिता मया ॥

७. यदि ह्यहं सतीमेनां शोकोपहतचेतनाम् ।
८. अनाश्वास्य गमिष्यामि दोषवद् गमनं भवेत् ॥

९. अनेन रात्रिशेषेण यदि नाश्वास्यते मया ।
१०. सर्वथा नास्ति सन्देहः परित्यक्षति जीवितम् ॥

११. सीतासन्देशरहितं मामितस्त्वरया गतम् ।
१२. निर्दहेदपि काकुत्स्थः क्रोधतीव्रेण चक्षुषा ॥

१३. अन्तरं त्वहमासाद्य राक्षसीनामवस्थितः ।
१४. शनैराश्वासयाम्यद्य सन्तापबहुलामिमाम् ॥

१५. अहं ह्यतितनुश्चैव वानरश्च विशेषतः ।
१६. यदि वाचं प्रदास्यामि द्विजातिरिव संस्कृताम् ।
१७. रावणं मन्यमाना मां सीता भीता भविष्यति ॥

१८. ततो जातपरित्रासा शब्दं कुर्यान् मनस्विनी ।
१९. सीतया च कृते शब्दे सहसा राक्षसीगणः ।
२०. नानाप्रहरणो घोरः समेयादन्तकोपमः ॥

२१. ततःकुर्युः समाह्वानं राक्षस्यो रक्षसामपि ॥
२२. ते शूलशरनिस्त्रिंशविविधायुधपाणयः ।
२३. मां वा गृह्णीयुरावृत्य बहवः शीघ्रकारिणः ॥
२४. हिंसाभिरुचयो हिंस्युरिमां वा जनकात्मजाम् ॥

२५. विपन्नं स्यात् ततः कार्यं रामसुग्रीवयोरिदम् ।
२६. एष दोषो महान् हि स्यात् मम सीताभिभाषणे ।
२७. प्राणत्यागश्च वैदेह्या भवेदनभिभाषणे ॥

२८. कथं नु खलु कर्तव्यमिदं कृच्छ्रगतो ह्यहम् ।
२९. न विनश्येत् कथं कार्यं वैक्लब्यं न कथं मम ।
३०. लङ्घनं च समुद्रस्य कथं नु न वृथा भवेत् ॥

३१. कथं नु खलु वाक्यं मे श्रुणुयात् नोद्विजेत च ।
३२. इति सञ्चिन्त्य हनुमान् चकार मतिमान् मतिम् ॥

३३. राममक्लिष्टकर्माणं स्वबन्धुमनुकीर्तयन् ।
३४. नैनामुद्वेजयिष्यामि तद्बन्धुगतचेतनाम् ॥

३५. इक्ष्वाकूणां वरिष्ठस्य रामस्य विदितात्मनः ।
३६. शुभानि धर्मयुक्तानि वचनानि समर्पयन् ।
३७. श्रावयिष्यामि सर्वाणि मधुरं प्रब्रुवन् गिरम् ।
३८. श्रद्धास्यति यथा सीता तथा सर्वं समादधे ॥

३९. एवं बहुविधां चिन्तां चिन्तयित्वा महामतिः ।
४०. संश्रये मधुरं वाक्यं वैदेह्या व्याजहार ह ॥

४१. राजा दशरथो नाम रथकुञ्जरवाजिमान् ।
४२. पुण्यशीलो महाकीर्तिरिक्ष्वाकूणां महायशाः ।
४३. राजर्षीणां गुणश्रेष्ठः घृणी सत्यपराक्रमः ॥

४४. तस्य पुत्रः प्रियो ज्येष्ठः ताराधिपनिभाननः ।
४५. रामो नाम विशेषज्ञः श्रेष्ठः सर्वधनुष्मताम् ॥

४६. रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य स्वजनस्यापि रक्षिता ।
४७. रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्यापि परन्तपः ॥

४८. तस्य सत्याभिसन्धस्य वृद्धस्य वचनात् पितुः ।
४९. सभार्यः सह च भ्रात्रा वीरः प्रव्राजितो वनम् ॥

५०. तेन तत्र महारण्ये मृगयां परिधावता ।
५१. राक्षसाः निहताः शूराः बहवः कामरूपिणः ॥

५२. जनस्थानवधं श्रुत्वा हतौ च खरदूषणौ ।
५३. ततस्त्वमर्षापहृता जानकी रावणेन तु ।
५४. वञ्चयित्वा वने रामं मृगरूपेण मायया ॥

५५. स मार्गमाणस्तां देवीं रामः सीतामनिन्दिताम् ।
५६. आससाद वने मित्रं सुग्रीवं नाम वानरम् ॥

५७. सुग्रीवेणाभिसन्दिष्टा हरयः कामरूपिणः ।
५८. दिक्षु सर्वासु तां देवीं विचिन्वन्तः सहस्रशः ॥

लघुवाल्मीकीयम्

५९. अहं सम्पातिवचनात् शतयोजनमायतम् ।
६०. तस्या हेतोर्विशालाक्ष्याः समुद्रं वेगवान् प्लुतः ॥

६१. यथारूपां यथावर्णां यथालक्ष्मवतीं च ताम् ।
६२. अश्रौषं राघवस्याहं सेयमासदिता मया ॥

६३. विररामैवमुक्त्वा स वाचं वानरपुङ्गवः ।
६४. जानकी चापि तच्छ्रुत्वा विस्मयं परमं गता ॥

६५. ततः सा वक्रकेशान्ता सुकेशी केशसंवृतम् ।
६६. उन्नम्य वदनं भीरुः शिंशपामन्ववैक्षत ॥

६७. ततः शाखान्तरे लीनं विनीतवदवस्थितम् ।
६८. वेष्टितार्जुनवस्त्रं तं विद्युत्सङ्घातपिङ्गलम् ।
६९. फुल्लाशोकोत्कराभासं तप्तचामीकरेक्षणम् ।
७०. मैथिली चिन्तयामास दृष्ट्वा चलितमानसा ॥

७१. अहो भीममिदं सत्त्वं वानरस्य दुरासदम् ।
७२. दुर्निरीक्ष्यमिदं मत्वा पुनरेव मुमोह सा ॥

७३. चिरेण सञ्ज्ञां प्रतिलभ्य चैवम्
७४. विचिन्तयामास विशालनेत्रा ।
७५. स्वप्नो ममायं विकृतोऽद्य दृष्टः ।
७६. शाखामृगः शास्त्रगणैर्निषिद्धः ॥

७७. स्वस्त्यस्तु रामाय सलक्ष्मणाय
७८. तथा पितुर्मे जनकस्य राज्ञः ।
७९. स्वप्नो हि नायं नहि मेऽस्ति निद्रा
८०. शोकेन दुःखेन च पीडितायाः ॥

८१. रामेति रामेति सदैव बुद्ध्या
८२. विचिन्त्य वाचा ब्रुवती तमेव ।
८३. तस्यानुरूपं च कथां तदर्थाम्
८४. एवं प्रपश्यामि तदा शृणोमि ॥

८५. मनोरथः स्यादिति चिन्तयामि
८६. तथापि बुद्ध्यापि वितर्कयामि ।
८७. किं कारणं तस्य हि नास्ति रूपम्
८८. सुवृत्तरूपश्च वदत्ययं माम् ॥

८९. नमोऽस्तु वाचस्पतये सवज्रिणे
९०. स्वयम्भुवे चैव हुताशनाय ।
९१. अनेन चोक्तं यदिदं ममाग्रतो
९२. वनौकसा तच्च तथास्तु नान्यथा ॥

९३. सोऽवतीर्य द्रुमात् तस्मात् विद्रुमप्रतिमाननः ।
९४. विनीतवेषः कृपणः प्रणिपत्योपसृत्य च ।
९५. तामब्रवीन्महातेजा हनूमान् मारुतात्मजः ।
९६. शिरस्यञ्जलिमाधाय सीतां मधुरया गिरा ॥

९७. का नु पद्मपलाशाक्षि क्लिष्टकौशेयवासिनि ।
९८. द्रुमस्य शाखामालम्ब्य तिष्ठसि त्वमनिन्दिते ॥

९९. किमर्थं तव नेत्राभ्यां वारि स्रवति शोकजम् ।
१००. पुण्डरीकपलाशाभ्यां विप्रकीर्णमिवोदकम् ॥

१०१. सुराणामसुराणां च नागगन्धर्वरक्षसाम् ।
१०२. यक्षाणां किन्नराणां च का त्वं भवसि शोभने ॥

१०३. किं नु चन्द्रमसा हीना पतिता विबुधालयात् ।
१०४. रोहिणी ज्योतिषां श्रेष्ठा श्रेष्ठसर्वगुणान्विता ॥

१०५. को नु पुत्रः पिता भ्राता भर्ता वा ते सुमध्यमे ।
१०६. अस्माल्लोकादमुं लोकं गतं त्वमनुशोचसि ॥

१०७. रोदनात् अतिनिश्वासात् भूमिसंस्पर्शनादपि ।
१०८. न त्वां देवीमहं मन्ये राज्ञः सञ्ज्ञावधारणात् ॥

१०९. व्यञ्जनानि हि ते यानि लक्षणानि च लक्षये ।
११०. महिषी भूमिपालस्य राजकन्या च मे मता ॥

१११. रावणेन जनस्थानात् बलात् प्रमथिता यदि ।
११२. सीता त्वमसि भद्रं ते तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥

११३. यथा हि तव वै दैन्यं रूपं चाप्यतिमानुषम् ।
११४. तपसा चान्वितो वेषः त्वं राममहिषी ध्रुवम् ॥

११५. सा तस्य वचनं श्रुत्वा रामकीर्तनहर्षिता ।
११६. उवाच वाक्यं वैदेही हनूमन्तं द्रुमाश्रितम् ॥

११७. पृथिव्यां राजसिंहानां मुख्यस्य विदितात्मनः ।
११८. स्नुषा दशरथस्याहं शत्रुसैन्यप्रणाशिनः ॥

११९. दुहिता जनकस्याहं वैदेहस्य महात्मनः ।
१२०. सीतेति नाम्ना चोक्ताहं भार्या रामस्य धीमतः ॥

१२१. समा द्वादश तत्राहं राघवस्य निवेशने ।
१२२. भुञ्जाना मानुषान् भोगान् सर्वकामसमृद्धिनी ।
१२३. ततस्त्रयोदशे वर्षे राज्ये चेक्ष्वाकुनन्दनम् ।
१२४. अभिषेचयितुं राजा सोपाध्यायः प्रचक्रमे ॥

१२५. तस्मिन् सम्भ्रियमाणे तु राघवस्याभिषेचने ।
१२६. कैकेयी नाम भर्तारमिदं वचनमब्रवीत् ॥

१२७. न पिबेयं न खादेयं प्रत्यहं मम भोजनम् ।
१२८. एष मे जीवितस्यान्तो रामो यद्यभिषिच्यते ॥

१२९. तच्चेन्न वितथं कार्यं वनं गच्छतु राघवः ॥

१३०. स राजा सत्यवाक् देव्या वरदानमनुस्मरन् ।
१३१. मुमोह वचनं श्रुत्वा कैकेय्याः क्रूरमप्रियम् ॥

१३२. ततस्तं स्थविरो राजा सत्यधर्मे व्यवस्थितः ।
१३३. ज्येष्ठं यशस्विनं पुत्रं रुदन् राज्यमयाचत ॥

१३४. स पितुर्वचनं श्रीमान् अभिषेकात् परं प्रियम् ।
१३५. मनसा पूर्वमासाद्य वाचा प्रतिगृहीतवान् ॥

१३६. दद्यान्न प्रतिगृह्णीयान्न ब्रूयात् किञ्चिदप्रियम् ।
१३७. अपि जीवितहेतोर्वा रामः सत्यपराक्रमः ॥

१३८. वसतो दण्डकारण्ये तस्याहममितौजसः ।
१३९. रक्षसापहृता भार्या रावणेन दुरात्मना ॥

१४०. द्वौ मासौ तेन मे कालो जीवितानुग्रहः कृतः ।
१४१. ऊर्ध्वं द्वाभ्यां तु मासाभ्यां ततस्त्यक्षामि जीवितम् ॥

१४२. तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा हनूमान् मारुतात्मजः ।
१४३. दुःखात् दुःखाभिभूतायाः सान्त्वमुत्तरमब्रवीत् ॥

१४४. अहं रामस्य सन्देशात् देवि दूतस्तवागतः ।
१४५. वैदेहि कुशली रामः स त्वां कौशलमब्रवीत् ॥

१४६. लक्ष्मणश्च महातेजा भर्तुस्तेऽनुचरः प्रियः ।
१४७. कृतवान् शोकसन्तप्तः शिरसा तेऽभिवादनम् ॥

१४८. सा तयोः कुशलं देवी निशम्य नरसिम्हयोः ।

१४९. प्रतिसंहृष्टसर्वाङ्गी हनूमन्तमथाब्रवीत् ॥

१५०. कल्याणी बत गाथेयं लौकिकी प्रतिभाति मे ।
१५१. एति जीवन्तमानन्दो नरं वर्षशतादपि ॥

१५२. तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा हनूमान् मारुतात्मजः ।
१५३. सीतायाः शोकतप्तायाः समीपमुपचक्रमे ॥

१५४. यथा यथा समीपं स हनूमानुपसर्पति ।
१५५. तथा तथा रावणं सा तं सीता परिशङ्कते ॥

१५६. अहो धिक् दुष्कृतमिदं कथितं हि यदस्य मे ।
१५७. रूपान्तरमुपागम्य स एवायं हि रावणः ॥

१५८. तामशोकस्य शाखां तु विमुक्त्वा शोककर्शिता ।
१५९. तस्यामेवानवद्याङ्गी धरण्यां समुपाविशत् ॥

१६०. अवन्दत महाबाहुः ततस्तां जनकात्मजाम् ।
१६१. सा चैनं भयसन्त्रस्ता भूयो नैनमुदैक्षत ॥

१६२. तं दृष्ट्वा वन्दमानं च सीता शशिनिभानना ।
१६३. अब्रवीत् दीर्घमुच्छ्वस्य वानरं मधुरस्वरा ॥

१६४. मायां प्रविष्टो मायावी यदि त्वं रावणः स्वयम् ।
१६५. उत्पादयसि मे भूयः सन्तापं तन्न शोभनम् ॥

१६६. अथवा नैतदेवं हि यन्मया परिशङ्कितम् ।
१६७. मनसो हि मम प्रीतिरुत्पन्ना तव दर्शनात् ॥

१६८. चित्तं हरसि मे सौम्य नदीकूलं यथा रयः ।
१६९. यदि रामस्य दूतस्त्वमागतो भद्रमस्तु ते ॥

१७०. गुणान् रामस्य कथय प्रियस्य मम वानर ।
१७१. अहो स्वप्नस्य सुखता याहमेवं चिराहृता ।
१७२. प्रेषितं नाम पश्यामि राघवेण वनौकसम् ॥

१७३. स्वप्नेऽपि यद्यहं वीरं राघवं सहलक्ष्मणम् ।
१७४. पश्येयं नावसीदेयं स्वप्नोऽपि मम मत्सरी ॥

१७५. नाहं स्वप्नमिमं मन्ये भवेद् वातगतिस्त्वियम् ।
१७६. उन्मादजो विकारो वा स्यादयं मृगतृष्णिका ॥

१७७. अथवा नायमुन्मादो मोहोऽप्युन्मादलक्षणः ।
१७८. इत्येवं बहुधा सीता सम्प्रधार्य बलाबलम् ।
१७९. रक्षसां कामरूपत्वात् मेने तं राक्षसाधिपम् ॥
१८०. न प्रतिव्याजहाराथ वानरं जनकात्मजा ॥

१८१. सीताया निश्चितं बुद्ध्वा हनुमान् मारुतात्मजः ।
१८२. श्रोत्रानुकूलैर्वचनैः तदा तां सम्प्रहर्षयत् ॥

१८३. आदित्य इव तेजस्वी लोककान्तः शशी यथा ।
१८४. राजा सर्वस्य लोकस्य देवो वैश्रवणो यथा ॥

१८५. विक्रमेणोपपन्नश्च यथा विष्णुर्महायशाः ।
१८६. सत्यवादी मधुरवाक् देवो वाचस्पतिर्यथा ॥

१८७. रूपवान् सुभगः श्रीमान् कन्दर्प इव मूर्तिमान् ।
१८८. स्थानक्रोधे प्रहर्ता च श्रेष्ठो लोके महारथः ।
१८९. बाहुच्छायामवष्टब्धो यस्य लोको महात्मनः ॥

१९०. अचिराद् रावणं युद्धे यो वधिष्यति वीर्यवान् ।
१९१. क्रोधप्रमुक्तैरिषुभिः ज्वलद्भिरिव पावकैः ॥

१९२. तेनाहं प्रेषितो दूतः त्वत्सकाशमिहागतः ।

१९३. रामस्य च सखा देवि सुग्रीवो नाम वानरः ।
१९४. राजा वानरमुख्यानां स त्वां कौशलमब्रवीत् ॥

१९५. नित्यं स्मरति ते रामः ससुग्रीवः सलक्ष्मणः ।
१९६. न चिराद् द्रक्ष्यसे रामं लक्ष्मणं च महारथम् ॥

१९७. अहं सुग्रीवसचिवो हनूमान् नाम वानरः ।
१९८. प्रविष्टो नगरीं लङ्कां लङ्घयित्वा महोदधिम् ॥

१९९. त्वां द्रष्टुमुपयातोऽहं समाश्रित्य पराक्रमम् ।
२००. नाहमस्मि तथा देवि यथा मामवगच्छसि ।
२०१. विशङ्का त्यज्यतामेषा श्रद्धत्स्व वदतो मम ॥

२०२. तां तु रामकथां श्रुत्वा वैदेही वानरर्षभात् ।
२०३. उवाच वचनं सान्त्वमिदं मधुरया गिरा ॥

२०४. क्व ते रामेण संसर्गः कथं जानासि लक्ष्मणम् ।
२०५. वानराणां नराणां च कथमासीत् समागमः ॥

२०६. यानि रामस्य चिह्नानि लक्ष्मणस्य च वानर ।
२०७. तानि भूयः समाचक्ष्व न मां शोकः समाविशेत् ॥

२०८. एवमुक्तस्तु हनुमान् वैदेह्या वानरात्मजः ।
२०९. ततो रामं यथातत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥

२११. रामः कमलपत्राक्षः पूर्णचन्द्रनिभाननः ।
२१२. रूपदाक्षिण्यसम्पन्नः प्रसूतो जनकात्मजे ॥

२१३. तेजसादित्यसङ्काशः क्षमया पृथिवीसमः ।
२१४. बृहस्पतिसमो बुद्ध्या यशसा वासवोपमः ॥

२१५. मर्यादानां च लोकस्य कर्ता कारयिता च सः ।
२१६. अर्चिष्मान् अर्चितोऽत्यर्थं ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः ॥

२१७. साधूनामुपकारज्ञः प्रचारज्ञश्च कर्मणाम् ।
२१८. ज्ञानवान् शीलसम्पन्नः विनीतश्च परन्तपः ॥

२१९. विपुलांसो महाबाहुः कम्बुग्रीवः शुभाननः ।
२२०. गूढजत्रुः सुताम्राक्षो रामो देवि जनैः श्रुतः ॥

२२१. दुन्दुभिस्वननिर्घोषः स्निग्धवर्णः प्रतापवान् ।
२२२. समश्च सुविभक्ताङ्गो वर्णं श्यामं समाश्रितः ॥

२२३. सत्यधर्मरतः श्रीमान् सङ्ग्रहानुग्रहे रतः ।
२२४. देशकालविभागज्ञः सर्वलोकप्रियंवदः ॥

२२५. भ्राता चास्य च द्वैमात्रः सौमित्रिरमितप्रभः ।
२२६. अनुरागेण रूपेण गुणैश्चापि तथाविधः ॥

२२७. (आरभ्य सीताहरणात् यथावृत्तं यथाश्रुतम् ।
२२८. सर्वमाख्यातवान् देव्यै प्रश्रितं मारुतिस्तदा ॥
२२९. पुनरप्यब्रवीत् सीतां देवीं मधुरया गिरा ॥)

२३०. दिष्ट्याहं हरिसैन्यानां त्वन्नाशमनुशोचताम् ।
२३१. अपनेष्यामि सन्तापं तवाधिगमशंसनात् ॥

२३२. दिष्ट्या हि न मम व्यर्थं सागरस्येह लङ्घनम् ।
२३३. प्राप्स्याम्यहमिदं देवि त्वद्दर्शनकृतं यशः ॥

२३४. राघवश्च महावीर्यः क्षिप्रं त्वामभिपत्स्यते ।
२३५. सपुत्रबान्धवं हत्वा रावणं राक्षसाधिपम् ॥

२३६. अभिभाषस्व मां देवि दूतो दाशरथेरहम् ।
२३७. तन्मां रामकृतोद्योगं त्वन्निमित्तमिहागतम् ॥

२३८. सुग्रीवसचिवं देवि बुद्ध्यस्व पवनात्मजम् ॥

२३९. एवं विश्वासिता सीता हेतुभिः शोककर्शिता ।
२४०. उपपन्नैरभिज्ञानैः दूतं तमधिगच्छति ॥

२४१. अतुलं च गता हर्षं प्रहर्षेण तु जानकी ।
२४२. नेत्राभ्यां वक्रपक्ष्माभ्यां मुमोचानन्दजं जलम् ॥

२४३. भूय एव महातेजा हनूमान् पवनात्मजः ।
२४४. अब्रवीत् प्रश्रितं वाक्यं सीताप्रत्ययकारणात् ॥

२४५. रामनामाङ्कितं चेदं पश्य देव्यङ्गुलीयकम् ।
२४६. प्रत्ययार्थं तवानीतं तेन दत्तं महात्मना ॥

२४७. गृहीत्वा प्रेक्षमाणा सा भर्तुः करविभूषितम् ।
२४८. भर्तारमिव सम्प्राप्तं जानकी मुदिताभवत् ॥

२४९. चारु तद्वदनं तस्याः ताम्रशुक्लायतेक्षणम् ।
२५०. बभूव हर्षोदग्रं च राहुमुक्त इवोडुराट् ॥

२५१. ततः सा ह्रीमती बाला भर्तुः सन्देशहर्षिता ।
२५२. परितुष्टा प्रियं कृत्वा प्रशशंस महाकपिम् ॥

२५३. विक्रान्तस्त्वं समर्थस्त्वं प्राज्ञस्त्वं वानरोत्तम ।
२५४. येनेदं राक्षसपदं त्वयैकेन प्रधर्षितम् ॥

२५५. शतयोजनविस्तीर्णः सागरो मकरालयः ।
२५६. विक्रमश्लाघनीयेन क्रमता गोष्पदीकृतः ॥

२५७. न हि त्वां प्राकृतं मन्ये वानरं वानरर्षभ ।
२५८. अर्हसे च कपिश्रेष्ठ मया समभिभाषितुम् ॥

२५९. यद्यसि प्रेषितस्तेन रामेण विदितात्मना ।
२६०. प्रेषयिष्यति दुर्धर्षो रामो न ह्यपरीक्षितम् ।
२६१. पराक्रममविज्ञाय मत्सकाशं विशेषतः ॥

२६२. दिष्ट्या च कुशली रामो धर्मात्मा सत्यसङ्गरः ।
२६३. लक्ष्मणश्च महातेजा सुमित्रानन्दवर्धनः ॥

२६४. कच्चिन्न व्यथते रामः कच्चिन्न परितप्यते ।
२६५. कच्चिन्न दीनः सम्भ्रान्तः कार्येषु च न मुह्यति ॥
२६६. कच्चित् पुरुषकार्याणि कुरुते नृपतेः सुतः ।
२६७. कच्चिन्न विगतस्नेहो विवासान्मयि राघवः ॥
२६८. कच्चिन्मां व्यसनादस्मात् मोक्षयिष्यति राघवः ॥

२६९. वानराधिपतिः श्रीमान् सुग्रीवः कच्चिदेष्यति ।
२७०. मत्कृते हरिभिर्वीरैः वृतो दन्तनखायुधैः ॥

२७१. कच्चिच्च लक्ष्मणः शूरः सुमित्रानन्दवर्धनः ।
२७२. अस्त्रवित् शरजालेन राक्षसान् विधमिष्यति ॥

२७३. रौद्रेण कच्चिदस्त्रेण रामेण निहतं रणे ।
२७४. द्रक्ष्याम्यल्पेन कालेन रावणं ससुहृज्जनम् ॥

२७५. न चास्य माता न पिता न चान्यः
२७६. स्नेहाद् विशिष्टोऽस्ति मया समो वा ।
२७७. तावद्ध्यहं दूत जिजीविषेयम्
२७८. यावत् प्रवृत्तिं श्रुणुयां प्रियस्य ॥

२७९. सीताया वचनं श्रुत्वा मारुतिर्भीमविक्रमः ।
२८०. शिरस्यञ्जलिमाधाय वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥

२८१. न त्वामिहस्थां जानीते रामः कमललोचनः ।
२८२. तेन त्वां नानयत्याशु शचीमिव पुरन्दरः ॥

murthygss@gmail.com

२८३. श्रुत्वैव च वचो मह्यं क्षिप्रमेष्यति राघवः ।
२८४. चमूं प्रकर्षन् महतीं हर्यर्क्षगणसेविताम् ॥

२८५. विष्टम्भयित्वा बाणौघैरक्षोभ्यं वरुणालयम् ।
२८६. करिष्यति पुरीं लङ्कां काकुत्स्थः शान्तराक्षसाम् ॥

२८७. तवादर्शनजेनार्ये शोकेन परिपूरितः ।
२८८. न शर्म लभते वीरः सिंहार्दित इव द्विपः ॥

२८९. न मांसं राघवो भुङ्क्ते न चैव मधु सेवते ।
२९०. वन्यं सुविहितं नित्यं भक्तमश्नाति पञ्चमम् ॥

२९१. नैव दंशान् न मशकान् न कीटान् न सरीसृपान् ।
२९२. राघवोऽपनयेद् गात्रात् त्वद्गतेनान्तरात्मना ॥

२९३. नित्यं ध्यानपरो रामो नित्यं शोकपरायणः ।
२९४. नान्यच्चिन्तयते नित्यं स तु कामवशं गतः ॥

२९५. अनिद्रः सततं रामः सुप्तोऽपि च नरोत्तमः ।
२९६. सीतेति मधुरां वाणीं व्याहरन् प्रतिबुद्ध्यते ॥

२९७. दृष्ट्वा फलं वा पुष्पं वा यच्चान्यत् स्त्रीमनोहरम् ।
२९८. बहुशो हा प्रियेत्येवं श्वसन्स्त्वामभिभाषते ॥

२९९. सा रामसङ्कीर्तनवीतशोका
३००. रामस्य शोकेन समानशोका ।
३०१. शरन्मुखेनाम्बुदशेषचन्द्रा
३०२. निशेव वैदेहसुता बभूव ॥

३०३. सा सीता वचनं श्रुत्वा पूर्णचन्द्रनिभानना ।
३०४. हनूमन्तमुवाचेदं धर्मार्थसहितं वचः ॥

३०५. अमृतं विषसम्पृक्तं त्वया वानर भाषितम् ।
३०६. यच्च नान्यमना रामो यच्च शोकपरायणः ॥

३०७. ऐश्वर्ये वा सुविस्तीर्णे व्यसने वा सुदारुणे ।
३०८. रज्ज्वेव पुरुषं बद्ध्वा कृतान्तः परिकर्षति ॥

३०९. विधिर्नूनमसंहार्यः प्राणिनां प्लवगोत्तम ।
३१०. सौमित्रिं मां चा रामं च व्यसनैः पश्य मोहितान् ॥

३११. शोकस्यास्य कथं पारं राघवोऽधिगमिष्यति ।
३१२. प्लवमानः परिक्रान्तो हतनौः सागरे यथा ॥

३१३. राक्षसानां वधं कृत्वा सूदयित्वा च रावणम् ।
३१४. लङ्कामुन्मथितां कृत्वा कदा द्रक्ष्यति मां पतिः ॥

३१५. असंशयं हरिश्रेष्ठ क्षिप्रं मां प्राप्स्यते पतिः ।
३१६. अन्तरात्मा हि मे शुद्धः तस्मिन्श्च बहवो गुणाः ॥

३१७. उत्साहः पौरुषं सत्त्वं आनृशंस्यं कृतज्ञता ।
३१८. विक्रमश्च प्रभावश्च सन्ति वानर राघवे ॥

३१९. न स शक्यस्तुलयितुं व्यसनैः पुरुषर्षभः ।
३२०. अहं तस्यानुभावज्ञा शक्रस्येव पुलोमजा ॥

३२१. इति सञ्जल्पमानां तां रामार्थे शोककर्शिताम् ।
३२२. अश्रुसम्पूर्णवदनामुवाच हनुमान् कपिः ॥

३२३. द्रक्ष्यस्यद्यैव वैदेहि राघवं सह लक्ष्मणम् ।
३२४. पृष्ठमारोह मे देवि मा विकाङ्क्षस्व शोभने ॥

३२५. त्वां तु पृष्ठगतां कृत्वा सन्तरिष्यामि सागरम् ।
३२६. यथैवाहमिह प्राप्तः तथैवाहमसंशयम् ।
३२७. यास्यामि पश्य वैदेहि त्वामुद्यम्य विहायसम् ॥

३२८. मैथिली तु हरिश्रेष्ठात् श्रुत्वा वचनमद्भुतम् ।
३२९. हर्षविस्मितसर्वाङ्गी हनूमन्तमथाब्रवीत् ॥

३३०. हनूमन् दूरमध्वानं कथं मां नेतुमिच्छसि ।
३३१. तदेव खलु ते मन्ये कपित्वं हरियूथप ॥

३३२. कथं चाल्पशरीरस्त्वं मामितो नेतुमिच्छसि ।
३३३. सकाशं मानवेन्द्रस्य भर्तुर्मे प्लवगर्षभ ॥

३३४. सीतायास्तु वचः श्रुत्वा हनूमान् मारुतात्मजः ।
३३५. चिन्तयामास लक्ष्मीवान् नवं परिभवं कृतम् ॥

३३६. न मे जानाति सत्त्वं वा प्रभावं वासितेक्षणा ।
३३७. तस्मात् पश्यतु वैदेही यद् रूपं मम कामतः ॥

३३८. इति सञ्चिन्त्य हनुमान् तदा प्लवगसत्तमः ।
३३९. दर्शयामास सीतायाः स्वरूपमरिमर्दनः ॥

३४०. स तस्मात् पादपात् धीमानाप्लुत्य प्लवगर्षभः ।
३४१. ततो वर्धितुमारेभे सीताप्रत्ययकारणात् ॥

३४२. मेरुमन्दरसङ्काशो बभौ दीप्तानलप्रभः ।
३४३. अग्रतो व्यवतस्थे च वैदेहीमिदमब्रवीत् ॥

३४४. सपर्वतवनोद्देशां साट्टप्राकारतोरणाम् ।
३४५. लङ्कामिमां सनाथां वा नयितुं शक्तिरस्ति मे ॥

३४६. तदवस्थाप्यतां बुद्धिरलं देवि विकाङ्क्षया ।
३४७. विशोकं कुरु वैदेहि राघवं सहलक्ष्मणम् ॥

३४८. तं दृष्ट्वाचलसङ्काशमुवाच जनकात्मजा ।
३४९. तव सत्त्वं बलं चैव विजानामि महाकपे ॥

३५०. प्राकृतोऽन्यः कथं चेमां भूमिमागन्तुमर्हति ।
३५१. जानामि गमने शक्तिं नयने चापि ते मम ॥

३५२. अयुक्तं तु कपिश्रेष्ठ मया गन्तुं त्वया सह ।
३५३. वायुवेगसवेगस्य वेगो मां मोहयेत् तदा ॥

३५४. प्रपतेयं हि ते पृष्ठात् भयार्ता कपिसत्तम ।
३५५. ह्रियमाणां तु मां दृष्ट्वा राक्षसा भीमविक्रमाः ।
३५६. अनुगच्छेयुरादिष्टा रावणेन दुरात्मना ॥

३५७. कथञ्चित् साम्पराये त्वां जयेयुः कपिसत्तम ।
३५८. अहं वापि विपद्येयं रक्षोभिरभितर्जिता ॥
३५९. त्वत् प्रयत्नो हरिश्रेष्ठ भवेन्निष्फल एव तु ॥

३६०. कामं त्वमसि पर्याप्तो निहन्तुं सर्वराक्षसान् ।
३६१. राघवस्य यशो हीयेत् त्वया शस्तैस्तु राक्षसैः ॥

३६२. त्वया हि सह रामस्य महानागमने गुणः ।
३६३. भर्तुर्भक्तिं पुरस्कृत्य रामादन्यस्य वानर ।
३६४. नाहं स्प्रष्टुं स्वतो गात्रमिच्छेयं वानरोत्तम ॥

३६५. यदहं गात्रसंस्पर्शं रावणस्य गता बलात् ।
३६६. अनीशा किं करिष्यामि विनाथा विवशा सती ॥

३६७. यदि रामो दशग्रीवमिह हत्वा सराक्षसम् ।
३६८. मामितो गृह्य गच्छेत तत् तस्य सदृशं भवेत् ॥

३६९. ततः स हरिशार्दूलस्तेन वाक्येन तोषितः ।
३७०. सीतामुवाच तच्छ्रुत्वा वाक्यं वाक्यविशारदः ॥

३७१. युक्तरूपं त्वया देवि भाषितं शुभदर्शने ।
३७२. सदृशं स्त्रीस्वभावस्य साध्वीनां विनयस्य च ॥

३७३. स्त्रीत्वान्न त्वं समर्थासि सागरं व्यतिवर्तितुम् ।
३७४. मामधिष्ठाय विस्तीर्णं शतयोजनमायतम् ॥

३७५. द्वितीयं कारणं यच्च ब्रवीषि विनयान्विते ।
३७६. रामादन्यस्य नार्हामि संसर्गमिति जानकि ।
३७७. एतत् ते देवि सदृशं पत्न्यास्तस्य महात्मनः ॥

३७८. श्रोष्यते चैव काकुत्स्थः सर्वं निरवशेषतः ।
३७९. चेष्टितं यत् त्वया देवि भाषितं च ममाग्रतः ॥

३८०. लङ्काया दुष्प्रवेशत्वात् दुस्तरत्वान्महोदधेः ।
३८१. सामर्थ्यादात्मनश्चैव मयैतत् समुदीरितम् ॥

३८२. इच्छामि त्वां समानेतुमद्यैव रघुबन्धुना ।
३८३. गुरुस्नेहेन भक्त्या च नान्यथा तदुदाहृतम् ॥

३८४. यदि नोत्सहसे यातुं मया सार्धमनिन्दिते ।
३८५. अभिज्ञानं प्रयच्छ त्वं जानीयात् राघवो हि यत् ॥

३८६. एवमुक्ता हनुमता सीता सुरसुतोपमा ।
३८७. उवाच वचनं मन्दं बाष्पप्रग्रथिताक्षरम् ॥

३८८. इदं श्रेष्ठमभिज्ञानं ब्रूयास्त्वं तु मम प्रियम् ।
३८९. शैलस्य चित्रकूटस्य पादे पूर्वोत्तरे पदे ।
३९०. परिश्रमात् प्रसुप्ता हे राघवाङ्केऽस्म्यहं चिरम् ।
३९१. पर्यायेण प्रसुप्तश्च ममाङ्के भरताग्रजः ॥

३९२. ततः सुप्तप्रबुद्धां मां राघवाङ्कात् समुत्थिताम् ।
३९३. वायसः सहसागम्य विददार स्तनान्तरे ॥

३९४. ततः समुत्थितो रामो मुक्तैः शोणितबिन्दुभिः ।
३९५. स मां दृष्ट्वा महाबाहुः वितुन्नां स्तनयोस्तदा ।
३९६. आशीविष इव क्रुद्धः वायसं समवैक्षत ।
३९७. नखैः सरुधिरैः तीक्ष्णैः मामेवाभिमुखं स्थितम् ॥

३९८. ततस्तस्मिन् महाबाहुः कोपसंवर्तितेक्षणः ।
३९९. स दर्भसंस्तरात् गृह्य ब्रह्मणोऽस्त्रेण योजयत् ॥

४००. स तं प्रदीप्तं चिक्षेप दर्भं तं वायसं प्रति ।
४०१. ततस्तु वायसं दर्भः सोऽम्बरेऽनुजगाम ह ॥

४०२. अनुसृष्टस्तदा काको जगाम विविधां गतिम् ।
४०३. त्रीन् लोकान् सम्परिक्रम्य तमेव शरणं गतः ॥

४०४. स तं निपतितं भूमौ शरण्यः शरणागतम् ।
४०५. वधार्हमपि काकुत्स्थः कृपया पर्यपालयत् ॥

४०६. स रामाय नमस्कृत्वा राज्ञे दशरथाय च ।
४०७. विसृष्टस्तेन वीरेण प्रतिपेदे स्वमालयम् ॥

४०८. मत्कृते काकमात्रेऽपि ब्रह्मास्त्रं समुदीरितम् ।
४०९. कस्माद् यो माहरत् त्वत्तः क्षमसे तं महीपते ॥

४१०. जानामि त्वां महावीर्यं महोत्साहं महाबलम् ।
४११. अपारवारमक्षोभ्यं गाम्भीर्यात् सागरोपमम् ।
४१२. भर्तारं ससमुद्राया धरण्या वासवोपमम् ॥

४१३. एवमस्त्रविदां श्रेष्ठो बलवान् सत्त्ववानपि ।

४१४. किमर्थमस्त्रं रक्षःसु न योजयसि राघव ॥

४१५. सीतायस्तद्वचः श्रुत्वा हनुमान् मारुतात्मजः ।
४१६. शिरस्यञ्जलिमाधाय वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥

४१७. क्षिप्रमेष्यति काकुत्स्थः हर्यृक्षप्लवगैर्वृतः ।
४१८. यस्ते युधि विजित्यारीन् शोकं व्यपनयिष्यति ॥

४१९. न हि पश्यामि मर्त्येषु नासुरेषु सुरेषु वा ।
४२०. यस्तस्य वमतो बाणान् स्थातुमुत्सहतेऽग्रतः ॥
४२१. त्वन्निमित्तो हि रामस्य जयो जनकनन्दिनि ॥

४२२. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सम्यक् सत्यं सुभाषितम् ।
४२३. जानकी बहुमेने तं वचनं चेदमब्रवीत् ॥

४२४. अयं च वीर सन्देहस्तिष्ठतीव ममाग्रतः ।
४२५. सुमहान्स्त्वत्सहायेषु हर्यृक्षेषु हरीश्वर ।
४२६. कथन्नुखलु दुष्पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।
४२७. तानि हर्यृक्षसैन्यानि तौ वा नरवरात्मजौ ॥

४२८. त्रयाणामेव भूतानां सागरस्येह लङ्घने ।
४२९. शक्तिः स्यात् वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥

४३०. तदर्थोपहितं वाक्यं प्रश्रितं हेतुसंहितम् ।
४३१. निशम्य हनुमान् शेषं वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥

४३२. देवि हर्यृक्षसैन्यानामीश्वरः प्लवतां वरः ।
४३३. सुग्रीवः सत्यसम्पन्नस्तवार्थे कृतनिश्चयः ॥

४३४. तस्य विक्रमसम्पन्ना सत्त्ववन्तो महाबलाः ।
४३५. मनह्सङ्कल्पसम्पाता निदेशे हरयः स्थिताः ॥

४३६. असकृत् तैर्महोत्साहैः ससागरधराधरा ।
४३७. प्रदक्षिणीकृता भूमिः वायुमार्गानुसारिभिः ॥

४३८. मद्विशिष्टाश्च तुल्याश्च सन्ति तत्र वनौकसः ।
४३९. मत्तः प्रत्यवरः कश्चित् नास्ति सुग्रीवसन्निधौ ॥
४४०. न हि प्रकृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यन्ते हीतरे जनाः ॥

४४१. तदलं परितापेन देवि शोको व्यपैतु ते ।
४४२. एकोत्पातेन ते लङ्कामेष्यन्ति हरियूथपाः ॥

४४३. मम पृष्ठगतौ तौ च चन्द्रसूर्याविवोदितौ ।
४४४. त्वत्सकाशं महासङ्घौ नृसिंहौ आगमिष्यतः ॥

४४५. सगणं रावणं हत्वा राघवो रघुनन्दनः ।
४४६. त्वामादाय वरारोहे स्वपुरीं प्रति यास्यति ॥

४४७. तदाश्वसिहि भद्रं ते भव त्वं कालकांक्षिणी ।
४४८. न चिराद् द्रक्ष्यसे रामं प्रज्वलन्तमिवानलम् ॥

४४९. यत्तु रामो विजानीयादभिज्ञानमनिन्दिते ।
४५०. प्रीतिसञ्जननं भूयस्तस्य त्वं दातुमर्हसि ॥

४५१. ततो वस्त्रगतं मुक्त्वा दिव्यं चूडामणिं शुभम् ।
४५२. प्रदेयो राघवायेति सीता हनुमते ददौ ॥

४५३. प्रतिगृह्य ततो वीरो मणिरत्नमनुत्तमम् ।
४५४. अङ्गुल्या योजयामास नह्यस्य प्राभवत् भुजम् ॥

४५५. मणिं दत्त्वा ततः सीता हनूमन्तमथाब्रवीत् ।
४५६. अभिज्ञानमभिज्ञातमेतद् रामस्य तत्त्वतः ॥

४५७. मणिं दृष्ट्वा तु रामो वै त्रयाणां संस्मरिष्यति ।

४५८. वीरो जनन्या मम च राज्ञो दशरथस्य च ॥

४५९. अभिज्ञानं च रामस्य दद्या हरिगणोत्तम ।
४६०. क्षिप्तामिषीकां काकस्य कोपादेकाक्षिशातनीम् ॥

४६१. मनःशिलायास्तिलको गण्दपार्श्वे निवेशितः ।
४६२. त्वया प्रणष्टे तिलके तं किल स्मर्तुमर्हसि ॥

४६३. एष चूडामणिर्दिव्यो मया सुपरिरक्षितः ।
४६४. एतं दृष्ट्वा प्रहृष्यामि व्यसने त्वामिवानघ ॥
४६५. एष निर्यातितः श्रीमान् मया ते वारिसम्भवः ॥

४६६. अतः परं न शक्ष्यामि जीवितुं शोकलालसा ।
४६७. असह्यानि च दुःखानि वाचश्च हृदयच्छिदः ॥

४६८. राक्षसैः सह संवासं त्वत्कृते मर्षयाम्यहम् ।
४६९. धारयिष्यामि मासं तु जीवितं शत्रुसूदन ॥

४७०. मासादूर्ध्वं न जीविष्ये त्वया हीना नृपात्मज ।
४७१. घोरो राक्षसराजोऽयं दृष्टिश्च न सुखा मयि ॥
४७२. त्वां च श्रुत्वा विषज्जन्तं न जीवेयमहं क्षणम् ॥

४७३. वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साश्रुभाषितम् ।
४७४. अथाब्रवीन्महातेजा हनूमान् मारुतात्मजः ॥

४७५. त्वच्छोकविमुखो रामो देवि सत्येन ते शपे ।
४७६. रामे शोकाभिभूते तु लक्ष्मणः परितप्यते ॥

४७७. दृष्टा कथञ्चिद् भवती न कालः परिशोचितुम् ।
४७८. इमं मुहूर्तं दुःखानामन्तं द्रक्ष्यसि भामिनि ॥

४७९. हत्वा तु समरे क्रूरं रावणं सह बान्धवैः ।
४८०. राघवौ तु विशालाक्षि स्वां पुरीं प्रापयिष्यतः ॥

४८१. ब्रूहि यद् राघवो वाच्यो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
४८२. सुग्रीवो वापि तेजस्वी हरयो वा समागताः ॥

४८३. इत्युक्तवति तस्मिन्श्च सीता पुनरथाब्रवीत् ।
४८४. कौसल्या लोकभर्तारं सुषुवे यं मनस्विनी ।
४८५. तं ममार्थे सुखं पृच्छ शिरसा चाभिवादय ॥

४८६. पितरं मातरं चैव सम्मान्याभिप्रसाद्य च ।
४८७. अनुप्रव्रजितो रामं सुमित्रा येन सुप्रजा ।
४८८. आनुकूल्येन धर्मात्मा त्यक्त्वा सुखमनुत्तमम् ।
४८९. अनुगच्छति काकुत्स्थं भ्रातरं पालयन् वने ।
४९०. सिंहस्कन्धो महाबाहुर्मनस्वी प्रियदर्शनः ।
४९१. पितृवद्वर्तते रामे मातृवन्मां समाचरन् ।
४९२. ह्नियमाणां तदा वीरो न तु मां वेद लक्ष्मणः ।
४९३. वृद्धोपसेवी लक्ष्मीवान् शक्तो न बहुभाषिता ।
४९४. राजपुत्रः प्रियः श्रेष्ठः सदृशः श्वशुरस्य मे ।
४९५. मम प्रियकरो नित्यं भ्राता रामस्य लक्ष्मणः ।
४९६. नियुक्तो धुरि यस्यां तु तामुद्वहति वीर्यवान् ।
४९७. यं दृष्ट्वा राघवो नैव वृत्तमार्यमनुस्मरेत् ।
४९८. स ममार्थाय कुशलं वक्तव्यो वचनान् मम ॥

४९९. सुग्रीवं च सहामात्यं वृद्धान् सर्वान्श्च वानरान् ।
५००. ब्रूयास्त्वं वानरश्रेष्ठ कुशलं धर्मसंहितम् ॥

५०१. स तथेति प्रतिज्ञाय मारुतिर्भीमविक्रमः ।
५०२. शिरसा वन्द्य वैदेहीं गमनायोपचक्रमे ॥

५०३. ततस्तं प्रस्थितं (ज्ञात्वा) वीक्षमाणा पुनः पुनः ।
५०४. भर्तृस्नेहान्वितं वाक्यम् (उवाच जनकात्मजा ॥)

५०५. यदि वा मन्यसे वीर वसैकाहमरिन्दम ।
५०६. कस्मिन्श्चित् सम्वृते देशे विश्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥

५०७. मम चैवाल्पभाग्यायाः सान्निध्यात् तव वानर ।
५०८. अस्य शोकस्य महतो मुहूर्तं मोक्षणं भवेत् ॥

५०९. तवादर्शनजः शोको भूयो मां परितापयेत् ।
५१०. दुःखात् दुःखपरामृष्टां दीपयन्निव वानर ॥

५११. तमुत्पातकृतोत्साहमवेक्ष्य हरियूथपम् ।
५१२. वर्धमानं महावेगमुवाच जनकात्मजा ॥

५१३. इदं ब्रूयाश्च मे नाथं शूरं रामं पुनः पुनः ।
५१४. जीवितं धारयिष्यामि मासं दशरथात्मज ॥
५१५. ऊर्ध्वं मासान्नजीवेयं सत्येनाहं ब्रवीमि ते ॥

५१६. इदं च तीव्रं मम शोकवेगम्
५१७. रक्षोभिरेभिः परिभर्त्सनं च ।
५१८. ब्रूयास्तु रामस्य गतः समीपम्
५१९. शिवश्च तेऽध्वास्तु हरिप्रवीर ॥

५२०. स राजपुत्र्या प्रतिवेदितार्थः
५२१. कपिः कृतार्थः परिहृष्टचेताः ।
५२२. तदल्पशेषं प्रसमीक्ष्य कार्यम्
५२३. दिशं ह्युदीचीं मनसा जगाम ॥

॥५.५ लङ्कादहनम् ॥

१. स च वाग्भिः प्रशस्ताभिः गमिष्यन् पूजितस्तया ।
२. तस्माद् देशादपाक्रम्य चिन्तयामास वानरः ॥

३. कार्ये कर्मणि निर्दिष्टे यो बहून्यपि साधयेत् ।
४. पूर्वकार्याविरोधेन स कार्यं कर्तुमर्हति ॥

५. स ह्येकः साधको हेतुः स्वल्पस्यापीह कर्मणि ।
६. यो ह्यर्थं बहुधा वेद स समर्थोऽर्थसाधने ॥

७. इदमस्य नृशंसस्य नन्दनोपममुत्तमम् ।
८. वनं नेत्रमनःकान्तं नानाद्रुमलतायुतम् ॥

९. इदं विध्वंसयिष्यामि शुष्कं वनमिवानिलः ।
१०. अस्मिन् भग्ने ततः कोपं करिष्यति स रावणः ॥

११. ततः समासाद्य रणे दशाननम्
१२. समन्त्रिवर्गं सबलप्रयायिनम् ।
१३. हृदिस्थितं तस्य मतं बलं च
१४. सुखेन मत्वाहमितः पुनर्व्रजे ॥

१५. ततो मारुतवत् क्रुद्धो मारुतिर्भीमविक्रमः ।
१६. ऊरुवेगेन महता द्रुमान् क्षेप्तुमथारभत् ॥

१७. तद्वनं मथितैर्वृक्षैः भिन्नैश्च सलिलाशयैः ।
१८. चूर्णितैः पर्वताग्रैश्च क्लान्तद्रुमलतायुतैः ।
१९. नानाशकुन्तनिरुतैः बभूवाप्रियदर्शनम् ॥

२०. ततो गतायां निद्रायां राक्षस्यो विकृताननाः ।
२१. तद्वनं ददृशुर्भग्नं तं च वीरं महाकपिम् ॥

२२. स ता दृष्ट्वा महाबाहुः महासत्त्वो महाबलः ।
२३. चकार सुमहद्रूपं राक्षसीनां भयावहम् ॥

२४. ततस्तु गिरिसङ्काशमतिकायं महाबलम् ।
२५. राक्षस्यो वानरं दृष्ट्वा पप्रच्छुर्जनकात्मजाम् ॥

२६. कोऽयं कस्य कुतो वायं किं निमित्तमिहागतः ।
२७. कथं त्वया सहानेन संवादः कृत इत्युत ॥

२८. अथाब्रवीत् तदा साध्वी सीता सर्वाङ्गशोभना ।
२९. यूयमेवास्य जानीत योऽयं यद् वा करिष्यति ॥

३०. अहिरेव ह्यहेः पादान् विजानाति न संशयः ।
३१. अहमप्यतिभीतास्मि नैव जानामि को ह्ययम् ॥

३२. वैदेह्या वचनं श्रुत्वा राक्षस्यो विद्रुता द्रुतम् ।
३३. विरूपं वानरं भीमं रावणाय न्यवेदिषुः ॥

३४. अशोकवनिकामध्ये राजन् भीमवपुः कपिः ।
३५. सीतया कृतसंवादः तिष्ठत्यमितविक्रमः ॥

३६. न तत्र कश्चिदुद्देशो यस्तेन न विनाशितः ।
३७. यत्र सा जानकी देवी स तेन न विनाशितः ॥

३८. तस्योग्ररूपस्योग्रं तं दण्डमाज्ञातुमर्हसि ॥

३९. राक्षसीनां वचः श्रुत्वा कोपसंवर्धितेक्षणः ।
४०. चिताग्निरिव जज्वाल रावणो राक्षसेश्वरः ॥

४१. तस्य क्रुद्धस्य नेत्राभ्यां प्रापतन्नश्रुबिन्दवः ।
४२. दीप्ताभ्यामिव दीपाभ्यां सार्चिषः स्नेहबिन्दवः ॥

४३. आत्मनः सदृशान् वीरान् किङ्करान् नाम राक्षसान् ।
४४. व्यादिदेश महातेजा निग्रहार्थं हनूमतः ॥

४५. ते गदाभिर्विचित्राभिः परिघैः काञ्चनाङ्गदैः ।
४६. आजग्मुर्वानरश्रेष्ठं शरैरादित्यसन्निभैः ॥

४७. मुद्गरैः पट्टिशैः शूलैः प्रासतोमरपाणयः ।
४८. परिवार्य हनूमन्तं सहसा तस्थुरग्रतः ॥

४९. हनूमानपि तेजस्वी श्रीमान् पर्वतसन्निभः ।
५०. पुच्छमास्फोटयामास लङ्कां शब्देन पूरयन् ॥

५१. स तैः परिवृतः शूरैः सर्वतः स महाबलः ।
५२. आससादायसं भीमं परिघं तोरणाश्रितम् ॥

५३. स तं परिघमादाय जघान रजनीचरान् ।
५४. विचचाराम्बरे वीरः परिगृह्य च मारुतिः ॥

५५. सूदयामास वज्रेण दैत्यानिव सहस्रदृक् ॥

५६. स हत्वा राक्षसान् वीरः किङ्करान् मारुतात्मजः ।
५७. युद्धाकाङ्क्षी महावीरः तोरणं समुपाश्रितः ॥

५८. ततस्तस्माद् भयान्मुक्ताः कतिचित् तत्र राक्षसाः ।
५९. निहतान् किङ्करान् सर्वान् रावणाय न्यवेदयन् ॥

६०. स राक्षसानां निहतं महाबलम्
६१. निशम्य राजा परिवृत्तलोचनः ।

murthygss@gmail.com

६२. समादिदेशाप्रतिमं पराक्रमम्
६३. प्रहस्तपुत्रं समरे सुदुर्जयम् ॥

६४. सन्दिष्टो राक्षसेन्द्रेण प्रहस्तस्य सुतो बली ।
६५. जम्बुमाली महादम्ष्ट्रो निर्जगाम धनुर्धरः ॥

६६. रथेन खरयुक्तेन तमागतमुदीक्ष्य सः ।
६७. हनूमान् वेगसंपन्नो जहर्ष च ननाद च ॥

६८. तं तोरणविटङ्कस्थं हनूमन्तं महाकपिम् ।
६९. जम्बुमाली महातेजा विव्याध निशितैः शरैः ॥

७०. चुकोप बाणाभिहतो राक्षसस्य महाकपिः ।
७१. ततः पार्श्वेऽतिविपुलां ददर्श महतीं शिलाम् ॥

७२. तरसा तां समुत्पाट्य चिक्षेप जववद् बली ।
७३. तां शरैर्दशभिः क्रुद्धस्ताडयामास राक्षसः ॥

७४. विपन्नं कर्म तद् दृष्ट्वा हनूमान्श्चण्डविक्रमः ।
७५. अतिवेगोऽतिवेगेन भ्रामयित्वा बलोत्कटः ।
७६. परिघं पातयामास जम्बुमालेर्महोरसि ॥

७७. न धनुर्न रथो नाश्वाः तत्रादृश्यन्त नेषवः ।
७८. स हतस्तरसा तेन जम्बुमाली महारथः ।
७९. पपात निहतो भूमौ चूर्णिताङ्ग इव द्रुमः ॥

८०. जम्बुमालिं सुनिहतं किङ्करान्श्च महाबलान् ।
८१. चुक्रोध रावणः श्रुत्वा क्रोधसंरक्तलोचनः ॥

८२. स विरूपाक्षयूपाक्षौ दुर्धरं चैव राक्षसम् ।
८३. प्रघसं भासकर्णं च पञ्च सेनाग्रनायकान् ।
८४. सन्दिदेश दशग्रीवो वीरान् नयविशारदान् ॥

८५. यात सेनाग्रगाः सर्वे महाबलपरिग्रहाः ।
८६. न ह्यहं तं कपिं मन्ये कर्मणा प्रतितर्कयन् ॥

८७. दृष्टा हि हरयः पूर्वे मया विपुलविक्रमाः ।
८८. वाली च सहसुग्रीवो जाम्बवान्श्च महाबलः ॥

८९. नैवं तेषां गतिर्भीमा न तेजो न पराक्रमः ।
९०. न मतिर्न बलोत्साहो न रूपपरिकल्पनम् ॥

९१. प्रयत्नं महदास्थाय क्रियतामस्य निग्रहः ।
९२. आत्मा रक्ष्यः प्रयत्नेन युद्धसिद्धिर्हि चञ्चला ॥

९३. ते स्वामिवचनं सर्वे प्रतिगृह्य महौजसः ।
९४. समुत्पेतुर्महावेगा हुताशसमतेजसः ॥

९५. ततस्तु ददृशुर्वीरा दीप्यमानं महाकपिम् ।
९६. तोरणस्थं महावेगं महासत्त्वं महाबलम् ॥

९७. ततस्तु दुर्धरो वीरः सरथः सज्जकार्मुकः ।
९८. किरन् शरशतैर्नैकैरभिपेदे महाबलः ॥

९९. स दूरं सहसोत्पत्य दुर्धरस्य रथे हरिः ।
१००. निपपात महावेगो विद्युद्राशिर्गिराविव ॥

१०१. ततः स मथिताष्टाश्वं रथं भग्नाक्षकूबरम् ।
१०२. विहाय न्यपतद् भूमौ दुर्धरस्त्यक्तजीवितः ॥

१०३. तं विरूपाक्षयूपाक्षौ दृष्ट्वा निपतितं भुवि ।
१०४. तौ जातरोषौ दुर्धर्षौ उत्पेततुररिन्दमौ ॥

१०५. स सालवृक्षमासाद्य समुत्पाट्य च वानरः ।

लघुवाल्मीकीयम्

१०६. तावुभौ राक्षसौ वीरौ जघान पवनात्मजः ॥

१०७. ततस्तान् त्रीन् हतान् ज्ञात्वा वानरेण तरस्विना ।
१०८. अभिपेदे महावेगः प्रहस्य प्रघसो बली ।
१०९. भासकर्णश्च सङ्क्रुद्धः शूलमादाय वीर्यवान् ॥

११०. समुत्पाट्य गिरेः शृङ्गं समृगव्यालपादपम् ।
१११. जघान हनुमान् वीरो राक्षसौ कपिकुञ्जरः ॥

११२. गिरिशृङ्गसुनिष्पिष्टौ तिलशस्तौ बभूवतुः ॥

११३. ततः कपिस्तान् ध्वजिनीपतीन् रणे
११४. निहत्य वीरान् सबलान् सवाहनान् ।
११५. तथैव वीरः परिगृह्य तोरणम्
११६. कृतक्षणः काल इव प्रजाक्षये ॥

११७. सेनापतीन् पञ्च स तु प्रमापितान्
११८. हनूमता सानुचरान् सवाहनान् ।
११९. निशम्य राजा समरोद्धतोन्मुखम्
१२०. कुमारमक्षं प्रसमैक्षताग्रतः ॥

१२१. स तस्य दृष्ट्यर्पणसंप्रचोदितह्
१२२. प्रतापवान् काञ्चनचित्रकार्मुकः ।
१२३. समुत्पपाताथ सदस्युदीरितो
१२४. द्विजातिमुख्यैः हविषेव पावकः ॥

१२५. स पूरयन् खं च महीं च साचलाम्
१२६. तुरङ्गमातङ्गमहारथस्वनैः ।
१२७. बलैः समेतैः सहतोरणस्थितम्
१२८. समर्थमासीनमुपागमत् कपिम् ॥

१२९. स बालभावाद् युधि वीर्यदर्पितह्
१३०. प्रवृद्धमन्युः क्षतजोपमेक्षणः ।
१३१. समाससादाप्रतिमं रणे कपिम्
१३२. गजो महाकूपमिवावृतं तृणैः ॥

१३३. स तस्य वीरः सुमुखान् पतत्रिणह्
१३४. सुवर्णपुङ्खान् सविषानिवोरगान् ।
१३५. समाधिसंयोगविमोक्षतत्त्ववित्
१३६. शरानथ त्रीन् कपिमूर्ध्न्यताडयत् ॥

१३७. स तैः शरैः मूर्ध्नि समं निपातितैह्
१३८. क्षरन्नसृग्दिग्धविवृत्तनेत्रः ।
१३९. अवैक्षताक्षं बहुमानचक्षुषा
१४०. जगाम चिन्तां स च मारुतात्मजः ॥

१४१. न खल्वियं नाभिभवेदुपेक्षितह्
१४२. पराक्रमो ह्यस्य रणे विवर्धते ।
१४३. प्रमापणं ह्यस्य ममाद्य रोचते
१४४. न वर्धमानोऽग्निरुपेक्षितुं क्षमः ॥

१४५. इति प्रवेगं तु परस्य तर्कयन्
१४६. स्वकर्मयोगं च विधाय वीर्यवान् ।
१४७. स तस्य तानष्ट वरान् महाहयान्
१४८. जघान वीरः पवनात्मजः कपिः ॥

१४९. ततस्तलेनाभिहतो महारथः
१५०. स तस्य पिङ्गाधिपमन्त्रिनिर्जितः ।
१५१. स भग्ननीडः परिवृत्तकूबरः
१५२. पपात भूमौ हतवाजिरम्बरात् ॥

१५३. स तं परित्यज्य महारथो रथम्
१५४. सकार्मुकः खड्गधरः खमुत्पतन् ।
१५५. ततोऽभियोगात् ऋषिरुग्रवीर्यवान्

१५६. विहाय देहं मरुतामिवालयम् ॥

१५७. कपिस्ततस्तं विचरन्तमम्बरे
१५८. पतत्रिराजानिलसिद्धसेविते ।
१५९. समेत्य तं मारुतवेगविक्रमः
१६०. क्रमेण जग्राह च पादयोर्दृढम् ॥

१६१. स तं समाविध्य सहस्रशः कपिः
१६२. महोरगं गृह्य इवाण्डजेश्वरः ।
१६३. मुमोच वेगात् पितृतुल्यविक्रमो
१६४. महीतले सम्यति वानरोत्तमः ॥

१६५. स भग्नबाहूरुकटीपयोधरः
१६६. क्षरन्नसृङ्निर्मथितास्थिलोचनः ।
१६७. संभिन्नसन्धिः प्रविकीर्णबन्धनो
१६८. हतः क्षितौ वायुसुतेन राक्षसः ॥

१६९. ततस्तु रक्षोधिपतिर्महात्मा
१७०. हनूमताक्षे निहते कुमारे ।
१७१. मनः समाधाय स देवकल्पम्
१७२. समादिदेशेन्द्रजितं सरोषः ॥

१७३. त्वदस्त्रबलमासाद्य ससुराः समरुद्गणाः ।
१७४. न शेकुः समरे स्थातुं सुरेश्वरसमाहिताः ॥

१७५. भुजवीर्याभिगुप्तश्च तपसा चाभिरक्षितः ।
१७६. देशकालविभागज्ञः त्वमेव मतिसत्तमः ॥

१७७. निहताः किङ्कराः सर्वे जम्बुमाली च राक्षसः ।
१७८. बलानि सुसमृद्धानि साश्वनागरथानि च ॥

१७९. सहोदरस्ते दयितः कुमारोऽक्षश्च सूदितः ।
१८०. न तु तेष्वेव मे सारो यस्त्वय्यरिनिषूदन ॥

१८१. इदं च दृष्ट्वा निहतं महद्बलम्
१८२. कपेः प्रभावं च पराक्रमं च ।
१८३. त्वमात्मनश्चापि निरीक्ष्य सारम्
१८४. कुरुष्व वेगं स्वबलानुरूपम् ॥

१८५. ततः पितुस्तद्वचनं निशम्य
१८६. प्रदक्षिणं दक्षसुतप्रभावः ।
१८७. चकार भर्तारमतित्वरेण
१८८. रणाय वीरः प्रतिपन्नबुद्धिः ॥

१८९. स रथी धन्विनां श्रेष्ठः शस्त्रज्ञोऽस्त्रविदां वरः ।
१९०. रथेनाभिययौ क्षिप्रं हनूमान् यत्र सोऽभवत् ॥

१९१. आयान्तं सरथं दृष्ट्वा तूर्णमिन्द्रजितं कपिः ।
१९२. ननाद च महानादं व्यवर्धत च वेगवान् ॥

१९३. तावुभौ वेगसंपन्नौ रणकर्मविशारदौ ।
१९४. सर्वभूतमनोग्राहि चक्रतुर्युद्धमुत्तमम् ॥

१९५. हनूमतो वेद न राक्षसोऽन्तरम्
१९६. न मारुतिस्तस्य महात्मनोऽन्तरम् ।
१९७. परस्परं निर्विषह्यौ बभूवतुः
१९८. समेत्य तौ देवसमानविक्रमौ ॥

१९९. ततस्तु लक्ष्ये स विहन्यमाने
२००. शरेष्वमोघेषु च संपतत्सु ।
२०१. जगाम चिन्तां महतीं महात्मा
२०२. समाधिसंयोगसमाहितात्मा ॥

२०३. ततः पैतामहं वीरः सोऽस्त्रमस्त्रविदां वरः ।

२०४. सन्दधे सुमहातेजाः तं हरिप्रवरं प्रति ॥

२०५. अवध्योऽयमिति ज्ञात्वा तमस्त्रेणास्त्रतत्त्ववित् ।
२०६. निजग्राह महाबाहुं मारुतात्मजमिन्द्रजित् ॥

२०७. तेन बद्धः ततोऽस्त्रेण राक्षसेन स वानरः ।
२०८. अभवन्निर्विचेष्टश्च पपात च महीतले ॥

२०९. ततः स्वायम्भुवैर्मन्त्रैः ब्रह्मास्त्रं चाभिमन्त्रितम् ।
२१०. हनुमांश्चिन्तयामास वरदानं पितामहात् ॥

२११. अस्त्रेणापि हि बद्धस्य भयं मम न जायते ।
२१२. पितामहमहेन्द्राभ्यां रक्षितस्यानिलेन च ॥

२१३. ग्रहणे चापि रक्षोभिः महन्मे गुणदर्शनम् ।
२१४. राक्षसेन्द्रेण संवादः तस्माद् गृह्णन्तु मां परे ॥

२१५. ततस्ते राक्षसा दृष्ट्वा विनिश्चेष्टमरिन्दमम् ।
२१६. बबन्धुः शणवल्कैश्च द्रुमचीरैश्च संहतैः ॥

२१७. स बद्धस्तेन वल्केन विमुक्तोऽस्त्रेण वीर्यवान् ।
२१८. अस्त्रबन्धः स चान्यं हि न बन्धमनुवर्तते ॥

२१९. अस्त्रेण हनुमान् मुक्तो नात्मानमवबुद्ध्यते ।
२२०. कृष्यमाणस्तु रक्षोभिः तैश्च बन्धैर्निपीडितः ॥

२२१. हन्यमानस्ततः क्रूरैः राक्षसैः कालमुष्टिभिः ।
२२२. समीपं राक्षसेन्द्रस्य प्राकृष्यत स वानरः ॥

२२३. स ददर्श महातेजा रावणः कपिसत्तमम् ।
२२४. रक्षोभिः विकृताकारैः कृष्यमाणमितस्ततः ॥

२२५. भ्राजमानं महार्हेण काञ्चनेन विराजता ।
२२६. मुक्ताजालवृतेनाथ मुकुटेन महाद्युतिम् ।
२२७. महार्हक्षौमसंवीतं रक्तचन्दनरूषितम् ।
२२८. विचित्रं दर्शनीयैश्च रक्ताक्षैः भीमदर्शनैः ।
२२९. दीप्ततीक्ष्णमहादम्ष्ट्रं प्रलम्बदशनच्छदैः ।
२३०. शिरोभिर्दशभिर्वीरं भ्राजमानं महौजसम् ।
२३१. नानाव्यालसमाकीर्णैः शिखरैरिव मन्दरम् ।
२३२. महति स्फाटिके चित्रे रत्नसंयोगचित्रिते ।
२३३. उत्तमास्तरणास्तीर्णे सूपविष्टं वरासने ।
२३४. हनूमान् क्रोधताम्राक्षो रक्षोऽधिपमवैक्षत ॥

२३५. अलङ्कृताभिरत्यर्थं प्रमदाभिः समन्ततः ।
२३६. वालव्यजनहस्ताभिरारात् समुपसेवितम् ।
२३७. मन्त्रिभिर्मन्त्रतत्त्वज्ञैरन्यैश्च शुभदर्शिभिः ।
२३८. आश्वास्यमानं सचिवैः सुरैरिव सुरेश्वरम् ।
२३९. मनसा चिन्तयामास तेजसा तस्य मोहितः ॥

२४०. अहो रूपमहो धैर्यमहो सत्त्वमहोद्युतिः ।
२४१. अहो राक्षसराजस्य सर्वलक्षणयुक्तता ॥

२४२. यद्यधर्मो न बलवान् स्यादयं राक्षसेश्वरः ।
२४३. स्यादयं सुरलोकस्य सशक्तस्यापि रक्षिता ॥

२४४. अस्य क्रूरैः नृशंसैश्च कर्मभिर्लोककुत्सितैः ।
२४५. सर्वे बिभ्यति खल्वस्मात् लोकाः सामरदानवाः ॥

२४६. अयं ह्युत्सहते क्रुद्धः कर्तुमेकार्णवं जगत् ।
२४७. इति चिन्तां बहुविधामकरोन्मतिमान् कपिः ॥

२४८. तमुद्वीक्ष्य महाबाहुः पिङ्गाक्षं पुरतः स्थितम् ।
२४९. रोषेण महताविष्टो रावणो लोकरावणः ।
२५०. शङ्काहतात्मा दध्यौ स कपीन्द्रं तेजसा वृतम् ॥

२५१. किमेष भगवान् नन्दी भवेत् साक्षादिहागतः ।
२५२. येन शप्तोऽस्मि कैलासे मया सञ्चालिते पुरा ॥

२५३. स राजा रोषताम्राक्षः प्रहस्तं मन्त्रिसत्तमम् ।
२५४. कालयुक्तमुवाचेदं वचो विपुलमर्थवत् ॥

२५५. दुरात्मा पृच्छ्यतामेष कुतः किं वास्य कारणम् ।
२५६. वनभङ्गे च कोऽस्यार्थो राक्षसानां च तर्जने ॥

२५७. आयोधने वा किं कार्यं पृच्छ्यतामेष दुर्मतिः ॥

२५८. रावणस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्तो वाक्यमब्रवीत् ।
२५९. समाश्वसिहि भद्रं ते न भीः कार्या त्वया कपे ॥

२६०. तत्त्वतः कथयस्वाद्य ततो वानर मोक्ष्यसे ।
२६१. अनृतं वदतश्चापि दुर्लभं तव जीवितम् ॥

२६२. यदि तावत् त्वमिन्द्रेण प्रेषितो रावणालयम् ।
२६३. यदि वैश्रवणस्य त्वं यमस्य वरुणस्य च ।
२६४. विष्णुना प्रेषितो वापि दूतो विजयकाङ्क्षिणा ।
२६५. चारुरूपमिदं कृत्वा प्रविष्टो नः पुरीमिमाम् ॥

२६६. न हि ते वानरं तेजो रूपमात्रं तु वानरम् ।
२६७. अथ वा यन्निमित्तस्ते प्रवेशो रावणालये ॥

२६८. एवमुक्तो हरिवरः तदा रक्षोगणेश्वरम् ।
२६९. अब्रवीन्नास्मि शक्रस्य यमस्य वरुणस्य च ॥

२७०. धनदेन न मे सख्यं विष्णुना नास्मि चोदितः ।
२७१. जातिरेव मम त्वेषा वानरोऽहमिहागतः ॥
२७२. वनं राक्षसराजस्य दर्शनार्थे विनाशितम् ॥

२७३. ततस्ते राक्षसाः प्राप्ता बलिनो युद्धकाङ्क्षिणः ।
२७४. रक्षणार्थं च देहस्य प्रतियुद्धा मया रणे ॥

२७५. अस्त्रपाशैर्न शक्योऽहं बद्धुं देवासुरैरपि ।
२७६. राजानं द्रष्टुकामेन मयास्त्रमनुवर्तितम् ॥

२७७. केनचिद् रामकार्येण आगतोऽस्मि तवान्तिकम् ।
२७८. दूतोऽहमिति विज्ञाय राघवस्यामितौजसः ।
२७९. श्रूयतामेव वचनं मम पथ्यमिदं प्रभो ॥

२८०. अहं सुग्रीवसन्देशादिह प्राप्तस्तवान्तिके ।
२८१. राक्षसेश हरीशस्त्वां भ्राता कुशलमब्रवीत् ॥

२८२. रामो नाम महातेजा धर्म्यं पन्थानमाश्रितः ।
२८३. तस्य भार्या जनस्थाने भ्रष्टा सीतेति विश्रुता ॥

२८४. मार्गमाणस्तु तां देवीं राजपुत्रः सहानुजः ।
२८५. ऋष्यमूकमनुप्राप्तः सुग्रीवेण च सङ्गतः ॥

२८६. तस्य तेन प्रतिज्ञातं सीतायाः परिमार्गणम् ।
२८७. सुग्रीवस्यापि रामेण हरिराज्यं निवेदितुम् ॥

२८८. ततस्तेन मृधे हत्वा राजपुत्रेण वालिनम् ।
२८९. सुग्रीवः स्थापितो राज्ये हर्यृक्षाणां गणेश्वरः ॥

२९०. त्वया विज्ञातपूर्वश्च वाली वानरपुङ्गवः ।
२९१. स तेन निहतः सङ्ख्ये शरेणैकेन वानरः ॥

२९२. स सीतामार्गणे व्यग्रः सुग्रीवः सत्यसङ्गरः ।
२९३. हरीन् संप्रेषयामास दिशः सर्वाः हरीश्वरः ॥

२९४. तां हरीणां सहस्राणि शतानि नियुतानि च ।
२९५. दिक्षु सर्वासु मार्गन्ते ह्यधश्चोपरि चाम्बरे ॥

२९६. वैनतेयसमाः केचित् केचित् तत्रानिलोपमाः ।
२९७. असङ्गगतयः शीघ्रा हरिवीरा महाबलाः ॥

२९८. अहं तु हनुमन्नाम मारुतस्यौरसः सुतः ।
२९९. सीतायास्तु कृते तूर्णं शतयोजनमायतम् ।
३००. समुद्रं लङ्घयित्वैव तां दिदृक्षुरिहागतः ॥

३०१. भ्रमता च मया दृष्टा गृहे ते जनकात्मजा ।
३०२. तद् भवान् दृष्टधर्मात्मः तपःकृतपरिग्रहः ।
३०३. परदारान् महाप्राज्ञ नोपरोद्धुं त्वमर्हसि ॥

३०४. न हि धर्मविरुद्धेषु बह्वपायेषु कर्मसु ।
३०५. मूलघातिषु सज्जन्ते बुद्धिमन्तो भवद्विधाः ॥

३०६. तपःसन्तापलब्धस्ते सोऽयं धर्मपरिग्रहः ।
३०७. न स नाशयितुं न्याय्यः आत्मप्राणपरिग्रहः ॥

३०८. न तु धर्मोपसंहारमधर्मफलसंहितम् ।
३०९. तदेव फलमन्वेति धर्मश्चाधर्मनाशनः ॥

३१०. प्राप्तं धर्मफलं तावत् भवता नात्र संशयः ।
३११. फलमस्याप्यधर्मस्य क्षिप्रमेव प्रपत्स्यसे ॥

३१२. यां सीतेत्यभिजानासि येयं तिष्ठति ते गृहे ।
३१३. कालरात्रीति तां विद्धि सर्वलङ्काविनाशिनीम् ॥

३१४. तदलं कालपाशेन सीताविग्रहरूपिणा ।
३१५. स्वयं स्कन्धावसक्तेन क्षेममात्मनि चिन्त्यताम् ॥

३१६. जनस्थानवधं बुद्ध्वा वालिनश्च वधं तथा ।
३१७. रामसुग्रीवसख्यं च बुद्ध्यस्व हितमात्मनः ॥

३१८. कश्च लक्ष्मणमुक्तानां रामकोपानुवर्तिनाम् ।
३१९. शराणामग्रतः स्थातुं शक्तो देवासुरेष्वपि ॥

३२०. रामेण च प्रतिज्ञातं हर्यृक्षगणसन्निधौ ।
३२१. उत्सादनममित्राणां सीता यैस्तु प्रधर्षिता ॥

३२२. अपकुर्वन् हि रामस्य साक्षादपि पुरन्दरः ।
३२३. न सुखं प्राप्नुयादन्यः किं पुनस्त्वद्विधो जनः ॥

३२४. अवध्यतां तपोभिर्यां भवान् समनुपश्यति ।
३२५. आत्मनः सासुरैर्देवैः हेतुस्तत्राप्ययं महान् ॥

३२६. सुग्रीवो न च देवोऽयं न यक्षो न च राक्षसः ।
३२७. मानुषो राघवो राजन् सुग्रीवश्च हरीश्वरः ।
३२८. तस्मात् प्राणपरित्राणं कथं राजन् करिष्यसि ॥

३२९. स्वानि मित्राणि मन्त्रीन्श्च ज्ञातीन् भ्रातॄन् सुतान् हितान् ।
३३०. भोगान् दारान्श्च लङ्कां च मा विनाशमुपानय ॥

३३१. तत् त्रिकालहितं वाक्यं धर्म्यमर्थानुयायि च ।
३३२. मन्यस्व नरदेवाय जानकी प्रतिदीयताम् ॥

३३३. सर्वान् लोकान् सुसंहृत्य सभूतान् सचराचरान् ।
३३४. पुनरेव तथा स्रष्टुं शक्तो रामो महायशाः ॥

३३५. सर्वत्र सर्वभूतेषु सर्वकालेषु नास्ति सः ।
३३६. यो रामं प्रतियुद्ध्येत विष्णुतुल्यपराक्रमम् ॥

३३७. ब्रह्मा स्वयम्भूश्चतुराननो वा
३३८. रुद्रस्त्रिणेत्रस्त्रिपुरान्तको वा ।
३३९. इन्द्रो महेन्द्रः सुरनायको वा
३४०. स्थातुं न शक्ता युधि राघवस्य ॥

३४१. तस्य तद् वचनं श्रुत्वा वानरस्य महात्मनः ।
३४२. आज्ञापयत् वधं तस्य रावणः क्रोधमूर्च्छितः ॥

३४३. वधे तस्य समाज्ञप्ते रावणेन दुरात्मना ।
३४४. निवेदितवतो दौत्यं नानुमेने विभीषणः ॥

३४५. निश्चितार्थः ततः साम्ना पूज्यं शत्रुजिदग्रजम् ।
३४६. उवाच हितमत्यर्थं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥

३४७. धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च राजधर्मविशारदः ।
३४८. परावरज्ञो भूतानां त्वमेव परमार्थवित् ॥

३४९. गृह्यन्ते यदि रोषेण त्वादृशोऽपि विचक्षणाः ।
३५०. ततः शास्त्रविपश्चित्त्वं श्रम एव हि केवलम् ॥

३५१. तस्मात् प्रसीद शत्रुघ्न राक्षसेन्द्र दुरासद ।
३५२. युक्तायुक्तं विनिश्चित्य दूतदण्डो विधीयताम् ॥

३५३. राजन् धर्मविरुद्धं च लोकवृत्तेश्च गर्हितम् ।
३५४. तव चासदृशं वीर कपेरस्य प्रमापणम् ॥

३५५. वैरूप्यमङ्गेषु कशाभिघातः
३५६. मौण्ड्यं तथा लक्षणसन्निपातः ।
३५७. एतान् हि दूते प्रवदन्ति दण्डान्
३५८. वधस्तु दूतस्य न नः श्रुतोऽस्ति ॥

३५९. न चाप्यस्य कपेर्घाते कञ्चित् पश्याम्यहं गुणम् ।
३६०. तेष्वयं पात्यतां दण्डो यैरयं प्रेषितः कपिः ॥

३६१. साधुर्वा यदि वा साधुः परैरेष समर्पितः ।
३६२. ब्रुवन् परार्थं परवान् न दूतो वधमर्हति ॥

३६३. अस्मिन् विनष्टे न हि भूतमन्यम्
३६४. पश्यामि यस्तौ नरराजपुत्रौ ।
३६५. युद्धाय युद्धप्रिय दुर्विनीतौ
३६६. उद्वेजयेत् वै भवता विरुद्धौ ॥

३६७. पराक्रमोत्साहमनस्विनां च
३६८. सुरासुराणामपि दुर्जयेन ।
३६९. त्वया मनोनन्दन नैरृतानाम्
३७०. युद्धायतिर्नाशयितुं न युक्तम् ॥

३७१. तदेकदेशेन बलस्य तावत्
३७२. केचित् तवादेशकृतोऽद्य यान्तु ।
३७३. तौ राजपुत्रौ उपगृह्य मूढौ
३७४. परेषु ते भावयितुं प्रभावम् ॥

३७५. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दशग्रीवो महात्मनः ।
३७६. देशकालहितं वाक्यं भ्रातुरुत्तरमब्रवीत् ॥

३७७. सम्यगुक्तं हि भवता दूतवध्या विगर्हिता ।
३७८. कपीनां किल लाङ्गूलमिष्टं भवति भूषणम् ॥

३७९. तदस्य दीप्यतां शीघ्रं तेन दग्धेन गच्छतु ।
३८०. ततः पश्यन्त्वमुं घोरमङ्गवैरूप्यकर्शितम् ।
३८१. समित्रज्ञातयः सर्वे बान्धवाः ससुहृज्जनाः ॥

३८२. आज्ञापयत् राक्षसेन्द्रः पुरं सर्वं सचत्वरम् ।

३८३. लाङ्गूलेन प्रदीप्तेन रक्षोभिः परिणीयताम् ॥

३८४. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राक्षसाः कोपकर्कशाः ।
३८५. वेष्टन्ते तस्य लाङ्गूलं जीर्णैः कार्पासिकैः पटैः ॥

३८६. संवेष्ट्यमाने लाङ्गूले व्यवर्धत महाकपिः ।
३८७. शुष्कमिन्धनमासाद्य वनेष्विव हुताशनम् ॥

३८८. तैलेन परिषिच्याथ तेऽग्निं तत्रोपपादयन् ।
३८९. लाङ्गूलेन प्रदीप्तेन राक्षसान्स्तानताडयत् ॥

३९०. रोषामर्षपरीतात्मा बालसूर्यसमाननः ।
३९१. निबद्धः कृतवान् वीरः तत्कालसदृशीं मतिम् ॥

३९२. सर्वेषामेव पर्याप्तो राक्षसानामहं युधि ।
३९३. किं तु रामस्य प्रीत्यर्थं विषहिष्येऽहमीदृशम् ॥

३९४. लङ्का चारयितव्या मे पुनरेव भवेदिति ।
३९५. रात्रौ न हि सुदृष्टा मे दुर्गकर्मविधानतः ।
३९६. अवश्यमेव द्रष्टव्या मया लङ्का निशाक्षये ॥

३९७. ततस्ते संवृताकारं सत्त्ववन्तं महाकपिम् ।
३९८. शङ्खभेरीनिनादैश्च घोषयन्तः स्वकर्मभिः ।
३९९. राक्षसाः क्रूरकर्माणः चारयन्ति स्म तां पुरीम् ॥

४००. चत्वरेषु चतुष्केषु राजमार्गे तथैव च ।
४०१. घोषयन्ति कपिं सर्वे चार इत्येव राक्षसाः ॥

४०२. स्त्रीबालवृद्धाः निर्जग्मुः तत्र तत्र कुतूहलात् ।
४०३. तं प्रदीपितलाङ्गूलं हनूमन्तं दिदृक्षवः ॥

४०४. दीप्यमाने ततस्तस्य लाङ्गूलाग्रे हनूमतः ।
४०५. राक्षस्यस्ता विरूपाक्ष्यः शंसुः देव्यास्तदप्रियम् ॥

४०६. यस्त्वया कृतसंवादः सीते ताम्रमुखः कपिः ।
४०७. लाङ्गूलेन प्रदीप्तेन स एष परिणीयते ॥

४०८. श्रुत्वा तद्वचनं क्रूरमात्मापहरणोपमम् ।
४०९. वैदेही शोकसन्तप्ता हुताशनमुपागमत् ॥

४१०. मङ्गलाभिमुखी तस्य सा तदासीन्महाकपेः ।
४११. उपतस्थे विशालाक्षी प्रयता हव्यवाहनम् ॥

४१२. यद्यस्ति पतिशुश्रूषा यद्यस्ति चरितं तपः ।
४१३. यदि वा त्वेकपत्नीत्वं शीतो भव हनूमतः ॥

४१४. यदि किञ्चिदनुक्रोशः तस्य मय्यस्ति धीमतः ।
४१५. यदि वा भाग्यशेषो मे शीतो भव हनूमतः ॥

४१६. यदि मां वृत्तसंपन्नां तत्समागमलालसाम् ।
४१७. स विजानाति धर्मात्मा शीतो भव हनूमतः ॥

४१८. ततस्तीक्ष्णाग्निरव्यग्रः प्रदक्षिणशिखोऽनलः ।
४१९. जज्वाल मृगशावाक्ष्याः शंसन्निव शुभं कपेः ॥

४२०. हनूमज्जनकश्चैव पुच्छानलयुतोऽनिलः ।
४२१. ववौ स्वास्थ्यकरो देव्याः प्रालेयानिलशीतलः ॥

४२२. दह्यमाने च लाङ्गूले चिन्तयामास वानरः ।
४२३. प्रदीप्तोऽग्निरयं कस्मान्न मां दहति पावकः ॥

४२४. दृश्यते च महाज्वालः करोति च न मे रुजम् ।
४२५. शिशिरस्येव संपातो लाङ्गूलाग्रे प्रतिष्ठितः ॥

४२६. यदि तावत् समुद्रस्य मैनाकस्य च धीमतः ।
४२७. रामार्थं संभ्रमस्तादृक् किमग्निर्न करिष्यति ॥

४२८. सीतायाश्चानृशंस्येन तेजसा राघवस्य च ।
४२९. पितुश्च मम सख्येन न मां दहति पावकः ॥

४३०. स भूत्वा शैलसङ्काशः क्षणेन पुनरात्मवान् ।
४३१. ह्रस्वतां परमां प्राप्तो बन्धनान्यवशातयत् ॥

४३२. पुरद्वारं ततः श्रीमान् शैलशृङ्गमिवोन्नतम् ।
४३३. विभक्तरक्षःसंबाधमाससादानिलात्मजः ॥

४३४. वीक्षमाणस्ततो लङ्कां कपिः कृतमनोरथः ।
४३५. वर्धमानसमुत्साहः कार्यशेषमचिन्तयत् ॥

४३६. किं नु खल्ववशिष्टं मे कर्तव्यमिह साम्प्रतम् ।
४३७. यदेषां रक्षसां भूयः सन्तापजननं भवेत् ॥

४३८. वनं तावत् प्रमथितं प्रकृष्टा राक्षसा हताः ।
४३९. बलैकदेशः क्षपितः शेषं दुर्गविनाशनम् ॥

४४०. दुर्गे विनाशिते कर्म भवेत् सुखपरिश्रमम् ।
४४१. अल्पयत्नेन कार्येऽस्मिन् मम स्यात् सफलः श्रमः ॥

४४२. यो ह्ययं मम लाङ्गूले दीप्यते हव्यवाहनः ।
४४३. अस्य सन्तर्पणं न्याय्यं कर्तुमेभिर्गृहोत्तमैः ॥

४४४. ततः प्रदीप्तलाङ्गूलः सविद्युदिव तोयदः ।
४४५. भवनाग्रेषु लङ्काया विचचार महाकपिः ॥

४४६. गृहात् गृहं राक्षसानां उद्यानानि च वानरः ।
४४७. वीक्षमाणो ह्यसन्त्रस्तः प्रासादांश्च चचार सः ॥

४४८. वर्जयित्वा महातेजा विभीषणगृहं प्रति ।
४४९. क्रममाणः क्रमेणैव भवनेषु महायशाः ।
४५०. गृहेष्वृद्धिमतां ऋद्धिं ददाह कपिकुञ्जरः ॥

४५१. प्रदीप्तमग्निं पवनस्तेषु वेश्मस्वचारयत् ॥

४५२. अभूत् श्वसनसंवेगादतिवेगो हुताशनः ॥

४५३. तानि काञ्चनजालानि मुक्तामणिमयानि च ।
४५४. भवनानि व्यशीर्यन्त रत्नवन्ति महान्ति च ॥

४५५. तानि भग्नविमानानि निपेतुर्वसुधातले ।
४५६. भवनानीव सिद्धानामम्बरात् पुण्यसङ्क्षये ॥

४५७. सञ्जज्ञे तुमुलः शब्दः राक्षसानां प्रधावताम् ।
४५८. स्वगृहस्य परित्राणे भग्नोत्साहगतश्रियाम् ।
४५९. नूनमेषोऽग्निरायातः कपिरूपेण हा इति ॥

४६०. क्रन्दन्त्यः सहसा पेतुः स्तनन्धयधराः स्त्रियः ।
४६१. काश्चिदग्निपरीताङ्ग्यो हर्म्येभ्यो मुक्तमूर्धजाः ।
४६२. पतन्त्यो रेजिरेऽभ्रेभ्यः सौदामिन्य इवाम्बरात् ॥

४६३. युगान्तकालानिलतुल्यरूपः
४६४. समारुतोऽग्निर्ववृधे दिवस्पृक् ।
४६५. विधूमरश्मिर्भवनेषु सक्तो
४६६. रक्षःशरीराज्यसमर्पितार्चिः ॥

४६७. आदित्यकोटीसदृशः सुतेजा
४६८. लङ्कां समस्तां परिवार्य तिष्ठन् ।
४६९. शब्दैरनेकैरशनिप्ररूढैः
४७०. भिन्दन्निवाण्डं प्रबभौ महाग्निः ॥

४७१. तत्राम्बरादग्निरतिप्रवृद्धः
४७२. रूक्षप्रभः किम्शुकपुष्पचूडः ।
४७३. निर्वाणधूमानलराजयश्च
४७४. नीलोत्पलाभा प्रचकाशिरेऽभ्राः ॥

४७५. वज्री महेन्द्रः त्रिदशेश्वरो वा
४७६. साक्षाद् यमो वा वरुणोऽनिलो वा ।
४७७. रौद्रोऽग्निरर्को धनदश्च सोमो
४७८. न वानरोऽयं स्वयमेव कालः ॥

४७९. इत्येवमूचुर्बहवो विशिष्टा
४८०. रक्षोगणास्तत्र समेत्य सर्वे ।
४८१. सप्राणिसङ्घां सगृहां सवृक्षाम्
४८२. दग्धां पुरीं तां सहसा समीक्ष्य ॥

४८३. ततस्तु लङ्का सहसा प्रदग्धा
४८४. सराक्षसा साश्वरथा सनागा ।
४८५. सपक्षिसङ्घा समृगा सवृक्षा
४८६. रुरोद दीना तुमुलं सशब्दम् ॥

४८७. गृहाग्रशृङ्गाग्रतले विचित्रे
४८८. प्रतिष्ठितो वानरराजसिंहः ।
४८९. प्रदीप्तलाङ्गूलकृतार्चिमाली
४९०. व्यराजतादित्य इवार्चिमाली ॥

४९१. लङ्कां समस्तां संपीड्य लाङ्गूलाग्निं महाकपिः ।
४९२. निर्वापयामास तदा समुद्रे हरिपुङ्गवः ॥

४९३. सन्दीप्यमानां वित्रस्तां त्रस्तरक्षोगणां पुरीम् ।
४९४. अवेक्ष्य हनुमान् लङ्कां चिन्तयामास वानरः ॥

४९५. तस्याभूत् सुमहान्त्रासः कुत्सा चात्मन्यजायत ।
४९६. लङ्कां प्रदहता कर्म किंस्वित् कृतमिदं मया ॥

४९७. धन्यास्ते पुरुषश्रेष्ठा यो बुद्ध्या कोपमुत्थितम् ।
४९८. निरुन्धन्ति महात्मानो दीप्तमग्निमिवाम्भसा ॥

४९९. क्रुद्धः पापं न कुर्यात् कः क्रुद्धो हन्यात् गुरूनपि ।
५००. क्रुद्धः परुषया वाचा नरः साधून् अधिक्षिपेत् ॥

५०१. वाच्यावाच्यं प्रकुपितो न विजानाति कर्हिचित् ।
५०२. नाकार्यमस्ति क्रुद्धस्य नावाच्यं विद्यते क्वचित् ॥

५०३. यः समुत्पतितं क्रोधं क्षमयैव निरस्यति ।
५०४. यथोरगस्त्वचं जीर्णां स वै पुरुष उच्यते ॥

५०५. धिगस्तु मां सुदुर्बुद्धिं निर्लज्जं पापकृत्तमम् ।
५०६. विनष्टा जानकी नूनं नह्यदग्धा प्रदृश्यते ।
५०७. लङ्कायां कश्चिदुद्देशः सर्वा भस्मीकृता पुरी ॥

५०८. यदर्थमयमारम्भः तत्कार्यमपसादितम् ।
५०९. मया च दहता लङ्कां न सीता परिरक्षिता ॥

५१०. ईषत्कार्यमिदं कार्यं कृतमासीन्न संशयः ।
५११. तस्य क्रोधाभिभूतेन मया मूलक्षयः कृतः ॥

५१२. मया खलु तदेवेदं रोषदोषात् प्रदर्शितम् ।
५१३. प्रथितं त्रिषु लोकेषु कपित्वमनवस्थितम् ॥

५१४. कथं नु जीवता शक्यो मया द्रष्टुं हरीश्वरः ।
५१५. तौ वा पुरुषशार्दूलौ कार्यसर्वस्वघातिना ॥

५१६. इहैव प्राणसन्यासो ममापि ह्यद्य रोचते ।

५१७. किमग्नौ निपताम्यद्य आहोस्वित् बडवामुखे ॥

५१८. शरीरमिह सत्त्वानां दद्मि सागरवासिनाम् ।
५१९. इति चिन्तयतस्तस्य निमित्तान्युपपेदिरे ।
५२०. पूर्वमप्युपलब्धानि साक्षात् पुनरचिन्तयत् ॥

५२१. अथ वा चारुसर्वाङ्गी रक्षिता स्वेन तेजसा ।
५२२. न नशिष्यति कल्याणी नाग्निरग्नौ प्रवर्तते ॥

५२३. न हि धर्मात्मनस्तस्य भार्याममिततेजसः ।
५२४. स्वचरित्राभिगुप्तां तां स्प्रष्टुमर्हति पावकः ॥

५२५. नूनं रामप्रभावेण वैदेह्या सुकृतेन च ।
५२६. यन्मां दहनकर्मायं नादहद् हव्यवाहनः ॥

५२७. पुनश्चाचिन्तयत् तत्र हनूमान् विस्मितस्तदा ।
५२८. हिरण्यनाभस्य गिरेर्जलमध्ये प्रदर्शनम् ॥

५२९. तपसा सत्यवाक्येन अनन्यत्वाच्च भर्तरि ।
५३०. असौ विनिर्दहेदग्निं न तामग्निः प्रधक्ष्यति ॥

५३१. स तथा चिन्तयन्स्तत्र देव्या धर्मपरिग्रहम् ।
५३२. शुश्राव हनुमान्स्तत्र चारणानां महात्मनाम् ॥

५३३. अहो खलु कृतं कर्म दुर्विगाहं हनूमता ।
५३४. दग्धेयं नगरी लङ्का साट्टप्राकारतोरणा ॥

५३५. जानकी न च दग्धेति विस्मयोऽद्भुत एव नः ॥

५३६. स निमित्तैश्च दृष्टार्थैः कारणैश्च महागुणैः ।
५३७. ऋषिवाक्यैश्च हनुमानभवत् प्रीतमानसः ॥

५३८. ततः कपिः प्राप्तमनोरथार्थः
५३९. तमक्षतां राजसुतां विदित्वा ।
५४०. प्रत्यक्षतस्तां पुनरेव दृष्ट्वा
५४१. प्रतिप्रयाणाय मतिं चकार ॥

॥५.६ दृष्टा देवी ॥

१. ततः स कपिशार्दूलः स्वामिसन्दर्शनोत्सुकः ।
२. आरुरोह गिरिश्रेष्ठमरिष्टमरिमर्दनः ॥

३. तुङ्गपद्मकजुष्टाभिर्नीलाभिर्वनराजिभिः ।
४. सोत्तरीयमिवाम्भोदैः शृङ्गान्तरविलम्बिभिः ।
५. बोध्यमानमिव प्रीत्या दिवाकरकरैः शुभैः ।
६. उन्मिषन्तमिवोद्धूतैः लोचनैरिव धातुभिः ।
७. तोयौघनिस्वनैर्मन्द्रैः प्राधीतमिव पर्वतम् ।
८. प्रगीतमिव विस्पष्टं नानाप्रस्रवणस्वनैः ।
९. देवदारुभिरुद्धूतैरूर्ध्वबाहुमिव स्थितम् ।
१०. प्रपातजलनिर्घोषैः प्राक्रुष्टमिव सर्वतः ।
११. वेपमानमिव श्यामैः कम्पमानैः शरद्घनैः ।
१२. वेणुभिर्मारुतोद्धूतैः कूजन्तमिव कीचकैः ।
१३. निःश्वसन्तमिवामर्षात् घोरैराशीविषोत्तमैः ।
१४. नीहारकृतगम्भीरैः ध्यायन्तमिव गह्वरैः ।
१५. जृम्भमाणमिवाकाशे शिखरैरभ्रमालिभिः ।
१६. आरुरोहानिलसुतः पर्वतं प्लवगोत्तमः ॥

१७. तेन पादतलाक्रान्ता रम्येषु गिरिसानुषु ।
१८. सघोषाः समशीर्यन्त शिलाश्चूर्णीकृतास्ततः ॥

१९. स तमारुह्य शैलेन्द्रं व्यवर्धत महाकपिः ।
२०. दक्षिणादुत्तरं पारं प्रार्थयन् लवणाम्भसः ॥

२१. तस्योरुवेगोन्मथिताः पादपाः पुष्पशालिनः ।
२२. निपेतुर्भूतले भग्नाः शक्रायुधहता इव ॥

२३. कन्दरोदरसंस्थानां पीडितानां महौजसाम् ।
२४. सिंहानां निनदो भीमो नभो भिन्दन् हि शुश्रुवे ॥

२५. त्रस्तव्याविद्धवसना व्याकुलीकृतभूषणाः ।
२६. विद्याधर्यः समुत्पेतुः सहसा धरणीधरात् ॥

२७. किन्नरोरगगन्धर्वयक्षविद्याधरास्तथा ।
२८. पीडितं तं नगवरं त्यक्त्वा गगनमास्थिताः ॥

२९. स च भूमिधरः श्रीमान् बलिना तेन पीडितः ।
३०. सवृक्षशिखरोदग्रः प्रविवेश रसातलम् ॥

३१. स लिलङ्घयिषुर्भीमं सलीलं लवणार्णवम् ।
३२. कल्लोलास्फालवेलान्तमुत्पपात नभो हरिः ॥

३३. स चन्द्रकुमुदं रम्यं सार्ककारण्डवं शुभम् ।
३४. तिष्यश्रवणकादम्बमभ्रशैवलशाद्वलम् ।
३५. पुनर्वसुमहामीनं लोहिताङ्गमहाद्रुमम् ।
३६. ऐरावतमहाद्वीपं स्वातीहंसविलासितम् ।
३७. वातसङ्घातजालोर्मिचन्द्रांशुशिशिराम्बुमत् ।
३८. हनूमानपरिश्रान्तः पुप्लुवे गगनार्णवम् ॥

३९. ग्रसमान इवाकाशं ताराधिपमिवोल्लिखन् ।
४०. हरन्निव सनक्षत्रं गगनं सार्कमण्डलम् ।
४१. अपारमपरिश्रान्तश्चाम्बुधिं समगाहत ॥

४२. नदन् नादेन महता मेघस्वनमहास्वनः ।
४३. आजगाम महातेजाः पुनर्मध्येन सागरम् ॥

४४. पर्वतेन्द्रं सुनाभं च समुपस्पृश्य वीर्यवान् ।
४५. व्यामुक्त इव नाराचो महावेगोऽभ्युपागमत् ॥

४६. स किञ्चिदारात् संप्राप्तः समालोक्य महागिरिम् ।
४७. महेन्द्रं मेघसङ्काशं सुहृद्दर्शनलालसः ।
४८. ननाद सुमहानादं लाङ्गूलं चाप्यकम्पयत् ॥

४९. तस्य नानद्यमानस्य सुपर्णाचरिते पथि ।
५०. फलतीवास्य घोषेण गगनं सार्कमण्डलम् ॥

५१. ये तु तत्रोत्तरे कूले समुद्रस्य महाबलाः ।
५२. पूर्वं संविष्ठिताः शूराः वायुपुत्रदिदृक्षवः ।
५३. महतो वायुनुन्नस्य तोयदस्यैव निस्वनम् ।
५४. शुश्रुवुस्ते तदा घोषमूरुवेगं हनूमतः ॥

५५. बभूवुरुत्सुकाः सर्वे सुहृद्दर्शनकाङ्क्षिणः ॥

५६. जाम्बवान् स हरिश्रेष्ठः प्रीतिसंहृष्टमानसः ।
५७. उपामन्त्र्य हरीन् सर्वानिदं वचनमब्रवीत् ॥

५८. सर्वथा कृतकार्योऽसौ हनूमान् नात्र संशयः ।
५९. न ह्यस्याकृतकार्यस्य नाद एवं विधो भवेत् ॥

६०. तस्य बाहूरुवेगं च निनादं च महात्मनः ।
६१. निशम्य हरयो हृष्टाः समुत्पेतुस्ततस्ततः ॥

६२. ते नगाग्रान्नगाग्राणि शिखरात् शिखराणि च ।
६३. प्रहृष्टाः समुपद्यन्त हनूमन्तं दिदृक्षवः ॥

६४. ते प्रीताः पादपाग्रेषु गृह्य शाखामवस्थिताः ।
६५. वासांसीव प्रकाशानि समाविध्यन्त वानराः ॥

लघुवाल्मीकीयम्

६६. ततस्तु वेगवान् वीरो गिरेर्गिरिनिभः कपिः ।
६७. निपपात गिरेस्तस्य शिखरे पादपाकुले ॥

६८. ततस्ते प्रीतमनसः सर्वे वानरपुङ्गवाः ।
६९. हनूमन्तं महात्मानं परिवार्योपतस्थिरे ॥

७०. उपायनानि चादाय मूलानि च फलानि च ।
७१. प्रत्यर्पयन् हरिश्रेष्ठं हरयो मारुतात्मजम् ॥

७२. हनूमान्स्तु गुरून् वृद्धान् जाम्बवत्प्रमुखान्स्तदा ।
७३. कुमारमङ्गदं चैव सोऽवन्दत महाकपिः ॥

७४. स ताभ्यां पूजितः पूज्यः कपिभिश्च प्रसादितः ।
७५. दृष्टा देवीति विक्रान्तः सङ्क्षेपेण न्यवेदयत् ॥

७६. निषसाद च हस्तेन गृहीत्वा वालिनः सुतम् ।
७७. रमणीये वनोद्देशे महेन्द्रस्य गिरेस्तदा ॥

७८. ततो दृष्टेति वचनं महार्थममृतोपमम् ।
७९. निशम्य मारुतेः सर्वे मुदिता वानराभवन् ॥

८०. क्ष्वेडन्त्यन्ये नदन्त्यन्ये गर्जन्त्यन्ये महाबलाः ।
८१. चक्रुः किलकिलामन्ये प्रतिगर्जन्ति चापरे ॥

८२. केचिदुच्छ्रितलाङ्गूलाः प्रहृष्टा कपिकुञ्जराः ।
८३. आयताञ्चितदीर्घाणि लाङ्गूलानि प्रविव्यधुः ॥

८४. अपरे तु हनूमन्तं श्रीमन्तं वानरोत्तमम् ।
८५. आप्लुत्य गिरिशृङ्गेषु संस्पृशन्ति स्म हर्षिताः ॥

८६. उक्तवाक्यं हनूमन्तमङ्गदस्तं तदाब्रवीत् ।
८७. सर्वेषां हरिवीराणां मध्ये वाचमनुत्तमाम् ॥

८८. सत्त्वे वीर्ये न ते कश्चित् समो वानर विद्यते ।
८९. यदवप्लुत्य विस्तीर्णं सागरं पुनरागतः ॥

९०. अहो स्वामिनि ते भक्तिरहो वीर्यमहो धृतिः ।
९१. दिष्ट्या दृष्टा त्वया देवी रामपत्नी यशस्विनी ।
९२. दिष्ट्या त्यक्षति काकुत्स्थः शोकं सीतावियोगजम् ॥

९३. ततोऽङ्गदं हनूमन्तं जाम्बवन्तं च वानराः ।
९४. परिवार्य प्रमुदिता भेजिरे विपुलाः शिलाः ॥

९५. श्रोतुकामाः समुद्रस्य लङ्घनं वानरोत्तमाः ।
९६. दर्शनं चापि लङ्कायाः सीताया रावणस्य च ।
९७. तस्थुः प्राञ्जलयः सर्वे हनूमद्वदनोन्मुखाः ॥

९८. तं ततः प्रतिसंहृष्टः प्रीतियुक्तं महाकपिम् ।
९९. जाम्बवान् कार्यवृत्तान्तमपृच्छदनिलात्मजम् ॥

१००. कथं दृष्टा त्वया देवी कथं वा तत्र वर्तते ।
१०१. तस्यां चापि कथं वृत्तः क्रूरकर्मा दशाननः ॥

१०२. तत्त्वतः सर्वमेतन्नः प्रब्रूहि त्वं महाकपे ।
१०३. सम्मार्गिता कथं देवी किं च सा प्रत्यभाषत ॥

१०४. श्रुतार्थाः चिन्तयिष्यामो भूयः कार्यविनिश्चयम् ।
१०५. यश्चार्थस्तत्र वक्तव्यो गतैरस्माभिरात्मवान् ।
१०६. रक्षितव्यं च यत्तत्र तद् भवान् व्याकरोतु नः ॥

१०७. स नियुक्तस्ततस्तेन (हनुमान् सर्वमब्रवीत् ।
१०८. सीतां संस्मृत्य हनुमान् यथोचितमनुक्रमम् ॥

) १०९. पर्वतारोहणात् पश्चात् सागरस्य च लङ्घनम् ।

लघुवाल्मीकीयम्

११०. समुद्रवचनाच्चैव मैनाकस्य च दर्शनम् ।
१११. रात्रौ लङ्काप्रवेशं च एकस्य च विचिन्तनम् ।
११२. आपानभूमिगमनमवरोधस्य च दर्शनम् ।
११३. दर्शनं रावणस्यापि पुष्पकस्य च दर्शनम् ।
११४. अशोकवनिकायानं सीतायाश्चैव दर्शनम् ।
११५. अभिज्ञानप्रदानं च सीतायाश्चाभिभाषणम् ।
११६. राक्षसीतर्जनं चैव त्रिजटास्वप्नदर्शनम् ।
११७. मणिप्रदानं सीताया वृक्षभङ्गं तथैव च ।
११८. (आत्मनः ग्रहणं चैव) लङ्कादाहाभिगर्जनम् ।
११९. (प्रतिप्लवनमेवाथ जगाद हरिपुङ्गवः ॥

) १२०. भूयः समुपचक्राम वचनं वक्तुमुत्तमम् ।
१२१. राघवस्य प्रसादेन भवतां चैव तेजसा ।
१२२. सुग्रीवस्य च कार्यार्थं मया सर्वमनुष्ठितम् ।
१२३. सफलो राघवोद्योगः सुग्रीवस्य च संभ्रमः ॥

१२४. शीलमासाद्य सीतायाः मम च प्रीणितं मनः ।
१२५. तपसा धारयेल्लोकान् क्रुद्धो वा निर्दहेदपि ।
१२६. सर्वथातिप्रवृद्धोऽसौ रावणो राक्षसाधिपः ॥

१२७. तस्य तां स्पृशतो गात्रं तपसा न विनाशितम् ।
१२८. न तदग्निशिखा कुर्यात् संस्पृष्टा पाणिना सती ।
१२९. जनकस्यात्मजा कुर्यात् यत्क्रोधकलुषीकृता ॥

१३०. अस्मिन्नेवं गते कार्ये भवतां च निवेदिते ।
१३१. न्याय्यं स्म सहवैदेह्या द्रष्टुं तौ पार्थिवात्मजौ ॥

१३२. अहमेकोऽपि पर्याप्तः सराक्षसगणां पुरीम् ।
१३३. तां लङ्कां तरसा हन्तुं रावणं च महाबलम् ॥

१३४. किं पुनः सहितो वीरैर्बलवद्भिः कृतात्मभिः ।
१३५. कृतास्त्रैः प्लवगैः शक्तैः भवद्भिर्विजयैषिभिः ॥

१३६. अहं तु रावणं युद्धे ससैन्यं सपुरःसरम् ।
१३७. सहपुत्रं वधिष्यामि सहोदरयुतं युधि ॥

१३८. भवतामननुज्ञातो विक्रमो मे रुणद्धि माम् ।
१३९. यदत्र प्रतिकर्तव्यं तत् सर्वमुपपद्यताम् ॥

१४०. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वालिसूनुरभाषत ।
१४१. अयुक्तं तु विना देवीं दृष्टवद्भिश्च वानराः ।
१४२. समीपं गन्तुमस्माभी राघवस्य महात्मनः ॥

१४३. दृष्टा देवी नचानीता इति तत्र निवेदितुम् ।
१४४. न युक्तमिव पश्यामि भवद्भिः ख्यातपौरुषैः ॥

१४५. जित्वा लङ्कां सरक्षौघां हत्वा तं रावणं रणे ।
१४६. सीतामादाय गच्छामः सिद्धार्था हृष्टमानसाः ॥

१४७. तमेवं कृतसङ्कल्पं जाम्बवान् हरिसत्तमः ।
१४८. उवाच परमप्रीतो वाक्यमर्थवदर्थवित् ॥

१४९. न तावदेषा मतिरक्षमा नो
१५०. यथा भवान् पश्यति राजपुत्र ।
१५१. यथा तु रामस्य मतिर्निविष्टा
१५२. तथा भवान् पश्यतु कार्यसिद्धिम् ॥

१५३. ततो जाम्बवतो वाक्यमगृह्णन्त वनौकसः ।
१५४. अङ्गदप्रमुखा वीरा हनूमान्श्च महाकपिः ॥

१५५. प्रीतिमन्तस्ततः सर्वे वायुपुत्रपुरःसराः ।
१५६. महेन्द्राग्रात् समुत्पत्य पुप्लुवुः प्लवगर्षभाः ॥

१५७. मेरुमन्दरसङ्काशा मत्ता इव महागजाः ।

१५८. छादयन्त इवाकाशं महाकाया महाबलाः ॥

१५९. सभाज्यमानं भूतैस्तमात्मवन्तं महाबलम् ।
१६०. हनूमन्तं महावेगं वहन्त इव दृष्टिभिः ॥

१६१. राघवे चार्थनिर्वृत्तिं कर्तुं च परमं यशः ।
१६२. समाधाय समृद्धार्थाः कर्मसिद्धिभिरुन्नताः ॥

१६३. प्रियाख्यानोन्मुखाः सर्वे सर्वे युद्धाभिनन्दिनः ।
१६४. नन्दनोपममासेदुः वनं द्रुमशतायुतम् ।
१६५. यत् तन्मधुवनं नाम सुग्रीवस्याभिरक्षितम् ।
१६६. अधृष्यं सर्वभूतानां सर्वभूतमनोहरम् ।
१६७. यद् रक्षति महावीरः सदा दधिमुखः कपिः ।
१६८. मातुलः कपिमुख्यस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ॥

१६९. ततस्ते वानरा हृष्टा दृष्ट्वा मधुवनं महत् ।
१७०. कुमारमभ्ययाचन्त मधूनि मधुपिङ्गलाः ॥

१७१. ततः कुमारस्तान् वृद्धान् जाम्बवत्प्रमुखान् कपीन्
।
१७२. अनुमान्य ददौ तेषां निसर्गं मधुभक्षणे ॥

१७३. तानुवाच हरिश्रेष्ठः हनुमान् वानरर्षभः ।
१७४. अव्यग्रमनसो यूयं मधु सेवत वानराः ।
१७५. अहमावर्जयिष्यामि युष्माकं परिपन्थिनः ॥

१७६. श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं हरीनां प्रवरोऽङ्गदः ।
१७७. प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा पिबन्तु हरयो मधु ॥

१७८. अवश्यं कृतकार्यस्य वाक्यं हनुमतो मया ।
१७९. अकार्यमपि कर्तव्यं किमङ्ग पुनरीदृशम् ॥

१८०. ततश्चानुमताः सर्वे सुसंहृष्टा वनौकसः ।
१८१. ते प्रविष्टा मधुवनं पालान् आक्रम्य शक्तितः ॥

१८२. उत्पत्य च ततः सर्वे वनपालान् समागतान् ।
१८३. ते ताडयन्तः शतशः सक्ता मधुवने तदा ।
१८४. मधूनि द्रोणमात्राणि बाहुभिः परिगृह्य ते ।
१८५. पिबन्ति सहिताः सर्वे निघ्नन्ति स्म तथापरे ॥

१८६. भक्षयन्तः सुगन्धीनि मूलानि च फलानि च ।
१८७. जग्मुः प्रहर्षं ते सर्वे बभूवुश्च मदोत्कटाः ॥

१८८. गायन्ति केचित् प्रहसन्ति केचित्
१८९. नृत्यन्ति केचित् प्रणमन्ति केचित् ।
१९०. पतन्ति केचित् प्रचरन्ति केचित्
१९१. प्लवन्ति केचित् प्रलपन्ति केचित् ॥

१९२. परस्परं केचिदुपाश्रयन्ति
१९३. परस्परं केचिदतिब्रुवन्ति ।
१९४. द्रुमात् द्रुमं केचिदभिद्रुवन्ति
१९५. क्षितौ नगाग्रात् निपतन्ति केचित् ॥

१९६. महीरुहात् केचिदुदीर्णवेगा
१९७. महाद्रुमाग्राण्यभिसंपतन्ति ।
१९८. गायन्तमन्यः प्रहसन्नुपैति
१९९. हसन्तमन्यः प्ररुदन्नुपैति ॥

२००. तुदन्तमन्यः प्रणुदन्नुपैति
२०१. समाकुलं तत् कपिसैन्यमासीत् ।
२०२. न तत्र कश्चित् न बभूव मत्तो
२०३. न चात्र कश्चित् न बभूव दृप्तः ॥

२०४. येऽप्यत्र मधुपालाः स्युः प्रेष्या दधिमुखस्य तु ।

२०५. तेऽपि तैर्वानरैर्भीमैः प्रतिषिद्धा दिशो गताः ।
२०६. जानुभिस्तु प्रकृष्टाश्च देवमार्गं च दर्शिताः ॥

२०७. अब्रुवन् परमोद्विग्ना गत्वा दधिमुखं वचः ।
२०८. हनूमता दत्तवरैः हतं मधुवनं महत् ॥

२०९. तदा दधिमुखः क्रुद्धो वनपस्तत्र वानरः ।
२१०. हतं मधुवनं श्रुत्वा सुप्रगृह्य महातरुम् ।
२११. समभ्यधावत् वेगेन यत्र ते कपिकुञ्जराः ॥

२१२. सवृक्षं तं महाबाहुमापतन्तं महाबलम् ।
२१३. वेगवन्तं विजग्राह बाहुभ्यां कुपितोऽङ्गदः ॥

२१४. मदान्धो न कृपां चक्रे आर्यकोऽयं ममेति सः ।
२१५. अथैनं निष्पिपेषाशु वेगेन वसुधातले ॥

२१६. स कथञ्चित् विमुक्तस्तैर्वानरैर्वानरर्षभः ।
२१७. उवाचैकान्तमागत्य स्वान् भृत्यान् समुपागतान् ॥

२१८. एतागच्छत गच्छामो भर्ता नो यत्र वानरः ।
२१९. सुग्रीवो विपुलग्रीवो सह रामेण तिष्ठति ॥

२२०. सर्वं चैवाङ्गदे दोषं श्रावयिष्याम पार्थिवे ।
२२१. अमर्षी वचनं श्रुत्वा घातयिष्यति वानरान् ॥

२२२. इष्टं मधुवनं ह्येतत् सुग्रीवस्य महात्मनः ॥

२२३. एवमुक्त्वा दधिमुखो वनपालैः समन्वितः ।
२२४. जगाम सहसोत्पत्य सुग्रीवो यत्र वानरः ॥

२२५. स दीनवदनो भूत्वा कृत्वा शिरसि चाञ्जलिम् ।
२२६. सुग्रीवस्याशु तौ मूर्ध्ना चरणौ प्रत्यपीडयत् ॥

२२७. ततो मूर्ध्ना निपतितं वानरं वानरर्षभः ।
२२८. दृष्ट्वैवोद्विग्नहृदयो वाक्यमेतदुवाच ह ॥

२२९. उत्तिष्ठोत्तिष्ठ कस्मात् त्वं पादयोः पतितो मम ।
२३०. अभयं ते प्रदास्यामि सत्यमेवाभिधीयताम् ॥

२३१. कच्चिन्मधुवने स्वस्ति श्रोतुमिच्छामि वानर ॥

२३२. स समाश्वासितस्तेन सुग्रीवेण महात्मना ।
२३३. उत्थाय स महाप्राज्ञो वाक्यं दधिमुखोऽब्रवीत् ॥

२३४. नैवर्क्षरजसा राजन् न त्वया न च वालिना ।
२३५. वनं निसृष्टपूर्वं ते नाशितं तत्तु वानरैः ॥

२३६. न्यवारयमहं सर्वान् सहैभिर्वनचारिभिः ।
२३७. अचिन्तयित्वा मां हृष्टा भक्षयन्ति पिबन्ति च ॥

२३८. निवार्यमाणास्ते सर्वे भ्रुकुटिं दर्शयन्ति हि ।
२३९. इमे हि संरब्धतरास्तता तैः संप्रधर्षिताः ॥

२४०. पाणिभिर्निहता केचित् केचिज्जानुभिराहताः ।
२४१. कृत्स्नं मधुवनं चैव प्रकामं तैश्च भक्ष्यते ॥

२४२. एवं विज्ञाप्यमानं तं सुग्रीवं वानरर्षभम् ।
२४३. अपृच्छत् तं महाप्राज्ञो लक्ष्मणः परवीरहा ॥

२४४. किमयं वानरो राजन् वनपः प्रत्युपस्थितः ।
२४५. किं चार्थमभिनिर्दिश्य दुःखितो वाक्यमब्रवीत् ॥

२४६. एवमुक्तस्तु सुग्रीवो लक्ष्मणेन महात्मना ।
२४७. लक्ष्मणं प्रत्युवाचेदं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥

२४८. आर्य लक्ष्मण संप्राह वीरो दधिमुखः कपिः ।
२४९. अङ्गदप्रमुखैर्वीरैः भक्षितं मधु वानरैः ॥

२५०. नैषामकृतकार्याणामीदृशः स्यात् व्यतिक्रमः ।
२५१. दृष्टा देवी न सन्देहो न चान्येन हनूमता ॥

२५२. कार्यसिद्धिर्हनुमति मतिश्च हरिपुङ्गवे ।
२५३. व्यवसायं च वीर्यं च श्रुतं चापि प्रतिष्ठितम् ॥

२५४. जाम्बवान् यत्र नेता स्यादङ्गदश्च महाबलः ।
२५५. हनुमान्श्चाप्यधिष्ठाता न तत्र गतिरन्यथा ॥

२५६. न चाप्यदृष्ट्वा वैदेहीं विश्रुताः पुरुषर्षभ ।
२५७. वनं दत्तवरं दिव्यं धर्षयेयुर्वनौकसः ॥

२५८. श्रुत्वा कर्णसुखां वाणीं सुग्रीववदनाच्च्युताम् ।
२५९. प्राहृष्यत भृशं रामो लक्ष्मणश्च महायशाः ॥

२६०. वनपालं पुनर्वाक्यं सुग्रीवः प्रत्यभाषत ।
२६१. प्रीतोऽस्मि सोऽहं यद्भुक्तं वनं तैः कृतकर्मभिः ।
२६२. धर्षितं मर्षणीयं च चेष्टितं कृतकर्मणाम् ॥

२६३. गच्छ शीघ्रं मधुवनं संरक्षस्व त्वमेव हि ।
२६४. शीघ्रं प्रेषय सर्वान्स्तान् हनूमत्प्रमुखान् कपीन् ॥

२६५. सुग्रीवेणैवमुक्तस्तु हृष्टो दधिमुखः कपिः ।
२६६. संप्रणम्य च सुग्रीवं राघवौ च महाबलौ ।
२६७. स यथैवागतः पूर्वं तथैव त्वरितं गतः ॥

२६८. स प्रविष्टो मधुवनं बद्ध्वा करपुटाञ्जलिम् ।
२६९. उवाच वचनं श्लक्ष्णमिदं हृष्टवदङ्गदम् ॥

२७०. सौम्य रोषो न कर्तव्यो यदेभिः परिवारणम् ।
२७१. अज्ञानाद् रक्षिभिः क्रोधाद् भवन्तः प्रतिषेधिताः ॥

२७२. श्रान्तो दूरादनुप्राप्तो भक्षयस्व स्वकं मधु ।
२७३. युवराजस्त्वमीशश्च वनस्यास्य महाबल ॥

२७४. मौर्ख्यात् पूर्वं कृतो रोषस्तद्भवान् क्षन्तुमर्हसि ॥

२७५. आख्यातं हि मया गत्वा पितृव्यस्य तवानघ ।
२७६. इहोपयानं सर्वेषामेतेषां वनचारिणाम् ॥

२७७. भवदागमनं श्रुत्वा सहैभिर्वनचारिभिः ।
२७८. प्रहृष्टो न तु रुष्टोऽसौ वनं श्रुत्वा प्रधर्षितम् ॥

२७९. शीघ्रं प्रेषय सर्वान्स्तानिति होवाच पार्थिवः ॥

२८०. श्रुत्वा दधिमुखस्यैतद् वचनं श्लक्ष्णमङ्गदः ।
२८१. अब्रवीत् तान् हरिश्रेष्ठो वाक्यं वाक्यविशारदः ॥

२८२. शङ्के श्रुतोऽयं वृत्तान्तो रामेण हरियूथपाः ।
२८३. अयं च हर्षात् आख्याति तेन जानामि हेतुना ॥

२८४. तत् क्षमं नेह नः स्थातुं कृते कार्ये परन्तपाः ।
२८५. सर्वे यथा मां वक्ष्यन्ति समेत्य हरिपुङ्गवाः ।
२८६. तथास्मि कर्ता कर्तव्ये भवद्भिः परवानहम् ॥

२८७. आज्ञापयितुमीशोऽहं युवराजोऽस्मि यद्यपि ।
२८८. अयुक्तं कृतकर्माणो यूयं धर्षयितुं बलात् ॥

२८९. ब्रुवतश्चाङ्गदस्यैवं श्रुत्वा वचनमुत्तमम् ।
२९०. प्रहृष्टमनसो वाक्यमिदमूचुर्वनौकसः ॥

२९१. एवं वक्ष्यति को राजन् प्रभुः सन् वानरर्षभ ।
२९२. ऐश्वर्यमदमत्तो हि सर्वोऽहमितिमन्यते ॥

२९३. तव चेदं सुसदृशं वाक्यं नान्यस्य कस्यचित् ।
२९४. सन्नतिर्हि तवाख्याति भविष्यच्छुभयोग्यताम् ॥

२९५. सर्वे वयमपि प्राप्तास्तत्र गन्तुं कृतक्षणाः ।
२९६. स यत्र हरिवीराणां सुग्रीवः पतिरव्ययः ॥

२९७. त्वया ह्यनुक्तैर्हरिभिर्नैव शक्यं पदात् पदम् ।
२९८. क्वचिद् गन्तुं हरिश्रेष्ठ ब्रूमः सत्यमिदं नु ते ॥

२९९. एवं तु वदतां तेषामङ्गदः प्रत्यभाषत ।
३००. बाढं गच्छाम इत्युक्त्वा खमुत्पेतुर्महाबलाः ।
३०१. कृत्वाकाशं निराकाशं यन्त्रोक्षिप्ता इवोपलाः ॥

३०२. अङ्गदे समनुप्राप्ते सुग्रीवो वानरेश्वरः ।
३०३. उवाच शोकसन्तप्तं रामं कमललोचनम् ॥

३०४. समाश्वसिहि भद्रं ते दृष्टा देवी न संशयः ।
३०५. नागन्तुमिह शक्यं तैरतीतसमयैरिह ॥

३०६. न मत्सकाशमागच्छेत् कृत्ये हि विनिपातिते ।
३०७. युवराजो महाबाहुः प्लवतामङ्गदो वरः ॥

३०८. न मे मधुवनं हन्याददृष्ट्वा जनकात्मजाम् ।
३०९. कौसल्या सुप्रजा राम समाश्वसिहि सुव्रत ॥

३१०. ततः किलकिलाशब्दं शुश्रावासन्नमम्बरे ।
३११. हनूमत्कर्मदृप्तानां नदतां काननौकसाम् ।
३१२. किष्किन्धामुपयातानां सिद्धिं कथयतामिव ॥

३१३. ततः श्रुत्वा निनादं तं कपीनां कपिसत्तमः ।
३१४. आयताञ्चितलाङ्गूलः सोऽभवद् हृष्टमानसः ॥

३१५. अङ्गदं पुरतः कृत्वा हनूमन्तं च वानरम् ।
३१६. निपेतुर्हरिराजस्य समीपे राघवस्य च ॥

३१७. हनूमान्श्च महाबाहुः प्रणम्य शिरसा ततः ।
३१८. नियतामक्षतां देवीं राघवाय न्यवेदयत् ॥

३१९. दृष्टा देवीति हनुमद्वदनादमृतोपमम् ।
३२०. आकर्ण्य वचनं रामो हर्षमाप सलक्ष्मणः ॥

३२१. निश्चितार्थं ततस्तस्मिन् सुग्रीवं पवनात्मजे ।
३२२. लक्ष्मणः प्रीतिमान् प्रीतं बहुमानादवैक्षत ॥

३२३. प्रीत्या च परयोपेतो राघवः परवीरहा ।
३२४. बहुमानेन महता हनूमन्तमवैक्षत ॥

३२५. वैदेहीमक्षतां श्रुत्वा रामस्तूत्तरमब्रवीत् ।
३२६. क्व सीता वर्तते देवी कथं च मयि वर्तते ।
३२७. एतन्मे सर्वमाख्यात वैदेहीं प्रति वानराः ॥

३२८. रामस्य गदितं श्रुत्वा हरयो रामसन्निधौ ।
३२९. चोदयन्ति हनूमन्तं सीतावृत्तान्तकोविदम् ॥

३३०. श्रुत्वा तु वचनं तेषां हनूमान् मारुतात्मजः ।
३३१. प्रणम्य शिरसा देव्यै सीतायै तां दिशं प्रति ।
३३२. तं मणिं काञ्चनं दिव्यं दीप्यमानं स्वतेजसा ।
३३३. दत्त्वा रामाय हनुमान् ततः प्राञ्जलिरब्रवीत् ॥

३३४. समुद्रं लङ्घयित्वाहं शतयोजनमायतम् ।

३३५. अगच्छं जानकीं सीतां मार्गमाणो दिदृक्षया ॥

३३६. तत्र लङ्केति नगरी रावणस्य दुरात्मनः ।
३३७. दक्षिणस्य समुद्रस्य तीरे वसति दक्षिणे ॥

३३८. तत्र सीता मया दृष्टा रावणान्तःपुरे सती ।
३३९. त्वयि सन्न्यस्य जीवन्ती रामा राम मनोरथम् ॥

३४०. दृष्टा मे राक्षसीमध्ये तर्ज्यमाना मुहुर्मुहुः ।
३४१. राक्षसीभिर्विरूपाभी रक्षिता प्रमदावने ॥

३४२. दुःखमापद्यते देवी त्वया वीर सुखोचिता ।
३४३. रावणान्तःपुरे रुद्धा राक्षसीभिः सुरक्षिता ॥

३४४. एकवेणीधरा दीना त्वयि चिन्तापरायणा ।
३४५. अधःशय्या विवर्णाङ्गी पद्मिनीव हिमागमे ॥

३४६. रावणाद् विनिवृत्तार्था मर्तव्यकृतनिश्चया ।
३४७. देवी कथञ्चित् काकुत्स्थ त्वन्मना मार्गिता मया ॥

३४८. इक्ष्वाकुवंशविख्यातिं शनैः कीर्तयतानघ ।
३४९. सा मया नरशार्दूल शनैर्विश्वासिता तदा ॥

३५०. ततः संभाषिता देवी सर्वमर्थं च दर्शिता ।
३५१. रामसुग्रीवसख्यं च श्रुत्वा हर्षमुपागता ॥

३५२. नियतः समुदाचारो भक्तिश्चास्याः सदा त्वयि ।
३५३. एवं मया महाभाग दृष्टा जनकनन्दिनी ।
३५४. उग्रेण तपसा युक्ता त्वद्भक्त्या पुरुषर्षभ ॥

३५५. अभिज्ञानं च मे दत्तं यथावृत्तं तवान्तिके ॥

३५६. चित्रकूटे महाप्राज्ञ वायसं प्रति राघव ।
३५७. विज्ञाप्यः पुनरप्येष रामो वायुसुत त्वया ।
३५८. अखिलेन यथा दृष्टमिति मामाह जानकी ॥

३५९. अयं चास्मै प्रदातव्यो यत्नात् सुपरिरक्षितः ।
३६०. ब्रुवता वचनान्येवं सुग्रीवस्योपशृण्वतः ॥

३६१. एष निर्यातितः श्रीमान् मया ते वारिसंभवः ।
३६२. एनं दृष्ट्वा प्रमोदिष्ये व्यसने त्वामिवानघ ॥

३६३. मनःशिलायास्तिलकं तत् स्मरस्वेति चाब्रवीत् ॥

३६४. जीवितं धारयिष्यामि मासं दशरथात्मज ।
३६५. ऊर्ध्वं मासान्नजीवेयं रक्षसां वशमागता ॥

३६६. इति मामब्रवीत् सीता कृशाङ्गी धर्मचारिणी ।
३६७. रावणान्तःपुरे रुद्धा मृगीवोत्फुल्ललोचना ॥

३६८. एतदेव मयाख्यातं सर्वं राघव यद् यथा ।
३६९. सर्वथा सागरजले सन्तारः प्रविधीयताम् ॥

३७०. एवमुक्तो हनुमता रामो दशरथात्मजः ।
३७१. तं मणिं हृदये कृत्वा रुरोद सहलक्ष्मणः ॥

३७२. तं तु दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं राघवः शोककर्शितः ।
३७३. नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां सुग्रीवमिदमब्रवीत् ॥

३७४. यथैव धेनुः स्रवति स्नेहात् वत्सस्य वत्सला ।
३७५. तथा ममापि हृदयं मणिश्रेष्ठस्य दर्शनात् ॥

३७६. मणिरत्नमिदं दत्तं वैदेह्याः श्वशुरेण मे ।
३७७. वधूकाले यथाबद्धमधिकं मूर्ध्नि शोभते ॥

३७८. अयं हि जलसंभूतो मणिः प्रवरपूजितः ।
३७९. यज्ञे परमतुष्टेन दत्तं शक्रेण धीमता ॥

३८०. इमं दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं तथा तातस्य दर्शनम् ।
३८१. अद्यास्म्यवगतः सौम्य वैदेहस्य तथा विभोः ॥

३८२. अद्यास्य दर्शनेनाहं प्राप्तां तामिव चिन्तये ।
३८३. किमाह सीता वैदेही ब्रूहि सौम्य पुनः पुनः ।
३८४. परासुमिव तोयेन सिञ्चन्ती वाक्यवारिणा ॥

३८५. इतस्तु किं दुःखतरं यदिमं वारिसंभवम् ।
३८६. मणिं पश्यामि सौमित्रे वैदेहीमागतां विना ॥

३८७. चिरं जीवति वैदेही यदि मासं धरिष्यति ।
३८८. क्षणं वीर न जीवेयं विना तामसितेक्षणाम् ॥

३८९. नय मामपि तं देशं यत्र दृष्टा मम प्रिया ।
३९०. न तिष्ठेयं क्षणमपि प्रवृत्तिमुपलभ्य च ॥

३९१. कथं सा मम सुश्रोणी भीरुभीरुः सती तदा ।
३९२. भयावहानां घोराणां मध्ये तिष्ठति रक्षसाम् ॥

३९३. शारदस्तिमिरोन्मुक्तो नूनं चन्द्र इवाम्बुधेः ।
३९४. आवृतो वदनं तस्या न विराजति साम्प्रतम् ॥

३९५. किमाह सीता हनुमन् तत्त्वतः कथयस्व मे ।
३९६. एतेन खलु जीविष्ये भेषजेनातुरो यथा ॥

३९७. मधुरा मधुरालापा किमाह मम भामिनी ।
३९८. मद्विहीना वरारोहा हनुमन् कथयस्व मे ॥

३९९. एवमुक्तस्तु हनुमान् राघवेण महात्मना ।
४००. सीताया भाषितं सर्वं न्यवेदयत राघवे ॥

४०१. इदमुक्तवती देवी जानकी पुरुषर्षभ ।
४०२. मत्कृते काकमात्रेऽपि ब्रह्मास्त्रं समुदीरितम् ।
४०३. किमर्थमस्त्रं रक्षःसु न योजयसि राघव ॥

४०४. न दानवा न गन्धर्वा नासुरा न मरुद्गणाः ।
४०५. तव राम रणे शक्ताः तथा प्रतिसमासितुम् ॥

४०६. तव वीर्यवतः कश्चित् मम यद्यस्ति संभ्रमः ।
४०७. क्षिप्रं सुनिशितैर्बाणैर्हन्यतां युधि रावणः ॥

४०८. भ्रातुरादेशमाज्ञाय लक्ष्मणो वा परन्तपः ।
४०९. स किमर्थं नरवरो न मां रक्षति राघवः ॥

४१०. शक्तौ तौ पुरुषव्याघ्रौ वाय्वग्निसमतेजसौ ।
४११. सुराणामपि दुर्धर्षौ किमर्थं मामुपेक्षतः ॥

४१२. ममैव दुष्कृतं किञ्चित् महदस्ति न संशयः ।
४१३. समर्थौ सहितौ यन्मां न रक्षेते परन्तपौ ॥

४१४. गमने च कृतोत्साहमवेक्ष्य वरवर्णिनी ।
४१५. विवर्धमानं च हि मामुवाच जनकात्मजा ॥

४१६. हनुमन् सिंहसङ्काशौ उभौ तौ रामलक्ष्मणौ ।
४१७. सुग्रीवं च सहामात्यं सर्वान् ब्रूया ह्यनामयम् ॥

४१८. यथा च स महाबाहुर्मां तारयति राघवः ।
४१९. अस्माद् दुःखाम्बुसंरोधात् त्वं समाधातुमर्हसि ॥

४२०. इमं च तीव्रं मम शोकवेगम्

४२१. रक्षोभिरेभिः परिभर्त्सनं च ।
४२२. ब्रूयास्तु रामस्य गतः समीपम्
४२३. शिवस्तु तेऽध्वास्तु हरिप्रवीर ॥

४२४. ततो मया वाग्भिरदीनभाषिणा
४२५. शिवाभिरिष्टाभिरभिप्रसादिता ।
४२६. एतच्च बुद्ध्वा गदितं मया त्वम्
४२७. श्रद्धत्स्व सीतां कुशलां समग्राम् ॥

॥ सुंदरकाण्डम् समाप्तम्॥

॥६ युद्धकाण्डम् ॥

॥६.१ वानरसैन्यप्रस्थानम् ॥

१. श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं यथावदभिभाषितम्।
२. रामः प्रीतिसमायुक्तो वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥

३. कृतं हनूमता कार्यं सुमहद् भुवि दुर्लभम्।
४. मनसापि यदन्येन न शक्यं धरणीतले ॥

५. न हि तं परिपश्यामि यस्तरेत महोदधिम्।
६. अन्यत्र गरुडाद्वायोरन्यत्र च हनूमतः ॥

७. देवदानवयक्षाणां गन्धर्वोरगरक्षसाम्।
८. अप्रधृश्यां पुरीं लङ्कां रावणेन सुरक्षिताम्।
९. प्रविष्टः सत्त्वमाश्रित्य जीवन् को नाम निष्क्रमेत् ॥

१०. को विशेत् सुदुराधर्षां राक्षसैश्च सुरक्षिताम्।
११. यो वीर्यबलसम्पन्नो न समः स्याद् हनूमतः ॥

१२. भृत्यकार्यं हनुमता सुग्रीवस्य कृतं महत् ।
१३. स्वयं विधाय स्वबलं सदृशं विक्रमस्य च ॥

१४. यो हि भृत्यो नियुक्तः सन् भर्त्रा कर्मणि दुष्करे ।
१५. कुर्यात् तदनुरागेण तमाहुः पुरुषोत्तमम्॥

१६. यो नियुक्तः परं कार्यं न कुर्यान्नृपतेः प्रियम्।
१७. भृत्यो युक्तः समर्थश्च तमाहुर्मध्यमं नरम्॥

१८. नियुक्तो नृपतेः कार्यं न कुर्याद् यः समाहितः ।
१९. भृत्यो युक्तः समर्थश्च तमाहुः पुरुषाधमम्॥

२०. तन्नियोगे नियुक्तेन कृतं कृत्यं हनूमता ।
२१. न चात्मा लघुतां नीतः सुग्रीवश्चापि तोषितः ॥

२२. अहं च रघुवंशश्च लक्ष्मणश्च महाबलः ।
२३. वैदेह्या दर्शनेनाद्य धर्मतः परिरक्षिताः ॥

२४. इदं तु मम दीनस्य मनो भूयः प्रकर्षति ।
२५. यदिहास्य प्रियाख्यातुः न कुर्मि सदृशं प्रियम्॥

२६. एष सर्वस्वभूतस्तु परिष्वङ्गो हनूमतः ।
२७. मया कालमिमं प्राप्य दत्तस्तस्य महात्मनः ॥

२८. इत्युक्त्वा प्रीतिहृष्टाङ्गो रामस्तं परिषस्वजे ।
२९. हनूमन्तं कृतात्मानं कृतकार्यमुपागतम्॥

३०. ध्यात्वा पुनरुवाचेदं वचनं रघुसत्तमः ।
३१. हरीणामीश्वरस्यापि सुग्रीवस्योपशृण्वतः ॥

३२. सर्वथा सुकृतं तावत् सीताया परिमार्गणम्।
३३. सागरं तु समासाद्य पुनर्नष्टं मनो मम ॥

३४. कथं नाम समुद्रस्य दुष्पारस्य महाम्भसः ।
३५. हरयो दक्षिणं पारं गमिष्यन्ति समागताः ॥

३६. इत्युक्त्वा शोकसम्भ्रान्तो रामः शत्रुनिबर्हणः ।
३७. हनूमन्तं महाबाहुस्ततो ध्यानमुपागमत् ॥

३८. तं तु शोकपरिद्यूनं रामं दशरथात्मजम्।
३९. उवाच वचनं श्रीमान् सुग्रीवः शोकनाशनम्॥

४०. सन्तापस्य च ते स्थानं न हि पश्यामि राघव ।
४१. प्रवृत्तौ उपलब्धायां ज्ञाते च निलये रिपोः ॥

४२. मतिमान् शास्त्रवित् प्राज्ञः पण्डितश्चासि राघव ।
४३. त्यजेमां पापिकां बुद्धिं कृतात्मेवार्थदूषणीम्॥

४४. निरुत्साहस्य दीनस्य शोकपर्याकुलात्मनः ।
४५. सर्वार्था व्यवसीदन्ति व्यसनं चाधिगच्छति ॥

४६. इमे शूराः समर्थाश्च सर्वतो हरियूथपाः ।
४७. त्वत्प्रियार्थं कृतोत्साहाः प्रवेष्टुमपि पावकम्॥

४८. तदलं विक्लवां बुद्धिं राजन् सर्वार्थनाशिनीम्।
४९. अस्मिन् काले महाप्राज्ञ सत्त्वमातिष्ठ तेजसा ॥

५०. अबद्ध्वा सागरे सेतुं घोरे च वरुणालये ।
५१. लङ्का न मर्दितुं शक्या सेन्द्रैरपि सुरासुरैः ॥

५२. सेतुरत्र यथा बध्येत् यथा पश्येम तां पुरीम्।
५३. तस्य राक्षसराजस्य तथा त्वं कुरु राघव ॥

५४. लङ्घनार्थं च घोरस्य समुद्रस्य नदीपतेः ।
५५. सहास्माभिरिहोपेतः सूक्ष्मबुद्धिर्विचारय ॥

५६. लङ्घिते तत्र तैः सैन्यं जितमित्युपधारय ।
५७. अचिराद् द्रक्ष्यसे सीतां तीर्त्वा सागरमक्षयम्॥

५८. न हि पश्याम्यहं कञ्चित् त्रिषु लोकेषु राघव ।
५९. गृहीतधनुषो यस्ते तिष्ठेदभिमुखो रणे ॥

६०. तदलं शोकमालम्ब्य क्रोधमालम्ब भूपते ।
६१. निश्चेष्टाः क्षत्रिया मन्दाः सर्वे चण्डस्य बिभ्यति ॥

६२. किमुक्त्वा बहुधा चापि सर्वथा विजयी भवान् ।
६३. निमित्तानि च पश्यामि मनो मे सम्प्रहृष्यति ॥

६४. सुग्रीवस्य वचः श्रुत्वा हेतुमत् परमार्थवित् ।
६५. प्रतिजग्राह काकुत्स्थो हनूमन्तमथाब्रवीत् ॥

६६. तपसा सेतुबन्धेन सागरोच्छोषणेन च ।
६७. सर्वथापि समर्थोऽस्मि सागरस्यास्य लङ्घने ॥

६८. कति दुर्गाणि दुर्गाया लङ्कायास्तद् ब्रवीष्व मे ।
६९. बलस्य परिमाणं च द्वारदुर्गाक्रियामपि ।
७०. गुप्तकर्म च लङ्काया रक्षसां सदनानि च ॥

७१. श्रुत्वा रामस्य वचनं (बली) राममथाब्रवीत् ।
७२. हृष्टप्रमुदिता लङ्का मत्तद्विपसमाकुला ।
७३. महती रथसम्पूर्णा रक्षोगणनिषेविता ॥

७४. दृढबद्धकपाटानि महापरिघवन्ति च ।
७५. चत्वारि विपुलान्यस्या द्वाराणि सुमहान्ति च ॥

७६. तत्रेषूपलयन्त्राणि बलवन्ति महान्ति च ।
७७. आगतं प्रतिसैन्यं तैस्तत्र प्रतिनिवार्यते ॥

७८. द्वारेषु संस्कृता भीमाः कालायसमयाः शिताः ।
७९. शतशो रचिता वीरैः शतघ्न्यो रक्षसां गणैः ॥

८०. सौवर्णस्तु महान्स्तस्याः प्राकारो दुष्प्रधर्षणः ।
८१. मणिविद्रुमवैदूर्यमुक्ताविरचितान्तरः ॥

८२. सर्वतश्च महाभीमाः शीततोया महाशुभाः ।

८३. अगाधा ग्राहवत्यश्च परिखा मीनसेविताः ॥

८४. द्वारेषु तासां चत्वारः सङ्क्रमाः परमायताः ।
८५. यन्त्रैरुपेता बहुभिर्महद्भिर्गृहपङ्क्तिभिः ॥

८६. त्रायन्ते सङ्क्रमास्तत्र परसैन्यागते सती ।
८७. यन्त्रैस्तैरवकीर्यन्ते परिखासु समन्ततः ॥

८८. एकस्त्वकंप्यो बलवान् सङ्क्रमः सुमहादृढः ।
८९. काञ्चनैर्बहुभिः स्तम्भैर्वेदिकाभिश्च शोभितः ॥

९०. स्वयं प्रकृतिमापन्नो युयुत्सू राम रावणः ।
९१. उत्थितश्चाप्रमत्तश्च बलानामनुदर्शने ॥

९२. लङ्का पुनर्निरालम्बा देवदुर्गा भयावहा ।
९३. नादेयं कृत्रिमं वान्यं कृत्रिमं च चतुर्विधम्॥

९४. स्थिता पारे समुद्रस्य दूरपारस्य राघव ।
९५. नौपथश्चापि नास्त्यत्र निरुद्देशश्च सर्वतः ॥

९६. शैलाग्रे रचिता दुर्गा लङ्का परमदुर्जया ।
९७. अयुतं रक्षसामत्र पूर्वद्वारं समाश्रितम्॥

९८. नियुतं रक्षसामत्र दक्षिणद्वारमाश्रितम्।
९९. प्रयुतं रक्षसामत्र पश्चिमद्वारमाश्रितम्॥

१००. न्यर्बुदं रक्षसामत्र उत्तरद्वारमाश्रितम्।
१०१. शतशोऽथ सहस्राणि मध्यमं स्कन्धमाश्रिताः ॥

१०२. यातुधाना दुराधर्षाः साग्रकोटिश्च रक्षसाम्।
१०३. ते मया सङ्क्रमा भग्नाः परिखाश्चावपूरिताः ।
१०४. दग्धा च नगरी लङ्का प्राकाराश्चावसादिताः ॥

१०५. येन केन तु मार्गेण तराम वरुणालयम्।
१०६. हतेति नगरी लङ्का वानरैरुपधार्यताम्॥

१०७. अङ्गदो द्विविदो मैन्दो जाम्बवान् पनसोऽनलः ।
१०८. नीलः सेनापतिश्चैव बलशेषेण किं तव ॥

१०९. प्लवमाना हि गत्वा तां रावणस्य महापुरीम्।
११०. सपर्वतवनां भित्त्वा सखातां च सतोरणाम्।
१११. सप्राकारां सभवनामानयिष्यन्ति राघव ॥

११२. एवमाज्ञापय क्षिप्रं बलानां सर्वसङ्ग्रहम्।
११३. मुहूर्तेन तु युक्तेन प्रस्थानमभिरोचय ॥

११४. श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं यथावदनुपूर्वशः ।
११५. ततोऽब्रवीन्महातेजा रामः सत्यपराक्रमः ॥

११६. अस्मिन् मुहूर्ते सुग्रीव प्रयाणमभिरोचय ।
११७. उक्तो मुहूर्तो विजयः प्राप्ते मध्यं दिवाकरे ॥

११८. उत्तराफाल्गुनी ह्यद्य श्वस्तु हस्तेन योक्ष्यते ।
११९. उपरिष्टाद्धि नयनं स्फुरमाणमिमं मम ।
१२०. विजयं समनुप्राप्तं शंसतीव मनोरथम्॥

१२१. सीता श्रुत्वाभियानं मे आशामेष्यति जीविते ।
१२२. जीवितान्तेऽमृतं स्पृष्ट्वा पीत्वामृतमिवातुरः ॥

१२३. अग्रे यातु बलस्यास्य नीलो मार्गमवेक्षितुम्।
१२४. वृतः शतसहस्रेण वानराणां तरस्विनाम्॥

१२५. फलमूलवता नीलशीतकाननवारिणा ।
१२६. पथा मधुमता चाशु सेनां सेनापते नय ॥

१२७. दूषयेयुर्दुरात्मानः पथि मूलफलोदकम्।
१२८. राक्षसाः पथि रक्षेथास्तेभ्यस्त्वं नित्यमुद्यतः ॥

१२९. निम्नेषु वनदुर्गेषु वनेषु च वनौकसः ।
१३०. अभिप्लुत्याभिपश्येयुः परेषां निहितं बलम्॥

१३१. यत्तु फल्गु बलं किञ्चित् तदत्रैवोपपद्यताम्।
१३२. गजश्च गिरिसङ्काशो गवयश्च महाबलः ।
१३३. गवाक्षश्चाग्रतो यान्तु गवां दृप्ता इवर्षभाः ॥

१३४. यातु वानरवाहिन्या वानरः प्लवतां वरः ।
१३५. पालयन् दक्षिणं पार्श्वं ऋषभो वानरर्षभः ॥

१३६. गन्धहस्तीव दुर्धर्षः तरस्वी गन्धमादनः ।
१३७. यातु वानरवाहिन्याः सव्यं पार्श्वमधिष्ठितः ॥

१३८. यास्यामि बलमध्येऽहं बलौघमभिहर्षयन् ।
१३९. अधिरुह्य हनूमन्तमैरावतमिवेश्वरः ॥

१४०. अङ्गदेनैष सम्यातु लक्ष्मणश्चान्तकोपमः ।
१४१. सार्वभौमेन भूतेशो द्रविणाधिपतिर्यथा ॥

१४२. जाम्बवांश्च सुषेणश्च वेगदर्शी च वानरः ।
१४३. ऋक्षराजो महाबाहुः कुक्षिं रक्षन्तु ते त्रयः ॥

१४४. राघवस्य वचः श्रुत्वा सुग्रीवो वाहिनीपतिः ।
१४५. व्यादिदेश महावीर्यो वानरान् वानरर्षभः ॥

१४६. शतैः शतसहस्रैश्च कोटिभिश्चायुतैरपि ।
१४७. वारणाभैश्च हरिभिर्ययौ परिवृतस्तदा ॥

१४८. हृष्टाः प्रमुदिताः सर्वे सुग्रीवेणाभिपालिताः ।
१४९. आप्लवन्तः प्लवन्तश्च गर्जन्तश्च प्लवङ्गमाः ।
१५०. भक्षयन्तः सुगन्धीनि मधूनि च फलानि च ।
१५१. क्ष्वेलन्तो निनदन्श्चैव जग्मुर्वै दक्षिणां दिशम्॥

१५२. कपिभ्यामुह्यमानौ तौ शुशुभाते नरर्षभौ ।
१५३. महद्भ्यामिव संस्पृष्टौ ग्रहाभ्यां चन्द्रभास्करौ ॥

१५४. तमङ्गदगतो रामं लक्ष्मणः शुभया गिरा ।
१५५. उवाच परिपूर्णार्थं स्मृतिमान् प्रतिभानवान् ॥

१५६. हृतामवाप्य वैदेहीं क्षिप्रं हत्वा च रावणम्।
१५७. समृद्धार्थः समृद्धार्थामयोध्यां प्रतियास्यसि ॥

१५८. महान्ति च निमित्तानि दिवि भूमौ च राघव ।
१५९. शुभानि तव पश्यामि सर्वाण्येवार्थसिद्धये ॥

१६०. अनुवाति शिवो वायुः सेनां मृदुहितः सुखः ।
१६१. पूर्णवल्गुस्वरश्चेमे प्रवदन्ति मृगद्विजाः ॥

१६२. प्रसन्नाश्च दिशः सर्वा विमलश्च दिवाकरः ।
१६३. उशना च प्रसन्नार्चिरनु त्वां भार्गवो गतः ॥

१६४. ब्रह्मराशिर्विशुद्धश्च शुद्धाश्च परमर्षयः ।
१६५. अर्चिष्मन्तः प्रकाशन्ते ध्रुवं सर्वे प्रदक्षिणम्॥

१६६. त्रिशङ्कुर्विमलो भाति राजर्षिः सपुरोहितः ।
१६७. पितामहः पुरोऽस्माकमिक्ष्वाकूणां महात्मनाम्॥

१६८. नैरृतं नैरृतानां च नक्षत्रमतिपीड्यते ।
१६९. मूलो मूलवता स्पृष्टो धूप्यते धूमकेतुना ॥

१७०. सर्वं चैतद् विनाशाय राक्षसानामुपस्थितम्।
१७१. एवमार्य समीक्ष्यैतद् प्रीतो भवतुमर्हति ॥

१७२. अथावृत्य महीं कृत्स्नां जगाम हरिवाहिनी ।
१७३. ऋक्षवानरशार्दूलैर्नखदंष्ट्रायुधैरपि ॥

१७४. कराग्रैः चरणाग्रैश्च वानरैरुद्धतं रजः ।
१७५. भीममन्तर्दधे लोकं निवार्य सवितुः प्रभाम्॥

१७६. सपर्वतवनाकाशां दक्षिणां हरिवाहिनी ।
१७७. छादयन्ती ययौ भीमा द्यामिवाम्बुदसन्ततिः ॥

१७८. सरांसि विमलाम्भांसि द्रुमकीर्णांश्च पर्वतान् ।
१७९. सा स्म याति दिवारात्रं महती हरिवाहिनी ।
१८०. हृष्टा प्रमुदिता सेना सुग्रीवेणाभिपालिता ॥

१८१. वानरास्त्वरितं यान्ति सर्वे युद्धाभिनन्दिनः ।
१८२. प्रमोक्षयिषवः सीतां मुहूर्तं क्वापि नासत ॥

१८३. काननानि विचित्राणि नदीप्रस्रवणानि च ।
१८४. पश्यन्नतिययौ रामः सह्यस्य मलयस्य च ॥

१८५. पादपानवभञ्जन्तो विकर्षन्तस्तथा लताः ।
१८६. विधमन्तो गिरिवरान् प्रययुः प्लवगर्षभाः ॥

१८७. बभूव वसुधा तैस्तु सम्पूर्णा हरियूथपैः ।
१८८. यथा कलमकेदारैः पक्वैरिव वसुन्धरा ॥

१८९. महेन्द्रमथ सम्प्राप्य रामो राजीवलोचनः ।
१९०. अध्यारोहन्महाबाहुः शिखरं द्रुमभूषितम्॥

१९१. ततः शिखरमारुह्य रामो दशरथात्मजः ।
१९२. कूर्ममीनसमाकीर्णमपश्यत् सलिलाशयम्॥

१९३. अवरुह्य जगामाशु वेलावनमनुत्तमम्।
१९४. रामो रमयतां श्रेष्ठः ससुग्रीवः सलक्ष्मणः ॥

१९५. अथ धौतोपलतलां तोयोघैः सहसोत्थितैः ।
१९६. वेलामासाद्य विपुलां रामो वचनमब्रवीत् ॥

१९७. सर्वाः सेनाः निवेश्यन्तां वेलायां हरिपुङ्गव ।
१९८. सम्प्राप्तो मन्त्रकालो नः सागरस्येह लङ्घने ॥

१९९. स्वां स्वां सेनां समुत्सृज्य मा च कश्चित् कुतो व्रजेत् ।
२००. गच्छन्तु वानराः शूराः ज्ञेयं छन्नं भयं च नः ॥

२०१. रामस्य वचनं श्रुत्वा सुग्रीवः सहलक्ष्मणः ।
२०२. सेनां न्यवेशयत् तीरे सागरस्य द्रुमायुते ॥

२०३. विरराज समीपस्थं सागरस्य च तद्बलम्।
२०४. मधुपाण्डुजलः श्रीमान् द्वितीय इव सागरः ॥

२०५. तेषां निविशमानानां सैन्यसन्नाहनिस्वनः ।
२०६. अन्तर्धाय महानादमर्णवस्य प्रशुश्रुवे ॥

२०७. दूरपारमसम्बाधं रक्षोगणनिषेवितम्।
२०८. चण्डनक्रग्रहं घोरं क्षपादौ दिवसक्षये ।
२०९. हसन्तमिव फेनोघैर्नृत्यन्तमिव चोर्मिभिः ।
२१०. चन्द्रोदयसमुद्धूतं प्रतिचन्द्रसमाकुलम्।
२११. पश्यन्तो वरुणावासं निषेदुर्हरियूथपाः ॥

२१२. सागरं चाम्बरप्रख्यमम्बरं सागरोपमम्।
२१३. सागरं चाम्बरं चेति निर्विशेषमदृश्यत ॥

२१४. सम्पृक्तं नभसाप्यम्भः सम्पृक्तं च नभोऽम्भसा ।
२१५. तादृग्रूपे स्म दृश्येते नानारत्नसमाकुले ॥

२१६. समुत्पतितमेघस्य वीचीमालाकुलस्य च ।
२१७. विशेषो न द्वयोरासीत् सागरस्याम्बरस्य च ॥

२१८. निविष्टायां तु सेनायां तीरे नदनदीपतेः ।
२१९. पार्श्वस्थं लक्ष्मणं दृष्ट्वा रामो वचनमब्रवीत् ॥

२२०. शोकश्च किल कालेन गच्छता ह्यपगच्छति ।
२२१. मम चापश्यतः कान्तामहन्यहनि वर्धते ॥

२२२. न मे दुःखं प्रिया दूरे न मे दुःखं हृतेति च ।
२२३. एतदेवानुशोचामि वयोऽस्याह्यतिवर्तते ॥

२२४. वाहि वात यतः कान्ता तां स्पृष्ट्वा मामपि स्पृश
।
२२५. त्वयि मे गात्रसंस्पर्शः चन्द्रे दृष्टिसमागमः ॥

२२६. तन्मे दहति गात्राणि विषं पीतमिवाशये ।
२२७. हा नाथेति प्रिया सा मां ह्रियमाणा यदब्रवीत् ॥

२२८. तद्वियोगेन्धनवता तच्चिन्ताविमलार्चिषा ।
२२९. रात्रिं दिवं शरीरं मे दह्यते मदनाग्निना ॥

२३०. अवगाह्यार्णवं स्वप्स्ये सौमित्रे भवता विना ।
२३१. एवं च प्रज्वलन् कामो न मा सुप्तं जले दहेत् ॥

२३२. बह्वेतत् कामयानस्य शक्यमेतेन जीवितुम्।
२३३. यदहं सा च वामोरूः एकां धरणिमाश्रितौ ॥

२३४. केदारस्येव केदारः सोदकस्य निरूदकः ।
२३५. उपस्नेहेन जीवामि जीवन्तीं यत् शृणोमि ताम्॥

२३६. कदा नु खलु सुश्रोणीं शतपत्रायतेक्षणाम्।
२३७. विजित्य शत्रून् द्रक्ष्यामि सीतां स्फीतामिव
श्रियम्॥

२३८. कदा सुचारुदन्तोष्ठं तस्याः पद्ममिवाननम्।
२३९. ईषदुन्नम्य पास्यामि रसायनमिवातुरः ॥

२४०. तस्यास्तु संहतौ पीनौ स्तनौ तालफलोपमौ ।
२४१. कदा नु खलु सोत्कंपौ श्लिष्यन्त्या मां भजिष्यतः ॥

२४२. कदा विक्षोभ्य रक्षांसि सा विधूयोत्पतिष्यति ।
२४३. विधूय जलदान् नीलान् शशिरेखा शरत्स्विव ॥

२४४. स्वभावतनुका नूनं शोकेनानशनेन च ।
२४५. भूयस्तनुतरा सीता देशकालविपर्ययात् ॥

२४६. कदा नु खलु मे साध्वी सीता सुरसुतोपमा ।
२४७. सोत्कण्ठा कण्ठमालम्ब्य मोक्ष्यत्यानन्दजं जलम्॥

२४८. कदा शोकमिमं घोरं मैथिलीविप्रयोगजम्।
२४९. सहसा विप्रमोक्ष्यामि वासः शुक्लेतरं यथा ॥

२५०. एवं विलपतस्तस्य तत्र रामस्य धीमतः ।
२५१. दिनक्षयान् मन्दवपुर्भास्करोऽस्तमुपागमत् ॥

२५२. आश्वासितो लक्ष्मणेन रामः सन्ध्यामुपासत ।
२५३. स्मरन् कमलपत्राक्षीं सीतां शोकाकुलीकृतः ॥

२५४. लङ्कायां तु कृतं कर्म घोरं दृष्ट्वा भयावहम्।

२५५. राक्षसेन्द्रो हनुमता शक्रेणेव महात्मना ।
२५६. अब्रवीत् राक्षसान् सर्वान् ह्रिया किंचिदवाङ्मुखः ॥

२५७. धर्षिता च प्रविष्टा च लङ्का दुष्प्रसहा पुरी ।
२५८. तेन वानरमात्रेण दृष्टा सीता च जानकी ॥

२५९. प्रासादो धर्षितश्चैत्यः प्रवरा राक्षसा हताः ।
२६०. आविला च पुरी लङ्का सर्वा हनुमता कृता ॥

२६१. वानराणां हि धीराणां सहस्रैः परिवारितः ।
२६२. रामोऽभ्येति पुरीं लङ्कामस्माकमुपरोधकः ॥

२६३. मन्त्रमूलं च विजयं प्रवदन्ति मनस्विनः ।
२६४. तस्माद् वै रोचये मन्त्रं रामं प्रति महाबलाः ॥

२६५. त्रिविधा पुरुषा लोके उत्तमाधममध्यमाः ।
२६६. मन्त्रिभिर्हितसंयुक्तैः समर्थैः मन्त्रनिर्णये ॥

२६७. मित्रैर्वापि समानार्थैः बान्धवैरपि वाधिकैः ।
२६८. सहितो मन्त्रयित्वा यः कर्मारम्भान् प्रवर्तयेत् ।
२६९. दैवे च कुरुते यत्नं तमाहुः पुरुषोत्तमम्॥

२७०. एकोऽर्थं विमृशेदेको धर्मे प्रकुरुते मनः ।
२७१. एकः कार्याणि कुरुते तमाहुर्मध्यमं नरम्॥

२७२. गुणदोषौ न निश्चित्य त्यक्त्वा धर्मव्यपाश्रयम्।
२७३. करिष्यामीति यः कार्यमुपेक्षेत् स नराधमः ॥

२७४. ऐकमत्यमुपागम्य शास्त्रदृष्टेन चक्षुषा ।
२७५. मन्त्रिणो यत्र निरतास्तमाहुर्मन्त्रमुत्तमम्॥

२७६. बह्व्योऽपि मतयो भूत्वा मन्त्रिणामर्थनिर्णये ।
२७७. पुनर्यत्रैकतां प्राप्ताः स मन्त्रो मध्यमः स्मृतः ॥

२७८. अन्योन्यं मतिमास्थाय यत्र सम्प्रतिभाष्यते ।
२७९. न चैकमत्ये श्रेयोऽस्ति मन्त्रः सोऽधम उच्यते ॥

२८०. तस्मात् सुमन्त्रितं साधु भवन्तो मतिसत्तमाः ।
२८१. कार्यं सम्प्रतिपद्यन्तामेतत् कृत्यं मतं मम ॥

२८२. इत्युक्ता राक्षसेन्द्रेण राक्षसास्ते महाबलाः ।
२८३. ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे रावणं राक्षसेश्वरम्।
२८४. द्विषत्पक्षमविज्ञाय नीतिबाह्यास्त्वबुद्धयः ॥

२८५. राजन् परिघशक्त्यृष्टिशूलपट्टिशकुन्तलम्।
२८६. सुमहन्नो बलं कस्मात् विषादं भजते भवान् ॥

२८७. त्वया भोगवतीं गत्वा निर्जिताः पन्नगाः युधि ।
२८८. कैलासशिखरावासी यक्षैर्बहुभिरावृतः ।
२८९. सुमहत्कदनं कृत्वा वश्यस्ते धनदः कृतः ॥

२९०. विनिपात्य च यक्षौघान् विक्षोभ्य विनिगृह्य च ।
२९१. त्वया कैलासशिखरात् विमानमिदमाहृतम्॥

२९२. मयेन दानवेन्द्रेण त्वद्भयात् सख्यमिच्छता ।
२९३. दुहिता तव भार्यार्थे दत्ता राक्षसपुङ्गव ॥

२९४. मृत्युदण्डमहाग्राहं शाल्मलीद्रुममण्डितम्।
२९५. कालपाशमहावीचिं यमकिङ्करपन्नगम्।
२९६. महाज्वरेण दुर्धर्षं यमलोकमहार्णवम्।
२९७. अवगाह्य त्वया राजन् यमस्य बलसागरम्।
२९८. जयश्च विपुलः प्राप्तो मृत्युश्च प्रतिषेधितः ॥

२९९. क्षत्रियैर्बहुभिः शूरैः शक्रतुल्यपराक्रमैः ।
३००. आसीद् वसुमती पूर्णा महद्भिरिव पादपैः ॥

३०१. प्रसह्य ते त्वया राजन् हताः परमदुर्जयाः ।
३०२. तेषां वीर्यगुणोत्साहैः न समो राघवो रणे ॥

३०३. तिष्ठ वा किं महाराज श्रमेण तव वानरान् ।
३०४. अयमेको महाबाहुरिन्द्रजित् क्षपयिष्यति ॥

३०५. अनेन च महाराज माहेश्वरमनुत्तमम्।
३०६. इष्ट्वा यज्ञं वरो लब्धो लोके परमदुर्लभः ॥

३०७. शक्तितोमरमीनं च विनिकीर्णान्त्रशैवलम्।
३०८. गजकच्छपसम्बाधमश्वमण्डूकसङ्कुलम्।
३०९. रुद्रादित्यमहाग्राहं मरुद्वसुमहोरगम्।
३१०. गजाश्वरथतोयौघं पदातिपुलिनं महत् ।
३११. अनेन हि समासाद्य देवानां बलसागरम्।
३१२. गृहीतो दैवतपतिः लङ्कां चापि प्रवेशितः ॥

३१३. तमेव त्वं महाराज विसृजेन्द्रजितं सुतम्।
३१४. यावद् वानरसेनां तां सरामां नयति क्षयम्॥

३१५. राजन्नापदयुक्तेयमागता प्राकृताज्जनात् ।
३१६. हृदि नैव त्वया कार्या त्वं वधिष्यसि राघवम्॥

३१७. ततो निकुम्भो रभसः महापार्श्वमहोदरौ ।
३१८. इन्द्रजिच्च महातेजा वज्रदंष्ट्रो महाबलः ।
३१९. प्रहस्तोऽथ विरूपाक्षो दुर्मुखश्चैव राक्षसः ।
३२०. धूम्राक्षश्चातिकायश्च प्रासान् शक्तिपरश्वधान् ।
३२१. चापानि च सुबाणानि खड्गान्श्च विपुलाम्बुभान्
।
३२२. प्रगृह्य परमक्रुद्धाः समुत्पत्य च राक्षसाः ।
३२३. अब्रुवन् रावणं सर्वे प्रदीप्ता इव तेजसा ॥

३२४. अद्य रामं वधिष्यामः सुग्रीवं च सलक्ष्मणम्।
३२५. कृपणं च हनूमन्तं लङ्का येन प्रधर्षिता ॥

३२६. तान् गृहीतायुधान् सर्वान् वारयित्वा विभीषणः ।
३२७. अब्रवीत् प्राञ्जलिर्वाक्यं पुनः प्रत्युपवेश्य तान् ॥

३२८. अप्युपायैस्त्रिभिस्तात योऽर्थः प्राप्तुं न शक्यते ।
३२९. तस्य विक्रमकालान्स्तान् युक्तानाहुर्मनीषिणः ॥

३३०. प्रमत्तेष्वभियुक्तेषु दैवेन प्रहतेषु च ।
३३१. विक्रमास्तात सिद्ध्यन्ति परीक्ष्य विधिना कृताः
॥

३३२. अप्रमत्तं कथं तं तु विजिगीषुं बलस्थितम्।
३३३. जितरोषं दुराधर्षं तं धर्षयितुमिच्छथ ॥

३३४. बलान्यपरिमेयानि वीर्याणि च निशाचराः ।
३३५. परेषां सहसावज्ञा न कर्तव्या कथञ्चन ॥

३३६. किं च राक्षसराजस्य रामेणापकृतं पुरा ।
३३७. आजहार जनस्थानात् यस्य भार्यां यशस्विनः ॥

३३८. खरो यद्यतिवृत्तस्तु स रामेण हतो रणे ।
३३९. अवश्यं प्राणिनां प्राणा रक्षितव्या यथाबलम्॥

३४०. अयशस्यमनायुष्यं परदाराभिमर्षणम्।
३४१. अर्थक्षयकरं घोरं पापस्य च पुनर्भवम्॥

३४२. एतन्निमित्तं वैदेह्याः भयं नः सुमहद् भवेत् ।
३४३. आहृता सा परित्याज्या कलहार्थे कृते नु किम्॥

३४४. न तु क्षमं वीर्यवता तेन धर्मानुवर्तिना ।
३४५. वैरं निरर्थकं कर्तुं दीयतामस्य मैथिली ॥

३४६. विनश्येद्धि पुरी लङ्का शूराः सर्वे च राक्षसाः ।
३४७. रामस्य दयिता पत्नी न स्वयं यदि दीयते ॥

३४८. प्रसादये त्वां बन्धुत्वात् कुरुष्व वचनं मम ।
३४९. हितं तथ्यं त्वहं ब्रूमि दीयतामस्य मैथिली ॥

३५०. त्यजाशु कोपं सुखधर्मनाशनम्
३५१. भजस्व धर्मं रतिकीर्तिवर्धनम्।
३५२. प्रसीद जीवेम सपुत्रबान्धवा
३५३. प्रदीयतां दाशरथाय मैथिली ॥

३५४. विभीषणवचः श्रुत्वा रावणो राक्षसेश्वरः ।
३५५. विसर्जयित्वा तान् सर्वान् प्रविवेश स्वकं गृहम्॥

३५६. ततः प्रत्युषसि प्राप्ते प्राप्तधर्मार्थनिश्चयः ।
३५७. अग्रजस्यालयं वीरः प्रविवेश विभीषणः ॥

३५८. स रावणं महात्मानं विजने मन्त्रिसन्निधौ ।
३५९. उवाच हितमत्यर्थं वचनं हेतुनिश्चितम्।
३६०. प्रसाद्य भ्रातरं ज्येष्ठं सान्त्वेनोपस्थितक्रमः ।
३६१. देशकालार्थसंवादी दृष्टलोकपरावरः ॥

३६२. यदा प्रभृति वैदेही सम्प्राप्तेह परन्तप ।
३६३. तदाप्रभृति दृश्यन्ते निमित्तान्यशुभानि नः ॥

३६४. सस्फुलिङ्गः सधूमार्चिः सधूमकलुषोदयः ।
३६५. मन्त्रसन्धुक्षितोऽप्यग्निर्न सम्यगभिवर्धते ॥

३६६. अग्निष्ठेष्वग्निशालासु तथा ब्रह्मस्थलीषु च ।
३६७. सरीसृपाणि दृश्यन्ते हव्येषु च पिपीलिकाः ॥

३६८. गवां पयांसि स्कन्नानि विमदा वरकुञ्जराः ।
३६९. दीनमश्वा प्रहेषन्ते नवग्रासाभिनन्दिनः ॥

३७०. खरोष्ट्राश्वतरा राजन् भिन्नरोमाः स्रवन्ति च ।
३७१. न स्वभावेऽवतिष्ठन्ते विधानैरपि चिन्तिताः ॥

३७२. वायसाः सङ्घशः क्रूराः व्याहरन्ति समन्ततः ।
३७३. समवेताश्च दृश्यन्ते विमानाग्रेषु सङ्घशः ॥

३७४. तदेवं प्रस्तुते कार्ये प्रायश्चित्तमिदं क्रमम्।
३७५. रोचसे वीर वैदेही राघवाय प्रदीयताम्॥

३७६. इदं च यदि वा मोहात् लोभात् वा व्याहृतं मया ।
३७७. तत्रापि च महाराज न दोषं कर्तुमर्हसि ॥

३७८. अयं हि दोषः सर्वस्य जनस्यास्योपलक्ष्यते ।
३७९. रक्षसां राक्षसीनां च पुरस्यान्तःपुरस्य च ॥

३८०. श्रवणे चास्य मन्त्रस्य निवृत्ताः सर्वमन्त्रिणः ।
३८१. अवश्यं च मया वाच्यं यद्दृष्टमपि वा श्रुतम्॥

३८२. सम्प्रधार्य यथान्यायं तद् भवान् कर्तुमर्हति ॥

३८३. हितं महार्थं मृदुहेतुसंहितम्
३८४. व्यतीतकालायतिसम्प्रतिक्षमम्।
३८५. निशम्य तद्वाक्यमुपस्थितज्वरः
३८६. प्रसङ्गवानुत्तरमेतदब्रवीत् ॥

३८७. भयं न पश्यामि कुतश्चिदप्यहम्

३८८. न राघवः प्राप्स्यति जातु मैथिलीम्।
३८९. सुरैः सहेन्द्रैरपि सङ्गरे कथम्
३९०. ममाग्रतः स्थास्यति लक्ष्मणाग्रजः ॥

३९१. इत्येवमुक्त्वा सुरसैन्यनाशनो
३९२. महाबलः संयति चण्डविक्रमः ।
३९३. दशाननो भ्रातरमाप्तवादिनम्
३९४. विसर्जयामास तदा विभीषणम्॥

३९५. अतीतसमये काले तस्मिन् वै युधि रावणः ।
३९६. अमात्यैश्च सुहृद्भिश्च प्राप्तकालममन्यत ॥

३९७. राक्षसैः स्तूयमानः सन् जयाशीर्भिररिन्दमः ।
३९८. आससाद महातेजा सभां विरचितां तदा ॥

३९९. ततः शशासेश्वरवत् दूतान् लघुपराक्रमान् ।
४००. समानयत मे क्षिप्रमिहैतान् राक्षसानिति ।
४०१. कृत्यमस्ति महज्जातं समर्थ्यमिह नो महत् ॥

४०२. राक्षसाः तद्वचः श्रुत्वा लङ्कायां परिचक्रमुः ।
४०३. अनुगेहमवस्थाय विहारशयनेषु च ।
४०४. उद्यानेषु च रक्षांसि चोदयन्तो ह्यभीतवत् ॥

४०५. ते समेत्य सभायां वै राक्षसा राजशासनात् ।
४०६. यथार्हमुपतस्थुस्ते रावणं राक्षसाधिपम्॥

४०७. न चुक्रुशुर्नानृतमाह कश्चित्
४०८. सभासदो नापि जजल्पुरुच्चैः ।
४०९. संसिद्धार्थाः सर्व एवाग्रवीर्या
४१०. भर्तुः सर्वे ददृशुश्चाननं ते ॥

४११. स तां परिषदं कृत्स्नां समीक्ष्य समितिञ्जयः ।
४१२. सुखेप्सुः सुहृदां मध्ये व्याजहार सरावणः ॥

४१३. प्रियाप्रिये सुखे दुःखे लाभालाभे हिताहिते ।
४१४. धर्मकामार्थकृच्छ्रेषु यूयमर्हथ वेदितुम्॥

४१५. मन्त्रकर्मनियुक्तानि न जातु विफलानि मे ।
४१६. सर्वकृत्यानि युष्माभिः समारब्धानि सर्वदा ॥

४१७. अहं तु खलु सर्वान् वः समर्थयितुमुद्यतः ।
४१८. कुम्भकर्णस्य स्वपनात् नेममर्थमचोदयम्॥

४१९. अयं हि सुप्तः षण्मासान् कुम्भकर्णो महाबलः ।
४२०. सर्वशस्त्रभृतां मुख्यः स इदानीं समुत्थितः ॥

४२१. कथं सागरमक्षोभ्यं तरिष्यन्ति वनौकसः ।
४२२. बहुसत्त्वझषाकीर्णं तौ वा दशरथात्मजौ ॥

४२३. दुर्ज्ञेयाः कार्यगतयो ब्रूत यस्य यथामति ।
४२४. अदेया च यथा सीता वध्यौ दशरथात्मजौ ॥

४२५. भवद्भिर्मन्त्र्यतां मन्त्रः सुनीतं चाभिधीयताम्।
४२६. न हि शक्तिं प्रपश्यामि जगत्यन्यस्य कस्यचित् ।
४२७. सागरं वानरैस्तीर्त्वा निश्चयेन जयो मम ॥

४२८. तस्य कामपरीतस्य निशम्य परिदेवितम्।
४२९. कुम्भकर्णः प्रचुक्रोध वचनं चेदमब्रवीत् ॥

४३०. सर्वमेतन्महाराज कृतमप्रतिमं तव ।
४३१. विधीयेत सहास्माभिरादावेवास्य कर्मणः ॥

४३२. न्यायेन राजकार्याणि यः करोति दशानन ।
४३३. न स सन्तप्यते पश्चात् निश्चितार्थमतिर्नृपः ॥

४३४. अनुपायेन कर्माणि विपरीतानि यानि च ।
४३५. क्रियमाणानि दुष्यन्ति हवींष्यप्रयतेष्विव ॥

४३६. यः पश्चात् पूर्वकार्याणि कर्माण्यभिचिकीर्षति ।
४३७. पूर्वं चापरकार्याणि न स वेद नयानयौ ॥

४३८. त्वयेदं महदारब्धं कार्यमप्रतिचिन्तितम्।
४३९. अहं समीकरिष्यामि हत्वा शत्रूंस्तवानघ ॥

४४०. रमस्व कामं पिब चाग्र्यवारुणीम्
४४१. कुरुष्व कार्याणि हितानि विज्वरः ।
४४२. मया तु रामे गमिते यमक्षयम्
४४३. चिराय सीता वशगा भविष्यति ॥

४४४. रावणं क्रुद्धमाज्ञाय महापार्श्वो महाबलः ।
४४५. मुहूर्तमनुसञ्चिन्त्य प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥

४४६. यः खल्वपि वनं प्राप्य मृगव्यालनिषेवितम्।
४४७. न पिबेन्मधु सम्प्राप्य स नरो बालिशो भवेत् ॥

४४८. ईश्वरस्येश्वरो कोऽस्ति तव शत्रुनिबर्हण ।
४४९. रमस्व सह वैदेह्या शत्रूनाक्रम्य मूर्धसु ॥

४५०. बलात् कुक्कुटवृत्तेन प्रवर्तस्व महाबल ।
४५१. आक्रम्याक्रम्य सीतां वै तथा भुङ्क्ष्व रमस्व च ॥

४५२. लब्धकामस्य ते पश्चादागमिष्यति किं भयम्।
४५३. प्राप्तमप्राप्तकालं वा सर्वं प्रतिसहिष्यसि ॥

४५४. इह प्राप्तान् वयं सर्वान् शत्रूंस्तव महाबल ।
४५५. वशे शस्त्रप्रतापेन करिष्यामो न संशयः ॥

४५६. एवमुक्तस्तदा राजा महापार्श्वेन रावणः ।
४५७. तस्य सम्पूजयन् वाक्यमिदं वचनमब्रवीत् ॥

४५८. महापार्श्व निबोध त्वं रहस्यं किञ्चिदात्मनः ।
४५९. चिरवृत्तं तदाख्यास्ये यदवाप्तं पुरा मया ॥

४६०. पितामहस्य भवनं गच्छन्तीं पुञ्जिकस्थलाम्।
४६१. चञ्चूर्यमाणामद्राक्षमाकाशेऽग्निशिखामिव ॥

४६२. सा प्रसह्य मया भुक्ता कृता विवसना ततः ।
४६३. स्वयम्भुभवनं प्राप्ता लोलिता नलिनी यथा ॥

४६४. तच्च तस्य तथा मन्ये ज्ञातमासीन्महात्मनः ।
४६५. अथ संकुपितो वेधा मामिदं वाक्यमब्रवीत् ॥

४६६. अद्य प्रभृति यामन्यां बलान्नारीं गमिष्यसि ।
४६७. तदा ते शतधा मूर्धा फलिष्यति न संशयः ॥

४६८. इत्यहं तस्य शापस्य भीतः प्रसभमेव ताम्।
४६९. नारोहये बलात् सीतां वैदेहीं शयने शुभे ॥

४७०. सागरस्येव मे वेगो मारुतस्येव मे गतिः ।
४७१. नैतद् दाशरथिर्वेद ह्यासादयति तेन माम्॥

४७२. क्षिप्रं वज्रसमैर्बाणैः शतधा कार्मुकैश्च्युतैः ।
४७३. राममादीपयिष्यामि उल्काभिरिव कुञ्जरम्॥

४७४. तच्चास्य बलमादास्ये बलेन महता वृतः ।
४७५. उदितः सविता काले नक्षत्राणां प्रभामिव ॥

४७६. निशाचरेन्द्रस्य निशम्य वाक्यम्

लघुवाल्मीकीयम्

४७७. स कुम्भकर्णस्य च गर्जितानि ।
४७८. विभीषणो राक्षसराजमुख्यम्
४७९. उवाच वाक्यं हितमर्थयुक्तम्॥

४८०. वृतो हि बाह्वन्तरभोगराशिः
४८१. चिन्ताविषः सुस्मिततीक्ष्णदंष्ट्रः ।
४८२. पञ्चाङ्गुलीपञ्चशिरोऽतिकायः
४८३. सीतामहाहिस्तव केन राजन् ॥

४८४. यावन्न गृह्णन्ति शिरांसि बाणा
४८५. रामेरिता राक्षसपुङ्गवानाम्।
४८६. वज्रोपमा वायुसमानवेगाः
४८७. प्रदीयतां दाशरथाय मैथिली ॥

४८८. जीवन्स्तु रामस्य न मोक्ष्यसे त्वम्
४८९. गुप्तः सवित्राप्यथवा मरुद्भिः ।
४९०. न वासवस्याङ्कगतो न मृत्योः
४९१. नभो न पातालमनुप्रविष्टः ॥

४९२. निशम्य वाक्यं तु विभीषणस्य
४९३. ततः प्रहस्तो वचनं बभाषे ।
४९४. न नो भयं विद्म न दैवतेभ्यो
४९५. न दानवेभ्योऽप्यथवा कदाचित् ॥

४९६. न यक्षगन्धर्वमहोरगेभ्यो
४९७. भयं न सङ्ख्ये पतगोत्तमेभ्यः ।
४९८. कथं नु रामात् भविता भयं नो
४९९. नरेन्द्रपुत्रात् समरे कदाचित् ॥

५००. प्रहस्तवाक्यं त्वहितं निशम्य
५०१. विभीषणो राजहितानुकाङ्क्षी ।
५०२. ततो महार्थं वचनं बभाषे
५०३. धर्मार्थकामेषु निविष्टबुद्धिः ॥

५०४. वधस्तु रामस्य मया त्वया च
५०५. प्रहस्त सर्वैरपि राक्षसैर्वा ।
५०६. कथं भवेदर्थविशारदस्य
५०७. महार्णवं तर्तुमिवाप्लवस्य ॥

५०८. अयं च राजा व्यसनाभिभूतो
५०९. मित्रैरमित्रप्रतिमैर्भवद्भिः ।
५१०. अन्वास्यते राक्षसनाशनार्थे
५११. तीक्ष्णः प्रकृत्याप्यसमीक्ष्यकारी ॥

५१२. अनन्तभोगेन सहस्रमूर्ध्ना
५१३. नागेन भीमेन महाबलेन ।
५१४. बलात् परिक्षिप्तमिमं भवन्तो
५१५. राजानमुत्क्षिप्य विमोचयन्तु ॥

५१६. यावद्धि केशग्रहणात् सुहृद्भिः
५१७. समेत्य सर्वैः परिपूर्णकामैः ।
५१८. निगृह्य राजा परिरक्षितव्यो
५१९. भूतैर्यथा भीमबलैर्गृहीतः ॥

५२०. संहारिणा राघवसागरेण
५२१. प्रच्छाद्यमानस्तरसा भवद्भिः ।
५२२. युक्तस्त्वयं तारयितुं समेत्य
५२३. काकुत्स्थपातालमुखे पतन् सः ॥

५२४. इदं पुरस्यास्य सराक्षसस्य
५२५. राज्ञश्च पथ्यं ससुहृज्जनस्य ।
५२६. सम्यक् हि वाक्यं स्वमतं ब्रवीमि
५२७. नरेन्द्रपुत्राय ददातु मैथिलीम्॥

murthygss@gmail.com

५२८. परस्य वीर्यं स्वबलं च बुद्ध्वा
५२९. स्थानं क्षयं चैव तथैव वृद्धिम्।
५३०. तथा स्वपक्षेऽप्यनुमृश्य बुद्ध्या
५३१. वदेत् क्षमं स्वामिहितं स मन्त्री ॥

५३२. बृहस्पतेस्तुल्यमतेर्वचस्तन्-
५३३. -निशम्य यत्नेन विभीषणस्य ।
५३४. ततो महात्मा वचनं बभाषे
५३५. तत्रेन्द्रजिन्नैरृतयूथमुख्यः ॥

५३६. किं नाम ते तात कनिष्ठवाक्यम्
५३७. अनर्थकं वै बहुभीतवच्च ।
५३८. अस्मिन् कुले योऽपि भवेन्नजातः
५३९. सोऽपीदृशं नैव वदेन्न कुर्यात् ॥

५४०. सत्त्वेन वीर्येण पराक्रमेण
५४१. धैर्येण शौर्येण च तेजसा च ।
५४२. एकः कुलेऽस्मिन् पुरुषो विमुक्तो
५४३. विभीषणस्तात कनिष्ठ एषः ॥

५४४. किं नाम तौ मानुषराजपुत्रौ
५४५. अस्माकमेकेन हि राक्षसेन ।
५४६. सुप्राकृतेनापि निहन्तुमेतौ
५४७. शक्यौ कुतौ भीषयसे स्म भीरो ॥

५४८. त्रिलोकनाथो ननु देवराजः
५४९. शक्रो मया भूमितले निविष्टः ।
५५०. भयार्पिताश्चापि दिशः प्रपन्नाः
५५१. सर्वे तदा देवगणाः समग्राः ॥

५५२. सोऽहं सुराणामपि दर्पहन्ता
५५३. दैत्योत्तमानामपि शोककर्ता ।
५५४. कथं नरेन्द्रात्मजयोः न शक्तो
५५५. मनुष्ययोः प्राकृतयोः सुवीर्यः ॥

५५६. अथेन्द्रकल्पस्य दुरासदस्य
५५७. महौजसस्तद् वचनं निशम्य ।
५५८. ततो महार्थं वचनं बभाषे
५५९. विभीषणः शस्त्रभृतां वरिष्ठः ॥

५६०. न तात मन्त्रे तव निश्चयोऽस्ति
५६१. बालस्त्वमद्याप्यविपक्वबुद्धिः ।
५६२. तस्मात् त्वयाप्यात्मविनाशनाय
५६३. वचोऽर्थहीनं बहु विप्रलप्तम्॥

५६४. पुत्रप्रवादेन तु रावणस्य
५६५. त्वमिन्द्रजिन्मित्रमुखोऽसि शत्रुः ।
५६६. यस्येदृशं राघवतो विनाशम्
५६७. निशम्य मोहादनुमन्यसे त्वम्॥

५६८. त्वमेव वध्यश्च सुदुर्मतिश्च
५६९. स चापि वध्यो य इहानयत् त्वाम्।
५७०. बालं दृढं साहसिकं च योऽद्य
५७१. प्रावेशयत् मन्त्रकृतां समीपम्॥

५७२. को ब्रह्मदण्डप्रतिमप्रकाशान्
५७३. अर्चिष्मतः कालनिकाशरूपान् ।
५७४. सहेत बाणान् यमदण्डकल्पान्
५७५. समक्षमुक्तान् युधि राघवेण ॥

५७६. धनानि रत्नानि सुभूषणानि
५७७. वासांसि दिव्यानि मणीन्श्च चित्रान् ।
५७८. सीतां च रामाय निवेद्य देवीम्
५७९. वसेम राजन् इह वीतशोकाः ॥

५८०. सुनिविष्टं हितं वाक्यमुक्तवन्तं विभीषणम्।
५८१. अब्रवीत् परुषं वाक्यं रावणः कालचोदितः ॥

५८२. वसेत् सह सपत्नेन क्रुद्धेनाशीविषेन च ।
५८३. न तु मित्रप्रवादेन संवसेत् शत्रुसेविना ॥

५८४. जानामि शीलं ज्ञातीनां सर्वलोकेषु राक्षस ।
५८५. हृष्यन्ति व्यसनेष्वेते ज्ञातिनां ज्ञातयः सदा ॥

५८६. नित्यमन्योन्यसंहृष्टा व्यसनेष्वाततायिनः ।
५८७. प्रच्छन्नहृदया घोरा ज्ञातयस्तु भयावहाः ॥

५८८. श्रूयन्ते हस्तिभिर्गीताः श्लोकाः पद्मवने क्वचित् ।
५८९. पाशहस्तान् नरान् दृष्ट्वा शृणुष्व गदतो मम ॥

५९०. नाग्निर्नान्यानि शस्त्राणि न नः पाशाः भयावहाः ।
५९१. घोराः स्वार्थप्रयुक्तास्तु ज्ञातयो नो भयावहाः ॥

५९२. उपायमेते वक्ष्यन्ति ग्रहणे नात्र संशयः ।
५९३. कृत्स्नात् भयात् ज्ञातिभयं कुकष्टं विहितं च नः ॥

५९४. ततो नेष्टमिदं सौम्य यदहं लोकसत्कृतः ।
५९५. ऐश्वर्यमभिजातश्च रिपूणां मूर्ध्न्यवस्थितः ॥

५९६. यथा पुष्करपत्रेषु पतितास्तोयबिन्दवः ।
५९७. न श्लेषमभिगच्छन्ति तथानार्येषु सौहृदम्॥

५९८. यथा शरदि मेघानां सिञ्चतामपि गर्जताम्।
५९९. न भवत्यम्बुसङ्क्लेदः तथानार्येषु सौहृदम्॥

६००. यथा मधुकरस्तर्षात् काशपुष्पं पिबन्नपि ।
६०१. रसमत्र न विन्देत तथानार्येषु सौहृदम्॥

६०२. यथा पूर्वं गजः स्नात्वा गृह्य हस्तेन वै रजः ।
६०३. दूषयत्यात्मनो देहं तथानार्येषु सौहृदम्॥

६०४. योऽन्यस्त्वेवं विधं ब्रूयात् वाक्यमेतन्निशाचर ।
६०५. अस्मिन् मुहूर्ते न भवेत् त्वां तु धिक् कुलपांसनम्॥

६०६. इत्युक्तः परुषं वाक्यं न्यायवादी विभीषणः ।
६०७. उत्पपात गदापाणिश्चतुर्भिः सह राक्षसैः ॥

६०८. अब्रवीच्च तदा वाक्यं जातक्रोधो विभीषणः ।
६०९. अन्तरिक्षगतः श्रीमान् भ्राता वै राक्षसाधिपम्॥

६१०. स त्वं भ्रान्तोऽसि मे राजन् ब्रूहि मां यद्यदिच्छसि
।
६११. ज्येष्ठो मान्यो पितृसमः न च धर्मपथे स्थितः ॥

६१२. इदं हि परुषं वाक्यं न क्षमाम्यग्रजस्य ते ।
६१३. सुनीतं हितकामेन वाक्यमुक्तं दशानन ॥

६१४. न गृह्णन्त्यकृतात्मानः कालस्य वशमागताः ।
६१५. बद्धं कालस्य पाशेन सर्वभूतापहारिणः ॥

६१६. न नश्यन्तमुपेक्षे त्वां प्रदीप्तं शरणं यथा ॥

६१७. दीप्तपावकसङ्काशैः शितैः काञ्चनभूषणैः ।
६१८. न त्वामिच्छाम्यहं द्रष्टुं रामेण निहतं शरैः ॥

६१९. शूराश्च बलवन्तश्च कृतास्त्राश्च नरा रणे ।
६२०. कालाभिपन्नाः सीदन्ति यथा वालुकसेतवः ॥

murthygss@gmail.com

६२१. तन्मर्षयतु यच्चोक्तं गुरुत्वात् हितमिच्छता ।
६२२. आत्मानं सर्वथा रक्ष पुरीं चेमां सराक्षसाम्॥

६२३. स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि सुखी भव मया विना ॥

६२४. निवार्यमाणस्य मया हितैषिणा
६२५. न रोचते ते वचनं निशाचर ।
६२६. परान्तकाले हि गतायुषो नरा
६२७. हितं न गृह्णन्ति सुहृद्भिरीरितम्॥

६२८. इत्युक्त्वा परुषं वाक्यं रावणं रावणानुजः ।
६२९. आजगाम मुहूर्तेन यत्र रामः सलक्ष्मणः ॥

॥६.२ सेतुनिर्माणम् ॥

१. तं मेरु शिखराकारं दीप्तामिव शतह्रदाम्।
२. गगनस्थं महीस्थास्ते ददृशुर्वानराधिपाः ॥

३. स उवाच महाप्राज्ञः स्वरेण महता महान् ।
४. सुग्रीवं तान्श्च सम्प्रेक्ष्य खस्थ एवात्मपञ्चमः ॥

५. रावणो नाम दुर्वृत्तो राक्षसो राक्षसेश्वरः ।
६. तस्याहमनुजो भ्राता विभीषण इति श्रुतः ॥

७. तमहं हेतुभिर्वाक्यैर्विविधैश्च न्यदर्शयम्।
८. साधु निर्यात्यतां सीता रामायेति पुनः पुनः ॥

९. स च न प्रतिजग्राह रावणः कालचोदितः ।
१०. उच्यमानं हितं वाक्यं विपरीत इवौषधम्॥

११. सोऽहं परुषितस्तेन दासवच्चावमानितः ।
१२. त्यक्त्वा पुत्रान्श्च दारान्श्च राघवं शरणं गतः ॥

१३. निवेदयत मां क्षिप्रं राघवाय महात्मने ।
१४. सर्वलोकशरण्याय विभीषणमुपस्थितम्॥

१५. एतत्तु वचनं श्रुत्वा सुग्रीवो लघुविक्रमः ।
१६. लक्ष्मणस्याग्रतो रामं संरब्धमिदमब्रवीत् ॥

१७. रावणस्यानुजो भ्राता विभीषण इति श्रुतः ।
१८. चतुर्भिः सह रक्षोभिः भवन्तं शरणं गतः ॥

१९. प्रविष्टः शत्रुसैन्यं हि प्राप्तः शत्रुरतर्कितः ।
२०. निहन्यादन्तरं लब्ध्वा उलूको वायसानिव ॥

२१. प्रणिधी राक्षसेन्द्रस्य भ्रातामित्रस्य ते प्रभो ।
२२. आगतश्च रिपोः पक्षात् कथमस्मिन् हि विश्वसेत् ॥

२३. तस्याहं निग्रहं मन्ये क्षमं क्षमवतां वर ॥

२४. सुग्रीवस्य तु तद् वाक्यं श्रुत्वा रामो महायशाः ।
२५. समीपस्थानुवाचेदं हनुमत्प्रमुखान् हरीन् ॥

२६. यदुक्तं कपिराजेन रावणावरजं प्रति ।
२७. वाक्यं हेतुमदन्वर्थं भवद्भिरपि च श्रुतम्॥

२८. सुहृदामर्थकृच्छ्रेषु युक्तं बुद्धिमता सदा ।
२९. समर्थेनोपसन्देष्टुं शाश्वतीं भूतिमिच्छता ॥

३०. इत्येवं परिपृष्टास्ते स्वं स्वं मतमतन्द्रिताः ।
३१. सोपचारं तदा राममूचुः प्रियचिकीर्षवः ॥

३२. अज्ञातं नास्ति ते किञ्चित् त्रिषु लोकेषु राघव ।

murthygss@gmail.com

३३. आत्मानं पूजयन् राम पृच्छस्यस्मान् सुहृत्तया ॥

३४. त्वं हि सत्यव्रतः शूरो धार्मिको दृढविक्रमः ।
३५. परीक्ष्यकारी स्मृतिमान् निसृष्टात्मा सुहृत्सु च ॥

३६. तस्मादेकैकशस्तावत् ब्रुवन्तु सचिवास्तव ।
३७. हेतुतो मतिसम्पन्नाः समर्थाश्च पुनः पुनः ॥

३८. इत्युक्ते राघवायाथ मतिमानङ्गदोऽग्रतः ।
३९. विभीषणपरीक्षार्थमुवाच वचनं हरिः ॥

४०. शत्रोः सकाशात् सम्प्राप्तः सर्वथा तर्क्य एव हि ।
४१. विश्वासनीयः सहसा न कर्तव्यो विभीषणः ॥

४२. छादयित्वात्मभावं हि चरन्ति शठबुद्धयः ।
४३. प्रहरन्ति च रन्ध्रेषु सोऽनर्थः सुमहान् भवेत् ॥

४४. अर्थानर्थौ विनिश्चित्य व्यवसायं भजेत ह ।
४५. गुणतः सङ्ग्रहं कुर्यात् दोषतस्तु विसर्जयेत् ॥

४६. यदि दोषो महान्स्तस्मिन् त्यज्यतामविशङ्कितम्।
४७. गुणान् वापि बहून् ज्ञात्वा सङ्ग्रहः क्रियतां नृप ॥

४८. शरभस्त्वथ निश्चित्य सार्थं वचनमब्रवीत् ।
४९. क्षिप्रमस्मिन् नरव्याघ्र चारः प्रतिविधीयताम्॥

५०. प्रणिधाय हि चारेण यथावत् सूक्ष्मबुद्धिना ।
५१. परीक्ष्य च ततः कार्यो यथान्यायं परिग्रहः ॥

५२. जाम्बवान्स्त्वथ सम्प्रेक्ष्य नयापनयकोविदः ।
५३. वाक्यं वचनसम्पन्नो बभाषे हेतुमत्तरम्॥

५४. अनुजो नाम तस्यैष रावणस्य विभीषणः ।
५५. पृच्छ्यतां मधुरेणायं शनैर्नरपतीश्वर ॥

५६. भावमस्य तु विज्ञाय तत्त्वतस्तं करिष्यसि ।
५७. यदि दुष्टो न दुष्टो वा बुद्धिपूर्वं नरर्षभ ॥

५८. अथ संस्कारसम्पन्नो हनूमान् सचिवोत्तमः ।
५९. उवाच वचनं श्लक्ष्णमर्थवन् मधुरं लघु ॥

६०. न भवन्तं मतिश्रेष्ठं समर्थं वदतां वरम्।
६१. अतिशाययितुं शक्तो बृहस्पतिरपि ब्रुवन् ॥

६२. न वादान्नापि सङ्घर्षान्नाधिक्यान्न च कामतः ।
६३. वक्ष्यामि वचनं राजन् यथार्थं राम गौरवात् ॥

६४. अर्थानर्थनिमित्तं हि यदुक्तं सचिवैस्तव ।
६५. तत्र दोषं प्रपश्यामि क्रिया न ह्युपपद्यते ॥

६६. चारप्रणिहितं युक्तं यदुक्तं सचिवैस्तव ।
६७. अर्थस्यासम्भवात्तत्र कारणं नोपपद्यते ॥

६८. अदेशकाले सम्प्राप्त इत्ययं यद्विभीषणः ।
६९. विवक्षा तत्र मेऽस्तीयं तां निबोध यथामति ॥

७०. स एष देशः कालश्च भवतीति यथा तथा ।
७१. पुरुषात् पुरुषं प्राप्य तथा दोषगुणावपि ॥

७२. दौरात्म्यं रावणे दृष्ट्वा विक्रमं च तथा त्वयि ।
७३. युक्तमागमनं तस्य सदृशं तस्य बुद्धितः ॥

७४. अज्ञातरूपैः पुरुषैः स राजन् पृच्छ्यतामिति ।
७५. यदुक्तमत्र मे प्रेक्षा काचिदस्ति समीक्षिता ॥

७६. पृच्छ्यमानो विशङ्केत सहसा बुद्धिमान् वचः ।
७७. तत्र मित्रं प्रदुष्येत मिथ्यापृष्टं सुखागतम्॥

७८. अशक्यं सहसा राजन् भावो बोद्धुं परस्य वै ।
७९. अन्तरेण स्वरैर्भिन्नैर्नैपुण्यं पश्यतां भृशम्॥

८०. न त्वस्य ब्रुवतो जातु लक्ष्यते दुष्टभावता ।
८१. प्रसन्नं वदनं चापि तस्मान्मे नास्ति संशयः ॥

८२. आकारश्छाद्यमानोऽपि न शक्यो विनिगूहितुम्।
८३. बलाद् हि विवृणोत्येव भावमन्तर्गतं नृणाम्॥

८४. उद्योगं तव सम्प्रेक्ष्य मिथ्यावृत्तं च रावणम्।
८५. वालिनं च हतं श्रुत्वा सुग्रीवं चाभिषेचितम्।
८६. राज्यं प्रार्थयमानस्तु बुद्धिपूर्वमिहागतः ॥

८७. एतावत् तु पुरस्कृत्य युज्यते तस्य सङ्ग्रहः ॥

८८. यथाशक्ति मयोक्तं तु राक्षसस्यार्जवं प्रति ।
८९. प्रमाणं त्वं हि शेषस्य श्रुत्वा बुद्धिमतां वर ॥

९०. अथ रामः प्रसन्नात्मा श्रुत्वा वायुसुतस्य ह ।
९१. प्रत्यभाषत दुर्धर्षः श्रुतवानात्मनि स्थितम्॥

९२. ममापि च विवक्षास्ति काचित् प्रति विभीषणम्।
९३. श्रोतुमिच्छामि तत्सर्वं भवद्भिः श्रेयसि स्थितैः ॥

९४. मित्रभावेन सम्प्राप्तं न त्यजेयं कथञ्चन ।
९५. दोषो यद्यपि तस्य स्यात् सतामेतदगर्हितम्॥

९६. सुग्रीवस्त्वथ तद्वाक्यमाभाष्य च विमृश्य च ।
९७. ततः शुभतरं वाक्यमुवाच हरिपुङ्गवः ॥

९८. स दुष्टो वाप्यदुष्टो वा किमेष रजनीचरः ।
९९. ईदृशं व्यसनं प्राप्तं भ्रातरं यः परित्यजेत् ॥

१००. को नाम स भवेत् तस्य यमेष न परित्यजेत् ॥

१०१. वानराधिपतेर्वाक्यं श्रुत्वा सर्वानुदीक्ष्य तु ।
१०२. ईषदुत्स्मयमानस्तु लक्ष्मणं पुण्यलक्षणम्।
१०३. इति होवाच काकुत्स्थो वाक्यं सत्यपराक्रमः ॥

१०४. अनधीत्य च शास्त्राणि वृद्धाननुपसेव्य च ।
१०५. न शक्यमीदृशं वक्तुं यदुवाच हरीश्वरः ॥

१०६. अस्ति सूक्ष्मतरं किञ्चित् यथात्र प्रतिभाति मे ।
१०७. प्रत्यक्षं लौकिकं वापि विद्यते सर्वराजसु ॥

१०८. अमित्रास्तत्कुलीनाश्च प्रातिदेश्याश्च कीर्तिताः ।
१०९. व्यसनेषु प्रहर्तारः तस्मादयमिहागतः ॥

११०. अपापाः तत्कुलीनाश्च मानयन्ति स्वकान् हितान्
।
१११. एष प्रायो नरेन्द्राणां शङ्कनीयस्तु शोभनः ॥

११२. यस्तु दोषस्त्वया प्रोक्तो ह्यादानेऽरिबलस्य च ।
११३. तत्र ते कीर्तयिष्यामि यथाशास्त्रमिदं श्रुणु ॥

११४. न वयं तत्कुलीनाश्च राज्यकाङ्क्षी च राक्षसः ।
११५. पण्डिता हि भविष्यन्ति तस्मात् ग्राह्यो विभीषणः
॥

११६. अव्यग्राश्च प्रहृष्टाश्च न भविष्यन्ति सङ्गताः ।

murthygss@gmail.com

११७. प्रवादश्च महानेष ततोऽस्य भयमागतम्।
११८. इति भेदं गमिष्यन्ति तस्माद् ग्राह्यो विभीषणः ॥

११९. न सर्वे भ्रातरस्तात भवन्ति भरतोपमाः ।
१२०. मद्विधा वा पितुः पुत्राः सुहृदो वा भवद्विधाः ॥

१२१. एवमुक्तस्तु रामेण सुग्रीवः सहलक्ष्मणः ।
१२२. उत्थायेदं महाप्राज्ञः प्रणतो वाक्यमब्रवीत् ॥

१२३. राक्षसो जिह्मया बुद्ध्या सन्दिष्टोऽयमिहागतः ।
१२४. प्रहर्तुं त्वयि विश्वस्ते प्रच्छन्नो मयि वानघ ।
१२५. लक्ष्मणे वा महाबाहो स वध्यः सचिवैः सह ॥

१२६. स सुग्रीवस्य तद्वाक्यं रामः श्रुत्वा विमृश्य च ।
१२७. ततः शुभतरं वाक्यमुवाच हरिपुङ्गवम्॥

१२८. स दुष्टो वाप्यदुष्टो वा किमेष रजनीचरः ।
१२९. सूक्ष्ममप्यहितं कर्तुं ममाशक्तः कथञ्चन ॥

१३०. पिशाचान् दानवान् यक्षान् पृथिव्यां चैव राक्षसान् ।
१३१. अङ्गुल्यग्रेण तान् हन्यामिच्छन् हरिगणेश्वर ॥

१३२. श्रूयते हि कपोतेन शत्रुः शरणमागतः ।
१३३. अर्चितश्च यथान्याय्यं स्वैश्च मांसैर्निमन्त्रितः ॥

१३४. स हि तं प्रतिजग्राह भार्याहर्तारमागतम्।
१३५. कपोतो वानरश्रेष्ठ किं पुनर् मद्विधो जनः ॥

१३६. ऋषेः कण्वस्य पुत्रेण कण्डुना परमर्षिणा ।
१३७. श्रुणु गाथा पुरा गीता धर्मिष्ठा सत्यवादिना ॥

१३८. बद्धाञ्जलिपुटं दीनं याचन्तं शरणागतम्।
१३९. न हन्यादानृशंस्यार्थमपि शत्रुं परन्तप ॥

१४०. आर्तो वा यदि वा दृप्तः परेषां शरणं गतः ।
१४१. अरिः प्राणान् परित्यज्य रक्षितव्यः कृतात्मना ॥

१४२. स चेत् भयाद् वा मोहाद् वा कामाद् वापि न रक्षति ।
१४३. स्वया शक्त्या यथान्यायं तत् पापं लोकगर्हितम्॥

१४४. विनष्टः पश्यतस्तस्य रक्षिणः शरणं गतः ।
१४५. आदाय सुकृतं तस्य सर्वं गच्छेदरक्षितः ॥

१४६. एवं दोषो महानत्र प्रपन्नानामरक्षणे ।
१४७. अस्वर्ग्यं चायशस्यं च बलवीर्यविनाशनम्॥

१४८. करिष्यामि यथार्थं तु कण्डोर्वचनमुत्तमम्।
१४९. धर्मिष्टं च यशस्यं च स्वर्ग्यं स्यात् तु फलोदये ॥

१५०. सकृदेव प्रपन्नाय तवास्मीति च याचते ।
१५१. अभयं सर्वभूतेभ्यो ददाम्येतद् व्रतं मम ॥

१५२. आनयैनं हरिश्रेष्ठ दत्तमस्याभयं मया ।
१५३. विभीषणो वा सुग्रीव यदि वा रावणः स्वयम्॥

१५४. रामस्य तु वचः श्रुत्वा सुग्रीवः प्लवगेश्वरः ।
१५५. प्रत्यभाषत काकुत्स्थं सौहार्देनाभिपूरितः ॥

१५६. किमत्र चित्रं धर्मज्ञ लोकनाथ शिखामणे ।
१५७. यत् त्वमार्यं प्रभाषेथाः सत्त्ववान् सत्पथे स्थितः ॥

१५८. मम चाप्यन्तरात्मायं शुद्धं वेत्ति विभीषणम्।

१५९. अनुमानाच्च भावाच्च सर्वतः सुपरीक्षितः ॥

१६०. तस्मात् क्षिप्रं सहास्माभिस्तुल्यो भवति राघव ।
१६१. विभीषणो महाप्राज्ञः सखित्वं चाभ्युपैतु नः ॥

१६२. राघवेणाभये दत्ते सन्नतो रावणानुजः ।
१६३. खात् पपातावनिं हृष्टो भक्तैरनुचरैः सह ॥

१६४. स तु रामस्य धर्मात्मा निपपात विभीषणः ।
१६५. पादयोः शरणान्वेषी चतुर्भिः सह राक्षसैः ॥

१६६. अब्रवीच्च तदा वाक्यं रामं प्रति विभीषणः ।
१६७. धर्मयुक्तं च युक्तं च सांप्रतं सम्प्रहर्षणम्॥

१६८. अनुजो रावणस्याहं तेन चास्म्यवमानितः ।
१६९. भवन्तं सर्वभूतानां शरण्यं शरणं गतः ॥

१७०. परित्यक्ता मया लङ्का मित्राणि च धनानि च ।
१७१. भवद्गतं हि मे राज्यं जीवितं च सुखानि च ॥

१७२. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रामो वचनमब्रवीत् ।
१७३. वचसा सान्त्वयित्वैनं लोचनाभ्यां पिबन्निव ।
१७४. आख्याहि मम तत्त्वेन राक्षसानां बलाबलम्॥

१७५. एवमुक्तस्तदा रक्षो रामेणाक्लिष्टकर्मणा ।
१७६. रावणस्य बलं सर्वं व्याख्यातुमुपचक्रमे ॥

१७७. अवध्यः सर्वभूतानां गन्धर्वोरगपक्षिणाम्।
१७८. राजपुत्र दशग्रीवो वरदानात् स्वयम्भुवः ।
१७९. रावणानन्तरो भ्राता मम ज्येष्ठश्च वीर्यवान् ।
१८०. कुम्भकर्णो महातेजाः शक्रप्रतिबलो युधि ॥

१८१. राम सेनापतिस्तस्य प्रहस्तो यदि ते श्रुतः ।
१८२. कैलासे येन समरे मणिभद्रः पराजितः ॥

१८३. बद्धगोधाङ्गुलित्राणस्त्ववध्यकवचो युधि ।
१८४. धनुरादाय यस्तिष्ठन्नदृश्यो भवतीन्द्रजित् ॥

१८५. सङ्ग्रामे सुमहद्व्यूहे तर्पयित्वा हुताशनम्।
१८६. अन्तर्धानगतः श्रीमानिन्द्रजित् हन्ति राघव ॥

१८७. महोदरमहपार्श्वौ राक्षसश्चाप्यकंपनः ।
१८८. अनीकपास्तु तस्यैते लोकपालसमा युधि ॥

१८९. दशकोटिसहस्राणि लङ्कापुरनिवासिनाम्।
१९०. स तैस्तु सहितो राजा लोकपालानयोधयत् ॥

१९१. विभीषणवचः श्रुत्वा रामो दृढपराक्रमः ।
१९२. अन्वीक्ष्य मनसा सर्वमिदं वचनमब्रवीत् ॥

१९३. यानि कर्मापदानानि रावणस्य विभीषण ।
१९४. आख्यातानि च तत्त्वेन ह्यवगच्छामि तान्यहम्॥

१९५. अहं हत्वा दशग्रीवं सप्रहस्तं सबान्धवम्।
१९६. राजानं त्वां करिष्यामि सत्यमेतत् ब्रवीमि ते ॥

१९७. अहत्वा रावणं सङ्ख्ये सपुत्रबलबान्धवम्।
१९८. अयोध्यां न प्रवेक्ष्यामि त्रिभिस्तैर्भ्रातृभिः शपे ॥

१९९. श्रुत्वा तु वचनं तस्य रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।
२००. शिरसा वन्द्य धर्मात्मा वक्तुमेवं प्रचक्रमे ॥

२०१. राक्षसानां वधे साह्यं लङ्कायाश्च प्रधर्षणे ।
२०२. करिष्यामि यथाप्राणं प्रवेक्ष्यामि च वाहिनीम्॥

२०३. इति ब्रुवाणं रामस्तु परिष्वज्य विभीषणम्।
२०४. अब्रवील्लक्ष्मणं प्रीतः समुद्राज्जलमानय ॥

२०५. तेन चेमं महाप्राज्ञमभिषिञ्च विभीषणम्।
२०६. राजानं रक्षसां क्षिप्रं प्रसन्ने मयि मानद ॥

२०७. एवमुक्तस्तु सौमित्रिरभ्यषिञ्चत् विभीषणम्।
२०८. मध्ये वानरमुख्यानां राजानं राजशासनात् ॥

२०९. अब्रवीच्च हनूमान्श्च सुग्रीवश्च विभीषणम्।
२१०. कथं सागरमक्षोभ्यं तराम वरुणालयम्।
२११. सैन्यैः परिवृताः सर्वे वानराणां महौजसाम्॥

२१२. एवमुक्तस्तु धर्मात्मा प्रत्युवाच विभीषणः ।
२१३. समुद्रं राघवो राजा शरणं गन्तुमर्हति ॥

२१४. खानितः सगरेणायमप्रमेयो महोदधिः ।
२१५. कर्तुमर्हति रामस्य ज्ञातेः कार्यं महोदधिः ॥

२१६. एवं विभीषणेनोक्तो राक्षसेन विपश्चिता ।
२१७. आजगामाथ सुग्रीवो यत्र रामः सलक्ष्मणः ॥

२१८. ततश्चाख्यातुमारेभे विभीषणवचः शुभम्।
२१९. सुग्रीवो विपुलग्रीवः सागरस्योपवेशनम्॥

२२०. प्रकृत्या धर्मशीलस्य राघवस्याप्यरोचत ॥

२२१. सलक्ष्मणं महातेजाः सुग्रीवं च हरीश्वरम्।
२२२. सत्क्रियार्थं क्रियादक्षं स्मितपूर्वमभाषत ॥

२२३. विभीषणस्य मन्त्रोऽयं मम लक्ष्मण रोचते ।
२२४. सुग्रीवः पण्डितो नित्यं भवान् मन्त्रविचक्षणः ।
२२५. उभाभ्यां सम्प्रधार्यार्थं रोचते यत् तदुच्यताम्॥

२२६. एवमुक्तौ ततो वीरौ उभौ सुग्रीवलक्ष्मणौ ।
२२७. समुदाचारसंयुक्तमिदं वचनमूचतुः ॥

२२८. अबद्ध्वा सागरे सेतुं घोरेऽस्मिन् वरुणालये ।
२२९. लङ्का नासादितुं शक्या सेन्द्रैरपि सुरासुरैः ॥

२३०. विभीषणस्य शूरस्य यथार्थं क्रियतां वचः ॥

२३१. एवमुक्तः कुशास्तीर्णे तीरे नदनदीपतेः ।
२३२. संविवेश तदा रामो वेद्यामिव हुताशनः ॥

२३३. ततः सागरवेलायां दर्भानास्तीर्य राघवः ।
२३४. अञ्जलिं प्राङ्मुखः कृत्वा प्रतिशिश्ये महोदधेः ॥

२३५. बाहुं भुजङ्गभोगाभं उपधायारिसूदनः ।
२३६. जातरुपमयैश्चैव भूषणैः भूषितं पुरा ।
२३७. भुजैः परमनारीणां अभिमृष्टमनेकधा ।
२३८. बालसूर्यप्रकाशैश्च चन्दनैरुपशोभितम्।
२३९. शयने चोत्तमाङ्गेन सीतायाः शोभितं पुरा ।
२४०. संयुगे युगसङ्काशं शत्रूणां शोकवर्धनम्।
२४१. सुहृदां नन्दनं दीर्घं सागरान्तव्यपाश्रयम्।
२४२. दक्षिणो दक्षिणं बाहुं महापरिघसन्निभम्।
२४३. गोसहस्रप्रदातारं ह्युपधाय भुजं महत् ।
२४४. अद्य मे मरणं वाथ तरणं सागरस्य वा ।
२४५. इति रामो धृतिं कृत्वा महाबाहुर्महोदधिम्।
२४६. अधिशिश्ये च विधिवत् प्रयतो नियतो मुनिः ॥

२४७. तस्य रामस्य सुप्तस्य कुशास्तीर्णे महीतले ।
२४८. नियमादप्रमत्तस्य निशास्तिस्रोऽभिजग्मतुः ॥

२४९. स त्रिरात्रोषितस्तत्र नयज्ञो धर्मवत्सलः ।
२५०. उपासत तदा रामः सागरं सरितां पतिम्॥

२५१. न च दर्शयते रूपं मन्दो रामस्य सागरः ।
२५२. प्रयतेनापि रामेण यथार्हमभिपूजितः ॥

२५३. समुद्रस्य ततः क्रुद्धो रामो रक्तान्तलोचनः ।
२५४. समीपस्थमुवाचेदं लक्ष्मणं शुभलक्षणम्॥

२५५. अवलेपः समुद्रस्य न दर्शयति यः स्वयम्।
२५६. प्रशमश्च क्षमा चैव आर्जवं प्रियवादिता ।
२५७. असामर्थ्यफलाह्येते निर्गुणेषु सतां गुणाः ॥

२५८. आत्मप्रशंसिनं धृष्टं दुष्टं विपरिधावकम्।
२५९. सर्वत्रोत्सृष्टदण्डं च लोकः सत्कुरुते नरम्॥

२६०. न साम्ना शक्यते कीर्तिर्न साम्ना शक्यते यशः ।
२६१. प्राप्तुं लक्ष्मण लोकेऽस्मिन् जयो वा रणमूर्धनि ॥

२६२. क्षमया हि समायुक्तं मामयं मकरालयः ।
२६३. असमर्थं विजानाति धिक् क्षमां ईदृशे जने ॥

२६४. चापमानय सौमित्रे शरान्श्चाशीविषोपमान् ।
२६५. समुद्रं शोषयिष्यामि पद्भ्यां यान्तु प्लवङ्गमाः ॥

२६६. अद्याक्ष्योभ्यमपि क्रुद्धः क्षोभयिष्यामि सागरम्।
२६७. निर्मर्यादं करिष्यामि सायकैर्वरुणालयम्॥

२६८. एवमुक्त्वा धनुष्पाणिः क्रोधविस्फारितेक्षणः ।
२६९. बभूव रामो दुर्धर्षो युगान्ताग्निरिव ज्वलन् ॥

२७०. अथोवाच रघुश्रेष्ठः सागरं दारुणं वचः ।
२७१. अद्य त्वां शोषयिष्यामि सपातालं महार्णव ॥

२७२. शरनिर्दग्धतोयस्य परिशुष्कस्य सागर ।
२७३. मया शोषितसत्त्वस्य पांसुरुत्पद्यते महान् ॥

२७४. मत्कार्मुकविसृष्टेन शरवर्षेण सागर ।
२७५. परं तीरं गमिष्यन्ति पद्भिरेव प्लवङ्गमाः ॥

२७६. विचिन्वन्नाभिजानासि पौरुषं नापि विक्रमम्।
२७७. दानवालय सन्तापं मत्तो नाधिगमिष्यसि ॥

२७८. ब्राह्मेणास्त्रेण संयोज्य ब्रह्मदण्डनिभं शरम्।
२७९. संयोज्य धनुषि श्रेष्ठे विचकर्ष महाबलः ॥

२८०. तस्मिन् विकृष्टे सहसा राघवेण शरासने ।
२८१. रोदसी सम्पफालेव पर्वताश्च चकंपिरे ॥

२८२. तमश्च लोकमावव्रे दिशश्च न चकाशिरे ।
२८३. प्रतिचुक्षुभिरे चाशु सरांसि सरितस्तथा ॥

२८४. प्रचकाशे तदाकाशमुल्काशतविदीपितम्।
२८५. अन्तरिक्षाच्च निर्घाता निर्जग्मुरतुलस्वनाः ॥

२८६. बभञ्ज च तदा वृक्षान् जलदानुद्वहन्नपि ।
२८७. अरुजन्श्चैव शैलाग्रान् शिखराणि प्रभञ्जनः ॥

२८८. शिश्यिरे चापि भूतानि संत्रस्तान्युद्विजन्ति च ।
२८९. सम्प्रविव्यथिरे चापि न च पस्पन्दिरे भयात् ॥

२९०. सहभूतैः सतोयोर्मिः सनागः सहराक्षसः ।
२९१. सहसाभूत् ततो वेगात् भीमवेगो महोदधिः ॥

murthygss@gmail.com

२९२. योजनं व्यतिचक्राम वेलामन्यत्र सम्प्लवात् ।
२९३. तं तदा समतिक्रान्तं नातिचक्राम राघवः ।
२९४. समुद्धतममित्रघ्नो रामो नदनदीपतिम्॥

२९५. पन्नगैः सह दीप्तास्यैः समुद्रः प्रत्यदृश्यत ।
२९६. स्निग्धवैडूर्यसङ्काशो जाम्बूनदविभूषितः ॥

२९७. सर्वपुष्पमयीं दिव्यां शिरसा धारयन् स्रजम्।
२९८. धातुभिर्मण्डितः शैलो विविधैर्हिमवानिव ॥

२९९. विपुलेनोरसा बिभ्रत् कौस्तुभस्य सहोदरम्।
३००. आघूर्णिततरङ्गौघः कालिकानिलसङ्कुलः ।
३०१. गङ्गासिन्धुप्रधानाभिः सापगाभिः समावृतः ।
३०२. सागरः समुपक्रम्य पूर्वमामन्त्र्य वीर्यवान् ।
३०३. अब्रवीत् प्राञ्जलिर्वाक्यं राघवं शरपाणिनम्॥

३०४. पृथिवी वायुराकाशमापो ज्योतिश्च राघव ।
३०५. स्वभावे सौम्य तिष्ठन्ति शाश्वतं मार्गमाश्रिताः ॥

३०६. तत्स्वभावो ममाप्येष यदगाधोऽहमप्लवः ।
३०७. अयं सौम्य नलो नाम तनयो विश्वकर्मणः ॥

३०८. एष सेतुं महोत्साहः करोतु मयि वानरः ।
३०९. तमहं धारयिष्यामि यथा ह्येष पिता तथा ॥

३१०. एवमुक्त्वोदधिर्नष्टः समुत्थाय नलस्ततः ।
३११. अब्रवीत् वानरश्रेष्ठो वाक्यं रामं महाबलम्॥

३१२. अहं सेतुं करिष्यामि विस्तीर्णे मकरालये ।
३१३. पितुः सामर्थ्यमासाद्य तत्त्वमाह महोदधिः ॥

३१४. न चाप्यहमनुक्तो वः प्रब्रूयामात्मनो गुणान् ।
३१५. समर्थश्चाप्यहं सेतुं कर्तुं वै वरुणालये ॥

३१६. तस्मात् अद्यैव बध्नन्तु सेतुं वानरपुङ्गवाः ॥

३१७. ततो विसृष्टा रामेण सर्वतो हरिपुङ्गवाः ।
३१८. अभिपेतुर्महारण्यं हृष्टाः शतसहस्रशः ॥

३१९. स तदा क्रियते सेतुर्वानरैर्घोरकर्मभिः ।
३२०. सूत्राण्यन्ये प्रगृह्णन्ति ह्यायतिं शतयोजनम्॥

३२१. दण्डान्यन्ये प्रगृह्णन्ति विचिन्वन्ति तथापरे ॥

३२२. वानराः शतशस्तत्र रामस्याज्ञापुरस्सरैः ।
३२३. मेघाभैः पर्वताभैश्च तृणैः काष्ठैर्बबन्धिरे ॥

३२४. पुष्पिताग्रैश्च तरुभिः सेतुं बध्नन्ति वानराः ।
३२५. पाषाणान्श्च गिरिप्रस्थान् गिरीणां शिखराणि च ॥

३२६. दृश्यन्ते परिधावन्तो गृह्य दानवसन्निभाः ।
३२७. हस्तिमात्रान् महाकायाः पाषाणान्श्च महाबलाः ।
३२८. पर्वतान्श्च समुत्पाट्य यन्त्रैः परिवहन्ति च ॥

३२९. प्रक्षिप्यमाणैरचलैः सहसा जलमुद्धृतम्।
३३०. समुत्ससर्प चाकाशं अवासर्पत् ततः पुनः ॥

३३१. कृतानि प्रथमेनाह्ना योजनानि चतुर्दश ।
३३२. द्वितीयेन तथैवाह्ना योजनानि तु विंशतिः ।
३३३. अह्ना तृतीयेन तथा एकविंशतिरेव च ।
३३४. चतुर्थेन तथा चाह्ना द्वाविंशतिरथापि वा ।
३३५. योजनानि महावेगैः कृतानि त्वरितैस्ततः ।

३३६. पञ्चमेन तथा चाह्ना प्लवगैः क्षिप्रकारिभिः ।
३३७. योजनानि त्रयोविंशत् सुवेलमधिकृत्य वै ॥

३३८. स नलेन कृतः सेतुः सागरे मकरालये ।
३३९. शुशुभे सुभगः श्रीमान् स्वातीपथ इवाम्बरे ॥

३४०. दशयोजनविस्तीर्णं शतयोजनमायतम्।
३४१. ददृशुर्देवगन्धर्वा नलसेतुं सुदुष्करम्॥

३४२. विशालः सुकृतः श्रीमान् सुभूमिः सुसमाहितः ।
३४३. अशोभत महासेतुः सीमन्त इव सागरे ॥

३४४. ततः पारे समुद्रस्य गदापाणिर्विभीषणः ।
३४५. परेषामभिघातार्थमतिष्ठत् सचिवैः सह ॥

३४६. तानि कोटिसहस्राणि वानराणां महौजसाम्।
३४७. बध्नन्तः सागरे सेतुं जग्मुः पारं महोदधेः ॥

३४८. अग्रतस्तस्य सैन्यस्य श्रीमान् रामः सलक्ष्मणः ।
३४९. जगाम धन्वी धर्मात्मा सुग्रीवेण समन्वितः ॥

३५०. घोषेण महता घोषं सागरस्य समुच्छ्रितम्।
३५१. भीममन्तर्दधे भीमा तरन्ती हरिवाहिनी ॥

३५२. वानराणां हि सा तीर्णा वाहिनी नलसेतुना ।
३५३. तीरे निविविशे राज्ञो बहुमूलफलोदके ॥

३५४. तदद्भुतं राघवकर्म दुष्करम्
३५५. समीक्ष्य देवाः सह सिद्धचारणैः ।
३५६. उपेत्य रामं सहसा महर्षिभिः
३५७. तमभ्यषिञ्चन् सुशुभैः जलैः पृथक् ॥

३५८. निमित्तानि निमित्तज्ञो दृष्ट्वा लक्ष्मणपूर्वजः ।
३५९. सौमित्रिं सम्परिष्वज्य इदं वचनमब्रवीत् ॥

३६०. बलौघं संविभज्येमं व्यूह्य तिष्ठेम लक्ष्मण ।
३६१. लोकक्षयकरं भीमं भयं पश्याम्युपस्थितम्॥

३६२. वाताश्च कलुषा वान्ति कंपते च वसुन्धरा ।
३६३. दीना दीनस्वरा क्रूराः सर्वतो मृगपक्षिणः ।
३६४. प्रत्यादित्यं विनर्दन्ति जनयन्तो महद्भयम्॥

३६५. आदित्ये विमले नीलं लक्ष्म लक्ष्मण दृश्यते ।
३६६. रजसा महता चापि नक्षत्राणि हतानि च ॥

३६७. शैलैः शूलैश्च खड्गैश्च विमुक्तैः कपिराक्षसैः ।
३६८. भविष्यत्यावृता भूमिर्मांसशोणितकर्दमा ॥

३६९. क्षिप्रमद्यैव दुर्धर्षां पुरीं रावणपालिताम्।
३७०. अभियाम जवेनैव सर्वैर्हरिभिरावृताः ॥

३७१. इत्येवमुक्त्वा धन्वी सः रामः संग्रामहर्षणः ।
३७२. प्रतस्थे पुरतो रामो लङ्कामभिमुखो विभुः ॥

३७३. सविभीषणसुग्रीवाः सर्वे ते वानरर्षभाः ।
३७४. प्रतस्थिरे विनर्दन्तो निश्चिता द्विषतां वधे ॥

३७५. बलं च तद्वै विभजन् शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
३७६. शशास कपिसेनाया बलमादाय (राघवः) ॥

३७७. सुविभक्तमहाव्यूहा महावानररक्षिता ।
३७८. अनीकिनी सा विबभौ यथा द्यौः साभ्रसम्प्लवा ॥

३७९. प्रगृह्य गिरिशृङ्गाणि महतश्च महीरुहान् ।

३८०. आसेदुर्वानरा लङ्कां मिमर्दयिषवो रणे ॥

३८१. सबले सागरं तीर्णे रामे दशरथात्मजे ।
३८२. अमात्यौ रावणः श्रीमानब्रवीत् शुकसारणौ ॥

३८३. समग्रं सागरं तीर्णं दुस्तरं वानरं बलम्॥

३८४. भवन्तौ वानरं सैन्यं प्रविश्यानुपलक्षितौ ।
३८५. परिमाणं च वीर्यं च ये च मुख्याः प्लवङ्गमाः ।
३८६. मन्त्रिणो ये च रामस्य सुग्रीवस्य च सम्मताः ।
३८७. रामस्य व्यवसायं च वीर्यं प्रहरणानि च ।
३८८. लक्ष्मणस्य च वीरस्य तत्त्वतो ज्ञातुमर्हथः ॥

३८९. इति प्रतिसमादिष्टौ राक्षसौ शुकसारणौ ।
३९०. हरिरूपधरौ वीरौ प्रविष्टौ वानरं बलम्॥

३९१. ततस्तद् वानरं सैन्यमचिन्त्यं लोमहर्षणम्।
३९२. सङ्ख्यातुं नाध्यगच्छेतां तदा तौ शुकसारणौ ॥

३९३. तौ ददर्श महातेजाः प्रतिच्छन्नौ विभीषणः ।
३९४. आचचक्षे स रामाय गृहीत्वा शुकसारणौ ॥

३९५. तौ दृष्ट्वा व्यथितौ रामं निराशौ जीविते तथा ।
३९६. कृताञ्जलिपुटौ भीतौ वचनं चेदमूचतुः ॥

३९७. आवामिहागतौ सौम्य रावणप्रहितावुभौ ।
३९८. परिज्ञातुं बलं सर्वं तदिदं रघुनन्दन ॥

३९९. तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा रामो दशरथात्मजः ।
४००. अब्रवीत् प्रहसन् वाक्यं सर्वभूतहिते रतः ॥

४०१. यदि दृष्टं बलं सर्वं वयं वा सुसमाहिताः ।
४०२. यथोक्तं वा कृतं कार्यं छन्दतः प्रतिगम्यताम्॥

४०३. अथ किञ्चिददृष्टं वा भूयस्तद् द्रष्टुमर्हथः ।
४०४. विभीषणो वा कार्त्स्न्येन पुनः सन्दर्शयिष्यति ॥

४०५. न चेदं ग्रहणं प्राप्य भेतव्यं जीवितं प्रति ।
४०६. न्यस्तशस्त्रौ गृहीतौ च न दूतौ वधमर्हतः ॥

४०७. प्रविश्य महतीं लङ्कां भवद्भ्यां धनदानुजः ।
४०८. वक्तव्यो रक्षसां राजा यथोक्तं वचनं मम ॥

४०९. यद् बलं त्वं समाश्रित्य सीतां मे हृतवानसि ।
४१०. तद् दर्शय यथाकामं ससैन्यश्च सबान्धवः ॥

४११. श्वः काल्ये नगरीं पश्य शरैर्विध्वंसितां मया ॥

४१२. इति प्रतिसमादिष्टौ राक्षसौ शुकसारणौ ।
४१३. आगम्य नगरीं लङ्कामब्रूतां राक्षसाधिपम्॥

४१४. विभीषणगृहीतौ तु वधार्थं राक्षसेश्वर ।
४१५. दृष्ट्वा धर्मात्मना मुक्तौ रामेणामिततेजसा ॥

४१६. रामो दाशरथिः श्रीमान् लक्ष्मणश्च विभीषणः ।
४१७. सुग्रीवश्च महातेजा महेन्द्रसमविक्रमः ॥

४१८. एते शक्ताः पुरीं लङ्कां सप्राकारां सतोरणाम्।
४१९. उत्पाट्य सङ्क्रामयितुं सर्वे तिष्ठन्तु वानराः ॥

४२०. यादृशं तद् हि रामस्य रूपं प्रहरणानि च ।
४२१. वधिष्यति पुरीं लङ्कां एकस्तिष्ठन्तु ते त्रयः ॥

४२२. प्रहृष्टयोधा ध्वजिनी महात्मनाम्

४२३. वनौकसां सम्प्रति योद्धुमिच्छताम्।
४२४. अलं विरोधेन शमो विधीयताम्
४२५. प्रदीयतां दाशरथाय मैथिली ॥

४२६. तद्वचः सत्यमक्लीबं सारणेनाभिभाषितम्।
४२७. निशम्य रावणो राजा प्रत्यभाषत सारणम्॥

४२८. यदि मामभियुञ्जीरन् देवगन्धर्वदानवाः ।
४२९. नैव सीतामहं दद्यां सर्वलोकभयादपि ॥

४३०. त्वं तु सौम्य परित्रस्तो हरिभिः पीडितः भृशम्।
४३१. प्रतिप्रदानमद्यैव सीतायाः साधु मन्यसे ॥

४३२. इत्युक्त्वा परुषं वाक्यं रावणो राक्षसाधिपः ।
४३३. आरुरोह ततः श्रीमान् प्रासादं हिमपाण्डुरम्॥

४३४. ताभ्यां चराभ्यां सहितो रावणोऽथ दिदृक्षया ।
४३५. ददर्श पृथिवीदेशं सुसम्पूर्णं प्लवङ्गमैः ॥

४३६. तदपारमसह्यं च वानराणां महाबलम्।
४३७. आलोक्य रावणो राजा परिपप्रच्छ सारणम्॥

४३८. एषां के वानरा मुख्याः के शूराः के महाबलाः ।
४३९. सारणाचक्ष्व मे सर्वं किं प्रभावाः प्लवङ्गमाः ॥

४४०. सारणो राक्षसेन्द्रस्य वचनं परिपृच्छतः ।
४४१. आबभाषेऽथ मुख्यज्ञो मुख्यान्स्तत्र वनौकसः ॥

४४२. यूथपानां सहस्राणां शतेन परिवारितः ।
४४३. बलाग्रे तिष्ठते वीरो नीलो नामैष यूथपः ॥

४४४. एष वानरराजेन सुग्रीवेणाभिषेचितः ।
४४५. युवराजोऽङ्गदो नाम त्वामाह्वयति संयुगे ।
४४६. वालिनः सदृशः पुत्रः सुग्रीवस्य सदा प्रियः ॥

४४७. अनुवालिसुतस्यापि बलेन महता वृतः ।
४४८. वीरस्तिष्ठति सङ्ग्रामे सेतुहेतुरयं नलः ॥

४४९. स एष जाम्बवान् नाम महायूथपयूथपः ।
४५०. प्रशान्तो गुरुवर्ती च सम्प्रहारेष्वमर्षणः ॥

४५१. एतेन साह्यं तु महत् कृतं शक्रस्य धीमता ।
४५२. देवासुरे जाम्बवतो लब्धाश्च बहवो वराः ॥

४५३. सारणस्य वचः श्रुत्वा रावणं राक्षसाधिपम्।
४५४. बलमादिश्य तत्सर्वं शुको वाक्यमथाब्रवीत् ॥

४५५. स्थितान् पश्यसि यानेतान् मत्तानिव महाद्विपान्
।
४५६. न्यग्रोधानिव गाङ्गेयान् सालान् हैमवतानिव ।
४५७. एते दुष्प्रसहा राजन् बलिनः कामरूपिणः ॥

४५८. दैत्यदानवसङ्काशाः युद्धे देवपराक्रमाः ।
४५९. एषां कोटिसहस्राणि नव पञ्च च सप्त च ।
४६०. तथा शङ्कुसहस्राणि तथा वृन्दशतानि च ॥

४६१. एते सुग्रीवसचिवाः किष्किन्धानिलयाः सदा ।
४६२. हरयो देवगन्धर्वैरुत्पन्नाः कामरूपिणः ॥

४६३. यौ तौ पश्यसि तिष्ठन्तौ कुमारौ देवरूपिणौ ।
४६४. मैन्दश्च द्विविदश्चैव ताभ्यां नास्ति समो युधि ॥

४६५. एनं पश्य पुरा दृष्टं वानरं पुनरागतम्।
४६६. ज्येष्ठः केसरिणः पुत्रो वातात्मज इति श्रुतः ॥

४६७. हनुमानिति विख्यातो लङ्घितो येन सागरः ।
४६८. कामरूपो हरिश्रेष्ठो बलरूपसमन्वितः ॥

४६९. अनिवार्यगतिश्चैव यथा सततगः प्रभुः ।
४७०. नास्य शक्यं बलं रूपं प्रभावो वानुभाषितुम्॥

४७१. एष आशंसते लङ्कामेको मथितुमोजसा ।
४७२. येन जाज्वल्यतेऽसौ वै धूमकेतुस्तवाद्य वै ।
४७३. लङ्कायां निहितश्चापि कथं विस्मरसे कपिम्॥

४७४. यश्चैषोऽनन्तरः शूरः श्यामः पद्मनिभेक्षणः ।
४७५. इक्ष्वाकूणामतिरथो लोके विश्रुतपौरुषः ।
४७६. यस्मिन् न चलते धर्मो यो धर्मं नातिवर्तते ।
४७७. यो ब्राह्ममस्त्रं वेदान्श्च वेद वेदविदां वरः ।
४७८. यो भिन्द्यात् गगनं बाणैर्मेदिनीं वापि दारयेत् ।
४७९. यस्य मृत्योरिव क्रोधः शक्रस्येव पराक्रमः ।
४८०. यस्य भार्या जनस्थानात् सीता चापि हृता त्वया
।
४८१. स एष रामस्त्वां योद्धुं राजन् समभिवर्तते ॥

४८२. यस्यैष दक्षिणे पार्श्वे शुद्धजाम्बूनदप्रभः ।
४८३. विशालवक्षाः ताम्राक्षो नीलकुञ्चितमूर्धजः ।
४८४. एषोऽस्य लक्ष्मणो नाम भ्राता प्राणसमः प्रियः ॥

४८५. नये युद्धे च कुशलः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
४८६. अमर्षी दुर्जयो जेता विक्रान्तो बुद्धिमान् बली ।
४८७. रामस्य दक्षिणो बाहुर्नित्यं प्राणो बहिश्चरः ॥

४८८. यस्तु सव्यमसौ पक्षं रामस्याश्रित्य तिष्ठति ।
४८९. रक्षोगणपरिक्षिप्तो राजा ह्येष विभीषणः ॥
४९०. श्रीमता राजराजेन लङ्कायामभिषेचितः ॥

४९१. यं तु पश्यसि तिष्ठन्तं मध्ये गिरिमिवाचलम्।
४९२. सर्वशाखामृगेन्द्राणां भर्तारममितौजसम्॥

४९३. तेजसा यशसा बुद्ध्या बलेनाभिजनेन च ।
४९४. यः कपीनतिबभ्राज हिमवानिव पर्वतः ।
४९५. किष्किन्धां यः समध्यास्ते गुहां सगहनद्रुमाम्।
४९६. दुर्गां पर्वतदुर्गस्यां प्रधानैः सहयूथपैः ।
४९७. यस्यैषा काञ्चनी माला शोभते शतपुष्करा ॥

४९८. एतां मालां च तारां च कपिराज्यं च शाश्वतम्।
४९९. सुग्रीवो वालिनं हत्वा रामेण प्रतिपादितः ॥

५००. इमां महाराज समीक्ष्य वाहिनीम्
५०१. उपस्थितां प्रज्वलितग्रहोपमाम्।
५०२. ततः प्रयत्नः परमो विधीयताम्
५०३. यथा जयः स्यात् न परैः पराभवः ॥

५०४. शुकेन तु समादिष्टान् दृष्ट्वा स हरियूथपान् ।
५०५. किञ्चिदाविग्नहृदयो जातक्रोधश्च रावणः ।
५०६. भर्त्सयामास तौ वीरौ कथान्ते शुकसारणौ ॥

५०७. न तावत् सदृशं नाम सचिवैरुपजीविभिः ।
५०८. विप्रियं नृपतेर्वक्तुं निग्रहे प्रग्रहे प्रभोः ॥

५०९. आचार्या गुरवो वृद्धा वृथा वां पर्युपासिताः ।
५१०. सारं यत् राजशास्त्राणामनुजीव्यं न गृह्यते ।
५११. गृहीतो वा न विज्ञातो भारोऽज्ञानस्य वाह्यते ॥

५१२. ईदृशैः सचिवैर्युक्तो मूर्खैर्दिष्ट्या धराम्यहम्।
५१३. किन्नु मृत्योर्भयं नास्ति मां वक्तुं परुषं वचः ।

५१४. यस्य मे शासतो जिह्वा प्रयच्छति शुभाशुभम्॥

५१५. अप्येव दहनं स्पृष्ट्वा वने तिष्ठन्ति पादपाः ।
५१६. राजदण्डपरामृष्टास्तिष्ठन्ते नापराधिनः ॥

५१७. हन्यामिह त्विमौ पापौ शत्रुपक्षप्रशंसिनौ ।
५१८. यदि पूर्वोपकारैर्मे क्रोधो न मृदुतां व्रजेत् ।
५१९. अपध्वंसत नश्यध्वं सन्निकर्शादितो मम ॥

५२०. एवमुक्तौ तु सव्रीडौ तौ दृष्ट्वा शुकसारणौ ।
५२१. रावणं जयशब्देन प्रतिनन्द्याभिनिःसृतौ ॥

॥६.३ नागपाशबन्धनम् ॥

१. (राक्षसेन्द्रस्तथा) श्रुत्वा प्राप्तं रामं महाबलम्।
२. जातोद्वेगोऽभवत् किञ्चित् (स्वालयं प्रविवेश च ॥)

३. ततो राक्षसमादाय विद्युज्जिह्वं महाबलम्।
४. मायाविनं महामायं प्राविशद् यत्र मैथिली ॥

५. विद्युज्जिह्वं च मायाज्ञमब्रवीत् राक्षसाधिपः ।
६. मोहयिष्यावहे सीतां मायया जनकात्मजाम्॥

७. शिरो मायामयं गृह्य राघवस्य निशाचर ।
८. मां त्वं समुपतिष्ठस्व महच्च सशरं धनुः ॥

९. एवमुक्तस्तथेत्याह विद्युज्जिह्वो निशाचरः ।
१०. दर्शयामास तां मायां सुप्रयुक्तां स रावणे ॥

११. तस्य तुष्टोऽभवद्राजा प्रददौ च विभूषणम्।
१२. अशोकवनिकायां च संविवेश महाबलः ॥

१३. ततो दीनामदैन्यार्हां ददर्श धनदानुजः ।
१४. उपसृत्य ततः सीतां प्रहर्षं नाम कीर्तयन् ।
१५. इदं च वचनं धृष्टमुवाच जनकात्मजाम्॥

१६. सान्त्व्यमाना मया भद्रे यमाश्रित्य विमन्यसे ।
१७. खरहन्ता स ते भर्ता राघवः समरे हतः ॥

१८. छिन्नं ते सर्वथा मूलं दर्पश्च निहतो मया ।
१९. व्यसनेनात्मनः सीते मम भार्या भविष्यसि ॥

२०. अल्पपुण्ये निवृत्तार्थे मूढे पण्डितमानिनि ।
२१. शृणु भर्तृवधं सीते घोरं वृत्रवधं यथा ॥

२२. समायातः समुद्रान्तं हन्तुं मां किल राघवः ।
२३. वानरेन्द्रप्रणीतेन बलेन महता मम ॥

२४. बलमस्य हतं रात्रौ यत्र रामः सलक्ष्मणः ।
२५. अथ सुप्तस्य रामस्य प्रहस्तेन प्रमाथिना ।
२६. असक्तं कृतहस्तेन शिरश्छिन्नं महासिना ॥

२७. दिशः प्रव्राजितः सैन्यैः लक्ष्मणः प्लवगैः सह ।
२८. सुग्रीवो ग्रीवया सीते भग्नया प्लवगाधिपः ।
२९. निरस्तहनुकः सीते हनूमान् राक्षसैर्हतः ॥

३०. एवं तव हतो भर्ता ससैन्यो मम सेनया ।
३१. क्षतजार्द्रं रजोध्वस्तमिदं चास्याहृतं शिरः ॥

३२. तमब्रवीत् ततो राजा रावणो राक्षसं स्थितम्।
३३. विद्युज्जिह्वं महाजिह्वं समीपपरिवर्तिनम्॥

३४. अग्रतः कुरु सीतायाः शीघ्रं दाशरथेः शिरः ।

३५. अवस्थां पश्चिमां भर्तुः कृपणा साधु पश्यतु ॥

३६. एवमुक्तं तु तद्रक्षः शिरस्तद् प्रियदर्शनम्।
३७. उपनिक्षिप्य सीतायाः क्षिप्रमन्तरधीयत ॥

३८. रावणश्चापि चिक्षेप भास्वरं कार्मुकं महत् ।
३९. त्रिषु लोकेषु विख्यातं रामस्यैतदिति ब्रुवन् ॥

४०. सा सीता तच्छिरो दृष्ट्वा तच्च कार्मुकमुत्तमम्।
४१. नयने मुखवर्णं च भर्तुस्तत्सदृशं मुखम्।
४२. केशान् केशान्तदेशं च तं च चूडामणिं शुभम्।
४३. एतैः सर्वैरभिज्ञानैरभिज्ञाय सुदुःखिता ।
४४. विजगर्हेऽथ कैकेयीं क्रोशन्ती कुररी यथा ॥

४५. सकामा भव कैकेयि हतोऽयं कुलनन्दनः ।
४६. कुलमुत्सादितं सर्वं त्वया कलहशीलया ॥

४७. आर्येण किं नु कैकेय्याः कृतं रामेण विप्रियम्।
४८. यन्मया चीरवसनं दत्त्वा प्रव्राजितो वनम्॥

४९. एवमुक्त्वा तु वैदेही वेपमाना तपस्विनी ।
५०. जगाम जगतीं बाला छिन्ना तु कदली यथा ॥

५१. सा मुहूर्तात् समाश्वस्य परिलभ्याथ चेतनाम्।
५२. तच्छिरः समुपास्थाय विललापायतेक्षणा ।
५३. भर्तुः शिरो धनुस्तत्र समीक्ष्य च पुनः पुनः ॥

५४. एवं लालप्यमानायां सीतायां तत्र राक्षसः ।
५५. अभिचक्राम भर्तारमनीकस्थः कृताञ्जलिः ॥

५६. न्यवेदयदनुप्राप्तं प्रहस्तं वाहिनीपतिम्।
५७. अमात्यैः सहितैः सर्वैः प्रहस्तः समुपस्थितः ।

५८. किञ्चिदात्ययिकं कार्यं तेषां त्वं दर्शनं कुरु ॥

५९. एतच्छ्रुत्वा दशग्रीवः राक्षसप्रतिवेदितम्।
६०. अशोकवनिकां त्यक्त्वा मन्त्रिणां दर्शनं ययौ ॥

६१. अन्तर्धानं तु तच्छीर्षं तच्च कार्मुकमुत्तमम्।
६२. जगाम रावणस्यैव निर्याणसमनन्तरम्॥

६३. सीतां तु मोहितां दृष्ट्वा सरमा नाम राक्षसी ।
६४. रक्षन्ती रावणादिष्टा सानुक्रोशा दृढव्रता ।
६५. तां समाश्वासयामास सखीस्नेहेन सुव्रताम्॥

६६. समाश्वसिहि वैदेहि मा भूत् ते मनसो व्यथा ।
६७. न हतो राघवः श्रीमान् सीते शत्रुनिबर्हणः ॥

६८. अयुक्तबुद्धिकृत्येन सर्वभूतविरोधिना ।
६९. एवं प्रयुक्ता रौद्रेण माया मायाविना त्वयि ॥

७०. न शक्यं सौप्तिकं कर्तुं रामस्य विदितात्मनः ।
७१. वधश्च पुरुषव्याघ्रे तस्मिन् नैवोपपद्यते ॥

७२. न त्वेवं वानरा हन्तुं शक्या पादपयोधिनः ।
७३. सुरा देवर्षभेणेव रामेण हि सुरक्षिताः ॥

७४. शोकस्ते विगतः सर्वः कल्याणं त्वामुपस्थितम्।
७५. ध्रुवं त्वां भजते लक्ष्मीः प्रियं प्रीतिकरं श्रुणु ॥

७६. उत्तीर्य सागरं रामः सह वानरसेनया ।
७७. सन्निविष्टः समुद्रस्य तीरमासाद्य दक्षिणम्॥

७८. अनेन प्रेषिता ये च राक्षसा लघुविक्रमाः ।
७९. राघवस्तीर्ण इत्येवं प्रवृत्तिस्तैरिहाहृता ॥

८०. स तां श्रुत्वा विशालाक्षि प्रवृत्तिं राक्षसाधिपः ।
८१. एष मन्त्रयते सर्वैः सचिवैः सह रावणः ॥

८२. इति ब्रुवाणा सरमा राक्षसी सीतया सह ।
८३. सर्वोद्योगेन सैन्यानां शब्दं शुश्राव भैरवम्॥

८४. दण्डनिर्घातवादिन्याः श्रुत्वा भेर्या महास्वनम्।
८५. उवाच सरमा सीतामिदं मधुरभाषिणी ॥

८६. घण्टानां श्रुणु निर्घोषं रथानां श्रुणु निस्वनम्।
८७. हयानां हेषमाणानां श्रुणु तूर्यध्वनिं तथा ॥

८८. उद्यतायुधहस्तानां राक्षसेन्द्रानुयायिनाम्।
८९. सम्भ्रमो रक्षसामेष तुमुलो रोमहर्षणः ॥

९०. रामः कमलपत्राक्षोऽदैत्यानामिव वासवः ।
९१. विनिर्जित्य जितक्रोधः त्वामचिन्त्यपराक्रमः ।
९२. रावणं समरे हत्वा भर्ता त्वाधिगमिष्यति ॥

९३. अश्रूण्यानन्दजानि त्वं वर्तयिष्यसि शोभने ।
९४. समागम्य परिष्वज्य तस्योरसि महोरसः ॥

९५. अचिरान्मोक्ष्यते देवि सीते ते जघनं गताम्।
९६. धृतानेतां बहून् मासान् वेणीं रामो महाबलः ॥

९७. रावणं समरे हत्वा न चिरादेव मैथिलि ।
९८. त्वया समग्रः प्रियया सुखार्हो लप्स्यते सुखम्॥

९९. समागता त्वं वीर्येण मोदिष्यसि महात्मना ।
१००. सुवर्षेण समायुक्ता यथा सस्येन मेदिनी ॥

१०१. एतस्मिन्नन्तरे शब्दो भेरीशङ्खसमाकुलः ।
१०२. श्रुतो वै सर्वसैन्यानां कंपयन् धरणीतलम्॥

१०३. तेन शङ्खविमिश्रेण भेरीशब्देन नादिना ।
१०४. उपयाति महाबाहू रामः परपुरञ्जयः ॥

१०५. तं निनादं निशम्याथ रावणो राक्षसेश्वरः ।
१०६. मुहूर्तं ध्यानमास्थाय सचिवानभ्युदैक्षत ॥

१०७. सभां सन्नादयन् सर्वामित्युवाच महाबलः ।
१०८. तरणं सागरस्यास्य विक्रमं बलपौरुषम्।
१०९. यदुक्तवन्तो रामस्य भवन्तस्तन्मया श्रुतम्॥

११०. भवतश्चाप्यहं वेद्मि युद्धे सत्यपराक्रमान् ।
१११. तूष्णीकानीक्षतोऽन्योन्यं विदित्वा रामविक्रमम्॥

११२. ततस्तु सुमहाप्राज्ञो माल्यवान् नाम राक्षसः ।
११३. रावणस्य वचः श्रुत्वा मातुः पैतामहोऽब्रवीत् ॥

११४. विद्यास्वभिविनीतो यो राजा राजन् नयानुगः ।
११५. स शास्ति चिरमैश्वर्यमरीन्श्च कुरुते वशे ॥

११६. सन्दधानो हि कालेन विगृह्णन्श्चारिभिः सह ।
११७. स्वपक्षे वर्धनं कुर्वन् महदैश्वर्यमश्नुते ॥

११८. हीयमानेन कर्तव्यो राज्ञा सन्धिः समेन च ।
११९. न शत्रुमवमन्येत ज्यायान् कुर्वीत विग्रहम्॥

१२०. तन्मह्यं रोचते सन्धिः सह रामेण रावण ।
१२१. यदर्थमभियुक्तोऽसि सीता तस्मै प्रदीयताम्॥

१२२. तस्य देवर्षयः सर्वे गन्धर्वाश्च जयैषिणः ।

१२३. विरोधं मा गमः तेन सन्धिस्ते तेन रोचताम्॥

१२४. धर्मो वै ग्रसतेऽधर्मं यदा कृतमभूद्युगम्।
१२५. अधर्मो ग्रसते धर्मं यदा तिष्यः प्रवर्तते ॥

१२६. तत् त्वया चरता लोकान् धर्मोऽपि निहतो महान्
।
१२७. अधर्मः प्रगृहीतश्च तेनास्मद् बलिनः परे ॥

१२८. स प्रवृद्धः प्रमादात् तेऽधर्मोऽभिग्रसते हि नः ॥

१२९. विषयेषु प्रसक्तेन यत्किञ्चित्कारिणा त्वया ।
१३०. ऋषीणामग्निकल्पानामुद्वेगो जनितो महान् ॥

१३१. तेषु तेषु च देशेषु पुण्येष्वेव दृढव्रतैः ।
१३२. चर्यमाणं तपस्तीव्रं सन्तापयति राक्षसान् ॥

१३३. देवदानवयक्षेभ्यो गृहीतश्च वरस्त्वया ।
१३४. मनुष्या वानरा ऋक्षा गोलाङ्गूला महाबलाः ।
१३५. बलवन्त इहागम्य गर्जन्ति दृढविक्रमाः ॥

१३६. उत्पातान् विविधान् दृष्ट्वा घोरान्
बहुविधांस्तथा ।
१३७. विनाशमनुपश्यामि सर्वेषां रक्षसामहम्॥

१३८. ज्ञात्वावधार्य कर्माणि क्रियतामायतिक्षमम्॥

१३९. तत् तु माल्यवतो वाक्यं हितमुक्तं दशाननः ।
१४०. न मर्षयति दुष्टात्मा कालस्य वशमागतः ॥

१४१. स बद्ध्वा भ्रुकुटिं वक्त्रे माल्यवन्तमथाब्रवीत् ।
१४२. मानुषं कृपणं राममेकं शाखामृगाश्रयम्।
१४३. समर्थं मन्यसे केन त्यक्तं पित्रा वनालयम्॥

१४४. रक्षसामीश्वरं मां च देवानां च भयङ्करम्।
१४५. हीनं मां मन्यसे केन अहीनं सर्वविक्रमैः ॥

१४६. वीरद्वेषेण वा शङ्के पक्षपातेन वा रिपोः ।
१४७. त्वयाहं परुषान्युक्तो परप्रोत्साहनेन वा ॥

१४८. प्रभवन्तं पदस्थं हि परुषं कोऽभिभाषते ।
१४९. पण्डितः शास्त्रतत्त्वज्ञो विना प्रोत्साहनाद् रिपोः ॥

१५०. द्वन्द्वे यस्य न तिष्ठन्ति दैवतान्यपि संयुगे ।
१५१. स कस्मात् रावणो युद्धे भयमाहारयिष्यति ॥

१५२. द्विधा भज्येयमप्येवं न नमेयं तु कस्यचित् ।
१५३. एष मे सहजो दोषः स्वभावो दुरतिक्रमः ॥

१५४. यदि तावत् समुद्रे तु सेतुर्बद्धो यदृच्छया ।
१५५. रामेण विस्मयः कोऽत्र येन ते भयमागतम्॥

१५६. स तु तीर्त्वार्णवं रामः सह वानरसेनया ।
१५७. प्रतिजानामि ते सत्यं न जीवन् प्रतियास्यति ॥

१५८. एवं ब्रुवाणं संरब्धं रुष्टं विज्ञाय रावणम्।
१५९. व्रीडितो माल्यवान् वाक्यं नोत्तरं प्रत्यपद्यत ॥

१६०. रावणस्तु सहामात्यो मन्त्रयित्वा विमृश्य च ।
१६१. लङ्कायास्तु तदा गुप्तिं कृत्वा राक्षसपुङ्गवः ।
१६२. कृतकृत्यमिवात्मानं मन्यते कालचोदितः ॥

१६३. नरवानरराजानौ स तु वायुसुतः कपिः ।
१६४. जाम्बवान्(अङ्गदश्चैव लक्ष्मणश्च) विभीषणः ।

१६५. अमित्रविषयं प्राप्ताः समवेताः समर्थयन् ॥

१६६. इयं स लक्ष्यते लङ्का पुरी रावणपालिता ।
१६७. सासुरोरगगन्धर्वैरमरैरपि दुर्जया ॥

१६८. कार्यसिद्धिं पुरस्कृत्य मन्त्रयध्वं विनिर्णये ।
१६९. नित्यं सन्निहितो यत्र रावणो राक्षसाधिपः ॥

१७०. अथ तेषु ब्रुवाणेषु रावणावरजोऽब्रवीत् ।
१७१. वाक्यमग्राम्यपदवत् पुष्कलार्थं विभीषणः ॥

१७२. गत्वा लङ्कां ममामात्याः पुरीं पुनरिहागताः ।
१७३. विधानं विहितं यच्च तद् दृष्ट्वा समुपस्थिताः ॥

१७४. पूर्वं प्रहस्तः सबलो द्वारमासाद्य तिष्ठति ।
१७५. दक्षिणं च महावीर्यौ महापार्श्वमहाबलौ ॥

१७६. इन्द्रजित् पश्चिमं द्वारं राक्षसैर्बहुभिर्वृतः ।
१७७. उत्तरं नगरद्वारं रावणः स्वयमास्थितः ॥

१७८. विरूपाक्षस्तु सबलो मध्यमं गुल्ममाश्रितः ॥

१७९. गजानां दशसाहस्रं रथानामयुतं तथा ।
१८०. हयानामयुते द्वे च साग्रकोटिश्च रक्षसाम्॥

१८१. विक्रान्ता बलवन्तश्च संयुगेष्वाततायिनः ।
१८२. इष्टा राक्षसराजस्य नित्यमेते निशाचराः ॥

१८३. एकैकस्यात्र युद्धार्थे राक्षसस्य विशांपते ।
१८४. परीवारः सहस्राणां सहस्रमुपतिष्ठते ॥

१८५. कुबेरं तु यदा राम रावणः प्रतियुद्ध्यति ।
१८६. षष्ठिः शतसहस्राणि तदा निर्यान्ति राक्षसाः ॥

१८७. पराक्रमेण वीर्येण तेजसा सत्त्वगौरवात् ।
१८८. सदृशाह्यत्र दर्पेण रावणस्य दुरात्मनः ॥

१८९. अत्र मन्युर्न कर्तव्यः कोपये त्वां न भीषये ।
१९०. समर्थो ह्यसि वीर्येण सुराणामपि निग्रहे ॥

१९१. रावणावरजे वाक्यमेवं ब्रुवति राघवः ।
१९२. शत्रूणां प्रतिघातार्थमिदं वचनमब्रवीत् ॥

१९३. पूर्वद्वारं तु लङ्काया नीलो वानरपुङ्गवः ।
१९४. प्रहस्तं प्रतियोद्धा स्यात् वानरैर्बहुभिर्वृतः ॥

१९५. अङ्गदो वालिपुत्रस्तु बलेन महता वृतः ।
१९६. दक्षिणे बाधतां द्वारे महापार्श्वमहोदरौ ॥

१९७. हनुमान् पश्चिमद्वारं निष्पीड्य पवनात्मजः ।
१९८. प्रविशत्वप्रमेयात्मा बहुभिः कपिभिर्वृतः ॥

१९९. उत्तरं नगरद्वारमहं सौमित्रिणा सह ।
२००. निपीड्याभिप्रवेक्ष्यामि सबलो यत्र रावणः ॥

२०१. वानरेन्द्रश्च बलवान् ऋक्षराजश्च वीर्यवान् ।
२०२. राक्षसेन्द्रानुजश्चैव गुल्मे भवतु मध्यमे ॥

२०३. एषा भवतु नः संज्ञा युद्धेऽस्मिन् वानरे बले ।
२०४. वानरा एव नश्चिह्नं स्वजनेऽस्मिन् भविष्यति ॥

२०५. वयं तु मानुषेणैव सप्त योत्स्यामहे परान् ।
२०६. अहमेव सहभ्रात्रा लक्ष्मणेन महौजसा ।
२०७. आत्मना पञ्चमश्चायं सखा मम विभीषणः ॥

२०८. स रामः कृत्यसिद्ध्यर्थमेवमुक्त्वा विभीषणम्।
२०९. सुवेलारोहणे बुद्धिं चकार मतिमान् प्रभुः ॥

२१०. ततो रामः सुवेलाग्रं योजनद्वयमण्डलम्।
२११. उपारोहत् ससुग्रीवो हरियूथैः समन्वितः ॥

२१२. शिखरं तु त्रिकूटस्य स ददर्श दिविस्पृशम्।
२१३. मनसापि दुरारोहं किं पुनः कर्मणा जनैः ॥

२१४. निविष्टा तस्य शिखरे लङ्का रावणपालिता ।
२१५. दशयोजनविस्तीर्णा विंशद्योजनमायता ॥

२१६. तां समृद्धां समृद्धार्थां लक्ष्मीवान् लक्ष्मणाग्रजः ।
२१७. रावणस्य पुरीं रामो ददर्श सह वानरैः ॥

२१८. तस्य गोपुरशृङ्गस्थं राक्षसेन्द्रं ददर्श ह ।
२१९. नीलजीमूतसङ्काशं हेमसन्छादिताम्बरम्।
२२०. सन्ध्यातपेन सन्छन्नं मेघराशिमिवाम्बरे ॥

२२१. दर्शनात् राक्षसेन्द्रस्य सुग्रीवः सहसोत्थितः ।
२२२. क्रोधवेगेन संयुक्तः सत्त्वेन च बलेन च ।
२२३. अचलाग्रातथोत्थाय पुप्लुवे गोपुरस्थले ॥

२२४. स्थित्वा मुहूर्तं सम्प्रेक्ष्य निर्भयेनान्तरात्मना ।
२२५. तृणीकृत्य च तद्रक्षः सोऽब्रवीत् परुषं वचः ॥

२२६. लोकनाथस्य रामस्य सखा दासोऽस्मि राक्षस ।
२२७. न मया मोक्ष्यसेऽद्य त्वं पार्थिवेन्द्रस्य तेजसा ॥

२२८. इत्युक्त्वा सहसोत्पत्य पुप्लुवे तस्य चोपरि ।
२२९. आकृष्य मुकुटं चित्रं पातयामास तद् भुवि ॥

२३०. समीक्ष्य तूर्णमायान्तं बभाषे तं निशाचरः ।
२३१. सुग्रीवस्त्वं परोक्षं मे हीनग्रीवो भविष्यसि ॥

२३२. इत्युक्त्वोत्थाय तं क्षिप्रं बाहुभ्यामाक्षिपत् तले ।
२३३. कन्दुवत् स समुत्थाय बाहुभ्यामाक्षिपत् हरिः ॥

२३४. तौ परस्परमासाद्य यत्तौ अन्योन्यसूदने ।
२३५. मार्जाराविव भक्षार्थेऽवतस्थाते मुहुर्मुहुः ॥

२३६. मण्डलानि विचित्राणि स्थानानि विविधानि च ।
२३७. तौ विचेरतुरन्योन्यं वानरेन्द्रश्च रावणः ॥

२३८. मुष्टिप्रहारैश्च तलप्रहारैः
२३९. अरत्निघातैश्च कराग्रघातैः ।
२४०. तौ चक्रतुर्युद्धमसह्यरूपम्
२४१. महाबलौ राक्षसवानरेन्द्रौ ॥

२४२. एतस्मिन्नन्तरे रक्षो मायाबलमथात्मनः ।
२४३. आरब्धुमुपसम्पेदे ज्ञात्वा तं वानराधिपः ।
२४४. उत्पपात तदाकाशं जितकाशि जितक्लमः ।
२४५. रावणः स्थित एवात्र हरिराजेन वञ्चितः ॥

२४६. अथ हरिवरनाथः प्राप्तसङ्ग्रामकीर्तिः
२४७. निशिचरपतिमाजौ योजयित्वा श्रमेण ।
२४८. गगनमतिविशालं लङ्घयित्वार्कसूनुः
२४९. हरिगणबलमध्ये रामपार्श्वं जगाम ॥

२५०. अथ तस्मिन् निमित्तानि दृष्ट्वा लक्ष्मणपूर्वजः ।
२५१. सुग्रीवं सम्परिष्वज्य रामो वचनमब्रवीत् ॥

२५२. असम्मन्त्र्य मया सार्धं तदिदं साहसं कृतम्।

२५३. एवं साहसयुक्तानि न कुर्वन्ति जनेश्वराः ॥

२५४. संशये स्थाप्य मां चेदं बलं चेमं विभीषणम्।
२५५. कष्टं कृतमिदं वीर साहसं साहसप्रिय ॥

२५६. इदानीं मा कृथा वीर एवंविधमरिन्दम ।
२५७. त्वयि किञ्चित् समापन्ने किं कार्यं सीतया मम ॥

२५८. तमेवं वादिनं रामं सुग्रीवः प्रत्यभाषत ।
२५९. तव भार्यापहर्तारं दृष्ट्वा राघव रावणम्।
२६०. मर्षयामि कथं वीर जानन् विक्रममात्मनः ॥

२६१. इत्येवं वादिनं वीरमभिनन्द्य च राघवः ।
२६२. लक्ष्मणं लक्ष्मिसम्पन्नमिदं वचनमब्रवीत् ॥

२६३. लोकक्षयकरं भीमं भयं पश्याम्युपस्थितम्।
२६४. निबर्हणं प्रवीराणां ऋक्षवानरराक्षसाम्॥

२६५. मेघाः क्रव्यादसङ्काशाः परुषाः परुषस्वनाः ।
२६६. क्रूराः क्रूरं प्रवर्षन्ति मिश्रं शोणितबिन्दुभिः ॥

२६७. आदित्यमभिवाश्यन्ति जनयन्तो महद्भयम्।
२६८. दीना दीनस्वरा घोरा अप्रशस्ता मृगद्विजाः ॥

२६९. युगान्तमिव लोकस्य पश्य लक्ष्मण शंसति ।
२७०. शैलैः शूलैश्च खड्गैश्च विमुक्तैः कपिराक्षसैः ।
२७१. भविष्यत्यावृता भूमिः मांसशोणितकर्दमा ॥

२७२. क्षिप्रमद्य दुराधर्षां पुरीं रावणपालिताम्।
२७३. अभियाम जवेनैव सर्वतो हरिभिर्वृताः ॥

२७४. इत्येवं तु वदन् वीरो लक्ष्मणं लक्ष्मणाग्रजः ।
२७५. तस्मादवातरत् शीघ्रं पर्वताग्रात् महाबलः ॥

२७६. ततः काले महाबाहुर्बलेन महता वृतः ।
२७७. प्रस्थितः पुरतो धन्वी लङ्कामभिमुखः पुरीम्॥

२७८. ततः पश्चात् सुमहती पृतनर्क्षवनौकसाम्।
२७९. प्रच्छाद्य महतीं भूमिमनुयाति स्म राघवम्॥

२८०. ते तु वानरशार्दूलाः शार्दूला इव दंष्ट्रिणः ।
२८१. गृहीत्वा द्रुमशैलाग्रान् हृष्टा युद्धाय तस्थिरे ॥

२८२. दशनागबलाः केचित् केचित् दशगुणोत्तराः ।
२८३. केचिन्नागसहस्रस्य बभूवुस्तुल्यविक्रमाः ॥

२८४. परिपूर्णमिवाकाशं सम्पूर्णेव च मेदिनी ।
२८५. लङ्कामुपनिविष्टैश्च सम्पतद्भिश्च वानरैः ॥

२८६. वानरैर्बलवद्भिश्च बभूव द्रुमपाणिभिः ।
२८७. सर्वतः संवृता लङ्का दुष्प्रवेशापि वायुना ॥

२८८. महान् शब्दोऽभवत् तत्र बलौघस्याभिवर्ततः ।
२८९. सागरस्येव भिन्नस्य यथा स्यात् सलिलस्वनः ॥

२९०. राघवः सन्निवेश्यैवं स्वसैन्यं रक्षसां वधे ।
२९१. विभीषणस्यानुमते राजधर्ममनुस्मरन् ।
२९२. अङ्गदं वालितनयं समाहूयेदमब्रवीत् ॥

२९३. गत्वा सौम्य दशग्रीवं ब्रूहि मद्वचनात् कपे ।
२९४. लङ्घयित्वा पुरीं लङ्कां भयं त्यक्त्वा गतव्यथः ॥

२९५. ऋषीणां देवतानां च गन्धर्वाप्सरसां तथा ।
२९६. यच्च पापं कृतं मोहादवलिप्तेन राक्षस ।

२९७. तस्य पापस्य सम्प्राप्ता व्युष्टिरद्य दुरासदा ॥

२९८. बलेन येन वै सीतां मायया राक्षसाधम ।
२९९. मामतिक्रामयित्वा त्वं हृतवान्स्तन्निदर्शय ॥

३००. अराक्षसमिमं लोकं कर्तास्मि निशितैः शरैः ।
३०१. न चेच्छरणमभ्येषि तामादाय तु मैथिलीम्॥

३०२. धर्मात्मा रक्षसां श्रेष्ठः सम्प्राप्तोऽयं विभीषणः ।
३०३. लङ्कैश्वर्यं ध्रुवं श्रीमानिदं प्राप्नोत्यकण्टकम्॥

३०४. युध्यस्व मा धृतिं कृत्वा शौर्यमालम्ब्य राक्षस ।
३०५. मच्छरैस्त्वं रणे शान्तस्ततः पूतो भविष्यसि ॥

३०६. ब्रवीमि त्वां हितं वाक्यं क्रियतामौर्ध्वदैहिकम्।
३०७. सुदृष्टा क्रियतां लङ्का जीवितं ते मयि स्थितम्॥

३०८. इत्युक्तः स तु तारेयो रामेणाक्लिष्टकर्मणा ।
३०९. जगामाकाशमाविश्य मूर्तिमानिव हव्यवाट् ॥

३१०. सोऽतिपत्य मुहूर्तेन श्रीमान् रावणमन्दिरम्।
३११. ददर्शासीनमव्यग्रं रावणं सचिवैः सह ॥

३१२. तद् रामवचनं सर्वमन्यूनाधिकमुत्तमम्।
३१३. सामात्यं श्रावयामास निवेद्यात्मानमात्मना ॥

३१४. श्रुत्वा तद् रोषमापन्नो निशाचरगणेश्वरः ।
३१५. गृह्यतामिति दुर्मेधा शशास सचिवान्स्तदा ॥

३१६. जगृहुस्तं ततो घोराश्चत्वारो रजनीचराः ॥

३१७. ग्राहयामास तारेयः स्वयमात्मानमात्मवान् ।
३१८. बलं दर्शयितुं वीरो यातुधानगणे तदा ॥

३१९. स तान् बाहुद्वयासक्तानादाय पतगानिव ।
३२०. प्रासादं शैलसङ्काशं उत्पपाताङ्गदस्तदा ॥

३२१. तस्योत्पतनवेगेन निर्धूतास्तत्र राक्षसाः ।
३२२. भूमौ निपतिताः सर्वे राक्षसेन्द्रस्य पश्यतः ॥

३२३. ततः प्रासादशिखरं शैलशृङ्गमिवोन्नतम्।
३२४. चक्राम राक्षसेन्द्रस्य वालिपुत्रः प्रतापवान् ॥

३२५. पफाल च तदाक्रान्तं दशग्रीवस्य पश्यतः ।
३२६. पुरा हिमवतः शृङ्गं वज्रेणेव विदारितम्॥

३२७. भङ्क्त्वा प्रासादशिखरं नाम विश्राव्य चात्मनः ।
३२८. विनद्य सुमहानादमुत्पपात विहायसा ॥

३२९. व्यथयन् राक्षसान् सर्वान् हर्षयन्श्चापि वानरान् ।
३३०. स वानराणां मध्ये तु रामपार्श्वमुपागतः ॥

३३१. रामस्तु बहुभिर्हृष्टैर्विनदद्भिः प्लवङ्गमैः ।
३३२. वृतो रिपुवधाकाङ्क्षी युद्धायैवाभ्यवर्तत ॥

३३३. दृष्ट्वा दाशरथिर्लङ्कां चित्रध्वजपताकिनीम्।
३३४. निपीड्यमानां धर्मात्मा वैदेहीमनुचिन्तयन् ।
३३५. क्षिप्रमाज्ञापयद् रामो वानरान् द्विषतां वधे ॥

३३६. ते ताम्रवक्त्रा हेमाभा रामार्थे त्यक्तजीविताः ।
३३७. लङ्कामेवाभ्यवर्तन्त सालभूधरयोधिनः ॥

३३८. जयत्युरुबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
३३९. राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभिपालितः ॥

३४०. इत्येवं घोषयन्तश्च गर्जन्तश्च प्लवङ्गमाः ।
३४१. अभ्यधावन्त लङ्कायाः प्राकारं कामरूपिणः ॥

३४२. ततः कोपपरीतात्मा रावणो राक्षसेश्वरः ।
३४३. निर्याणं सर्वसैन्यानां द्रुतमाज्ञापयत् तदा ॥

३४४. रथैश्चादित्यसङ्काशैः कवचैश्च मनोरमैः ।
३४५. निर्ययू राक्षसा वीरा नादयन्तो दिशो दश ॥

३४६. एतस्मिन्नन्तरे तेषामन्योन्यमभिधावताम्।
३४७. रक्षसां वानराणां च द्वन्द्वयुद्धमवर्तत ॥

३४८. हरिराक्षसदेहेभ्यः प्रभूताः केशशाद्वलाः ।
३४९. शरीरसङ्घाटवहाः प्रसुस्त्रुः शोणितापगाः ॥

३५०. अङ्गदेनेन्द्रजित् सार्धं वालिपुत्रेण राक्षसः ।
३५१. अयुध्यत महातेजाः त्र्यम्बकेण यथान्धकः ॥

३५२. आजघानेन्द्रजित् क्रुद्धो वज्रेणेव शतक्रतुः ।
३५३. अङ्गदं गदया वीरं शत्रुसैन्यविदारणम्॥

३५४. तस्य काञ्चनचित्राङ्गं रथं साश्वं ससारथिम्।
३५५. जघान गदया श्रीमानङ्गदो वेगवान् हरिः ॥

३५६. इन्द्रजित् तु रथं त्यक्त्वा हताश्वो हतसारथिः ।
३५७. अङ्गदेन महाकायस्तत्रैवान्तरधीयत ॥

३५८. सोऽन्तर्धानगतः पापो रावणी रणकर्शितः ।
३५९. अदृश्यो निशितान् बाणान् मुमोचाशनिवर्चसः ॥

३६०. रामं च लक्ष्मणं चैव घोरैर्नागमयैः शरैः ।
३६१. बिभेद समरे क्रुद्धः सर्वगात्रेषु राक्षसः ॥

३६२. ततः पर्यन्तरक्षाक्षो भिन्नाञ्जनचयोपमः ।
३६३. रावणिर्भ्रातरौ वाक्यमन्तर्धानगतोऽब्रवीत् ॥

३६४. युध्यमानमनालक्ष्यं शक्रोऽपि त्रिदशेश्वरः ।
३६५. द्रष्टुमासादितुं वापि न शक्तः किं पुनर्युवाम्॥

३६६. प्रापिताविषुजालेन राघवौ कङ्कपत्रिणा ।
३६७. एष रोषपरीतात्मा नयामि यमसादनम्॥

३६८. एवमुक्त्वा तु धर्मज्ञौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
३६९. निर्बिभेद शितैर्बाणैः प्रजहर्ष ननाद च ॥

३७०. भिन्नाञ्जनचयश्यामो विस्फार्य विपुलं धनुः ।
३७१. भूय एव शरान् घोरान् विससर्ज महामृधे ॥

३७२. ततो मर्मसु मर्मज्ञो मज्जयन् निशितान् शरान् ।
३७३. रामलक्ष्मणयोर्वीरो ननाद च मुहुर्मुहुः ॥

३७४. बद्धौ तु शरबन्धेन तावुभौ रणमूर्धनि ।
३७५. निपेततुर्महेष्वासौ जगत्यां जगतीपती ॥

३७६. न ह्यविद्धं तयोर्गात्रे बभूवाङ्गुलमन्तरम्।
३७७. नानिर्विण्णं न चाध्वस्तमाकराग्रादजिह्मगैः ॥

३७८. तौ तु क्रूरेण निहतौ रक्षसा कामरूपिणा ।
३७९. असृक् सुस्रुवतुस्तीव्रं जलं प्रस्रवणाविव ॥

३८०. बद्धौ तु तौ वीरशये शयानौ
३८१. ते वानराः सम्परिवार्य तस्थुः ।
३८२. समागता वायुसुतप्रमुख्याः

३८३. विषादमार्ता परमं च जग्मुः ॥

३८४. इन्द्रजित् त्वात्मनः कर्म तौ शयानौ समीक्ष्य च ।
३८५. उवाच परमप्रीतो हर्षयन् सर्वराक्षसान् ॥

३८६. दूषणस्य च हन्तारौ खरस्य च महाबलौ ।
३८७. सादितौ मामकैर्बाणैर्भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥

३८८. यत्कृते चिन्तयानस्य शोकार्तस्य पितुर्मम ।
३८९. अस्पृष्ट्वा शयनं गात्रैस्त्रियामा याति शर्वरी ॥

३९०. कृत्स्नेयं यत्कृते लङ्का नदी वर्षास्विवाकुला ।
३९१. सोऽयं मूलहरोऽनर्थः सर्वेषां निहतो मया ॥

३९२. रामस्य लक्ष्मणस्यैव सर्वेषां च वनौकसाम्।
३९३. विक्रमा निष्फलाः सर्वे यथा शरदि तोयदाः ॥

३९४. एवमुक्तास्तु ते सर्वे राक्षसाः कूटयोधिनः ।
३९५. हतो राम इति ज्ञात्वा रावणिं समपूजयन् ॥

३९६. निष्पन्दौ तु तदा दृष्ट्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
३९७. वसुधायां निरुच्छ्वासौ हतौ इत्यन्वमन्यत ॥

३९८. हर्षेण तु समाविष्ट इन्द्रजित् समितिञ्जयः ।
३९९. प्रविवेश पुरीं लङ्कां हर्षयन् सर्वराक्षसान् ॥

४००. तत्र रावणमासाद्य अभिवाद्य कृताञ्जलिः ।
४०१. आचचक्षे प्रियं पित्रे निहतौ रामलक्ष्मणौ ॥

४०२. स हर्षवेगानुगतान्तरात्मा
४०३. श्रुत्वा गिरं तस्य महारथस्य ।
४०४. जहौ ज्वरं दाशरथेः समुत्थम्
४०५. प्रहृष्टवाचाभिननन्द पुत्रम्॥

४०६. रावणस्त्वथ संहृष्टो विसृज्येन्द्रजितं सुतम्।
४०७. आजुहाव ततः सीतारक्षणी राक्षसीस्तदा ॥

४०८. ता उवाच ततो हृष्टो राक्षसी राक्षसाधिपः ।
४०९. हतौ इन्द्रजिताख्यात वैदेह्या रामलक्ष्मणौ ॥

४१०. पुष्पकं तत् समारोप्य दर्शयध्वं रणे हतौ ।
४११. यदाश्रयादवष्टब्धा नेयं मामुपतिष्ठते ॥

४१२. सोऽस्या भर्ता सह भ्रात्रा निहतो रणमूर्धनि ।
४१३. अवेक्ष्य विनिवृत्ताशा चान्यां गतिमपश्यती ।
४१४. निरपेक्षा विशालाक्षी मामुपस्थास्यते स्वयम्॥

४१५. ततः पुष्पकमादाय राक्षस्यो रावणाज्ञया ।
४१६. अशोकवनिकास्थां तां मैथिलीं समुपानयन् ॥

४१७. ततः पुष्पकमारोप्य सीतां त्रिजटया सह ।
४१८. जग्मुर्दर्शयितुं तस्यै राक्षस्यो रामलक्ष्मणौ ॥

४१९. ततः सीता ददर्शोभौ शयानौ शरतल्पगौ ।
४२०. लक्ष्मणं चैव रामं च विसञ्ज्ञौ शरपीडितौ ॥

४२१. विध्वस्तकवचौ वीरौ विप्रविद्धशरासनौ ।
४२२. सायकैः छिन्नसर्वाङ्गौ शरस्तम्बमयौ क्षितौ ।
४२३. प्रेक्ष्य पांसुषु वेष्टन्तौ रुरोद जनकात्मजा ॥

४२४. भर्तारं निहतं दृष्ट्वा लक्ष्मणं च महाबलम्।
४२५. विललाप भृशं सीता करुणं शोककर्शिता ॥

लघुवाल्मीकीयम्

४२६. ऊचुर्लाक्षणिका ये मां पुत्रिण्यविधवेति च ।
४२७. तेऽद्य सर्वे हते रामे ज्ञानिनोऽनृतवादिनः ॥

४२८. यज्वनो महिषीं ये मामूचुः पत्नीं च सत्रिणः ।
४२९. तेऽद्य सर्वे हते रामे ज्ञानिनोऽनृतवादिनः ॥

४३०. आधिराज्येऽभिषेको मे ब्राह्मणैः पतिना सह ।
४३१. कृतान्तकुशलैरुक्तं तत् सर्वं वितथीकृतम्॥

४३२. शोधयित्वा जनस्थानं प्रवृत्तिमुपलभ्य च ।
४३३. तीर्त्वा सागरमक्षोभ्यं भ्रातरौ गोष्पदे हतौ ॥

४३४. न कालस्यातिभारोऽस्ति कृतान्तस्य सुदुर्जयः ।
४३५. यत्र रामः सहभ्रात्रा शेते युधि निपातितः ॥

४३६. न शोचामि तथा रामं लक्ष्मणं च महारथम्।
४३७. नात्मानं जननीं चापि यथा श्वश्रूं तपस्विनीम्॥

४३८. परिदेवयमानां तां राक्षसी त्रिजटाब्रवीत् ।
४३९. मा विषादं कृथा देवि भर्तायं तव जीवति ॥

४४०. इदं विमानं वैदेहि पुष्पकं नाम नामतः ।
४४१. दिव्यं त्वां धारयेन्नेदं यद्येतौ गतजीवितौ ॥

४४२. इदं तु सुमहच्चिह्नं शनैः पश्यस्व मैथिलि ।
४४३. निस्सञ्ज्ञौ अप्युभौ एतौ नैव लक्ष्मीर्वियुज्यते ॥

४४४. प्रायेण गतसत्त्वानां पुरुषाणां गतायुषाम्।
४४५. दृश्यमानेषु वक्त्रेषु परं भवति वैकृतम्॥

४४६. अनृतं नोक्तपूर्वं मे न च वक्ष्यामि मैथिलि ।
४४७. चारित्रसुखशीलत्वात् प्रविष्टासि मनो मम ॥

४४८. सा त्वं भव सुविस्रब्धा अनुमानैः सुखोदयैः ।
४४९. अहतौ पश्य काकुत्स्थौ स्नेहादेतद् ब्रवीमि ते ॥

४५०. श्रुत्वा तु वचनं तस्याः सीता सुरसुतोपमा ।
४५१. कृताञ्जलिरुवाचेमां एवमस्त्विति मैथिली ॥

४५२. विमानं पुष्पकं तत्तु सन्निवर्त्य मनोजवम्।
४५३. दीना त्रिजटया सीता लङ्कामेव प्रवेशिता ॥

४५४. तस्मिन् प्रविष्टे लङ्कायां कृतार्थे रावणात्मजे ।
४५५. राघवं परिवार्याथ ररक्षुर्वानरर्षभाः ॥

४५६. वीक्षमाणा दिशः सर्वाः तिर्यगूर्ध्वं च वानराः ।
४५७. तृणेष्वपि तु चेष्टत्सु राक्षसा इति मेनिरे ॥

४५८. रामलक्ष्मणयोर्दृष्ट्वा शरीरे सायकैश्चिते ।
४५९. सर्वाणि चाङ्गोपाङ्गानि सुग्रीवं भयमाविशत् ॥

४६०. तमुवाच परित्रस्तं वानरेन्द्रं विभीषणः ।
४६१. अलं त्रासेन सुग्रीव बाष्पवेगो निगृह्यताम्॥

४६२. एवं प्रायाणि युद्धानि विजयो नास्ति नैष्ठिकः ॥

४६३. सभाग्यशेषतास्माकं यदि वीर भविष्यति ।
४६४. मोहमेतौ प्रहास्येते महात्मानौ महाबलौ ॥

४६५. न कालः कपिराजेन्द्र वैक्लव्यमवलम्बितुम्।
४६६. अतिस्नेहोऽपि कालेऽस्मिन् मरणायोपकल्पते ॥

४६७. नैतत् किञ्चन रामस्य न च रामो मुमूर्षति ।
४६८. नह्येनं हास्यते लक्ष्मीः दुर्लभा या गतायुषाम्॥

४६९. तस्मादाश्वासयात्मानं बलं चाश्वासय स्वकम्।
४७०. यावद् सैन्यानि सर्वाणि पुनः संस्थापयाम्यहम्॥

४७१. समाश्वास्य तु सुग्रीवं राक्षसेन्द्रो विभीषणः।
४७२. विद्रुतं वानरानीकं तत् समाश्वासयत् पुनः॥

४७३. एतस्मिन्नन्तरे रामः प्रत्यबुद्ध्यत वीर्यवान्।
४७४. स्थिरत्वात् सत्त्वयोगाच्च शरैः सन्दानितोऽपि सन्
॥

४७५. ततो दृष्ट्वा सुरुचिरं निषण्णं गाढमर्पितम्।
४७६. भ्रातरं दीनवदनं पर्यदेवयदातुरः॥

४७७. किं नु मे सीतया कार्यं लब्धया जीवितेन वा।
४७८. शयानं योऽद्य पश्यामि भ्रातरं युधि निर्जितम्॥

४७९. शक्या सीतासमा नारी मर्त्यलोके विचिन्वता।
४८०. न लक्ष्मणसमो भ्राता सचिवः सांपरायिकः॥

४८१. यथैव मां वनं यान्तमनुयातो महाद्युतिः।
४८२. अहमप्यनुयास्यामि तथैवैनं यमक्षयम्॥

४८३. यत्तु शक्यं वयस्येन सुहृदा वा परं मम।
४८४. कृतं सुग्रीव तत् सर्वं भवता धर्मभीरुणा॥

४८५. मित्रकार्यं कृतमिदं भवद्भिर्वानरर्षभाः।
४८६. अनुज्ञाता मया सर्वे यथेष्टं गन्तुमर्हथ॥

४८७. शुश्रुवुः तस्य ये सर्वे वानराः परिदेवितम्।
४८८. वर्तयाञ्चक्रिरेऽश्रूणि नेत्रैः कृष्णेतरेक्षणाः॥

४८९. एतस्मिन्नन्तरे वायुर्मेघाश्चापि सविद्युतः।
४९०. पर्यस्यन् सागरे तोयं कंपयन्निव मेदिनीम्॥

४९१. महता पक्षवातेन सर्वद्वीपमहाद्रुमाः।
४९२. निपेतुर्भग्नविटपाः सलिले लवणाम्भसि॥

४९३. अभवन् पन्नगास्त्रस्ता भोगिनस्तत्र वासिनः।
४९४. शीघ्रं सर्वाणि यादांसि जग्मुश्च लवणार्णवम्॥

४९५. ततो मुहूर्तात् गरुडं वैनतेयं महाबलम्।
४९६. वानरा ददृशुः सर्वे ज्वलन्तमिव पावकम्॥

४९७. तमागतमभिप्रेक्ष्य नागास्ते विप्रदुद्रुवुः।
४९८. यैस्तु तौ पुरुषौ बद्धौ शरभूतैर्महाबलैः॥

४९९. ततः सुपर्णः काकुत्स्थौ स्पृष्ट्वा प्रत्यभिनन्द्य च।
५००. विममर्श च पाणिभ्यां मुखे चन्द्रसमप्रभे॥

५०१. वैनतेयेन संस्पृष्टास्तयोः संरुरुहुर्व्रणाः।
५०२. सुवर्णे च तनू स्निग्धे तयोराशु बभूवतुः॥

५०३. तावुत्थाप्य महातेजा गरुडो वासवोपमौ।
५०४. उभौ च सस्वजे हृष्टो रामश्चैनमुवाच ह॥

५०५. भवत्प्रसादात् व्यसनं रावणिप्रभवं महत्।
५०६. उपायेन व्यतिक्रान्तौ शीघ्रं च बलिनौ कृतौ॥

५०७. को भवान् रूपसम्पन्नो दिव्यस्रगनुलेपनः।
५०८. वसानो विरजे वस्त्रे दिव्याभरणभूषितः॥

५०९. तमुवाच महातेजा वैनतेयो महाबलः।
५१०. पतत्रिराजः प्रीतात्मा हर्षपर्याकुलेक्षणम्॥

murthygss@gmail.com

५११. अहं सखा ते काकुत्स्थ प्रियः प्राणो बहिश्चरः ।
५१२. गरुत्मानिह सम्प्राप्तो युवयोः साह्यकारणात् ॥

५१३. एते नागाः काद्रवेयाः तीक्ष्णदंष्ट्राः विषोल्बणाः ।
५१४. रक्षोमायाप्रभावेण शरभूतास्त्वदाश्रयाः ॥

५१५. इमं श्रुत्वा तु वृत्तान्तं त्वरमाणोऽहमागतः ।
५१६. सहसैवावयोः स्नेहात् सखित्वमनुपालयन् ॥

५१७. सखे राघव धर्मज्ञ रिपूणामपि वत्सल ।
५१८. अभ्यनुज्ञातुमिच्छामि गमिष्यामि यथासुखम्॥

५१९. न च कौतूहलं कार्यं सखित्वं प्रति राघव ।
५२०. कृतकर्मा रणे वीर सखित्वं प्रतिवेत्स्यसि ॥

५२१. बालवृद्धावशेषां तु लङ्कां कृत्वा शरोर्मिभिः ।
५२२. रावणं तु रिपुं हत्वा सीतां त्वमुपलप्स्यसे ॥

५२३. इत्येवमुक्त्वा वचनं सुपर्णः शीघ्रविक्रमः ।
५२४. रामं च नीरुजं कृत्वा परिष्वज्य च वीर्यवान् ।
५२५. जगामाकाशमाविश्य मध्ये तेषां वनौकसाम्॥

५२६. नीरुजौ राघवौ दृष्ट्वा ततो वानरयूथपाः ।
५२७. सिंहनादं तदा नेदुः लाङ्गूलं दुधुवुश्च ते ॥

५२८. तेषां सुभीमस्तुमुलो निनादो
५२९. बभूव शाखामृगयूथपानाम्।
५३०. क्षये निदाघस्य यथा घनानाम्
५३१. नादः सुभीमो नदतां निशीथे ॥

५३२. तेषां तु तुमुलं शब्दं श्रुत्वा तं (रावणो) भृशम्।
५३३. सचिवानां (ततस्तस्य) मध्ये वचनमब्रवीत् ॥

५३४. अयं च सुमहान् नादः शङ्कां जनयतीव मे ।
५३५. ज्ञायतां तूर्णमेतेषां सर्वेषां च वनौकसाम्।
५३६. शोककाले समुत्पन्ने हर्षकारणमुत्थितम्॥

५३७. तथोक्तास्ते सुसम्भ्रान्ताः प्राकारमधिरुह्य च ।
५३८. ददृशुः पालितां सेनां सुग्रीवेण महात्मना ॥

५३९. तौ च मुक्तौ सुघोरेण शरबन्धेन राघवौ ।
५४०. तदप्रियं दीनमुखा रावणस्य च राक्षसाः ।
५४१. कृत्स्नं निवेदयामासुर्यथावत् वाक्यकोविदाः ॥

५४२. तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां राक्षसेन्द्रो महाबलः ।
५४३. उवाचात्महितं काले प्रहस्तं युद्धकोविदम्॥

५४४. पुरस्योपनिविष्टस्य सहसा पीडितस्य वा ।
५४५. नान्यं युद्धात् प्रपश्यामि मोक्षं युद्धविशारद ॥

५४६. अहं वा कुम्भकर्णो वा त्वं वा सेनापतिर्मम ।
५४७. इन्द्रजिद्वा निकुम्भो वा वहेयुर्भारमीदृशम्॥

५४८. स त्वं बलमतः शीघ्रमादाय परिगृह्य च ।
५४९. विजयायाभिनिर्याहि यत्र सर्वे वनौकसः ॥

५५०. रावणेनैवमुक्तस्तु प्रहस्तो वाहिनीपतिः ।
५५१. राक्षसेन्द्रमुवाचेदमसुरेन्द्रमिवोशना ॥

५५२. राजन् मन्त्रितपूर्वं नः कुशलैः सह मन्त्रिभिः ।
५५३. प्रदानेन तु सीतायाः श्रेयो व्यवसितं मया ।
५५४. अप्रदाने पुनर्युद्धं दृष्टमेव तदैव नः ॥

५५५. सोऽहं दानैश्च मानैश्च सततं पूजितस्त्वया ।
५५६. सान्त्वैश्च विविधैः काले किं न कुर्यां हितं तव ॥

५५७. न हि मे जीवितं रक्ष्यं पुत्रदारधनानि च ।
५५८. त्वं पश्य मां जुहूषन्तं त्वदर्थे जीवितं युधि ॥

५५९. एवमुक्त्वा तु भर्तारं रावणं वाहिनीपतिः ।
५६०. लङ्काया निर्ययौ तूर्णं बलेन महता वृतः ॥

५६१. तस्य निर्याणघोषेण राक्षसानां च नर्दताम्।
५६२. लङ्कायां सर्वभूतानि विनेदुर्विकृतैः स्वरैः ॥

५६३. प्रहस्तं तं हि निर्यान्तं प्रख्यातगुणपौरुषम्।
५६४. युधि नानाप्रहरणा कपिसेनाभ्यवर्तत ॥

५६५. अभिसञ्जातघोषाणां प्रहस्तमभिगर्जताम्।
५६६. गदाश्च परिघा प्रासा विविधाश्च परश्वधाः ।
५६७. धनूंषि च विचित्राणि राक्षसानां जयैषिणाम्।
५६८. प्रगृहीतान्यराजन्त वानरानभिधावताम्॥

५६९. जगृहुः पादपान्श्चापि पुष्पितान्स्तु गिरीन्स्तथा ।
५७०. शिलाश्च विपुला दीर्घा योद्धुकामा प्लवङ्गमाः
॥

५७१. बहवो राक्षसा युद्धे बहून् वानरपुङ्गवान् ।
५७२. वानरा राक्षसान्श्चापि निर्जघ्नुर्बहवो बहून् ॥

५७३. महता हि शरौघेण राक्षसो रणदुर्मदः ।
५७४. अर्दयामास सङ्क्रुद्धो वानरान् परमाहवे ॥

५७५. वानराणां शरीरैस्तु राक्षसानां च मेदिनी ।
५७६. बभूवातिचिता घोरैः पर्वतैरिव संवृता ॥

५७७. सा मही रुधिरौघेण प्रच्छन्ना सम्प्रकाशते ।
५७८. सम्छन्ना माधवे मासि पलाशैरिव पुष्पितैः ॥

५७९. शोणितौघमहातोयां यमसागरगामिनीम्।
५८०. यकृत्प्लीनमहापङ्कां विनिकीर्णान्त्रशैवलाम्।
५८१. भिन्नकायशिरोमीनां अङ्गावयवशाद्वलाम्।
५८२. गृध्रहंसवराकीर्णामार्तस्वनितनिस्वनाम्।
५८३. राक्षसा कपिमुख्यास्ते तेरुस्तां दुस्तरां नदीम्॥

५८४. ततः सृजन्तं बाणौघान् प्रहस्तं स्यन्दने स्थितम्।
५८५. ददर्श तरसा नीलो विधमन्तं प्लवङ्गमान् ॥

५८६. समीक्ष्याभिद्रुतं युद्धे प्रहस्तो वाहिनीपतिः ।
५८७. रथेनादित्यवर्णेन नीलमेवाभिदुद्रुवे ॥

५८८. स धनुर्धन्विनां श्रेष्ठो विकृष्य परमाहवे ।
५८९. नीलाय व्यसृजत् बाणान् प्रहस्तो वाहिनीपतिः ॥

५९०. यथैव गोवृषो वर्षं शारदं शीघ्रमागतम्।
५९१. एवमेव प्रहस्तस्य शरवर्षं दुरासदम्।
५९२. निमीलिताक्षः सहसा नीलः सेहे सुदारुणम्॥

५९३. ततो रोषपरीतात्मा धनुस्तस्य दुरात्मनः ।
५९४. बभञ्ज तरसा नीलो ननाद च पुनः पुनः ॥

५९५. विधनुस्तु कृतस्तेन प्रहस्तो वाहिनीपतिः ।
५९६. प्रगृह्य मुसलं घोरं स्यन्दनादवपुप्लुवे ॥

५९७. आजघान तदा नीलं ललाटे मुसलेन सः ।
५९८. तमचिन्त्यप्रहारं स प्रगृह्य मुसलं महत् ।
५९९. अभिदुद्राव बलिनं बलान्नीलं प्लवङ्गमम्॥

६००. ततः सम्प्रेक्ष्य जग्राह महावेगो महाशिलाम्।
६०१. तस्य युद्धाभिकामस्य मृधे मुसलयोधिनः ।
६०२. प्रहस्तस्य शिलां नीलो मूर्ध्नि तूर्णमपातयत् ॥

६०३. नीलेन कपिमुख्येन विमुक्ता महती शिला ।
६०४. बिभेद बहुधा घोरा प्रहस्तस्य शिरस्तदा ॥

६०५. स गतासुर्गतश्रीको गतसत्त्वो गतेन्द्रियः ।
६०६. पपात सहसा भूमौ छिन्नमूल इव द्रुमः ॥

६०७. हते प्रहस्ते नीलेन तदकंप्यं महाबलम्।
६०८. रक्षसामप्रहृष्टानां लङ्कामभिजगाम ह ॥

६०९. ततस्तु नीलो विजयी महाबलः
६१०. प्रशस्यमानः सुकृतेन कर्मणा ।
६११. समेत्य रामेण सलक्ष्मणेन
६१२. प्रहृष्टरूपस्तु बभूव यूथपः ॥

६१३. सङ्ख्ये प्रहस्तं निहतं निशम्य
६१४. (रक्षोऽधिपः) शोकपरीतचेताः ।
६१५. ऊवाच तान् राक्षसयूथमुख्यान्
६१६. इन्द्रो यथा निर्जरयूथमुख्यान् ॥

६१७. नावज्ञा रिपवे कार्या यैरिन्द्रबलसादनः ।
६१८. सूदितः सैन्यपालो मे सानुयात्रः सकुञ्जरः ॥

६१९. सोऽहं रिपुविनाशाय विजयायाविचारयन् ।
६२०. स्वयमेव गमिष्यामि रणशीर्षं तदद्भुतम्॥

६२१. अद्य तद् वानरानीकं रामं च सहलक्ष्मणम्।
६२२. निर्दहिष्यामि बाणौघैर्वनं दीप्तैरिवाग्निभिः ॥

६२३. द्वारेषु चर्यागृहगोपुरेषु
६२४. सुनिर्वृतास्तिष्ठत निर्विशङ्काः ।
६२५. (ते त्वागतम्) मां सहितं भवद्भिः
६२६. वनौकसश्छिद्रमिदं विदित्वा ।
६२७. शून्यां पुरीं दुष्प्रसहां प्रमथ्य
६२८. प्रधर्षयेयुः सहसा समेताः ॥

६२९. विसर्जयित्वा सचिवान्स्ततस्तान्
६३०. गतेषु रक्षःसु यथानियोगम्।
६३१. व्यदारयद् वानरसागरौघम्
६३२. महाझषः पूर्णमिवार्णवौघम्॥

६३३. ते वध्यमानाः पतिताश्च वीराः
६३४. नानद्यमाना भयशल्यविद्धाः ।
६३५. शाखामृगा रावणसायकार्ता
६३६. जग्मुः शरण्यं शरणं स्म रामम्॥

६३७. ततो महात्मा स धनुर्धनुष्मान्
६३८. आदाय रामः सहसा जगाम ।
६३९. तं लक्ष्मणः प्राञ्जलिरभ्युपेत्य
६४०. उवाच रामं परमार्थयुक्तम्॥

६४१. काममार्य सुपर्याप्तो वधस्यास्य दुरात्मनः ।
६४२. विधमिष्याम्यहं चैनमनुजानीहि मां विभो ॥

६४३. तमब्रवीन्महातेजा रामः सत्यपराक्रमः ।
६४४. गच्छ यत्नपरश्चापि भव लक्ष्मण संयुगे ॥

६४५. रावणो हि महावीर्यो रणेऽद्भुतपराक्रमः ।
६४६. त्रैलोक्येनापि सङ्क्रुद्धो दुष्प्रसह्यो न संशयः ॥

६४७. तस्य च्छिद्राणि मार्गस्व स्वच्छिद्राणि च रक्षय ।
६४८. चक्षुषा धनुषात्मानं गोपायस्व समाहितः ॥

६४९. राघवस्य वचः श्रुत्वा परिष्वज्याभिपूज्य च ।
६५०. अभिवाद्य च रामाय ययौ सौमित्रिराहवे ॥

६५१. स रावणं वारणहस्तबाहुम्
६५२. ददर्श दीप्तोद्यतभीमचापम्।
६५३. प्रच्छादयन्तं शरवृष्टिजालैः
६५४. तान् वानरान् भिन्नविकीर्णदेहान् ॥

६५५. रथेनाम्बुदनादेन दशग्रीवो रणोत्सुकः ।
६५६. आसाद्य रणमध्ये तं सौमित्रिमभिदुद्रुवे ॥

६५७. तमाह सौमित्रिरदीनसत्त्वो
६५८. विस्फारयन्तं धनुरप्रमेयम्।
६५९. अवेहि मामद्य निशाचरेन्द्र
६६०. न वानरास्त्वं प्रतियोद्धुमर्हसि ॥

६६१. स एवमुक्तः कुपितो विसर्ज
६६२. रक्षोऽधिपः सप्तशरान् सुपुङ्खान् ।
६६३. तान् लक्ष्मणः काञ्चनचित्रपुङ्खैः
६६४. चिच्छेद बाणैः निशिताग्रधारैः ॥

६६५. स लक्ष्मणश्चापि शितान् शिताग्रान्
६६६. महेन्द्रवज्राशनितुल्यवेगान् ।
६६७. सन्धाय चापे ज्वलनप्रकाशान्
६६८. ससर्ज रक्षोऽधिपतेर्वधाय ॥

६६९. स तान् प्रचिच्छेद हि राक्षसेन्द्रः
६७०. छित्त्वा च तान् लक्ष्मणमाजघान ।
६७१. शरेण कालाग्निसमप्रभेन
६७२. स्वयम्भुदत्तेन ललाटदेशे ॥

६७३. स लक्ष्मणो रावणसायकार्तः
६७४. चचाल चापं शिथिलं प्रगृह्य ।
६७५. पुनश्च संज्ञां प्रतिलभ्य कृच्छ्रात्
६७६. चिच्छेद चापं त्रिदशेन्द्रशत्रोः ॥

६७७. स कृन्तचापः शरताडितश्च
६७८. मेदार्द्रगात्रो रुधिरावसिक्तः ।
६७९. जग्राह शक्तिं समुदग्रशक्तिः
६८०. स्वयम्भुदत्तां युधि देवशत्रुः ॥

६८१. स तां विधूमानिलसन्निकाशाम्
६८२. वित्रासिनीं वानरवाहिनीनाम्।
६८३. चिक्षेप शक्तिं तरसा ज्वलन्तीम्
६८४. सौमित्रये राक्षसराष्ट्रनाथः ॥

६८५. तामापतन्तीं भरतानुजोऽस्त्रैः
६८६. जघान बाणैश्च हुताग्निकल्पैः ।
६८७. तथापि सा तस्य विवेश शक्तिः
६८८. भुजान्तरं दाशरथेर्विशालम्॥

६८९. स शक्तिमान् शक्तिसमाहतः सन्
६९०. जज्वाल भूमौ स रघुप्रवीरः ।
६९१. तं विह्वलन्तं सहसाभ्युपेत्य
६९२. जग्राह राजा तरसा भुजाभ्याम्॥

६९३. हिमवान् मन्दरो मेरुस्त्रैलोक्यं वा सहामरैः ।
६९४. शक्यं भुजाभ्यामुद्धर्तुं न शक्यो भरतानुजः ॥

६९५. शक्त्या ब्राह्म्यापि सौमित्रिस्ताडितस्तु स्तनान्तरे
।

६९६. विष्णोरचिन्त्यं स्वं भागमात्मानं प्रत्यनुस्मरत् ॥

६९७. हनुमानथ तेजस्वी लक्ष्मणं रावणार्दितम्।
६९८. आनयद् राघवाभ्याशं बाहुभ्यां परिगृह्य तम्॥

६९९. वायुसूनोः सुहृत्त्वेन भक्त्या परमया च सः ।
७००. शत्रूणामप्यकंप्योऽपि लघुत्वमगमत् कपेः ॥

७०१. तं समुत्सृज्य सा शक्तिः सौमित्रिं युधि निर्जितम्।
७०२. रावणस्य रथे तस्मिन् स्थानं पुनरुपागमत् ॥

७०३. आश्वस्तश्च विशल्यश्च लक्ष्मणः शत्रुसूदनः ।
७०४. विष्णोर्भागममीमांस्यमात्मानं प्रत्यनुस्मरन् ॥

७०५. निपातितमहावीरां वानराणां महाचमूम्।
७०६. राघवस्तु रणे दृष्ट्वा रावणं समभिद्रवत् ॥

७०७. अथैनमनुसङ्क्रम्य हनुमान् वाक्यमब्रवीत् ।
७०८. मम पृष्ठं समारुह्य राक्षसं शास्तुमर्हसि ॥

७०९. तच्छ्रुत्वा राघवो वाक्यं वायुपुत्रेण भाषितम्।
७१०. अथारुरोह सहसा हनुमन्तं महाकपिम्॥

७११. गिरा गम्भीरया वाचा राक्षसेन्द्रमुवाच ह ॥

७१२. यदीन्द्रवैवस्वतभास्करान् वा
७१३. स्वयम्भुवैश्वानरशङ्करान् वा ।
७१४. गमिष्यसि त्वं दशधा दिशो वा
७१५. तथापि मे नाद्य गतो विमोक्ष्यसे ॥

७१६. राघवस्य वचः श्रुत्वा राक्षसेन्द्रो महाबलः ।
७१७. वायुपुत्रं महावेगं पूर्ववैरमनुस्मरन् ।
७१८. आजघान शरैर्दीप्तैः कालानलशिखोपमैः ॥

७१९. राक्षसेनाहवे तस्य ताडितस्यापि सायकैः ।
७२०. स्वभावतेजोयुक्तस्य भूयस्तेजोऽभ्यवर्धत ॥

७२१. ततो रामो महातेजा रावणेन कृतव्रणम्।
७२२. दृष्ट्वा प्लवगशर्दूलं क्रोधस्य वशमेयिवान् ॥

७२३. तस्याभिचङ्क्रम्य रथं सचक्रम्
७२४. साश्वध्वजच्छत्रमहापताकम्।
७२५. ससारथिं साशनिशूलखड्गम्
७२६. रामः प्रचिच्छेद शरैः सुपुङ्खैः ॥

७२७. अथेन्द्रशत्रुं तरसा जघान
७२८. बाणेन वज्राशनिसन्निभेन ।
७२९. भुजान्तरे व्यूढसुजातरूपे
७३०. वज्रेण मेरुं भगवानिवेन्द्रः ॥

७३१. यो वज्रपाताशनिसन्निपाता-
७३२. न्न चुक्षुभे नापि चचाल राजा ।
७३३. स रामबाणाभिहतो भृशार्तः
७३४. चचाल चापं च मुमोच वीरः ॥

७३५. तं विह्वलन्तं प्रसमीक्ष्य रामः
७३६. समाददे दीप्तमथार्धचन्द्रम्।
७३७. तेनार्कवर्णं सहसा किरीटम्
७३८. चिच्छेद रक्षोऽधिपतेर्महात्मा ॥

७३९. तं निर्विषाशीविषसन्निकाशम्
७४०. शान्तार्चिषं सूर्यमिवाप्रकाशम्।
७४१. गतश्रियं कृन्तकिरीटकूटम्
७४२. उवाच रामो युधि राक्षसेन्द्रम्॥

७४३. प्रयाहि जानामि रणार्दितस्त्वम्
७४४. प्रविश्य रात्रिञ्चरराज लङ्काम्।
७४५. आश्वास्य निर्याहि रथी च धन्वी
७४६. तदा बलं प्रेक्ष्यसि मे रथस्थः ॥

७४७. स एवमुक्तो हतदर्पहर्षो
७४८. निकृत्तचापः स हताश्वसूतः ।
७४९. शरार्दितो भग्नमहाकिरीटो
७५०. विवेश लङ्कां सहसा स राजा ॥

॥ ६.४ कुम्भकर्णहननम् ॥

१. स प्रविश्य पुरीं लङ्कां रामबाणभयार्दितः ।
२. मातङ्ग इव सिंहेन गरुडेनेव पन्नगः ।
३. अभिभूतोऽभवद् राजा राघवेण महात्मना ॥

४. ब्रह्मदण्डप्रतीकानां विद्युच्चलितवर्चसाम्।
५. स्मरन् राघवबाणानां विव्यथे राक्षसेश्वरः ॥

६. स काञ्चनमयं दिव्यमाश्रित्य परमासनम्।
७. विप्रेक्षमाणो रक्षांसि रावणो वाक्यमब्रवीत् ॥

८. सर्वं तत् खलु मे मोघं यत् तप्तं परमं तपः ।
९. यत् समानो महेन्द्रेण मानुषेण विनिर्जितः ॥

१०. अवध्यत्वं मया प्रोक्तं मानुषेभ्यो न याचितम्॥

११. स चाप्रतिमगाम्भीर्यो देवदानवदर्पहा ।
१२. ब्रह्मशापाभिभूतस्तु कुम्भकर्णो विबोध्यताम्॥

१३. नव सप्त दशाष्टौ च मासान् स्वपिति राक्षसः ।
१४. मन्त्रं कृत्वा प्रसुप्तोऽयमितस्तु नवमेऽहनि ॥

१५. स हि सङ्ख्ये महाबाहुः ककुदः सर्वरक्षसाम्।
१६. वानरान् राजपुत्रौ च क्षिप्रमेव हनिष्यति ॥

१७. किं करिष्याम्यहं तेन शक्रतुल्यबलेन हि ।
१८. ईदृशे व्यसने घोरे यो न साह्याय कल्पते ॥

१९. ते तु तद् वचनं श्रुत्वा राक्षसेन्द्रस्य राक्षसाः ।
२०. जग्मुः परमसम्भ्रान्ताः राक्षसेन्द्रनिवेशनम्॥

२१. कुम्भकर्णस्य निःश्वासादवधूता महाबलाः ।
२२. प्रतिष्ठमाना कृच्छ्रेण यत्नात् प्रविविशुर्गुहाम्॥

२३. तां प्रविश्य गुहां रम्यां रत्नकाञ्चनकुट्टिमाम्।
२४. ददृशुर्नैरृतव्याघ्राः शयानं भीमविक्रमम्।
२५. ऊर्ध्वलोमाञ्चिततनुं श्वसन्तमिव पन्नगम्।
२६. भीमनासापुटं तं तु पातालविपुलाननम्।
२७. शयने न्यस्तसर्वाङ्गं मेदोरुधिरगन्धिनम्॥

२८. ततश्चक्रुर्महात्मानः कुम्भकर्णस्य चाग्रतः ।
२९. मृगाणां महिषाणां च वराहाणां च सञ्चयान् ॥

३०. ततः शोणितकुम्भांश्च राशिमन्नस्य चाद्भुतम्।
३१. पुरस्तात् कुम्भकर्णस्य चक्रुस्त्रिदशशत्रवः ॥

३२. लिलिपुश्च परार्घ्येन चन्दनेन परन्तपम्।
३३. दिव्यैराच्छादयामासुः माल्यैर्गन्धैश्च गन्धिभिः ॥

३४. तस्य निःश्वासवातेन कुम्भकर्णस्य रक्षसः ।
३५. राक्षसाः कुम्भकर्णस्य स्थातुं नाशक्नुवन् पुरः ॥

३६. मृदङ्गपणवान् भेरीः शङ्खकुम्भगणान्स्तदा ।
३७. दशराक्षससाहस्रा युगपत् पर्यवादयन् ॥

३८. तेन नादेन महता लङ्का समभिपूरिता ।
३९. सपर्वतवना सर्वा सोऽपि नैव प्रबुद्ध्यते ॥

४०. ततः कोपसमाविष्टाः सर्वे भीमपराक्रमाः ।
४१. तद् रक्षो बोधयिष्यन्तः चक्रुरन्ये पराक्रमम्॥

४२. केशानन्ये प्रलुलुपुः कर्णावन्ये दशन्ति च ।
४३. उदकुम्भशतानन्ये समसिञ्चन्त कर्णयोः ॥

४४. न कुम्भकर्णः पस्पन्दे महानिद्रावशं गतः ॥

४५. अन्ये च बलिनस्तस्य कूटमुद्गरपाणयः ।
४६. मूर्ध्नि वक्षसि गात्रेषु पातयन् कूटमुद्गरान् ॥

४७. रज्जुबन्धनबद्धाभिः शतघ्नीभिश्च सर्वतः ।
४८. वध्यमानो महाकायो न प्राबुद्ध्यत राक्षसः ॥

४९. वारणानां सहस्रं च शरीरेऽस्य प्रधावितम्।
५०. कुम्भकर्णस्तदा बुद्ध्वा स्पर्शं परमबुद्ध्यत ॥

५१. स पात्यमानैः गिरिशृङ्गवृक्षैः
५२. अचिन्तयन् तान् विपुलान् प्रहारान् ।
५३. निद्राक्षयात् क्षुद्भयपीडितश्च
५४. विजृम्भमाणः सहसोत्पपात ॥

५५. तस्य जाजृम्भमाणस्य वक्त्रं पातालसन्निभम्।
५६. ददृशे मेरुशृङ्गाग्रे दिवाकर इवोदितः ॥

५७. निःश्वासश्चास्य सञ्जज्ञे पर्वतादिव मारुतः ।
५८. तस्य दीप्ताग्निसदृशे विद्युत्सदृशवर्चसी ।
५९. ददृशाते महानेत्रे दीप्ताविव महाग्रहौ ॥

६०. अदन् बुभुक्षितो मांसं शोणितं तृशितोऽपिबन् ।
६१. मेदःकुम्भान्श्च मद्यान्श्च पपौ शक्ररिपुस्तदा ॥

६२. ततस्तृप्त इति ज्ञात्वा समुत्पेतुर्निशाचराः ।
६३. शिरोभिश्च प्रणम्यैनं सर्वतः पर्यवारयन् ॥

६४. चारयन् सर्वतो दृष्टिं कलुषीकृतलोचनः ।
६५. बोधनात् विस्मितश्चापि राक्षसानिदमब्रवीत् ॥

६६. किमर्थमहमादृत्य भवद्भिः प्रतिबोधितः ।
६७. कच्चित् सुकुशलं राजा भयं वा नेह किञ्चन ॥

६८. न ह्यल्पकारणे सुप्तं बोधयिष्यति मां गुरुः ।
६९. तदाख्यातार्थतत्त्वेन मत्प्रबोधनकारणम्॥

७०. एवं ब्रुवाणं संरब्धं कुम्भकर्णमरिन्दमम्।
७१. यूपाक्षः सचिवो राज्ञः कृताञ्जलिरभाषत ॥

७२. न नो देवकृतं किञ्चित् भयमस्ति कदाचन ।
७३. मानुषान्नो भयं राजन् तुमुलं सम्प्रबाधते ॥

७४. वानरैः पर्वताकारैर्लङ्केयं परिवारिता ।
७५. सीताहरणसन्तप्तात् रामान्नस्तुमुलं भयम्॥

७६. स्वयं रक्षोऽधिपश्चापि पौलस्त्यो देवकण्टकः ।
७७. व्रजेति संयुगे मुक्तो रामेणादित्यवर्चसा ॥

७८. यन्न देवैः कृतो राजा नापि दैत्यैर्न दानवैः ।
७९. कृतः स इह रामेण विमुक्तः प्राणसंशयात् ॥

८०. द्रष्टुं त्वां काङ्क्षते राजा सर्वराक्षसपुङ्गवः ।
८१. गमने क्रियतां बुद्धिः भ्रातरं सम्प्रहर्षय ॥

८२. कुम्भकर्णस्तु दुर्धर्षो भ्रातुराज्ञाय शासनम्।
८३. पीत्वा घटसहस्रे द्वे गमनायोपचक्रमे ॥

८४. ईषत् समुत्कटो मत्तः कालान्तकयमोपमः ।
८५. कुम्भकर्णो बभौ रुष्टः तेजोबलसमन्वितः ॥

८६. भ्रातुः स भवनं गच्छन् रक्षोबलसमन्वितः ।
८७. कुम्भकर्णः पदन्यासैरकंपयत मेदिनीम्॥

८८. तमद्रिशृङ्गप्रतिमं किरीटिनम्
८९. स्पृशन्तमादित्यमिवात्मतेजसा ।
९०. वनौकसः प्रेक्ष्य विवृद्धमद्भुतम्
९१. भयार्दिता दुद्रुविरे यतस्ततः ॥

९२. सोऽभिगम्य गृहं भ्रातुः कक्ष्यामभिविगाह्य च ।
९३. ददर्शोद्विग्नमासीनं विमाने पुष्पके गुरुम्॥

९४. अथ दृष्ट्वा दशग्रीवः कुम्भकर्णमुपस्थितम्।
९५. तूर्णमुत्थाय संहृष्टः सन्निकर्षमुपानयत् ॥

९६. अथासीनस्य पर्यङ्के कुम्भकर्णो महाबलः ।
९७. भ्रातुर्ववन्दे चरणौ किं कृत्यमिति चाब्रवीत् ॥

९८. स भ्रात्रा सम्परिष्वक्तो यथावच्चाभिनन्दितः ।
९९. संरक्तनयनः क्रोधात् रावणं वाक्यमब्रवीत् ॥

१००. किमर्थमहमादृत्य त्वया राजन् प्रबोधितः ।
१०१. शंस कस्मात् भयं तेऽत्र को वा प्रेतो भविष्यति ॥

१०२. भ्रातरं रावणः क्रुद्धं कुम्भकर्णमवस्थितम्।
१०३. रोषेण परिवृत्ताभ्यां नेत्राभ्यां वाक्यमब्रवीत् ॥

१०४. सुषुप्तस्त्वं न जानीषे मम रामकृतं भयम्।
१०५. एष दाशरथिः श्रीमान् सुग्रीवसहितो बली ।
१०६. समुद्रं लङ्घयित्वा तु मूलं नः परिकृन्तति ॥

१०७. हन्त पश्यस्व लङ्कायां वनान्युपवनानि च ।
१०८. सेतुना सुखमागत्य वानरैकार्णवीकृतम्॥

१०९. ये राक्षसा मुख्यतमा हतास्ते वानरैर्युधि ।
११०. वानराणां क्षयं युद्धे न पश्यामि कथञ्चन ॥

१११. नाशय त्वमिमानद्य तदर्थं बोधितो भवान् ।
११२. भ्रातुरर्थे महाबाहो कुरु कर्म सुदुष्करम्॥

११३. मयैवं नोक्तपूर्वो हि भ्राता कश्चित् परन्तप ।
११४. त्वय्यस्ति मम च स्नेहः परा सम्भावना च मे ॥

११५. न हि ते सर्वभूतेषु दृश्यते सदृशो बली ॥

११६. कुरुष्व मे प्रियहितमेतदुत्तमम्
११७. यथाप्रियं प्रियरण बान्धवप्रिय ।
११८. स्वतेजसा व्यथय सपत्नवाहिनीम्
११९. शरद्घनं पवन इवोद्यतो महान् ॥

१२०. तस्य राक्षसराजस्य निशम्य परिदेवितम्।
१२१. कुम्भकर्णो बभाषेदं वचनं प्रजहास च ॥

१२२. दृष्टो दोषो हि योऽस्माभिः पुरा मन्त्रविनिर्णये ।
१२३. हितेष्वनभियुक्तेन सोऽयमासादितस्त्वया ॥

१२४. प्रथमं वै महाराज कृत्यमेतदचिन्तितम्।
१२५. केवलं वीर्यदर्पेण नानुबन्धो विचारितः ॥

१२६. काले धर्मार्थकार्यान् यः सम्मन्त्र्य सचिवैः सह ।
१२७. निषेवेतात्मवान् लोके न स व्यसनमाप्नुयात् ॥

१२८. अनभिज्ञाय शास्त्रार्थान् पुरुषाः पशुबुद्धयः ।
१२९. प्रागल्भ्यात् वक्तुमिच्छन्ति मन्त्रिष्वभ्यन्तरीकृताः ॥

१३०. अशास्त्रविदुषां तेषां न कार्यमहितं वचः ॥

१३१. तान् भर्ता मित्रसङ्काशानमित्रान् मन्त्रनिर्णये ।
१३२. व्यवहारेण जानीयात् सचिवानुपसंहितान् ॥

१३३. यदुक्तमिह ते पूर्वं क्रियतामनुजेन च ।
१३४. तदेव नो हितं कार्यं यथेच्छसि तथा कुरु ॥

१३५. तत्तु श्रुत्वा दशग्रीवः कुम्भकर्णस्य भाषितम्।
१३६. भ्रुकुटिं चैव सञ्चक्रे क्रुद्धश्चैनमभाषत ॥

१३७. मान्यो गुरुरिवाचार्यः किं मां त्वमनुशाससे ।
१३८. किमेवं वाक्श्रमं कृत्वा यद्युक्तं तद् विधीयताम्॥

१३९. विभ्रमात् चित्तमोहाद्वा बलवीर्याश्रयेण वा ।
१४०. नाभिपन्नमिदानीं यद् व्यर्था तस्य पुनः कथाः ॥

१४१. अस्मिन् काले तु यद्युक्तं तदिदानीं विचिन्त्यताम्।
१४२. गतं तु नानुशोचन्ति गतं तु गतमेव हि ॥

१४३. ममापनयजं दोषं विक्रमेण समीकुरु ॥

१४४. अतीव हि समालक्ष्य भ्रातरं क्षुभितेन्द्रियम्।
१४५. कुम्भकर्णः शनैर्वाक्यं बभाषे परिसान्त्वयन् ॥

१४६. अलं राक्षसराजेन्द्र सन्तापमुपमद्य ते ।
१४७. रोषं च सम्परित्यज्य स्वस्थो भवितुमर्हसि ॥

१४८. सोऽहं शत्रुविनाशाय तव निर्यातुमुद्यतः ।
१४९. मुञ्च रामाद् भयं घोरं निहनिष्यामि संयुगे ।
१५०. राघवं लक्ष्मणं चैव सुग्रीवं च महाबलम्।
१५१. हनूमन्तं च रक्षोघ्नं येन लङ्का प्रदीपिता ॥

१५२. असाधारणमिच्छामि तव दातुं महद् यशः ।
१५३. अपि चेन्द्रात् भयं राजन् यदि चापि स्वयम्भुवः ।
१५४. ततोऽहं नाशयिष्यामि नैशं तम इवांशुमान् ॥

१५५. यमं च शमयिष्यामि भक्षयिष्यामि पावकम्।
१५६. आदित्यं पातयिष्यामि सनक्षत्रं महीतले ।
१५७. पर्वतान्श्चूर्णयिष्यामि दारयिष्यामि मेदिनीम्॥

१५८. दीर्घकालं प्रसुप्तस्य कुम्भकर्णस्य विक्रमम्।
१५९. अद्य पश्यन्तु भूतानि भक्ष्यमाणानि सर्वशः ॥

१६०. रमस्व राजन् पिब चाद्य वारुणीम्
१६१. कुरुष्व कृत्यानि विनीय दुःखम्।
१६२. मयाद्य रामे गमिते यमक्षयम्
१६३. चिराय सीता वशगा भविष्यति ॥

१६४. एवमुक्तवतो वाक्यं कुम्भकर्णस्य धीमतः ।
१६५. प्रत्युवाच ततो वाक्यं प्रहसन् राक्षसाधिपः ॥

१६६. कश्चिन्मे त्वत्समो नास्ति सौहृदेन बलेन च ।

१६७. गच्छ शत्रुवधाय त्वं कुम्भकर्ण जयाय च ॥

१६८. शयानः शत्रुनाशार्थं भवान् सम्बोधितो मया ।
१६९. वानरान् राजपुत्रौ च भक्षयादित्यतेजसौ ॥

१७०. सङ्गच्छ शूलमादाय पाशहस्त इवान्तकः ।
१७१. सैन्यैः परिवृतो गच्छ शूलमुद्गरपाणिभिः ॥

१७२. समालोक्य तु ते रूपं विद्रविष्यन्ति वानराः ।
१७३. रामलक्ष्मणयोश्चापि हृदये प्रस्फुठिष्यतः ॥

१७४. एवमुक्त्वा महातेजाः कुम्भकर्णं महाबलम्।
१७५. पुनर्जातमिवात्मानं मेने राक्षसपुङ्गवः ॥

१७६. राज्ञस्तु वचनं श्रुत्वा योद्धुमुद्युक्तवान्स्तदा ।
१७७. आददे निशितं शूलं वेगाच्छत्रुनिबर्हणः ।
१७८. सर्वकालायसं दीप्तं तप्तकाञ्चनभूषणम्।
१७९. देवदानवगन्धर्वयक्षपन्नगसूदनम्।
१८०. रक्तमाल्यमहादामं स्वतश्चोद्गतपावकम्॥

१८१. अथासनात् समुत्पत्य स्रजं मणिकृतान्तराम्।
१८२. आबबन्ध महातेजाः कुम्भकर्णस्य रावणः ॥

१८३. अङ्गदान्यंगुलीवेष्टान् वराण्याभरणानि च ।
१८४. हारं च शशिसङ्काशमाबबन्ध महात्मनः ॥

१८५. दिव्यानि च सुगन्धीनि माल्यदामानि रावणः ।
१८६. गात्रेषु सज्जयामास श्रोत्रयोश्चापि कुण्डले ॥

१८७. काञ्चनाङ्गदकेयूरनिष्काभरणभूषितः ।
१८८. कुम्भकर्णो बृहत्कर्णः सुहुतोऽग्निरिवाबभौ ॥

१८९. स काञ्चनं भारसहं निवातम्
१९०. विद्युत्प्रभं दीप्तमिवात्मभासा ।
१९१. आबध्यमानः कवचं रराज
१९२. सन्ध्याभ्रसंवीत इवाद्रिराजः ॥

१९३. सर्वाभरणसर्वाङ्गः शूलपाणिः स राक्षसः ।
१९४. त्रिविक्रमकृतोत्साहो नारायण इवाबभौ ॥

१९५. भ्रातरं सम्परिष्वज्य कृत्वा चापि प्रदक्षिणम्।
१९६. प्रणम्य शिरसा तस्मै प्रतस्थे स महाबलः ॥

१९७. तमाशीर्भिः प्रशस्ताभिः प्रेषयामास रावणः ॥

१९८. तं गजैश्च तुरङ्गैश्च स्यन्दनैश्चाम्बुदस्वनैः ।
१९९. अनुजग्मुर्महात्मानो रथिनो रथिनां वरम्॥

२००. पदातयश्च बहवो महानादा महाबलाः ।
२०१. अन्वयू राक्षसा भीमा भीमाक्षाः शस्त्रपाणयः ॥

२०२. धनुःशतपरीणाहः स षट्शतसमुच्छ्रितः ।
२०३. रौद्रः शकटचक्राक्षो महापर्वतसन्निभः ।
२०४. सन्निपत्य च रक्षांसि दग्धशैलोपमो महान् ।
२०५. कुम्भकर्णो महावक्त्रः प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥

२०६. अद्य वानरमुख्यानां तानि यूथानि भागशः ।
२०७. निर्दहिष्यामि सङ्क्रुद्धः पतङ्गानिव पावकः ॥

२०८. नापराध्यन्ति मे कामं वानरा वनचारिणः ।
२०९. जातिरस्मद्विधानां स पुरोद्यानविभूषणम्॥

२१०. पुररोधस्य मूलं तु राघवः सहलक्ष्मणः ।
२११. हते तस्मिन् हतं सर्वं तं वधिष्यामि संयुगे ॥

२१२. एवं तस्य ब्रुवाणस्य कुम्भकर्णस्य राक्षसाः ।
२१३. नादं चक्रुर्महाघोरं कंपयन्त इवार्णवम्॥

२१४. तस्य निष्पततस्तूर्णं कुम्भकर्णस्य धीमतः ।
२१५. बभूवुर्घोररूपाणि निमित्तानि समन्ततः ॥

२१६. प्रास्फुरन्नयनं चास्य सव्यो बाहुरकंपत ।
२१७. आदित्यो निष्प्रभश्चासीत् न वाति च सुखोऽनिलः ॥

२१८. अचिन्तयन् महोत्पातानुदितान् रोमहर्षणान् ।
२१९. निर्ययौ कुम्भकर्णस्तु कृतान्तबलचोदितः ॥

२२०. तमवध्यं मघवता यमेन वरुणेन वा ।
२२१. प्रेक्ष्य भीमाक्षमायान्तं वानरा विप्रदुद्रुवुः ॥

२२२. तान्स्तु विप्रद्रुतान् दृष्ट्वा राजपुत्रोऽङ्गदोऽब्रवीत् ।
२२३. आत्मनस्तानि विस्मृत्य वीर्याण्यभिजनानि च ।
२२४. क्व गच्छत भयत्रस्ताः प्राकृता हरयो यथा ॥

२२५. निरायुधानां क्रमतामसङ्गगतिपौरुषाः ।
२२६. दारा ह्युपहसिष्यन्ति स वै घातः सुजीविनाम्॥

२२७. विकत्थनानि वो यानि भवद्भिः जनसंसदि ।
२२८. तानि वः क्व नु यातानि सोदग्राणि हितानि च ॥

२२९. अवाप्नुयामः कीर्तिं वा निहत्वा शत्रुमाहवे ।
२३०. निहता वीरलोकस्य भोक्ष्यामो वसु वानराः ॥

२३१. नालं युद्धाय वै रक्षो महतीयं बिभीषिका ।
२३२. महतीमुत्थितामेषां राक्षसानां बिभीषिकाम्।
२३३. विक्रमाद् विधमिष्यामो निवर्तध्वं प्लवङ्गमाः ॥

२३४. कृच्छ्रेण तु समाश्वस्य सङ्गम्य च ततस्ततः ।
२३५. वृक्षान् गृहीत्वा हरयः सम्प्रतस्थू रणाजिरे ॥

२३६. ते निवर्त्य तु संरब्धाः कुम्भकर्णं वनौकसः ।
२३७. निजघ्नुः परमक्रुद्धाः समदा इव कुञ्जराः ॥

२३८. प्रांशुभिः गिरिशृङ्गैश्च शिलाभिश्च महाबलाः ।
२३९. पादपैः पुष्पिताग्रैश्च हन्यमानो न कंपते ॥

२४०. सोऽपि सैन्यानि सङ्क्रुद्धो वानराणां महौजसाम्।
२४१. ममन्थ परमायत्तो वनान्यग्निरिवोत्थितः ॥

२४२. लोहितार्द्रास्तु बहवः शेरते वानरर्षभाः ।
२४३. निरस्ताः पतिता भूमौ ताम्रपुष्पा इव द्रुमाः ॥

२४४. लङ्घयन्तः प्रधावन्तो वानरा नावलोकयन् ।
२४५. केचित् समुद्रे पतिताः केचित् गगनमास्थिताः ॥

२४६. सागरा येन ते तीर्णाः पथा तेनैव दुद्रुवुः ।
२४७. ऋक्षा वृक्षान् समारूढाः केचित् पर्वतमाश्रिताः ॥

२४८. केचित् भूमौ निपतिताः केचित् सुप्ता मृता इव ।
२४९. द्रवमाणास्तु ते वीरा अङ्गदेन बलीमुखाः ।
२५०. सान्त्वनैश्चानुमानैश्च ततः सर्वे निवर्तिताः ॥

२५१. पर्यवस्थापिता वाक्यैरङ्गदेन बलीयसा ।
२५२. चक्रुः सुतुमुलं युद्धं वानरास्त्यक्तजीविताः ॥

२५३. अथ वृक्षान् महाकायाः सानूनि सुमहान्ति च ।

२५४. वानरास्तूर्णमुद्यम्य कुम्भकर्णमभिद्रवन् ॥

२५५. तं शैलमिव शैलाभाः सर्वे तु प्लवगर्षभाः ।
२५६. समारुह्य समुत्पत्य ददंशुश्च महाबलाः ॥

२५७. तं नखैर्दशनैश्चापि मुष्टिभिर्बाहुभिस्तथा ।
२५८. कुम्भकर्णं महाबाहुं निजघ्नुः वानरर्षभाः ॥

२५९. बाहुभ्यां वानरान् सर्वान् प्रगृह्य स महाबलः ।
२६०. भक्षयामास सङ्क्रुद्धो गरुडः पन्नगानिव ॥

२६१. प्रक्षिप्ताः कुम्भकर्णेन वक्त्रे पातालसन्निभे ।
२६२. नासापुटाभ्यां सञ्जग्मुः कर्णाभ्यां चैव वानराः ॥

२६३. भक्षयन् भृशसङ्क्रुद्धो हरीन् पर्वतसन्निभः ।
२६४. मांसशोणितसङ्क्लेदां कुर्वन् भूमिं स राक्षसः ।
२६५. चचार हरिसैन्येषु कालाग्निरिव मूर्च्छितः ॥

२६६. वज्रहस्तो यथा शक्रः पाशहस्त इवान्तकः ।
२६७. शूलहस्तो बभौ युद्धे कुम्भकर्णो महाबलः ॥

२६८. यथा शुष्काण्यरण्यानि ग्रीष्मे दहति पावकः ।
२६९. तथा वानरसैन्यानि कुम्भकर्णो ददाह सः ॥

२७०. प्रभग्नान् वानरान् दृष्ट्वा सुग्रीवो वानराधिपः ।
२७१. अभिदुद्राव वेगेन कुम्भकर्णं महाबलम्॥

२७२. कपिशोणितदिग्धाङ्गं भक्षयन्तं महाकपीन् ।
२७३. कुम्भकर्णं स्थितं दृष्ट्वा सुग्रीवो वाक्यमब्रवीत् ॥

२७४. त्यज तद् वानरानीकं प्राकृतैः किं करिष्यसि ।
२७५. सहस्वैकं निपातं मे पर्वतस्यास्य राक्षस ॥

२७६. तद् वाक्यं हरिराजस्य सत्यधैर्यसमन्वितम्।
२७७. श्रुत्वा राक्षसशार्दूलः कुम्भकर्णोऽब्रवीद्वचः ॥

२७८. प्रजापतेस्तु पौत्रस्त्वं तथैवर्क्षरजः सुतः ।
२७९. धृतिपौरुषसम्पन्नः तस्मात् गर्जसि वानर ॥

२८०. स कुम्भकर्णस्य वचो निशम्य
२८१. व्याविध्य शैलं सहसा मुमोच ।
२८२. तेनाजघानोरसि कुम्भकर्णम्
२८३. शैलेन वज्राशनिसन्निभेन ॥

२८४. तच्छैलशृङ्गं सहसा विभिन्नम्
२८५. भुजान्तरे तस्य तदा विशाले ।
२८६. ततो विषेदुः सहसा प्लवङ्गा
२८७. रक्षोगणाश्चापि मुदा विनेदुः ॥

२८८. स शैलशृङ्गाभिहतश्चुकोप
२८९. ननाद रोषाच्च विवृत्य वक्त्रम्।
२९०. व्याविध्य शूलं स तडित्प्रकाशम्
२९१. चिक्षेप हर्यृक्षपतेर्वधाय ॥

२९२. तत् कुम्भकर्णस्य भुजप्रणुन्नम्
२९३. शूलं शितं काञ्चनधामयष्टिम्।
२९४. क्षिप्रं समुत्पत्य निगृह्य दोर्भ्याम्
२९५. बभञ्ज वेगेन सुतोऽनिलस्य ॥

२९६. कृतं भारसहस्रस्य शूलं कालायसं महत् ।
२९७. बभञ्ज जानुमारोप्य तदा हृष्टः प्लवङ्गमः ॥

२९८. स तत् तथा भग्नमवेक्ष्य शूलम्
२९९. चुकोप रक्षोधिपतिर्महात्मा ।

३००. उत्पाट्य लङ्कामलयात् स शृङ्गम्
३०१. जघान सुग्रीवमुपेत्य तेन ॥

३०२. स शैलशृङ्गाभिहतो विसञ्ज्ञः
३०३. पपात भूमौ युधि वानरेन्द्रः ।
३०४. तं वीक्ष्य भूमौ पतितं विसञ्ज्ञम्
३०५. स कुम्भकर्णो युधि वानरेन्द्रम्।
३०६. जहार सुग्रीवमभिप्रगृह्य
३०७. यथानिलो मेघमिव प्रचण्डः ॥

३०८. विद्रुतां वाहिनीं दृष्ट्वा वानराणामितस्ततः ।
३०९. कुम्भकर्णेन सुग्रीवं गृहीतं चापि वानरम्।
३१०. हनूमान्श्चिन्तयामास मतिमान् मारुतात्मजः ॥

३११. भूत्वा पर्वतसङ्काशो नाशयिष्यामि राक्षसम्।
३१२. अथवा स्वयमप्येष मोक्षं प्राप्स्यति वानरः ॥

३१३. मया तु मोक्षितस्यास्य सुग्रीवस्य महात्मनः ।
३१४. अप्रीतिश्च भवेत् कष्टा कीर्तिनाशच शाश्वतः ॥

३१५. तस्मान् मुहूर्तं कांक्षिष्ये विक्रमं मोक्षितस्य तु ।
३१६. भिन्नं च वानरानीकं तावदाश्वासयाम्यहम्॥

३१७. इत्येवं चिन्तयित्वाथ हनुमान् मारुतात्मजः ।
३१८. भूयः संस्तम्भयामास वानराणां महाचमूम्॥

३१९. स कुम्भकर्णोऽथ विवेश लङ्काम्
३२०. स्फुरन्तमादाय महाहरिं तम्।
३२१. विमानचर्यागृहगोपुरस्थैः
३२२. पुष्पाग्र्यवर्षैरभिपूज्यमानः ॥

३२३. लाजगन्धोदवर्षैस्तु सेच्यमानः शनैः शनैः ।
३२४. राजवीथ्यास्तु शीतत्वात् सञ्ज्ञां प्राप महाबलः ॥

३२५. कपिः स सञ्ज्ञामुपलभ्य कृच्छ्रात्
३२६. बलीयसस्तस्य भुजान्तरस्थः ।
३२७. ततः कराग्रैः सहसा समेत्य
३२८. राजा हरीणाममरेन्द्रशत्रोः ।
३२९. खरैश्च कर्णौ दशनैश्च नासाम्
३३०. ददंश पादैर्विददार पार्श्वौ ॥

३३१. स कुम्भकर्णो हृतकर्णनासो
३३२. विदारितस्तेन विमर्दितश्च ।
३३३. रोषाभिभूतः क्षतजार्द्रगात्रः
३३४. सुग्रीवमाविध्य पिपेष भूमौ ॥

३३५. स भूतले भीमबलाभिपिष्टः
३३६. सुरारिभिस्तैरभिहन्यमानः ।
३३७. जगाम खं कन्दुकवज्जवेन
३३८. पुनश्च रामेण समाजगाम ॥

३३९. कर्णनासाविहीनस्तु कुम्भकर्णो महाबलः ।
३४०. रराज शोणितोत्सिक्तो गिरिः प्रस्रवणैरिव ॥

३४१. शोणितार्द्रो महाकायो राक्षसो भीमदर्शनः ।
३४२. नीलाञ्जनचयप्रख्यः ससन्ध्य इव तोयदः ।
३४३. युद्धायाभिमुखो भूयो मनश्चक्रे निशाचरः ॥

३४४. ततः स पुर्याः सहसा महौजा
३४५. निष्क्रम्य तद्वानरसैन्यमुग्रम्।
३४६. बभक्ष रक्षो युधि कुम्भकर्णः
३४७. प्रजायुगान्ताग्निरिव प्रवृद्धः ॥

३४८. ते भक्ष्यमाणा हरयो रामं जग्मुस्तदा गतिम्।

murthygss@gmail.com

३४९. स ददर्श महात्मानं किरीटिनमरिन्दमम्।
३५०. शोणिताप्लुतसर्वाङ्गं कुम्भकर्णं महाबलम्॥

३५१. तं दृष्ट्वा राक्षसश्रेष्ठं प्रदीप्तानलवर्चसम्।
३५२. विष्फारयामास तदा कार्मुकं पुरुषर्षभः ॥

३५३. स तस्य चापनिर्घोषात् कुपितो राक्षसर्षभः ।
३५४. अमृष्यमाणस्तं घोषमभिदुद्राव राघवम्॥

३५५. ततस्तु वातोद्धतमेघकल्पम्
३५६. भुजङ्गराजोत्तमभोगबाहुम्।
३५७. तमापतन्तं धरणीधराभम्
३५८. उवाच रामो युधि कुम्भकर्णम्॥

३५९. आगच्छ रक्षोऽधिप मा विषाद-
३६०. मवस्थितोऽहं प्रगृहीतचापः ।
३६१. अवेहि मां राक्षसवंशनाशनम्
३६२. यस्त्वं मुहूर्ताद् भविता विचेताः ॥

३६३. रामोऽयमिति विज्ञाय जहास विकृतस्वनम्।
३६४. अभ्यधावत सङ्क्रुद्धो हरीन् विद्रावयन् रणे ॥

३६५. दारयन्निव सर्वेषां हृदयानि वनौकसाम्।
३६६. कुम्भकर्णो महातेजा राघवं वाक्यमब्रवीत् ॥

३६७. नाहं विराधो विज्ञेयो न कबन्धः खरो न च ।
३६८. न वाली न च मारीचः कुम्भकर्णः समागतः ॥

३६९. स्वल्पापि हि न मे पीडा कर्णनासाविपर्ययात् ।
३७०. विकर्णनास इति मां नावज्ञातुं त्वमर्हसि ॥

३७१. दर्शयेक्ष्वाकुशार्दूल वीर्यं गात्रेषु मेऽनघ ।
३७२. ततस्त्वां भक्षयिष्यामि दृष्टपौरुषविक्रमम्॥

३७३. स कुम्भकर्णस्य वचो निशम्य
३७४. रामः सपुङ्खान् विससर्ज बाणान् ।
३७५. तैराहतो वज्रसमप्रवेगै-
३७६. र्न चुक्षुभे न व्यतथे सुरारिः ॥

३७७. यैः सायकैः सालवरा निकृत्ता
३७८. वाली हतो वानरपुङ्गवश्च ।
३७९. ते कुम्भकर्णस्य तदा शरीरम्
३८०. वज्रोपमा न व्यथयांप्रचक्रुः ॥

३८१. वायव्यमादाय ततो वरास्त्रम्
३८२. रामः प्रचिक्षेप निशाचराय ।
३८३. समुद्गरं तेन जहार बाहुम्
३८४. स कृत्तबाहुस्तुमुलं ननाद ॥

३८५. स कुम्भकर्णोऽस्त्रनिकृत्तबाहु-
३८६. र्महासिकृत्ताग्र इवाचलेन्द्रः ।
३८७. उत्पाटयामास करेण वृक्षम्
३८८. ततोऽभिदुद्राव रणे नरेन्द्रम्॥

३८९. तं तस्य बाहुं सहतालवृक्षम्
३९०. समुद्यतं पन्नगभोगकल्पम्।
३९१. ऐन्द्रास्त्रयुक्तेन जघान रामो
३९२. बाणेन जाम्बूनदचित्रितेन ॥

३९३. तं छिन्नबाहुं समवेक्ष्य रामः
३९४. समापतन्तं सहसा नदन्तम्।
३९५. द्वावर्धचन्द्रौ निशितौ प्रगृह्य
३९६. चिच्छेद पादौ युधि राक्षसस्य ॥

३९७. निकृत्तबाहुर्विनिकृत्तपादो
३९८. विदार्य वक्त्रं वदवामुखाभम्।
३९९. दुद्राव रामं सहसा विगर्जन्
४००. राहुर्यथा चन्द्रमिवान्तरिक्षे ॥

४०१. अपूरयत् तस्य मुखं शिताग्रै
४०२. रामः शरैर्हेमपिनद्धपुङ्खैः ।
४०३. सम्पूर्णवक्त्रो न शशाक वक्तुम्
४०४. चुकूज कृच्छ्रेण मुमूर्च्छ चापि ॥

४०५. अथाददे सूर्यमरीचिकल्प-
४०६. मरिष्टमैन्द्रं निशितं सुपुङ्खम्।
४०७. तं वज्रजाम्बूनदचारुपुङ्खम्
४०८. रामः प्रचिक्षेप निशाचराय ॥

४०९. स सायको राघवबाहुचोदितो
४१०. सुवृत्तदंष्ट्रं चलचारुकुण्डलम्।
४११. चकर्त रक्षोऽधिपतेः शिरस्तदा
४१२. यथैव वृत्रस्य पुरा पुरन्दरः ॥

४१३. कुम्भकर्णशिरो भाति कुण्डलालंकृतं महत् ।
४१४. आदित्येऽभ्युदिते रात्रौ मध्यस्थ इव चन्द्रमाः ॥

४१५. तद्रामबाणाभिहतं पपात
४१६. रक्षःशिरः पर्वतसन्निकाशम्।
४१७. बभञ्ज चर्यागृहगोपुराणि
४१८. प्राकारमुच्चं तमपातयच्च ॥

४१९. तच्चातिकायं हिमवत्प्रकाशम्
४२०. रक्षस्तदा तोयनिधौ पपात ।
४२१. ग्राहान् परान् मीनवरान् भुजङ्गमान्
४२२. ममर्द भूमिं च तथा विवेश ॥

४२३. तस्मिन् हते ब्राह्मणदेवशत्रौ
४२४. महाबले संयति कुम्भकर्णे ।
४२५. चचालभूर्भूमिधराश्च सर्वे
४२६. हर्षाच्च देवास्तुमुलं प्रणेदुः ॥

४२७. स कुम्भकर्णं सुरसैन्यमर्दनम्
४२८. महत्सु युद्धेषु कदाचनाजितम्।
४२९. ननन्द हत्वा भरताग्रजो रणे
४३०. महासुरं वृत्रमिवामराधिपः ॥

॥६.५ इन्द्रजिद्वधः ॥

१. श्रुत्वा विनिहतं सङ्ख्ये कुम्भकर्णं महाबलम्।
२. रावणः शोकसन्तप्तो मुमोह च पपात च ॥

३. ततः कृच्छ्रात् समासाद्य सञ्ज्ञां राक्षसपुङ्गवः ।
४. कुम्भकर्णवधाद् दीनो विललापाकुलेन्द्रियः ॥

५. हा वीर रिपुदर्पघ्न कुम्भकर्ण महाबल ।
६. शत्रुसैन्यं प्रताप्यैकः क्व मां सन्त्यज्य गच्छसि ॥

७. यस्य ते वज्रनिष्पेषो न कुर्याद् व्यसनं सदा ।
८. स कथं रामबाणार्तः प्रसुप्तोऽसि महीतले ॥

९. राज्येन नास्ति मे कार्यं किं करिष्यामि सीतया ।
१०. कुम्भकर्णविहीनस्य जीविते नास्ति मे मतिः ॥

११. यद्यहं भ्रातृहन्तारं न हन्मि युधि राघवम्।
१२. ननु मे मरणं श्रेयो न चेदं व्यर्थजीवितम्॥

१३. तदिदं मामनुप्राप्तं विभीषणवचः शुभम्।

१४. यदज्ञानान्मया तस्य न गृहीतं महात्मनः ॥

१५. तस्यायं कर्मणः प्राप्तो विपाको मम शोकदः ।
१६. यन्मया धार्मिकः श्रीमान् स निरस्तो विभीषणः ॥

१७. प्रख्यातबलवीर्येण पुत्रेणेन्द्रजिता मम ।
१८. तौ भ्रातरौ तदा बद्धौ घोरैर्दत्तवरैः शरैः ॥

१९. यन्न शक्यं सुरैः सर्वैरसुरैर्वा महाबलैः ।
२०. मोक्तुं तद्बन्धनं घोरं यक्षगन्धर्वपन्नगैः ॥

२१. तन्न जाने प्रभावैर्वा मायया मोहनेन वा ।
२२. शरबन्धाद् विमुक्तौ तौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥

२३. ये योधा निर्गताः शूरा राक्षसा मम शासनात् ।
२४. ते सर्वे निहता युद्धे वानरैः सुमहाबलैः ॥

२५. तं न पश्याम्यहं युद्धे योऽद्य रामं सलक्ष्मणम्।
२६. नाशयेत् सबलं वीरं ससुग्रीवं विभीषणम्॥

२७. अहो सुबलवान् रामो महदस्त्रबलं च वै ॥

२८. यस्य विक्रममासाद्य राक्षसा निधनं गताः ।
२९. तं मन्ये राघवं वीरं नारायणमनामयम्॥

३०. ततस्तु राजानमुदीक्ष्य दीनम्
३१. शोकार्णवे सम्परिपुप्लुवानम्।
३२. रथर्षभो राक्षसराजसूनु-
३३. स्तमिन्द्रजिद् वाक्यमिदं बभाषे ॥

३४. न तात मोहं परिगन्तुमर्हसे
३५. यत्रेन्द्रजिज्जीवति नैरृतेश ।
३६. अद्यैव रामं सह लक्ष्मणेन
३७. सन्तर्पयिष्यामि शरैरमोघैः ॥

३८. अद्येन्द्रवैवस्वतविष्णुरुद्र-
३९. साध्याश्च वैश्वानरचन्द्रसूर्याः ।
४०. द्रक्ष्यन्ति मे विक्रममप्रमेयम्
४१. विष्णोरिवोग्रं बलियज्ञवाटे ॥

४२. स एवमुक्त्वा त्रिदशेन्द्रशत्रु-
४३. रापृच्छ्य राजानमदीनसत्त्वः ।
४४. समारुरोहानिलतुल्यवेगम्
४५. रथं खरश्रेष्ठसमाधियुक्तम्॥

४६. समास्थाय महातेजा रथं हरिरथोपमम्।
४७. जगाम सहसा तत्र यत्र युद्धमरिन्दमः ॥

४८. तं प्रस्थितं महात्मानमनुजग्मुर्महाबलाः ।
४९. प्रासपट्टिशनिस्त्रिंशपरश्वधगदाधराः ।
५०. भुशुण्डिमुद्गरायष्टिशतघ्नीपरिघायुधाः ॥

५१. स सम्प्राप्य महातेजा युद्धभूमिमरिन्दमः ।
५२. स्थापयामास रक्षांसि रथं प्रति समन्ततः ॥

५३. ततस्तु हुतभोक्तारं हुतभुक्सदृशप्रभः ।
५४. जुहुवे राक्षसश्रेष्ठो विधिवन्मन्त्रसत्तमैः ॥

५५. सोऽस्त्रमाहारयामास ब्राह्ममस्त्रविशारदः ।
५६. धनुश्चात्मरथम्चैव सर्वं तत्राभ्यमन्त्रयत् ॥

५७. तस्मिन्नाहूयमानेऽस्त्रे हूयमाने च पावके ।
५८. सार्कग्रहेन्दुनक्षत्रं वितत्रास नभस्थलम्॥

murthygss@gmail.com

५९. स पावकं पावकदीप्ततेजा
६०. हुत्वा नरेन्द्रप्रतिमप्रभावः ।
६१. सचापबाणासिरथाश्वसूतः
६२. खेऽन्तर्दधेऽऽत्मानमचिन्त्यवीर्यः ॥

६३. स्वसैन्यमुत्सृज्य समेत्य तूर्णम्
६४. महाहवे वानरवाहिनीषु ।
६५. अदृश्यमानः शरजालमुग्रम्
६६. ववर्ष नीलाम्बुधरो यथाम्बु ॥

६७. ते शक्रजिद्बाणविशीर्णदेहा
६८. मायाहता विस्वरमुन्नदन्तः ।
६९. रणे निपेतुर्हरयोऽद्रिकल्पा
७०. यथेन्द्रवज्राभिहता नगेन्द्राः ॥

७१. स वै गदाभिर्हरियूथमुख्यान्
७२. निर्भिद्य बाणैस्तपनीयवर्णैः ।
७३. ववर्ष रामं शरवृष्टिजालैः
७४. सलक्ष्मणं भास्कररश्मिकल्पैः ॥

७५. स बाणवर्षैरभिवर्षमाणो
७६. धारानिपातानिव तानचिन्त्य ।
७७. समीक्षमाणः परमाद्भुतश्री
७८. रामस्तदा लक्ष्मणमित्युवाच ॥

७९. असौ पुनर्लक्ष्मण राक्षसेन्द्रो
८०. ब्रह्मास्त्रमाश्रित्य सुरेन्द्रशत्रुः ।
८१. निपातयित्वा हरिसैन्यमस्मा-
८२. न्शितैः शरैरर्दयति प्रसक्तम्॥

८३. स्वयम्भुवा दत्तवरो महात्मा
८४. समाहितोऽन्तर्हितभीमकायः ।
८५. बाणावपातं त्वमिहाद्य धीमन्
८६. मया सहाव्यग्रमनाः सहस्व ॥

८७. आवां तु दृष्ट्वा पतितौ विसञ्ज्ञौ
८८. निवृत्तयुद्धौ हतहर्षरोषौ ।
८९. ध्रुवं प्रवेक्ष्यत्यमरारिवास-
९०. मसौ समासाद्य रणाग्र्यलक्ष्मीम्॥

९१. ततस्तु ताविन्द्रजितोऽस्त्रजालै-
९२. र्बभूवतुस्तत्र तदाविशस्तौ ।
९३. स चापि तौ तत्र विषादयित्वा
९४. ननाद हर्षाद् युधि राक्षसेन्द्रः ॥

९५. रामं च सङ्ख्ये सह लक्ष्मणेन
९६. विषादयित्वा सहसा विवेश ।
९७. पुरीं दशग्रीवभुजाभिगुप्ताम्
९८. पित्रे च सर्वं हृषितोऽभ्युवाच ॥

९९. तयोस्तदा सादितयो रणाग्रे
१००. मुमोह सैन्यं हरियूथपानाम्।
१०१. सुग्रीवनीलाङ्गदजाम्बवन्तो
१०२. न चापि किञ्चित् प्रतिपेदिरे ते ॥

१०३. ततो विषण्णं समवेक्ष्य सर्वम्
१०४. विभीषणो बुद्धिमतां वरिष्ठः ।
१०५. उवाच शाखामृगराजवीरा-
१०६. न्नाश्वासयन्नप्रतिमैर्वचोभिः ॥

१०७. मा भैष्ट नास्त्यत्र विषाद कालो
१०८. यदार्यपुत्रौ ह्यवशौ विषण्णौ ।
१०९. स्वयम्भुवो वाक्यमथोद्वहन्तौ
११०. यत्सादिताविन्द्रजितास्त्रजालैः ॥

murthygss@gmail.com

१११. ब्राह्ममस्त्रं ततो धीमान् मानयित्वा तु मारुतिः ।
११२. विभीषणवचः श्रुत्वा हनुमानिदमब्रवीत् ॥

११३. अस्मिन्नस्त्रहते सैन्ये वानराणां तरस्विनाम्।
११४. यो यो धारयते प्राणान्स्तन्स्तमाश्वासयावहे ॥

११५. तावुभौ युगपद् वीरौ हनूमद्राक्षसोत्तमौ ।
११६. उल्काहस्तौ तदा रात्रौ रणशीर्षे विचेरतुः ॥

११७. सागरौघनिभं भीमं दृष्ट्वा बाणार्दितं बलम्।
११८. मार्गते जाम्बवन्तं च हनूमान् सविभीषणः ॥

११९. स्वभावजरया युक्तं वृद्धं शरशतैश्चितम्।
१२०. प्रजापतिसुतं वीरं शाम्यन्तमिव पावकं ।
१२१. दृष्ट्वा समभिसङ्क्रम्य पौलस्त्यो वाक्यमब्रवीत्
॥

१२२. कच्चिदार्य शरैस्तीक्ष्णैर्न प्राणा ध्वंसितास्तव ॥

१२३. विभीषणवचः श्रुत्वा जाम्बवान् ऋक्षपुङ्गवः ।
१२४. कृच्छ्रादभ्युद्गिरन् वाक्यमिदं वचनमब्रवीत् ॥

१२५. नैरृतेन्द्र महावीर्य स्वरेण त्वाभिलक्षये ।
१२६. विद्धगात्रः शितैर्बाणैर्न त्वां पश्यामि चक्षुषा ॥

१२७. अञ्जना सुप्रजा येन मातरिश्वा च सुव्रत ।
१२८. हनूमान् वानरश्रेष्ठः प्राणान् धारयते क्वचित् ॥

१२९. श्रुत्वा जाम्बवतो वाक्यमुवाचेदं विभीषणः ।
१३०. आर्यपुत्रावतिक्रम्य कस्मात् पृच्छसि मारुतिम्॥

१३१. विभीषणवचः श्रुत्वा जाम्बवान् वाक्यमब्रवीत् ।
१३२. अस्मिञ्जीवति वीरे तु हतमप्यहतं बलम्।
१३३. हनूमत्युज्झितप्राणे जीवन्तोऽपि मृता वयम्॥

१३४. ततो वृद्धमुपागम्य विनयेनाभ्यवादयत् ।
१३५. गृह्य जाम्बवतः पादौ हनूमान् मारुतात्मजः ॥

१३६. श्रुत्वा हनूमतो वाक्यं तदा विव्यथितेन्द्रियः ।
१३७. पुनर्जातमिवात्मानं मन्यते स्मर्क्षपुङ्गवः ॥

१३८. ततोऽब्रवीन्महातेजा हनूमन्तं स जाम्बवान् ।
१३९. आगच्छ हरिशार्दूल वानरान्स्त्रातुमर्हसि ।
१४०. त्वत्पराक्रमकालोऽयं नान्यं पश्यामि कञ्चन ॥

१४१. विशल्यौ कुरु चाप्येतौ सादितौ रामलक्ष्मणौ ।
१४२. हिमवन्तं नगश्रेष्ठं हनूमन् गन्तुमर्हसि ॥

१४३. कैलासशिखरं चात्र द्रक्ष्यस्यरिनिषूदन ।
१४४. तयोः शिखरयोर्मध्ये प्रदीप्तमतुलप्रभम्।
१४५. सर्वौषधियुतं वीर द्रक्ष्यस्योषधिपर्वतम्॥

१४६. तस्य वानरशार्दूल चतस्रो मूर्ध्नि सम्भवाः ।
१४७. द्रक्ष्यस्योषधयो दीप्ता दीपयन्तीर्दिशो दश ॥

१४८. मृतसञ्जीवनीं चैव विशल्यकरणीमपि ।
१४९. सावर्ण्यकरणीं चैव सन्धानकरणीं तथा ।
१५०. ताः सर्वा हनुमन् गृह्य क्षिप्रमागन्तुमर्हसि ॥

१५१. श्रुत्वा जाम्बवतो वाक्यं हनूमान् मारुतात्मजः ।
१५२. आपूर्यत बलोद्धर्षैर्वायुवेगैरिवार्णवः ॥

१५३. स पर्वततटाग्रस्थः पीडयन् पर्वतोत्तमम्।

१५४. हनूमान् दृश्यते वीरो द्वितीय इव पर्वतः ॥

१५५. हरिपादविनिर्भग्नो निषसाद स पर्वतः ।
१५६. न शशाक तदात्मानं वोढुं भृशनिपीडितः ॥

१५७. सा घूर्णितमहाद्वारा प्रभग्नगृहगोपुरा ।
१५८. लङ्का त्रासाकुला रात्रौ प्रनृत्तेवाभवत्तदा ॥

१५९. आदित्यपथमाश्रित्य जगाम स गतश्रमः ।
१६०. स्मरञ्जाम्बवतो वाक्यं हिमवन्तं महाकपिः ॥

१६१. स तं समासाद्य महानगेन्द्र-
१६२. मतिप्रवृद्धोत्तमहेमशृङ्गम्।
१६३. प्रदीप्तसर्वौषधिसम्प्रदीप्तम्
१६४. ददर्श सर्वौषधिपर्वतेन्द्रम्॥

१६५. महौषध्यस्ततस्सर्वास्तस्मिन् पर्वतसत्तमे ।
१६६. विज्ञायार्थिनमायान्तं ततो जग्मुरदर्शनम्॥

१६७. स ता महात्मा हनुमानपश्यन्-
१६८. श्चुकोप रोषाच्च भृशं ननाद ।
१६९. अमृष्यमाणोऽग्निसमानचक्षु-
१७०. र्महीधरेन्द्रं तमुवाच वाक्यम्॥

१७१. किमेतदेवं सुविनिश्चितं ते
१७२. यद्राघवे नासि कृतानुकंपः ।
१७३. पश्याद्य मद्बाहुबलाभिभूतो
१७४. विकीर्णमात्मानमथो नगेन्द्र ॥

१७५. स तस्य शृङ्गं सनगं सनागम्
१७६. सकाञ्चनं धातुसहस्रजुष्टम्।
१७७. विकीर्णकूटं ज्वलिताग्रसानुम्
१७८. प्रगृह्य वेगात् सहसोन्ममाथ ॥

१७९. स भास्कराध्वानमनुप्रपन्न-
१८०. स्तं भास्कराभं शिखरं प्रगृह्य ।
१८१. बभौ तदा भास्करसन्निकाशो
१८२. रवेः समीपे प्रतिभास्कराभः ॥

१८३. तं वानराः प्रेक्ष्य तदाविनेदुः
१८४. स तानपि प्रेक्ष्य मुदा ननाद ।
१८५. ततो महात्मा निपपात तस्मिन्-
१८६. शैलोत्तमे वानरसैन्यमध्ये ॥
१८७. हर्युत्तमेभ्यः शिरसाभिवाद्य
१८८. विभीषणं तत्र च सस्वजे सः ॥
१८९. तावप्युभौ मानुषराजपुत्रौ
१९०. तं गन्धमाघ्राय महौषधीनाम्।
१९१. बभूवतुस्तत्र तदा विशल्या-
१९२. वुत्तस्थुरन्येऽपि हरिप्रवीराः ॥

१९३. सर्वे विशल्या विरुजा क्षणेन
१९४. हरिप्रवीराश्च हताश्च ये स्युः ।
१९५. गन्धेन तासां प्रवरौषधीनाम्
१९६. सुप्ता निशान्तेष्विव सुप्रबुद्धाः ॥

१९७. यदाप्रभृति लङ्कायां युध्यन्ते हरिराक्षसाः ।
१९८. तदा प्रभृति मानार्थमाज्ञया रावणस्य च ।
१९९. ये हन्यन्ते रणे तत्र राक्षसाः कपिकुञ्जरैः ।
२००. हता हतास्तु क्षिप्यन्ते सर्व एव तु सागरे ॥

२०१. ततो हरिर्गन्धवहात्मजस्तु
२०२. तमोषधीशैलमुदग्रवेगः ।
२०३. निनाय वेगाद्धिमवन्तमेव
२०४. पुनश्च रामेण समाजगाम ॥

२०५. ततोऽब्रवीन्महातेजाः सुग्रीवो वानरेश्वरः ।
२०६. अर्थ्यं विज्ञापयन्श्चापि हनूमन्तमिदं वचः ॥

२०७. ये ये महाबलाः सन्ति लघवश्च प्लवङ्गमाः ।
२०८. लङ्कामभिपतन्त्वाशु गृह्योल्काः प्लवगर्षभाः ॥

२०९. ततोऽस्तं गत आदित्ये रौद्रे तस्मिन् निशामुखे ।
२१०. लङ्कामभिमुखाः सोल्का जग्मुस्ते प्लवगर्षभाः ॥

२११. गोपुराट्टप्रतोलीषु चर्यासु विविधासु च ।
२१२. प्रासादेषु च संहृष्टाः ससृजुस्ते हुताशनम्॥

२१३. तेषां गृहसहस्राणि ददाह हुतभुक् तदा ।
२१४. प्रासादाः पर्वताकाराः पतन्ति धरणीतले ॥

२१५. अगुरुर्दह्यते तत्र परं चैव सुचन्दनम्।
२१६. क्षौमं च दह्यते तत्र कौशेयं चापि शोभनम्॥

२१७. हेमचित्रतनुत्राणां स्रग्भाण्डाम्बरधारिणाम्।
२१८. सीधुपानचलाक्षाणां मदविह्वलगामिनाम्।
२१९. कान्तालम्बितवस्त्राणां खादतां पिबतामपि ।
२२०. शयनेषु महार्हेषु प्रसुप्तानां प्रियैः सह ।
२२१. त्रस्तानां गच्छतां तूर्णं पुत्रानादाय सर्वतः ।
२२२. अदहत् पावकस्तत्र जज्वाल च पुनः पुनः ॥

२२३. ज्वलनेन परीतानि तोरणानि चकाशिरे ।
२२४. विद्युद्भिरिव नद्धानि मेघजालानि घर्मगे ॥

२२५. हस्त्यध्यक्षैर्गजैर्मुक्तैर्मुक्तैश्च तुरगैरपि ।
२२६. बभूव लङ्का लोकान्ते भ्रान्तग्राह इवार्णवः ॥

२२७. अश्वं मुक्तं गजो दृष्ट्वा क्वचिद् भीतोऽपसर्पति ।
२२८. भीतो भीतं गजं दृष्ट्वा क्वचिदश्वो निवर्तते ॥

२२९. लङ्कायां दह्यमानायां शुशुभे च महोदधिः ।
२३०. छायासंसक्तसलिलो लोहितोद इवार्णवः ॥

२३१. चन्द्राभा भूषणाभा च गृहाणां ज्वलतां च भा ।
२३२. हरिराक्षससैन्यानि भ्राजयामास सर्वतः ॥

२३३. तेषु वानरमुख्येषु दीप्तोल्कोज्वलपाणिषु ।
२३४. स्थितेषु द्वारमाश्रित्य रावणं क्रोध आविशत् ॥

२३५. रोषेण महताविष्टो दन्तान् कटकटापयन् ।
२३६. कुपितश्च तदा तत्र किङ्कार्यमिति चिन्तयन् ।
२३७. आदिदेशाथ सङ्क्रुद्धो रणायेन्द्रजितं सुतम्॥

२३८. जहि वीर महावीर्यौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
२३९. अदृश्यो दृश्यमानो वा सर्वथा त्वं बलाधिकः ॥

२४०. तथोक्तो राक्षसेन्द्रेण प्रतिगृह्य पितुर्वचः ।
२४१. यज्ञभूमौ स विधिवत् पावकं जुहुवेन्द्रजित् ॥

२४२. सोऽभिनिर्याय नगरादिन्द्रजित् समितिञ्जयः ।
२४३. आपपाताथ सङ्क्रुद्धो दशग्रीवेण चोदितः ॥

२४४. स ददर्श महावीर्यौ नागौ त्रिशिरसाविव ।
२४५. सृजन्ताविषुजालानि वीरौ वानरमध्यगौ ॥

२४६. स तु वैहायसरथो युधि तौ रामलक्ष्मणौ ।
२४७. अचक्षुर्विषये तिष्ठन् विव्याध निशितैः शरैः ॥

२४८. तेनातिविद्धौ तौ वीरौ रुक्मपुङ्खैः सुसंहतैः ।

२४९. बभूवतुर्दाशरथी पुष्पिताविव किंशुकौ ॥

२५०. तेन विद्धाश्च हरयो निहताश्च गतासवः ।
२५१. बभूवुः शतशस्तत्र पतिता धरणीतले ॥

२५२. लक्ष्मणस्तु ततः क्रुद्धो भ्रातरं वाक्यमब्रवीत् ।
२५३. ब्राह्ममस्त्रं प्रयोक्ष्यामि वधार्थं सर्वराक्षसाम्॥

२५४. तमुवाच ततो रामो लक्ष्मणं शुभलक्षणम्।
२५५. नैकस्य हेतो रक्षांसि पृथिव्यां हन्तुमर्हसि ॥

२५६. अयुध्यमानं प्रच्छन्नं प्राञ्जलिं शरणागतम्।
२५७. पलायमानं मत्तं वा न हन्तुं त्वमिहार्हसि ॥

२५८. तस्यैव तु वधे यत्नं करिष्यामि महाभुज ॥

२५९. यद्येष भूमिं विशते दिवं वा
२६०. रसातलं वापि नभस्तलं वा ।
२६१. एवं विगूढोऽपि ममास्त्रदग्धः
२६२. पतिष्यते भूमितले गतासुः ॥

२६३. इत्येवमुक्त्वा वचनं महार्थम्
२६४. रघुप्रवीरः प्लवगर्षभैर्वृतः ।
२६५. वधाय रौद्रस्य नृशंसकर्मण-
२६६. स्तदा महात्मा त्वरितं निरीक्षते ॥

२६७. इन्द्रजित्तु ततो दृष्ट्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
२६८. रणायाभ्युद्यतौ वीरौ मायां प्रादुष्करोत्तदा ॥

२६९. इन्द्रजित्तु रथे स्थाप्य सीतां मायामयीं तदा ।
२७०. मोहनार्थं तु सर्वेषां बुद्धिं कृत्वा सुदुर्मतिः ।
२७१. हन्तुं (ताम्) स व्यवसितो वानराभिमुखो ययौ ॥

२७२. तां स्त्रियं पश्यतां तेषां ताडयामास राक्षसः ।
२७३. क्रोशन्तीं रामरामेति मायया योजितां रथे ॥

२७४. गृहीतमूर्धजां दृष्ट्वा रामस्य महिषीं प्रियाम्।
२७५. दुःखजं वारि नेत्राभ्यामुत्सृजन् मारुतात्मजः ।
२७६. अब्रवीत् परुषं वाक्यं क्रोधात् रक्षोधिपात्मजम्॥

२७७. धिक्त्वां पापसमाचारं यस्य ते मतिरीदृशी ।
२७८. किं तवैषापराद्धा हि यदेनां हन्तुमर्हसि ॥

२७९. स तां बाणसहस्रेण विक्षोभ्य हरिवाहिनीम्।
२८०. हनूमन्तं हरिश्रेष्ठमिन्द्रजित् प्रत्युवाच ह ॥

२८१. सुग्रीवस्त्वं च रामश्च यन्निमित्तमिहागताः ।
२८२. तां वधिष्यामि वैदेहीमद्यैव तव पश्यतः ॥

२८३. तमेवमुक्त्वा रुदतीं सीतां मायामयीं च ताम्।
२८४. शितधारेण खड्गेन निजघानेन्द्रजित् स्वयम्॥

२८५. तथा तु सीतां विनिहत्य दुर्मतिः
२८६. प्रहृष्टचेताः स बभूव रावणिः ।
२८७. तं हृष्टरूपं समुदीक्ष्य वानरा
२८८. विषण्णरूपाः समभिप्रदुद्रुवुः ॥

२८९. त्यक्त्वा प्राणान् विचेष्टन्तो रामप्रियचिकीर्षवः ।
२९०. यन्निमित्तं हि युद्ध्यामो हता सा जनकात्मजा ॥

२९१. इममर्थं हि विज्ञाप्य रामं सुग्रीवमेव च ।
२९२. तौ यत् प्रतिविधास्येते तौ करिष्यामहे वयम्॥

२९३. इत्युक्त्वा वानरश्रेष्ठो वारयन् सर्ववानरान् ।

२९४. शनैः शनैरसन्त्रस्तो सबलः सन्न्यवर्तत ॥

२९५. ततः प्रेक्ष्य हनूमन्तं व्रजन्तं यत्र राघवः ।
२९६. स होतुकामो दुष्टात्मा गतश्चैत्यं निकुम्भिलाम्॥

२९८. (हनूमान्) सह सैन्येन सन्निकर्षं महायशाः ।
२९९. शीघ्रमागम्य रामाय दुःखितो वाक्यमब्रवीत् ॥

३००. समरे युध्यमानानामस्माकं प्रेक्षतां च सः ।
३०१. जघान रुदतीं सीतामिन्द्रजिद् रावणात्मजः ॥

३०२. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राघवः शोकमूर्च्छितः ।
३०३. निपपात तदा भूमौ छिन्नमूल इव द्रुमः ॥

३०४. तं भूमौ देवसङ्काशं पतितं दृश्य राघवम्।
३०५. अभिपेतुः समुत्पत्य सर्वतः कपिसत्तमाः ॥

३०६. आसिञ्चन् सलिलैश्चेनं पद्मोत्पलसुगन्धिभिः ॥

३०७. तं लक्ष्मणोऽथ बाहुभ्यां परिष्वज्य सुदुःखितः ।
३०८. उवाच राममस्वस्थं वाक्यं हेत्वर्थसंयुतम्॥

३०९. शुभे वर्त्मनि तिष्ठन्तं त्वामार्य विजितेन्द्रियम्।
३१०. अनर्थेभ्यो न शक्नोति त्रातुं धर्मो निरर्थकः ॥

३११. मम चेदं मतं तात धर्मोऽयमिति राघव ।
३१२. धर्ममूलं त्वया छिन्नं राज्यमुत्सृजता त्वया ॥

३१३. यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य बान्धवाः
।
३१४. यस्यार्थाः स पुमान् लोके यस्यार्थाः स च पन्डितः
॥

३१५. यस्यार्थाः स च विक्रान्तो यस्यार्थाः स च
बुद्धिमान् ।
३१६. यस्यार्थाः स महाभागो यस्यार्थाः स गुणाधिकः ॥

३१७. हर्षः कामश्च दर्पश्च धर्मः क्रोधः शमो दमः ।
३१८. अर्थादेतानि सर्वाणि प्रवर्तन्ते नराधिप ॥

३१९. त्वयि प्रव्रजिते वीर गुरोश्च वचने स्थिते ।
३२०. रक्षसापहृता भार्या प्राणैः प्रियतरा तव ॥

३२१. तदद्य विपुलं वीर दुःखमिन्द्रजिता कृतम्।
३२२. कर्मणा व्यपनेष्यामि तस्मादुत्तिष्ठ राघव ॥

३२३. उत्तिष्ठ नरशार्दूल दीर्घबाहो दृढव्रत ।
३२४. किमात्मानं महात्मानमात्मानं नावबुद्ध्यसे ॥

३२६. राममाश्वासमाने तु लक्ष्मणे भ्रातृवत्सले ।
३२७. निक्षिप्य गुल्मान् स्वस्थाने तत्रागच्छद्विभीषणः ॥

३२८. राघवं स महात्मानमिक्ष्वाकुकुलनन्दनम्।
३२९. ददर्श मोहमापन्नं लक्ष्मणस्याङ्कमाश्रितम्॥

३३०. व्रीडितं शोकसन्तप्तं दृष्ट्वा रामं विभीषणः ।
३३१. पुष्कलार्थमिदं वाक्यं विसञ्ज्ञं राममब्रवीत् ॥

३३२. अभिप्रायं तु जानामि रावणस्य दुरात्मनः ।
३३३. सीतां प्रति महाबाहो न च घातं करिष्यति ॥

३३४. वानरान् मोहयित्वा तु प्रतियातः स राक्षसः ।
३३५. मायामयीं महाबाहो तां विद्धि जनकात्मजाम्॥

३३६. त्यजैनं नरशार्दूल मिथ्यासन्तापमागतम्।
३३७. सीदते हि बलं सर्वं दृष्ट्वा त्वां शोककर्शितम्॥

३३८. चैत्यं निकुम्भिलामद्य मेघनादः करिष्यति ।
३३९. हुतवानुपयातो हि देवैरपि सवासवैः ।
३४०. दुराधर्षो भवत्येष सङ्ग्रामे रावणात्मजः ॥

३४१. इह त्वं स्वस्थहृदयस्तिष्ठ सत्त्वसमुच्छ्रितः ।
३४२. लक्ष्मणं प्रेशयास्माभिः सह सैन्यानुकर्शिभिः ॥

३४३. एष तं नरशार्दूलो रावणिं निशितैः शरैः ।
३४४. त्याजयिष्यति तत्कर्म ततो वध्यो भविष्यति ॥

३४५. तत् सन्दिश महाबाहो लक्ष्मणं शुभलक्षणम्।
३४६. राक्षसस्य विनाशाय वज्रं वज्रधरो यथा ॥

३४७. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राघवः शोककर्षितः ।
३४८. ततो धैर्यमवष्टभ्य (विभीषणमथाब्रवीत्) ॥

३४९. जानामि तस्य रौद्रस्य मायां सत्यपराक्रम ।
३५०. तस्यान्तरिक्षे चरतः सरथस्य महायशः ।
३५१. न गतिर्ज्ञायते वीर सूर्यस्येवाभ्रसम्प्लवे ॥

३५२. राघवस्तु रिपोर्ज्ञात्वा मायावीर्यं दुरात्मनः ।
३५३. लक्ष्मणं कीर्तिसम्पन्नमिदं वचनमब्रवीत् ॥

३५४. यद्वानरेन्द्रस्य बलं तेन सर्वेण संवृतः ।
३५५. जहि तं रावणसुतं मायाबलसमन्वितम्॥

३५६. अयं त्वां सचिवैः सार्धं महात्मा रजनीचरः ।
३५७. अभिज्ञस्तस्य मायानां पृष्ठतोऽनुगमिष्यति ॥

३५८. राघवस्य वचः श्रुत्वा लक्ष्मणः सविभीषणः ।
३५९. सन्नद्धः कवची खड्गी सशरी वामचापभृत् ।
३६०. रामपादावुपस्पृश्य कृत्वा चापि प्रदक्षिणम्।
३६१. निकुम्भिलामभिययौ चैत्यं रावणिपालितम्॥

३६२. स गत्वा दूरमध्वानं सौमित्रिर्मित्रनन्दनः ।
३६३. राक्षसेन्द्रबलं दूरादपश्यद् व्यूहमाश्रितम्॥

३६४. अविदूरं ततो गत्वा प्रविश्य तु महद्वनम्।
३६५. नीलजीमूतसङ्काशं न्यग्रोधं भीमदर्शनम्।
३६६. तेजस्वी रावणभ्राता राघवाय न्यवेदयत् ॥

३६७. इहोपहारं भूतानां बलवान् रावणात्मजः ।
३६८. उपहृत्य ततः पश्चात् सङ्ग्राममभिवर्तते ॥

३६९. अभिद्रवाशु यावद् वै नैतत्कर्मसमाप्यते ।
३७०. जहि वीर दुरात्मानं मायापरमधार्मिकम्॥

३७१. विभीषणवचः श्रुत्वा लक्ष्मणः शुभलक्षणः ।
३७२. ववर्ष शरवर्षेण राक्षसेन्द्रसुतं प्रति ॥

३७३. वृक्षान्धकारान्निर्गत्य जातक्रोधः स रावणिः ।
३७४. उदतिष्ठत दुर्धर्षः स कर्मण्यननुष्ठिते ॥

३७५. स रथेनाग्निवर्णेन बलवान् रावणात्मजः ।
३७६. इन्द्रजित् कवची खड्गी सध्वजः प्रत्यदृश्यत ॥

३७७. तमुवाच महातेजाः पौलस्त्यमपराजितम्।
३७८. समाह्वये त्वां समरे सम्यग्युद्धं प्रयच्छ मे ॥

३७९. एवमुक्तो महातेजा मनस्वी रावणात्मजः ।
३८०. अब्रवीत् परुषं वाक्यं तत्र दृष्ट्वा विभीषणम्॥

३८१. इह त्वं जातसंवृद्धः साक्षात् भ्राता पितुर्मम ।
३८२. कथं द्रुह्यसि पुत्रस्य पितृव्यो मम राक्षस ॥

३८३. शोच्यस्त्वमसि दुर्बुद्धे निन्दनीयश्च साधुभिः ।
३८४. यस्त्वं स्वजनमुत्सृज्य परभृत्यत्वमागतः ॥

३८५. क्व च स्वजनसंवासः क्व च नीचपराश्रयः ।
३८६. गुणवान् वा परजनः स्वजनो निर्गुणोऽपि वा ।
३८७. निर्गुणः स्वजनः श्रेयान् यः परः पर एव सः ॥

३८८. यः स्वपक्षं परित्यज्य परपक्षं निषेवते ।
३८९. स स्वपक्षे क्षयं याते पश्चात् तैरेव हन्यते ॥

३९०. इत्युक्तो भ्रातृपुत्रेण प्रत्युवाच विभीषणः ।
३९१. अजानन्निव मच्छीलं किं राक्षस विकत्थसे ॥

३९२. कुले यद्यप्ययं जातो रक्षसां क्रूरकर्मणाम्।
३९३. गुणो यः प्रथमं नृणां तन्मे शीलमराक्षसम्॥

३९४. धर्मात् प्रच्युतशीलं हि पुरुषं पापनिश्चयम्।
३९५. त्यक्त्वा सुखमवाप्नोति हस्तादाशीविषं यथा ॥

३९६. परस्वानां च हरणं परदाराभिमर्षणम्।
३९७. अभिमानश्च रोषश्च वैरत्वं प्रतिकूलता ।
३९८. एते दोषा मम भ्रातुर्जीवितैश्वर्यनाशनाः ॥

३९९. बद्धस्त्वं कालपाशेन ब्रूहि मां यद्यदिच्छसि ।
४००. युध्यस्व नरदेवेन लक्ष्मणेन रणे सह ।
४०१. हतस्त्वं देवताकार्यं करिष्यसि यमक्षयम्॥

४०२. विभीषणवचः श्रुत्वा रावणिः क्रोधमूर्च्छितः ।
४०३. हनूमत्पृष्ठमारूढमुदयस्थरविप्रभम्।

४०४. उवाचैनं सुसंरब्धः सौमित्रिं सविभीषणम्॥

४०५. अद्य वो गमयिष्यामि सर्वानेव यमक्षयम्॥

४०६. रात्रियुद्धे तदा पूर्वं वज्राशनिसमैः शरैः ।
४०७. शायितौ तौ मया भूयो विसञ्ज्ञौ सपुरःसरौ ।
४०८. स्मृतिर्नतेऽस्ति वा मन्ये व्यक्तं यातो यमक्षयम्।
४०९. आशीविषसमं क्रुद्धं यन्मां योद्धुमुपस्थितः ॥

४१०. तच्छ्रुत्वा राक्षसेन्द्रस्य गर्जितं राघवस्तदा ।
४११. अभीतवदनः क्रुद्धो रावणिं वाक्यमब्रवीत् ॥

४१२. वाचा व्याहृत्य जानीषे कृतार्थोऽस्मीति दुर्मते ।
४१३. अन्तर्धानगतेनाजौ यत्त्वया चरितस्तदा ।
४१४. तस्कराचरितो मार्गो नैव वीरनिषेवितः ॥

४१५. एवमुक्तो धनुर्भीमं परामृश्य महाबलः ।
४१६. ससर्ज निशितान् बाणानिन्द्रजित् समितिञ्जयः ॥

४१७. स शरैरतिविद्धाङ्गो रुधिरेण समुक्षितः ।
४१८. शुशुभे लक्ष्मणः श्रीमान् विधूम इव पावकः ॥

४१९. ततः शरान् दाशरथिः सन्धायामित्रकर्षणः ।
४२०. ससर्ज राक्षसेन्द्राय क्रुद्धः सर्प इव श्वसन् ॥

४२१. तस्य बाणैः सुविध्वस्तं कवचं काञ्चनं महत् ।
४२२. व्यशीर्यत रथोपस्थे ताराजालमिवाम्बरात् ॥

४२३. विधूतवर्मा नाराचैर्बभूव स कृतव्रणः ।
४२४. इन्द्रजित् समरे वीरः प्ररूढ इव सानुमान् ॥

४२५. ततः शरसहस्रेण सङ्क्रुद्धो रावणात्मजः ।
४२६. बिभेद समरे वीरो लक्ष्मणं भीमविक्रमः ॥

४२७. व्यशीर्यत महद्दिव्यं कवचं लक्ष्मणस्य तु ॥

४२८. कृतप्रतिकृतान्योन्यं बभूवतुररिन्दमौ ।
४२९. अभीक्ष्णं निःश्वसन्तौ तौ युध्येतां तुमुलं युधि ॥

४३०. शरसंकृत्तसर्वाङ्गौ सर्वतो रुधिरोक्षितौ ।
४३१. सुदीर्घकालं तौ वीरावन्योन्यं निशितैः शरैः ।
४३२. ततक्षतुर्महात्मानौ रणकर्मविशारदौ ॥

४३३. अभीक्ष्णमन्तर्दधतुः शरजालैर्महाबलौ ।
४३४. चन्द्रादित्याविवोष्णान्ते यथा मेघैस्तरस्विनौ ॥

४३५. नह्याधानं न सन्धानं धनुषो वा परिग्रहः ।
४३६. न मुष्टिप्रतिसन्धानं न लक्ष्यप्रतिपादनम्।
४३७. अदृश्यत तयोस्तत्र युध्यतोः पाणिलाघवात् ॥

४३८. ताभ्यां तु धनुषि श्रेष्ठे संहितौ सायकोत्तमौ ।
४३९. विकृष्यमाणौ वीराभ्यां भृशं जज्वलतुः श्रिया ॥

४४०. तौ भासयन्तावाकाशं धनुर्भ्यां विशिखौ च्युतौ ।
४४१. मुखेन मुखमाहत्य सन्निपेततुरोजसा ॥

४४२. सन्निपातस्तयोश्चासीच्छरयोर्घोररूपयोः ।
४४३. सधूमविस्फुलिङ्गश्च तज्जोऽग्निर्दारुणोऽभवत् ॥

४४४. तौ महाग्रहसङ्काशावन्योन्यं सन्निपत्य च ।
४४५. सङ्ग्रामे शतधा यातौ मेदिन्यां चैव पेततुः ॥

४४६. शरौ प्रतिहतौ दृष्ट्वा तावुभौ रणमूर्धनि ।
४४७. व्रीडितौ जातरोषौ च लक्ष्मणेन्द्रजितौ तदा ॥

४४८. सुसंरब्धस्तु सौमित्रिरस्त्रं वारुणमाददे ।
४४९. रौद्रं महेन्द्रजिद्युद्धेऽप्यसृजद् युधि निष्ठितः ॥

४५०. तेन तद्विहतं शस्त्रं वारुणं परमाद्भुतम्॥

४५१. ततः क्रुद्धो महातेजा इन्द्रजित् समितिञ्जयः ।
४५२. आग्नेयं सन्दधे दीप्तं स लोकं संक्षिपन्निव ॥

४५३. सौरेणास्त्रेण तद्वीरो लक्ष्मणः पर्यवारयत् ॥

४५४. अथान्यं मार्गणश्रेष्ठं सन्दधे राघवानुजः ।
४५५. हुताशनसमस्पर्शं रावणात्मजदारणम्॥

४५६. येन शक्रो महातेजा दानवानजयत् प्रभुः ।
४५७. पुरा देवासुरे युद्धे वीर्यवान् हरिवाहनः ।
४५८. अथैन्द्रमस्त्रं सौमित्रिः संयुगेष्वपराजितम्।
४५९. शरश्रेष्ठं धनुश्रेष्ठे विकर्षन्निदमब्रवीत् ॥

४६०. धर्मात्मा सत्यसन्धश्च रामो दाशरथिर्यदि ।
४६१. पौरुषे चाप्रतिद्वन्द्वस्तदैनं जहि रावणिम्॥

४६२. इत्युक्त्वा बाणमाकर्णं विकृष्य तमजिह्मगम्।
४६३. ऐन्द्रास्त्रेण समायुज्य ससर्जेन्द्रजितं प्रति ॥

४६४. तच्छिरः सशिरस्त्राणं श्रीमज्ज्वलितकुन्डलम्।
४६५. प्रमथ्येन्द्रजितः कायात् पातयामास भूतले ॥

४६६. हतः स निपपाताथ धरण्यां रावणात्मजः ।
४६७. शान्तरश्मिरिवादित्यो निर्वाण इव पावकः ।

४६८. बभूव स महाबाहुर्व्यपास्तगतजीवितः ॥

४६९. यथास्तं गत आदित्ये नावतिष्ठन्ति रश्मयः ।
४७०. तथा तस्मिन्निपतिते राक्षसा ते गता दिशः ॥

४७१. प्रशान्तपीडाबहुलो विनष्टारिः प्रहर्षवान् ।
४७२. बभूव लोकः पतिते राक्षसेन्द्रसुते तदा ॥

४७३. आकाशे चापि देवानां शुश्रुवे दुन्दुभिस्वनः ।
४७४. शुद्धा आपो नभश्चैव जहृषुर्देवदानवाः ॥

४७५. विभीषणो हनूमांश्च जाम्बवांश्चर्क्षयूथपः ।
४७६. विजयेनाभिनन्दन्तस्तुष्टुवुश्चापि लक्ष्मणम्॥

४७७. क्ष्वेडन्तश्च प्लवन्तश्च गर्जन्तश्च प्लवङ्गमाः ।
४७८. लब्धलक्षा रघुसुतं परिवार्योपतस्थिरे ॥

४७९. रुधिरक्लिन्नगात्रस्तु लक्ष्मणः शुभलक्षणः ।
४८०. बभूव हृष्टस्तं हत्वा शत्रुजेतारमाहवे ॥

४८१. आजगाम ततस्तीव्रं यत्र सुग्रीवराघवौ ।
४८२. विभीषणमवष्टभ्य हनूमन्तं च लक्ष्मणः ॥

४८३. निष्टननन्निव चागत्य राघवाय महात्मने ।
४८४. आचचक्षे तदा वीरो घोरमिन्द्रजितो वधम्॥

४८५. रावणेस्तु शिरश्छिन्नं लक्ष्मणेन महात्मना ।
४८६. न्यवेदयत रामाय तदा हृष्टो विभीषणः ॥

४८७. रामस्तु दुःखसन्तप्तं तं तु निःश्वासपीडितम्।
४८८. लज्जमानं बलात् स्नेहादङ्कमारोप्य वीर्यवान् ।
४८९. उपवेश्य तमुत्सङ्गे परिष्वज्यावपीडितम्।
४९०. शल्यसम्पीडितं शस्तं पुनःपुनरुदैक्षत ॥

४९१. उवाच लक्ष्मणं वाक्यमाश्वास्य पुरुषर्षभः ।
४९२. कृतं परमकल्याणं कर्म दुष्करकर्मणा ॥

४९३. अद्य मन्ये हते पुत्रे रावणं निहतं युधि ।
४९४. त्वया लक्ष्मण नाथेन सीता च पृथिवी च मे ।
४९५. न दुष्प्रापा हते तस्मिन् शक्रजेतरि चाहवे ॥

४९६. रामः सुषेणं मुदितः समाभाष्येदमब्रवीत् ।
४९७. विशल्यः क्रियतां क्षिप्रं सौमित्रिः सविभीषणः ॥

४९८. ऋक्षवानरसैन्यानां शूराणां द्रुमयोधिनाम्।
४९९. येचाप्यन्येऽत्र युध्यन्ति सशल्या व्रणिनस्तथा ।
५००. तेऽपि सर्वे प्रयत्नेन क्रियन्तां सुखिनस्त्वया ॥

५०१. एवमुक्तः स रामेण महात्मा हरियूथपः ।
५०२. लक्ष्मणाय ददौ नस्तः सुषेणः परमौषधम्॥

५०३. स तस्या गन्धमाघ्राय विशल्यः समपद्यत ।
५०४. तदा निर्वेदनश्चैव संरूढव्रण एव च ॥

५०५. विभीषणमुखानां च सुहृदां राघवाज्ञया ।
५०६. सर्ववानरमुख्यानां चिकित्सामकरोत् तदा ॥

५०७. ततः प्रकृतिमापन्नो हृतशल्यो गतक्लमः ।
५०८. सौमित्रिर्मुमुदे तत्र क्षणेन विगतज्वरः ॥

॥६.६ रावणवधः ॥

१. ततः पौलस्त्यसचिवाः श्रुत्वा चेन्द्रजितो वधं ।
२. आचचक्षुरभिज्ञाय दशग्रीवाय सव्यथाः ॥

३. स तं प्रतिभयं श्रुत्वा वधं पुत्रस्य दारुणम्।
४. घोरमिन्द्रजितः सङ्ख्ये कश्मलं प्राविशन्महत् ॥

५. उपलभ्य चिरात् सञ्ज्ञां राजा राक्षसपुङ्गवः ।
६. पुत्रशोकाकुलो दीनो विललापाकुलेन्द्रियः ॥

७. हा राक्षसचमूमुख्य मम वत्स महाबल ।
८. जित्वेन्द्रं कथमद्य त्वं लक्ष्मणस्य वशं गतः ॥

९. अद्य वैवस्वतो राजा भूयो बहुमतो मम ।
१०. येनाद्य त्वं महाबाहो संयुक्तः कालचोदितः ॥

११. अद्य लोकास्त्रयः कृत्स्ना पृथिवी च सकानना ।
१२. एकेनेन्द्रजिता हीना शून्येव प्रतिभाति मे ॥

१३. यौवराज्यं च लङ्कां च रक्षांसि च परन्तप ।
१४. मातरं मां च भार्याश्च क्व गतोऽसि विहाय नः ॥

१५. मम नाम त्वया वीर गतस्य यमसादनम्।
१६. प्रेतकार्याणि कार्याणि विपरीते हि वर्तसे ॥

१७. एवमादि विलापार्तं रावणं राक्षसाधिपम्।
१८. आविवेश महान् कोपः पुत्रव्यसनसम्भवः ॥

१९. तस्य प्रकृत्या रक्ते च रक्ते क्रोधाग्निनापि च ।
२०. रावणस्य महाघोरे दीप्ते नेत्रे बभूवतुः ॥

२१. दन्तान् विदशतस्तस्य श्रूयते दशनस्वनः ।
२२. यन्त्रस्याकृष्यमाणस्य मथ्नतो दानवैरिव ॥

२३. कालाग्निरिव सङ्क्रुद्धो यां यां दिशमवैक्षत ।
२४. तस्यां तस्यां भयत्रस्ता राक्षसा संविलिल्यिरे ॥

२५. प्रत्यवेक्ष्य तु ताम्राक्षः सुघोरो घोरदर्शनः ।
२६. दीनो दीनस्वरान् सर्वान्स्तानुवाच निशाचरान् ॥

२७. मायया मम वत्सेन वञ्चनार्थं वनौकसाम्।
२८. किञ्चिदेव हतं तत्र सीतेयमिति दर्शितम्॥

२९. तदिदं तथ्यमेवाहं करिष्ये प्रियमात्मनः ।
३०. वैदेहीं नाशयिष्यामि क्षत्रबन्धुमनुव्रताम्॥

३१. इत्येवमुक्त्वा सचिवान् भृशमाकुलचेतनः ।
३२. निष्पपात स वेगेन सभार्यः सचिवैर्वृतः ।
३३. सङ्क्रुद्धः खड्गमादाय सहसा यत्र मैथिली ॥

३४. मैथिली रक्ष्यमाणा तु राक्षसीभिरनिन्दिता ।
३५. ददर्श राक्षसं क्रुद्धं निस्त्रिंशवरधारिणम्॥

३६. तं निशम्य सनिस्त्रिंशं सुहृद्भिरनिवर्तिनं ।
३७. सीता दुःखसमाविष्टा विलपन्तीदमब्रवीत् ॥

३८. बहुशश्चोदयामास भर्तारं मामनुव्रताम्।
३९. सोऽयं ममानुपस्थाने व्यक्तं मां हन्तुमुद्यतः ॥

४०. अथवा पुत्रशोकेन अहत्वा रामलक्ष्मणौ ।
४१. विधमिष्यति मां रौद्रो राक्षसः पापनिश्चयः ॥

४२. हनूमतस्तु तद्वाक्यं न कृतं क्षुद्रया मया ।
४३. यद्यहं तस्य पृष्ठेन तदा यायामनिर्जिता ॥

४४. एतस्मिन्नन्तरे तस्य अमात्यः शीलवान् शुचिः ।
४५. सुपार्श्वो नाम मेधावी इदं वचनमब्रवीत् ॥

४६. कथं नाम दशग्रीव साक्षाद् वैश्रवणानुज ।
४७. स्त्रियः कस्माद् वधं वीर मन्यसे राक्षसेश्वर ॥

४८. त्वमेव तु सहास्माभी राघवे क्रोधमुत्सृज ।
४९. अभ्युथानं त्वमद्यैव कृष्णपक्षचतुर्दशीम्।
५०. कृत्वा निर्याह्यमावास्यां विजयाय बलैर्वृतः ॥

५१. शूरो धीमान् रथी खड्गी रथप्रवरमास्थितः ।
५२. हत्वा दाशरथिं रामं भवान् प्राप्स्यति मैथिलीम्॥

५३. स तद् दुरात्मा सुहृदा निवेदितम्
५४. वचः सुधर्म्यं प्रतिगृह्य रावणः ।
५५. गृहं जगामाथ ततश्च वीर्यवान्
५६. पुनः सभां च प्रययौ सुहृद्वृतः ॥

५७. स प्रविश्य सभां राजा दीनः परमदुःखितः ।
५८. निषसादासने मुख्ये सिंहः क्रुद्ध इव श्वसन् ॥

५९. अब्रवीच्च स तान् सर्वान् बलमुख्यान् महाबलः ॥

६०. सर्वे भवन्तः सर्वेण हस्त्यश्वेन समावृताः ।
६१. निर्यान्तु रथसङ्घैश्च पादातैश्चोपशोभिताः ॥

६२. इत्येतद् वाक्यमादाय राक्षसेन्द्रस्य राक्षसाः ।
६३. निर्ययुस्ते रथैः शीघ्रैर्नानानीकैश्च संयुताः ॥

६४. परिघान् पट्टिशान्श्चैव शरखड्गपरश्वधान् ।
६५. शरीरान्तकरान् सर्वे चिक्षिपुर्वानरान् प्रति ॥

६६. वानराश्च द्रुमान्शैलान् राक्षसान् प्रति चिक्षिपुः ॥

६७. स सङ्ग्रामो महाभीमः सूर्यस्योदयनं प्रति ।
६८. रक्षसां वानराणां च तुमुलः समपद्यत ॥

६९. एवं प्रवृत्ते सङ्ग्रामे ह्यद्भुतं सुमहद्रजः ।
७०. रक्षसां वानराणां च शान्तं शोणितविस्रवैः ॥

७१. एकैकं राक्षसं सङ्ख्ये शतं वानरपुङ्गवाः ।
७२. अभ्यधावन्त फलिनं वृक्षं शकुनयो यथा ॥

७३. तदा गदाभिर्गुर्वीभिः प्रासैः खड्गैः परश्वधैः ।
७४. निर्जघ्नुर्वानरान् घोरान् राक्षसाः पर्वतोपमाः ॥

७५. राक्षसैर्वध्यमानानां वानराणां महाचमूः ।
७६. शरण्यं शरणं याताः रामं दशरथात्मजम्॥

७७. ततो रामो महातेजा धनुरादाय वीर्यवान् ।
७८. प्रविश्य राक्षसं सैन्यं शरवर्षं ववर्ष ह ॥

७९. चालयन्तं महासैन्यं विधमन्तं महारथान् ।
८०. ददृशुस्ते न वै रामं वातं वनगतं यथा ॥

८१. एष हन्ति गजानीकमेष हन्ति महारथान् ।
८२. एष हन्ति शरैस्तीक्ष्णैः पदातीन् वाजिभिः सह ॥

८३. इति ते राक्षसाः सर्वे रामस्य सदृशान् रणे ।
८४. अन्योन्यं कुपिता जघ्नुः सादृश्यात् राघवस्य तु ॥

८५. न ते ददृशिरे रामं दहन्तमरिवाहिनीम्।
८६. मोहिताः परमास्त्रेण गान्धर्वेण महात्मनाम्॥

८७. ते तु रामसहस्राणि रणे पश्यन्ति राक्षसाः।
८८. पुनः पश्यन्ति काकुत्स्थं एक एव महाहवे ॥

८९. शरीरनाभिसत्त्वार्चिः शरारं नेमिकार्मुकम्।
९०. ज्याघोषतलनिर्घोषं तेजोबुद्धिगुणप्रभम्।
९१. दिव्यास्त्रगुणपर्यन्तं निघ्नन्तं युधि राक्षसान्।
९२. ददृशू रामचक्रं तत् कालचक्रमिव प्रजाः ॥

९३. पूर्णे शतसहस्रे द्वे राक्षसानां पदातिनाम्।
९४. दिवसस्याष्टभागेन शरैरग्निशिखोपमैः।
९५. हतान्येकेन रामेण रक्षसां कामरूपिणाम्॥

९६. ते हताश्वा हतरथाः शान्ता विमथितध्वजाः।
९७. अभिपेतुः पुरीं लङ्कां हतशेषा निशाचराः ॥

९८. राक्षसानां सहस्राणि गदापरिघयोधिनाम्।
९९. रावणेन प्रयुक्तानि रामेणाक्लिष्टकर्मणा।
१००. निहतानि शरैर्दीप्तैस्तप्तकाञ्चनभूषणैः।
१०१. दृष्ट्वा श्रुत्वा च सम्भ्रान्ता हतशेषा निशाचराः ॥

१०२. राक्षस्यः सह सङ्गम्य दीनाश्चिन्तापरिप्लुताः।
१०३. विधवा हतपुत्राश्च दुःखार्ताः पर्यदेवयन् ॥

१०४. आर्तानां राक्षसीनां तु लङ्कायां वै कुले कुले।
१०५. रावणः करुणं शब्दं शुश्राव परिदेवितम्॥

१०६. स तु दीर्घं विनिःश्वस्य मुहूर्तं ध्यानमास्थितः।
१०७. उवाच च समीपस्थान् राक्षसान् राक्षसेश्वरः ॥

१०८. अद्य बाणैर्धनुर्मुक्तैर्युगान्तादित्यसन्निभैः।
१०९. राघवं लक्ष्मणं चैव नेष्यामि यमसादनम्॥

११०. नैवान्तरिक्षं न दिशो न नद्यो नापि सागराः।
१११. प्रकाशत्वं गमिष्यन्ति मद्बाणजलदावृताः ॥

११२. सशरैरद्य वदनैः संख्ये वानरयूथपाः।
११३. मन्डयिष्यन्ति वसुधां सनालैरिव पङ्कजैः ॥

११४. अद्य मद्बाणनिर्भिन्नैः प्रस्तीर्णैर्गतचेतनैः।
११५. करोमि वानरैर्युद्धे यत्नावेक्ष्यतलां महीम्॥

११६. द्रुतं सूतसमायुक्तं युक्ताष्टतुरगं रथम्।
११७. आरुरोह तदा भीमं दीप्यमानं स्वतेजसा ॥

११८. ततः प्रयातः सहसा राक्षसैर्बहुभिर्वृतः।
११९. रावणः सत्त्वगाम्भीर्याद् दारयन्निव मेदिनीम्॥

१२०. ततो नष्टप्रभः सूर्यो दिशश्च तिमिरावृताः।
१२१. द्विजाश्च नेदुर्घोराश्च सञ्चचाल च मेदिनी ॥

१२२. एतानचिन्तयन् घोरानुत्पातान् समवस्थितान्।
१२३. निर्ययौ रावणो मोहाद् वधार्थं कालचोदितः ॥

१२४. ततः क्रुद्धो दशग्रीवः शरैः काञ्चनभूषणैः।
१२५. वानराणामनीकेषु चकार कदनं महत् ॥

१२६. निकृत्तशिरसः केचित् रावणेन वलीमुखाः।
१२७. केचिद्विभिन्नशिरसः केचिच्चक्षुर्विनाकृताः ॥

१२८. प्लवङ्गानामनीकानि महाभ्राणीव मारुतः।
१२९. सम्ययौ समरे तस्मिन् विधमन् रावणः शरैः ॥

१३०. कदनं तरसा कृत्वा राक्षसेन्द्रो वनौकसाम्।
१३१. आससाद ततो युद्धे त्वरितं राघवं रणे ॥

१३२. स ददर्श ततो रामं तिष्ठन्तमपराजितम्।
१३३. आलिखन्तमिवाकाशमवष्टभ्य महद्धनुः ॥

१३४. स राघवं समासाद्य क्रोधसंरक्तलोचनः ।
१३५. व्यसृजच्छरवर्षाणि रावणो राक्षसेश्वरः ॥

१३६. तान्शरौघान्स्ततो भल्लैस्तीक्ष्णैश्चिच्छेद राघवः ॥

१३७. राघवो रावणं तूर्णं रावणो राघवं तथा ।
१३८. अन्योन्यं विविधैस्तीक्ष्णैः शरवर्षैर्ववर्षतुः ॥

१३९. गवाक्षितमिवाकाशं बभूव शरवृष्टिभिः ।
१४०. महावेगैः सुतीक्ष्णाग्रैर्गृध्रपत्रैः सुवाजितैः ॥

१४१. भूमौ स्थितस्य रामस्य रथस्थस्य च रक्षसः।
१४२. न समं युद्धमित्याहुर्देवगन्धर्वकिन्नराः ॥

१४३. ततः काञ्चनचित्राङ्गः किङ्किणीशतभूषितः ।
१४४. सदश्वैः काञ्चनापीडैर्युक्तः श्वेतप्रकीर्णकैः ।
१४५. रुक्मवेणुध्वजः श्रीमान् देवराजरथो वरः ।
१४६. देवराजेन सन्दिष्टो रथमारुह्य मातलिः ।
१४७. अभ्यवर्तत काकुस्थमवतीर्य त्रिविष्टपात् ॥

१४८. अब्रवीच्च तदा रामं सप्रतोदो रथे स्थितः ।
१४९. प्राञ्जलिर्मातलिर्वाक्यं सहस्राक्षस्य सारथिः ॥

१५०. सहस्राक्षेण काकुत्स्थ रथोऽयं विजयाय ते ।
१५१. दत्तस्तव महासत्त्व श्रीमान् शत्रुनिबर्हण ॥

१५२. इदमैन्द्रं महच्चापं कवचं चाग्निसन्निभम्।
१५३. शराश्चादित्यसङ्काशाः शक्तिश्च विमला शिवा ॥

१५४. आरुह्येमं रथं वीर राक्षसं जहि रावणम्।
१५५. मया सारथिना देव महेन्द्र इव दानवान् ॥

१५६. इत्युक्तः सम्परिक्रम्य रथं तमभिवाद्य च ।
१५७. आरुरोह तदा रामो लोकान् लक्ष्म्या विराजयन् ॥

१५८. तद्बभौ चाद्भुतं युद्धं द्वैरथं रोमहर्षणम्।
१५९. रामस्य च महाबाहो रावणस्य च रक्षसः ॥

१६०. स गान्धर्वेण गान्धर्वं दैवं दैवेन राघवः ।
१६१. अस्त्रं राक्षसराजस्य जघान परमास्त्रवित् ॥

१६२. ततः क्रोधसमाविष्टो रामो दशरथात्मजः ।
१६३. उवाच रावणं वीरः प्रहस्य परुषं वचः ॥

१६४. मया विरहितां दीनां वर्तमानां महावने ।
१६५. वैदेहीं प्रसभं हृत्वा शूरोऽहमिति मन्यसे ॥

१६६. स्त्रीषु शूर विनाथासु परदाराभिमर्शक ।
१६७. कृत्वा कापुरुषं कर्म शूरोऽहमिति मन्यसे ॥

१६८. यदि मत्सन्निधौ सीता धर्षिता स्यात् त्वया बलात्
।
१६९. भ्रातरं तु खरं पश्येस्तदा मत्सायकैर्हतः ॥

१७०. अद्य ते मच्छरैश्छिन्नं शिरो ज्वलितकुण्डलम्।
१७१. क्रव्यादा व्यपकर्षन्तु विकीर्णं रणपांसुषु ॥

murthygss@gmail.com

१७२. अद्य मद्बाणभिन्नस्य गतासोः पतितस्य ते ।
१७३. कर्षन्त्वन्त्राणि पतगा गरुत्मन्त इवोरगान् ॥

१७४. इत्येवं स वदन् वीरो रामः शत्रुनिबर्हणः ।
१७५. राक्षसेन्द्रं समीपस्थं शरवर्षैरवाकिरत् ॥

१७६. बभूव द्विगुणं वीर्यं बलं हर्षश्च संयुगे ।
१७७. रामस्यास्त्रबलं चैव शत्रोर्निधनकांक्षिणः ॥

१७८. प्रादुर्बभूवुरस्त्राणि सर्वाणि विदितात्मनः ।
१७९. प्रहर्षाच्च महातेजा शीघ्रहस्ततरोऽभवत् ॥

१८०. हरीणां चाश्मनिकरैः शरवर्षैश्च राघवात् ।
१८१. हन्यमानो दशग्रीवो विघूर्णहृदयोऽभवत् ॥

१८२. यदा च शस्त्रं नारेभे न व्यकर्षच्छरासनम्।
१८३. नास्य प्रत्यकरोद्वीर्यं विक्लवेनान्तरात्मना ।
१८४. सूतस्तु रथनेतास्य तदवस्थं निरीक्ष्य तम्।
१८५. शनैर्युद्धादसम्भ्रान्तो रथं तस्यापवाहयत् ॥

१८६. स तु मोहात् सुसङ्क्रुद्धः कृतान्तबलचोदितः ।
१८७. क्रोधसंरक्तनयनो रावणः सूतमब्रवीत् ॥

१८८. किमर्थं मामवज्ञाय मच्छन्दमनवेक्ष्य च ।
१८९. त्वया शत्रुसमक्षं मे रथोऽयमपवाहितः ॥

१९०. त्वयाद्य हि ममानार्य चिरकालमुपार्जितम्।
१९१. यशो वीर्यं च तेजश्च प्रत्ययश्च विनाशितः ॥

१९२. यत् त्वं कथमिदं मोहान्न चेद् वहसि दुर्मते ।
१९३. सत्योऽयं प्रतितर्को मे परेण त्वमुपस्कृतः ॥

१९४. न हि तद् विद्यते कर्म सुहृदो हितकांक्षिणः ।
१९५. रिपूणां सदृशं त्वेतद् यत् त्वयैतदनुष्ठितम्॥

१९६. निवर्तय रथं शीघ्रं यावन्नोपैति मे रिपुः ।
१९७. यदि वाध्युषितोऽसि त्वं स्मर्यन्ते यदि मे गुणाः ॥

१९८. एवं परुषमुक्तस्तु हितबुद्धिरबुद्धिना ।
१९९. अब्रवीद् रावणं सूतो हितं सानुनयं वचः ॥

२००. न भीतोऽस्मि न मूढोऽस्मि नोऽपजप्तोऽस्मि शत्रुभिः ।
२०१. न प्रमत्तो न निःस्नेहो विस्मृता न च सत्क्रिया ॥

२०२. मया तु हितकामेन यशश्च परिरक्षता ।
२०३. स्नेहप्रस्कन्नमनसा हितमित्यप्रियं कृतम्॥

२०४. श्रमं तवावगच्छामि महता रणकर्मणा ।
२०५. न हि ते वीर्यसौमुख्यं प्रकर्षं नोपधारये ॥

२०६. रथोद्वहनखिन्नाश्च भग्ना मे रथवाजिनः ।
२०७. दीना घर्मपरिश्रान्ता गावो वर्षहता इव ॥

२०८. तव विश्रामहेतोस्तु तथैषां रथवाजिनाम्।
२०९. स्वेच्छया न मया वीर रथोऽयमपवाहितः ॥

२१०. आज्ञापय यथातत्त्वं वक्ष्यस्यरिनिषूदन ।
२११. तत् करिष्याम्यहं वीर गतानृण्येन चेतसा ॥

२१२. सन्तुष्टस्तेन वाक्येन रावणस्तस्य सारथेः ।
२१३. प्रशस्यैनं बहुविधं युद्धलुब्धोऽब्रवीदिदम्॥

२१४. रथं शीघ्रमिमं सूत राघवाभिमुखं नय ।

२१५. नाहत्वा समरे शत्रून् निवर्तिष्यति रावणः ॥

२१६. एवमुक्त्वा रथस्थस्य रावणो राक्षसेश्वरः ।
२१७. ददौ तस्य शुभं ह्येकं हस्ताभरणमुत्तमम्॥

२१८. श्रुत्वा रावणवाक्यानि सारथिः सन्न्यवर्तत ।
२१९. रावणस्य रथं क्षिप्रं चोदयामास (रंहसा) ॥

२२०. तमापतन्तं सहसा स्वनवन्तं महाध्वजम्।
२२१. रथं राक्षसराजस्य नरराजो ददर्श ह ॥

२२२. स दृष्ट्वा मेघसङ्काशमापतन्तं रथं रिपोः ।
२२३. विस्फारयन् वै वेगेन बालचन्द्राननं धनुः ।
२२४. उवाच मातलिं रामः सहस्राक्षस्य सारथिम्॥

२२५. मातले पश्य संरब्धमापतन्तं रथं रिपोः ।
२२६. तदप्रमादमातिष्ठ प्रत्युद्गच्छ रथं रिपोः ॥

२२७. अविक्लवमसम्भ्रान्तमव्यग्रहृदयेक्षणम्।
२२८. रश्मिसञ्चारनियतं प्रचोदय रथं द्रुतम्॥

२२९. कामं न त्वं समाधेयः पुरन्दररथोचितः ।
२३०. युयुत्सुरहमेकाग्रः स्मारये त्वां न शिक्षये ॥

२३१. परितुष्टः स रामस्य तेन वाक्येन मातलिः ।
२३२. अपसव्यं ततः कुर्वन् रावणस्य महारथम्।
२३३. चक्रसम्भूतरजसा रावणं व्यवधूनयत् ॥

२३४. ततः क्रुद्धो दशग्रीवस्ताम्रविस्फारितेक्षणः ।
२३५. रथप्रतिमुखं रामं सायकैरवधूनयत् ॥

२३६. धर्षणामर्षितो रामो धैर्यं रोषेण लम्भयन् ।
२३७. जग्राह सुमहावेगमैन्द्रं युधि शरासनम्॥

२३८. ततो देवास्सगन्धर्वाः देवाश्च परमर्षयः ।
२३९. समीयुर्द्वैरथं द्रष्टुं रावणक्षयकांक्षिणः ॥

२४०. समुत्पेतुरथोत्पाता दारुणा रोमहर्षणाः ।
२४१. रावणस्य विनाशाय राघवस्योदयाय च ॥

२४२. महद्गृध्रकुलं चास्य भ्रममाणं नभःस्थले ।
२४३. येन येन रथो याति तेन तेन प्रधावति ॥

२४४. सन्ध्यया चावृता लङ्का जपापुष्पनिकाशया ।
२४५. दृश्यते सम्प्रदीप्तेव दिवसेऽपि वसुन्धरा ॥

२४६. प्रतिकूलं ववौ वायू रणे पांसून् समुत्किरन् ।
२४७. तस्य राक्षसराजस्य कुर्वन् दृष्टिविलोपनम्॥

२४८. एवंप्रकारा बहवः समुत्पाता भयावहाः ।
२४९. रावणस्य विनाशाय दारुणाः सम्प्रजज्ञिरे ॥

२५०. रामस्यापि निमित्तानि सौम्यानि च शिवानि च ।
२५१. बभूवुर्जयशंसीनि प्रादुर्भूतानि सर्वशः ॥

२५२. तौ तु तत्र निमित्तानि दृष्ट्वा राघवरावणौ ।
२५३. कृतबुद्धी स्थिरामर्षौ युयुधाते ह्यभीतवत् ॥

२५४. ताभ्यां नियुक्तेन तदा शरवर्षेण भास्वता ।
२५५. शरबद्धमिवाभाति द्वितीयं भास्वदम्बरम्॥

२५६. नानिमित्तोऽभवद् बाणो नातिभेत्ता न निष्फलः ।
२५७. अन्योन्यमभिसंहत्य निपेतुर्धरणीतले ॥

२५८. तथा विसृजतोर्बाणान् रामरावणयोर्मृधे ।
२५९. प्रायुध्येतामविच्छिन्नमस्यन्तौ सव्यदक्षिणम्॥

२६०. चक्रतुश्च शरैर्घोरैर्निरुच्छवासमिवाम्बरम्॥

२६१. रावणस्य हयान् रामो हयान् रामस्य रावणः ।
२६२. जघ्नतुस्तौ तदान्योन्यं कृतानुकृतकारिणौ ॥

२६३. तौ तथा युध्यमानौ तु समरे रामरावणौ ।
२६४. ददृशुः सर्वभूतानि विस्मितेनान्तरात्मना ॥

२६५. रक्षसां रावणं चापि वानराणां च राघवम्।
२६६. पश्यतां विस्मिताक्षाणां सैन्यं चित्रमिवाबभौ ॥

२६७. नैव रात्रिं न दिवसं न मुहूर्तं न च क्षणम्।
२६८. रामरावणयोर्युद्धं विराममुपगच्छति ॥

२६९. गन्धर्वाप्सरसां सङ्घा दृष्ट्वा युद्धमनूपमम्।
२७०. गगनं गगनाकारं सागरः सागरोपमः ।
२७१. रामरावणयोर्युद्धं रामरावणयोरिव ।
२७२. एवं ब्रुवन्तो ददृशुः तद् युद्धं रामरावणम्॥

२७३. ततः क्रोधान्महाबाहू रघूणां कीर्तिवर्धनः ।
२७४. सन्धाय धनुषा रामः शरमाशीविषोपमम्।
२७५. रावणस्य शिरोऽच्छिन्दच्छ्रीमज्ज्वलितकुन्डलम्॥

२७६. तच्छिरः पतितं भूमौ दृष्टं लोकैस्त्रिभिस्तदा ।
२७७. तस्यैव सदृशं चान्यद् रावणस्योत्थितं शिरः ॥

२७८. तत् क्षिप्तं क्षिप्रहस्तेन रामेण क्षिप्रकारिणा ।
२७९. द्वितीयं रावणशिरश्छिन्नं संयति सायकैः ॥

२८०. छिन्नमात्रं च तच्छीर्षं पुनरेव प्रदृश्यते ।
२८१. तदप्यशनिसङ्काशैश्छिन्नं रामस्य सायकैः ॥

२८२. एवमेव शतं छिन्नं शिरसां तुल्यवर्चसाम्।
२८३. न चैव रावणस्यान्तो दृश्यते जीवितक्षये ॥

२८४. ततः सर्वास्त्रविद् वीरः कौसल्यानन्दवर्धनः ।
२८५. मार्गणैर्बहुभिर्युक्तैश्चिन्तयामास राघवः ॥

२८६. मारीचो निहतो यैस्तु खरो यैस्तु सदूषणः ।
२८७. क्रौञ्चावटे विराधस्तु कबन्धो दन्डकावने ।
२८८. यैः साला गिरयो भग्ना वाली च क्षुभितोऽम्बुधिः ।
२८९. त इमे सायकाः सर्वे युद्धे प्रात्ययिका मम ।
२९०. किं नु तत् कारणं येन रावणे मन्दतेजसः ॥

२९१. अथ संस्मारयामास मातली राघवं तदा ।
२९२. अजानन्निव किं वीर त्वमेनमनुवर्तसे ॥

२९३. विसृजास्मै वधाय त्वमस्त्रं पैतामहं प्रभो ।
२९४. विनाशकालः कथितो यः सुरैः सोऽद्य वर्तते ॥

२९५. ततः संस्मारितो रामस्तेन वाक्येन मालतेः ।
२९६. जग्राह स शरं दीप्तं निःश्वसन्तमिवोरगम्॥

२९७. यं तस्मै प्रथमं प्रादातगस्त्यो भगवान् ऋषिः ।
२९८. ब्रह्मदत्तं महद्बाणममोघं युधि वीर्यवान् ॥

२९९. यस्य वाजेषु पवनः फले पावकभास्करौ ।
३००. शरीरमाकाशमयं गौरवे मेरुमन्दरौ ।
३०१. जाज्वल्यमानं वपुषा सुपुङ्खं हेमभूषितम्।
३०२. वज्रसारं महानादं नानासमितिदारुणम्।
३०३. सर्ववित्रासनं भीमं यमरूपं भयावहम्।

३०४. अभिमन्त्र्य ततो रामस्तं महेषुं महाबलः ।
३०५. वेदप्रोक्तेन विधिना सन्दधे कार्मुकी बली ॥

३०६. तस्मिन् सन्धीयमाने तु राघवेण शरोत्तमे ।
३०७. सर्वभूतानि सन्त्रेसुश्चचाल च वसुन्धरा ॥

३०८. स रावणाय सङ्क्रुद्धो भृशमायम्य कार्मुकम्।
३०९. चिक्षेप परमायत्तः शरं मर्मविदारणम्॥

३१०. स वज्र इव दुर्धर्षो वज्रिबाहुविसर्जितः ।
३११. कृतान्त इव चावार्यो न्यपतद्रावणोरसि ॥

३१२. स विसृष्टो महावेगः शरीरान्तकरः परः ।
३१३. बिभेद हृदयं तस्य रावणस्य दुरात्मनः ॥

३१४. स शरो रावणं हत्वा रुधिरार्द्रीकृतच्छविः ।
३१५. कृतकर्मा निभृतवत् स्वतूणीं पुनराविशत् ॥

३१६. गतासुर्भीमवेगस्तु नैरृतेन्द्रो महाद्युतिः ।
३१७. पपात स्यन्दनाद्भूमौ वृत्रो वज्रहतो यथा ॥

३१८. तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ हतशेषा निशाचराः ।
३१९. हतनाथा भयत्रस्ताः सर्वतः सम्प्रदुद्रुवुः ॥

३२०. ततो विनेदुः संहृष्टा वानरा जितकाशिनः ।
३२१. वदन्तो राघवजयं रावणस्य च तद्वधम्॥

३२२. अथान्तरिक्षे व्यनदत् सौम्यस्त्रिदशदुन्दुभिः ।
३२३. दिव्यगन्धवहस्तत्र मारुतः सुसुखो ववौ ॥

३२४. निपपातान्तरिक्षाच्च पुष्पवृष्टिस्तदा भुवि ।
३२५. किरन्ती राघवरथं दुरावापा मनोहरा ॥

३२६. ततस्तु सुग्रीवविभीषणाङ्गदाः
३२७. सुहृद्विशिष्टाः सहलक्ष्मणास्तदा ।
३२८. समेत्य हृष्टा विजयेन राघवम्
३२९. रणेऽभिरामं विधिनाभ्यपूजयन् ॥

३३०. भ्रातरं निहतं दृष्ट्वा शयानं रामनिर्जितम्।
३३१. शोकवेगपरीतात्मा विललाप विभीषणः ॥

३३२. वीर विक्रान्त विख्यात विनीत नयकोविद ।
३३३. महार्हशयनोपेत किं शेषेऽद्य हतो भुवि ॥

३३४. गतः सेतुः सुनीतानां गतो धर्मस्य विग्रहः ।
३३५. गतः सत्त्वस्य सङ्क्षेपः प्रस्तावानां गतिर्गता ॥

३३६. आदित्यः पतितो भूमौ मग्नः तमसि चन्द्रमाः ।
३३७. चित्रभानुः प्रशान्तार्चिः व्यवसायो निरुद्यमः ।
३३८. अस्मिन् निपतिते भूमौ वीरे शस्त्रभृतां वरे ॥

३३९. धृतिप्रवालः प्रसहाग्र्यपुष्पः
३४०. तपोबलः शौर्यनिबद्धमूलः ।
३४१. रणे महान् राक्षसराजवृक्षः
३४२. सम्मर्दितो राघवमारुतेन ॥

३४३. तेजोविषाणः कुलवंशवंशः
३४४. कोपप्रसादापरगात्रहस्तः ।
३४५. इक्ष्वाकुसिंहावगृहीतदेहः
३४६. सुप्तः क्षितौ रावणगन्धहस्ती ॥

३४७. पराक्रमोत्साहविजृम्भितार्चिः
३४८. निश्वासधूमः स्वबलप्रतापः ।
३४९. प्रतापवान् संयति राक्षसाग्निः

३५०. निर्वापितो रामपयोधरेण ॥

३५१. वदन्तं हेतुमद्वाक्यं परिमृष्टार्थनिश्चयम्।
३५२. रामः शोकसमाविष्टमित्युवाच विभीषणम्॥

३५३. नैवं विनष्टाः शोच्यन्ते क्षत्रधर्ममवस्थिताः।
३५४. वृद्धिमाशंसमाना ये निपतन्ति रणाजिरे ॥

३५५. येन सेन्द्रास्त्रयो लोकास्त्रासिता युधि धीमता।
३५६. तस्मिन् कालसमायुक्ते न कालः परिशोचितुम्॥

३५७. नैकान्तविजयो युद्धे भूतपूर्वः कदाचन।
३५८. परैर्वा हन्यते वीरः परान् वा हन्ति संयुगे ॥

३५९. इयं हि पूर्वैः सन्दिष्टा गतिः क्षत्रियसम्मता।
३६०. क्षत्रियो निहतः सङ्ख्ये न शोच्य इति निश्चयः ॥

३६१. तदेव निश्चयं दृष्ट्वा तत्त्वमास्थाय विज्वरः।
३६२. यदिहानन्तरं कार्यं कल्प्यं तदनुचिन्तय ॥

३६३. तमुक्तवाक्यं विक्रान्तं राजपुत्रं विभीषणः।
३६४. उवाच शोकसन्तप्तो भ्रातुर्हितमनन्तरम्॥

३६५. अनेन दत्तानि सुपूजितानि
३६६. भुक्ताश्च भोगा निभृताश्च भृत्याः।
३६७. धनानि मित्रेषु समर्पितानि
३६८. वैराण्यमित्रेष्वपि यापितानि ॥

३६९. एषोऽहिताग्निश्च महातपाश्च
३७०. वेदान्तगः कर्मसु चाग्र्यवीर्यः।
३७१. एतस्य यत् प्रेतगतस्य कृत्यम्
३७२. तत्कर्तुमिच्छामि तव प्रसादात् ॥

३७३. स तस्य वाक्यैः करुणैर्महात्मा
३७४. सम्बोधितः साधु विभीषणेन।
३७५. आज्ञापयामास नरेन्द्रसूनुः
३७६. स्वर्गीयमाधानमदीनसत्त्वः ॥

३७७. मरणान्तानि वैराणि निर्वृत्तं नः प्रयोजनम्।
३७८. क्रियतामस्य संस्कारो ममाप्येष यथा तव ॥

३७९. रावणं निहतं श्रुत्वा राघवेण महात्मना।
३८०. अन्तःपुराद् विनिष्पेतू राक्षस्यः शोककर्शिताः ॥

३८१. ददृशुस्तं महावीर्यं महाकायं महाद्युतिम्।
३८२. रावणं निहतं भूमौ नीलाञ्जनचयोपमम्॥

३८३. ताः पतिं सहसा दृष्ट्वा शयानं रणपांसुषु।
३८४. निपेतुस्तस्य गात्रेषु छिन्ना वनलता इव ॥

३८५. बहुमानात् परिष्वज्य काचिदेनं रुरोद ह।
३८६. चरणौ काचिदालिङ्ग्य काचित् कण्ठेऽवलम्ब्य च
॥

३८७. काचिदङ्के शिरः कृत्वा रुरोद मुखमीक्षती।
३८८. स्नापयन्ती मुखं बाष्पैस्तुषारैरिव पङ्कजम्॥

३८९. एवमार्ता पतिं दृष्ट्वा रावणं निहतं भुवि।
३९०. चुक्रुशुः बहुधा शोकात् भूयस्ता पर्यदेवयन् ॥

३९१. अशृण्वतां च सुहृदां सततं हितवादिनाम्।
३९२. मरणायाहृता सीता घातिताश्च निशाचराः ॥

३९३. यदि निर्यातिता ते स्यात् सीता रामाय मैथिली।

३९४. न नः स्यात् व्यसनं घोरमिदं मूलहरं महत् ॥

३९५. वृत्तकामो भवेद् भ्राता रामो मित्रकुलं भवेत् ।
३९६. वयं चाविधवाः सर्वाः सकामा न च शत्रवः ॥

३९७. न कामकारः कामं वा तव राक्षसपुङ्गव ।
३९८. दैवं चेष्टयते सर्वं हतं दैवेन हन्यते ॥

३९९. विलेपुरेवं दीनास्ता राक्षसाधिपयोषितः ।
४००. कुरर्य इव दुःखार्ता बाष्पपर्याकुलेक्षणाः ॥

४०१. तासां विलपमानानां तथा राक्षसयोषिताम्।
४०२. ज्येष्ठा पत्नी प्रिया दीना भर्तारं समुदैक्षत ॥

४०३. दशग्रीवं हतं दृष्ट्वा रामेणाचिन्त्यकर्मणा ।
४०४. पतिं मण्डोदरी तत्र कृपणा पर्यदेवयत् ॥

४०५. हा स्वप्नः सत्यमेवेदं त्वं रामेण कथं हतः ।
४०६. त्वं मृत्योरपि मृत्युः स्याः कथं मृत्युवशं गतः ॥

४०७. ननु नाम तवोद्वेगात् चारणाश्च दिशो गताः ।
४०८. स त्वं मानुषमात्रेण रामेण युधि निर्जितः ॥

४०९. यदैव च जनस्थाने राक्षसैर्बहुभिर्वृतः ।
४१०. खरस्तव हतो भ्राता तदेवासौ न मानुषः ॥

४११. यदैव वानरैर्घोरैर्बद्धः सेतुर्महार्णवे ।
४१२. तदैव हृदयेनाहं शङ्के राममानुषम्॥

४१३. व्यक्तमेष महायोगी परमात्मा सनातनः ।
४१४. अनादिमध्यनिधनो महतः परमो महान् ॥

४१५. तमसः परमो धाता शङ्खचक्रगदाधरः ।
४१६. श्रीवत्सवक्षा नित्यश्रीः अजय्यः शाश्वतो ध्रुवः ॥

४१७. मानुषं वपुरास्थाय विष्णुः सत्यपराक्रमः ।
४१८. सर्वैः परिवृतो देवैर्वानरत्वमुपागतैः ॥

४१९. सर्वलोकेश्वरः साक्षात् लोकानां हितकाम्यया ।
४२०. सराक्षसपरीवारं हतवान्स्त्वां महाद्युतिः ॥

४२१. इन्द्रियाणि पुरा जित्वा जितं त्रिभुवनं त्वया ।
४२२. स्मरद्भिरिव तद्वैरमिन्द्रियैरेव निर्जितः ॥

४२३. क्रियतामविरोधश्च राघवेणेति यन्मया ।
४२४. उच्यमानो न गृह्णासि तस्येयं व्युष्टिरागता ॥

४२५. वसुधायाश्च वसुधां श्रियः श्रीं भर्तृवत्सलाम्।
४२६. सीतां सर्वानवद्याङ्गीमरण्ये विजने शुभाम्।
४२७. आनयित्वा तु तां दीनां छद्मनात्मस्वदूषण ।
४२८. पतिव्रतायास्तपसा नूनं दग्धोऽसि मे प्रभो ॥

४२९. शुभकृत् शुभमाप्नोति पापकृत् पापमश्नुते ।
४३०. विभीषणः सुखं प्राप्तः त्वं प्राप्तः पापमीदृशम्॥

४३१. न कुलेन न रूपेण न दाक्षिण्येन मैथिली ।
४३२. मयाधिका वा तुल्या वा त्वं तु मोहान्न बुद्ध्यसे ॥

४३३. हा राज सुकुमारं ते सुभ्रु सुत्वक् समुन्नसम्।
४३४. कान्तिश्रीद्युतिभिस्तुल्यं इन्दुपद्मदिवाकरैः ॥

४३५. किरीटकूटोज्ज्वलितं ताम्रास्यं दीप्तकुण्डलम्।
४३६. विविधस्रग्धरं चारु वल्गुस्मितकथं शुभम्।
४३७. तदेवाद्य तवेदं हि वक्त्रं न भ्राजते प्रभो ॥

४३८. हा पश्चिमा मे सम्प्राप्ता दशा वैधव्यकारिणी ।
४३९. या मयासीन्न सम्बुद्धा कदाचिदपि मन्दया ॥

४४०. पिता दानवराजो मे भर्ता मे राक्षसेश्वरः ।
४४१. पुत्रो मे शक्रनिर्जेता इत्येवं गर्विता भृशम्॥

४४२. त्रैलोक्यवसुभोक्तारं त्रैलोक्योद्वेगदं महत् ।
४४३. जेतारं लोकपालानां क्षेप्तारं शङ्करस्य च ।
४४४. दृप्तानां निगृहीतारं आविष्कृतपराक्रमम्।
४४५. स्वयूथभृत्यवर्गाणां गोप्तारं भीमकर्मणाम्।
४४६. अस्माकं कामभोगानां दातारं रथिनां वरम्।
४४७. एवंप्रभावं भर्तारं दृष्ट्वा रामेण पातितम्।
४४८. स्थिरास्मि या देहमिमं धारयामि हतप्रिया ॥

४४९. प्रपन्नो दीर्घमध्वानं राजन्नद्यासि दुर्गमम्।
४५०. नय मामपि दुःखार्तां न जीविष्ये त्वया विना ॥

४५१. दृष्ट्वा न खल्वसि क्रुद्धो मामिहानवकुण्ठिताम्।
४५२. निर्गतां नगरद्वारात् पद्भ्यामेवागतां प्रभो ॥

४५३. उत्तिष्ठोत्तिष्ठ किं शेषे प्राप्ते परिभवे नवे ।
४५४. अद्य वै निर्भया लङ्कां प्रविष्टाः सूर्यरश्मयः ॥

४५५. प्रियामिवोपगुह्य त्वं शेषे समरमेदिनीम्।
४५६. अप्रियामिव कस्माच्च मां नेच्छस्यभिभाषितुम्॥

४५७. इत्येवं विलपन्त्येव बाष्पव्याकुललोचना ।
४५८. स्नेहावस्कन्नहृदया देवी मोहमुपागमत् ॥

४५९. तथागतां समुत्पत्य सपत्न्यस्ता भृशातुराः ।
४६०. पर्यवस्थापयामासू रुदन्त्यो रुदतीं भृशम्॥

४६१. एतस्मिन्नन्तरे रामो विभीषणमुवाच ह ।
४६२. संस्कारः क्रियतां भ्रातुः स्त्रियश्चैता निवर्तय ॥

४६३. तं प्रश्रितस्ततो रामं श्रुतवाक्यो विभीषणः ।
४६४. रामस्यैवानुवृत्त्यर्थमुत्तरं प्रत्यभाषत ॥

४६५. त्यक्तधर्मव्रतं क्रूरं नृशंसमनृतं तथा ।
४६६. नाहमर्होऽस्मि संस्कर्तुं परदाराभिमर्शिनम्॥

४६७. भ्रातृरूपो हि मे शत्रुरेष सर्वाहिते रतः ।
४६८. रावणो नार्हते पूजां पूज्योऽपि गुरुगौरवात् ॥

४६९. तच्छ्रुत्वा परमप्रीतो रामो धर्मभृतां वरः ।
४७०. विभीषणमुवाचेदं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम्॥

४७१. अधर्मानृतसंयुक्तः कामं त्वेष निशाचरः ।
४७२. तेजस्वी बलवान् शूरो संयुगेषु च नित्यशः ॥

४७३. त्वत्सकाशात् दशग्रीवः संस्कारं विधिपूर्वकम्।
४७४. प्राप्तुमर्हति धर्मज्ञ त्वं यशोभाग् भविष्यसि ॥

४७५. राघवस्य वचः श्रुत्वा त्वरमाणो विभीषणः ।
४७६. संस्कारेणानुरूपेण योजयामास रावणम्॥

४७७. ददौ च पावकं तस्य विधियुक्तं विभीषणः ।
४७८. प्रदाय चोदकं तस्मै मूर्ध्ना चैनं नमस्य च ।
४७९. गम्यतामिति ताः सर्वा विविशुर्नगरं तदा ॥

४८०. प्रविष्टासु च सर्वासु राक्षसीषु विभीषणः ।
४८१. रामपार्श्वमुपागम्य तदातिष्ठद्विनीतवत् ॥

॥६.७ सीतायाः अग्निपरीक्षा ॥

१. रामोऽपि सह सैन्येन ससुग्रीवः सलक्ष्मणः ।
२. हर्षं लेभे रिपुं हत्वा यथा वृत्रं शतक्रतुः ॥

३. राघवस्तु रथं दिव्यमिन्द्रदत्तं शिखिप्रभम्।
४. अनुज्ञाय महाभागो मातलिं प्रत्यपूजयत् ॥

५. राघवेणाभ्यनुज्ञातो मातलिः शक्रसारथिः ।
६. दिव्यं तं रथमास्थाय दिवमेवारुरोह सः ॥

७. तस्मिन्स्तु दिवमारूढे सुरसारथिसत्तमे ।
८. राघवः परमप्रीतः सुग्रीवं परिषस्वजे ॥

९. परिष्वज्य च सुग्रीवं लक्ष्मणेन प्रचोदितः ।
१०. पूज्यमानो हरिश्रेष्ठैराजगाम बलालयम्॥

११. अब्रवीच्च तदा रामः समीपपरिवर्तिनम्।
१२. सौमित्रिं सत्यसम्पन्नं लक्ष्मणं दीप्ततेजसम्॥

१३. विभीषणमिमं सौम्य लङ्कायामभिषेचय ।
१४. अनुरक्तं च भक्तं च मम चैवोपकारिणम्॥

१५. एष मे परमः कामो यदीमं रावणानुजम्।
१६. लङ्कायां सौम्य पश्येयमभिषिक्तं विभीषणम्॥

१७. एवमुक्तस्तु सौमित्री राघवेण महात्मना ।
१८. लङ्कायां रक्षसां मध्ये राजानं रामशासनात् ।
१९. विधिना मन्त्रदृष्टेन सुहृद्गणसमावृतम्।
२०. अभ्यषिञ्चत् स धर्मात्मा शुद्धात्मानं विभीषणम्॥

२१. स तद्राज्यं महत् प्राप्य रामदत्तं विभीषणः ।
२२. प्रकृतीः सान्त्वयित्वा च ततो राममुपागमत् ॥

२३. ततः शैलोपमं वीरं प्राञ्जलिं पार्श्वतः स्थितम्।
२४. अब्रवीत् राघवो वाक्यं हनुमन्तं प्लवङ्गमम्॥

२५. अनुमान्य महाराजमिमं सौम्य विभीषणम्।
२६. गच्छ सौम्य पुरीं लङ्कामनुज्ञाप्य यथाविधि ॥

२७. प्रविश्य रावणगृहं विजयेनाभिनन्द्य च ।
२८. वैदेह्यै मां कुशलिनं ससुग्रीवं विभीषणम्।
२९. आचक्ष्व जयतां श्रेष्ठ रावणं च मया हतम्॥

३०. प्रियमेतदुदाहृत्य मैथिल्यास्त्वं हरीश्वर ।
३१. प्रतिगृह्य च सन्देशमुपावर्तितुमर्हसि ॥

३२. इति प्रतिसमादिष्टो हनुमान् मारुतात्मजः ।
३३. प्रविश्य च महातेजा रावणस्य निवेशनम्।
३४. ददर्श मृजया हीनां सातङ्कामिव रोहिणीम्।
३५. वृक्षमूले निरानन्दां राक्षसीभिः समावृताम्॥

३६. निभृतः प्रणतः प्रह्वः सोऽभिगम्याभिवाद्य च ।
३७. दृष्ट्वा तमागतं देवी हनुमन्तं महाबलम्।
३८. तूष्णीमास्त तदा दृष्ट्वा स्मृत्वा प्रमुदिताभवत् ॥

३९. सौम्यं दृष्ट्वा मुखं तस्या हनुमान् प्लवगोत्तमः ।
४०. रामस्य वचनं सर्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥

४१. वैदेहि कुशली रामः सहसुग्रीवलक्ष्मणः ।
४२. विभीषणसहायश्च हरीणां सहितो बलैः ॥

४३. कुशलं चाह सिद्धार्थो हतशत्रुररिन्दमः ।
४४. विभीषणसहायेन रामेण हरिभिः सह ।

४५. निहतो रावणो देवि लक्ष्मणस्य नयेन च ॥

४६. पृष्ट्वा तु कुशलं रामो वीरस्त्वां रघुनन्दनः ।
४७. अब्रवीत् परमप्रीतः कृतार्थेनान्तरात्मना ॥

४८. प्रियमाख्यामि ते देवि त्वां तु भूयः सभाजये ।
४९. दिष्ट्या जीवसि धर्मज्ञे जयेन मम संयुगे ॥

५०. लब्धो नो विजयः सीते स्वस्था भव गतव्यथा ।
५१. रावणश्च हतः शत्रुः लङ्का चेयं वशे स्थिता ॥

५२. मया ह्यलब्धनिद्रेण दृढेन तव निर्जये ।
५३. प्रतिज्ञैषा विनिस्तीर्णा बद्ध्वा सेतुं महोदधौ ॥

५४. सम्भ्रमश्च न गन्तव्यो वर्तन्त्या रावणालये ।
५५. विभीषणविधेयं हि लङ्कैश्वर्यमिदं कृतम्॥

५६. तदाश्वसिहि विश्वस्ता स्वगृहे परिवर्तसे ॥

५७. एवमुक्ता समुत्पत्य सीता शशिनिभानना ।
५८. प्रहर्षेणावरुद्धा सा व्याजहार न किञ्चन ॥

५९. अब्रवीच्च हरिश्रेष्ठः सीतामप्रतिजल्पतीम्।
६०. किं नु चिन्तयसे देवि किं नु मां नाभिभाषसे ॥

६१. एवमुक्ता हनुमता सीता धर्मे व्यवस्थिता ।
६२. अब्रवीत् परमप्रीता हर्षगद्गदया गिरा ॥

६३. प्रियमेतदुपश्रुत्य भर्तुर्विजयसंश्रितम्।
६४. प्रहर्षवशमापन्ना निर्वाक्यास्मि क्षणान्तरम्॥

६५. न हि पश्यामि सदृशं चिन्तयन्ती प्लवङ्गम ।
६६. मत्प्रियाख्यानकस्येह तव प्रत्यभिनन्दनम्॥

६७. न हि पश्यामि तत् सौम्य पृथिव्यामपि वानर ।
६८. सदृशं मत्प्रियाख्याने तव दातुं भवेत् समम्॥

६९. एवमुक्तस्तु वैदेह्या प्रत्युवाच प्लवङ्गमः ।
७०. भर्तुः प्रियहिते युक्ते भर्तुर्विजयकांक्षिणि ।
७१. तवैतद्वचनं सौम्ये सारवत् स्निग्धमेव च ।
७२. रत्नौघात् विविधाच्चापि देवराज्यात् विशिष्यते ॥

७३. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा मैथिली जनकात्मजा ।
७४. ततः शुभतरं वाक्यमुवाच पवनात्मजम्॥

७५. अतिलक्षणसम्पन्नं माधुर्यगुणभूषितम्।
७६. बुद्ध्या ह्यष्टाङ्गया युक्तं त्वमेवार्हसि भाषितुम्॥

७७. बलं शौर्यं श्रुतं सत्त्वं विक्रमो दाक्ष्यमुत्तमम्।
७८. तेजः क्षमा धृतिर्धैर्यं विनीतत्वं न संशयः ।
७९. एते चान्ये च बहवो गुणास्त्वय्येव शोभनाः ॥

८०. अथोवाच पुनः सीतामसम्भ्रान्तो विनीतवत् ।
८१. इमास्तु खलु राक्षस्यो यदि त्वमनुमन्यसे ।
८२. हन्तुमिच्छाम्यहं सर्वा याभिस्त्वं तर्जिता पुरा ॥

८३. एवमुक्ता हनुमता वैदेही जनकात्मजा ।
८४. उवाच धर्मसहितं हनुमन्तं यशस्विनी ॥

८५. राजसंश्रयवश्यानां कुर्वन्तीनां पराज्ञया ।
८६. विधेयानां च दासीनां कः कुप्येत् वानरोत्तम ॥

८७. भाग्यवैषम्ययोगेन पुरा दुश्चरितेन च ।
८८. मयैतत् प्राप्यते सर्वं स्वकृतं ह्युपभुज्यते ॥

८९. आज्ञप्ता रावणेनैते राक्षस्यो मामतर्जयन् ।
९०. हते तस्मिन् न कुर्युर्हि तर्जनं वानरोत्तम ॥

९१. न परः पापमादत्ते परेषां पापकर्मणाम्।
९२. समयो रक्षितव्यस्तु सन्तश्चारित्रभूषणाः ॥

९३. पापानां वा शुभानां वा वधार्हाणां प्लवङ्गम ।
९४. कार्यं करुणमार्येण न कश्चिन्नापराध्यति ॥

९५. एवमुक्तस्तु हनुमान् सीतया वाक्यकोविदः ।
९६. प्रत्युवाच ततः सीतां रामपत्नीं यशस्विनीम्॥

९७. युक्ता रामस्य भवती धर्मपत्नी यशस्विनी ।
९८. प्रतिसन्दिश मां देवि गमिष्ये यत्र राघवः ॥

९९. एवमुक्ता हनुमता वैदेही जनकात्मजा ।
१००. अब्रवीत् द्रष्टुमिच्छामि भर्तारं वानरोत्तम ॥

१०१. तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा हनुमान् मारुतात्मजः ।
१०२. हर्षयन् मैथिलीं वाक्यमुवाचेदं महाद्युतिः ॥

१०३. पूर्णचन्द्राननं रामं द्रक्ष्यस्यार्ये सलक्ष्मणम्।
१०४. स्थिरमित्रं हतामित्रं शचीव त्रिदशेश्वरम्॥

१०५. तामेवमुक्त्वा राजन्तीं सीतां साक्षादिव श्रियम्।
१०६. आजगाम महावेगो हनुमान् यत्र राघवः ॥

१०७. स उवाच महाप्राज्ञमभिगम्य प्लवङ्गमः ।
१०८. रामं वचनमर्थज्ञो वरं सर्वधनुष्मताम्॥

१०९. यन्निमित्तोऽयमारम्भः कर्मणां च फलोदयः ।
११०. तां देवीं शोकसन्तप्तां मैथिलीं द्रष्टुमर्हसि ॥

१११. सा हि शोकसमाविष्टा बाष्पपर्याकुलेक्षणा ।
११२. मैथिली विजयं श्रुत्वा तव हर्षमुपागमत् ॥

११३. पूर्वकात् प्रत्ययाच्चाहमुक्तो विश्वस्तया तया ।
११४. भर्तारं द्रष्टुमिच्छामि कृतार्थं सहलक्ष्मणम्॥

११५. एवमुक्तो हनुमता रामो धर्मभृतां वरः ।
११६. अगच्छत् सहसा ध्यानमीषद्बाष्पपरिप्लुतः ॥

११७. दीर्घमुष्णं विनिःश्वस्य मेदिनीमवलोकयन् ।
११८. उवाच मेघसङ्काशं विभीषणमुपस्थितम्॥

११९. दिव्याङ्गरागां वैदेहीं दिव्याभरणभूषिताम्।
१२०. इह सीतां शिरस्स्नातामुपस्थापय मा चिरम्॥

१२१. एवमुक्तस्तु रामेण त्वरमाणो विभीषणः ।
१२२. प्रविश्यान्तःपुरं सीतां स्वाभिः स्त्रीभिरचोदयत् ॥

१२३. दिव्याङ्गरागा वैदेहि दिव्याभरणभूषिता ।
१२४. यानमारोह भद्रं ते भर्ता त्वां द्रष्टुमिच्छति ॥

१२५. एवमुक्ता तु वैदेही प्रत्युवाच विभीषणम्।
१२६. अस्नाता द्रष्टुमिच्छामि भर्तारं राक्षसाधिप ॥

१२७. तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच विभीषणः ।
१२८. यदाह राजा भर्ता ते तत्तथा कर्तुमर्हसि ॥

१२९. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा मैथिली भर्तृदेवता ।
१३०. भर्तृभक्तिव्रता साध्वी तथेति प्रत्यभाषत ॥

१३१. ततः सीतां शिरःस्नातां युवतीभिरलङ्कृताम्।
१३२. महार्हाभरणोपेतां महार्हाम्बरधारिणीम्।
१३३. आरोप्य शिबिकां दीप्तां परार्घ्याम्बरसंवृताम्।
१३४. रक्षोभिर्बहुभिर्गुप्तामाजहार विभीषणः ॥

१३५. सोऽभिगम्य महात्मानं ज्ञात्वापि ध्यानमास्थितम्।
१३६. प्रणतश्च प्रहृष्टश्च प्राप्तां सीतां न्यवेदयत् ॥

१३७. तामागतामुपश्रुत्य रक्षोगृहचिरोषिताम्।
१३८. हर्षो दैन्यं च रोषश्च त्रयं राघवमाविशत् ॥

१३९. ततः पार्श्वगतं दृष्ट्वा सविमर्शं विचारयन् ।
१४०. विभीषणमिदं वाक्यमहृष्टं राघवोऽब्रवीत् ॥

१४१. राक्षसाधिपते सौम्य नित्यं मद्विजये रत ।
१४२. वैदेही सन्निकर्षं मे शीघ्रं समुपगच्छतु ॥

१४३. स तद्वचनमाज्ञाय राघवस्य विभीषणः ।
१४४. तूर्णमुत्सारणे यत्नं कारयामास सर्वतः ॥

१४५. तेषामुत्सार्यमाणानां सर्वेषां ध्वनिरुत्थितः ।
१४६. वायुनोद्वर्तमानस्य सागरस्येव निस्वनः ॥

१४७. उत्सार्यमाणान्स्तान् दृष्ट्वा
समन्ताज्जातसम्भ्रमान् ।
१४८. दाक्षिण्यात् तदमर्षाच्च वारयामास राघवः ॥

१४९. किमर्थं मामनादृत्य क्लिश्यतेऽयं त्वया जनः ।
१५०. निवर्तयैनमुद्योगं जनोऽयं स्वजनो मम ॥

१५१. न गृहाणि न वस्त्राणि न प्राकारास्तिरस्क्रियाः ।
१५२. नेदृशा राजसत्कारा वृत्तमावरणं स्त्रियाः ॥

१५३. व्यसनेषु न कृच्छ्रेषु न युद्धेषु स्वयम्वरे ।
१५४. न क्रतौ न विवाहे च दर्शनं दुष्यति स्त्रियाः ॥

१५५. सैषा युद्धगता चैव कृच्छ्रे च महति स्थिता ।
१५६. दर्शनेऽस्याः न दोषः स्यात् मत्समीपे विशेषतः ॥

१५७. एवमुक्तस्तु रामेण सविमर्शो विभीषणः ।
१५८. रामस्योपानयत् सीतां सन्निकर्षं विनीतवत् ॥

१५९. ततो लक्ष्मणसुग्रीवौ हनुमान्श्च प्लवङ्गमः ।
१६०. निशम्य वाक्यं रामस्य बभूवुर्व्यथिता भृशम्॥

१६१. कलत्रनिरपेक्षैश्च इङ्गितैरस्य दारुणैः ।
१६२. अप्रीतमिव सीतायां तर्कयन्ति स्म राघवम्॥

१६३. लज्जया त्ववलीयन्ती स्वेषु गात्रेषु मैथिली ।
१६४. विभीषणेनानुगता भर्तारं साभ्यवर्तत ॥

१६५. सा वस्त्रसंरुद्धमुखी लज्जया जनसंसदि ।
१६६. रुरोदासाद्य भर्तारमार्यपुत्रेति भाषिणी ॥

१६७. विस्मयाच्च प्रहर्षाच्च स्नेहाच्च पतिदेवता ।
१६८. उदैक्षत मुखं भर्तुः सौम्यं सौम्यतरानना ॥

१६९. अथ समपनुदन् मनःक्लमं सा
१७०. सुचिरमदृष्टमुदीक्ष्य वै प्रियस्य ।
१७१. वदनमुदितपूर्णचन्द्रकान्तम्
१७२. विमलशशाङ्कनिभानना तदानीम्॥

१७३. तां तु पार्श्वस्थितां प्रह्वां रामः सम्प्रेक्ष्य
मैथिलीम्।

१७४. हृदयान्तर्गतक्रोधो व्याहर्तुमुपचक्रमे ॥

१७५. एषासि निर्जिता भद्रे शत्रुं जित्वा मया रणे ।
१७६. पौरुषाद्यदनुष्ठेयं तदेतदुपपादितम्॥

१७७. गतोऽस्म्यन्तममर्षस्य धर्षणा सम्प्रमार्जिता ।
१७८. अवमानश्च शत्रुश्च मया युगपदुद्धृतौ ॥

१७९. लङ्घनं च समुद्रस्य लङ्कायाश्चावमर्दनम्।
१८०. सफलं तस्य तच्छलाघ्यं महत् कर्म हनूमतः ॥

१८१. युद्धे विक्रमतश्चैव हितं मन्त्रयतश्च मे ।
१८२. सुग्रीवस्य ससैन्यस्य सफलोऽद्य परिश्रमः ॥

१८३. निर्गुणं भ्रातरं त्यक्त्वा यो मां स्वयमुपस्थितः ।
१८४. विभीषणस्य भक्तस्य सफलोऽद्य परिश्रमः ॥

१८५. इत्येवं ब्रुवतस्तस्य सीता रामस्य तद्वचः ।
१८६. मृगीवोत्फुल्लनयना बभूवाश्रुपरिप्लुता ॥

१८७. पश्यतस्तां तु रामस्य भूयः क्रोधो व्यवर्धत ।
१८८. प्रभूताज्यावसिक्तस्य पावकस्येव दीप्यतः ॥

१८९. स बद्ध्वा भ्रुकुटीं वक्त्रे तिर्यक्प्रेषितलोचनः ।
१९०. अब्रवीत् परुषं सीतां मध्ये वानररक्षसाम्॥

१९१. विदितश्चास्तु ते भद्रे योऽयं रणपरिश्रमः ।
१९२. स तीर्णः सुहृदां वीर्यात् न त्वदर्थं मया कृतः ॥

१९३. प्राप्तचारित्रसन्देहा मम प्रतिमुखे स्थिता ।
१९४. दीपो नेत्रातुरस्येव प्रतिकूलासि मे दृढम्॥

१९५. तद्गच्छ ह्यभ्यनुज्ञाता यथेष्टं जनकात्मजे ।
१९६. एता दश दिशो भद्रे कार्यमस्ति न मे त्वया ॥

१९७. रावणाङ्कपरिभ्रष्टां दृष्टां दुष्टेन चक्षुषा ।
१९८. कथं त्वां पुनरादद्यां कुलं व्यपदिशन् महत् ॥

१९९. एवमुक्ता तु वैदेही परुषं रोमहर्षणम्।
२००. राघवेण सरोषेण भृशं प्रव्यथिताभवत् ॥

२०१. सा तदश्रुतपूर्वं हि जने महति मैथिली ।
२०२. श्रुत्वा भर्तृवचो रूक्षं लज्जया व्रीडिताभवत् ॥

२०३. प्रविशन्त्येव गात्राणि स्वान्येव जनकात्मजा ।
२०४. वाक्छल्यैस्तैः सशल्येव भृशमश्रूण्यवर्तयत् ॥

२०५. ततो बाष्पपरिक्लिष्टं प्रमार्जन्ती स्वमाननम्।
२०६. शनैर्गद्गदया वाचा भर्तारमिदमब्रवीत् ॥

२०७. किं मामसदृशं वाक्यमीदृशं श्रोत्रदारुणम्।
२०८. रूक्षं श्रावयसे वीर प्राकृतः प्राकृतामिव ॥

२०९. न तथास्मि महाबाहो यथा त्वमवगच्छसि ।
२१०. प्रत्ययं गच्छ मे येन चारित्रेणैव ते शपे ॥

२११. यद्यहं गात्रसंस्पर्शात् गतास्मि विवशा प्रभो ।
२१२. कामकारो न मे तत्र दैवं तत्रापराध्यति ॥

२१३. मदधीनं तु यत् तन्मे हृदयं त्वयि वर्तते ।
२१४. पराधीनेषु गात्रेषु किं करिष्याम्यनीश्वरा ॥

२१५. सहसंवृद्धभावाच्च संसर्गेण च मानद ।
२१६. यद्यहं ते न विज्ञाता हता तेनास्मि शाश्वतम्॥

२१७. प्रेषितस्ते यदा वीरो हनुमानवलोककः ।
२१८. लङ्कास्थाहं त्वया वीर किं तदा न विसर्जिता ॥

२१९. प्रत्यक्षं वानरेन्द्रस्य तद्वाक्यसमनन्तरम्।
२२०. त्वया सन्त्यक्तया वीर त्यक्तं स्याज्जीवितं मया ॥

२२१. न वृथा ते श्रमोऽयं स्यात् संशये न्यस्य जीवितम्।
२२२. सुहृज्जनपरिक्लेशो न चायं निष्फलस्तव ॥

२२३. त्वया तु नरशार्दूल क्रोधमेवानुवर्तता ।
२२४. लघुनेव मनुष्येण स्त्रीत्वमेव पुरस्कृतम्॥

२२५. अपदेशेन जनकात् नोत्पत्तिर्वसुधातलात् ।
२२६. मम वृत्तं च वृत्तज्ञ बहु ते न पुरस्कृतम्॥

२२७. न प्रमाणीकृतः पाणिर्बाल्ये बालेन पीडितः ।
२२८. मम भक्तिश्च शीलं च सर्वं ते पृष्ठतः कृतम्॥

२२९. एवं ब्रुवाणा रुदती बाष्पगद्गदभाषिणी ।
२३०. अब्रवील्लक्ष्मणं सीता दीनं ध्यानपरं स्थितम्॥

२३१. अप्रीतस्य गुणैर्भर्तुस्त्यक्ताया जनसंसदि ।
२३२. या क्षमा मे गतिर्गन्तुं प्रवेक्ष्ये हव्यवाहनम्॥

२३३. एवमुक्तस्तु वैदेह्या लक्ष्मणः परवीरहा ।
२३४. अमर्षवशमापन्नो राघवाननमैक्षत ॥

२३५. स विज्ञाय ततश्छन्दं रामस्याकारसूचितम्।
२३६. चितां चकार सौमित्रिर्मते रामस्य वीर्यवान् ॥

२३७. अधोमुखं तदा रामं शनैः कृत्वा प्रदक्षिणम्।
२३८. उपासर्पत वैदेही दीप्यमानं हुताशनम्॥

२३९. प्रणम्य देवताभ्यश्च ब्राह्मणेभ्यश्च मैथिली ।
२४०. बद्धाञ्जलिपुटाचेदमुवाचाग्निसमीपतः ॥

२४१. यथा मे हृदयं नित्यं नापसर्पति राघवात् ।
२४२. तथा लोकस्य साक्षी मां सर्वतः पातु पावकः ॥

२४३. यथा मां शुद्धचारित्रां दुष्टां जानाति राघवः ।
२४४. तथा लोकस्य साक्षी मां सर्वतः पातु पावकः ॥

२४५. कर्मणा मनसा वाचा यथा नातिचराम्यहम्।
२४६. राघवं सर्वधर्मज्ञं तथा मां पातु पावकः ॥

२४७. एवमुक्त्वा तु वैदेही परिक्रम्य हुताशनम्।
२४८. विवेश ज्वलनं दीप्तं निस्सङ्गेनान्तरात्मना ॥

२४९. तस्यामग्निं विशन्त्यां तु हाहेति विपुलस्वनः ।
२५०. रक्षसां वानराणां च सम्बभूवाद्भुतोपमः ॥

२५१. ततो हि दुर्मना रामः श्रुत्वैवं वदतां गिरः ।
२५२. दध्यौ मुहूर्तं धर्मात्मा बाष्पव्याकुललोचनः ॥

२५३. ततो सर्वस्य लोकस्य ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ।
२५४. षडर्धनयनः श्रीमान् महादेवो वृषध्वजः ।
२५५. सहस्राक्षो महेन्द्रश्च वरुणश्च परन्तपः ।
२५६. एते सर्वे समागम्य विमानैः सूर्यसन्निभैः ।
२५७. आगम्य नगरीं लङ्कामभिजग्मुश्च राघवम्॥

२५८. अब्रुवन्त्रिदशश्रेष्ठाः प्राञ्जलिं राघवं स्थितम्।
२५९. कथं देवगणश्रेष्ठमात्मानं नावबुध्यसे ।
२६०. उपेक्षसे च वैदेहीं मानुषः प्राकृतो यथा ॥

२६१. इत्युक्तो लोकपालैस्तैः स्वामी लोकस्य राघवः ।
२६२. अब्रवीत् त्रिदशश्रेष्ठान् रामो धर्मभृतां वरः ॥

२६३. आत्मानं मानुषं मन्ये रामं दशरथात्मजम्।
२६४. योऽहं यस्य यतश्चाहं भगवान्स्तद् ब्रवीतु मे ॥

२६५. इति ब्रुवन्तं काकुत्स्थं ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ।
२६६. अब्रवीच्छ्रुणु मे राम सत्यं सत्यपराक्रम ॥

२६७. भवान् नारायणो देवः श्रीमान् चक्रायुधो विभुः ।
२६८. सीता लक्ष्मीर्भवान् विष्णुः देवः कृष्णः प्रजापतिः
।
२६९. वधार्थं रावणस्येह प्रविष्टो मानुषीं तनुम्॥

२७०. एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं पितामहसमीरितम्।
२७१. अङ्केनादाय वैदेहीमुत्पपात विभावसुः ॥

२७२. तरुणादित्यसङ्काशां तप्तकाञ्चनभूषणाम्।
२७३. रक्ताम्बरधरां बालां नीलकुञ्चितमूर्धजाम्।
२७४. ददौ रामाय वैदेहीमङ्के कृत्वा विभावसुः ॥

२७५. अब्रवीच्च तदा रामं साक्षी लोकस्य पावकः ।
२७६. एषा ते राम वैदेही पापमस्यां न विद्यते ॥

२७७. नैव वाचा न मनसा नानुध्यानात् न चक्षुषा ।
२७८. सुवृत्ता वृत्तशौण्डीर न त्वामतिचचार ह ॥

२७९. विशुद्धभावां निष्पापां प्रतिगृह्णीष्व राघव ॥

२८०. एवमुक्तो महातेजा द्युतिमान् दृढविक्रमः ।
२८१. अब्रवीत् त्रिदशश्रेष्ठं रामो धर्मभृतां वरः ॥

२८२. अनन्यहृदयां भक्तां मच्चित्तपरिवर्तिनीम्।
२८३. अहमप्यवगच्छामि मैथिलीं जनकात्मजाम्॥

२८४. प्रत्ययार्थं तु लोकानां त्रयाणां सत्यसंश्रयः ।
२८५. उपेक्षे चापि वैदेहीं प्रविशन्तीं हुताशनम्॥

२८६. विशुद्धा त्रिषु लोकेषु मैथिली जनकात्मजा ।
२८७. न हि हातुमियं शक्या कीर्तिरात्मवता यथा ॥

२८८. इतीदमुक्त्वा विदितं महाबलैः
२८९. प्रशस्यमानः स्वकृतेन कर्मणा ।
२९०. समेत्य रामः प्रियया महाबलः
२९१. सुखं सुखार्होऽनुबभूव राघवः ॥

२९२. एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं राघवेण सुभाषितम्।
२९३. इदं शुभतरं वाक्यं व्याजहार महेश्वरः ॥

२९४. दिष्ट्या सर्वस्य लोकस्य प्रवृद्धं दारुणं तमः ।
२९५. अपावृत्तं त्वया सङ्ख्ये राम रावणजं भयम्॥

२९६. एष राजा विमानस्थः पिता दशरथस्तव ।
२९७. इन्द्रलोकं गतः श्रीमान् त्वया पुत्रेण तारितः ।
२९८. लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा त्वमेनमभिवादय ॥

२९९. महादेववचः श्रुत्वा काकुत्स्थः सहलक्ष्मणः ।
३००. विमानशिखरस्थस्य प्रणाममकरोत् पितुः ॥

३०१. हर्षेण महताविष्टो विमानस्थो महीपतिः ।
३०२. प्राणैः प्रियतरं दृष्ट्वा ततो वाक्यं समाददे ॥

३०३. न मे स्वर्गो बहुमतः सम्मानश्च सुरर्षिभिः ।

३०४. त्वया राम विहीनस्य सत्यं प्रतिशृणोमि ते ॥

३०५. त्वां तु दृष्ट्वा कुशलिनं परिष्वज्य सलक्ष्मणम्।
३०६. अद्य दुःखात् विमुक्तोऽस्मि नीहारादिव भास्करः ॥

३०७. सिद्धार्था खलु कौसल्या या त्वां राम गृहं गतम्।
३०८. वनान्निवृत्तं संहृष्टा द्रक्ष्यत्यरिनिषूदन ॥

३०९. सिद्धार्थाः खलु ते राम नरा ये त्वां पुरीं गताम्।
३१०. जलार्द्रमभिषिक्तं च द्रक्ष्यन्ति वसुधाधिपम्॥

३११. कृतं कर्म यशः श्लाघ्यं प्राप्तं ते शत्रुसूदन ।
३१२. भ्रातृभिः सह राज्यस्थो दीर्घमायुरवाप्नुहि ॥

३१३. इति ब्रुवाणं राजानं रामः प्राञ्जलिरब्रवीत् ।
३१४. कुरु प्रसादं धर्मज्ञ कैकेय्या भरतस्य च ।
३१५. सपुत्रा त्वां त्यजामीति यदुक्ता कैकयी त्वया ।
३१६. स शापः कैकयीं घोरः सपुत्रां न स्पृशेत् प्रभो ॥

३१७. स तथेति महाराजो राममुक्त्वा कृताञ्जलिम्।
३१८. लक्ष्मणं च परिष्वज्य पुनर्वाक्यमुवाच ह ॥

३१९. रामं शुश्रूष भद्रं ते सुमित्रानन्दवर्धन ।
३२०. रामः सर्वस्य लोकस्य शुभेष्वभिरतः सदा ॥

३२१. अवाप्तं धर्मचरणं यशश्च विपुलं त्वया ।
३२२. रामं शुश्रूषता भक्त्या वैदेह्या सह सीतया ॥

३२३. स तथोक्त्वा महाबाहुः लक्ष्मणं प्राञ्जलिं स्थितम्।
३२४. उवाच राजा धर्मात्मा वैदेहीं वचनं शुभम्॥

३२५. कर्तव्यो न तु वैदेहि मन्युस्त्यागमिमं प्रति ।
३२६. रामेण त्वद्विशुद्ध्यर्थं कृतमेतद्धितैषिणा ॥

३२७. इति प्रतिसमादिश्य पुत्रौ सीतां तथा स्नुषाम्।
३२८. इन्द्रलोकं विमानेन ययौ दशरथो ज्वलन् ॥

३२९. प्रतिप्रयाते काकुत्स्थे महेन्द्रः पाकशासनः ।
३३०. अब्रवीत् परमप्रीतो राघवं प्राञ्जलिं स्थितम्॥

३३१. अमोघं दर्शनं राम तवास्माकं परन्तप ।
३३२. प्रीतियुक्ताः स्म तेन त्वं ब्रूहि यन्मनसेच्छसि ॥

३३३. एवमुक्तस्तु काकुत्स्थः प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
३३४. लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह भार्यया ॥

३३५. यदि प्रीतिः समुत्पन्ना मयि सर्वसुरेश्वर ।
३३६. वक्ष्यामि कुरु ते सत्यं वचनं वदतां वर ॥

३३७. मम हेतोः पराक्रान्ता ये गता यमसादनम्।
३३८. ते सर्वे जीवितं प्राप्य समुत्तिष्ठन्तु वानराः ॥

३३९. नीरुजो निर्व्रणान्श्चैव सम्पन्नबलपौरुषान् ।
३४०. गोलाङ्गूलान् तथैवर्क्षान् द्रष्टुमिच्छामि मानद ॥

३४१. अकाले चापि मुख्यानि मूलनि च फलानि च ।
३४२. नद्यश्च विमलास्तत्र तिष्ठेयुर्यत्र वानराः ॥

३४३. श्रुत्वा तु वचनं तस्य राघवस्य महात्मनः ।
३४४. महेन्द्रः प्रत्युवाचेदं वचनं प्रीतिलक्षणम्॥

३४५. महानयं वरस्तात त्वयोक्तो रघुनन्दन ।
३४६. द्विर्मया नोक्तपूर्वं हि तस्मादेतत् भविष्यति ॥

३४७. ततः समुत्थिताः सर्वे सुस्वेव हरिपुङ्गवाः ।
३४८. बभूवुर्वानराः सर्वे किमेतदिति विस्मिताः ॥

३४९. ते सर्वे वानरास्तस्मै राघवायाभ्यवादयन् ॥

३५०. काकुत्स्थं परिपूर्णार्थं दृष्ट्वा सर्वे सुरोत्तमाः ।
३५१. विमानैः सूर्यसङ्काशैः हृष्टा जग्मुः सुरा दिवम्॥

॥६.८ रामपट्टाभिषेकः ॥

१. तां रात्रिमुषितं रामं सुखोत्थितमरिन्दमम्।
२. अब्रवीत् प्राञ्जलिर्वाक्यं जयं पृष्ट्वा विभीषणः ॥

३. स्नानानि चाङ्गरागाणि वस्त्राण्याभरणानि च ।
४. चन्दनानि च दिव्यानि माल्यानि विविधानि च ।
५. अलङ्कारविदश्चेमे नार्यः पद्मनिभेक्षणाः ।
६. उपस्थितास्त्वां विधिवत् स्नापयिष्यन्ति राघव ॥

७. प्रतिगृह्णीष्व तत् सर्वं मदनुग्रहकाम्यया ॥

८. एवमुक्तस्तु काकुत्स्थः प्रत्युवाच विभीषणम्।
९. हरीन् सुग्रीवमुख्यांस्त्वं स्नानेनाभिनिमन्त्रय ॥

१०. स तु ताम्यति धर्मात्मा मम हेतोः सुखोचितः ।
११. सुकुमारो महाबाहुः कुमारः सत्यसंश्रवः ॥

१२. तं विना केकयीपुत्रं भरतं धर्मचारिणम्।
१३. न मे स्नानं बहुमतं वस्त्राण्याभरणानि च ॥

१४. इत एव पथा क्षिप्रं प्रतिगच्छामि तां पुरीम्।
१५. अयोध्यामागतो ह्येष पन्थाः परमदुर्गमः ॥

१६. एवमुक्तस्तु काकुत्स्थं प्रत्युवाच विभीषणः ।
१७. अह्ना त्वां प्रापयिष्यामि तां पुरीं पार्थिवात्मज ॥

१८. पुष्पकं नाम भद्रं ते विमानं सूर्यसन्निभम्।
१९. तेन यास्यसि यानेन त्वमयोध्यां गतज्वरः ॥

२०. अहं ते यद्यनुग्राह्यो यदि स्मरसि मे गुणान् ।
२१. वस तावदिह प्राज्ञ यद्यस्ति मयि सौहृदम्।
२२. लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा वैदेह्या चापि भार्यया ॥

२३. सत्क्रियां विहितां तावत् गृहाण त्वं मयोद्यताम्।
२४. प्रणयाद् बहुमानाच्च सौहृदेन च राघव ।
२५. प्रसादयामि प्रेष्योऽहं न खल्वाज्ञापयामि ते ॥

२६. एवमुक्तस्ततो रामः प्रत्युवाच विभीषणम्।
२७. पूजितोऽहं त्वया सौम्य साचिव्येन परन्तप ।
२८. सर्वात्मना च चेष्टाभिः सौहृदेनोत्तमेन च ।
२९. न खल्वेतत् न कुर्यां ते वचनं राक्षसेश्वर ।
३०. तं तु मे भ्रातरं द्रष्टुं भरतं त्वरते मनः ।
३१. मां निवर्तयितुं योऽसौ चित्रकूटमुपागतः ॥

३२. उपस्थापय मे क्षिप्रं विमानं राक्षसेश्वर ।
३३. अनुजानीहि मां सौम्य पूजितोऽस्मि विभीषण ।
३४. मन्युर्न खलु कर्तव्यः त्वरितं त्वानुमानये ॥

३५. राघवस्य वचः श्रुत्वा राक्षसेन्द्रो विभीषणः ।
३६. तं विमानं समादाय तूर्णं प्रतिनिवर्तत ॥

३७. तमब्रवीन्महातेजा लक्ष्मणस्योपशृण्वतः ।

३८. विमृश्य राघवो वाक्यमिदं स्नेहपुरस्कृतम्॥

३९. कृतप्रयत्नकर्माणो विभीषण वनौकसः।
४०. रत्नैरर्थैश्च विविधैः भूषणैश्चापि पूजय॥

४१. धनरत्नप्रदानेन कर्मैषां सफलं कुरु॥

४२. एवमुक्तस्तु रामेण वानरान्स्तान् विभीषणः।
४३. रत्नार्थैः संविभागेन सर्वानेवाभ्यपूजयत्॥

४४. ततस्तान् पूजितान् दृष्ट्वा रत्नैरर्थैश्च यूथपान्।
४५. आरुरोह ततो रामस्तद्विमानमनुत्तमम्॥

४६. अङ्केनादाय वैदेहीं लज्जमानां यशस्विनीम्।
४७. लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा विक्रान्तेन धनुष्मता॥

४८. अब्रवीच्च विमानस्थः पूजयन् सर्ववानरान्।
४९. सुग्रीवं च महावीर्यं काकुत्स्थः सविभीषणम्॥

५०. यत्तु कार्यं वयस्येन सुहृदा वा परन्तप।
५१. कृतं सुग्रीव तत् सर्वं भवताधर्मभीरुणा॥

५२. किष्किन्धां प्रतियाह्याशु स्वसैन्येनाभिसंवृतः॥

५३. स्वराज्ये वस लङ्कायां मया दत्ते विभीषण।
५४. न त्वां धर्षयितुं शक्ताः सेन्द्रा अपि दिवौकसः॥

५५. अयोध्यां प्रतियास्यामि राजधानीं पितुर्मम।
५६. अभ्यनुज्ञातुमिच्छामि सर्वान्श्चामन्त्रयामि वः॥

५७. एवमुक्तास्तु रामेण वानरास्ते महाबलाः।
५८. ऊचुः प्राञ्जलयो रामं राक्षसश्च विभीषणः॥

५९. अयोध्यां गन्तुमिच्छामः सर्वान्नयतु नो भवान्।
६०. उद्युक्ता विचरिष्यामो वनानि नगराणि च॥

६१. दृष्ट्वा त्वामभिषेकार्द्रं कौसल्यामभिवाद्य च।
६२. अचिरेणागमिष्यामः स्वान् गृहान् नृपतेः सुत॥

६३. एवमुक्तस्तु धर्मात्मा वानरैः सविभीषणैः।
६४. अब्रवीत् राघवः श्रीमान् ससुग्रीवविभीषणान्॥

६५. प्रियात् प्रियतरं लब्धं यदहं ससुहृज्जनः।
६६. सर्वैर्भवद्भिः सहितः प्रीतिं लप्स्ये पुरीं गतः॥

६७. क्षिप्रमारोह सुग्रीव विमानं वानरैः सह।
६८. त्वमध्यारोह सामात्यो राक्षसेन्द्र विभीषण॥

६९. ततस्तत् पुष्पकं दिव्यं सुग्रीवः सह सेनया।
७०. अध्यारोहत् त्वरन् शीघ्रं सामात्यश्च विभीषणः॥

७१. तेष्वारूढेषु सर्वेषु कौबेरं परमासनम्।
७२. अनुज्ञातं तु रामेण तद्विमानमनुत्तमम्।
७३. उत्पपात महामेघः श्वसनेनोद्धतो यथा॥

७४. पातयित्वा ततश्चक्षुः सर्वतो रघुनन्दनः।
७५. अब्रवीन्मैथिलीं सीतां रामः शशिनिभाननाम्॥

७६. कैलासशिखराकारे त्रिकूटशिखरे स्थिताम्।
७७. लङ्कामीक्षस्व वैदेहि निर्मितां विश्वकर्मणा॥

७८. अत्र दत्तवरः शेते प्रमाथी राक्षसेश्वरः।
७९. तव हेतोर्विशालाक्षि रावणो निहतो मया॥

murthygss@gmail.com

८०. एतत्तु दृश्यते तीर्थं समुद्रस्य वरानने ।
८१. यत्र सागरमुत्तीर्य तां रात्रिमुषिता वयम्॥

८२. एष सेतुर्मया बद्धः सागरे सलिलार्णवे ।
८३. तव हेतोर्विशालाक्षि नलसेतुः सुदुष्करः ॥

८४. पश्य सागरमक्षोभ्यं वैदेहि वरुणालयम्।
८५. अपारमभिगर्जन्तं शङ्खशुक्तिनिषेवितम्॥

८६. अत्र राक्षसराजोऽयमाजगाम विभीषणः ।
८७. एषा सा दृश्यते सीते किष्किन्धा चित्रकानना ।
८८. सुग्रीवस्य पुरी रम्या यत्र वाली मया हतः ॥

८९. अथ दृष्ट्वा पुरीं सीता किष्किन्धां वालिपालिताम्।
९०. अब्रवीत् प्रश्रितं वाक्यं रामं प्रणयसाध्वसा ॥

९१. सुग्रीवप्रियभार्याभिः ताराप्रमुखतो नृप ।
९२. अन्येषां वानरेन्द्राणां स्त्रीभिः परिवृताह्यहम्।
९३. गन्तुमिच्छे सहायोध्यां राजधानीं त्वयानघ ॥

९४. एवमस्त्विति किष्किन्धां प्राप्य संस्थाप्य राघवः ।
९५. विमानं प्रेक्ष्य सुग्रीवं वाक्यमेतदुवाच ह ॥

९६. ब्रूहि वानरशार्दूल सर्वान् वानरपुङ्गवान् ।
९७. सदारसहिताः सर्वे ह्ययोध्यां यान्तु सीतया ॥

९८. एवमुक्तस्तु सुग्रीवो रामेणामिततेजसा ।
९९. प्रविश्यान्तःपुरं शीघ्रं तारामुद्वीक्ष्य भाषत ।
१००. त्वर त्वमभिगच्छामो गृह्य वानरयोषितः ।
१०१. अयोध्यां दर्शयिष्यामो सर्वा दशरथस्त्रियः ॥

१०२. तारया चाभ्यनुज्ञाताः सर्वा वानरयोषितः ।
१०३. अध्यारोहन् विमानं तत् सीतादर्शनकाङ्क्षया ॥

१०४. ताभिः सहोत्थितं शीघ्रं विमानं प्रेक्ष्य राघवः ।
१०५. ऋष्यमूकसमीपे तु वैदेहीं पुनरब्रवीत् ॥

१०६. दृश्यतेऽसौ महान् सीते सविद्युदिव तोयदः ।
१०७. ऋष्यमूको गिरिश्रेष्ठः काञ्चनैर्धातुभिर्वृतः ॥

१०८. अत्राहं वानरेन्द्रेण सुग्रीवेण समागतः ।
१०९. समयश्च कृतः सीते वधार्थं वालिनो मया ॥

११०. दृश्यते च जनस्थाने सीते श्रीमान् वनस्पतिः ।
१११. खरश्च निहतो यत्र दूषणश्च निपातितः ॥

११२. पर्णशाला तथा चित्रा दृश्यते शुभदर्शना ।
११३. यत्र त्वं राक्षसेन्द्रेण रावणेन हृता बलात् ॥

११४. असौ सुतनु शैलेन्द्रश्चित्रकूटः प्रकाशते ।
११५. यत्र मां कैकयीपुत्रः प्रसादयितुमागतः ॥

११६. शृङ्गिवेरपुरं चैतद् गुहो यत्र समागतः ।
११७. एषा सा दृश्यते सीते सरयूर्यूपमालिनी ।
११८. एषा सा दृश्यतेऽयोध्या राजधानी पितुर्मम ।
११९. अयोध्यां कुरु वैदेहि प्रणामं पुनरागता ॥

१२०. ततस्ते वानराः सर्वे राक्षसश्च विभीषणः ।
१२१. उत्पत्योत्पत्य ददृशुस्तां पुरीं शुभदर्शनाम्॥

१२२. पूर्णे चतुर्दशे वर्षे पञ्चम्यां लक्ष्मणाग्रजः ।
१२३. भरद्वाजाश्रमं प्राप्य ववन्दे नियतो मुनिम्॥

१२४. सोऽपृच्छदभिवाद्यैनं भरद्वाजं तपोधनम्।

१२५. शृणोषि कच्चित् भगवन् सुभिक्षानामयं पुरे ॥

१२६. कच्चिच्च युक्तो भरतो जीवन्त्यपि च मातरः ॥

१२७. एवमुक्तस्तु रामेण भरद्वाजो महामुनिः ।
१२८. प्रत्युवाच रघुश्रेष्ठं स्मितपूर्वं प्रहृष्टवत् ॥

१२९. पङ्कदिग्धस्तु भरतो जटिलस्त्वां प्रतीक्षते ।
१३०. पादुके ते पुरस्कृत्य सर्वं च कुशलं गृहे ॥

१३१. त्वां पुरा चीरवसनं प्रविशन्तं महावनम्।
१३२. दृष्ट्वा तु करुणा पूर्वं ममासीत् समितिञ्जय ॥

१३३. सांप्रतं सुसमृद्धार्थं समित्रगणबान्धवम्।
१३४. समीक्ष्य विजितारिं त्वां मम प्रीतिरनुत्तमा ॥

१३५. सर्वं च सुखदुःखं ते विदितं मम राघव ।
१३६. अहमप्यत्र ते दद्मि वरं शस्त्रभृतां वर ।
१३७. अर्घ्यमद्य गृहाणेदमयोध्यां श्वो गमिष्यसि ॥

१३८. तस्य तच्छिरसा वाक्यं प्रतिगृह्य नृपात्मजः ।
१३९. बाढमित्येव संहृष्टो धीमान् वरमयाचत ॥

१४०. अकाले फलिनो वृक्षाः सर्वे चापि मधुस्रवाः ।
१४१. फलान्यमृतकल्पानि बहूनि विविधानि च ।
१४२. भवन्तु मार्गे भगवन्नयोध्यां प्रति गच्छतः ॥

१४३. तथेति च प्रतिज्ञाते वचनात् समनन्तरम्।
१४४. अभवन् पादपास्तत्र स्वर्गपादपसन्निभाः ॥

१४५. अयोध्यां तु समालोक्य चिन्तयामास राघवः ।
१४६. चिन्तयित्वा हनूमन्तमुवाच प्लवगोत्तमम्॥

१४७. शृङ्गिवेरपुरं प्राप्य गुहं गहनगोचरम्।
१४८. निषादाधिपतिं ब्रूहि कुशलं वचनान् मम ॥

१४९. अयोध्यायाश्च ते मार्गं प्रवृत्तिं भरतस्य च ।
१५०. निवेदयिष्यति प्रीतो निषादाधिपतिर्गुहः ॥

१५१. भरतस्तु त्वया वाच्यः कुशलं वचनान्मम ।
१५२. सिद्धार्थं शंस मां तस्मै सभार्यं सहलक्ष्मणम्॥

१५३. उपयातं च मां सौम्य भरतस्य निवेदय ॥

१५४. एतच्छ्रुत्वा यमाकारं भजते भरतस्तदा ।
१५५. स च ते वेदितव्यः स्यात् सर्वं यच्चापि मां प्रति ॥

१५६. ज्ञेयाश्च सर्वे वृत्तान्ताः भरतस्येङ्गितानि च ।
१५७. तत्त्वेन मुखवर्णेन दृष्ट्या व्याभाषणेन च ॥

१५८. सर्वकामसमृद्धं हि हस्त्यश्वरथसङ्कुलम्।
१५९. पितृपैतामहं राज्यं कस्य नावर्तयेन्मनः ॥

१६०. तस्य बुद्धिं च विज्ञाय व्यवसायं च वानर ।
१६१. यावन्न दूरं याताः स्म क्षिप्रमागन्तुमर्हसि ॥

१६२. इति प्रतिसमादिष्टो हनुमान् मारुतात्मजः ।
१६३. मानुषं धारयन् रूपमयोध्यां त्वरितो ययौ ॥

१६४. शृङ्गवेरपुरं प्राप्य गुहमासाद्य वीर्यवान् ।
१६५. स वाचा शुभया हृष्टो हनुमानिदमब्रवीत् ॥

१६६. सखा तु तव काकुत्स्थो रामः सत्यपराक्रमः ।
१६७. सहसीतः ससौमित्रिः स त्वां कौशलमब्रवीत् ॥

१६८. पञ्चमीमद्य रजनीमुषित्वा वचनान्मुनेः ।
१६९. भरद्वाजाभ्यनुज्ञातं द्रक्ष्यस्यद्यैव राघवम्॥

१७०. एवमुक्त्वा महातेजाः सम्प्रहृष्टतनूरुहः ।
१७१. उत्पपात महावेगो वेगवानविचारयन् ॥

१७२. स गत्वा दूरमध्वानं त्वरितः कपिकुञ्जरः ।
१७३. आससाद द्रुमान् फुल्लान् नन्दिग्रामसमीपगान् ॥

१७४. क्रोशमात्रे त्वयोध्यायाश्चीरकृष्णाजिनाम्बरम्।
१७५. ददर्श भरतं दीनं कृशमाश्रमवासिनम्॥

१७६. जटिलं मलदिग्धाङ्गं भ्रातृव्यसनकर्शितम्।
१७७. फलमूलाशिनं दान्तं तापसं धर्मचारिणम्॥

१७८. पादुके ते पुरस्कृत्य शासन्तं वै वसुन्धराम्॥

१७९. तं धर्ममिव धर्मज्ञं देहवन्तमिवापरम्।
१८०. उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं हनुमान् मारुतात्मजः ॥

१८१. वसन्तं दण्डकारण्ये यं त्वं चीरजटाधरम्।
१८२. अनुशोचसि काकुत्स्थं स त्वां कुशलमब्रवीत् ॥

१८३. प्रियमाख्यामि ते देव शोकं त्यज सुदारुणम्।
१८४. अस्मिन् मुहूर्ते भ्रात्रा त्वं रामेण सह सङ्गतः ॥

१८५. निहत्य रावणं रामः प्रतिलभ्य च मैथिलीम्।
१८६. उपयाति समृद्धार्थः सह मित्रैर्महाबलैः ॥

१८७. एवमुक्तो हनुमता भरतो भ्रातृवत्सलः ।
१८८. पपात सहसा हृष्टो हर्षान् मोहं जगाम ह ॥

१८९. ततो मुहूर्तादुत्थाय प्रत्याश्वस्य च राघवः ।
१९०. हनुमन्तमुवाचेदं भरतः प्रियवादिनम्॥

१९१. अशोकजैः प्रीतिमयैः कपिमालिङ्ग्य सम्भ्रमात् ।
१९२. सिषेच भरतः श्रीमान् विपुलैरस्रबिन्दुभिः ॥

१९३. देवो वा मानुषो वा त्वमनुक्रोशादिहागतः ।
१९४. प्रियाख्यानस्य ते सौम्य ददामि ब्रुवतः प्रियम्॥

१९५. गवां शतसहस्रं च ग्रामाणां च शतं परम्॥

१९६. बहूनि नाम वर्षाणि गतस्य सुमहद्वनम्।
१९७. शृणोम्यहं प्रीतिकरं मम नाथस्य कीर्तनम्॥

१९८. कल्याणी बत गाथेयं लौकिकी प्रतिभाति मे ।
१९९. एति जीवन्तमानन्दो नरं वर्षशतादपि ॥

२००. राघवस्य हरीणां च कथमासीत् समागमः ।
२०१. कस्मिन् देशे किमाश्रित्य तत्त्वमाख्याहि पृच्छतः ॥

२०२. स पृष्टो राजपुत्रेण बृस्यां समुपवेशितः ।
२०३. आचचक्षे ततः सर्वं रामस्य चरितं वने ॥

२०४. श्रुत्वा तु परमानन्दं भरतः सत्यविक्रमः ।
२०५. हृष्टमाज्ञापयामास शत्रुघ्नं परवीरहा ॥

२०६. देवतानि च सर्वाणि चैत्यानि नगरस्य च ।
२०७. सुगन्धमाल्यैर्वादित्रैरर्चन्तु शुचयो नराः ॥

२०८. सूताः स्तुतिपुराणज्ञाः सर्वे वैतालिकास्तथा ।

२०९. अभिनिर्यान्तु रामस्य द्रष्टुं शशिनिभं मुखम्॥

२१०. भरतस्य वचः श्रुत्वा शत्रुघ्नः परवीरहा ।
२११. विष्टीरनेकसाहस्रीश्चोदयामास वीर्यवान् ॥

२१२. राजदारास्तथामात्याः सैन्याः सेनागणाङ्गनाः ।
२१३. ब्राह्मणाश्च सराजन्याः श्रेणीमुख्यास्तथा गणाः ।
२१४. निर्ययुः तुरगाक्रान्तैः रथैश्च सुमहारथाः ॥

२१५. ततो यानान्युपारूढाः सर्वा दशरथस्त्रियः ।
२१६. कौसल्यां प्रमुखे कृत्वा सुमित्रां चापि निर्ययुः ॥

२१७. कृत्स्नं च नगरं तत्तु नन्दिग्राममुपागमत् ॥

२१८. उपवासकृशो दीनः चीरकृष्णाजिनाम्बरः ।
२१९. प्रत्युद्ययौ ततो रामं महात्मा सचिवैः सह ॥

२२०. समीक्ष्य भरतो वाक्यमुवाच पवनात्मजम्।
२२१. कच्चिन्न खलु कापेयी सेव्यते चलचित्तता ।
२२२. न हि पश्यामि काकुत्स्थं राममार्यं परन्तपम्॥

२२३. अथैवमुक्ते वचने हनुमानिदमब्रवीत् ।
२२४. अर्थं विज्ञापयन्नेव भरतं सत्यविक्रमम्॥

२२५. निस्वनः श्रूयते भीमः प्रहृष्टानां वनौकसाम्।
२२६. मन्ये वानरसेना सा नदीं तरति गोमतीम्॥

२२७. तदेतत् दृश्यते दूरात् विमलं चन्द्रसन्निभम्।
२२८. विमानं पुष्पकं दिव्यं मनसा ब्रह्मनिर्मितम्॥

२२९. एतस्मिन् भ्रातरौ वीरौ वैदेह्या सह राघवौ ।
२३०. सुग्रीवश्च महातेजा राक्षसश्च विभीषणः ॥

२३१. ततो हर्षसमुद्भूतो निस्वनो दिवमस्पृशत् ।
२३२. स्त्रीबालयुववृद्धानां रामोऽयमिति कीर्तिते ॥

२३३. प्राञ्जलिर्भरतो भूत्वा प्रहृष्टो राघवोन्मुखः ।
२३४. स्वागतेन यथार्थेन ततो राममपूजयत् ॥

२३५. ततो रामाभ्यनुज्ञातं तद्विमानमनुत्तमम्।
२३६. हंसयुक्तं महावेगं निष्पपात महीतले ॥

२३७. आरोपितो विमानं तत् भरतः सत्यविक्रमः ।
२३८. राममासाद्य मुदितः पुनरेवाभ्यवादयत् ॥

२३९. तं समुत्थाप्य काकुत्स्थः चिरस्याक्षिपथं गतम्।
२४०. अङ्के भरतमारोप्य मुदितः परिषस्वजे ॥

२४१. ततो लक्ष्मणमासाद्य वैदेहीं चाभ्यवादयत् ।
२४२. अथाब्रवीत् राजपुत्रः सुग्रीवं वानरर्षभम्।
२४३. परिष्वज्य महातेजा भरतो धर्मिणां वरः ॥

२४४. त्वमस्माकं चतुर्णां तु भ्राता सुग्रीव पञ्चमः ।
२४५. सौहार्दात् जायते मित्रमपकारोऽरिलक्षणम्॥

२४७. विभीषणं च भरतः सान्त्ववाक्यमथाब्रवीत् ।
२४८. दिष्ट्या त्वया सहायेन कृतं कर्म सुदुष्करम्॥

२४९. शत्रुघ्नश्च तदा राममभिवाद्य सलक्ष्मणम्।
२५०. सीतायाश्चरणौ पश्चात् विनयादभ्यवादयत् ॥

२५१. रामो मातरमासाद्य विषण्णां शोककर्शिताम्।
२५२. जग्राह प्रणतः पादौ मनो मातुः प्रसादयन् ॥

२५३. अभिवाद्य सुमित्रां च कैकेयीं च यशस्विनीम्।
२५४. स मातॄश्च ततः सर्वाः पुरोहितमुपागमत् ॥

२५५. स्वागतं ते महाबाहो कौसल्यानन्दवर्धन ।
२५६. इति प्राञ्जलयः सर्वे नागरा राममब्रुवन् ॥

२५७. तान्यञ्जलिसहस्राणि प्रगृहीतानि नागरैः ।
२५८. व्याकोशानीव पद्मानि ददर्श भरताग्रजः ॥

२५९. पादुके ते तु रामस्य गृहीत्वा भरतः स्वयम्।
२६०. चरणाभ्यां नरेन्द्रस्य योजयामास धर्मवित् ॥

२६१. अब्रवीच्च तदा रामं भरतः स कृताञ्जलिः ।
२६२. एतत्ते रक्षितं राजन् राज्यं निर्यातितं मया ।
२६३. अद्य जन्म कृतार्थं मे संवृत्तश्च मनोरथः ।
२६४. यस्त्वं पश्यामि राजानमयोध्यां पुनरागतम्॥

२६५. अवेक्षतां भवान् कोशं कोष्ठागारं पुरं बलम्।
२६६. भवतस्तेजसा सर्वं कृतं दशगुणं मया ॥

२६७. तथा ब्रुवाणं भरतं दृष्ट्वा तं भ्रातृवत्सलम्।
२६८. मुमुचुर्वानरा बाष्पं राक्षसश्च विभीषणः ॥

२६९. ततः प्रहर्षात् भरतमङ्कमारोप्य राघवः ।
२७०. ययौ तेन विमानेन ससैन्यो भरताश्रमम्॥

२७१. भरताश्रममासाद्य ससैन्यो राघवस्तदा ।
२७२. अवतीर्य विमानाग्रादवतस्थे महीतले ॥

२७३. अब्रवीच्च तदा रामस्तद्विमानमनुत्तमम्।
२७४. वह वैश्रवणं देवमनुजानामि गम्यताम्॥

२७५. ततो रामाभ्यनुज्ञातं तद्विमानमनुत्तमम्।
२७६. उत्तरां दिशमागम्य जगाम धनदालयम्॥

२७७. शिरस्यञ्जलिमाधाय कैकेयीनन्दवर्धनः ।
२७८. बभाषे भरतो ज्येष्ठं रामं सत्यपराक्रमम्॥

२७९. पूजिता मामिका माता दत्तं राज्यमिदं मम ।
२८०. तद्ददामि पुनस्तुभ्यं यथा त्वमददा मम ॥

२८१. धुरमेकाकिना न्यस्तां ऋषभेण बलीयसा ।
२८२. किशोरवद्गुरुं भारं न वोढुमहमुत्सहे ॥

२८३. वारिवेगेन महता भिन्नः सेतुरिव क्षरन् ।
२८४. दुर्बन्धनमिदं मन्ये राज्यच्छिद्रमसंवृतम्॥

२८५. गतिं खर इवाश्वस्य हंसस्येव च वायसः ।
२८६. नान्वेतुमुत्सहे राम तव मार्गमरिन्दम ॥

२८७. जगदद्याभिषिक्तं त्वामनुपश्यतु सर्वतः ।
२८८. प्रतपन्तमिवादित्यं मध्याह्ने दीप्ततेजसम्॥

२८९. यावदावर्तते चक्रं यावती च वसुन्धरा ।
२९०. तावत्त्वमिह सर्वस्य स्वामित्वमनुवर्तय ॥

२९१. भरतस्य वचः श्रुत्वा रामः परपुरञ्जयः ।
२९२. तथेति प्रतिजग्राह निषसादासने शुभे ॥

२९३. ततः शत्रुघ्नवचनान्निपुणाः श्मश्रुवर्धकाः ।
२९४. सुखहस्ताः सुशीघ्राश्च राघवं पर्युपासत ॥

२९५. विशोधितजटः स्नातः चित्रमाल्यानुलेपनः ।
२९६. महार्हवसनो रामस्तस्थौ तत्र श्रिया ज्वलन् ॥

२९७. प्रतिकर्म च सीतायाः सर्वा दशरथस्त्रियः ।
२९८. आत्मनैव तदा चक्रुर्मनस्विन्यो मनोहरम्॥

२९९. ततो वानरपत्नीनां सर्वासामेव शोभनम्।
३००. चकार यत्नात् कौसल्या प्रहृष्टा पुत्रलालसा ॥

३०१. ततः शत्रुघ्नवचनात् सुमन्त्रो नाम सारथिः ।
३०२. योजयित्वाभिचक्राम रथं सर्वाङ्गशोभनम्॥

३०३. अर्कमण्डलसङ्काशं दिव्यं दृष्ट्वा मनोहरम्।
३०४. आरुरोह महाबाहू रामः सत्यपराक्रमः ॥

३०५. हरियुक्तं सहस्राक्षो रथमिन्द्र इवानघः ।
३०६. प्रययौ रथमास्थाय रामो नगरमुत्तमम्॥

३०७. जग्राह भरतो रश्मीन् शत्रुघ्नः छत्रमाददे ।
३०८. लक्ष्मणो व्यजनं तस्य मूर्ध्नि सम्पर्यवीजयत् ॥

३०९. श्वेतं च वालव्यजनं जग्राह पुरतः स्थितः ।
३१०. अपरं चन्द्रसङ्काशं राक्षसेन्द्रो विभीषणः ॥

३११. ततः शत्रुञ्जयं नाम कुञ्जरं पर्वतोपमम्।
३१२. आरुरोह महातेजाः सुग्रीवः प्लवगर्षभः ॥

३१३. नवनागसहस्राणि ययुरास्थाय वानराः ।
३१४. मानुषं विग्रहं कृत्वा सर्वाभरणभूषिताः ॥

३१५. ददृशुस्ते समायान्तं राघवं सपुरःसरम्।
३१६. विराजमानं वपुषा रथेनातिरथं तदा ॥

३१७. ते वर्धयित्वा काकुत्स्थं रामेण प्रतिनन्दिताः ।
३१८. अनुजग्मुर्महात्मानं भ्रातृभिः परिवारितम्॥

३१९. सख्यं च रामः सुग्रीवे प्रभावं चानिलात्मजे ।
३२०. वानराणां च तत्कर्म राक्षसानां च तद्बलम्।
३२१. विभीषणस्य संयोगमाचचक्षे च मन्त्रिणाम्॥

३२२. श्रुत्वा च विस्मयं जग्मुरयोध्यापुरवासिनः ॥

३२३. द्युतिमानेतदाख्याय रामो वानरसंवृतः ।
३२४. ऐक्ष्वाकाध्युषितं रम्यमाससाद पितुर्गृहम्॥

३२५. अथाब्रवीत् राजसुतो भरतं धर्मिणां वरम्।
३२६. यच्च मद्भवनं श्रेष्ठं साशोकवनिकं महत् ।
३२७. मुक्तावैडूर्यसङ्कीर्णं सुग्रीवाय निवेदय ॥

३२८. तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भरतः सत्यविक्रमः ।
३२९. पाणौ गृहीत्वा सुग्रीवं प्रविवेश तमालयम्॥

३३०. उवाच च महातेजाः सुग्रीवं राघवानुजः ।
३३१. अभिषेकाय रामस्य दूतानाज्ञापय प्रभो ॥

३३२. सौवर्णान् वानरेन्द्राणां चतुर्णां चतुरो घटान् ।
३३३. ददौ क्षिप्रं स सुग्रीवः सर्वरत्नविभूषितान् ॥

३३४. यथा प्रत्यूषसमये चतुर्णां सागराम्भसाम्।
३३५. पूर्णैर्घटैः प्रतीक्षध्वं तथा कुरुत वानराः ॥

३३६. जाम्बवान्श्च हनूमान्श्च वेगदर्शी च वानराः ।
३३७. ऋषभश्चैव कलशान् जलपूर्णानथानयन् ॥

३३८. ततस्तैर्वानरश्रेष्ठैरानीतं प्रेक्ष्य तज्जलम्।
३३९. अभिषेकाय रामस्य शत्रुघ्नः सचिवैः सह ।

३४०. पुरोहिताय श्रेष्ठाय सुहृद्भ्यश्च न्यवेदयत् ॥

३४१. ततः स प्रयतो वृद्धो वसिष्ठो ब्राह्मणैः सह ।
३४२. रामं रत्नमये पीठे सहसीतं न्यवेशयत् ॥

३४३. वसिष्ठो वामदेवश्च जाबालिरथ काश्यपः ।
३४४. कात्यायनः सुयज्ञश्च गौतमो विजयस्तथा ।
३४५. अभ्यषिञ्चन् नरव्याघ्रं प्रसन्नेन सुगन्धिना ।
३४६. सलिलेन सहस्राक्षं वसवो वासवं यथा ॥

३४७. छत्रं तु तस्य जग्राह शत्रुघ्नः पाण्डुरं शुभम्।
३४८. श्वेतं च वालव्यजनं सुग्रीवो वानरेश्वरः ।
३४९. अपरं चन्द्रसङ्काशं राक्षसेन्द्रो विभीषणः ॥

३५०. प्रजगुर्देवगन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणाः ।
३५१. अभिषेके तदर्हस्य तदा रामस्य धीमतः ॥

३५२. भूमिः सस्यवती चैव फलवन्तश्च पादपाः ।
३५३. गन्धवन्ति च पुष्पाणि बभूवू राघवोत्सवे ॥

३५४. अर्करश्मिप्रतीकाशां काञ्चनीं मणिविग्रहाम्।
३५५. सुग्रीवाय स्रजं दिव्यां प्रायच्छन्मनुजर्षभः ॥

३५६. वैडूर्यमणिचित्रे च वज्ररत्नविभूषिते ।
३५७. वालिपुत्राय धृतिमान् अङ्गदायाङ्गदे ददौ ॥

३५८. मणिप्रवरजुष्टं च मुक्ताहारमनुत्तमम्।
३५९. सीताया प्रददौ रामश्चन्द्ररश्मिसमप्रभम्॥

३६०. अवमुच्यात्मनः कण्ठात् हारं जनकनन्दिनी ।
३६१. अवैक्षत हरीन् सर्वान् भर्तारं च मुहुर्मुहुः ॥

३६२. तामिङ्गितज्ञः सम्प्रेक्ष्य बभाषे जनकात्मजाम्।
३६३. प्रदेहि सुभगे हारं यस्य तुष्टासि भामिनि ।
३६४. पौरुषं विक्रमो बुद्धिर्यस्मिन्नेतानि सर्वशः ॥

३६५. ददौ सा वायुपुत्राय तं हारमसितेक्षणा ।
३६६. हनुमांस्तेन हारेण शुशुभे वानरर्षभः ।
३६७. चन्द्रांशुचयगौरेण श्वेताभ्रेण यथाचलः ॥

३६८. सर्ववानरवृद्धाश्च ये चान्ये वानरेश्वराः ।
३६९. वासोभिर्भूषणैश्चैव यथार्हं प्रतिपूजिताः ॥

३७०. विभीषणोऽथ सुग्रीवो हनुमान् जाम्बवान्स्तथा ।
३७१. सर्ववानरमुख्याश्च रामेणाक्लिष्टकर्मणा ।
३७२. यथार्हं पूजिताः सर्वैः कामै रत्नैश्च पुष्कलैः ॥

३७३. नत्वा सर्वे महात्मानं ततस्ते प्लवगर्षभाः ।
३७४. विसृष्टाः पार्थिवेन्द्रेण किष्किन्धामभ्युपागमन् ॥

३७५. लब्ध्वा कुलधनं राजा लङ्कां प्रायाद्विभीषणः ॥

३७६. स राज्यमखिलं शासन् निहतारिः महायशाः ।
३७७. राघवः परमोदारः शशास परया मुदा ॥

३७८. उवाच लक्ष्मणं रामो धर्मज्ञं धर्मवत्सलः ॥

३७९. आतिष्ठ धर्मज्ञ मया सहेमाम्
३८०. गां पूर्वराजाध्युषितां बलेन ।
३८१. तुल्यं मया त्वं पितृभिर्धृता या
३८२. तां यौवराज्ये धुरमुद्वहस्व ॥

३८३. सर्वात्मना पर्यनुनीयमानो
३८४. यदा न सौमित्रिरुपैति योगम्।

murthygss@gmail.com

३८५. नियुज्यमानोऽपि च यौवराज्ये
३८६. ततोऽभ्यषिञ्चद् भरतं महात्मा ॥

३८७. राज्यं दशसहस्राणि प्राप्य वर्षाणि राघवः ।
३८८. शताश्वमेधानाजह्रे सदश्वान् भूरिदक्षिणान् ॥

३८९. न पर्यदेवन् विधवा न व्यालकृतं भयम्।
३९०. न व्याधिजं भयं वापि रामे राज्यं प्रशासति ॥

३९१. निर्दस्युरभवल्लोको नानर्थः कञ्चिदस्पृशत् ।
३९२. न च स्म वृद्धा बालानां प्रेतकार्याणि कुर्वते ॥

३९३. सर्वं मुदितमेवासीत् सर्वो धर्मपरोऽभवत् ।
३९४. राममेवानुपश्यन्तो नाभ्यहिंसन् परस्परम्॥

३९५. आसन् पुत्रसहस्राणि तथा पुत्रसहस्रिणः ।
३९६. निरामया विशोकाश्च रामे राज्यं प्रशासति ॥

३९७. रामो रामो राम इति प्रजानामभवन् कथाः ।
३९८. रामभूतं जगदभूत् रामे राज्यं प्रशासति ॥

३९९. नित्यपुष्पा नित्यफलास्तरवः स्कन्धविस्तृताः ।
४००. काले वर्षी च पर्जन्यः सुखस्पर्शश्च मारुतः ॥

४०१. आसन् प्रजा धर्मरता रामे शासति नानृताः ।
४०२. सर्वे लक्षणसम्पन्नाः सर्वे धर्मपरायणाः ॥

४०३. दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।
४०४. भ्रातृभिः सहितः श्रीमान् रामो राज्यमकारयत् ॥

४०५. धन्यं यशस्यमायुष्यं राज्ञां च विजयावहम्।
४०६. आदिकाव्यमिदं त्वार्षं पुरा वाल्मीकिना कृतम्।
४०७. यः पठेत् शृणुयाल्लोके नरः पापाद्विमुच्यते ॥

४०८. आयुष्यमारोग्यकरं यशस्यम्
४०९. सौभ्रातृकं बुद्धिकरं शुभं च ।
४१०. श्रोतव्यमेतन्नियमेन सद्भिः
४११. आख्यानमोजस्करमृद्धिकामैः ॥

॥ युद्धकाण्डम् समाप्तम्॥

॥ लघुवाल्मीकीयम् समाप्तम् ॥

॥ओम् शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

murthygss@gmail.com